

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

**ÚJ MÓDSZEREK ÉS ESZKÖZÖK SZABADTÉRI
MÚZEUMOK ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSAINAK
LÉTREHOZÁSÁRA**

Nagyné Batári Zsuzsanna

DEBRECENI EGYETEM

Bölcsészettudományi Kar

Debrecen, 2012.

AZ ÉRTEKEZÉS CÍME

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a *.Néprajzi és kulturális antropológia* tudományágban

Írta: *Nagyné Batári Zsuzsanna* okleveles etnográfus és angol szakos középiskolai tanár,
tolmács és fordító

Készült a Debreceni Egyetem *Történelmi és Néprajzi* doktori iskolája
(*Néprajz doktori* programja) keretében

Témavezető: Dr. Bartha Elek
(olvasható aláírás)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr. ....
tagok: Dr. ....
Dr. ....

A doktori szigorlat időpontja: 20.....

Az értekezés bírálói:

Dr. ....
Dr. ....
Dr. ....

A bírálóbizottság:

elnök: Dr. ....
tagok: Dr. ....
Dr. ....
Dr. ....
Dr. ....

A nyilvános vita időpontja: 20.....

„Én, Nagyné Batári Zsuzsanna teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.”

Nagyné Batári Zsuzsanna

2012. június 21.

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	4
Bevezető	8
Skanzen típusú múzeumok	17
A Szabadtéri Néprajzi Múzeum története	21
A kutatás elméleti háttere	25
A kutatás helyszínei	25
A kutatás időbeli keretei	27
A kutatás során alkalmazott módszerek	28
Kutatástörténet	28
A tájegységi koncepció története és vezérelve	34
A tájegység további bemutatási céljai	37
A tájegység településformája	39
A tájegység épületei	41
Majorság – magtár és cselédház	41
Barlanglakások	44
Hadas telek	50
A novaji lakóház	56
Nemesradnóti kishemesi lakóház	58
Csűrőskert	61
A perkupai lakóház	62
Az erdőhorváti lakóház	65
Az erdőhorváti, Egres úti épület	66
A filkeházi lakóház	68
Szakrális elemek az Észak-magyarországi falu tájegységben	70
A teknővájó cigány kunyhója	77
Pincék	78
Erdei építmények	79
Temető	80
Melléképületek	80
Kerítések	82
Kutak	84
A házkiválasztás elméleti kérdései és lehetőségei, változások a 21. század elején	85
Ami kimaradt	92
A múzeumi újraképzés kérdései	94
Hitelesség – eredeti, hiteles másolat, rekonstrukció	96
A tájegységfelelősi feladatokat ellátó muzeológusok	104
Néprajzi gyűjtés – a néprajzi gyűjtés módszerei és forrásai, a források értékelése	107
Levéltár	107
Egyházi iratok	111
Anyakönyvi kutatások	112
Statisztikák, felmérések	113
A Magyar Néprajzi Atlasz térképei és gyűjtőfüzetei	114
Múzeumi és egyéb adattárak	115
Szakirodalom	119
Néprajzi interjúk	120
Idősek klubja	122
Iskolák	123

Résztevő megfigyelés	124
Archív fotók elemzése, a fotódokumentáció kérdései	126
Képeslapok	130
Illusztrációk	132
Újságok	133
Katalógusok	133
Tájházak berendezései	134
Weboldalak	134
Tárgygyűjtemények	135
Néprajzkutatók	136
Helyi segítség	137
Kulturális Örökségvédelmi Hivatal	138
Térképek, katonai felmérések	138
Néprajzi filmek, a tájegység kutatásai során felvett filmanyagok	139
Magyar játékfilmek, reklámfilmek, propagandafilmekek	143
A tárgygyűjtés módszertani kérdései	145
A tájegységhez felhasználható korai tárgyegyüttesek	145
A tárgygyűjtés elvei	147
A szituációk tárgyai	149
A viseletek kérdései	150
A tárgygyűjtés hagyományos módszerei	153
Tárgyvásárlási Bizottság	156
Tárgytörténetek kutatása	156
Tárgybejelentések jelentősége az enteriőrök kialakításánál	161
Értelmiségiek által gyűjtött tárgyak	162
Magángyűjtemények	162
Múzeumi tárgybejelentések	163
Nehezen gyűjthető tárgyak	163
Gyűjthető tárgyak által alakított koncepció	167
A tárgygyűjtés során alkalmazott egyéb (esetenként új) módszerek	168
Szórólap, képűjság, hangosbemondó	168
A Múzeumba kerülő tárgyak egyéb forrásai	170
Egyéb, a tárgyakkal és a gyűjtéssel kapcsolatos tényezők	175
Hitelesség	175
Tárgyegyüttesek	175
Tájházak	176
Vonzódás	176
Információk a tárgyakról, a tárgyak kora	177
Népi iparművészeti tárgyak	177
Restaurátorokkal közös munka	178
A tárgyak ára	179
Rosszabb minőség helyből – jobb más településről	180
Rekonstrukciók, másolatok	180
Múzeumi kölcsönzések	182
Tárgygyűjtés – határon túli területről	182
A tárgyak biztonsága	183
A berendezés kialakításának kérdései	185
Bútorközpontok, bútor- és tárgytipusok, bútor-elrendezések bemutatása	186
Az enteriőrök időmetszete, a kiállítási idő	187
A berendezések modellezése	194

Egyedi vagy tipikus	195
Az <i>Észak-magyarországi falu</i> tájegység tervezett hasznosítási koncepciója – módszertani kérdések	199
Bevezetés	199
Miért van szükség interpretációs eszközökre?	201
Unalom	201
Változatos témák	202
Múzeumok helyzete	204
Eltérő múzeumi és történeti valóság	206
A kiállítások, enteriőrök bemutatásának és értelmezésének célja: a tanítás	208
Teremőrök száma	211
Látogatószám növelése új élmények által, visszatérő látogatók ösztönzése, új látogatói szegmens bevonása	211
Interpretáció	218
Az interpretációs elemek tervezésének szakaszai, az interpretációs eszközök kidolgozásának résztvevői, a csapatmunka fontossága	220
Témák	222
Az interpretációs eszközök típusai	224
Néhány kulcsszó, amely meghatározta az interpretációs tervezést	226
Az enteriőrök bemutatása	240
Az Észak-magyarországi falu tájegység interpretációs eszközei	247
Módszertani kérdések	315
Összegzés	316
Kommunikáció	318
Kommunikációs cél, stratégia és célcsoportok	318
Kommunikációs eszközök	319
Videó-anyag	319
Számítógépes játék	321
Molinó	323
Cikkek, tanulmányok	324
Társadalmasítás	324
Blog	325
A várakozás faja	326
Szakmai vezetések, médianapok a sajtónak, sajtótájékoztató	326
Sajtó, tv, rádió	327
Internet	327
Kiállítások (Utazás kiállítás, Múzeumok majálisa)	328
Szabadtéri reklámhordozók	329
Direct mail	329
Szórólapok, brosúrák	329
Promóció	329
Megnyitó	330
Múzeumi bolt	331
A kiállítások létrehozásához szükséges dokumentumok	332
Tájegységi koncepció	332
Néprajzi újraépítési javaslat	333
Berendezési terv	334
Interpretációs terv	336
Kiadványterv	339
Szakirodalom-lista	339

Tématerv	339
Kiállítási forgatókönyv	343
Időbeosztás	348
Koncepciótervek, látványtervek, kiviteli tervek, megvalósulási tervek	348
Etnobotanikai terv.....	349
Utódokumentáció.....	349
Műszaki dokumentációk.....	350
Felmérés.....	350
Bontási dokumentáció	350
Tenderterv és kiviteli terv	351
Összegzés.....	352
Az értekezés magyar nyelvű absztraktja	357
Az értekezés angol nyelvű absztraktja.....	360
Hivatkozott irodalom.....	363

Bevezető

Az ezredfordulón az Európai Szabadtéri Néprajzi Múzeumok Szövetsége által tartott nemzetközi konferencia egyik fő gondolata az volt, hogyan újulhatnak meg a szabadtéri múzeumok, milyen módszereket használhatnak ebben a folyamatban és milyen elveken alapszik ez az igény. Egyáltalán miért van erre szükség? A látogatókért folytatott küzdelemben a szabadtéri múzeumok mind jobban és jobban rákényszerültek arra, hogy versenyre keljenek a különböző témaparkokkal és a szórakoztatóipar egyéb ágazataival. De hogyan lehet ebben a versenyben talpon maradni? Milyen eszközökhöz lehet nyúlni, amelyek nem vezetnek kommercializálódáshoz, természetesen az autentikus épületekből és berendezésekből kiindulva? Mindez nagyon komplex problematika, mindenesetre a nyugat-európai múzeumok hamarabb elindultak ezen az úton, míg a magyarországi intézményekben erre a szemléletváltásra eddig kevésbé volt példa. A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban, 2010-ben megnyílt Észak-magyarországi falu tájegység esete azért jelentős, mert ebben a kiállításban már a kezdetektől, a tervezés fázisától megjelent az új eszközök megvalósítására irányuló igény, ezek szervesen épülhettek be a múzeumi falu házaiba az újraépítés elejétől. Ennek a kiállítási egységnek voltam a kurátora, ezzel a rálátással fogtam neki a módszertani változásokat érintő, esettanulmányra épülő doktori disszertáció megfogalmazásának, hiszen a kiállításépítés során felhalmozódó tapasztalatok más érdeklődő szakember számára is hasznosnak bizonyulhatnak.

2004-ben kezdtem el dolgozni a Szabadtéri Néprajzi Múzeum néprajzos muzeológus munkatársaként, Szentendrén. Az első feladataim között szerepelt a Dél-Dunántúl tájegység előkészítő munkáiban való részvétel, Zentai Tünde mellett, aki a tájegység vezető muzeológusa volt. A szabadtéri muzeológia specializáció keretein belül előírt kötelező egyetemi gyakorlatokon és önkéntes gyakornoki munkán kívül a további betekintést a szabadtéri muzeológiába a már önálló feladatként megkapott Felföldi Mezőváros tájegység tállyai házában lévő csizmadiaműhely berendezése jelentette. Itt volt lehetőségem 2006-ban először interaktív, látogatóbarát, a Skanzen hagyományaitól addig eltérő enteriőr-jellegű kiállítást létrehozni. Ebben a kiállításban ötvöztem az enteriőrt a termes kiállítások eszközkészletével.¹

---

¹ A műhelybelsőn kívül tablók mutatják be magyar és angol nyelven a csizmadiacéheket, újságtartóban elhelyezett, a csizmadiákra vonatkozó cikkeket olvashatnak az érdeklődők a Vasárnapi Újság egyes évfolyamaiból, különböző bőrtípusokat tapinthatnak meg, kitalálva, melyik milyen állaté, és több eszközt is megfoghatnak, amelyeket egy másolati stelázsra helyeztem el. A restaurátorok által elkészített másolati

2004-től feladatomból volt az akkor még *Észak-Magyarországnak* nevezett épületcsoport tájegységfelelősi feladatainak ellátása (néprajzi újraépítési javaslatok, berendezési tervek írása), így folyamatos terepmunkát végeztem a tájegységi koncepciót, épületkiválasztást, felméréseket, családtörténeti kutatásokat, berendezéseket, tárgy- és néprajzi gyűjtést illetően.

Az Európai Unió forrásból finanszírozott Skanzen Örökség Program egyik megvalósítandó eleme 2008-ban az Észak-magyarországi falu tájegység lett az új bejárati épület, a Skanzen Vonat és a Nyitott Muzeológiai Műhely létrehozása mellett. Ettől kezdve intenzív munkára volt szükség, hogy 2010-ben megnyíljon a tájegység.

A tájegységgel kapcsolatos munkák, az interaktív kiállítás-értelmezéssel való szembesülés külföldi konferenciák és múzeumlátogatások eredményeképpen, a látogatói igények és hozzáállás megismerésének idegenvezetések folyamán átéltem és szakirodalomból megismert tapasztalataim arra ösztönöztek, hogy átgondoljam mindazokat a tényezőket, amelyek a 21. század elején meghatározzák a szabadtéri múzeumban dolgozó muzeológus munkáját. Felvetődött a kérdés, hogy mennyiben változtak a kutatási és kiállítás-rendezési lehetőségeink a Múzeum alapításának időszakához képest, milyen területeken kell megújulnia a muzeológusnak és az általa megvalósított terméknek, a kiállításnak, illetve mihez kell ragaszkodni a bevett módszereket tekintve. Hogyan lehet átadni az információkat a megváltozott világban: amely nem csak hogy felgyorsult, de rendkívüli módon épít a vizualitásra, a számítógépes technikára, a fenntartható fejlődés eredményeire, az öko-gondolkodásra, az otthon is hasznosítható információkra, elvárva a jelen folyamataira való reflektálást is. Hogyan kell alkalmazkodnunk mindehhez nekünk is a múzeumi kiállításokkal úgy, hogy egy-egy épületcsoport ne veszítse el hangulatát, és megmutassa mindazt, ami a lakóház és enteriőr által biztosított kettősnek a feladata egy olyan kiállítási időt tekintve, amely már egyre messzebb került az érdeklődőktől és egyre egzotikusabb a látogatóink nagy része számára.

Thomislav Sola sorai frappánsan foglalják össze,² mi az, ami felé elindultunk, mire törekszünk – és mi az, amit az Észak-magyarországi falu tájegység szeretett volna megvalósítani. A mai modern múzeum ugyanis folyamat- és nem termékorientált, eszmékre és nem tárgyakra koncentrál, szinteziál és nem analizál, nem csak a

---

panglin a gyerekek csizmakat és cégéretet rajzolhatnak, instrukciók alapján méretet vehetnek a lábukról is. A kiállítást a csizmakészítésről¹ szóló film egészíti ki, melyet a látogatók a vendégkönyvek bejegyzései alapján pozitívan értékelték. BATÁRI Zsuzsanna – SZONDA István 2005. 221-240.

² Thomislav SOLA 1997. 37. V. ö. Gary EDSON– David DEAN 1994. 6.

jellegzeteset mutatja be, hanem az összefüggéseket. Komplex, a rációval szemben az érzelmekre helyezi a hangsúlyt; jellemzője, hogy nem tudományos, hanem népszerű, informális, rugalmas, nyitott, kérdésfeltevést, spekulációt vált ki az emberekből, a tárgyakat az interpretáció alapjának tekinti (és nem azt vallja, hogy a tárgyak önmagukért beszélnek). Kiállítás-tervező által alkotott külső megjelenés jellemzi; élményt, tapasztalatot és bölcsességet közvetít; a megértést és a kreatív készségeket fejleszti, a közösséget és annak érdekét szolgálja, nem a kutatást mutatja be, azt a prezentáció alaptervekenységének tekinti. A mindennapit és a tiszavirág életút is gyűjti szemben az örökkévalóval, elfogadja a másolatokat és a háttéranyagot, tudományosan mutat be víziókat, kérdéseket, kételyeket és lehetőségeket, dinamikus, a jelen felhasználókért dolgozik, szemléletében az örökség nem reliktum, hanem életképes jelenség.

Ennek elérésére a tájegység előkészítése és megvalósítása során folytattam az előzőekben elkezdett irányvonalat, vagyis az addig „hagyományos”-nak tekintett enteriőrök megváltoztatását (ld. csizmadiaműhely), az információátadás újabb módszereinek alkalmazását, interaktív és interpretációs eszközök használatának tervezését a berendezésekbe. A munka során nem csak a Múzeum egyéb területén dolgozó kollégáimmal (múzeumpedagógusok, üzemeltetésért felelős szakemberek, restaurátorok, mérnökök) működtem együtt, de abban a kivételes helyzetben voltam, hogy látványtervező segítségét vehettem igénybe már egészen korán, a tervezés szakaszában. A Narmer Bt. munkatársaiként Bihary Sarolta, Véner Ágnes, Vasáros Ákos segítette a munkát. Ez a megújulás azonban összekapcsolódott egy másik, szükségszerű megújulással is, hiszen a kezdetektől alkalmazott eljárások a házkiválasztást, bontást, újraépítést, tárgy- és néprajzi gyűjtést illetően már nem minden esetben bizonyultak elég hatékonyak, és elkerülhetlenné vált új eszközök és módszerek alkalmazása.

Az alábbi munkában sorra vettem a koncepció kialakításának, az épületek felépítésének, a berendezés elkészítésének, a tárgyak gyűjtésének, a néprajzi kutatásnak, az interpretációnak és a kommunikációnak eddigi és új gyakorlati módszereit és eszközeit, mert az a meglátásom, hogy szükség van egy módszertani összegzésre a tájegység megvalósítása után, amely rávilágít a skanzenekben folyó útkeresési folyamatokra, a megváltozott szemléletmódra, és esetleg segítségül szolgál tájházakban, helytörténeti gyűjteményekben, regionális szabadtéri múzeumokban dolgozók számára is. Erre azért is van szükség, mert eddigi kutatásim szerint nem létezik semmilyen

összesítése a skanzenben folyó munkafolyamatok leírásának. A módszertani irányelvek egy részét korán, a Múzeum alapításának időszakában fektették le, sokszor csak nagy vonalakban vázolva, más része pedig szóbeli közlésként hagyományozódik munkatársról munkatársra.

Célom az összegzésen túl rámutatni azokra az újszerű – legalábbis hazai skanzen típusú múzeumban újszerű – eszközökre, forrásokra, módszerekre, amelyek a meglévő tudásanyagra épülve szükségesek a skanzenek enteriőrjeinek, kiállításainak értelmezéséhez és megújulásához, hiszen az eddig megvalósított tájegységektől különböző I. tájegység egy új skanzen-építési korszak kezdete. Ezért a fenti tényezőket az Észak-magyarországi falu tájegység példáján keresztül, esettanulmányként mutatom be, így a tájegység történetének, koncepciójának, épületeinek és berendezéseinek leírása is részletesen olvasható a disszertációban, az elméleti felvetések példájaként.

Múzeumi diskurzus

Az Észak-magyarországi falu tájegység interpretációs és interaktív eszközökkel való kibővítését azonban nem csak saját külföldi tapasztalatok; konferenciákon, tanulmányutakon szerzett élmények és tudás motiválta. A kiállítás rendezése beágyazódik a múzeumok szerepvállalásának, funkciójának és feladatának mai követelményrendszerébe. Ehhez azonban ismertetni kell azokat a tényezőket, amelyek ebben a változási folyamatban a múzeumok életét érintik, és direkt, illetve indirekt módon hatással voltak a tájegység megreformált megvalósítására. Ezek között a leglényegesebbek (fontossági sorrend felállítása nélkül): az antropologizált múzeum kialakulása, a vizuális társadalom igényeinek való megfelelés, az új muzeológia irányzata, az élmény-alapú múzeum megjelenése, a prezentációs paradigmák napjainkban jellemző összefonódása, komplex jellege, vagy az *edutainment*,³ vagyis szórakozva tanulás az élethosszig tartó tanulási folyamat mellett.⁴

Mindehhez tisztában kell lenni azzal, hogy mi a Skanzen mondanivalója a kiállításokkal, és milyen értékeket közvetítünk a tájegységbe rendezett enteriőrökkel. Előtérbe kerül a fenntarthatóság, a természethez való közelség (az intézmény szerepet vállal az ökológiai gondolkodás és életvitel megismertetésében), a jég hátán is megélő,

---

³ Az *edutainment* (az *education* – oktatás és az *entertainment* – szórakozás szavakból) elmossa a határokat a szórakozás és a tanulás között, ezek egymást erősítő jellemzőire épít. Így a tanulási környezet nyugodt, kooperáció és kommunikáció jellemzi, a nyitott tanulási helyzet kedvez a tanulónak. EGYED László 2010. 116.

⁴ Mindezen tényezők azonban nemcsak a kiállításépítésre voltak hatással, több ponton egymással is szoros kapcsolatban, átfedésben vannak.

praktikus életszemlélet, a közösséget összekovácsoló és mai individualizált világunkból hiányzó tradíciók, amelyek a hétköznapiak és ünnepek rendjét szabályozzák. Minderre az életmúzeummá válás következtében reflektál is az intézmény, több szempont szerint reprezentálva a paraszti életvilágokat. Az építészeti múzeumból életmúzeummá válás folyamatával párhuzamosan történt elmozdulás abban az értelemben is, hogy a látogatók számára a szabadtéri kiállítások megtekintése már nem csak esztétikai élvezetet jelent, hanem egyre lényegesebb az intellektuális élmény. A nosztalgiazás, rácsodálkozás érzését kiegészíti a tanulás, tapasztalatszerzés vágya. A néprajzi tárgyak gyűjtésével kapcsolatosan hasonló folyamat zajlott le a szakmán belül: az esztétikailag szép tárgyak helyett (persze a fogyasztói társadalom hatalmas tárgymennyiségének, a tárgyak gyors cserélődésének eredményeképpen is) ma már bármi múzeumba kerülhet, a tárgy értékét a hozzá kapcsolódó információmennyiség, felkutatott adat és prezentálható jelentés adja.

Mindez lecsapódik a zárt terű múzeumok kiállítási gyakorlatában is, ahol két egymással összefüggő változás figyelhető meg: a tárgyak esztétikai, művészeti értékeinek háttérbe szorítása, illetve a tárgyak kulturális tartalommal való feltöltése, a kulturális és társadalmi tapasztalat és környezet tárgyakba sűrítése. Ez az antropológiai látásmód múzeumi térnyerése, ami a kiállítások mondanivalójának komplexebbé válását eredményezi. Mindez a kiállításlátogatás terjedéséhez és élményszerűbbé válásához vezethet.⁵ Az antropológizált múzeum tárgygyűjteményeire már nem a korábban megfigyelhető szakosodás jellemző. A rendszerbe sorolásnak ugyanis nagymértékű dekontextualizációs hatása van, ami egyébként is a muzeumizálás folyamatának szükségszerű velejárója. Ezzel szemben újra a tárgyak közötti kapcsolatok, kölcsönhatások felfedezése vált fontossá. Itt kell megemlíteni az „új” anyagikultúra-kutatást is, amely társadalomtudományi szemléletmódként a tárgyak és szubjektumok összetett viszonyrendszerének vizsgálatára helyezi a hangsúlyt, több, szabadtéri muzeológia szempontjából releváns kérdéssel feltevése közül elég csak az életrajzi módszert megemlíteni.⁶

Az érték kategóriája is változik, a szakemberek felismerték az érték pluralizmusát: lehet egy tárgy bizonyos szempontból értékes, más szempontból pedig nem. A tárgy egyes értékei ma, mások pedig a jövőben tűnnek fel. Kulcsfogalom az emberközpontúság, a tárgyak és emberek közötti kapcsolat kutatása, elemzése, a

---

⁵ FRAZON Zsófia 2005. 60.

⁶ BERTA Péter 2008. 29-60.

tárgyakhoz való önkritikus viszony. Vagyis nem a tárgyakat lenéző, és múzeumi életüket manipuláló hozzáállás, hanem a dolgok és jelenségek felé kritikusan közelítő magatartás a követendő; adatokat, adalékokat, információkat, megfigyeléseket, környezeti tényezőket gyűjtünk. A látogató-központúság jegyében nő a részvételre ösztökélő, aktív párbeszédre ösztönző scenográfia. Ehhez a muzeológusnak előre kell látni egy-egy tárgy jelentésének rétegzettségét, hogy a későbbiekben minél szélesebb körű lehessen a tárgy felhasználása. A múzeum laboratóriummá válik.⁷ A megnövekedett információmennyiség teszi aztán lehetővé érdekes, komplex zárt terű kiállítások rendezését a tájegységeken belül, vagy releváns interpretációs eszközök használatát az enteriőrökben.

De ha a szabadtéri múzeumok tanítanak és nem csak esztétikai élményt jelentenek, érdemes digitalizált világunkban olyan információhoz is hozzájuttatni a látogatókat, amely nem érhető el máshol. Ma már, az interneten kutatható gyűjtemények korában tematikus virtuális kiállítások kialakításával is felhívhatjuk a figyelmet a szabadtéri múzeumokra. A vizuális kultúra robbanásszerű fejlődésével lépést tartva multimédiás tartalmakat helyezhetünk el az enteriőrökben, megcélözva egy újabb réteget: a fiatal felnőtteket és diákokat is.

Mindez illeszkedik az új muzeológia rendszerébe, ami elérte a szabadtéri múzeumokat is, jelen esetben a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumot. A klasszikus és új múzeum közötti különbség lényege, hogy az előbbiben a gyűjtés és megóvás, vagyis a változatlanság megteremtése áll a fókuszban szemben az új múzeumok a társadalom szolgálatára, a szimbolikus reprezentáció értelmezésére és a közösségekkel folytatott intenzív kommunikációra helyezett hangsúlyával. Az új múzeum kapcsolatot teremt a kiállított múlt és a jelen kultúrája között; lényegessé válnak a megélt gondolat, a személyes tapasztalat és tudás, vagyis az autentikus lét reprezentálásának lehetőségei. Az új múzeumokban a látogatói aktivitás, a párbeszéd jellemző.⁸

A kulturális reprezentáció az 1980-as évektől jelent meg módszertani problémaként a társadalomtudományokban. Elsősorban az idegen kultúrára vonatkozó észrevételek születtek, ezek azonban a saját kultúrán belüli *ismeretlen, idegen, más* vizsgálatára is alkalmasak. A reprezentáció megszűnt egyenértékű lenni az igazsággal, és a reprezentációt jellemző változások a szövegeken kívül vizuális irányba is hatottak,

---

⁷ ÉBLI Gábor 2005. 13-23.

⁸ GYÖRGY Péter 2003. 12-13.

így a színrevitel körülményeire is. Megszűnt a múzeum tekintélyelvűsége, tudományos kánonok változtathatatlanságán alapuló beszédmódja. Új viszony alakult ki a kulturális és szimbolikus reprezentációkkal, a történelemmel és a társadalommal. Ez az elmozdulás az új muzeológia.⁹ Véleményem szerint a tájegység megújítására tett kísérletek mind az új múzeum irányába történő elmozdulást segítik: a párbeszéd, látogatói aktivitás, a jelennel való kapcsolat és a használható tudás biztosítása változást jelent a Szabadtéri Néprajzi Múzeum életében.

De hogyan valósítható ez meg? A szabadtéri múzeum jelentéseket kínál, többes számban? Párbeszédet? Általában az az alapvető kiindulási pont, hogy nincsen interpretáló közeg egy szabadtéri múzeumban, hiszen itt minden magáért beszél. Azonban az enteriőr, a melléképületekkel kiegészülő telek olyan keret, amely értelmez. E mellett eddig korlátozott volt a lehetőség többletjelentések bemutatására, nem volt elterjedt az a fajta komplex médium, amelyet múzeumi szempontból autentikus források, látványelemek, grafikai elemek, filmek, hangok, fények stb. együttesen alkotnak. Itt időutazáson vesz részt a látogató, ahol a nosztalgia érzését biztosító *másik* világba kerül, vagyis ennek utánezatába, még helyesebben a vágyott utánezatba. A látogató az enteriőr megismerésével önmagát definiálja, ezért jellemző a nosztalgikus attitűd, a saját kultúrából hiányzó idilli állapotot a saját állapot korábbi, tiszta formájának tekinti.¹⁰ Amit lát, azt viszont már nem feltétlenül érti, és nem is tudja megfelelően, eredeti jelentésének megfelelően értelmezni, de ennek nincs is feltétlenül tudatában. Ennek egyik oka, hogy a múzeumban reprezentált múlt időbeli távolsága miatt már nem ismerős számára, arra már csak a felmenőin keresztül van rálátása, nem saját élmény, tapasztalat alapján. Így értelmezni sem tudja megfelelően a látottakat, nem tudja a történeti és múzeumi valóságot kettéválasztani.

A szabadtéri múzeumban dolgozók „puszta enteriőrök” rendezésével megfosztják a kiállítást annak a lehetőségétől, hogy visszafogottan vagy feltűnően, de elmondják azt a rengeteg információt, jelentést, amit az együttesekbe rendezett tárgyak magukban sűrítenek vagy sűrítethetnek. Ezt lehet úgy is, hogy a nosztalgia-vágyat kevésbé zavarva alkalmazunk interpretációs eszközöket, és úgy is, hogy meghökkentő módon felborítjuk az enteriőrt. Ezzel megakadályozzuk azt is, hogy a hasonló berendezéseket vizsgálva a látogatót elfogja a múzeumi fáradtság. Az interpretációs eszközök látható alkalmazásával azonban megtörténik a kiállítás távolítása, megszűnhet

---

⁹ FRAZON Zsófia 2011. 19-20.

¹⁰ N. KOVÁCS Tímea 2000. 25-26.

vagy csökken az időutazás érzete. A meghökkentésre akad példa Európa szabadtéri múzeumaiban is: így például Bokrijkban, ahol asztalra vetített film prezentálta az étkezési szokások változását, de a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum Játék Évében is több, pirosra festett, feltűnő játék került a területre 2007-ben.

Az interpretációs eszközök kreatív használatával a szabadtéri múzeumok utolérhetik a zárt terű múzeumokat. A 21. században ezekben már a kérdésekre adott asszociatív válaszok kompozíciója uralja a kiállítást, ahol „a tárgyak, a képek és a források többszólamúsága, poliszemikussága, a prezentáció nyitottsága, rugalmassága, relativitása és időszerűsége, továbbá a szerzők szubjektivitása nemcsak a kiállítás terét, de a befogadás módját is alapvetően megváltoztatta.”¹¹ A zárt terű kortárs kiállításokban egymás mellett található meg az osztályozás, kronológia, szituáció, mozaikokból épített kontextus, látványelemkből álló kompozíció és installáció. Tiszta formák ma már egyre kevésbé láthatók,¹² a megfelelő kifejezési mód kiválasztását a téma befolyásolja. A szabadtéri múzeumok is továbbléphetnek a prezentáció formáján és a szerepükön változtatva. Ehhez a természetes kiállítások módszereit bátran lehet alkalmazni, a bemutatás formáit keverni, így a szabadtéri múzeumok eszközkészlete gazdagodik, több szempontból válnak bemutathatóvá a tárgyak. Az enteriőr egy többretű jelentésháló, az interpretációs eszközökkel megmagyarázhatjuk az egyes szinteket és kérdéseket tehetünk fel. A tárgyak által közvetített jelentések több szintről hívhatók elő. A szó szerinti jelentések magyarázatán kívül lényegesen mélyebb értelmet is nyerhet az enteriőr, ha kitágítjuk a bemutatást. E mellett a kortárs kultúrával való kapcsolat kiépítése további előnyöket biztosíthat a megértésben.

Ismereteket pedig már nem kizárólag a bemutatni kívánt népi kultúráról közöl az intézmény. Az Észak-magyarországi falu tájegység egyik erdőhorvati épületében a múzeumi munka folyamatát prezentáló tárlat látható, ahol a múzeum saját feladata válik a kiállítás témájává, a tárgyak és épületek bemutatásának egy új kontextusává. A kulisszák mögé való bepillantás a látogató számára hatalmas élmény; a múzeumok szentély-jellegével ellentétes szerepet jelent az intézmények számára.¹³ Az önreflexív kiállítások több külföldi múzeumban megtalálhatók.¹⁴

Egy következő szempont, amely értelmezi a múzeumok mai helyzetét, feladatát, szerepvállalását, a tárgy-alapú és az élmény-alapú múzeum fogalompár. A fogyasztói

---

¹¹ FRAZON Zsófia 2011. 23.

¹² FRAZON Zsófia 2011. 23.

¹³ MÓD László 2008. 86. Hooper-Greenhill-t idézi a szerző.

¹⁴ Pl. Zuiderzeemuseum, Enkhuizen, Hollandia

társadalomban egyre alacsonyabb a klasszikus tudás szintje, illetve egyre többen jutnak el a múzeumokba különféle társadalmi rétegekből, a tárlatok, vezetések, katalógusok ezért egyre elemibb információkat tartalmaznak. Ismeret helyett élmény átadása, személyes reflexió kiváltása a cél. Nem a közvetített ismeret biztosítja egy kiállítás sikerét, hanem a látogató öröme, aki képes arra, hogy életének bizonyos mozzanatait a látottakkal összekapcsolja. De tudás és élmény nem zárja ki egymást, illetve maga a tudás sem statikus, hanem dinamikus folyamat. A korszerű múzeum pedig nem örök igazságokat jelent ki, hanem változó vélemények fórumává válik, a dolgok sokoldalúságát hivatott prezentálni.¹⁵

A többféle létező kulturális reprezentációs stratégia között, amelyek egyébként eddig zárt terű kiállítások értelmezési keretét jelentették több olyan van, amelynek néhány eleme alkalmazható szabadtéri kiállítások esetében is. A kollázs, a kulturális reprezentáció egyik formájának lényege, hogy a kultúra nem elérhető, csak részleteiben, így a komplexitást is a részletekben kell keresni. A kiállítás alkotói a tárgyak új kontextusát teremtik meg. „A kollázstechnika mint interpretációs eljárás... a múzeumok terében a kulturális rend látványra és vizuális nyelvre fordításával egyenlő, ami a szavak és dolgok új kapcsolatrendszerének felépítésében és illesztésében játszik fontos szerepet.”¹⁶ A szabadtéri múzeumokban a kontextus az enteriőr – prezentációs technikákkal, vizuális eszközökkel új kontextus alakítható ki, ami utalhat a jelen felé közelítő enteriőrök tárgyai által birtokolt jelentésekre.

Elemézhető a színház mint múzeumi paradigma alkalmazása is. A scenírozás helyzetekbe, jelenetekbe rendezés, kontextusba emelés, zárt terű kiállítások módszertani paradigmája, ahol a tárgyakhoz tartozó szövegeket, információkat és a kiállítás történetét térre fordítja a kurátor. A scenírozott rekonstrukciók sokféle eszköz használatára alkalmasak, így fotó, videó, film, újság, hang, zene, amelyek a jelenetek hangulatát és karakterét biztosítják. Eredetileg könnyen azonosítható tárgyak és összefüggések kapnak benne szerepet. A színjátszásból ismert fogalom, a „színpadra állás” magában sűríti a kontextusváltás és kontextusteremtés folyamatait. A színpadra állításhoz szükséges a dekoráció, a világítás, a zene, a megjelenítés, a szereplők. A scenírozott prezentációs paradigmához kapcsolódó kiállítási egységeket a tárgye gyüttesek képzése és a kontextualizálás fogja össze.¹⁷ Itt tehát fontos az

---

¹⁵ ÉBLI Gábor 2005. 34. 36. 38-39.

¹⁶ FRAZON Zsófia 2011. 29-30.

¹⁷ FRAZON Zsófia 2011. 67-70.

összefüggések feltárása. Értelmezésem szerint a szabadtéri enteriőrre is hathat a színház, mint paradigma. Ha az Észak-magyarországi falu tájegység rendezési elveit vizsgáljuk, ez különösen szembetűnő, hiszen az emberi jelenlét múzeumi reprezentációjának igénye nagyon erős volt, így a színpadra állítás eszközeinek alkalmazása került előtérbe: hanganyagok, fények, filmek használata.

A fent felsorolt tényezők egymással szerves összefüggésben léteznek, a kiváltó okok pedig rendkívül sokrétűek, így fontos felvillantani azokat a problémákat és jelenségeket, amelyek a mai múzeumi diskurzus lényeges elemei, mert kritikusan reflektálva ezekre a főbb folyamatokra, az intézmény képéhez alakítva az igényeket hiteles, érdekes, élvezetes kiállításokat lehet rendezni, és több látogatót csalogatni a múzeumba.

Skanzen típusú múzeumok

A tájegységépítés értelmezésének a kiindulópontját a skanzen típusú múzeumok kialakulására, működésére vonatkozó ismeretek jelentik (a későbbiekben részletesen taglalva a külföldi múzeumok manapság zajló útkeresési törekvéseit), a magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeum történetének különálló bemutatásával.

Mi a szabadtéri múzeum? Az ICOM 1957-es deklarációja szerint a következő feltételeknek eleget tevő intézmény tekinthető szabadtéri múzeumnak: építészeti emlékek gyűjteménye, amely nyilvánosan látogatható; népies, az iparosodás előtti építményeket mutat be, kiegészülhet a magas építészeti kultúra és az ipari forradalom műemlékeivel is. Az építményekhez a berendezések is hozzátartoznak. A múzeumi épületeket pedagógiai és közönségfogadási helyszínek egészítik ki. Később ezt a fenti definíciót kibővítették, az újabb meghatározás szerint szabadtéri múzeum alatt azokat a tudományosan vezetett gyűjteményeket értik, amelyek a település, építkezés, lakás- és gazdálkodási formákat mutatják be, csorbítatlanul, szabad ég alatt.¹⁸

De honnan indultak a szabadtéri múzeumok? Megalkulásuk komplex előzményeihez tartoznak a svájci viaszfigurás modellezés a 18. század második felében, a norvégok körében a 19. század folyamán dokumentált több kezdeményezés építmények és néprajzi értékek gyűjtésére, az oktatás fejlődése, a faluközösségek ipari forradalom hatására bekövetkező felbomlása, a bécsi (1873) és párizsi (1867) világkiállítások, a dán néprajzi múzeum létrejötte, az 1883-as hollandiai gyarmatkiállítás, svéd in situ megőrzött épületek, a „polgárház múzeum”, a lemergi

---

¹⁸ WINKLER Ferenc 2006. 8.

(1894) és prágai (1891) kiállítás, egy lett kezdeményezés (1896), melynek során áttelepített épületekkel egy régészeti konferenciát egészítettek ki, és végül, de nem utolsó sorban ide sorolhatók az oktatás hatására meginduló honismereti és egyesületi mozgalmak is.¹⁹

A népi építészeti emlékek védelme sokrétű, irántuk az érdeklődés már egészen korán, a 19. század közepén megnyilvánult. A legnagyobb hatásúak azonban a különböző kiállítások voltak: a világkiállításokon, országos és mezőgazdasági kiállításokon egyre nagyobb számmal szerepeltek parasztházak, a nagyközönség növekvő érdeklődésétől övezve, ezeket azonban rövidebb-hosszabb fennállás után elbontották. Ám a svéd Arthur Haselius az 1873-as bécsi kiállítás sikerén felbuzdulva megalapította Stockholmban az első szabadtéri néprajzi múzeumot 1891-ben.²⁰ Fontos megemlíteni, hogy Haselius volt az, aki létrehozta a világ első népeletet bemutató, zárt terű múzeumát, a Nordiska Museet-t is 1873-ban, amely már tartalmazott egy berendezett lapp kunyhót.²¹ A Skansen megnyitása után rögtön hatalmas siker lett.²² A 19-20. század fordulóján több országban, így Dániában, Norvégiában és Finnországban is sorra alakultak a szabadtéri múzeumok,²³ ez tekinthető a skanzenek alapításának első hullámának. Később, a két világháború közötti időszakban, ami a skanzenek létrehozásának második korszaka, a balti országokban is megindult a múzeumalapítási hullám.²⁴ Az 1920-1930-as években alapították az első szabadtéri múzeumokat Amerikában is, majd a II. világháború után és az 1970-es években újabb fellendülés következett a múzeumok létrehozását tekintve.²⁵ A második világháborút követően intenzív múzeumalapítási láz söpört végig a kontinensen is (az Egyesült Királyságban 1950 és 1975 között alapították majd az összes jelentős intézményt, míg az 1960-as években születtek az ipari múzeumok szerte az országban, illetve Németországban is²⁶), és a ma létező szabadtéri múzeumok többségét ekkor, a harmadik múzeumalapítási periódusban hozták létre.²⁷ Ennek része volt a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum megalakítása is. Az Európai Szabadtéri Múzeumok Szövetségének leírása szerint a

---

¹⁹ WINKLER Ferenc 2004. 431-443.

²⁰ FÜZES Endre 1997. 310-311.

²¹ Sten RENTZHOG 2007. 4. WINKLER Ferenc 2004. 436.

²² Sten RENTZHOG 2007. 5-6.

²³ Sten RENTZHOG 2007. 33. A Skandináviában megalakuló első múzeumok célja az épülettípusok fejlődésének időrendbeli reprezentációja. Lars ROEDE 1998. 132.

²⁴ Sten RENTZHOG 2007. 101-102.

²⁵ Candace TANGORRA MATELIC 1991. 122.

²⁶ Ross NOBLE 2001. 105-106.

²⁷ Sten RENTZHOG 2007. 152.

kezdetben vidéki kultúrára és építészetre fókuszáló szabadtéri múzeumok közül a dán Den Gamle By fordított figyelmet először a városi és az ipari kultúra kutatására, ez az elmozdulás mára már érzékelhető más múzeumok esetében is, egyfajta sokszínűséget eredményezve, bár a legfőbb téma a szabadtéri múzeumokban még mindig a vidék reprezentációja.²⁸ Balassa M. Iván nagyon fontos különbségre mutat rá: a legkorábbi intézmények még nem voltak a szó mai értelmében vett szabadtéri múzeumok: ezek néprajzi múzeumoknak tekinthetők, amelyeknek tárgyai egyszerűen szabadtéren lettek kiállítva. Az évek során egyre fontosabbá vált a paraszti életmód teljeskörű bemutatása, a nyitottság és látogatóbarát hozzáállás, a tudományos és oktatási tevékenység, profitorientáltság nélkül. Mindez transzformálta a múzeumokat, amelyek megfelelő szerepet és helyet keresnek maguknak a társadalomban a 21. század elején.²⁹

A szabadtéri múzeumokat történetük során többen többféleképpen csoportosították. Korek József elkülönítette a régészeti 'in situ' szabadtéri múzeumot, illetve a „skanzenmúzeumot”, mely bekezdés alatt a szerző a stockholmi múzeumot mutatja be.³⁰ Kurucz Albert előadásában megkülönböztette a helyben megőrzött és berendezett egyedi vagy csoportos építészeti emlékeket, az áttelepített építészeti emlékeket eredeti funkció szerinti berendezéssel és a helyben megőrzött vagy áttelepített együttesek vegyes csoportját. Tematikai szempontból falumúzeumokról (lakóház és a telek egyéb építményei), illetve technika- és gazdaságtörténeti (vaskohászat, erdészet, bányászat stb.) gyűjteményekről beszélhetünk.³¹

Az internetes New World Encyclopedia elkülöníti az építészeti szabadtéri múzeumokat, majd az időben később alapuló, az életmód bemutatására törekvő *living history* múzeumokat, a nagyobb tárgyakat felvonultató szabadtéri múzeumokat (pl. hajó) és a tematikusan szerveződő eco-múzeumokat. Ezen kívül külön csoportot alkot az intézmény orientáltsága alapján, és hagyományos, kutatóhelyként funkcionáló, szórakoztató központként működő, turista látványosságként számon tartott; illetve gyűjteményre és kiállításra, avagy interaktív, élményalapú oktatásra fókuszáló múzeumokat említ.³²

A szabadtéri múzeumokat csoportosíthatjuk az áttelepítés – helyben megőrzés foka alapján is: in situ megőrzött emlékek, részben áttelepített építmények és teljes

---

²⁸ http://aeom.org/?Open_air_museums:History 2011. március 19.

²⁹ BALASSA M. Iván 2001. 67-68.

³⁰ KOREK József 1988. 79-80.

³¹ KURUCZ Albert 1978a. 2.

³² http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Open_air_museum. 2011. 01. 13.

egészében áttelepített építmények csoportjait alkotva. Vonzás- és gyűjtőkör alapján vannak központi, regionális és lokális gyűjtemények, míg építési alapelvek szerint in situ megőrzött épületegyüttesek, teljes egészében áttelepített együttesek, műemléki mag köré áttelepítéssel létesített gyűjtemények, teljes egészében rekonstrukcióban megépülő épületegyüttesek.³³ A bemutatás módszereit tekintve park- és falumúzeumokról³⁴ beszélhetünk, és ebben a csoportosításban kap helyet az eco-múzeum, amely adott történelmi vidékek, életterek komplex, in situ bemutatására törekszik, az embert állítva a kapcsolatrendszer középpontjába, az ember és környezet viszonyát értelmezve.³⁵ Maga a közösségi egyetértésen alapuló, Franciaországból, George Henri Riviere és Hugues de Varine által 1971-ben kidolgozott *eco-múzeum* koncepció egy olyan múzeumtípust takar, ahol dinamikus formában a közösség megőrzi, értelmezi és működteti a kulturális örökséget a fenntartható fejlődés érdekében.³⁶

Csoportosítási elv lehet a múzeum tematikája, vagyis hogy falut vagy várost mutat be épületeivel.³⁷ Az észtt Elle Wunder leírásában a népi építészeti múzeumok közé sorolja azokat a népi épületeket is (a szabadtéri múzeumokban lévő áttelepített épületek és a helyben megőrzött építészeti emlékeken kívül), amelyek valamely híres észtt személyiség életével, tevékenységével hozhatók összefüggésbe, ezeket emlékmúzeumnak hívja.³⁸ Angliában a szakemberek kétféle szabadtéri múzeumot különítenek el, az intézményeik ebbe a két kategóriába tartoznak: így a népi építészeti és életmódot bemutató múzeumok és az ipari irányultságú szabadtéri múzeumok.³⁹ Jerzy Czajkowski részletes csoportosítást állított fel a lengyel szabadtéri múzeumokat bemutató kötetben: e szerint vannak olyan skanzenek, ahol a településkép egy adott épületcsoportot mutat be, skanzenek, amelyek általános településképet mutatnak be, skanzenek, amelyek semmilyen településképet nem reprezentálnak, skanzenek, ahol in situ és áttelepített épületek keverednek, skanzenek, ahol néprajzi és régészeti kiállítás is van és skanzenek, ahol csak in situ megőrzött épületek állnak.⁴⁰

---

³³ WINKLER Ferenc 2006. 9. és 11. Amerikában például vannak helyben megőrzött épületekből álló intézmények, teljes rekonstrukciókat felvonultató múzeumok és mindezek vegyesen, de nincs nemzeti szabadtéri gyűjtemény. Candace TANGORRA MATELIC 1988. 79-80.

³⁴ V. ö. Jerzy CZAJKOWSKI 1980. 141.

³⁵ V. ö. Ivo MAROEVIĆ 1984. 241-243. A szerző véleménye szerint a szabadtéri múzeumoknak is ecomuseum-má kell válniuk. 242.

³⁶ <http://en.wikipedia.org/wiki/Ecomuseum> 2011. 01. 13. Lásd még: FEJŐS Zoltán 2003a. 187.

³⁷ WINKLER Ferenc 2006. 16-20.

³⁸ Elle WUNDER 1984. 150.

³⁹ Michael THOMAS 1988. 68.

⁴⁰ Jerzy CZAJKOWSKI 1981. 70.

Mindezekből kitűnik, milyen rendkívüli sokszínűség jellemzi ezt a múzeumtípust, ebből kifolyólag természetesen más és más céllal, különböző feladatokat kell ellátniuk és eltérő igényeknek kell eleget tenniük, tekintetbe véve a társadalmi elvárásokat, az adott ország kulturális életében betöltött szerepet; és mégis vannak olyan közös módszerek, eszközök, eljárások, amelyek minden típusnál sikerrel alkalmazhatók: ezeket fel kell tárni, meg kell ismerni, és a saját arculatunkra kell formálni.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum hatalmas fejlődésen ment keresztül az elmúlt években, hiszen a fentiekben megfogalmazott, európai stílusú, épületekre fókuszáló intézménytípus helyett ma már egyre inkább az életmód élményszerű bemutatására törekszik,⁴¹ ez pedig kivétel az alkalmazott módszerekre, eszközökre és a tervezett kiállításokra egyaránt. Mindez azért is lényeges, mert a tájegységeket építő munkatársak előtt a múlthoz viszonyítva más és más feladatok állnak, a kiállítás megvalósításában, a múzeumpedagógiai programok szervezésében egyre fontosabb szerepet kapnak modern szemléletek és eszközök.

Az, hogy milyen más szerepeket láthat el egy adott intézmény, sokszor az adottságoktól, helyzettől függ. A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum esetében a kutatóhely funkció és az élményszerű oktatás megteremtése elsődleges, ez nyilvánul meg abban is, hogy a Múzeum segíti a magyarországi tájházak érdekeit képviselő, a szakmai együttműködést előmozdító *Tájházzövetség* munkáját, itt működik a *Szellemi Kulturális Örökség Igazgatósága*, és a Szabadtéri Néprajzi Múzeum valósítja meg a *Múzeumok Mindenkinek Programot*,⁴² amely a múzeumok oktatási és képzési szerepének erősítését, a központi módszertani fejlesztést tűzte ki célul. De hogyan gazdagodott a Múzeum arculata az elmúlt években? Erre ad választ a szentendrei Múzeum történetének rövid összefoglalása.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum története

A világkiállítások (legfőképpen az 1867-es párizsi és 1873-as bécsi)⁴³ népeleti bemutatóinak sikeréből kiindulva, és a stockholmi Skansen megnyitásának folyamányaként a Honfoglalás 1.000 évfordulójára tervezett országos kiállításban a népi építészet is helyet kapott: Jankó János munkája nyomán 24 lakóház mutatta be Magyarországot vidékeit.⁴⁴ Az ezredéves kiállítás jelenkori főcsoportjába tartozott a

---

⁴¹ V. ö. KURUCZ Albert – BALASSA M. Iván – KECSKÉS Péter 1987. 11.

⁴²Ld. <http://www.mokk.muzeumokmindenkinek.hu/>

⁴³ K. CSILLÉRY Klára 1980. 9-15.

⁴⁴ FÜZES Endre 1997. 311. V. ö. K. CSILLÉRY Klára 1980. 15-25.

néprajzi falu, melynek előzményei az 1885-ös országos budapesti kiállítás 15 szobája, az 1894. évi lemergi és ugyanebből az évből a prágai néprajzi falukiállítások voltak.

A Néprajzi Falu berendezéseire folytatott gyűjtést Jankó János alárendelte a Néprajzi Múzeum megvalósításának. A 4.700 négyzetméteren elterülő falukiállításban 24 lakóház (12 magyar és 12 nemzetiségi), egy havasi juhászkunyhó, 3 alföldi pásztorkunyhó, egy cigányputri, egy községháza, egy községi tűzoltószertár, népiskola, óvoda, községi kórház és templom mutatta be a korabeli magyar falut, a központban csárdával és kávézóval a látogatók kiszolgálásának céljából. A kiállítás hatalmas siker volt, az uralkodó a Néprajzi Falut a nyitás napján felkereste. A kiállításban búcsúkat, táncmultságokat, lakodalmakat is tartottak, így téve élővé a kiállítást.⁴⁵ A falu épületei azonban mai mértékkel mérve nem voltak autentikusak, az építéshez felhasznált anyagok miatt.⁴⁶

A Magyarországon 1967-ben megalapuló Szabadtéri Néprajzi Múzeum nem közvetlenül a Néprajzi Falu összegyűjtött anyagából keletkezett (fontos megemlíteni, hogy a szabadtéri múzeumoknál a megmentés igénye a mérvadó⁴⁷), az intézmény harmadik hullámos múzeum, az 1950-es éveket követően alapították, ebből is következik legfőbb jellemzője, hogy épületei nem elszigeteltek, hanem jellegzetes településformába vannak rendezve, tehát nem park-, hanem falumúzeumként. Megalakulását megelőzően azonban történtek kísérletek korábban is szabadtéri gyűjtemény létrehozására (Toroczkay Vigand Ede a marosvásárhelyi szabadtéri gyűjtemény⁴⁸ eszméjét, Sebestyén Gyula egy dunántúli szabadtéri néprajzi múzeum tervét, Viski Károly a Magyar Nép Ligete elképzelést,⁴⁹ Vargha László dokumentatív követelményeket fogalmazott meg, Györffy István a népligeti skanzen tervét,⁵⁰ Domanovszky György megvalósítási programot készített⁵¹, Pável Ágoston és Gönyey Sándor egy nyugat-dunántúli tervhez végeztek kutatást⁵²), a két világháború között született tervek közül azonban kevés valósult meg: Balassagyarmatra került egy karancseszi ház, és Öcsről Veszprémbe egy lakóépület.⁵³

---

⁴⁵ JANKÓ János 1989. 7-15.

⁴⁶ BALASSA M. Iván 1984b. 73.

⁴⁷ BALASSA M. Iván 2001. 66-67.

⁴⁸ KECSKÉS Péter 1980. 35.

⁴⁹ KECSKÉS Péter 1980. 35.

⁵⁰ KECSKÉS Péter 1980. 35-36.

⁵¹ WINKLER Ferenc 2004. 445.

⁵² VARGHA László 1984b. 78.

⁵³ KECSKÉS Péter 1980. 36. VAJKAI Aurél 1962.

A II. világháború után fontos előrelépést jelentett, hogy a népi építészeti emlékeket a műemlékek körébe vonták, és az 1950-es évek elejétől fellendült a népi műemlékek azonos szempontok alapján történő vizsgálata is.⁵⁴ Újra erőre kapott a szabadtéri múzeumok alapításának igénye, és létrejött a Göcseji (1968), majd később (1973) a Vasi Múzeumfalú, amelyek regionális gyűjteményként működnek ma is. E mellett vidéken sorra jelentek meg a szabadtéri kiállítóhelyek (pl. parádi Palóc Ház). Többek között ezeknek a tapasztalatoknak a birtokában került sor az országos intézmény megalakítására: az 1959-es ankétot⁵⁵ követően a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának agitációs propaganda bizottsága 1965-ben hozott határozatot a Múzeum megalapításáról, 1967-ben megalakult a kezdetben a Néprajzi Múzeumhoz tartozó szabadtéri gyűjtemény, Falumúzeum Osztály néven. A Múzeum 1972-ben vált független intézménnyé.

A tudományos koncepciót korábban már Viski Károly (1931), Vargha László (1937) és Domanovszky György (1940)⁵⁶ is körvonalazta, majd a programterveket Barabás Jenő és Szolnoky Lajos készítette el. 1963-ban Vargha László és Erdélyi Zoltán megalkotta a telepítési koncepciót.⁵⁷ 1967-ben elfogadták a tudományos terv vázlatát, amely Barabás Jenő és Szolnoky Lajos nevéhez fűződik.⁵⁸ 1970-ben szakértő bizottság ellenőrizte a Hoffmann Tamás és munkatársai által átdolgozott telepítési tervet és épületjegyzéket (ehhez a bevezető tanulmányt Hoffmann Tamás írta), és így terjesztették a javaslatot a minisztériumba, illetve a Szabadtéri Néprajzi Múzeumok Országos Tanácsa elé. Majd ezek elfogadása után megindult a beruházás megvalósítása.⁵⁹ Eredetileg 22 tematikus egység létezett az 1967-es koncepcióban: 16 táji csoport és 6 tematikus egység.⁶⁰ A táji csoportok beosztását a szakértői vélemény egyenetlennek találta, így nem tekintették jó megoldásnak pl. az egységes észak-magyarországi házvidék három csoportra tagolását, és az Alföld felé eső sáv kihagyását. Ugyanezen vélemény szerint szociálisan alacsonyszintű a tervezett, bemutatni kívánt kép, hiányzik a polgárosulás felé mutató fejlődés reprezentációja.⁶¹ Később 12 kistáji

---

⁵⁴ KECSKÉS Péter 1980. 37.

⁵⁵ KECSKÉS Péter 1980. 37.

⁵⁶ KURUCZ Albert – BALASSA M. Iván – KECSKÉS Péter 1987. 9.

⁵⁷ WINKLER Ferenc 2004. 446.

⁵⁸ KECSKÉS Péter 1980. 38. Szatmári Erdőhát, Nyírség, Sárrét, Nagykunság, Körös-Maros köze, Duna-Tisza-köze, Közép-Tiszavidék, Zemplén, Bükk-Abaúj, Mátra-Nógrád, Kisalföld, Bakony-Balatonvidék, Mezőföld, Sárköz-Kalocsa, Órség-Göcsej, Dél-Dunántúl, Faluközpont, Alföldi pásztorépítmények, Présházak és pincék, Vízi egység, Temető és kálvária, Szórt egység.

⁵⁹ KURUCZ Albert – BALASSA M. Iván – KECSKÉS Péter 1987. 8-9. V.ö. CSERI Miklós 2009. 28-36.

⁶⁰ KECSKÉS Péter 1980. 39.

⁶¹ Dr. MAJOR Máté – Dr. TÁLASI István – Dr. VARGHA László 1970. 67-68. és 71.

csoporthól⁶² állt a koncepció, majd a szám 1970-re 10 tájegységre csökkent,⁶³ a tematikus egységekbe tartozó építményeket pedig fokozatosan a tájegységekhez kapcsolták.⁶⁴ Ez a szám végül 9-re változott⁶⁵ először a Dél-Tiszántúl és a Duna-Tisza köze tájegységek,⁶⁶ majd az Abaúj-Zemplén és a Nógrád – Heves – Borsod részek összevonásával, így a végső kiállítási egységek 350 objektum tervezett felépítésével a következők lettek: Felső-Tiszavidék, Közép-Tiszavidék, Alföldi Mezőváros, Dél-Dunántúl, Közép-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl, Kisalföld, Észak-Magyarország és Felföldi Mezőváros tájegységek. Ez a sor azonban az elmúlt évek kutatásaiból kiindulva tovább bővült a Történeti egységgel, a 20. századi faluval,⁶⁷ illetve az Erdély tájegységgel⁶⁸ egyfajta tematikai, földrajzi és időbeli szélesítéseként az eredeti koncepciónak. Minderre Nyugat-Európa szabadtéri múzeumaiban több példa van már. Mindezen még meg nem valósult kiállítások esetében hasznos lehet bizonyos szakmai kérdések felvetése, megválaszolása az eddigi tapasztalatok alapján.

A Múzeum még nincsen kész, az alapkoncepció megvalósítása hátra van. Az eredetileg tervezett több száz épületet magába foglaló épületállomány egy része még hiányzik. Elsőként a Felső-Tiszavidék tájegység nyílt meg a nagyközönség számára 1974-ben, ezt követte a Kisalföld 1987-ben, a Nyugat-Dunántúl tájegység 1993-ban, a Bakony, Balaton-felvidék 2000-ben, a Dél-Dunántúl tájegység 2005-ben, a Felföldi Mezőváros 2006-ban, majd 2010-ben az Észak-magyarországi falu, míg az alföldi együttesből még nem áll minden épület és depókban áll a Közép-Tiszavidék kiállítási egység is. A dátumokból is kitűnik, mennyire egyenetlenül épültek a tájegységek a Szabadtéri Néprajzi Múzeum eddigi életét tekintve, vagyis a kezdeti lassú építkezés után mennyire felgyorsult a Múzeum bővítése, a tájegységek életre hívása. Ez nagy feladat elé állította a szakembereket, akiknek rendkívül koncentrált munkát kellett végezniük. Az Észak-magyarországi falu tájegység pályázati pénzből való megvalósítása a szűk határidők miatt szintén komoly feladat volt, és ehhez társult az igény a modern kiállításoknak és a ma látogatójának való megfelelésre. Az utóbbi elvek

---

⁶² Tiszántúl kialakítása Sárrét, Nagykunság, Körös-Maros köze részekből, a Sárköz-Kalocsa épületei a Duna-Tisza közéhez, illetve a Mezőföldhöz kerültek, Észak-Magyarország két egységbe került: Abaúj-Zemplén, Mátra-Nógrád-Bükk. KECSKÉS Péter 1980. 39-40.

⁶³ Északi-hegyvidék (2 részből), Szőlőmonokultúras mezővárosi csoport, Felső-Tiszavidék, Közép-Tiszavidék, Dél-Tiszántúl, Duna-Tisza köze, Dél-Dunántúl, Közép-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl, Kisalföld. KECSKÉS Péter 1980. 40.

⁶⁴ KECSKÉS Péter 1980. 38-40.

⁶⁵ Duna-Tisza köze és Dél-Tiszántúl összevonása. KECSKÉS Péter 1980. 40.

⁶⁶ KECSKÉS Péter 1980. 40.

⁶⁷ Ld. SÁRI Zsolt 2003b. 15-30. SÁRI Zsolt 2004. 139-146.

⁶⁸ VASS Erika - BUZÁS Miklós 2007. 227-268.

alapján épített, és utolsóként megnyíló teljes tájegységnek az építési tapasztalatai szerepelnek a disszertációmban.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum a kiállítások építésén túl több más fontos szakmai feladatot is ellát, amint erről a fentiekben már volt szó. Az Európai Szabadtéri Múzeumok Szövetségének tagjaként szakemberei számára nyitva áll a lehetőség Európa más múzeumainak, az aktuális problémáknak és trendeknek a megismerésére. 2001-ben a Szabadtéri Néprajzi Múzeum adott otthont a Szövetség konferenciájának. Külföldi múzeumokkal fenntartott kapcsolatai révén a Skanzen dolgozói rendszeresen részt vehetnek külföldi tanulmányutakon is, amelyek révén saját szakterületüket vizsgálhatják meg más intézményekben.

A kutatás elméleti háttere

A kutatás helyszínei

A disszertációm témájához végzett kutatás helyszínének kérdése több síkon értelmezhető. Az elsődleges választ a tájegységi épületek származási helyének megjelölése jelenti. Ebben a tekintetben újítást hozott a kiállítás, hiszen a mai Magyarország határán kilépve először nyílt lehetőség arra, hogy meglévő koncepcióhoz kapcsolódva a történelmi Magyarország magyarlakta, a tájegység által bemutatott kulturális zónákkal integráns részeit is bevonhattuk a kutatásba. Az Ipoly és Bodrog folyók között húzódó, folyók szabdalta, hegyekkel és dombokkal tarkított vidék kutatási határait észak felé a magyar nyelvhatárig bővítettük Román Árpád mérnök tájegységfelelőssel,⁶⁹ hiszen a Múzeum gyűjtőköre 1998 óta az egész magyar nyelvterületre kiterjed. Ennek eredménye két objektum lett: a nemesradnóti lakóház és a kiscömöri kápolna. Ezeknek felépítésével először sikerült meglévő koncepciót kibővíteni határon túli objektumokkal.⁷⁰ A mai közigazgatási értelemben vett Pest, Nógrád, Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megyéken kívül a történelmi Gömör és Kishont, illetve Hont megyékre is kiterjesztettük a néprajzi kutatást, így a tájegység északi határa már nem az országhatár lett. Délen a tájegység határa a Mátra és a Bükk déli vonulata maradt.

Ezen a hatalmas területen többirányú munka folyt, elsődlegesen azokon a településeken, ahonnan lakóház származott. Így a fő kutatópontok Márianosztra (Pest megye), Karancseszi (Nógrád megye), Domaháza (Borsod-Abaúj-Zemplén megye),

---

⁶⁹ A tájegység korábbi felelőseiről, szakembereiről alább külön bekezdés olvasható.

⁷⁰ Erre van példa Európa más szabadtéri múzeumában is. V. ö. Henrik ZIPSANE 2003. 24.

Novaj (Heves megye), Noszvaj (Heves megye), Szomolya (Borsod-Abaúj-Zemplén megye), Nemesradnót (Balog-völgye, rimaszombati járás), Perkupa (Borsod-Abaúj-Zemplén megye), Erdőhorváti (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) és Filkeháza (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) lettek. A kutatást e mellett ki kellett terjeszteni azokra a falvakra is, ahonnan fontosabb melléképületek származtak, illetve ahol a koncepció hiányzó vagy kevés információval rendelkező elemeit kerestem Román Árpád mérnök tájegységfelelőssel: így Karancskeszi, Imola, Csobád, a gömöri terület kiskápolna keresése céljából, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében útmenti feszület keresése, Nógrád megyében pincék kutatása.

A fenti, legfontosabb kutatópontok mellett említést kell tenni azokról a területekről, ahonnan tárgyat gyűjtöttünk, vagy ahol néprajzi gyűjtést folytattunk: tágabb értelemben Pest, Nógrád, Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén és a történeti Gömör és Kishont, illetve Hont megyék területéről van szó. Ezeken belül főleg a régió központjai voltak hangsúlyos helyszínek: Eger, Miskolc, Balassagyarmat, Sárospatak, hiszen régiségkereskedők telephelyeként és régiségvásárok helyszíneként több a környező falvakból származó tárgy volt itt fellelhető. De nemcsak ezek a központok határozták meg, hova menjünk, hanem bizonyos esetekben a Múzeumba érkező tárgybejelentések is. Ugyancsak végeztünk néprajzi gyűjtést ott, ahonnan hitelesnek tekinthető tárgyakat és információkat tudtunk beszerezni egy-egy kutatópont közelségéből adódóan: így például a Noszvajhoz, Szomolyához közel eső Mezőkövesden, ahonnan rengeteg tárgybejelentés érkezett.

A doktori disszertációhoz végzett kutatás földrajzi határai azonban nem álltak meg a tájegység épületeinek származási helyénél, hiszen a kiállítások rendezésének elméleti háttéréhez külön kutatásokra, tapasztalatokra volt szükség. Így a helyszínek között kell megemlíteni a magyarországi szabadtéri múzeumokba (Ópusztaszer, Sóstó, Szenna, Zalaegerszeg, Szombathely 2004-2010) és külföldi szabadtéri múzeumokba tett tanulmányi utakat egyaránt. Az utóbbiak közül a legfontosabbak a németországi Detmoldban (2006), a hollandiai Nederlands Openluchtmuseum-ban, Arnhemben (továbbiakban Arnhem) és a Zuiderzee Museum-ban, Enkhuizenben (továbbiakban Enkhuizen), a belgiumi Bokrijk Open Air Museum-ban, továbbiakban Bokrijk (2007) és a lengyelországi Sanokban (2003) tett látogatások. Ezek mellett fontosak a magyarországi és külföldi tájházak, termes jellegű kiállítások megtekintése során szerzett tapasztalatok, az egyes, magyar vagy külföldi kiállításokban található interaktív

elemekről készített fényképfelvételek (Anglia, Ausztria, Spanyolország, Görögország, Hollandia, Svédország múzeumaiból).

A tanulmányutak mellett kutatási helyszínt, illetve fórumot jelentettek a szakmai konferenciák is, amelyek különböző megközelítésből a kiállítások módszertanát érintették tematikájukban. Ilyen volt 2004-ben Budapesten angol szakemberek vezetésével az interaktivitásról rendezett konferencia,⁷¹ az angliai Leicester University-n 2007-ben a *Design Masterclass*, amelyet szintén a kiállítások rendezéséről, külföldi szakemberek részvételével szerveztek meg.⁷² A Tájházi Műhely alkalmi folyamán több előadásban érintettem módszertani kérdést: a gyűjteménygyarapítást megelőző gyűjtőmunka, a hitelesen berendezett tájházak kérdése, leltározás egyaránt szerepelt a tematikában. Hasznos volt a németországi Detmoldban 2006-ban rendezett *Handle with care! Ideas of dealing with original interior in open air museums* című konferencia is. A 2009-es finn-magyar szimpózium sztereotípiákra építő tematikájához a régiség fogalmának megközelítésével kapcsolódtam, érintve a tárgygyűjtés egyes kérdéseit is.⁷³ A 2008-ban Szegeden megrendezett, népi vallásosság-konferencián szerepeltem a szakrális kisépítmények áttelepítésének módszertani kérdéseit taglaló előadásommal. A magyarországi szabadtéri múzeumok éves találkozóin elhangzó beszámolók mind-mind olyan tapasztalatokat jelentettek, amelyek hozzájárultak napjaink látogatói szokásainak és igényeinek megismeréséhez.

A kutatás időbeli keretei

A fentieknek megfelelően a kutatás időbeli keretét is több síkon lehet értelmezni. Egyrészt a kiállítási objektumok és berendezések idejeként, másrészt a kiállítás létrehozásának, a módszertani kérdésekre való reflektálás idejeként.

A tájegységi épületek és berendezések kiállítási idejét meghatározták a rendelkezésre álló tárgyak, adatok nyújtotta lehetőségek és a tervezett kiállítási témák egyaránt. Az elsődleges cél a minél korábbi adatok begyűjtése volt, illetve a változások dokumentálása is, hiszen így alakítani lehetett a kiállítási időpontok⁷⁴ koncepcióját. Alapvetően a 19. század végének, 20. század első évtizedeinek bemutatása volt hangsúlyos (a Szabadtéri Néprajzi Múzeum küldetéséhez kapcsolódóan), amennyiben

---

⁷¹ *Interaktivitás a múzeumokban és az örökségi helyszíneken* címmel. Múzeumok és Látogatók Alapítvány szervezésében, BÁRD Edittel tartottunk előadást közösen. BATÁRI Zsuzsanna – BÁRD Edit 2004. 42-44.

⁷² BATÁRI Zsuzsanna 2007a. 14-17.

⁷³ NAGYNÉ BATÁRI Zsuzsanna 2011a. 93-105.

⁷⁴ Erről részletesebben ld. a berendezésekről szóló fejezetet.

volt megfelelő forrás és rendelkezésre álló tárgyi anyag (pl. Karancskeszi, Erdőhorváti vagy Novaj esetében), hiszen elődeim (ld. alább) több olyan tárgyat gyűjtöttek az 1970-1980-as években, amelyeknek megszerzése ma már lehetetlen lenne, így pl. festett bútorokat is.

A forrásként felhasznált levéltári adatok persze egy még távolabbi múltba is visszairányítottak – ezeket az információkat kritikával használtuk fel, kizárólag analógiaként, hiszen tárgyak hiányában a korai berendezések kialakítása lehetetlen. A jelenben készített néprajzi interjúk módszerének alkalmazása azonban szűkítette az eredeti időbeli keretet, hiszen ezáltal csak a két világháború közötti időszakról lehetett autentikus adatokat szerezni annak ellenére, hogy sok esetben ezek az adatok visszavetíthetők egy távolabbi múltba is. A jelen felé közeledő kiállítási időpontok közül a „legmodernebbek” a Kiss Kitti által berendezett cselédház 1970-es éveket és napjainkat reprezentáló enteriőrjei.

A kutatás korán elkezdődött, hiszen a tájegység koncepciójának kialakításával már az 1960-as évek végén megindult az épületek kiválasztása, majd a tárgyak gyűjtése is. Ezt a feladatot vettem át 2004-ben, majd a koncepció, épület-kiválasztás, bontás, néprajzi gyűjtés, berendezés és életmód-szituációk kérdésében fokozatosan léptem tovább egészen 2010-ig. A végül felépített 54 objektumból (ebben a kerítések, kutak, kapuk is szerepelnek) 33 fűződik a Román Árpáddal végzett kutatómunkánkhoz, ebből Kiss Kitti volt felelős a cselédház kiválasztásáért. 2004-től 2011-ig közel 5900 tárgyat gyűjtöttem a kiállításhoz, ebből 2200 került a tájegységbe. 2004 és 2009 között közel 170 kutatónapot töltöttem a területen terepmunkát végezve.

A kutatás során alkalmazott módszerek

A kutatás során alkalmazott módszereket külön fejezetben tárgyalom: így *A néprajzi gyűjtés kérdései és lehetőségei* címmel egy önálló egység olvasható a disszertációban. Szintén külön szerepel a tárgygyűjtés módszertani kérdéseit taglaló fejezet.

Kutatástörténet

A kutatástörténetet két nézőpontból kell megközelíteni. Az egyik a tájegység konkrét épületeinek és berendezésének szakirodalma, adattári anyaga, külön minden épületre és magára az észak-magyarországi régióra lebontva, ezek az épületek részletes bemutatásánál lesznek olvashatók. Ezek közül kiemelkedik a Janó Ákos által megfogalmazott Borsod-Abaúj-Zemplén megyei regionális múzeum tervezete, ennek

adatai ugyanis jelentősen befolyásolták az Észak-magyarországi falu koncepciójának kialakítását is.⁷⁵ (E mellett létezett egy másik észak-magyarországi, mezővárosi kultúrát reprezentáló szabadtéri gyűjtemény terve is, amit Vargha László Diósgyőrben képzelt el.⁷⁶)

A másik irányvonal a kiállítások rendezésének, a tárgygyűjtés és néprajzi gyűjtés, kommunikáció és interpretáció módszertani kérdéseinek szakirodalma. Ebben hangsúlyos helyen szerepel a külföldi, főleg angol nyelvű szakirodalom, hiszen a kiállítások építésének, rendezésének konkrét kérdéseiről mindezidáig magyar nyelven kevés publikáció született. Ezen a csoporton belül is két alcsoportot kell tárgyalni, így a konkrétan szabadtéri muzeológiával foglalkozó írásokat, és e mellett a hagyományos, termes kiállítások és muzeológiai problémák bemutatását célzó publikációkat.

A szabadtéri muzeológiával foglalkozó írások egy része magyar nyelvű, alpműnek tekinthető a Kurucz Albert, Balassa M. Iván, Kecskés Péter nevével fémjelzett *Szabadtéri néprajzi múzeumok Magyarországon* című kötet,⁷⁷ természetesen a múzeumi koncepciót több más írás is bemutatja.⁷⁸ Ezen kívül olyan tanulmányok iránymutatóak, amelyek általában a Szabadtéri Néprajzi Múzeum kiadványaiban jelentek meg: így a Ház és Ember című évkönyvben, leginkább a korai évekből. Balassa M. Iván a második évfolyam kötetében írt az épületek múzeumba kerülésének kérdéseiről, a különböző szerkezetek áttelepítésének nehézségeiről, problematikájáról.⁷⁹ K. Csilléry Klára ugyanebben a kötetben jelentetett meg cikket a berendezésekkel kapcsolatban, kitérve a szabadtéri múzeumok feladatára, a hitelességre, a tárgyegyüttesek fontosságára, a kiállítási idő meghatározásának kérdéseire, a forrásokra, az élményszerűségekre egyaránt.⁸⁰ Cseri Miklós írásai iránymutatóak a szabadtéri muzeológiát illetően,⁸¹ a következő témákat érintve: *A szabadtéri múzeumok szerepe és lehetőségei a változó világban*,⁸² *Szabadtéri Néprajzi Múzeumok és tájházak Magyarországon az ezredfordulón*,⁸³ *A harmincéves Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szentendrén*,⁸⁴ *Új kísérletek – szabadtéri múzeumok új kiállítási törekvései*,⁸⁵ *Az*

⁷⁵ JANÓ Ákos 1986-1987. 545-557.

⁷⁶ WINKLER Ferenc 2004. 446.

⁷⁷ KURUCZ Albert-BALASSA M. Iván-KECSKÉS Péter 1987.

⁷⁸ PI. KECSKÉS Péter 1980. 35-49. és K. CSILLÉRY Klára 1980. 9-33.

⁷⁹ BALASSA M. Iván 1984a. 115-122.

⁸⁰ K. CSILLÉRY Klára 1984. 153-161.

⁸¹ CSERI Miklós 2005. 115-121.

⁸² CSERI Miklós 2003. 5-11.

⁸³ BEREZKI Ibolya – CSERI Miklós – PÁLL István 2005. 583-594.

⁸⁴ CSERI Miklós 2009. 28-48.

⁸⁵ CSERI Miklós 2002. 115-119.

*életmódváltás bemutatása a szabadtéri múzeumokban.*⁸⁶ Balázs György hagyományos, termes kiállításokat és szabadtéri kiállításokat összehasonlító elemzése szintén hasznos,⁸⁷ illetve a korábbi főigazgató, Füzes Endre publikációi, például a hitelesség kérdésében.⁸⁸

A 2010-ben a Skanzen Könyvek sorozatban megjelentett külföldi és magyar kutatók tollából származó írásokat összegyűjtő tanulmánykötet *Szabadtéri múzeumok Európában* címmel a jövőre vonatkozó lehetőségeket, módszereket érinti témájában.

Ezen kívül az eleinte negyedévente megjelenő *Téka* lapjain jelentek meg olyan rövidebb írások, amelyek egyes esetekben használhatók módszertani szempontból is – így a témába vágó konferenciák tapasztalatainak összefoglalói,⁸⁹ tanulmányutak beszámolóin keresztül más szabadtéri múzeumok bemutatása, rendezvények, programok évről évre történő ismertetése.

A szerző írásainak egy része szintén módszertani megközelítésű – így az interaktív kiállítások bemutatásáról szóló írás, a *Handle with care! Ideas of dealing with original interior in open air museums* konferencia előadásaiból megjelentetett kötet, ahol az enteriőrökben megjelenő szituációk csoportosítása található.⁹⁰ Ugyancsak módszertani megközelítésű a Ház és Ember 2009-ben megjelent kötetének írása, ahol az Észak-magyarországi falu tájegység hasznosítása kapcsán az interpretációs eszközök kérdése a fő téma.⁹¹ Megjelent a tárgygyűjtés és a régiség fogalmának összefüggéseit elemző írás, amely a Finn-magyar szimpózium keretein belül elhangzott előadás alapján született, bemutatva a szabadtéri múzeumokban jellemző tárgygyűjtési lehetőségeket, a jelenkori lehetőségeket és korlátokat, az újabb módszerek határfokát, a régiség sztereotípiájának végigvezetésével.⁹² Szintén módszertaniak a Tájházi Műhely találkozói alapján megjelentetett Tájházi Hírlevelekben szereplő írások is: leltározás, gyűjteménygyarapítás kérdésekben.⁹³

Ezeken túl Kemecsi Lajos írásai között találni több olyat, amely módszertani megközelítésű: így a tárgygyűjtés és a műtárgy-kereskedelem kapcsolatáról szóló cikk,⁹⁴ a Felföldi Mezőváros tájegység építését bemutató publikáció,⁹⁵ *A szakralitás a*

---

⁸⁶ CSERI Miklós 1992. 705-716.

⁸⁷ BALÁZS György 2002. 109-114.

⁸⁸ FÜZES Endre 1998. 471-476.

⁸⁹ BÁRD Edit -BATÁRI Zsuzsanna 2004. 42-44.

⁹⁰ BATÁRI Zsuzsanna 2007f. 25-34.

⁹¹ BATÁRI Zsuzsanna 2009b. 5-21.

⁹² NAGYNÉ BATÁRI Zsuzsanna 2011a. 93-105.

⁹³ BATÁRI Zsuzsanna 2007b. 4-8.

⁹⁴ KEMECSI Lajos 2007b.

múzeumi enteriőrben című,⁹⁶ illetve a mezővárosi kultúra skanzenes bemutatási lehetőségeit tárgyaló írása,⁹⁷ vagy a szabadtéri múzeumokban folyó tudományos munka lehetőségeit taglaló tanulmány.⁹⁸ A Bakony, Balaton-felvidék tájegység építéséről H. Csukás Györgyi számolt be.⁹⁹ A népi kultúra színrevitele a szabadtéri múzeumokban a témája Szabó Zsuzsanna doktori disszertációjának, ebben több múzeumtípussal, múzeumelmélettel és interpretációval kapcsolatos információ található, mely témánk szempontjából releváns.¹⁰⁰ Jelen doktori disszertációhoz szükség volt látogatói felmérések megismerésére is, ezeknek egy része publikáció formájában is elérhető.¹⁰¹

Sokat segítettek azok az írások is, amelyek a szabadtéri múzeum alapításának idején születtek, megfogalmazva a legfontosabb módszertani kérdéseket és követendő elveket, így a szabadtéri múzeumból szervezett ankét anyaga,¹⁰² a Barabás Jenő – Szolnoky Lajos-féle összefoglaló írás az épülettípusokról, a végén útmutatóval¹⁰³, rendkívül fontosak Vargha László iránymutató írásai, kérdésfelvetései¹⁰⁴. A Ház és Ember sorozat 2004-ben megjelent, Katonáné Szentendrey Katalin által összeállított kötet az intézménytörténet korai szakaszával foglalkozik, eredeti dokumentumok felhasználásával. Ezek a dokumentumok sok szempontból hasznosak módszertani kérdések vizsgálatához, a változások feltérképezéséhez.

Azonban idegen nyelvű szakirodalom is rendelkezésre áll a szabadtéri muzeológiával kapcsolatban: az eddigi, európai múzeumok részvételével zajló (AEOM, vagyis az Association of European Open Air Museums: az Európai Szabadtéri Múzeumok Szövetsége által szervezett) konferenciák tanulmánykötetei elérhetők. Az ezekben szereplő írások közül sok érint módszertani kérdéseket. Mindemellett a közelmúltban megjelent Sten Rentzhog egyedülálló és hiánypótló összefoglalója¹⁰⁵ a szabadtéri múzeumokról, kitérve az intézmények bemutatásán kívül egyes módszertani kérdésekre is. Ezen kívül szintén nemrégiben jelent meg egy tanulmánykötet a szabadtéri múzeumok jövőjével kapcsolatban (On the Future of Open Air Museums).¹⁰⁶

---

⁹⁵ KEMECSI Lajos 2008. 55-78.

⁹⁶ KEMECSI Lajos 2010c.

⁹⁷ KEMECSI Lajos 2009c.

⁹⁸ KEMECSI Lajos 2009b

⁹⁹ H. CSUKÁS Györgyi 2001. 23-35.

¹⁰⁰ SZABÓ Zsuzsanna 2010b.

¹⁰¹ PATKÓ Györgyi 2003. 211-220.

¹⁰² KATONÁNÉ SZENTENDREY Katalin 2004. 76-116.

¹⁰³ BARABÁS Jenő-SZOLNOKY Lajos. É. n. 331.

¹⁰⁴Pl. VARGHA László1984a

¹⁰⁵ Sten RENTZHOG 2007.

¹⁰⁶ Inger JENSEN – Henrik ZIPSANE ed. 2008.

A kiállítások módszertanával foglalkozó írások közül fontosak Fejős Zoltán publikációi, főként a *Tárgyfordítások* című kötet¹⁰⁷ elméleti írásai, illetve a MADOK-füzetek publikációi.¹⁰⁸ A kiállítások rendezésének kérdéseiről szól Balassa Iván publikációja *A múzeumi kiállítások tudományos előkészítése* címmel,¹⁰⁹ de érdemes megvalósult kiállítás kritikákat is tanulmányozni.¹¹⁰ Korai szakirodalom Korek József múzeumokról szóló könyve.¹¹¹ Nemcsak a kiállításokról, de egyéb módszertani kérdésekről is szól Szilágyi Miklós több kötete, így a *Gyűjtőmódszerek és forráskritika a néprajztudományban*¹¹² a visszaemlékezések gyűjtéséről, a fényképek és vidéki hírlapok forrásértékéről és a néprajzi tárgygyűjtésről. A második alaplumú a *Bevezetés a néprajzi muzeológiába*¹¹³ című kötet, amelyben a kiállítások rendezéséről is szó esik. A kiállítások rendezését érinti a kiállítástervező szemszögéből Vasáros Zsolt *Kiállító-tér – Múzeumi tárlatok kézikönyve*, ami a Múzeumi iránytű sorozat 7. kötete, benne hasznos információk találhatók a kiállítások tervezéséről, látványáról, installációs elemeiről stb.¹¹⁴

A tárgygyűjtés módszertanát érinti Fél Edit – Hofer Tamás *A monografikus tárgygyűjtés. Az átányi példa.* című írás, amely kitér a tárgyak gyűjtésének rengeteg aspektusára.¹¹⁵

Múzeumelméleti irányultságú Ébli Gábor *Az antropologizált múzeum* című tanulmánykötete.¹¹⁶

Az idegen nyelvű szakirodalmak közül hasznosnak bizonyult a *Museum Basics 2nd Edition*,¹¹⁷ melyben nemcsak a kiállítások rendezéséről, de az interpretációt is érintő kérdésekről lehet információt találni. Az interaktív elemeket a *Hands-on Exhibitions – Managing Interactive Museums and Science Centers*¹¹⁸ című kötet tárgyalja. Ugyancsak a kiállítások rendezésének kérdéseit taglalja David Dean *Museum Exhibition – Theory and Practice*¹¹⁹ című könyve. Rendkívül lényeges a *Manual for*

---

¹⁰⁷ FEJŐS Zoltán 2003a.

¹⁰⁸ FEJŐS Zoltán (szerk) 2003b és FEJŐS Zoltán és FRAZON Zsófia 2004.

¹⁰⁹ BALASSA Iván 1964.

¹¹⁰ Pl. SÁRI Zsolt 2003a.

¹¹¹ KOREK József 1988.

¹¹² SZILÁGYI Miklós 1986.

¹¹³ SZILÁGYI Miklós 2003a.

¹¹⁴ VASÁROS Zsolt 2010.

¹¹⁵ FÉL Edit-HOFER Tamás 1964.

¹¹⁶ ÉBLI Gábor 2005.

¹¹⁷ Timothy AMBROSE– Crispin PAINE 2007.

¹¹⁸ Tim CAULTON 2007.

¹¹⁹ David DEAN 2005.

*Museum Exhibitions*¹²⁰ című kötet, amely részletezi a kiállítások rendezésének összes aspektusát.

A kiállításokkal kapcsolatos szakirodalomhoz azonban szorosan kapcsolni kell a múzeumpedagógiai kérdéseket érintő kiadványokat, illetve a kiállítástervezésről és dizájnról szóló írásokat egyaránt. Az előbbieik között található a következő két kötet: *The Educational Role of the Museum*,¹²¹ illetve a *Learning in the Museum* Geirge E. Hein¹²² tollából. Ezek azért is fontosak, mert bennük az interpretáció fontos szerephez jut – ez pedig egy olyan téma, ami az Észak-magyarországi falu tájegységgel kapcsolatban kiemelten fontos, hiszen a különböző eszközök használata az enteriőr-jellegű kiállításokban elméletileg megalapozott kell, hogy legyen.

Természetesen a fenti tanulmányok, kötetek csak a legfontosabbak azok közül az írások közül, amelyeknek megismerése lényeges volt nemcsak a doktori disszertáció megírásához, de a kiállítás megvalósításához is.

---

¹²⁰ Barry LORD-Gail Dexter LORD 2001.

¹²¹ Eilean HOOPER – GREENHILL 1994.

¹²² Geirge E. HEIN 2004.

A tájegységi koncepció története és vezérelve

Az Észak-magyarországi falu tájegység különböző neveken a Szabadtéri Néprajzi Múzeum alapítása óta az alapkoncepció része, eredetileg egyedülként, a Felföldi Mezőváros épületcsoport nélkül: eleinte ugyanis egy mezővárosi épület beemelésével tervezték megoldani a mezővárosi építészet bemutatását.¹²³ Az 1956. évi, Vargha László által megfogalmazott dokumentumban a három művelődéstörténeti csoporton belül Felső-Magyarország az egyik.¹²⁴ A kiállítás következő nyoma az 1965-ben született *Tervezet a Magyar Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény létrehozásáról* című dokumentumban található, melynek első számú függeléke tartalmaz népi műemléki objektumokat, természetesen az észak-magyarországi területről is vannak benne konkrét elemek.¹²⁵ A legismertebb összefoglalás, a Barabás Jenő – Szolnoky Lajos-féle leírás három konkrét épületcsoport segítségével ragadja meg Észak-Magyarország építészeti jellemzőit. Az Észak-Magyarországi falu elnevezésű tájegység az 1967-ben jóváhagyott Tudományos Tervvázlatban Bükk-Abaúj, Mátra-Nógrád, illetve Zemplén-Abaúj részegységekből állt.¹²⁶ 1967 novemberében a tájegységi részeket összevonták, és Palócföldként, illetve Abaúj-Zemplén tájegységi részként nevezték el.¹²⁷ Az 1987-ben megjelentetett *Szabadtéri Néprajzi Múzeumok Magyarországon* című kötetben szerepel mind az „Északkelet-magyarországi”, mind az „Észak-magyarországi” tájegység.¹²⁸ Ezt a megmaradó két részt később, 1986-ban összevonták, így alakult ki az észak-magyarországi falu, amely közigazgatásilag a mai Nógrád, Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megyéket foglalja magába, illetve Pest megye egy kisebb szegletét. A belső

---

¹²³ Itt kell említést tenni az eredetileg külön tájegységként nem szereplő Felföldi Mezővárosról, amely később vált a múzeumi koncepció részévé. Bár az észak-magyarországi falu kutatási területével megegyező területet ölel fel, a koncepcióba kerülés okai a mezővárosi kultúra és társadalom bemutatásának és az erősödő történeti-életmód bemutatásának igénye, illetve a kialakuló intézményi személyi feltételek és adottságok, hiszen Kecskés Péteren keresztül a régióhoz személyesen és szakmailag is elkötelezett ember kapta meg a feladatot. 1974-től indultak meg a tájegység épület-kiválasztási munkái. KEMECSI Lajos 2008. 55-56. A Felföldi Mezőváros épületcsoportról a következőket írta Kecskés Péter muzeológus és Kovács István László építész: „A Szabadtéri Néprajzi Múzeum II. számú épületcsoportja az 1970-es összegző telepítési tervben mint igény és elméleti koncepció szerepelt, az 1971. és 1972. évek során került sor az épületkiválasztó muzeológiai és alapadatokat rögzítő műszaki felmérésekre, valamint a telepítési terv kidolgozására.” SZNM MNÉA 337/6/16. Bár a dátumok egymásnak ellent mondanak, a tájegységi koncepció kialakítása és az épületkiválasztás az 1970-es években indult meg.

¹²⁴ KATONÁNÉ SZENTENDREY Katalin 2004. 134.

¹²⁵ KATONÁNÉ SZENTENDREY Katalin 2004. 148-149.

¹²⁶ BARABÁS Jenő-SZOLNOKY Lajos. É. n.330-332.

¹²⁷ „A Bükk-Abaúj egység megszűnik, a bükki része a Nógrád csoporthoz, abaúji része a Zemplén csoporthoz kerül.” KATONÁNÉ SZENTENDREY Katalin 2004. 210.

¹²⁸ KURUCZ Albert – BALASSA M. Iván – KECSKÉS Péter 1987. 85-86.

használatra kiadott, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Épületjegyzéke 1986¹²⁹ című füzetben már az összevont tájegység szerepel.

Miért fontosak ezek az adatok és mit tükröznek az észak-magyarországi koncepcióról? Bár eredetileg különálló tájegységként képzelték el, építészeti szempontból nincsen jelentős különbség az észak-magyarországi (továbbiakban I.) és az északkelet-magyarországi egységek (továbbiakban V.) között. Az Ipoly, a Garam vonalától Ungig háromhelyiséges a lakóház, borona- vagy vázas sövényfallal, lepadlásolatlan szobájában belülfűtős kemencével. Ettől a Sajótól keletre tért el a fejlődés, mert a 17. század folyamán füsttelenítették a szobát, és néhol istállóval bővítették az alaprajzot. A füsttelenítést a ferde füstelvezetés, a kabola megjelenése oldotta meg: ez kiváltotta a szoba lepadlásolását és a szabadkémény megjelenését is. Bár ez akkor fejlődésnek számított, a későbbi, 18. századra bekövetkező hanyatlás miatt ezek a szerkezetek néhol megmaradtak.¹³⁰

Hasonló adatok találhatóak egy 1970-ben tartott megbeszélés emlékeztetőjében is: „A Szabadtéri Néprajzi Múzeum koncepciójának felülvizsgálata után a végleges telepítési terv elkészítésénél jelentkező újabb szempontok szerint az eddig Palócföldnek és Abaúj-Zemplénnek nevezett tájegységek összevonására került sor Észak-Magyarország néven. A két tájegység hasonló történeti – társadalmi háttérű és telepítésű, falvainak paraszti épületei helyileg közelebb kerülnek egymáshoz, és az épületek egyeztetésével lehetővé válik az ismétlések elkerülése.”¹³¹

A koncepció végső vezérelve az építészeti szerkezetek reprezentálása lett, nem a kiterjedt palóc etnikum bemutatásának igénye. Már 1969-ben felmerült a Palócföldként való aposztrofálás kérdése: ez ugyanis megnehezítette a koncepció kialakítását: „A palóc név alatt ethnikus sajátságokat keres a közönség, amely sajátságokat jelenlegi tudásunkkal még nem tudunk megfogalmazni és rendszerbe szedni. Ugyanakkor ez az elnevezés óriási területet foglal magában, Hont, Nógrád, Heves, Borsod, Gömör megye területét, illetve szűkebben a régen palócnak nevezett községeket. ... Így az épületkiválasztás alapelveként földrajzi elterjedést nem vehettük figyelembe.”¹³² Az egri Dobó István Vármúzeum által végzett palóc kutatás azonban később sok választ adott a felmerülő kérdésekre, és megállapított bizonyos palóc jellegzetességeket is. A palóc sajátosságok egy részét (pl. hadas telek, fűrészelt deszkaoromzat, hidasól, palóc

¹²⁹ BALASSA M. Iván. Az adatok 1986. június 1-i állapotnak felelnek meg.

¹³⁰ KURUCZ Albert – BALASSA M. Iván – KECSKÉS Péter. 1987. 85-86.

¹³¹ SZNM MNÉA 337/3/27

¹³² SZNM MNÉA E/337/1/5

áttört bútorok stb.)¹³³ a népi építészetet és lakáskultúrát tekintve a kész tájegység be is mutatja. Azonban a végleges összevonásokkal a kiterjesztett bemutatandó táj már jóval túlmutatott a palóc terület (még ha a palóc centrumtól eltekintve egy szélesebb értelemben vett Palócföldet veszünk alapul) kiterjedésén, így a későbbiekben is eltekintettünk a Palócföld névtől.

Az épület-kiválasztás gazdasági-társadalmi keresztmetszetre való építését is el kellett vetni, mert ez alapján lehetetlen volt egy-egy épület mellett dönteni. Ez vezetett ahhoz, hogy a koncepciót korábban építkezéstörténeti tényezők alapján alakították ki, az életmódbeli-funkcionális szempontokkal való együttes érvényesítéssel,¹³⁴ főként az I. épületcsoport elemeire alapozva. Az épületeket a fentiek alapján építőanyag és alaprajz alapján választották ki (egyosztatú és kétoosztatú boronafalú lakóház, három- és négyosztatú zsilipelt falú lakóház, paticsfalú ház és kőház). Ekkor kerültek a koncepcióba olyan elemek, amelyeket később el kellett hagyni, mert a történeti szempontoknak nem feleltek meg (pl. Somoskő, 2006 októberében került ki)¹³⁵ a kutatások elvégzése után. Olyan épület is akadt, amelynek más bemutatási célt kellett keresni, mert a bontás nem igazolta a kezdeti feltételezéseket (pl. Márianosztra). A két fentebbi építmény kulcsfontosságú lett volna az építkezéstörténeti vonulat érzékeltetéséhez (Somoskő az egyhelyiséges, Márianosztra a kéthelyiséges lakáshasználatot volt hivatott bemutatni), a megghiúsult terv miatt a tájegységnek nem sikerült ezt a szerepet betöltenie.

Az V. épületcsoport egyik bemutatási célja a Felföldi Mezőváros monokulturális szőlőtermelését kiszolgáló, munkaerőt kibocsátó falvak építészetének és életmódjának reprezentációja volt. További kapcsolat a fenti tájegységgel a régióban lévő mezővárosok kisiparos-árutermelő népessége is. Az I. épületcsoportéhoz fűződő közös vonás, hogy ugyanannak a lakóház-típusnak két megjelenési formájával lehet találkozni

---

¹³³ BAKÓ Ferenc 1989. 821-889.

¹³⁴ KURUCZ Albert 1978b. 4.

¹³⁵ Tudományos Tanácsülés határozata. Az eredeti koncepció szerint az első telken található a somoskői, boronafalú épület, amelynek célja az osztatlan, belülről fűtött kemencével ellátott lakás használatának bemutatása. Ezen kívül más építményt (gazdasági melléképületet) a telekre nem terveztek. A kutatások az egyhelyiséges életmódra vonatkozóan nem kielégítőek, és a további kutatási lehetőségek sem biztosítják a megfelelő adatokat. A téma terepmunkával sem dokumentálható. Az épület nyílászárói atipikusan vannak elhelyezve, a bontáskor tüzelőberendezés nyomait nem találták; és mivel a boronafal anyaga másodlagosan felhasznált, így a felmerült problémák nem megoldhatók, a kérdések nem megválaszolhatóak. A felsorolt okok miatt az épületet kivettük a telepítési koncepcióból. Mivel a tájegység azon telkei, ahova származási helye alapján beilleszthető lenne, gazdasági épületeiket tekintve mind komplettek, így gabonás kamra funkcióval sem építettük fel máshol.

mindkét területen, eltérés a településszerkezet és a tüzelőberendezések viszonylatában érhető tetten.¹³⁶

A koncepció alap gondolatának korábbi továbbfejlesztése a kelet-magyarországi kapcsolat bemutatása lett, a belülfűtős és a kandallós tüzelőberendezés találkozási pontjaként való értelmezés és a kéttüzelős alföldi háztípus, egytüzelős észak-magyarországi házzal való találkozásának bemutatása.¹³⁷

A tájegység további bemutatási céljai

A kiállítás az Ipoly és a Bodrog folyók közötti terület 18-19. századi paraszti kultúrájának bemutatását tűzte ki célul, különös tekintettel a népi építészetre¹³⁸ (ezen belül is lényeges a különböző tüzelőberendezések bemutatásának igénye: belülfűtős, belső füstelvezetésű kemence függőleges és ferde kürtővel /altípusok: kemence teste a szobában, vagy pitvarban, kürtő csempéből/, konyhai sütőkemence, takaréktűzhely, búbos kemence, vindófnia, táblás kemence),¹³⁹ a lakáskultúrára¹⁴⁰ és az életmódra.

Alapvető cél a régió építészeti jellegzetességeinek felmutatása: a faépítkezés, az ezt felváltó favázis építkezés, a földfalak közül leginkább a vályogfal, illetve a kőépítkezés megjelenítése a területre jellemző településformába rendezve. Az 1986-os koncepcióban a keresztfejes boronafal, a talpas-vázis, zsilipelt deszkakitöltéssel készült fal, a kőfal és a kővel vegyes vályogfal egyaránt megjelent. Ezt a sort munkánk 2004-es kezdetén igyekeztük tovább bővíteni, hogy a talpas-vázis szerkezetű, de sövényfalas, alapincézett épület, illetve a kőépítkezés kiegészítéseként a tufába vájt barlanglakás is megjelenjen.¹⁴¹ A kőépítkezésen belül lényeges volt az erdőhorváti, Kassai úti kőépület helyett egy kőművesközpont tevékenységének reprezentálása is, ezért került sor a perkupai¹⁴² épület kiválasztására (így megmaradt a kőépítkezés bemutatása más

---

¹³⁶ KURUCZ Albert 1978b. 58-59.

¹³⁷ SZNM MNÉA 337/1/24

¹³⁸ V. ö. SABJÁN Tibor 2007. CSERI Miklós 1997. 102-138. BALASSA M. Iván 1994. CSERI Miklós – BALASSA M. Iván – VIGA Gyula 1989. BARABÁS Jenő – GILYÉN Nándor 1979. GULYÁS ISTVÁN 2005. 143. BARABÁS Jenő 1989. 88-89. DÁM László 1981. DÁM László-D. RÁCZ Magdolna 1986. DÁM László 2001. NOVÁK László 1977b. DÁM László 1987. DÁM László 1989. SZOLNOKY Lajos 1950. VIGA Gyula 1987.

¹³⁹ Ez lefedi az észak-magyarországi területen fellelhető főbb tüzelőberendezés-típusokat, kivételt képez a belülfűtős, füstelvezetés nélküli kemence, amelyet archaikus volta miatt, nem mutatunk be sehol, illetve azért, mert egyik épületben sem utaltak rá jelek. V. ö. BALASSA M Iván 1991. 43-62. SABJÁN Tibor 1989. 347-348.

¹⁴⁰ VERES Gábor 2008.

¹⁴¹ Ezekről részletesen ld. a barlanglakások bemutatásáról szóló bekezdést.

¹⁴² V.ö. VAS Tibor – FÜLÖP Gyula 1976. VAS Tibor 1978. EGYED Henriette – CSELLÓS Krisztina – TÓTH Zsuzsanna 1987. NAGY MOLNÁR Miklós 1980. BODGÁL Ferenc 1966b. H. SZABÓ Béla-VIGA Gyula 1975-1976. FILEP Antal 1965a és 1965b. NAGY JÓZSEF András 1984. DOBOSY László 1979. DR. GUZSIK Tamás-VAS Tibor 1976. MOLNÁR Balázs 1960a és 1960b. SZABÓ Gyöngyi 1987.

mikrorégióból, de színesedett az utcakép a gazdag homlokzati vakolatdíszítésekkel), és másolatban való felépítésére. Román Árpáddal közösen az akkor még hiányzó kismemesi épületet téglafallal¹⁴³ terveztük bemutatni. További nyereség volt az imolai istállóépület, amelyet azért is választottunk ki, mert ezzel lehetőség nyílt az égetett és vályogtéglával falazott favázás szerkezet bemutatására is.

A legáltalánosabb tetőszerkezet a szarufás, a kismemesi épület kivételével, amely széklábas tetőszerkezetű. Az épületek többsége azért szarufás-torokgerendás, mert Észak-Magyarország a szarufás építkezés három legjelentősebb elterjedési területei közül az egyik. Az ágasfás-szelemenés tető a múzeumi bemutatás korában már nem volt jellemző.¹⁴⁴ A tetőfedés hagyományos anyaga Észak-Magyarországon a zsúp, a zsúpfedés több módozatát, így a felvert zsúpfedést, a kévés és ezen belül a lépcsős zsúpfedést egyaránt bemutatjuk.¹⁴⁵ A poltári cserépfedést, a nádfedést szintén reprezentálják az épületek, az amerikai magyarokra jellemző bádofedéses lakóházat, amelynek kialakítása az 1920-as évekig volt jellemző, viszont nem tudtuk egy épület segítségével sem felidézni (a többi kritérium fontosabb volt: pl. falszerkezet, és nem sikerült olyan épületet találni, amely minden kívánalomnak megfelelt), illetve a Bükk-hegység egyes elszigetelt térségeiben dokumentált palafedést sem.¹⁴⁶ Alaprajzi szempontból az egy traktusos, központi bejáratú épületek dominálnak, ettől egyedül a kismemesi lakóház tér el, amely másfél traktusos.

Társadalmi szempontból a szegény- és középparaszti rétegek mellett a kismemesi utódok életformájának bemutatása volt a kiindulási pont. Ezen a vonalon továbblépve vált fontossá a régióhoz szorosan köthető, az Alföldön és Dunántúlon mezőgazdasági idénymunkát vállaló summásság¹⁴⁷ életének bemutatása, a cselédsors reprezentációja (ez természetesen épület-kiválasztást is vont maga után), illetve az észak-magyarországi területen megjelenő vándoriparosok (drótos tót, teknővájó cigány) életére való utalás is – ennek egyik megnyilvánulása épület formájában a teknővájó cigány tervezett kunyhója.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Adattárában lévő felmérések: BALASSA M. Iván 1971-1973. GAJDOS István 1974a, 1974b, 1974c. FÜLÖP GYULA-VAS TIBOR 1976. GLÓZER László 1981a, 1981b, 1981c. FÜZES Endre 1966. VARGHA László 1955. KOLESZÁR Krisztián – É. KOVÁCS Judit – LAKI-LUKÁCS László 2004. 8-9. SZABADFALVI József-CSERI Miklós 1992a. 20-23.

¹⁴³ CSERI Miklós 1989. 272.

¹⁴⁴ A 18. századig volt Észak-Magyarországon elterjedt a szelemenés tető, ezután terjedt el a szarufás-torokgerendás tetőszerkezet. CSERI Miklós 1997. 126. 128.

¹⁴⁵ CSERI Miklós 1997. 135-136.

¹⁴⁶ CSERI Miklós 1997. 138.

¹⁴⁷ CS. SCHWALM Edit 1987. 277-303.

A bemutatott életmódot tekintve a legfőbb ismérvek a következők: a középhegységi területen kevés volt a szántó föld, így a hegyoldali irtványokon szőlőtermelés, az erdőkben gyűjtögetés, állattartás, különböző kisipari tevékenységek biztosították az önellátó, a nagytáj területén zömmel katolikus népesség megélhetését.¹⁴⁸ A lakosság termékeit: a gömöri cserépedényeket, az ácsolt ládákat, a hátikosarakat vagy a fából faragott kisebb tárgyakat leginkább az Alföldre vitte eladni, ahol ezeknek a használati eszközöknek az előállításához nem volt elég alapanyag. Az itt élő népesség kiválóan hasznosította a természetföldrajzi környezet nyújtotta lehetőségeket. Azok, akiket a falu szűkebb határa nem tudott eltartani, munkamigrációra kényszerültek, ennek több formáját is megelevenítjük.

A táj legnagyobb néprajzi csoportját természetesen a palócok alkották, és több nemzetiség is élt ezen a vidéken: németek, ruszinok és szlovákok. A tájegységben található egy épület a ruszinok és szlovákok lakta Filkeházáról: a keresztfejes boronafalú lakóház a környező magyar falvak épületeitől nem különbözik, így a nemzetiségek életmódját görög katolikus vallásuknak köszönhetően sajátos népszokásaik segítségével elevenítjük fel. Észak-Magyarország vallási szempontból hasonlóan sokszínű: a már említett római katolikus többségen kívül reformátusok és görög katolikusok egyaránt megtalálhatók a térségben. Ezt a képet reprezentálja a tájegység is szakrális objektumokkal és az enteriőrök szakrális elemeivel.

A tájegység településformája

Az Észak-magyarországi falu épületegyüttes egy félutcás, patakmenti völgyi úti¹⁴⁹ falu, a domboldalra felfutó keskeny szalagtelkekkel, a telkek végén keresztcsűrökkel.¹⁵⁰ A portákon az épületek a táj és a kor lenyomatát képezve soros elrendezésűek. A település elején található a majorsági épületegyüttes magtárral, cselédházzal és üvegházzal, összekötve a Felföldi Mezőváros és az Észak-magyarországi falu kiállítási egységeket a hagyományhoz hűen, külterületen, a falutól, várostól távolabb, egy nagybirtokot reprezentáló kisebb csoportként.

A településrész közelében kapott helyet a szőlőhegy, ahol egy lyukpince (Magyarnándor) és két prэшázás pince (Emőd, Diósjenő) áll egymás mellett. Ez az

---

¹⁴⁸ KURUCZ Albert – BALASSA M. Iván – KECSKÉS Péter. 1987. 91.

¹⁴⁹ BARABÁS Jenő - GILYÉN Nándor 1979. 24. BÁRTH János 1997. 42-43.

¹⁵⁰ BARABÁS Jenő - GILYÉN Nándor 1979. 18.

elrendezés általános,¹⁵¹ hiszen a szőlőfeldolgozásra és bortárolásra szolgáló építmények lehetnek a szőlők között vagy mellett, illetve a falu belterületén, elszórtan vagy utcába rendezve is.

A múzeumi falu szélén, a majorság alatti rézsűben barlanglakások sora húzódik meg. Ezeket patakok teraszaiban, domboldalakon alakították ki¹⁵² csoportosan, ezt mutatja be a tájegység is. A több család vérségi kapcsolatán alapuló együttélést a közös nemzetségi portán a palóc hadas telek reprezentálja. A szalagtelkek mellett, a nemesradnóti és a perkupai épületek között dűlőút visz ki a csűröskertbe, ahol két csűr áll egymás mellett. A csűröskert¹⁵³ telepítésével kapcsolatban eredetileg több lehetőség állt fenn. Az egyik a csűrök telkekre épített megoldása az utcával párhuzamosan, a másik pedig a csűröskertes elrendezés kialakítása. Ez utóbbi valósult meg, egyes telkeken a keresztcsűrös telekformával kiegészülve, ugyanis az 1870-1890-es időszakot bemutatva, az észak-magyarországi területet alapul véve ez hiteles megoldásnak tekinthető, mert a szemnyerés korabeli módja indokolja a különálló csűröskertek létét.¹⁵⁴

A tájegységet egy perkupai kőhid másolatán lehet megközelíteni az irodaépület felől, a patakot átszelő híd a korábbi tervekben Noszvajról¹⁵⁵ származott volna. Ezt az objektumot azért cseréltük le, mert a híd az V. tájegységi részhez került közelebb a tereprendezések és az irodaépület adottságai folytán, illetve a patak keresztmetszete is a nagyobb perkupai kőhid felépítését indokolta. A főút barlanglakásokkal ellentétes, S-alakú vége egy halmazos településrészbe torkollik, ahol a filkeházi, szabálytalan alakú telek zárja le az épületek sorát.

Datálás nélküli dokumentum¹⁵⁶ határozott meg településképi analógiákat az V. kiállítási egységhez: füzérradványi példa alapján felmerült az a megoldás, hogy a pincék az utca mellett helyezkedjenek el, felettük újabb utcával, rajta pedig lakóházakkal, ez később a Felföldi Mezőváros esetében valósult meg. A következő analógia egy nyíri példa volt, ahol a csűrök a kertek végén, egy vonalban helyezkednek el – ez a településképi a perkupai és az erdőhorvát, Hatház úti épületet figyelembe véve megvalósult. A harmadik analógia Füzér, ahol a szintkülönbség miatt a gazdasági

¹⁵¹ BARABÁS Jenő - GILYÉN Nándor 1979. 28. ERDÉLYI Zoltán 1979. NOVÁK László 1977a. 219-240. KECSKÉS Péter 1997. 208-209.

¹⁵² BAKÓ Ferenc 1977. 39-40.

¹⁵³ FLÓRIÁN Mária – HOFER Tamás 1987. 73-74.

¹⁵⁴ A csűröskertet a mikófalvi és szögligeti kerítés- és kapuformákkal javasolta ellátni, a szögligeti csűrnek a berendezését is indítványozta KECSKÉS Péter. SZNM MNÉA 337/5/164-165.

¹⁵⁵ V. ö. BALASSA M. Iván 1986. 22.

¹⁵⁶ SZNM MNÉA 337/3/24

épületeket teraszosan helyezték el. Ez utóbbi településképi jellegzetesség főként a terepadottságok miatt nem valósult meg. A településképekre analógiát korábban gyűjtőutak alkalmával több helyen is kerestek, ezt fotóanyag is alátámasztja: Pusztafalu, Füzér, Nyíri, Komlóska, Perkupa községekből.¹⁵⁷

Mindezen tulajdonságokat figyelembe véve elmondható, hogy az Észak-magyarországi falu tájegység településképe részletesen kidolgozott, és minden jellegzetességében a területre általános.

A tájegység épületei

Majorság – magtár és cselédház

A Felföldi Mezőváros felől érkezve a magtár látványa fogadja a látogatót. Az épület koncepcióba illesztésének oka az épülettípus bemutatásának igénye és egy modern közönségfogadási helyszín létrehozása volt. A múzeumi majorságot egy cselédházzal és egy üvegházzal kiegészítve alakítottuk ki, itt működik az intézmény kertészete. Bár a majorok a nagybirtokok igazgatási központjaiként helyet biztosítottak több épületnek (például adminisztratív épületek, istállók, színek),¹⁵⁸ a Múzeumban teljes épületcsoport reprezentálására többek között hely hiányában nem vállalkoztunk. Mivel uradalmi tervek alapján épült, a magtár nem sorolható a népi építészet körébe, az általa biztosított falukép azonban mindenképpen a magyar vidéket idézi fel, így teszi hitelesebbé az egymás mellett álló Felföldi Mezőváros és az Észak-magyarországi falu közötti területet. A majorság további kapcsolata a faluval a helyi lakosság számára nyújtott munkalehetőség, és így egy erőteljes kölcsönhatás a cselédség és a parasztság között. Az uradalmi épületek bemutatásának fontosságát képviseli Winkler Ferenc is, arról írva, hogy ezek az építmények felhívják a figyelmet a társadalmi berendezkedés, az esztétikai környezet és az életforma különbségeire, így szélesítve a szabadtéri múzeumok mondanivalóját mind néprajzi, mind műveltségtörténeti vonatkozásban.¹⁵⁹

A kiállításban álló hatalmas, kétemeletes, téglafalú és cserépfedésű, klasszikus téglalap alaprajzú, egylégterű magtárépület, amelynek eredeti funkciója a földesúri adóként beszedett gabona raktározása volt (ezért fontos a nagy belső tér és a megfelelő szellőzés), uradalmi tervek és épületfelmérés alapján (Felsőkelecsény) épült meg a tájegység szélén. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum célja volt egy multifunkcionális modern kiállítási helyszín kialakítása, amely látogatóbarát, lifttel, mosdóval felszerelt

¹⁵⁷ SZNM MNÉA 337/5/189, 190, 191, 195, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 208, 212.

¹⁵⁸ BÁRTH János 1980. 505.

¹⁵⁹ WINKLER Ferenc 2006. 19.

épület. Napjaink kiállítási követelményeinek eleget téve lehetőséget nyújt különböző programok, tárlatok, rendezvények, színházi előadások szervezésére.

A magtár kiválasztása folyamatosan zajlott, összefüggött a többi terepmunkával, ugyanis sem a cselédház, sem a magtár nem kapcsolódott közvetlenül valamilyen bemutatni kívánt mikro-régióhoz, így az Észak-magyarországi falu tájegység által lefedett kutatási területen mindenhol kerestünk a koncepcióba illő épületet minden kiszállás alkalmával, vagy célzottan, fotók és szakirodalmi adatok alapján meghatározott településeken. A magtár kiválasztását adattári, levéltári és könyvészeti munka alapozta meg.

A majorság részeként épült fel a szintén uradalmi tervek alapján készült négylakásos cselédház.¹⁶⁰ Eredetileg célom volt egy több időmetszetet felölelő kiállítás létrehozása, erre ugyanis a több lakóegység remek lehetőséget biztosít. Ennek a kiállítási formának az előzményei mind magyarországi, mind külföldi szabadtéri múzeumokban nagy népszerűségnek örvendenek (pl. Tatabánya, Arnhem, St. Fagans: National History Museum) munkáslakásokat tekintve, de a korai szabadtéri múzeumokban is megjelennek *period room* néven, vagyis külön korszakokat bemutató szobaként, nem feltétlenül munkáslakásban (ezt az időbeli változatosságot sajnos az épület külső megjelenésében nem mindig követte¹⁶¹). Mivel a cselédház sem tartozik a népi építészet körébe, így a berendezés, illetve a cselédek életmódja került a kutatás fókuszpontjába, ezzel is alátámasztva az építészetiből életmód-múzeummá válás folyamatát, a hangsúlyeltolódást az életmód-bemutató felé.

A javaslatot a cselédház bemutatására a 2006 októberében tartott Tudományos Tanácsülés elfogadta, a feladatot Kiss Kitti néprajzos muzeológus kapta. A Kiss Kitti és Román Árpád mérnök által kiválasztott és a Kiss Kitti által berendezett cselédház¹⁶² végül egy téglafalú, cserépfedésű, szabadkéményes épület lett, amely a 19. század

---

¹⁶⁰ „Az uradalmi építkezéseket a XVIII. század közepén *Bauschreiberségek*, majd építési irodák irányították. E specializált munkaszervezetek mérnökök által készített tervek és gyakran títusstervek alapján építkeztek. Utóbbiak esetében az építményeket az adott uradalom igényeihez és lehetőségeihez igazították. A cselédház az ideálisnak tartott títusstervek szerint olyan épület, ahol egy központi térből, ami közlekedőtér és konyha egyszerre, kettő, vagy négy szoba közelíthető meg. A lakóegységekhez kamra kapcsolódik. Az ilyen egységek az adott majorság igényeinek megfelelően ismétlődnek, vagyis több egység összeépítéséből állnak. BALASSA M. Iván 1987. 123-138. A XIX. század végén, a XX. század elején gyakori volt, hogy az eredetileg egy család számára tervezett szobában több 6-10 tagú család is összezsúfolva élt, a közös konyhán 4-8 asszony volt kénytelen osztozni. A nagybirtok a munkaerő létszámának növekedésével nem tartott lépést, a cselédházak bővítésére, új épületek építésére kevés beruházás történt.” KISS Kitti É. n. 2.

¹⁶¹ Lars ROEDE 2001. 183.

¹⁶² KISS Kitti 2010a. 25-34. és KISS Kitti 2010b.

végén Sárospatak közelében, egy Windischgräetz uradalomhoz tartozó tanyán, Halászhomokon épült.

A napóleoni háborúk hatására kialakuló gabonakonjunktúra eredményeképpen a gazdálkodás intenzívebbé vált, egyre nagyobb szükség volt a cselédek munkaerejére – ők művelték az ország földterületének 30-40%-át, és ők éltek a legnehezebb körülmények között.¹⁶³ A nagybirtok biztosította számukra a lakhatást, a majorságban álló lakóépületekben, ezek országszerte hasonlóak voltak, típustervek alapján épültek, ezért nem sorolhatók a népi építészet körébe (bár általános a törekvés a cselédházak népi építészetbe való integrálására).¹⁶⁴ Az uradalmi cselédség a mezőgazdasági munkásság legalsó rétege volt, saját földtulajdonnal nem rendelkezett, kiszolgáltatott helyzetét a lakhatás és a bér némileg ellensúlyozta. A cselédség száma a családtagokkal együtt 1925-ben 1.000.000 fő volt. A 19. század második felétől 1907-ig három törvény szabályozta jogaikat és kötelezettségeiket. A múzeumi ház az építése óta eltelt több mint 100 év alatt bekövetkezett építészeti átalakulásokat és a benne lakók életkörülményeinek változását is reprezentálja, négy szobájában négy különböző időszak berendezésével. 1900-ban még két család élt egy-egy szobában, ekkor a konyhát nyolc család közösen használta. Az 1930-as években már csak egy család lakott egy szobában, de a konyha még mindig közös használatú volt. Az 1970-es évek körüli állapotot a gyári tömegbútorok és a villanyáram használata jellemzi. A negyedik lakóegység a 2000-ben történt átalakításokat tárja a látogatók elé, amikor a tanyán elsőként ebbe a házba bevezetett víz lehetővé tette a fürdőszoba kialakítását.¹⁶⁵

Cselédházat a telepítési koncepcióra válaszként megszülető szakértői vélemény 1970-ben a Mezőföld kiállítási egységénél javasolt: „4 lakásos, közökonyhás” formát. Ezen kívül a cselédház bemutatásának más nyoma nincs a korai dokumentumokban.¹⁶⁶ A cselédház kiválasztása nehézségekbe ütközött, már csak azért is, mert kevés található meg manapság ebből az épülettípusból, a meglévők többnyire át vannak építve, vagy más alaprajzi elosztásúak, mint amelyet a koncepció meghatározott (négylakásos, közös konyhás cselédházat kerestünk, a külön bejáratú cselédházakkal ellentétben ezek sokkal pregnánsabban reprezentálják a cselédek kényszerű együttélését).¹⁶⁷ Nem volt könnyű a cselédházat felismerni, ha egyes elemeit már elbontották, illetve a külön bejáratú

---

¹⁶³ KATONA Imre 2000. 175.

¹⁶⁴ BALASSA M. Iván 1987. 123.

¹⁶⁵ KISS Kitti 2010a. 25-34. és KISS Kitti 2010b.

¹⁶⁶ DR: MAJOR Máté – DR. TÁLASI István – DR. VARGHA László 1970. 82.

¹⁶⁷ BALASSA M. Iván 1987. 127.

cselédházak könnyen összekeverhetőek későbbi munkás- és bányászlakásokkal. A cselédház kiválasztását meghatározta egy előzetes könyvészeti,¹⁶⁸ adattári és levéltári kutatás is, így az összes feltételnek megfelelő épület megtalálása hatalmas feladatnak bizonyult. E mellett a múzeumi fotótárban található cselédház-felvételek is meghatározták a kutatás irányát. A végső, kiválasztott épület nem volt lebontható, hiszen máig több család él benne, így a tájegységben másolatként épült meg. Ezáltal elveszett annak a lehetősége, hogy a cselédház eredeti épületként kerüljön a múzeumi kiállításba. A berendezés kényes feladatot jelent, nemcsak a kiállítás rendezése, de a néprajzi gyűjtés szempontjából is, hiszen viszonylagos szegénység jellemző a lakosokra, és a problémák, nehézségek bemutatása múzeumi környezetben érzékeny téma, bár az autentikus enteriőr miatt szükség van az életmód árnyoldalainak hiteles érzékeltetésére is. A cselédházhoz végzett kutatásával Kiss Kitti jelenkori dokumentálást végzett, ami a mai magyar néprajztudományban előremutató jelenség, további változásvizsgálatok alapjául szolgálhat.

Barlanglakások

A majorság alatt sorakoznak a jellegzetes településképet adó barlanglakások, a múzeumi falu szélén. A múzeumi reprezentáció oka a barlanglakások elterjedtsége az észak-magyarországi régióban: a két világháború között mintegy 17 településen 1. 000 barlanglakásban csaknem 5. 000 ember élt.¹⁶⁹ E mellett célunk volt a barlanglakásokban jellemző életmód párhuzamba állítása az ugyanebben az időben meglévő, ún. „fennálló” házakban dokumentálható életmóddal, és célul tűztük ki a bükkaljai kőépítkezés egyik válfajának, vagyis a vájt építményeknek a bemutatását is. A barlanglakások reprezentációjának további hozadéka a bükkaljai summásság életkörülményeinek, munkamigrációjának bemutatása, a tájegység által prezentált társadalmi rétegek további gazdagítása volt.

Bár a barlanglakások bemutatásának igénye már a Barabás-Szolnok-féle tudományos tervvázlatban is szerepelt¹⁷⁰ (arra vonatkozóan, hogy a gyakorlatban hogyan valósítandó meg az építés, nincsenek adatok), az építmény sosem került bele a tájegység tudományos koncepciójába. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Tudományos Tanácsa 2006 októberében Batári Zsuzsanna és Román Árpád javaslatára határozott az

---

¹⁶⁸ PI. BALASSA M. Iván 1987. 123-138. BALASS Iván 1958. 1-2. ZÓLYOMI József 1978. 201-225. BAKÓ Ferenc 1975. 177-179.

¹⁶⁹ BAKÓ Ferenc 1992. 6.

¹⁷⁰ BARABÁS Jenő-SZOLNOKY Lajos. É. n. 331.

építés mellett, elfogadva azt, hogy az életmód és lakáskultúra reprezentációja fontosabb, mint az építmény kivitelezésének autentikus technológiája, amitől ebben az esetben eltekinthettünk. A tufába¹⁷¹ vájt barlanglakások nem áttelepíthető objektumok, kialakításukkor a hagyományostól eltérő műszaki megoldásokhoz kellett fordulni, ez az un. tolkrétolás.¹⁷²

2006-2007 folyamán felkerestük a Bükkalja azon településeit (Kács, Sály, Tibolddaróc, Szomolya, Cserépfalu, Cserépváralja, Andornaktálya, Szomolya, Noszvaj, Demjén, Egerszalók), amelyeken a szakirodalom¹⁷³ alapján korábban megtalálhatók voltak a pinceházak – azokat a falvakat is dokumentáltuk, ahol viszonylag kevés, és azokat is, ahol nagy számban álltak ezek az építmények.

Ekkor szembesültünk azzal a problémával, hogy a lakatlan pinceházak nagy része az elmúlt években szinte teljesen tönkrement, ez a kiállítási reprezentációt a családtörténet, berendezés és kiállítási idő szempontjából is jelentősen befolyásolta. A kutatás nehézkesen folyt, mivel sok volt a beomlott, eróziótól sújtott, átépített pinceház, nagyon kevésben laktak a felkeresés időpontjában, és részben ők is illegális lakásfoglalók voltak, vagy olyanok, akik korábban nem éltek pinceházban, így az átépítésekről, a korábbi viszonyokról semmit sem tudtak. A mai falusi társadalomban kevesen vannak, akik pinceházban nőttek fel, a pinceházak berendezésének legkorábbi szakaszáról beszélni tudtak, és ideális esetben a bemutatni kívánt summások rétegébe tartoztak. Így egyes esetekben jó adatközlőkkel találkoztunk, akik részletesen meséltek korábbi, pinceházban folyó életükről – de magát a pinceházat már nem tudtuk a leírások mellé rendelni; vagy megfelelő alaprajzú pinceházat találtunk, amelynek volt tulajdonosát már nem tudtuk kifaggatni az eredeti viszonyokról. Ebből kifolyólag egyik múzeumi pinceházban sem az eredeti tulajdonos család életét mutatjuk be, a családtörténet mindkét esetben rekonstrukció, és általános képet mutat a szakirodalmi adatok és a néprajzi gyűjtés alapján. Ugyanígy a berendezés is a két településen végzett néprajzi gyűjtés alapján levont konklúziókra támaszkodik.

---

¹⁷¹ A miocénban folyó heves vulkáni tevékenység eredményeképpen kialakultak a területet felépítő riolitos, dácitos kőzetek, a könnyen megmunkálható tufák. Az erdőirtás és a legeltetés következtében gyors volt a talajpusztulás, és a riolittufa talaj- és növénytakaró nélkül a felszínre bukkant, és megkezdődött a kőzetfelszín pusztulása. SZÖGEDI Zsuzsanna 2005. Ez a riolittufa szolgáltatja a barlanglakások alapanyagát.

¹⁷² A falakra cement kötésű helyi kőporból készült vastag vakolatot hordtunk fel, majd a felületet még képlékeny állapotban visszavestük.

¹⁷³ BAKÓ Ferenc 1970 a és BAKÓ Ferenc 1970 b. BAKÓ Ferenc 1977. BAKÓ Ferenc 1972. 325-433. BAKÓ Ferenc 1978. BAKÓ Ferenc 1992. 4-24. BALASSA M. Iván 1997a. 141-142. CSERI Miklós 1997. 27-28. MARJALAKI KISS Lajos 1944. NAGY Anikó et al. 1984. RUSSNÉ ERDŐS Anna 1930. SZABÓ Zoltán 1986. SZÖGEDI Zsuzsanna 2005. VIGA Gyula 1985. BAKÓ Ferenc 1994.

A múzeumi bemutatás kiválasztott periódusa mindkét esetben a két világháború közötti időszak. Ennek egyik oka, hogy a településeken ekkor volt a legmagasabb a barlanglakások száma. A másik ok, hogy az építmények állapota rendkívül rossz; nehezen kutatható az alaprajz és a tüzelőberendezés is. Ez utóbbi jelenségnek az is az oka, hogy az önkormányzatok – az illegális házfoglalásoktól való félelmükben – a megmaradt kemencéket a padkaszintig lebontották, hogy a barlanglakásokat illetéktelenül ne használhassa senki sem. Ezért érdemes egy olyan időszakra fókuszálni, amely még hagyományos néprajzi gyűjtéssel dokumentálható. Az adott időszakot bemutatva segítségül hívtuk a kor szociológiai irodalmát is, ekkor jelentek meg ugyanis az első olyan munkák, amelyek a barlanglakásokban élők szociális helyzetére utaltak.¹⁷⁴

Az sem volt mindegy, a helyszínen mely barlanglakásokat mérjük fel, hiszen előzetes elképzelésünk volt arról, hogy milyen legyen alaprajz és tüzelőberendezés szempontjából az építmény, hogy reprezentatív legyen a kiválasztott pinceház. Célunk volt egyhelyiséges és a fennálló házakat alaprajzában utánzó barlanglakás kiválasztása is. Az előző Noszvajon volt még fellelhető, az ún. gádoros pinceházak között. A felmért építmény az utolsó volt, amely előtt még állt a kőfalú, fűrészelt lécvázás bejáratú építmény, vagyis *gádor*. A legtöbb pinceház a korábbi kutatások alapján¹⁷⁵ Szomolyán volt megtalálható, és mivel ez napjainkban is igaz, itt tudtuk kiválasztani azt a barlanglakást, amely alaprajzában a fennálló házakat utánozza. Olyan azonban nem sikerült a településen találni, ahol felmérhető lett volna az eredeti udvar és a tufába vájt ólak sora is, ezért a Múzeumban felépített szomolyai pinceház és az előtte lévő udvar két különböző helyszín felmérése (Román Árpád, Bálint János munkája) alapján épült meg.

A pinceházak felépítésével egyedi dolog valósult meg: az in situ megőrzött, tájházként üzemelő pinceházak mellett (Szomolya, Cserépváralja) múzeumi környezetben először mutatunk be tufába vájt, berendezett lakásokat, amelyeket speciális technikával építettünk meg.

Végül a koncepcióba került a Noszvajról és Szomolyáról származó két berendezett pinceház mellé egy pinceház-homlokzat is, mivel a barlanglakások minden esetben csoportosan helyezkednek el a településeken: vagy a patakok teraszaiban vagy domboldalakon,¹⁷⁶ ezáltal egyedi településképet biztosítva. Ennek múzeumi

---

¹⁷⁴ SZABÓ Zoltán 1986.

¹⁷⁵ BAKÓ Ferenc 1977. 18-19.

¹⁷⁶ BAKÓ Ferenc 1977. 39-40.

megvalósításához szükséges volt a két építmény mellé egy homlokzati rekonstrukció is, ez rejti a tájegységben szükségszerűen kialakítandó illemhelyet. A barlanglakás-egység a tájegységbe vezető fő út mentén, bal kéz felől kapott helyet, csoportosan elhelyezve, a majorság alatti rézsűben.

A noszvaji pinceház

1944 előtt Noszvajon 1249 lakosból 450, tehát a lakosság 36%-a barlanglakásban lakott.¹⁷⁷ A településen 2 csoportban található barlanglakások: az un. *Pocem* falurészen, a Mátyás téren és a Mátyás tértől délebbre fekvő ún. *Dinnye földön* is.¹⁷⁸ A noszvaji barlanglakásokról az első tudósítás még Herman Ottótól származik, aki a barlanglakásokat három típusba sorolta: „1. egyszerűen a tufába gödørszerűen süllyesztett «gádorral», 2. laposan fedett gádorral, és 3. zárt, részben leczes deszka gádorral, mely házikó alakú.”¹⁷⁹ Ez utóbbi típus volt az, amit mindenképpen szeretnénk volna bemutatni a tájegységben is, hiszen sehol máshol ilyen pinceházat nem találtunk. További előnye a gádoros pinceház bemutatásának az, hogy segítségével az egyhelyiséges lakáshasználat is érzékeltethetővé vált.¹⁸⁰

A noszvaji, tufába vájt barlanglakás egyhelyiséges pinceház. Érdekessége, hogy bejárata előtt kőből épült, cseréppel fedett gádor áll, fűrészelt lécvázis bejárati homlokzattal és ajtóval. A gádorból nyílik balkéz felől egy kisméretű ól. A lakóhelyiség a szoba és a konyha funkcióját egyszerre tölti be, így az ágyakon kívül itt kapott helyet az edények tárolására használt stelázsi is.¹⁸¹ Az enteriőrbe belépve az 1930-as évek világa tárul a szemünk elé. A télen kosárfonásból,¹⁸² nyáron summásmunkából élő családfő éppen hátikosarat fon a család tagjainak segítségével. A szobában lévő, tufába vájt, belülről fűtött kemencében gőzölték meg a vesszőket és karókat, amikből a kosarakat készítették. Az alapanyagként használt mogyoró-, som- és vadrózsaágakat a

¹⁷⁷ MARJALAKI Kiss Lajos 1944. 1.

¹⁷⁸ Egy későbbi összefoglalásában Bakó Ferenc már három csoportot említ: BAKÓ Ferenc 1992. 13.

¹⁷⁹ BAKÓ Ferenc 1977. 23.

¹⁸⁰ BAKÓ Ferenc 1970b. 1-2. Néprajzi újraépítési javaslat: NAGYNÉ BATÁRI Zsuzsanna 2007h.

¹⁸¹ Berendezési terv: NAGYNÉ BATÁRI Zsuzsanna 2009h. V. ö. PALOTAY Árpád-CSISZÁR József 1953. BAKÓ Ferenc 1954a. BAKÓ Ferenc 1960. RAJCSI Joan 1970. SZABÓ Zoltán 1967. CSUFOR Vimos 1947. SZABÓ Aladár 1947. SZABÓ ZOLTÁN 1958a. SZABÓ Zoltán 1958b. SZABÓ Zoltán 1959. NAGY Lajos 1959. SZABÓ Zoltán 1960. SZABÓ Zoltán 1961a. PINTÉR Lajos-KISS Sándor 1963. SZABÓ Zoltán 1961b. SZABÓ Zoltán 1964. SZABÓ Imre 1947. KOVÁCS Béla 2000. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár IV. 811. 2686/1922. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár: Levéltári jelzet: IV. 811/b. 686/13. 64. doboz. BODGÁL Ferenc 1966a. Saját gyűjtés: 2005-2009 között néprajzi interjúk és filmfelvétel a kosárfonásról.

¹⁸² V. ö. SINGLÁR Józsefné 1992. 25-39.

gáadorban tartották, csakúgy, mint az elkészült hátikosarakat, egyéb háztartási eszközöket, élelmiszereket és egyes szerszámokat.

A szomolyai pinceház

Már Bakó Ferenc összefoglalójából is tudjuk, hogy ez az a település, ahol a barlanglakások számukat tekintve a leghangsúlyosabban megjelentek. Bár a korai térképek nem jelölik a barlanglakásokat, a település 1862-es beltelektérképén három csoportban fekete foltok tűnnek fel, amelyek a ma ismert barlanglakások helyeként azonosíthatók. Ez alapján megállapítható, hogy a barlanglakások száma ekkor már több mint 80. Ez a szám a két világháború között 172-re emelkedett, ami a falu épületállományának egyharmadát jelentette. A következő felmérés 1971-ben 39 pinceházat regisztrált.¹⁸³

A korábbi néprajzi leírásokból azt is tudjuk, hogy az 1970-ben dokumentált pincelakásokhoz tartozó pincék arányszáma magas; így megállapítható, hogy a lakók többsége szőlőműveléssel is foglalkozott. Erre utal a barlanglakások alaprajzi elrendezése is: az 1970-ben felmért 39 pinceházból 19 esetben a pince közvetlenül a konyhából nyílt, 12 pedig külön bejáratral rendelkezett. Ezzel kapcsolatos az a tény is, hogy nemcsak a szegényebb rétegek, hanem tehetősebb „boros gazdák” 1-1, 5 kh szőlőtulajdonnal bírók is éltek barlanglakásokban. A szomolyai barlanglakások alaprajzukat, tüzelőberendezésüket és homlokzati kialakításukat tekintve rendkívül közel állnak a fennálló házakhoz: a bennük élő tehetősebb réteg utánozta a kőből épült, felmenő falazattal rendelkező házak színvonalát mind műszaki, mind esztétikai értelemben.¹⁸⁴

A faluban a népességet tekintve rendkívül magas a mezőgazdasági munkások és a napszámosok száma, a lakosok közül rengetegen vándoroltak summásnak a Dunántúlra és az Alföldre.¹⁸⁵ Ez a fajta életforma szimbiózisban létezett a településen megélhetést biztosító egyéb tevékenységekkel, mint a kőfaragás, borkereskedelem, gyümölcsstermesztés.¹⁸⁶

Ezek ismeretében a kiválasztott szomolyai pinceház múzeumi rekonstrukcióként megjelenítendő tulajdonos családja szőlőtulajdonnal rendelkező summáscsalád lett.

---

¹⁸³ BAKÓ Ferenc 1977. 18-19.

¹⁸⁴ BAKÓ Ferenc 1977. 18-20.

¹⁸⁵ Ez a folyamatot és életmódot a recens anyagban hagyományos néprajzi módszerekkel gyűjthettem.

¹⁸⁶ VIGA Gyula 1985. 15.

A Múzeumban álló pinceház szoba – konyha – borház – pince beosztású,¹⁸⁷ az udvarán tufába vájt disznó- és tyúkólak sorakoznak. A konyha szabadkéményes, innen fűthető a szobai kemence, amely mellett takaréktűzhely áll. Az 1930-as éveket bemutató pinceházban a családfő éppen a hat hónapig tartó summásmunkára készülődik. A flóderes díszítésű, festett és házilag barkácsolt bútorokkal, párhuzamos elrendezés szerint berendezett szobában a felesége segítségével pakolja össze azokat a tárgyakat, amelyek szükségesek számára az utazáshoz. A summásládába kerül a fehérnemű, felsőruha, tányér, evőeszköz, míg a zsákba a lavór, szalmazsák, pokróc és párna. Az otthon maradó családtagok recsecsipkét készítenek, hogy kiegészítsék jövedelmüket, a készárut mezőkövesdi kofáknak adják el.

A summásélet¹⁸⁸ azonban nem értelmezhető könnyen bizonyos háttér információk biztosítása nélkül, ezért az enteriört kamarakiállítással ötvöztem.¹⁸⁹ A szobai berendezést a konyha – borház – pince helyiségekben a summásokról szóló kiállítással egészítettem ki, interaktív elemekkel felszerelve. A kiállításban található térkép a munkamigráció földrajzi vetületét érzékeltetve, lista a szobaajtó mellett a summásmunkára vitt tárgyakról, rövid leírás, amely párhuzamot von napjaink munkamigrációja és a summásokra nehezedő kényszer között. Ezek mellett fülhallgatókon, visszaemlékezéseken keresztül megismerhető a summásélet több részlete, használati tárgyak segítségével (lábás, vasaló, vászonzacskó stb) sejlik fel az életmódjuk egy-egy szegmense. Ezeknek azonban nem szokványos a tárgyfelirata, hanem egyedi: a Néprajzi Múzeumban található kartonok szövegét használtam, ezek a K. Csilléry Klára által gyűjtött tárgyak leírásai. Mindamellett, hogy a szövegek a

---

¹⁸⁷ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007i. Berendezési terv: BATÁRI Zsuzsanna 2009i. V. ö. BARNÓCZKI Éva – FARKAS Edit – BÁNKÁ Katalin 1984. BÁNFALVY Ferenc 1984a. SIMON Györgyi – VIZSOLYI Andrea 1984. NAGY Anikó – DEMETER Mónika 1984a. OLÁH P. – ZOMBOR F. – CSICSELY T. 1984. BENE Mária 1965. SIMON Nóra – FORRÁS Mariann 1984a. BÁNKÁ Katalin – FARKAS Edit 1984. TÓTH Judit 1984. 1. és 38. BÁNFALVY Ferenc 1984b. 2., 5., 12-14. NAGY Anikó – DEMETER Mónika 1984b. VIGA Gyula 1983. 15., 17., 22. BENE LEGÉNY Sándor 1966. HANKÓCZY Gyula 1981. I. Sz. Ipari Szakközépiskola, Miskolc 1970. 9. 15-18. BODGÁL Ferenc 1957. SZENDREI József 1969. BAJZÁT Orsolya 1999. 19-20. BALOGH Margit 1969. VIGA Gyula 1985. 45. BAKÓ Ferenc 1970b. BAKÓ Ferenc 1970c. BAKÓ Ferenc 1970d. MAROSÁN Lajosné 1976. 26., 27., 22., 19., 7., 10., 16. Archív fotók Néprajzi Múzeum Fotótára: F 8635, F 8637, F 123234, F 61494, F 61498, F 61503a és b, F 61508, F 61516. Dobó István Vármúzeum Fotótára: 27 559., 27 560., 27 572. Herman Ottó Múzeum Fotótára 22 441. SZNM Magyar Népi Építészeti Gyűjtemény: fotótára 3071, 3075-3076. CSELÉNYI HEIMJ. és SINGHOFFER 1912. 46. VÁMSZER Géza 1977. 203. SOMOGYI Dénes írásai: 2002, 2003, 2004, 2005a, 2005b, 2006. Saját gyűjtés: néprajzi interjúk 2005-2009 között és filmfelvétel a summásokról.

¹⁸⁸ V. ö. CS. SCHWALM Edit 1992. 40-56. CS. SCHWALM Edit 1987. 277-303. KATONA Imre 1981. 500. BODGÁL Ferenc 1957. BERTHA Laura 1984. SIMON Nóra – FORRÁS Mariann 1984b. K. CSILLÉRY Klára Néprajzi Múzeumban készített, 1969-es leírókartonjai: 69. 13. 1-69.

¹⁸⁹ Kiállítási forgatókönyv: Nagyné Batári Zsuzsanna

néprajzi gyűjtés eredményeként rendkívül informatívak, személyesek, ráirányítják a figyelmet az alapos kutatás szükségességére is. Ezen kívül film szólaltat meg summás-leszármazottakat a borházban kialakított mini-vetítőben. Amennyiben a látogató mélyebben érdeklődik a téma iránt, a kiállítás segítségével teljes képet nyerhet a summások életkörülményeiről. A kiállítás ezeken a helyszíneken az eredeti berendezés darabjaival kombinálódik.

Hadas telek

A hadas telek építményei körében viszonylag kevés változtatás történt az ezt megelőző évtizedekben. A Barabás-Szolnok-féle leírás a Mátra-Nógrád épületcsoport alatt tárgyalja¹⁹⁰ az erről a területről származó épületeket. Az archaizálás erősen érzékelhető a leírásban, amely négy lakóházban két belülfűtős kemencét írt elő, illetve egy kéthelyiséges épületet. A különálló tájegységi részek összevonása után¹⁹¹ az első épületkiválasztások között, az 1960-as évek végén a márianosztrai és a domaházi lakóház már szerepelt.¹⁹² A két épület a későbbiekben is tartotta magát,¹⁹³ majd csatlakozott hozzájuk a karancseszi lakóház is, 1969-ben. 1970-ben már hadas telekként állt össze az épületegyüttes.¹⁹⁴

A hadas telek a több család vérségi kapcsolatán alapuló együttélést reprezentálja egy közös, nemzetségi telken.¹⁹⁵ A márianosztrai lakóház eredetileg tervezett berendezési ideje a 19. század harmadik fele (a nagycsaládi közös udvar nyitó lakóépülete, amelyet történeti-néprajzi források és tárgyrekonstrukciók segítségével terveztek megvalósítani), a karancseszi berendezése az I. világháborút megelőző korszak, a domaházi pedig az I. világháború lett volna.¹⁹⁶ Még korábbi elképzelések szerint a palóc lakáskultúra változásának történetét a 19. század elejétől fogva mutatta volna be a három ház. A lakóépületek berendezése három időbeli metszetben jelentkezett volna: az elsőben egy, a Szeder Fábán által rögzített 19. század eleji, a másodikban az Istvánffy Gyula által ismertetett, a 19. század második feléből származó lakásrend lett volna bemutatva, mégpedig a születés és a halál körülményeit ábrázolva. A harmadik fázist, a századfordulót pedig a karancseszi lakóház berendezésével

---

¹⁹⁰ BARABÁS Jenő-SZOLNOKY Lajos. É. n. 332.

¹⁹¹ KATONÁNÉ SZENTENDREY Katalin 2004. 210.

¹⁹² SZNM MNÉA E/337/1/5

¹⁹³ SZNM MNÉA 337/1/14-20.

¹⁹⁴ SZNM MNÉA 337/1/21

¹⁹⁵ KURUCZ Albert –BALASSA M. Iván -KECSKÉS Péter 1987. 91.

¹⁹⁶ KURUCZ Albert –BALASSA M. Iván -KECSKÉS Péter 1987. 92-93.

tervezték felidézni. Ez az elképzelés sajnos a kutatások nehézsége és lehetetlensége miatt nem volt megvalósítható.

A domaházi és a márianosztrai lakóházak bemutatási ideje végül megváltozott, ezért a lakáskultúra időbeli változásának reprezentációját az enteriőrök nem szolgálhatták. Az épületek és lakásbelsőik kiállítási idejének megváltoztatása főként a kutatás nehézségeire vezethető vissza. Márianosztrán a helyi kőbánya és a fegyintézet miatt rengeteg a betelepült család, így a megfelelő interjúalanyok (márianosztrai születés, gyermekkor a két világháború között) megtalálása problematikus volt, hiába akadt jó adatközlő, ha kiderült róla, hogy más megyében született. Mindenképpen a jelen felé kellett közelítenem a kiállítási időt, hiszen így volt elegendő hiteles adat a berendezés kialakításához, kiaknázva a még élő leszármazottak visszaemlékezését. E mellett az épület szerkezeteinek hiteles rekonstrukcióját is csak az átépítések (födém cseréje a 19. század végén, istálló hozzáépítése az 1920-as évek környékén) utáni időszak felidézésével valósíthattuk meg. Domaházánál módszertani oka volt a kiállítási idő megváltoztatásának, erről a későbbiekben bővebben lesz szó.

A kiállítási időmetszetek megváltozásával azonban a palóc nagycsalád együttélésének viszonyai is változtak, a végleges időpontok már inkább a nagycsalád felbomlása utáni időszakra estek. Ehhez kapcsolható a palóc hideg kamra reprezentációjának kérdése is: a telek által bemutatott időszakban már nem jellemző, sem az épületek, sem a családtörténeti adatok nem teszik lehetővé a bemutatását, ehhez társul a különálló hálókamra kutathatatlansága is. A karancskeszi lakóház kamrájának esetében pedig átmenetről van szó, ekkor már nem a nagycsaládi együttélésből kifolyólag használják közösen hálóhelyként a hátsó házat, ami egyébként a női családtagok fűtetlen lakóhelye. Sajátos, hogy egy palóc jellegzetességet, vagyis a különálló kamrát a kutatás kivitelezhetetlensége miatt már nem tudunk reprezentálni, bár ez az egyik legsarkalatosabb palóc tulajdonság volt. Ezért terveim között szerepel ehhez kapcsolódóan valamilyen interpretációs eszköz használata a jövőben, így például időszaki kiállítás rendezése.

A márianosztrai lakóház

Mint már korábban szó volt róla, a márianosztrai lakóház nem kéthelyiségesnek épült, és erre a bontás alatt derült fény, így nem volt alkalmas alaprajzi fejlődés érzékeltetésére. Ezért új bemutatási célt kellett találni neki. Mivel keresztfejes boronatechnikával épült, falszerkezete folytán az észak-magyarországi faépítkezés

hagyományaiba illeszkedik. A tájegységben kizárólag ez és a filkeházi épület készült ezzel a technikával, így ez lett az egyik oka a koncepcióban való helyének. A bontáskori tüzelőberendezése rendkívül jól dokumentált volt, így lehetővé vált ennek a bemutatása is. Ez a szerkezet azért érdekes, mert ez az egyetlen kemencével egybeépített mászókémény a tájegységben, ebbe van bevezetve a szobai és a konyhai rakott tűzhely füstje is. A melegkonyha kialakításával és a családtörténeti adatok tanulmányozásával a kiválasztott kiállítási idő az 1920-as évek eleje lett.

A Rissay család boronafalú, kontyolt tetős zsúppal fedett háza állítólag a 18. század derekán épült, más források szerint az 1840-es években.¹⁹⁷ A legenda szerint eredeti helye a börtön (eredetileg pálos kolostor) közelében volt, de később 28 ökörrrel átvontatták a Malom utca 7. szám alá. Története során átélt egy, a falu nagy részét elpusztító tűzvészt is, amitől az előtte magasodó diófa védte meg. A 20. század elején történt átépítések után alakították ki a szoba – konyha – kamra – istálló alaprajzú ház konyhájában a falazott kéményt és benne a kemencét, mellette pedig a takaréktűzhelyet. Az enteriőr az 1920-as évekbe kalauzolja el a látogatót,¹⁹⁸ az édesanya, Lehoczki Zsuzsanna és gyermekei: János, István és Erzsébet éltek a lakóházban. Az édesapa és a nagypapa is kőbányában dolgozott, erre a kamrában elhelyezett szerszámosláda utal, benne a szükséges szerszámokkal. A hátsó helyiséget a bemutatás időpontjában már nem szobának használták, mivel a nagyszülők halála után előre költöztek. A szoba párhuzamos elrendezésű, a néprajzi interjúk alapján a festett komáromi ládán kívül már egyajtós szekrénnel is kiegészül a tárolóbútorok sora, az ágyak a falak mentén sorakoznak, az asztal pedig középen kap helyet.¹⁹⁹

Egy téli estén folyó disznótorban²⁰⁰ járunk, a szobában meg van terítve a vacsorához, középen áll az asztal, a konyhában és a kamrában a disznóvágáshoz és a disznó feldolgozásához szükséges eszközök láthatók – ezeket éppen most mosogatták

---

¹⁹⁷ KURUCZ Albert –BALASSA M. Iván -KECSKÉS Péter 1987. 92.

¹⁹⁸ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007j. V. ö. VARGHA László 1968. ERDÉLYI Zoltán 1968. CSÉRI Miklós 1990.

¹⁹⁹ Berendezési terv: BATÁRI Zsuzsanna 2009j. V. ö. HALÁSZ Péter-SUDA Vilmos 1977. 309-355. MARTOS György 1994. 137-143. HÁLA József 1987. HORVÁTH Dóra 2008. FLÓRÁN Mária 1970. IKVAINÉ SÁNDOR Ildikó 1977. 357-398. SABJÁN Tibor 2004. 95. KORCSMÁROS László 1959-1960 a és b. KORCSMÁROS László 1951. Magyar Néprajzi Atlasz Ipolytölgyesről és Bernecebarátiból származó adatai. Alternatív Közgazdasági Gimnázium gyűjtőtáborának leltározatlan anyaga. CSÁKY Károly 2007. Saját gyűjtés 2007-2009. között.

²⁰⁰ V. ö. SÁGI Károly 1944-1953. 50. KORCSMÁROS László 1951. 12. JÁNOSI György 1933. 1-2. CS. SCHWALM Edit 1989. 444. SZOBOSZLAINÉ RAFFAY Anna 1953. 5. BEREZKI Ibolya 1992. 451. KISS Ildikó 1972. 3. REICH Márton 1972. 2. T. BEREZKI Ibolya 1997. 108. SZILÁGYI Miklós 2003c. 69 és 71. ²⁰⁰ Bene Zsuzsanna. F 183 018 – F 183 043 Budapest, Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattár, Fotótár, továbbá F 185 052 – 185 061

el. Az enteriőr egyik érdekessége a disznótor érzékeltetésére felhasznált műételek csoportja: a vacsoraasztalon lévő hurka, kolbász, a kamrában préselődő disznósajt és a háj. Hívatlan látogatói mindig voltak a márianosztrai disznótoroknak: a kéregetők az ajtón többágú nyársat dobtak be, erre a háziak hurkát, kolbászt, húst és kenyeret tűztek. A disznóölést hanganyag felhasználásával keltjük életre az enteriőrben.

A karancskeszi lakóház

A karancskeszi lakóház volt az egyetlen olyan épület, amelynek korábbi muzeológusa elkészítette a néprajzi újraépítési javaslatot és a berendezési tervet már 2004 előtt.²⁰¹ E mellett jelen sorok szerzője is végzett néprajzi gyűjtést a településen, és változtatott a berendezésen az interpretációs elemek beemelése, illetve a hiányzó műtárgyak rekonstrukciója és begyűjtése miatt.

Bár mint fentebb szó esett róla, hamar kiválasztották a karancskeszi lakóházat, korábban kerestek Zubogyban is megfelelő faházakat a helyére. Végül a karancskeszi ház maradt a koncepcióban, mert tetőszerkezete vértelkes, vízvetős, míg a zubogyi épületeké kontyolt nyeregrető.²⁰² A karancskeszi lakóház zsilipelt-deszkekitaltós falszerkezete folytán alkalmas volt arra, hogy a Felföldre jellemző, az északi területek faépítkezéses kultúrája és a centrális területek földépítkezése közötti átmeneti építészeti sávot bemutassa, hiszen Dél-Nógrádban még a 19. század végén is elegendő épületfát biztosító erdők voltak, és Karancskeszi házai a 19-20. század fordulóján még zömmel fa falazatúak voltak.²⁰³

A Karancskesziből áttelepített lakóházat a Millennium évében, 1896-ban építtette Romhányi Veron és Klement János. A hatgyermekes házaspár 10 hold földön gazdálkodott. A poltári cseréppel fedett, kontyolt tetős, tornácos épületnek favázás szerkezetű fala van, zsilipelt deszka- és vályogkitöltéssel. A kiállításban a 19-20. század fordulójának jellegzetes karancskeszi berendezését²⁰⁴ mutatjuk be. Az épület a korábbi szokásoktól eltérően már első ház – pitvar – füstöskonyha – hátsó ház alaprajzú, mert ebben az időben a hátsó helyiség már nem kamra, hanem szoba volt. Ez a századforduló

---

²⁰¹ FLÓRIÁN Mária 1974. FLÓRIÁN Mária 1986a.

²⁰² SZNM MNÉA 337/1/22-23.

²⁰³ FLÓRIÁN Mária 1986a. 1.

²⁰⁴ Kiegészítő berendezési terv: BATÁRI Zsuzsanna 2009k. V. ö. Magyar Néprajzi Atlasz gyűjtőfüzetek. FLÓRIÁN Mária 1967. ISTVÁNNFFY Gyula 1911. 1-15. KAPROS Márta 1984. VANKONÉ DUDÁS Juli 1948. 4-5. PETRÓCZY Gyula 1969. 13. PETRÓCZY Gyula 1974. 3-8. PETRÓCZY Gyula 1976. PALÁDI KOVÁCS Attila 1970. 1. és 5. RÁCZ Ella 1973 5-14. VIDÉKI Tibor 1989. ZÓLYOMI József 2000.65-66. 78. K. CSILLÉRY Klára 1989. 817-881. SZABÓ Emil 1970. KAPROS Márta 1971. Magyar Néprajzi Atlasz gyűjtőfüzetek. Budapest Néprajzi Múzeum 175045, 175046, 78194, 78195, 78196, 67088, 69191, 80437. Saját gyűjtés 2007 és 2009. között.

éveiben még mindig egy fűtetlen helyiségként funkcionált, ahol a család nőtagjai aludtak. Az épület tüzelőberendezése a táblás kemence, amely a múzeumi tájegységben rekonstrukcióban készült el. Az *elsőházat* tisztaszobaként használták, ide kerültek az eladósorban lévő gyermekük hozományába szánt újabb divatú bútorok, mint például a flóderes *kaszni* (komód). Itt állt a felvetett ágy, benne a szöttes párnákkal, és itt kapott helyet több áttört faragással díszített gyönyörű lóca is, a kemencével átellenes sarokban, egymásra merőlegesen elhelyezve. Mivel a szituáció szerint a házban élő eladó lány fonóba²⁰⁵ hívta a barátnőit, szükségük volt minél több padra, hogy mindenki leülhessen, így a hátsó házban használt pad is ide került. Az áttört díszű padokon kívül székek és kanáltartó is reprezentálják a díszes fafaragást.

A domaházi lakóház

A Kis Sunyi család (A tulajdonos család ragadványnevét állítólag onnan kapta, hogy egyik felmenőjük Vidróczki betyárbandájában volt tag, és rendkívül ravasz ember hírében állt.) zsúppal fedett lakóháza²⁰⁶ kémény nélkül épült, kemencéje már a bontás időpontjában (1990) is egyedülálló tüzelőberendezés volt. A domaházi lakóház legfőbb építészeti vonatkozású értéke ez a függőleges kürtővel ellátott belülfőtős kemence: a sövényfonatú, tapasztott kürtő a padláson lévő *kiskemencének* nevezett szikrafogóba vezette a kemence szája elöl a füstöt, a tájegységi koncepcióba kerülésének ez a legfőbb oka. Segítségével a függőleges kürtős, belső tüzelésű kemence bemutatására nyílt lehetőség, továbbá az épület a barkóság, vagyis a keleti palócok területéről származik, így a palóc kultúra bővített reprezentációja is megvalósult általa.

A szoba – konyha – kamra – ól – szín alaprajzú, favázás épület fala zsilipelt deszkakitöltésű. A keleti palóc kultúrát bemutató ház berendezése²⁰⁷ egy muzeológiai kísérlet eredménye. Bár 1908-1910 körül, másodlagos anyagokból készült a ház, a múzeumi bemutatás időpontja 1963 – ugyanis Molnár Balázs által készített néprajzi fotósorozatok²⁰⁸ alapján rekonstruálni tudtam az akkori tárgye gyűjtést és a házban élők

²⁰⁵ V. ö. PETRÓCZY Gyula 1969. 1. VIDÉKI Tibor 1989. SZABÓ Andorné 1957. 254-257.

²⁰⁶ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007k. Berendezési terv: BATÁRI Zsuzsanna 2009l. V. ö. MOLNÁR Balázs 1951a. 32. PALÁDI KOVÁCS Attila 1982. KECSKÉS Péter 1980. 11 LAJOS Árpád 1959. 63-67. LAJOS Árpád 1937. LAJOS Árpád 1938.

²⁰⁷ V. ö. BARTHA László 1973. 463-485. KECSKÉS Péter 1969. 17-18. JÓZSEF ATTILA GIMNÁZIUM NÉPRAJZI SZAKKÖRE, ÓZD 1979. 3-9. LAJOS Árpád 1955. 6-10. KOVÁCS Attila 1962. 3-41. MOLNÁR Balázs 1951a. 13., 14., 18-19. MOLNÁR Balázs 1951ab 1. TÖZSÉR Ferenc 1951. 12. ISTVÁNYFFY Gyula 1911. 11. Magyar Néprajzi Atlasz gyűjtőfüzetei. Saját gyűjtés 2006-2009 között és filmfelvétel a túrós lepény sütéséről.

²⁰⁸ Néprajzi Múzeum Fotótára. 153 592- 153 596, 169 833, 169 869 – 169 882, 169 980, 173 088 – 173 092, 173 136 – 173 137, 173 222 – 173 224, 173 228 – 173 231, 314 915 – 314 917, 314 955.

egykori életmódját. A házba belépve az esti lefekvéshez való készülődés pillanatai elevenednek meg.

Az 1960-as évek lakásbelsője egy régies bútorrendet és bútorhasználatot tükröz, ha korábbi időpontot választottam volna kiállítási időnek, hasonló bútorok és tárgyak kerültek volna az enteriőrbe, megegyező elrendezéssel, természetesen a későbbi alumínium és műanyag tárgyakat elhagyva. Valószínűleg a család használatában konzerválódott az épület, ennek oka az lehetett, hogy a családból egyedülálló, idősödő testvérek lakták a házat. Közülük ketten, Kis Sunyi Piroska és Kis Sunyi Ignác láthatóak a Néprajzi Múzeum tulajdonában lévő képeken is, őket tévesen sokan házaspárnak is tekintették. Ezen a berendezés alapjául szolgáló fotósorozaton például egymás mellett fekszenek a kemence tetején – ez nem feltétlenül hiteles az adott időszakban, hiszen az épület helyiségeiben ekkor elhelyezett ágyakon már kényelmesen elfértek, a képek a készítéskor is illusztrációként szolgálhattak, de erről nincsenek adatok. Mi felhasználtuk a fotót, a kemencén való fekvésre utalva, mert érdekes példája a korábbi életformának, amire mindenképpen érdemes volt felhívni a figyelmet.

Az enteriőrben elhelyezett képernyő segítségével a látogatók megismerhetik az eredeti felvételeket és informálódhatnak a berendezés különlegességéről is, önreflexív információs szöveg jelzi a berendezés kísérleti jellegét.

A hadas telket melléképületek sora egészíti ki, melyeknek többségét 1970 és 1975 között már kiválasztották. Az 1970. július 30-i állapot szerint a tájegységbe fa falazatú lakóházakat (Márianosztra, Domaháza, Karancskeszi), istállót (Karancskeszi), kutat (Szögliget), kerítést (Szögliget vagy Domaháza) terveztek,²⁰⁹ majd az 1975. január 1-jei állapot szerint a karancskeszi istálló,²¹⁰ a karancsberényi pajta²¹¹ és a karancsberényi disznóól is szerepel a tájegység hadas telkén.²¹² A karancsberényi pajta bontott objektumként, míg a karancskeszi istálló rekonstrukcióként épült meg.

Ezt a sort egészítette ki a karancskeszi kamra,²¹³ amit a későbbiekben le kellett cserélni, mert bontásakor szakmai hiba történt. Ebből az következett, hogy a centrális palóc területen²¹⁴ vázas szerkezetű kamraépületet²¹⁵ kellett kutatni – ez pedig az épületállomány gyors cserélődésének következtében nehéz feladat volt. Végül az eredeti

²⁰⁹ SZNM MNÉA 337/1/25-44. „A telepítési terv és az épületkiválasztás az 1970. július 30-án véglegesített formában készült.”

²¹⁰ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007l.

²¹¹ Néprajzi újraépítési javaslat: FLÓRIÁN Mária 1986b.

²¹² SZNM MNÉA 337/1/54-55.

²¹³ BÁLINT János-TOMPA Zoltán-KECSKÉS Péter-RUSZTHY Zsolt 1991.

²¹⁴ PALÁDI-KOVÁCS Attila 2005. 430.

²¹⁵ V. ö. SELMECZI-KOVÁCS Attila 1987. 111-122.

településen, Karancskeszin találtuk meg a hiányzó kamrát,²¹⁶ amelyet – mivel nem adták el – felmérések alapján másolatként építettünk fel a tájegységben. Ebben az esetben megfelelő épületet találni azért volt nehéz, mert újabb kamrákat leginkább már csak a házak szerves részeként, a helyiségek belső leválasztásával vagy eredetileg az alaprajzhoz illesztve építettek, ha pedig különálló építmények voltak, akkor a vizsgált területet tekintve sok más funkciójú helyiséggel keveredhettek: így pl. nyári konyhával, vagy disznóóllal. A koncepcióba illő kamra gabonataroló funkciójú kellett, hogy legyen, de nyári konyhát nem tudunk a lakóépületek által reprezentált periódusok és tüzelőberendezések miatt felépíteni. Hasonlóan fontos szempont volt a kutatáskor az épület szerkezete, hiszen favázás, zsilipelt deszkafalú építményt kerestünk, és ez tovább nehezítette az épületkiválasztás folyamatát, szűkítette a lehetőségeket.

Változott még egy kisebb építmény a telken, ugyanis a karancsberényi disznóól²¹⁷ helyett egy Diósjenőn megtalált, megvásárolt és lebontott hidasólat²¹⁸ építettünk fel, mivel az a karancsberényi disznóólnál szerkezetében minőségileg jobb és a lakóházakhoz párosítható volt.

A novaji lakóház

1969-től része a novaji telek a tájegységi koncepciónak.²¹⁹ Az 1970. július 30-i állapot szerint már a novaji istálló,²²⁰ a novaji kút²²¹ és a később lebontott siroki disznóól²²² is szerepeltek a telken.²²³ A meglévő dokumentumok között sajnos dátumozás nélkül található egy épületlista, ahol a novaji teleknél egy nagyfügedi kapu szerepelt (3-5), de később egy noszvaji kapu került a koncepcióba, végül Román Árpáddal a novaji lakóház melletti eredeti kapu mellett döntöttünk, hiszen ez a lakóház bemutatási idejét és a szerkezetét tekintve megfelelő volt.

A novaji telek épületállományát tekintve összességében elmondható, hogy nem történt komoly változás a Múzeum alapítását követő évtizedekben. A Múzeum 1977 novemberében vásárolta meg a lakóházat az örökösöktől. A bontást irányító muzeológus Kecskés Péter volt, a bontásra 1978 júniusában került sor Sabján Tibor részvételével.

---

²¹⁶ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007m.

²¹⁷ Néprajzi újraépítési javaslat: FLÓRIÁN Mária 1986c.

²¹⁸ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007n.

²¹⁹ SZNM MNÉA 337/1/21

²²⁰ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007ny.

²²¹ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007o.

²²² Néprajzi újraépítési javaslat: KECSKÉS Péter-BATÁRI Zsuzsanna 1969 és 2007.

²²³ SZNM MNÉA 337/1/25-44. „A telepítési terv és az épületkiválasztás az 1970. július 30-án véglegesített formában készült.”

Problémát a novaji kút felépítménye jelentette, ugyanis a kőtáblák megvásárlásáról nyugtát találtunk a házhoz tartozó adattári dokumentációban. A kőtáblák azonban nem kerültek a Múzeumba, mivel a tulajdonosok végül visszaküldték a pénzt és megtartották a faragott köveket. Novajon már csak két hasonló kút létezik a mai állapotfelmérés szerint, ebből az egyik a korábban is létező kút, a másik pedig egy hasonló, vasabronccsal megerősített táblás kút, amit szintén nem sikerült megvásárolni. Így a múzeumi kút rekonstrukcióban készült el.

A Bükkalja kőépítkezését reprezentáló, felvert zsúptetős, szoba – konyha – kamra alaprajzú ház²²⁴ 1846-ban épült, erre utal az utcai homlokzat datálása, illetve a szobai mestergerendába vésett évszám is. A ház tüzelőberendezése a szobai, kívülről fűthető boglyakemence, mellette takaréktűzhellyel. Mindkettő füstjét a konyhai szabadkémény alá vezették, ahol a kemenceszáj előtti padkán nyílt tűzön főztek is. A Múzeumban az épület 1897-es állapotát állítottuk vissza, ebben az időszakban a Dudás Nagy család hét tagja, vagyis három generáció lakott itt: a későbbi eladó, Dudás Nagy Antal gyermekként szüleivel, nagyszüleivel és két testvérével. Az 1890-es években született a házaspárnak három gyermeke, ezért áll az ágyakon kívül bölcső is az első szobában. Ez a helyiség sarkos elrendezésű,²²⁵ festett bútorai a miskolci asztalosközpont stílusjegyeit hordozzák, de a berendezéshez tartozik már a két flóderes díszű sarokpad is. Az ajtó mögött „üveges” polc, a padon saroktéma kapott helyet.

Alvásra használták a konyhából fűtött boglyakemence melletti *sutot*, illetve a felvetett ágyban kialakított *kucikot* is. A párnákat és a dunnát az ágyvégeken végigfektetett deszkákra pakolták, ezáltal megemelték az ágy magasságát, a deszkák alatti résben pedig szabad területet kaptak. Itt aludtak a gyermekek, anélkül, hogy szét kellett volna bontani az egész ágyat, amely minél magasabb volt, annál inkább mutatta

---

²²⁴ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007p. Berendezési terv: BATÁRI Zsuzsanna 2009m. V. ö. BAKÓ Ferenc 1959a. BAKÓ Ferenc 1978. 63. VERES Gábor 2005a. 73-124. TÖRÖK Terézia 1981. BAKÓ Ferenc 1970e. 1. BALASSA M. Iván 1994. KECSKÉS Péter-FLÓRIÁN Mária 1969a. LIBICZEY Gabriella 1953. BAKÓ Ferenc 1970e. BAKÓ Ferenc 1959b-k. Archív felvételek Novajról, a Dobó István Vármúzeum Fotótárából, ld. 208-as lábjegyzet

²²⁵ V. ö. Dobó István Vármúzeum (DIV) Fotótára 6998, 6999, 7000, 7001, 7884. SZNM MNÉA E/223. VERES Gábor 2005b. 125-172. VERES Gábor 2008. FÜRJ Sándor 1930. BAKÓ Ferenc leltározatlan gyűjtései, DIV. LIBICZEY Gabriella 1953. HANKÓCZI Gyula 1981. BAKÓ Ferenc 1959a. GY. GÖMÖRI Ilona 2005a. 203-240. MORVAY Judit 1976. 605-615. K. CSILLÉRY Klára 1976. 589-604. SZÉMAN Zsuzsa 1972. SZUCSIK Ágnes 1972. KRESZ Mária 1991. 57-58. SZENTI Csilla 1983. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár IV. 811/b 6565/12. 57. doboz. DALA József – ERDÉLYI Tibor 1940. 22. G. GÖMÖRI Ilona 2005b. 176-177. BAKÓ Ferenc 1954b. VASVÁRI Attiláné é. n. 24 és 26. SZÉMAN Zsuzsa 1975. Saját gyűjtés 2005-2009 között. Néprajzi interjúk és néprajzi film készítése, utóbbi a farsangi remélésről és a lakodalmi kalács sütéséről. Felvétel: Hugyecsek Balázs és Kovács Levente, 2009, illetve Batári Zsuzsanna 2005. Rendezte: Nagyné Batári Zsuzsanna. Vágás: Hugyecsek Balázs. A film megtekinthető a tájegységben működő múzeumi moziban, illetve a lakóházban.

tulajdonosainak tehetőségét, szép iránti igényét. A férfiak a ház mögötti tüzelősóban²²⁶ éjszakáztak. A múzeumi szituáció szerint a család épp egy rokonának az esküvőjére²²⁷ készülődik, ezért a kamrában sorakoznak a lagzira sütött hatalmas nagykalácsok, ezek elkészítését film mutatja be a kamrában. A szabadkéményes konyhában egy erre járó drótos tót²²⁸ javítja az edényeket foltozással, drótozással.

Nemesradnóti kismemesi lakóház

A kismemesi telek és épület bemutatásának igénye viszonylag későn merült fel. 1969-ben még a bükki telek volt az I. tájegység negyedik portája,²²⁹ és ez egészen 1983-ig követhető a különböző dokumentumokon.²³⁰ A *Szabadtéri néprajzi múzeumok Magyarországon* című kötetben még mindig nem szerepel kismemesi épület.²³¹ A belső használatra kiadott, a *Szabadtéri Néprajzi Múzeum Épületjegyzéke 1986*²³² című füzetben már az összevont tájegység szerepel. Nemcsak ez a változás az eddigiekhez képest. A korábban észak-magyarországi tájegységi részhez tartozó negyedik telken már nem a bükkaranyosi lakóház található – az épület ekkor már a Közép-Tiszavidék tájegység része, a telkéről lebontott istállóval együtt külön egységet képez (IV/11-1 és IV/11-2). Az Észak-Magyarország elnevezésű tájegységben a negyedik telekre kiválasztandó egy lakóház Gömör megyéből. A telken található még a tornaszentandrás gabonás és a csobádi olajütő is. Bár korábban voltak javaslatok bizonyos épületek megvásárlására, 2004-ig nem került sor egyetlen épületbontásra sem. Mivel a Szabadtéri Néprajzi Múzeum gyűjtőköre ma már a magyarlakta területekre is kiterjed, lehetőség nyílt rá, hogy Román Árpáddal a mai Szlovákia területére eső, zömében magyarlakta történeti Gömör és Kishont megye területén folytassunk kutatásokat.

A szlovákiai magyarlakta területeken a Szabadtéri Néprajzi Múzeum számára épületet eddig egy muzeológus sem keresett. Bár Erdélyben már történt bontás és néprajzi kutatás alapján elkészült az Erdély tájegység koncepciója, ez volt az első

---

²²⁶ DÁM László 1994.

²²⁷ V. ö. MORVAY Péter 1954. TEGZES Miklósné-TARDI Istvánné-LIBICZEY Gabriella 1954. ENA 1067-69. BAKÓ Ferenc 1953. KECSKÉS Péter-FLÓRIÁN Mária 1969a. 4. SÁRI Zsolt. 2007. 89-93. CS. SCHWALM Edit 1981. NAGYNÉ BATÁRI Zsuzsanna 2009a.

²²⁸ V. ö. PETERCSÁK Tivadar 1973. SZALONTAI Barnabás 1970. 45. Saját filmfelvétel a zempléni drótosokról 2007-ben.

²²⁹ SZNM MNÉA 337/1/25-44. „A telepítési terv és az épületkiválasztás az 1970. július 30-án véglegesített formában készült.”

²³⁰ SZNM MNÉA 337/1/52-53. SZNM MNÉA 337/1/54-55.

²³¹ KURUCZ Albert – BALASSA M. Iván – KECSKÉS Péter 1987.

²³² BALASSA M. Iván. Az adatok 1986. június 1-i állapotnak felelnek meg.

alkalom, hogy határon túli épület került egy meglévő tájegységi koncepcióba, kiegészítésként.

A kismemesi lakóház esetében a ház kiválasztásának kezdőpontjaként a szakirodalom alapján meghatároztuk azokat a településeket, ahol armalista vagy kurialista kismemesi családok éltek többségben vagy kisebbségben. A településeket magyar és szlovák oldalon egyaránt felkerestük, fotódokumentációt készítettünk, a tulajdonosoktól információkat gyűjtöttünk. A kiválasztáshoz táblázatba rendezve külön szempontrendszerrel állítottunk fel, melyben szerepeltek a kívánt épület építészeti jellemzői és alaprajza (téglafal, cserépfedés, másfél traktus, tornác, esetlegesen L-alaprajz – erről kiderült, hogy viszonylag késői jelenség, a 19. század gazdasági konjunktúrájának és a polgárosodásnak köszönhetően²³³), de ami még fontosabb, hogy az épület a magyar vagy a szlovák oldalon áll. A korábbi kiválasztásokat befolyásolta az is, hogy az épület milyen állású, ugyanis eredetileg a múzeumi telek bal oldalára tervezték a lakóépületet, így a csűröskert felé vezető út mentén érvényesülhetett volna a koncepcióban szereplő tornác. Ezt az állást nem tartottuk feltétlenül megvalósítandónak.

Nem volt mindegy az sem, megvásárolható – lebontható vagy másolatban megépíthető-e az épület, kutatható-e az átépítések sora és a családtörténet. A táblázatban szerepeltettük a lehetséges épületeket, és bejelöltük, melyik hány jellemzőnek felel meg. E mellett megállapítottuk, hogy melyik jellemző élvez elsőbbséget, hiszen minden feltételnek alig valamelyik épület felelt meg. Felkerestük a tájegység története során korábban felmerülő épület-lehetőségeket, ezek között a zádorfalvi Nagy utca 40.²³⁴ szám alatt álló ház volt a legkomolyabban része a koncepciónak. Ezen és a többi felmerülő, fotón vagy írásban dokumentált házon (Gömörszőlős, Szuhakálló, Szuhafő, Alsószuha) annyi átépítés történt, hogy a lehetőségeket immár saját terepmunka tapasztalataiból kiindulva tovább bővítettük, és létrehoztunk egy saját adatbázist, amit a szempontrendszer alapján tanulmányoztunk. Így esett a választás a Nemesradnóton található, 13-as számú épületre. A házat tulajdonképpen az eddigieknek megfelelően úgy kerestük, hogy keresztül-kasul jártuk a kiválasztott falvakat, illetve a saját, már meglévő múzeumi felmérések eredeti címét tekintettük meg.

A kismemesi telekről 2004-ben még több melléképület is hiányzott. Bár eredetileg a csűröskerthez tartozó csűr egészítette volna ki a telek gazdasági egységét,

---

²³³ ZENTAI Tünde 1997. 146.

²³⁴ E-244.

úgy döntöttünk, hogy a területen dokumentálható keresztcsűrös telekformát mutatjuk be, ami máig felmérhető, és a tervezett bemutatási időre is jellemző. A hiányzó épületek kiválasztásának alapkonceptiója az volt, hogy egyfajta egységet reprezentáljon a porta: ha a ház a történeti Magyarország ma Szlovákiához tartozó területéről származik, a melléképületek legyenek dél-gömöriek, a mai határokon belüli régióból, ugyanis nincsen különég, azonos kultúra jellemzi a területet. Ezért az ide tartozó kismemesi települések felkeresésével választottuk ki az istállót, a csűr, a disznóólat és a színt. A csobádi olajütő²³⁵ az eredeti koncepció alapján maradt a tájegységben, mert az épületfunkció és az olajütés tematikája elsőbbséget élvezett annak ellenére, hogy a gömöri területtől távolabb eső épületről van szó. Az istállót²³⁶ és a csűr²³⁷ egy gazdaságból, Imoláról telepítettük át a Múzeumba. A kismemesi lakosságú Imolán a kiválasztott melléképületek egy tégl- és cserépetető kismemesi família portájának tartozékai voltak. Az istálló koncepcióba emelésével pedig tovább bővíthettük az átmeneti faépítkezés típusainak bemutatását is – hiszen a favázás melléképület falkitöltő anyaga egy falszakaszon vályogtégla, a többin pedig égetett tégl. A csűr szintén favázás, de zsilipelt falkitöltésű és helyben égetett cseréppel fedett. Az épületek hatalmas előnye volt, hogy a tulajdonos eladta őket, így a bontásra is sor kerülhetett. A disznóólat Gömörszőlősön mértük fel,²³⁸ ennek alapján másolat került a tájegységbe, az utolsó építmény pedig egy hatalmas szín,²³⁹ amely Színből származik, és adattárban talált felmérés alapján készült el a végleges rekonstrukció, mert terepen már egyetlen olyan színt sem találtunk, amely önállóan állt volna, a melléképületeknek pedig nem volt része szín.

A Nemesradnóról (a mai Szlovákia) területéről származó lakóépület²⁴⁰ minden építészeti szerkezetében arról árulkodik, hogy építtetői kismemesi utódok voltak. A ház téglafallal, cserépfedéllel, széklábas fedélszékkal, nyolcszemes ablakokkal épült a gabonás kamra gerendájának felirata szerint 1885-ben, legszembetűnőbb tulajdonsága azonban az alaprajza. A másfél traktusos házban első szoba, oldalszoba, tornác, előtér és konyha, hátsó szoba és kamra, illetve külön bejáratú gabonás kamra található. A konyhában áll a hatalmas kenyérsütő kemence, amelynek teste átnyúlik az oldalszobába,

²³⁵ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007q.

²³⁶ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007r.

²³⁷ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007s.

²³⁸ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007sz.

²³⁹ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007u.

²⁴⁰ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007t. Berendezési terv: BATÁRI Zsuzsanna 2009n. V. ö. CSERI Miklós 1989. 269-286. CSERI Miklós 1987. DÁM László – D. RÁCZ Magdolna 1986. KÓSA László 2001. É. KOVÁCS Judit 1992.

így biztosítva a fűtést a kis helyiségben. A kemence mellett takaréktűzhely áll, a többi szobát öntöttvas kályha melegítette. Az első szoba nappali-ebédlő funkciójú helyiség,²⁴¹ ennek megfelelően polgári hatást tükröző bútorai között szerepel az ebédlőszekrény, bársonydívány, a nagyméretű asztal székekkel, az íróasztal és egy nagyméretű kétajtós ruhásszekrény is. Az oldalszoba garnitúrája két ágyból, két éjjeliszekrényből, toalett asztalból és ruhásszekrényből áll, ez a helyiség vendégszoba funkciójú. A hátsó ház a tulajdonos család lakószobája. Az utolsó háztulajdonos család 1950-ben vette meg a házat (nem az építetők leszármazottai), a Múzeum 2007-ben vásárolta meg az épületet Pósa Katalin és Lukács Pál gyermekeitől, ekkor került sor a bontásra is.

A bemutatás ideje azonban korábbi, 1939, amikor is az első bécsi döntés (1938. nov. 2.) utáni időszakban Magyarországhoz tartozik a terület. A család összetétele ezért rekonstrukció (az adott korszakban a házat birtokló családdal nem lehetett interjú készíteni), 80-100 holdas kismemesi gyökerekkel rendelkező család életkörülményeinek bemutatása lett a cél. Ezáltal azonban a berendezés is rekonstrukció, magyar és szlovák területen lévő, magyar lakosságú falvak²⁴² kismemesi származású adatközlőivel készített interjúk alapján, illetve adattári dokumentumok figyelembe vételével.

Az első szobában a nemesi családgyűlést, vagyis *familiáris* gyűlést²⁴³ mutatjuk be. A helyiség díszes bútorai között a nemzetség tagjai a legfontosabb családi ügyeket tárgyalják meg, megszellőztetik a nemesi levelet és ellenőrzik az iratokat is. A férfiak részvételével zajló gyűlés a hivatalos ügyek megoldása után kedélyes beszélgetéssé alakult, bor, szalonna és kenyér társaságában. A familiáris gyűlést húsvét, pünkösd vagy karácsony másnapján rendezték, a kiállításban a téli ünnepkörhöz kapcsolódva a karácsonyi időpontot választottam ki, így az első szobában autentikusan feldíszített karácsonyfa áll az íróasztalon. A gabonás kamrában a felvidéki magyarság történetét kiállítás-sorozat mutatja be.

Csűrőskert

A kismemesi telek mellett vezet ki a dűlőút a csűrőskertbe.²⁴⁴ A mikófalvi²⁴⁵ és szögligeti²⁴⁶ csűrőkből álló csűrőskert hasznosításával kapcsolatban jelenleg még csak

---

²⁴¹ V. ö. CSERI Miklós 1987. DÁM László – D- RÁCZ Magdolna 1986. CSERI Miklós 1982. 259-280. KÓSA László 2001. 98-99. KRESZ Mária 1991. 35-40. RÁCZ Magdolna 1980a. RÁCZ Magdolna 1980b. RÁCZ Magdolna 1980c. MAGYARI Márta 1979. CSERI Miklós 1979a. CSERI Miklós 1979b. UJVÁRY Zoltán 1991. 255-257. Saját gyűjtés: 2005-2009 között néprajzi interjúk készítése.

²⁴² ÉGER György 1993. 59. Pl. Zádorfalva, Imola, Nemesradnót.

²⁴³ KÓSA László 2001. 132.

²⁴⁴ V. ö. SELMECZI KOVÁCS Attila 1975. SELMECZI KOVÁCS Attila 1976. SELMECZI KOVÁCS Attila 1989.

tervek léteznek – mivel a tájegység bemutatási ideje későbbi, mint a 19. század második fele, vége, megfelelő megoldás a csűröskert csűrjeinek más módon való hasznosítása: így a pajtaszínház és a mezőgazdasági gépek kiállításának megvalósítása az eredetileg tervezett autentikus berendezések helyett.²⁴⁷

A dűlőút a választóvonal az eredeti észak-magyarországi és északkelet-magyarországi tájegységek között. Ezután a korábban Abaúj-Zemplén nevet viselő épületcsoport következik. A tájegység épületállománya az évtizedek során viszonylag keveset változott egészen addig, míg Román Árpáddal át nem vettük a tájegységfelelősi feladatokat. A változtatások egy része az épületek és telkek múzeumi helyét érintette (telkek sorrendjének változtatása), két lakóház esetében pedig magát az áttelepítés-felépítés tényét.

A perkupai lakóház

Az első telken szerepel a perkupai lakóház, ez a legkorábbi dokumentumokban (az V. épületcsoportban) a negyedik portán kapott helyet, ezzel az épülettel az abaúji kőépítkezést tervezték bemutatni. Ehhez szükséges volt a lakóház, illetve egy kőfalú, zsúpfedésű, kétfiókos, ellipszis alakú csűr, amelyet Arkáról szerettek volna áttelepíteni.²⁴⁸ Dátumozás nélküli dokumentum tudósít egy újabb változatról a perkupai telkek csűrjével kapcsolatban: mégpedig Martonyi községből, ám ennek a szerkezete gerendavázis, sövénnel befont, tehát nem az eddigiek alapján kialakított koncepciót követi.²⁴⁹

A perkupai lakóházat 1973. február 13-án kiemelték a koncepcióból azzal az indoklással, hogy 31 méteres hosszával nem fér rá a kijelölt telekre.

Észak-Magyarországon az egyik legismertebb kőművesközpont a perkupai, kiemelkedőek a környékbeli településeken is munkát vállaló kőművesek által kialakított, a történeti stílusjegyeket magukon hordozó és átértelmező díszes főhomlokzatok és oromzatok, rajtuk ablakkeretelések, áloszlopfők, levéldíszek, virágcsokrok, sormotívumok.²⁵⁰ E gazdagság reprezentálásának céljából szerettük volna

---

²⁴⁵ Néprajzi újraépítési javaslat: KECSKÉS Péter 1971.

²⁴⁶ Néprajzi újraépítési javaslat: KECSKÉS Péter-FLÓRIÁN Mária 1969b.

²⁴⁷ V. ö. Jerzy CAZJOWSKI 1980. 142. Németországban is van erre példa. Kilian KREILINGER 1998. 117.

²⁴⁸ SZNM MNÉA 337/3/2-3.

²⁴⁹ SZNM MNÉA 337/5/179-180.

²⁵⁰ KOLESZÁR Krisztián 2003a. 5-8.

a perkupai épület²⁵¹ visszaemelni a koncepcióba. A tájegység korábbi helyszínén – a Bakony, Balaton-felvidék tájegység melletti területen – gondot jelentett a ház mérete a kijelölt portán. A tájegység új irodaépület mellett való elhelyezésével azonban megváltoztak a telekméretetek, így lehetővé vált a ház koncepcióba való visszaemelése és felépítése. A perkupai ház az erdőhorváti, Kassai úti lakóépület²⁵² helyére került, ez ugyan szintén kőépítkezésű, de a perkupai lakóház vakolatdíszekben is gazdag. Mindkét épületben módos család lakott, így az épületek társadalmi-gazdasági szempontból felcserélhetővé váltak. Az erdőhorváti épület további pozitívuma a kabolás kemence bemutatása lett volna, erre azonban sor került több más épületben is: kabolás kemence testével a szobában (Erdőhorváti, Hatház úti épület), kabolás kemence testével a konyhában (Erdőhorváti, Egres úti épület) és cserepes kabolával épített kemence (Filkeháza).

Miután átvizsgáltuk a fellelhető adattári anyagokat, leírásokat és fotókat, megkezdtük a kutatásokat Perkupán. Ebben az esetben a nehézséget az okozta, hogyha átépítés történt az épületen, illetve az, hogyha a kiválasztott lakóház mellett a telken álltak még házak. Perkupán több olyan porta is akad, ahol az épületek sorosan egymás mögött és egymással párhuzamosan találhatók meg, esetenként egymással összeépítve. Még nagyobb akadályt jelentett az, hogy Perkupán az épületek többsége helyi védelem alatt áll, némelyikük pedig szerepel a műemlékek országos listáján. Ebből kifolyólag a kezdetektől tudott volt, hogy csak másolatban megépíthető ház állhat a tájegységben. Mivel védett épület múzeumi másolatának megépítésére van példa a Szabadtéri Néprajzi Múzeum korábbi gyakorlatában (pl. Hidas), a Tudományos Tanács elé terjesztett javaslatot (Petőfi utca 55. szám) elfogadták.

Mivel a perkupai telek új volt, így minden melléképületét ki kellett választanunk. Kevés olyan porta akad a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban, amelynek melléképületei egy telekről származnak, a perkupai telek esetében majdnem így történt.

---

²⁵¹ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007v. Berendezési terv: BATÁRI Zsuzsanna 2009ny. V. ö. CSERI Miklós 1992. 23. VARGHA László 1955 66. EGYED Henriette-CSALLÓS Krisztina-TÓTH Zsuzsanna 1987. KOLESZÁR Krisztián – É. KOVÁCS Judit – LAKI-LUKÁCS László 2004. 8-9. KOLESZÁR Krisztián 2003a 5-10. KOLESZÁR Krisztián 2003b 11-14. FÜZES Endre 1966. 1-2. GUNDA Béla 1934. VAJKAI Aurél 1937. 267. H. SZABÓ Béla 2003. MARJALAKI KISS Lajos 2003. VAS Tibor 2000. VAS Tibor 2001.

²⁵² A Kassai úti, erdőhorváti épület helyére került a perkupai lakóház (újra), mellette perkupai épületekkel (istálló, csűr, disznóól). A koncepcióban az Erdőhorvátiból, a Kassai út 93/a-ból származó, szoba – konyha – kamra – istálló beosztású ház szerepelt. Ez a kőfalú, bontáskori állapotában kontyolt nyeregvetős épület 1858-ban épült, és a kismemesi életmódot hivatott bemutatni. A múzeumi felépítéskor homlokzata rekonstrukció lett volna.

A még álló, istálló – kamra alaprajzú melléképületen²⁵³ kívül a bemutatási időhöz (1938) illő disznóólat²⁵⁴ is itt mértük fel. Mivel ezek nem eladó épületek voltak, mindegyik másolatként épült meg. A csűrnek²⁵⁵ nem maradt meg, csak az emléke, a szomszédban még álló romok alapján (a falak álltak, így a tetőrekonstrukcióhoz kellett plusz adatok) készült felmérést használtuk fel a tervezésénél – kiegészítve a Vargha-anyagban található analógia-fotókkal²⁵⁶ a dokumentációt. Csúrt erre a telekre még korábban, az erdőhorváti, Kassai úti épület mellé Fonyban is kerestek, de épületvásárlás nem történt.²⁵⁷

A perkupai portán a kamra – istálló alaprajzú melléképületre azért volt szükség, mert ennek koncepcióba emelésével a perkupai kőművesség egy későbbi periódusa is bemutatathatóvá vált. Az épület a 20. század elején készült, a lakóházon történt átépítések, a lakóház használata (két család élt benne a két külön lakóegységben), a néprajzi gyűjtés lehetőségei és a melléképület kora alapján határoztuk meg a kiállítási idő intervallumát is, amit befolyásolt a családtörténet és a bemutatni kívánt lakodalmi szituáció. A telken eredetileg álló kút későbbi, így az nem került a koncepcióba.

A 20. század elején történt átépítésekkel nyerte el a 19. század közepéről származó, zsúppal fedett lakóház a mai végleges formáját. A híres perkupai kőművességnek emléket állító épület két lakóegységből áll, a bemutatási időben két család lakta a helyiségeket. Szoba – konyha – szoba – konyha – kamra – istálló – szín alaprajza azonban nem lett volna elegendő a két család, a Fecskék és a Bernáthok számára, így az épülettel szemközt egy különálló kamra – istállót építettek.

Az utcai és udvari homlokzatán vakolatdíszes épületben többféle tüzelőberendezés is megtalálható: az első szobában rakott tűzhely, az első szabadkéményes konyhában kemence tetejére épített *kiskonyhával*, vagyis tűzhellyel, a hátsó lakrész szobájában csikótűzhely, a második, lepadlásolt melegkonyhában zárt kémény és rakott tűzhellyel egybeépített kemence áll.

A lakóház berendezése²⁵⁸ nem a hétköznapiakat tükrözi, mivel nemcsak a bútorok és használati eszközök láthatók, hanem egy különleges pillanat is. Nagy ünnep

---

²⁵³ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007w

²⁵⁴ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007x

²⁵⁵ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007y

²⁵⁶ SZNM MNÉGY F 318, 389-390, 454-456, 458-459, 471-473, 476, 490, 515-525, 527, 558, 600-601.

²⁵⁷ SZNM MNÉA 337/5/226-230

²⁵⁸ V. ö. GUNDA Béla 1934. 1-2. 1-16. VISZÓCZKY Ilona 1996. FIAS Zsuzsa – TÖRÖK Eszter 1987a. Országos Néprajzi Gyűjtőtábor 1987. KENYERES Dóra – RIGÓ Katalin 1987. SZARKA Ágnes – SIMON Tünde 1987. FIAS Zsuzsa – TÖRÖK Eszter 1987b. HOM HTD 92. 30. 1. Saját gyűjtés: 2006-2009 között néprajzi interjúk készítése.

zajlik a Bernáth-családnál, mivel lányuk, Teréz épp most ment férjhez. A hátsó helyiségben a lakodalmi²⁵⁹ vacsora tárul a szemünk elé, U-alakban elhelyezett asztalokkal, a sarokban muzsikusokkal. Ezért a szoba eredeti berendezési tárgyait nem helyeztük el az enteriőrben, a szétszedett ágyak a kamrában állnak. A párhuzamosan berendezett első szobában a *vakoldalon* (hátsó fal) álló karosládán sorakoznak az ifjú párnak adott ajándékok (mérleg, ételhordó, zománcos tárgyak stb), de itt tárolják a még fel nem tálalt süteményeket is, tepsibe, teknőbe pakolva. Az épületben található összes asztalt a lakodalmi vacsora helyszínére vitték, így az első lakrészben egyetlen asztal sem található.

Az erdőhorváti lakóház

Az erdőhorváti lakóház azon kevesek közé tartozik, amely a kezdetektől fogva a tájegységi koncepció része. Az 1969. január 24-én Balassa Iván által megfogalmazott javaslat tartalmazza az Abaúj-Zemplén egység telekbeosztását és építményeit. Ebben a harmadik telek a Zempléni-hegység elnevezést kapta. Erre került a tervek szerint az erdőhorváti, Hatház úti épület²⁶⁰ (háromosztatú, kő- és vályogfalú), az ugyanerről a portáról származó istálló²⁶¹ (kőfalú építmény, istálló – szín alaprajzú), egy kijelölendő csűr (a típus: boronafalú, kétfiókos, zsúpfedéses, lippentős csűr, az ekkor tervezett kiválasztási hely Telkibánya), egy disznóól (zsilipelt falú, zsindellyel fedett, Mogyoróskáról), illetve egy kijelölendő kút – egy rovott kávájú gémeskút, ami Komlóskáról származott volna.

A porta építményei nem sokat változtak később sem, a lebontott mogyoróskai disznóól²⁶² mellé korábban egy mogyoróskai csűr helyeztek,²⁶³ de ez Mogyoróskán már nem állt, amikor felkerestük, így egy új csűr kellett volna kiválasztanunk. Néhány épületfelmérés után (pl. Erdőhorváti) azonban a lebontott füzérradványi csűr²⁶⁴ helyeztük erre a telekre a filkeházi portáról, mert a filkeházi telken nem fért volna el, és a kovácsvágási szénatartó sop felépítésével nem is tartottuk szükségesnek.

---

²⁵⁹ V. ö. ID. TASKÓ Andrásné 2004. SEBŐK Mihály 1962. SEBŐK Mihály 2004.

²⁶⁰ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007z. Berendezési terv: BATÁRI Zsuzsanna 2009o. BALASSA M. Iván 1994. TÓZSA István 1999. Magyar Néprajzi Atlasz gyűjtőfüzetek. SÓVÁRI Éva 1975. 18. GYULA Illés-CZIRÁKY László 1936. VI-102/B 104-es doboz. Sátoraljaújhelyi Pénzügyi Igazgatóság iratai. ROMÁN Árpád 2007. BOTOS Péter – BERTALAN Imre 1936. DÁM László 1984. 121-127. DÁM László 1981. 63-88. SOLTÉSZ Erzsébet é.n. 3.

²⁶¹ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007aa.

²⁶² Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007bb.

²⁶³ BALASSA M. Iván 1986 21-23. Helyszínrajz: 14-15.

²⁶⁴ BALASSA M. Iván 1969a.

A bontott erdőhorváti házban a szobai mestergerenda felirata tanúskodik a lépcsős zsúpfedésű kőház építési idejéről: „NS TÓTH PÉTER NEJÉVEL SÁROSI MÁRIÁVAL 1870”. Az építető házaspár leszármazottainak tulajdonában maradt a lakóház egészen a bontásig, ezt anyakönyvi kutatásokkal támasztottam alá. A bemutatás időpontja 1929, ekkor a Csomó család tagjai közül a szülők éltek a házban, frissen nősült fiukkal együtt. Az épület érdekessége a szobában álló, belülfűtős, un. *kabolás* kemence (ezt egyben próbálták a bontáskor a Múzeumba szállítani a bontás alatt, sajnos a technika kezdetlegessége és a kezelés miatt a kemence tönkrement),²⁶⁵ amely lehetőséget biztosít arra, hogy a híres erdőhorváti perccsütésének²⁶⁶ folyamatát bemutathassuk. Az épület szoba – konyha – kamra alaprajzú, lakószobájában a bútorok párhuzamos elrendezésűek.²⁶⁷ A konyhában mászókérmény található. Az enteriőrben a család két nőtagja gyúrja, csíkolja, főzi és süti a perccsütést speciális sütőlapát segítségével. A kész perccsütést tízesével összefűzve zsákokba pakolják, hogy vihessék eladni. A kamrában dongás edények sorakoznak, hordóban tárolták a terményt is. A ház érdekessége, hogy rengeteg tárolásra alkalmas falfülke található benne, ezeket függönnyel takarták el.

Az erdőhorváti, Egres úti épület

Az V. tájegységi részhez tartozott 1969-től a második telekre tervezve egy borona-, patics- és kőfalú lakóház Nyíriből, egy kijelölendő csúrral (egyfiókos, kőfalú), egy kijelölendő disznóállal (kétosztatú, zsilipelt boronafallal) és egy pincével (három – négy méter mélységű, támfalas lyukpince). A csúrt és disznóállat később szintén Nyíriből tervezték áttelepíteni,²⁶⁸ de a portát végül teljes egészében kiemeltük a kiállításból.

Janó Ákos muzeológussal történt egyeztetés során ugyanis megismertük a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei regionális szabadtéri gyűjtemény koncepcióját, az előzetes kutatások alatt készített fotókat.²⁶⁹ Ennek alapján indultunk el egy talpas-vázás, sövényfalú, alapincézett épület keresésére. Egyrészt azért, hogy a mezővárosi építészet (alapincézett, nagyméretű, kőfalú lakóházak – ld. Felföldi Mezőváros tájegység) falusi

²⁶⁵ V. ö. JANOVICH István 1977-1978.

²⁶⁶ V. ö. BAKÓ Ferenc 1952. 416-432.

²⁶⁷ V. ö. BODNÁR Zsuzsanna 1980. 329-353. TÓZSA István 1999. PETERCSÁK Tivadar 1986-1987. 667-682. DÁM László 1981. 63-88. Magyar Néprajzi Atlasz gyűjtőfüzetek. BAKÓ Ferenc 1951. GYULA Illés – CZIRÁKY László 1936. JÁRÁSI Lőrinc 2008. SZNM F 662, 663, 664, 665, 666, 667 fotók. KISS Kitti 2006a. DÁM László 1995b.

²⁶⁸ SZNM MNÉA 337/3/6

²⁶⁹ JANÓ Ákos 1986-1987. 545-557.

párhuzamát be tudjuk mutatni a hegyvidéken jellemző, alapincézett forma felépítésével. Másrészt, hogy a faépítkezést követő átmeneti építészeti még gazdagabban reprezentálja a tájegység: nem csak zsilipelt deszkakitöltésű favázás fal, de sövényfonásos is legyen, lakóház szerkezeteként. Az épületet a terület egészén kerestük, minden megyében, hiszen nem helyhez kötött építményről volt szó, hanem az építészeti szerkezet bemutatásáról. Ez nagyon nehéz feladatnak bizonyult, hiszen kevés helyen maradt favázás lakóház, egyáltalán alapincézett épület, ezek közül több a ház udvari homlokzatáról alapincézett épület volt, a koncepcióba pedig utcai frontról alapincézett épületet kerestünk. Ezen kívül külön nehézséget jelentett a favázás, mégpedig sövényből készült fal megtalálása, természetesen ez külső szemlélődéssel nem is volt eldönthető a szoba kerülő épületekről.

Végül Erdőhorvátiban találtunk alapincézett, favázás-sövényfalú házat, ezt 2007-ben lebontottuk. Szerencsénkre a tulajdonos hajlandó volt megválni a háztól, illetve az önkormányzat már nem volt képes anyagilag finanszírozni a helyi védelmet, így a lakóház megmentésének egyetlen módja a Szabadtéri Néprajzi Múzeumba való áttelepítés volt. Ez az épület került a nyíri lakóház helyére: a nyíri lakóház ugyanis főleg boronafalú, mint a filkeházi épület, így egyedüli újdonsága a vegyes falazata, ami érdekes színfoltja lett volna a tájegységnek. A benne megvalósítandó cserepes kabolát a filkeházi házban mutatjuk be, így az épület kiemelésével nem csorbult az általa reprezentált építészeti szerkezetek és tüzelőberendezés szempontjából a kiállítás. Mindkét épület bemutatása a tájegység múzeumi területen kijelölt helyén nem fért volna el. 2005-ben, Nyíriben végzett terepmunkánk (Vass Erikával közösen) eredményeképpen több tárgyat is sikerült gyűjtenünk, ezeket a többi lakóház berendezéséhez használtam fel.

Az erdőhorváti, Egres úti épület²⁷⁰ azonban már nem volt teljes a megtalálás időpontjában. Ez komoly dilemmát jelentett a megvásárlását illetően, hiszen ha nem tudjuk autentikusan, a szükséges adatok birtokában rekonstruálni, nem hiteles az épület. Az előzetes kutatásaink során azonban rábukkantunk egy korábbi bontási engedélyre, rajta műszaki rajzzal a házról, illetve egy fotóra, amelyet még Kecskés Péter készített a Magyar Néprajzi Atlasz gyűjtőmunkái során. Ezeknek a múltbeli állapotra utaló adatoknak a birtokában döntöttük el, hogy a ház meglévő részét a bontás – szállítás – újraépítés hagyományos módszerét követve áttelepítjük, a hátsó, csak néprajzi

---

²⁷⁰ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007cc.

gyűjtésből, rajzról, fotóról ismert házrészről pedig úgy rekonstruáljuk, hogy egyértelmű legyen a rekonstrukció ténye a látogató számára: üvegfallal építjük fel a szóban forgó két helyiséget. Az eredetileg szoba – konyha – kamra – istálló alaprajzú lakóház berendezésétől eltekintettünk, hiszen ebből a faluból rendelkezünk már egy enteriőrrel, viszont hangsúlyt helyeztünk arra, milyen módszerrel dolgozunk a Múzeumban, és ezt interaktív módon reprezentáljuk a látogatók számára. A meglévő épületrészben a házkiválasztás – bontás – szállítás – újrakepítés témáját jelenítettük meg, míg az üvegfallú, egybenyitott hátsó két helyiségben a tárgy útja követhető nyomon, a gyűjtéstől a berendezésbe kerülésig egy módszertani kiállítás keretein belül.²⁷¹

Az erdőhorváti, Egres úti épületnek nem voltak melléképületei. A ház eredetileg egy másik épülettel együtt állt a telken, ezt korábban lebontották, majd új lakóépületet emeltek a helyére. A házat kiragadtuk a kontextusából, és egyedül egy disznóóllal terveztük kiegészíteni a portát, ami a néprajzi gyűjtés alapján egyhelyiséges volt.²⁷² Ilyen a faluban már csak egy létezett, de tyúkol nélküli változatban – a tulajdonos elmondása szerint azonban a disznóól tetején tyúkol volt kialakítva. A disznóól fölül épített tyúkol azonban felmérhető volt másik építményen, így a két felmérés alapján készült el a rekonstrukció, amelyet több más néprajzi adat is megerősített.

A filkeházi lakóház

A filkeházi lakóház²⁷³ a kezdetektől a koncepció része, bár a telek helyzete és a rajta álló melléképületek változtak az elmúlt évtizedek során. Már az 1969. január 24-én Balassa Iván által megfogalmazott javaslatban olvasható a filkeházi épület az Abaúj-Zemplén egység építménylistáján. Az első számú telek neve Hegyköz – ezen áll a keresztfejes boronafalú filkeházi lakóház (szegényparaszti szint), a füzérradványi sokszögű csűr (középparaszti szint!), egy kijelölendő (esetleg füzérradványi, fonottfalú, szarufás, sátor- vagy nyeregtető, zsúpfedésű) szénatartó, egy kijelölendő (esetleg füzéri, zsilipel boronafalú, sátor- vagy nyeregtető, zsúpfedésű) disznóól, illetve egy méhes (esetleg Pusztafaluról, *patics*falú, zsúpfedésű, féltető típus).²⁷⁴ Egy következő dokumentum – datálás nélküli – a filkeházi telken már felsorolja a gyümölcsaszalót, amit

²⁷¹ Foratókönyv: BATÁRI Zsuzsanna 2010c.

²⁷² Néprajzi újrakepítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007dd. V. ö. BATÁRI Zsuzsanna 2007c.

²⁷³ Néprajzi újrakepítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007ee. Berendezési terv: BATÁRI Zsuzsanna 2009p. V. ö. PETERCSÁK Tivadar 2001. BALASSA Iván 2000. BALASSA M. Iván 1969b. BATÁRI Zsuzsanna 2007d. GÖNYEY Sándor Néprajzi Múzeum Fotótára: 55309, 55310, 82793, 82803, 82738, 60409, 82733, 82732, 83339, 82739, 60411, 60410, 82730, 82740, 756, 757, 758, 82797, 82798.

BALASSA M Iván Kézirat.

²⁷⁴ Néprajzi újrakepítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007ff

rekonstrukcióban szándékoztak kialakítani. A szénatartóval²⁷⁵ kapcsolatban meghatározták a származási helyet, a zsilipelt falú építményt Kovácsvágásról tervezték áttelepíteni (szegényparaszti). Ugyanezen a telken az eddig kijelölendőnek titulált disznóólat²⁷⁶ Füzéren találták meg (szegényparaszti). Munkánk kezdetén már egy építmény sem állt az eredeti helyen, ezért mindet rekonstrukcióként kellett megépíteni, a meglévő felmérések alapján.

A filkeházi lakóház telke az 1986-os koncepciót követően, a munkánk eredményeképpen is változott. A füzérradványi csűr az erdőhorváti telekre került, és a porta építményeit kiegészítettük egy rekonstrukcióval is: Szolnoky Lajos *Alakuló munkaeszközök* című kötetében²⁷⁷ egy kétkarú kendertörő bunkó fotója látható, ez alapján végeztük el a rekonstrukciót.²⁷⁸

Az épület eredetileg a fő utcára merőlegesen, egy szalagtelken kapott volna helyet. A településkép megváltoztatásával, a halmazos zug kialakításával olyan telket kaptunk, amely a filkeházi lakóház eredeti portájával megegyezik. Ezáltal változott az utcakép, és autentikusabb lett a településforma reprezentációja is.

A tájegység egyik legarchaikusabb épülete a keresztfejes boronafalú, lépcsős zsúpfedésű lakóház Filkeházáról. Északkelet-Magyarországon lombos fa a boronaépület alapanyaga, így a falat alkotó fák kis keresztmetszetűek. A ház a 19. század első felében épülhetett, a Múzeumban a 19. század végének állapotát mutatjuk be. Alaprajza ekkor szoba – pitvar – ól, két bejáratral az udvar felé. Az eresz végében kisméretű tyúkol húzódik meg. Szabadkéményes konyhájába távozik a füst a szobai belülfűtős, cserepes kabola alól. A füstelvezető kabolát mázas cseréptáblákból építették meg, fontos kiemelni, hogy ez a típusú tüzelőberendezés Magyarországon ma már sehol máshol nem látható, így múzeumi rekonstrukciója unikum. Kiemelkedők a házban bemutatott sátorlajújhelyi bútorfestő központ termékei: a sarokban elhelyezett karosláda és a mellette álló tornyos ágy is. A berendezés²⁷⁹ másolatban készült el abból a célból, hogy a látogatók minden egyes kiállítási darabot kipróbálhassanak.

A lakóépületeken és a csűröskerten kívül több más, kisebb elem is a koncepció része volt vagy lett. Külön kell tárgyalni a szakrális kisemlékeket, a pincék helyzetét, a

²⁷⁵ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007gg

²⁷⁶ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007hh

²⁷⁷ SZOLNOKY Lajos 1972. 192.

²⁷⁸ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007ii

²⁷⁹ V. ö. BALASSA Iván 1964. PETERCSÁK Tivadar 1985. PETERCSÁK Tivadar 1978. PETERCSÁK Tivadar 1998. DÁM László 1981. 63-88. PETERCSÁK Tivadar 1986-1987. 667-682. KURUCZ Albert – BALASSA M. Iván – KECSKÉS Péter 1987. 87. GÖNYEY ÉBNER Sándor 1939. 128-132. Néprajzi Múzeum Fotótára F 82. 803, 60. 409, 60. 410, 55. 310, 82. 730, 82. 732, 82. 733, 82. 738 – 82. 740.

szőlőhegy kialakítását, a teknővájó cigány kunyhóját, illetve a tájegység története folyamán többször tervezett erdei építmények csoportját is.

Szagrális elemek az Észak-magyarországi falu tájegységben

A szagrális kisemlékek (út menti keresztek, szobrok, kápolnák, képoszlopok, oszlopokra vagy fákra erősített szentképek) a népi vallásgyakorlat és hit tárgyiasult formái, az ember környezetéhez szervesen tartozó, esztétikai és gyakorlati funkcióval bíró elemek, amelyek az ünnepnapok és hétköznapiak menetét meghatározva töltöttek be lényeges szerepet a falu társadalmának életében.²⁸⁰ Az ország területén más és más formában, megjelenéssel tanulmányozhatók, regionális specifikumok jellemzik őket attól függően, hogy milyen volt az állítató közösség felekezeti-etnikai szempontból, illetve társadalmi-gazdasági háttértényezőket figyelembe véve,²⁸¹ milyen célra és kik emelték őket, mi volt a kor divatja és milyen természeti környezet által meghatározott alapanyagok álltak rendelkezésre az adott régióban. Ennek megfelelően az észak-magyarországi falu tájegység szagrális kisemlékeivel szerettünk volna reprezentatívan illeszkedni a Szabadtéri Néprajzi Múzeum eddigi tájegységei által bemutatott szagrális képhez és az észak-magyarországi terület felekezeteihez és jellemző kisemlékeihez.

Az Észak-magyarországi falu tájegység eredeti koncepciójában nem szerepelt szagrális kisemlék.²⁸² A Barabás Jenő – Szolnok Lajos által írt tudományos tervvázlatban leírt bemutatandó régiók (8. Zemplén, 9. Bükk – Abauj, 10. Mátra – Nógrád) építményei között nem olvashatunk szagrális kisemlékről, ekkor még a teljes múzeumi koncepciót kiegészítő, 2-es számmal ellátott 'szórt egység' nevezetű részbe szántak szagrális objektumot négy darab szobor formájában: Szent Vendel, Szent Donát, Szent Flórián és Szent Orbán. A 26. oldalon szereplő összesítő táblázat – szintén az egész Múzeum területére vonatkozóan – feltüntet az egyéb kategóriában több templomot és kápolnát, egy kálváriát, egy útszéli keresztet és újfent a már említett védőszentek szobrait.²⁸³

A szagrális elemek közül 1969 környékén egyedül egy templom lehetőségét fontolgatták, mégpedig a bükkszenterzsébeti katolikus templom szabadtéri

---

²⁸⁰ Dita NOCIAROVA 2009. 117.

²⁸¹ Dita NOCIAROVA 2009. 119.

²⁸² Jelen dolgozatban a szagrális kisemlék kifejezés alatt értem az összes szagrális kisépítményt (útszéli feszület, templom, kálvária, szentek szobrai, szoborfülkék stb.), a továbbiakban az egyes kisemlékekénél a néprajztudomány által jelenleg elfogadott terminológiát használom.

²⁸³ BARABÁS Jenő-SZOLNOKY Lajos. É. n. 330-332 és 345.

bemutatását.²⁸⁴ A tájegységi koncepció további fejlesztése kapcsán felmerült az igénye annak, hogy a tájegységben helyet kapjon egy útmenti feszület is. Ennek nyomát úti jelentések, kéziratok feljegyzések és tudományos tervtanácsok emlékeztetői őrzik. A felmerülő útmenti feszület származási helyeként ezekben a dokumentumokban több helység neve is meg van jelölve: így Maconka (Nógrád megye), Etes (Nógrád megye) és Egerszalók (Heves megye) is. A maconkai feszület egy temetői, gazdagon faragott fakereszt bádogkorpusszal, az etesi feszület szintén egy díszes, faragott fakereszt bádogkorpusszal. Az egerszalóki feszületről, illetve a többi keresztről is másolat készült volna. Ennek egyik oka, hogy Pálos Frigyes piarista atya lett a megyék egyházi műemlékeinek felügyelője, és ragaszkodott hozzá, hogy semmilyen egyházi emlék ne legyen elmozdítva.²⁸⁵ Eddig nem tisztázott okokból a feszületek kimaradtak a koncepciók további változataiból, az 1986-os épületjegyzékben kizárólag egy szakrális objektum szerepel: a debercsényi harangláb, I/8-as pozíciószámán.²⁸⁶

Flórián Mária a debercsényi haranglábról szóló cikkének bevezető soraiban leírja, miért hiányoztak korábban a jelentősebb szakrális építmények a tájegységből. „... az épület-kiválasztás idején a fenti megyékben /Nógrád és Heves/ a múzeumi bemutatásra érdemes műemlékek már a helyszínen védettek voltak”²⁸⁷ Hogy a harangláb mégis a tájegységbe került, az a véletlennek köszönhető. A helyszínen lévő, műemlék jellegű építmény, amelynek legkorábbi írásos említése az első harangjának felszentelése 1757-ből²⁸⁸, ugyanis romlásnak indult, és sem a falu lakói, sem az Országos Műemléki Felügyelőség nem vállalta a rendbehozatalát.²⁸⁹ Ebben az esetben a Múzeumba való áttelepítés tulajdonképpen az építmény egyetlen lehetősége volt a megmenekülésre. A kétszintes, egylégterű harangházból álló, kőfalú és gerendavázás-deszkafalú, újraépítésekor zsindeyes tetőfedésű, rekonstruált gömbdíszes haranglábat eredeti helyének megfelelően a Múzeumban is egy félutcás településformában helyeztük el, a beépítetlen oldalon, az utca elején, a hadas telek épületeivel szemben. A harangláb volt az egyetlen építmény, amelynek újjáépítése már a Skanzen Örökség Program kezdete előtt megvalósult. A projekt elindulásával (2008) párhuzamosan

---

²⁸⁴ SZNM MNÉA 337/1/4 és 6-7.

²⁸⁵ 2008. Flórián Mária szíves közlése.

²⁸⁶ BALOGH Ilona felosztása szerint ez az észak-magyarországi haranglábak második típusába tartozik: nem az erkélyes, magas fatornyok csoportjába, hanem alacsonyabb, zömök kialakítású, közepes sisakmagasságú tornyok közé. FLÓRIÁN Mária 1987. 109.

²⁸⁷ FLÓRIÁN Mária 1987. 103.

²⁸⁸ FLÓRIÁN Mária 1987. 103. Historia Domus.

²⁸⁹ FLÓRIÁN Mária 1987. 103.

megtörtént a harangláb restaurálása, a zsindelezés cseréje az intézményben dolgozó ácsok vezetésével.

A tájegység szakrális képének formálása

A debercsényi harangláb kivül a tájegységbe azonban további bővítéseket is terveztünk Román Árpád tájegységfelelős mérnökkel, hogy színesítsük az építmények sorát, a bemutatott típusokat és felekezeteket. Ennek érdekében koncentrált terepmunkát végeztünk egy előzetes koncepciót követve. Megindult egy palóc kiskápolna és egy útmenti feszület keresése a területen, utóbbi felekezetre és szerkezetre való tekintet nélkül. A kiskápolna koncepcióba emelése (korábban szintén voltak tervek egy őrhalmi kápolna bemutatására, de ennek írásos nyoma nem volt²⁹⁰) egyértelmű választás volt: a terület jelentős többségű római katolikus lakosságának jellegzetes építménye a kiskápolna, más néven *káponka*, amely tulajdonképpen szoborfülke, benne legtöbbször Szűz Mária vagy más szentek szobrával. A kápolna nemcsak típusában bővíti a koncepciót, hanem szélesebb lehetőségeket rejt magában a népi vallásosság egyes elemeinek bemutatásával kapcsolatban is.

Hasonlóan a kápolnához, az útmenti feszület is jelentős tájformáló része a települések szakrális képének. Morfológiailag különbözik a kápolnától, de funkcionálisan mégis a kápolnával megegyező szereppel bír a népi vallásgyakorlatot, illetve a környezet szakralizációját tekintve.²⁹¹

Kiskápolna

A kiskápolnát a szakirodalmi adatok,²⁹² illetve a terület és a téma kutatójával, Limbacher Gáborral folytatott egyeztetés alapján településekre lebontva kerestük főként a mai Nógrád megyében, illetve más terepmunkák alkalmával szórványosan Heves, illetve Borsod-Abaúj-Zemplén és a történeti Gömör megye területén. Módszertani szempontból ez a falvak belsőségének és határának felkeresését jelentette, (több esetben a kápolnák nem a mai országutak mellett állnak, hanem korábban jelentős, a falvak határában, a földek között vezető utak, dűlőutak mentén, így megközelítésük sokszor nehézkes volt). Ezután következett a megtalált kápolna dokumentálása fényképekkel és leírásokkal. A kutatások során igyekeztünk rögzíteni nemcsak az építmény jellegét, a benne lévő szobrot és a szoborfülke kiegészítő tárgyait, de az objektum környezetét is

---

²⁹⁰ 2008. Flórián Mária közlése.

²⁹¹ BARTHA Elek 1992. 54-61.

²⁹² LIMBACHER Gábor 2001. 403-417.

botanikai szempontból. Ennek célja az volt, hogy a múzeumi reprezentáció során hiteles környezetet alakíthassunk ki az építmény körül. Az így összegyűjtött példákat rendeztük és értékeltük több szempont alapján: elsődlegesen nem volt tényező az, hogy a kápolna megvásárolható, illetve áttelepíthető legyen, mert eredetileg is másolatként terveztük a múzeumi felépítését. Fontos volt, hogy megfelelő korú legyen, a tájegység bemutatási időpontjába illeszkedve. A fent ismertetett földrajzi szempontokon kívül figyelembe kellett venni a korábbi állapotok kutathatóságát, az átépítések rögzítésének lehetőségét az újjáépítés állapotának kiválasztása miatt. A lehetséges építményeket figyelembe véve a választás a Kisgömöriben található 1883-ban emelt és Boldogságos Szűz Mária tiszteletére felszentelt kápolnára²⁹³ esett. A Múzeumban a kápolnát másolatban, a csűrőskert felé vezető út mentén építettük fel, a nemesradnóti lakóházhoz közel, az útkanyarulatban.

A kápolna helyzetét vizsgálva a Múzeum egészének koncepcióját figyelembe véve megállapítható, hogy hiánypótlásként jelentkezik: egyetlen párja az Alföldi mezőváros tájegységbe tervezett szakmári Mária-kápolna, amely szintén másolatban fog elkészülni.

Útmenti feszület

A kutatások kezdetén nem volt pontosan körülhatárolt koncepció arra vonatkozóan, milyen szerkezetű legyen az útmenti feszület,²⁹⁴ de nem határoztuk meg a bemutatni kívánt felekezetet sem. Egyetlen kikötés eleinte az volt, hogy kőből faragott legyen a feszület, kiindulva az észak-magyarországi természeti környezet nyújtotta lehetőségekből.

Mivel útmenti feszületek a területen minden katolikus faluban találhatóak, így a kutatás nem jelentett nehézséget, csak annyiban, hogy a kápolnához hasonlóan a feszületek nagy része is eldugott helyen, korábbi dűlőutak mentén található meg. Ezen kívül megtalálhatóak keresztutaknál, vízfolyásoknál, hidaknál, forrásoknál, hegytetőn, nyilvános tereken, jelölhetik szerencsétlenség helyszínét, vagy jelentős történelmi esemény, megmenekülés helyét is. Feszületek védték a település két végét, majd az idő

---

²⁹³ A téglafalú, cseréppel fedett, kisméretű építmény tetején kovácsoltvas kereszt van, a felmérés kori állapotában fehér, a falmezőkben, illetve vakolatdíszeken pedig zöld festés található.

²⁹⁴ A Szabadtéri Néprajzi Múzeumban több feszület is található: egy fafeszület bádogkorpusszal a Nyugat-Dunántúl tájegységben, egy kőkereszt kőkorpusszal a Bakony, Balaton-felvidéken és feszületek a veszkereti és gyulafirátóti kálvária részeként. Természetesen az összes típus és szerkezet bemutatása lehetetlen, a kiválasztott feszület egy újabb megoldást képvisel az eddig álló feszületekkel összevetve. Felmerülhet a kérdés, hogy a faépítkezéssel területként megjelölt Észak-Magyarországon miért nem fakerezt áll, ennek indoklása az, hogy a teljes tájegység múzeumi bemutatásának ideje egy olyan korszakot ölel fel, amely már a faépítkezés utáni építészeti és szerkezeti megoldásokat is reprezentálja.

múlásával bekerültek a lakóházak elé, esetenként a telkekre is. Állhattak feszületek a települések központjában, híres egyházi személynek emléket állítva, vagy felajánlásként, bűnbánati helyszíneként az út mentén, középkori szokást követve. Az úti feszületek közé tartoznak a temetőben álló keresztek, a kálváriák keresztjei és a templomok közelében álló feszületek is.²⁹⁵ A feszület keresése több hónapig tartó folyamat volt, rögzítettünk több feszületet a terepmunkák alkalmával olyankor is, amikor nem kifejezetten ez volt a célja a gyűjtésnek. A feszületek és környezetük fényképes dokumentálása mellett nagy gondot fordítottunk a feszületek feliratainak feltárására is: minden esetben leírtuk az elolvasható részleteket, jelölve a helyesírási hibákat és a sorok végét is. Ez sokat segített később abban az esetben, ha a fotón nem volt jól olvasható egy-egy felirat.²⁹⁶ A koncepció finomodásával²⁹⁷ a keresést görög katolikus falvakra korlátoztuk: ugyanis a meglévő harangláb és a kiskápolna is római katolikus kisemlék. A tájegységben szereplő filkeházi²⁹⁸ lakóházhoz és a vegyes felekezetű Erdőhorvátihoz azonban illeszkedik egy görög katolikus feszület.²⁹⁹

A feszület kiválasztásának szempontjai a következők lettek: görög katolikus falu határából származzon, állíttatásának ideje a 19. század végére – 20. század elejére essen, és ehhez képest minimális változtatás legyen a talapzaton, a feliratot tekintve (sokszor új márványtábla felhelyezésével teljesen megváltozik a felirat mezője, kideríthetetlené válik az eredeti állapota, a felújítató kerül előtérbe). A szerkezetre vonatkozóan a feszület és a korpusz anyaga volt irányadó: a terület kőépítkezései kultúrájának szakrális kisemlékek terén megmutatkozó hagyományait érzékeltesse.

Az összes szempontot figyelembe véve a kiválasztott feszület a Regéc és Mogyoróska között húzódó országút mentén található, valószínűsíthetően 20. század eleji feszület lett, a településektől nem messze. Állíttatója Géczi Ferenc és Bárány Erzsébet, kőből faragott, a Szentháromságot jelképező karéjos végződésű keresztszárain festett pléhkorpusz található. Mivel a feszület is másolatban készült el, olyan mesterember munkájára volt szükség, aki hitelesen ki tudja faragni az objektumot,

---

²⁹⁵ Dita NOCIAROVA 2009. 117. és 120-121.

²⁹⁶ A meglévő fotók és meghatározásaik a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Adattárába kerülnek, ahol további kutatások alapjául szolgálhatnak, illetve az adatok segítséget nyújthatnak egy-egy szakrális kisemlék későbbi felújításához is.

²⁹⁷ A feszület koncepcióba emelését megelőzte egy tanácskozás 2006 októberében, amelyen az összes olyan objektumot bemutattuk, amely újdonságként jelenik meg a tájegységben. Ekkor került sor a feszület problematikájának elemzésére, majd a tanácskozáson elhangzott javaslatok elfogadására.

²⁹⁸ Filkeháza görög katolikus vallású, ruszin település az abaúji Hegyközben, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében.

²⁹⁹ V. ö. BARTHA Elek 2005. 205-206. 211-217.

megfelelő alapanyagból. A korpusz megfestése is hasonlóan komoly feladat, amelynek során a festőnek követnie kellett az eredeti korpusz kialakítását, színezését.

A feszület helye többször módosult az építkezés alatt. Eredetileg a filkeházi lakóház előtti kiszélesedő téren, a lakóház előtt kapott volna helyet, a kutatások előrehaladtával azonban helyét a tájegységből az irodaház felé vezető út mentén jelöltük ki, majd a tényleges építkezés megindulása után áthelyeztük az erdőhorváti, Egres úti épület mellé, a tájegységből kivezető másik útra. Ennek oka, hogy a területen általunk dokumentált, lakóház előtt álló feszületek száma alacsony, az állításuk ideje változó, inkább későbbi, mint a tájegység és a filkeházi lakóház által tervezett bemutatási időszak, illetve a filkeházi telek mellett a valóságban nem fért volna el, ugyanis itt nem vezet el út. Mivel Erdőhorvátiban élnek görög katolikusok, így a végleges hely kiválasztása hiteles megoldás.

Szent Donát szobor

A tájegység szakrális emlékei között kell említeni a szomszédos Felföldi Mezőváros szőlőhegyére vezető út mentén álló, másolatban elkészülő, kőből faragott, népies barokk Szent Donát szobrot is, mert a terület szomszédságában található az Észak-magyarországi szőlőhegy, így a szobor³⁰⁰ tulajdonképpen összeköti a két tájegységet.

Módszertani kérdések

A fentiek során több módszertani kérdés előtérbe került: ezek közül az első a koncepció kialakítása: mi az, ami a területre jellemző – és mi az, ami a Múzeum teljes területének koncepciójából hiányzik. Ez utóbbi márcsak azért is fontos kérdés, mert bár a Múzeum nem vállalkozhat minden típus bemutatására, a kiválasztott objektumok egymáshoz viszonyítva is értelmezhetők és értelmezendők. A koncepció kialakításában döntő az is, hogy a kutatás pillanatában milyen típusok találhatók meg, és mennyi átalakítás történt rajtuk, visszaállítható-e a tájegység által vázolt és bemutatni kívánt korszak a szakrális objektum kiválasztásával. További kérdés, hogy a ma is vizsgálható és dokumentálható építményállomány jellemzőnek tekinthető-e az adott korszakra vonatkozóan. Ennek eldöntésében szakirodalmi adatok, különböző leírások, könyvészeti kutatások és archív felvételek segítettek. A koncepció kialakításának témájához kapcsolódik a bemutatott felekezetek kérdése: az Észak-magyarországi falu tájegység

---

³⁰⁰ Néprajzi újraépítési javaslat: KECSKÉS Péter 1991.

esetében törekedtünk arra, hogy több felekezet is reprezentált legyen: a római katolikusok, reformátusok és görög katolikusok is.

A következő problémakört a másolat – rekonstrukció – eredeti kérdésének megválaszolása jelenti. Az Észak-magyarországi falu legtekintélyesebb szakrális építménye a debercsényi harangláb, ez pedig a véletlen folytán került be a Múzeumba, és állíthattuk fel eredeti épületként. Általánosságban elmondható, hogy eredeti, lebontott és áttelepített szakrális építmények csak abban az esetben kerülnek be a tájegységekbe, hogyha a helyi közösség külső vagy belső tényezők miatt már nem tudja fenntartani azokat: példa erre a mosonszentjánosi Szent Anna kápolna, vagy maga a debercsényi harangláb.³⁰¹ A rekonstrukciók abban az esetben hitelesek, ha megfelelő adat áll rendelkezésre az építmény felépítésére, kialakítására vonatkozóan. Több szempontból megfelelő megoldás a másolatok készítése: ez feltételezi az eredeti objektumok meglétét – így a részletek is pontosan kialakíthatók, de ami a legfontosabb: bármilyen meglévő szakrális objektum kiválasztható, mert az élő, aktív vallásgyakorlatból nem szakad ki az építmény.³⁰² A szakrális objektumok kialakításánál azonban figyelembe kell venni a hitelesség szempontjait a felhasznált alapanyag és technológia kérdésében. A Barabás Jenő – Szolnoky Lajos által összeállított tudományos tervvázlat nem tér ki a szakrális objektumok hitelességének/másolatának kérdéskörére.

A tér szakralizációja a múzeumban

Az eredeti helyükön a kisépítmények komoly szakrális tájformáló erővel bírnak. A múzeumi újjáépítés után gyakorlat a szakrális objektumok felszentelése a Múzeumban: ezt terveztük az Észak-magyarországi tájegység megnyitásakor is: ahogyan a Szent Donát szobrot körmenet keretében megszentelték a Felföldi Mezőváros megnyitó ünnepségén, úgy az út menti fészület, a kiskápolna és a harangláb is megszentelt építményként várja látogatóit. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum templomai és Szent Anna kápolnája ugyancsak felszentelt tér, ahol keresztelők, esküvők megtartására is van lehetőség.³⁰³ Mivel az Észak-magyarországi faluban nincs ekkora

---

³⁰¹ Erre van példa pl. Norvégiában, ahol útjavítás miatt került egy gyülekezeti ház az intézménybe. Lars ROEDE 1997. 154.

³⁰² A lengyelországi Sanokban sem telepítenek át szakrálisépítményeket vallási érzület miatt. Jerzy CZAJKOWSKI 1995. 102.

³⁰³ Mindez általánosan elfogadott és elterjedt Európa szabadtéri múzeumaiban. Ld. Anthony BUCKLEY 1997. 132. A népi vallásosság reprezentációja azonban a templomi szertartások tartásánál jóval szélesebb, ide tartoznak a tematikus idegenvezetések, időszaki kiállítások, rendezvények, enteriőrök szakrális elemei is, illetve ezek múzeumi interpretációja. Peter JANISCH 1997. 145-147. Lars ROEDE 1997. 153-154. A

méretű építmény, a szakrális objektumok segítségével a vallásgyakorlat más elemeit lehet bemutatni: a tervek szerint, a megfelelő kutatások alapján lehetséges egy úrnapi körmenet kialakítása a múzeumi tájegységben a három szakrális objektum és egy lakóház bevonásával. A sátrak a vallásilag vegyes lakosságú falvakban mindkét felekezet szakrális objektumánál helyet kaphattak, így lehetőség nyílik egy új hagyomány múzeumi reprezentálására. Az úrnapi hagyományok bemutatása összekapcsolódhat múzeumpedagógiai foglalkozással vagy egy rendezvényt.

Minderre nagy szükség van, hiszen a szabadtéri múzeumok szekularizálják a vallást, kiragadják azt eredeti kontextusából. A külső jegyek fontosak, a vallási élmény átadása nem, ráadásul az ész korában megszülető szabadtéri múzeumok semlegesek, hiszen minden felekezet reprezentációja lényeges számukra. A templomok mint építészeti szerkezetek jelennek meg, a társadalmi szerepük hangsúlyozásával. Ezért hatalmas háttérinformáció van, amit a látogatók elé kell tárni, erre többféle módszert igénybe lehet venni.³⁰⁴ Egyes szakemberek a templom épületében megrendezett tematikus kiállítást is elfogadhatónak tartják, ha több hasonló épület áll az intézményben.³⁰⁵

A teknővájó cigány kunyhója

Kisméretű épület a földből, fából és gallyakból épített, erdei környezetben megvalósított teknővájó cigány kunyhója. Ennek rekonstrukcióját rendkívül nehéz a források hiánya miatt elvégezni. Petercsák Tivadar közölt leírást³⁰⁶ az építményről és építéséről, illetve a sárospataki Rákóczi Múzeum Fotótárában szerepel olyan felvétel, amelyen látszik az objektum. Ezek alapján készül el a múzeumi rekonstrukció, ami azért is fontos lépés, mert a nyíregyházi Sóstói Falumúzeum cigányputriján kívül a cigány sors reprezentálása nem jellemző magyarországi szabadtéri múzeumokban. A cigányság által életre hívott teknővájás pedig az észak-magyarországi vándoriparok bemutatásának sorába illeszkedik. Amennyiben a kunyhó nem fenntartható, a teknővájás, mint vándoripar egy csűrben kaphat helyet, hiszen a csűrökben elszállásolták a munkát

---

szakrális épületek zenei fesztiválok, koncertek rendezésére is alkalmasak. Jerzy CZAJKOWSKI 1997. 185. Corneliu BUCUR 1998. 103.

³⁰⁴ Adriaan DE JONG 1997. 161-163.

³⁰⁵ Jerzy CZAJKOWSKI 1997. 185.

³⁰⁶ PETERCSÁK Tivadar 1998. 34-42.

vállaló teknővájót. A megnyitó ünnepségre ez a megoldás valósult meg Vajda Sándor kutatásai alapján.³⁰⁷

Pincék

Az 1978-as állapotok szerinti koncepció szerinti két pince emődi, illetve bernecebaráti, ez utóbbi szénapadlós, *ternácos* borospince, amelyről nem tudni, mikor esett ki a koncepcióból.³⁰⁸ Egy 1983. május 26-án készített listán (bemutatva az ugyanaznapi állapotot) szerepel az emődi és a nagyrédei prэшázás lyukpince (9 és 10).³⁰⁹ Ez az állapot maradt később is, a két épület megtalálható a *Szabadtéri Néprajzi Múzeum Épületjegyzéke* című kiadványban.³¹⁰ Az V. tájegységi részben a nyíri telekre terveztek egy pincét (három – négy méter mélységű, támfalas lyukpince). Az 1987-ben megjelentetett *Szabadtéri Néprajzi Múzeumok Magyarországon* című kötetben a tájegység településképében megjelenik egy sor (6 darab) lyukpince az egyik utcán, e felett található a szalagtelkeken álló házak.³¹¹ Az *Épületjegyzék* ezzel szemben már csak 4 lyukpincét tartalmaz. Nem csak írásos dokumentumok alapján dolgoztunk, rendelkezésünkre álltak a mérnökök (Csajbók Csaba, Buzás Miklós, Borbás Péter, Román Árpád, Szegedi Gabriella) által rajzolt helyszínrajzok is, ezek közül a legkorábbin a négy darab lyukpince a debercsényi harangláb mellett, a hadas telek és a novaji telek előtt van ábrázolva.

A lyukpincéket és a kettős utca kialakítását részben műszaki okokból (vizes talaj a patak oldalában), részben azért, mert a településkép megjelenik a Felföldi Mezőváros tájegységben, elhagytuk, illetve a prэшázás lyukpincék mellé helyeztünk el belőlük egy darabot. Így változott a prэшázás pincék koncepciója: a megmaradó emődi pince mellé (a nagyrédei pincéről a múzeumi adattárban lévő anyag rendkívül kevés volt) egy kisebb méretű prэшázás lyukpincét választottunk (Diósjenő), és ezt kiegészítettük még egy egyszerű, prэшáz nélküli lyukpincével is (Magyarnándor). Így egyszerűsödött a pincék bemutatása, és egy helyre, a szőlőhegyre koncentráldott: ez azért is jó megoldás, mert a szőlőhegy, csakúgy mint a majorság, összekötő kapocsként funkcionál a Felföldi Mezőváros tájegység és az Észak-magyarországi falu tájegység között. A pincék átcsoportosításával a kiválasztandó pincéket nem Borsod-Abaúj-Zemplén

---

³⁰⁷ Tárgylista, enteriőrfotó: SZNM MNÉA E 17/8/1-20. A bukaresti Falumúzeumban kiemelt fontosságú a cigány kultúra sokrétű bemutatása. Corneliu BUCUR 1998. 106.

³⁰⁸ KURUCZ Albert 1978b. 6.

³⁰⁹ SZNM MNÉA 337/1/52-53.

³¹⁰ BALASSA M. Iván 1986. 22.

³¹¹ KURUCZ Albert– BALASSA M. Iván – KECSKÉS Péter 1987. 85-86.

megyében, hanem Heves és Nógrád megyékben kerestük a reprezentálandó borvidékek gazdagításának igénye miatt is. Sajnos a kutatás során tervezett novaji pincét (és egyúttal az egri borvidék reprezentálását) pénzügyi korlátok miatt nem tudtuk a projektbe emelni és megvalósítani. Mivel mind a lyukpincék, mind a prэшázás pincék kerülhetnek a település szélére, egy csoportba vagy szórtan, településen belül utcás vagy soros elrendezésben, határba vivő út mellett,³¹² az elhelyezésük a tájegységben is hiteles.

Erdei építmények

Az 1983. május 26-án készített listán az erdei építmények még a tájegységhez kapcsolódnak: egy szilvásváradai mészégető kemence (11), egy bélapátfalvi favágó kunyhó (12), egy siroki faszénégető boksa (13), egy Szarvaskőből származó mészégetők jármos kunyhója (14), egy répáshutai zsindelekészítő kunyhó (15) és végül egy mátramindszenti üveghuta (16). Az 1978-ban leadott koncepció szerint a mészégető kemence felsőtárkányi, a szénégető boksa pedig szajlai.³¹³ Az erdei építményeken kívül szerepel még egy épülecsoport a tájegység mellett: ez pedig a határbeli állattartó építmények csoportja. Ennek elemei a következők: egy váraszói/szentdomokosi juhtartó szállás (17) karámmal (17-1), juhakollal (17-2) és végül pásztorkunyhóval (17-3).³¹⁴ A *Szabadtéri Néprajzi Múzeumok Magyarországon* című kötetben a településrészt még mindig kiegészíti a juhtartó szállás, váraszói és szentdomonkosi felmérések alapján: ez a nagycsalád birkaállományának nyári legeltető helye, karámmal, juhakollal, kunyhóval. Megtalálható a koncepcióban az erdei építmények csoportja: mészégető kemence és kunyhók, a zsindelekészítő kunyhó, a háromkemencés üveghuta és a faszénégető boksa. Az *Épületjegyzékben* később már csak a köralaprajzú bélapátfalvi favágó kunyhó és a répáshutai zsindelekészítő kunyhó szerepel.³¹⁵ A szénégető, mészégető és üvegfúvó kiállítási elemek nincsenek itt, ezeknek a helye az épületjegyzék helyszínrajza szerint a Bakony, Balaton-felvidék tájegység mellé került.

Később az erdei építmények mindegyikét az előzőekben áthelyezett szénégető és mészégető mellé terveztük, így azok kikerültek a koncepcióból, nem épültek meg.

---

³¹² KECSKÉS Péter 1997. 213.

³¹³ KURUCZ Albert 1978b. 10.

³¹⁴ SZNM MNÉA 337/1/52-53.

³¹⁵ BALASSA M. Iván 1986. 23.

Temető

Az *Épületjegyzékben* újdonság a református temető, ahová Pusztafaluból és Telkibányáról 14 sírjel felállítását tervezték. A sírjelek az *Épületjegyzék* összeállításának idejében már másolatban készen voltak.³¹⁶ A temető már a *Szabadtéri Néprajzi Múzeumok Magyarországon* kötetben sem szerepelt, a koncepcióba nem emeltük vissza.

Melléképületek

Külön problémát jelentett a tájegység koncepciójának alakításakor a melléképületek³¹⁷ kérdése. A legkönnyebb és leghitelesebb megoldás, ha a lakóház mellett álló melléképület kerül a Múzeumba – erre azonban csak akkor van lehetőség, hogy ha az épület mindenféle szempontból (alaprajz, szerkezet, alapanyag) illeszkedik a koncepcióba. Az Észak-magyarországi falu tájegységben az erdőhorváti, Hatház úti, a perkupai és a novaji telken valósult meg ez az elv. Azonban jobb megoldás más településről származó melléképületet keresni, hiszen így nem csak a bemutatott falvak köre bővül, de a kutatással esetleg még megfelelőbb, még inkább megmentendő vagy még jobb állapotú melléképületet lehet találni, illetve maga a kutatás szélesítheti az adott térségből származó adatokat, a régióból érkező épületek sorát. Európa szabadtéri múzeumaiban is jellemző, hogy egy-egy gazdaság épületei nem taroznak mindig egybe, az épületek különböző településekről származnak. Ez színesíti a bemutatást mind tematikailag, mind földrajzi szempontból.³¹⁸

Szintén kérdés, hogy milyen körből válogathatóak a melléképületek – a ház származási helyétől milyen messzire eshetnek, mert a legideálisabb, ha ugyanabban a mikrorégióban találjuk meg az épületet. Természetesen a bemutatandó típusnak és a konkrét építménynek meg kell egyeznie, jellemzőnek kell lennie, abban az időszakban, mikor már problematikusabb a keresés, egyre gyorsabban mosódnak el a határok a kisebb tájak között. Ez a kérdés a filkeházi és erdőhorváti házak esetében merült fel: az előbbi telkéről a füzérradványi csűr az erdőhorváti telekre került a filkeházi telek építményeinek halmozott funkciója (eredetileg szénatárolás a szénatartó sopban, a padláson, illetve a csűrben) és a helyhiány miatt (a telek az áthelyezéssel szabálytalan alakú lett), így a Tokaj-Hegyalja és a Hegyköz régiói keverednek egymással az erdőhorváti telken. A problémához hozzátartozik az is, hogy erre a telekre már nem

³¹⁶ 21-23. o. Helyszínrajz: 14-15. o.

³¹⁷ V. ö. DÁM László 1995a.

³¹⁸ The Interpretation of Vernacular Architecture in Wales. Part I. 1982. 11-12.

találtunk megfelelő csűr, a településen és a környéken sem, az eredetileg kijelölt mogyoróskai csűr³¹⁹ sem állt már, így megfelelő megoldást jelentett a füzérradványi csűr áthelyezése.

Az esetek többségében a melléképületek máshonnan származnak, mint a ház, ezért terepen kell megfelelőt keresni a koncepcióhoz. A melléképületek kutatása nehézkes, több okból is. A telken hátul található meg, így míg egy lakóházat az utcafronttól is meg lehet előzetesen ítélni, a melléképületek nem látszanak. Az intenzív használatukból adódóan jobban ki vannak téve a javításoknak, átépítéseknek, állagromlásnak, így eredeti állapotuk nehezen mérhető fel. A Múzeum által bemutatott időszakra jellemző gazdálkodás által igényelt épületállomány az elmúlt évtizedek gyors változásainak hatására megváltozott, sok esetben funkciótlanná vált, és ezért el is tűnhetett. A melléképületek hatalmas előnye azonban az, hogy korábbi építési technikák és hagyományt őrizhetnek szerkezeteikben és építőanyagukat tekintve, így egyes területek népi építészeti vizsgálatánál elengedhetetlen a tanulmányozásuk.³²⁰

A melléképületek esetében sokszor különálló objektumot kerestünk a telkekhez – hiszen ha a kiválasztott lakóházhoz nincsen hozzáépítve az istálló, vagy a szín, gabonás kamra, akkor azt csak különálló épület formájában tudjuk bemutatni, a porta egyéb építményeit kiegészítve. Ezeknek a helyiségeknek a nagy része azonban valamilyen más funkciójú épületrésszel van egybeépítve (pl. kamra-istálló, lakóház-istálló, nyári konyha-kamra, disznóól-nyári konyha stb.), önállóan kevés áll, ezért nehéz a választás. Természetesen az építőanyagát, alaprajzát és típusát tekintve is illeszkednie kell a melléképületnek a lakóházhoz, illetve a mikro-régió népi építészetéhez. Ezáltal rengeteg feltételnek kell megfelelnie ahhoz, hogy a kutató eljusson a kutathatóság-bonthatóság következő lépcsőfokáig.

Szerencsére több melléképület – bár újonnan épült, vagy nem annyira régi, mint a ház – szerkezetében, alapanyagában és alaprajzában megfelel a korábbi formáknak, így hitelesnek tekinthető a múzeumi bemutatása is. Ez különösen a színek, disznóólak, tyúkólak esetében jellemző. Vannak azonban olyan melléképületek is, amelyeknek a felkutatása szinte lehetetlen – így például régi deszkavécé (megfelelő szerkezetű és állású, általában valamelyik melléképülethez illesztik) nagyon nehezen található a területen. Az állapotromlás és sok hozzáépítés miatt szint – félszert sem könnyű találni, holott ezek az „összetákoltt”, maradék anyagokból emelt építmények biztosítják egy-egy

---

³¹⁹ E-225.

³²⁰ V. ö. PALÁDI-KOVÁCS Attila 1980. 209.

udvar életszerűségét, hiszen mindig jellemző volt a meglévő anyagok újrahasznosítása, egyes tárgyfeleségeknek a színben való tárolása. A melléképületek toldott-foldott jellegét, milyenségét érdemes lenne fotókon tanulmányozni, hogy egy-egy telekre beemelhetőek legyenek felmérés híján, fotók alapján, hiszen ez mutat hiteles képet.

Érdekes kérdés, hogy mi a követendő elv egy olyan melléképület esetén, amely a néprajzi gyűjtés szerint létezett, de felmérni már sehol sem lehetett az adott típust. Az erdőhorváti disznóól esete a legjobb példa: az egyhelyiséges, a padlásán kialakított tyúkóllal rendelkező disznóólat a környéken már sehol nem találtuk meg. Egyhelyiséges disznóól volt, és kéthelyiséges disznóól is, a tetején tyúkóllal. Mi a megfelelő eljárás? A kettő felmérés ötvözete alapján egy rekonstrukció készítése, vagy a néprajzi gyűjtéstől való eltérés, és egy másik, különböző szerkezet megépítése, amire még akad példa, de nem felel meg az eredeti telek-viszonyoknak? Melyik megoldás volt elterjedtebb? Ezt hogyan lehet megállapítani? A tájegység esetében a néprajzi gyűjtés adatait követtük, és a disznóólat ennek megfelelően alakítottuk ki a két felmérési dokumentáció alapján, mert a településen más adatközlőnél végzett néprajzi gyűjtés is alátámasztotta a hasonló építmények egykori meglétét.

Az Észak-magyarországi falu tájegység esetében a munka átvételekor kellett szembesülni azzal, hogy a tájegységi koncepcióba eredetileg kiválasztott melléképületek közül sok már egyáltalán nem állt a helyszínen: így például a kovácsvágási szénatartó, füzéri disznóól, pusztafalusi méhes stb. Ezért ezeket az épületeket a meglévő felmérésekre kellett alapozni – hiszen a területen nem találtunk őket kiváltó építményeket. Szintén kérdés, hogy a koncepciónak jobban megfelelő, de csak felmérés alapján, sokszor csak rekonstrukcióként megépíthető építményeket válasszuk, vagy esetleg kevésbé jó, de eredetiben tanulmányozható/felmérhető/netalántán bontható épületet. Ez a kérdés a még meg nem épített tájegységek esetén is fel fog merülni. Érdemes legalább utánméréseket készíteni a még meglévő objektumokról, mert bármikor eltűnhetnek. Ennek a költségvonzata nem túl nagy, de az adatok biztosítékot jelentenek az újraépítéshez.

Kerítések

Érdekes kérdés a kerítések problematikája. Nehezen kutatható témáról van szó, és több néprajzi interjú is arról számol be, hogy nincsen vagy nagyon kezdetleges a telkek kerítettsége. A kerítések kiválasztása azért is nehéz feladat, mert manapság a falvakban leginkább dokumentálható és fellelhető kerítések újabb típusúak. Sajnos a

szakirodalmi leírások nem részletezik a kerítések fajtáját, elterjedését, különböző társadalmi rétegekhez való kötését. Nagyon fontos lenne minél hamarabb dokumentálni a még élő idősebb adatközlők segítségével néhány archaikusabb megoldást. A meglévő adatokon és szakirodalmi összefoglalásokon kívül³²¹ fontos forrást jelenthetnek az archív felvételek a megfelelő kerítések kiválasztásában. A kerítések esetében azért is hasznosak ezek a felvételek, mert feketén-fehéren dokumentálják a kerítés meglétét adott helyen, adott időben, korábbi időszakokra vonatkozóan csak az emberi emlékezetre támaszkodhatunk. A fotókon látható kerítéstípusok esetenként visszavetíthetők egy távolabbi múltba. A telkeknél több esetben nem egyfajta kerítéstípus jelenik meg, hiszen az utcai fronton, az oldalsó telekhatáron vagy a gazdasági udvar, illetve a kert felől más-más kerítések lehettek, szerencsére ez a jellegzetessége a kerítéseknek lehetőséget ad arra, hogy több típust bemutathassunk, ez így történt a tájegység esetében is. Azonban a múzeumi csűröskert köré tervezett kerítés, illetve a falukapu már korábban kikerült a koncepcióból, ezért ezek nem valósultak meg.

Az Észak-magyarországi falu telkeit tekintve a bemutatott időmetszetekben nem mindenütt állt kerítés: így például a hadas telek elé nem került kerítés, csak a novaji telek felé eső oldalon (a másik oldalon a barlanglakások felőli rézsú határolja a telket), ahol Novajon dokumentált kő, majd az istállótól kukoricaszár kerítés övezi a portát.³²² Egyes esetekben a portákra a bontáskor – alaputatáskor dokumentált kerítések kerültek: így a barlanglakások, Filkeháza – a filkeházi épület kerítése az eredeti, felméréskori fotók alapján készülő léckerítés –, Novaj (az utcafronton elhagytuk a korábban tervezett noszvaji kerítést) és Perkupa esetében.³²³ Utóbbinál az utcafrontra az eredeti kerítés és kapubejárat másolata került, míg a dűlőút felőli telekhatárra az eredeti, felmért kőkerítés és a hadas telekhez korábban tervezett szögligeti sövénykerítés.

A többi épületnél azonban nem volt ilyen jellegű adat, így archív fotók, néprajzi gyűjtés és leírások alapján kellett meghatároznunk a kerítéstípusokat. Ezek a megoldások azonban magukban rejtik a hibalehetőséget, hiszen nem biztos, hogy a kerítések pontosan rekonstruálhatókká válnak minden részletükben. A kismemesi ház esetében az utcafrontra kerülő palánkkerítés rekonstrukciójának alapja a Malonyay–

---

³²¹ DÁM László 1997. 222.

³²² Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007jj.

³²³ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007kk, 2007ll

kötetben³²⁴ bemutatott sajóvelezdi kerítés, amelynek rekonstrukciós rajzát Bálint János készítette el. Bár vésett díszítésű kapuoszlopokról van szó, a fekete-fehér illusztrációból nem derült ki, festett-e a motívum, így színek nélkül készült el a kapuoszlop, holott lehet, hogy eredetileg színes volt, erre azonban már sehol sem találtunk adatot. A kismemesi telek többi kerítése sövény. Az erdőhorváti épületek esetében³²⁵ fontos forrás volt a Magyar Néprajzi Atlasz gyűjtéseit kiegészítő, Kecskés Péter által készített fotóanyag, bár fontos tény, hogy ezek a II. világháborút követő időszakra érvényesek. Az erdőhorváti, Hatház úti épület léckerítéses, csakúgy, mint a mellette lévő Egres úti épület, amelynek oldalsó, múzeumi kerítéshez közel eső kerítése birs-élősövény.³²⁶

Kutak

Általánosságban elmondható, hogy a megfelelő kutak megtalálása, rekonstrukciója nem könnyű feladat. A kutakkal kapcsolatos szakirodalom³²⁷ száma csekély, a régebbi típusú kutak közül több már csak fotón él, ezért a kialakításukkor is sok esetben csak fotóra vagy korábbi felmérésekre lehet támaszkodni. Az Észak-magyarországi falu tájegység esetében több telekre kerestünk kutat (pl. Novaj, kismemesi telek), de nem minden egyes portára kellett kút a bemutatási időben, hiszen nem volt általános az, hogy mindenhol legyen víznyerési lehetőség. Szerencsére rendelkezünk bontott darabbal is (szögligeti kút). A ma dokumentálható kutak többsége már betongyűrűs, beton kútházas, modernizált darab. Szinte alig találni gémeskutat, vagy kőtáblás kútházat, a fa felépítményű kutakból is minimális található terepen, ezeknek a nagy része már átépített. Mivel a Múzeum dolgozói nem építhetnek új kutat egy-egy régi helyett, így többször megghiúsult a gyűjtés, a novaji kutat például másolatként kellett felépítenünk.

A gömöri területen gémeskutat kerestünk a kismemesi lakóház mellé, a terepmunka előtt azonban a múzeumi fotódokumentációt is feltérképeztük, hiszen ebben voltak olyan épületek, amelyek mellett állt kút. Sajnos a kutak többsége már nem létezett, vagy nem volt meg az ágasa, illetve modernizálták a kútházat. A gömöri kismemesi telken ezért rekonstrukcióként épült meg a kút, deszkakávéval.

Sajnos a kutak bontása is problematikus, hiszen elképzelhető, hogy be kell temetni a lyukat, vagy új betongyűrűt kell biztosítani a tulajdonosnak, de az újraépítés

---

³²⁴ MALONYAY Dezső 1922. 475-478.

³²⁵ V. ö. HALÁK Emese 2009. 229-250.

³²⁶ Néprajzi újraépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007mm és 2007g

³²⁷ LENKEY István 1991. 335-339. UJVÁRY Zoltán 1969. 367-388. BALÁZS György 1981.

szempontjából legnehezebb, hogy az ágasok, gémekek, fa alkatrészek már nincsenek jó állapotban, felhasználásuk veszélyes és problémás lenne, így mindenképpen rekonstrukcióban vagy másolatban készülhetnek el egyes darabok.

A tájegység kiállítási idejét tekintve legnagyobb fontossággal a közkutak bírnak. Az erdőhorváti, Hatház utcáról származó lakóház elé kerestünk megfelelő közkutak, mivel az oda eredetileg tervezett komlósikai, kerítésbe épített keresztfejes boronafalú gémeskutat a Tudományos Tanács határozata 2006-ban elvetette. A tájegységbe végül egy a korbáskutak csoportjába tartozó kétvedres köztéri kút került Erdőhorvátiból, másolatban felépítve.³²⁸ A komlósikai kút szerkezetében a szögligeti kúttal egyezik meg, ezért többletet jelentett az erdőhorváti kút koncepcióba emelése. A közkutak többsége ma már vasöntvény, mégis, Erdőhorvátiban sikerült egy már korábban is felmért, és még a kutatás időpontjában is álló kétvedres kutat találni, amely mellé itatóvályú is került az újjáépítés során. A kút vödrei rendkívül rossz állapotban voltak, de a polgármester másolat készíttetése céljából a rendelkezésünkre bocsátotta őket.

A legfontosabb tanúság, hogy a telek apró, látszólag fontossággal nem bíró építményeire nagy hangsúlyt kell fektetni már a tervezés, a koncepció kialakításának és az előzetes néprajzi gyűjtés fázisában, hiszen többségük már csak különböző leírásokból, fotókból, felmérésekből ismert. A galambdúcsok, kutak, trágyadombok, vécek, fásszínek azonban egyre inkább fontosak lesznek, hiszen a kiállítási idő is közeledik a jelen felé, így egyre több esetleges, „összetákolt” melléképületre lesz szükség egy-egy udvar autentikus képéhez.

A házkiválasztás elméleti kérdései és lehetőségei, változások a 21. század elején

Az épületkiválasztás hivatalos folyamatát a Muzeológiai Szabályzat határozza meg. E szerint a néprajzos muzeológus a mérnök szakemberrel közösen a meglévő kiállítási -tájegységi koncepcióhoz igazodva - elkészíti az alapkutatást, néprajzi kutatás (néprajzi gyűjtés, fotó- vagy/és filmdokumentáció) és műszaki dokumentáció alapján. Az épület elfogadásáról a Tudományos Tanács dönt a bemutatott kutatási dokumentációt megismerve.³²⁹ Természetesen a legfőbb cél eredeti, lebontott és áttelepített épületek hiteles múzeumi felépítése.³³⁰

---

³²⁸ Néprajzi újjáépítési javaslat: BATÁRI Zsuzsanna 2007e.

³²⁹ 4.

³³⁰ V. ö. VARGHA László 1984a. 123.

A kutatás elvégzése azonban számos kérdést vet fel: először is egészen más körülmények és lehetőségek befolyásolják az épületek kiválasztását, mint a kezdeti időkben, több évtizeddel ezelőtt. A digitális technika megjelenésével, az utazási feltételek változásával a házak dokumentálása könnyebbé vált, sokkal több helység kereshető fel rövid idő alatt. Ez azonban azt a hibát rejtheti magában, hogy bizonyos épületek elkerülhetik a muzeológus figyelmét, aki egy-egy helyszínen nem feltétlenül tölt el hosszú időt. A pályázati határidők betartásával nem mindig áll rendelkezésre elegendő idő a megmaradt emlékek részletes feltérképezésére, csak a fényképek és feljegyzések formájában történő megőrzésre. Az eddigi hatalmas fotódokumentáció alapján érdemes lenne több felmérést elvégezni a jövőben – főként, ha a Szabadtéri Néprajzi Múzeum egyfajta tudásközpontként a népi építészeti emlékek tárháza kíván lenni.³³¹

A terepen járva a korábban tapasztalt épületgazdagság (vagyis azoknak az épületeknek a viszonylagos bősége, amelyek koruknál, szerkezetüknél fogva alkalmasak bontás és áttelepítés után szabadtéri múzeumi bemutatásra) ma már nem jellemző (Kecskés Péter szerint az építmények területi és tematikai megoszlása egyenetlen volt már korábban is³³²), sokkal kevesebb olyan ház, melléképület van, amely alkalmas múzeumi bemutatásra – és megfelel egy szigorú muzeológiai koncepció minden feltételének. Azok az épületek, amelyek még mindig állnak, több esetben tájházzá alakultak, megvalósítva ezzel az in situ megőrzés mindenek felett álló igényét. „Az eddigi elképzelések szerint azokat az objektumokat vagy műemléki együtteseket, amelyek idegenforgalmi centrumok közelébe esnek, történelmileg jelentősek, vagy helyben jól hasznosíthatók, eredeti helyükön kell megővni. Ezekben múzeumokat, múzeumi kiállításokat, vendéglátó-ipari létesítményeket (vendéglő, turistaház stb.) helyeznek el.”³³³ Azok az épületek kerülhetnek a gyűjteménybe, amelyek helyben – szociális, modernizációs változások, községfejlesztés stb. okokból kifolyólag – nem őrizhetők meg. Ha azonban már csak 1-2 épület áll a községben a régi idők bizonyítékaként, ugyanolyan etikus-e áttelepíteni, mint több évtizeddel ezelőtt, mikor is több társával együtt képviselte a múltat?

---

³³¹ Itt fontos kitérni arra, hogy népi épületek felmérését más intézmények, szakemberek is végezhetik; pl. a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalban több épületfelmérés is található, de műszaki egyetemisták nyári táborok folyamán szintén rengeteg épületet dokumentálnak. Mindezek akkor hasznosak a Szabadtéri Néprajzi Múzeum számára, amennyiben a felmérések megfelelnek a követelményeknek és alkalmasak ház-rekonstrukciók alapjául, egyébként adataik analógiaként szolgálhatnak.

³³² KECSKÉS Péter 1976. 10.

³³³ KATONÁNÉ SZENTENDREY Katalin 2004. 145-146.

Az eltűnő népi építészeti emlékek problémáját jóval korábban már Vargha László is megfogalmazta: „Tudomásul kell azonban vennünk, hogy a közel száz év előtti adottságok és lehetőségek napjainkban már, a XX. sz. utolsó negyedében - az 1980-as években - alapvetően megváltoztak. Korunk felgyorsult életfolyamata, a változó, gyorsuló idő, nemcsak társadalmunk gyökeres alakulását és változását jelenti és bizonyítja. Ez a törvényszerű alakulás és változás - fejlődés - természetszerűen az egykori paraszti osztály emlékéanyagára, a néprajzi jellegű építészeti emlékéanyagra is kihat. A még száz éve általános paraszti építészeti alkotás és tartozékai, felszerelése, legnagyobb része már elpusztult. A szigetszerűen, foltokban megmaradt emlékéanyag is elveszítette települési és telekelrendezési - a szomszédsági - kapcsolatát, eredeti elrendezését, tartozékait és használatát.”³³⁴ Így természetes, hogy a mai viszonyok még nehezebb munkafeltételeket rejtenek magukban, bár ez a szemlélet az „archaikus”-nak tekintett emlékéanyagra vonatkozik. Ebből kiindulva azonban a szerző a rekonstrukció fontosságára hívja fel a figyelmet – amely nem lehetséges részletes, alapos, interdiszciplináris felmérések, kutatások, vizsgálatok nélkül.

A még jónak tűnő épületeknél is kérdéses, hogy miért maradtak meg, deviáns példáról va-e szó, általánosnak tekinthető-e az épület egy korábbi időszakra visszavetítve egy adott régió építészetében? Ha csak a ma tanulmányozható épületállományra támaszkodunk, nem feltétlenül kapunk hiteles, reprezentatív képet egy korábbi korszak és egy adott terület népi építészetéről. Ráadásul az is kérdés, hogy ha mégis található a településen megfelelő lakóépület, azt nem kellene-e a közösségnek meghagyni a saját múltjuk ápolásának érdekében; tájház vagy helytörténeti gyűjtemény megvalósítása céljából. Természetesen egy ilyen döntés sok tényezőtől függ: sok esetben a bontás az egyedüli lehetősége a megmentésnek, hiszen sem az önkormányzatnak, sem a tulajdonosnak nincsen rá anyagi lehetősége, hogy fenntartsa, renoválja a házat, vagy már létezik tájház a községben. Ebben az esetben nyugodt szívvel telepíthető át múzeumba a ház (ilyen volt az erdőhorváti, Egres úti és a nemesradnóti épületünk is).

Az épületek sok esetben már nagyon rossz állagúak, még bontás esetén is kevés hasznosítható alapanyag szállítható át a múzeumi depókba, ez szintén meghatározza az épületkiválasztást. Az épületek állapota azonban a jövőben csak romlani fog, ami lassan az újraépítést is veszélyezteti, hiszen teljes épületrészek tűnhetnek el egy omlással – így

---

³³⁴ VARGHA László 1984a 131.

történt az erdőhorváti, Egres úti épületnél is, ahol a tyúkudvaron megtalált alapozás adta meg az épületre vonatkozó eredeti méreteket. Felmerül a kérdés, hogy mekkora épületrészeket érdemes még lebontani azért, hogy múzeumba kerülhessen a ház? (Csak olyan esetben, ha a hiányzó épületrészek dokumentáció alapján hitelesen rekonstruálhatók.) Mivel a bontás rendkívül sok többletinformációval szolgál az épületről, így akkor is érdemes elvégezni, ha gyakorlatilag semmi nem kerülhet múzeumba az épület anyagából – pl. szuvas, korhadtt faanyag.

A kiszemelt épület azonban szerepelhet műemléki listán, vagy állhat helyi védelem alatt. Ezekben az esetekben a kezdetektől fogva számolni kell a másolat készítésével. Amennyiben a Múzeum Tudományos Tanácsa ezt nem kifogásolja, járható ez az út is (előzetes példa erre: pl. Botpalád (Felső-Tiszavidék tájegység), Hidas (Dél-Dunántúl tájegység)). Többször fordult elő, hogy a bemutatandó típus már csak ilyen módon volt felépíthető – így vált teljessé egy-egy tájegység építészeti képe.

Az épületek kiválasztását meghatározza az is, hogy milyen forrásokat tudunk felhasználni az újraépítési javaslat és a berendezési terv megírásához, illetve az újraépítéshez. Ha kevés a forrás, nagyon sok lesz a bizonytalan tényező a lakóház újraépítésével kapcsolatban. Nem mindegy például, hogy a tulajdonos család története, családfája kutatható-e a faluban, az eredeti família lakik-e az épületben. Amennyiben nem, az átépítésekről nem fognak tudni beszámolni, így – ha esetleg másolatban épül meg a ház, és nincsen bontás, amely feltárja a változtatásokat – szinte lehetetlen jó minőségű, autentikus múzeumi épületet felállítani. A legnehezebb ezekben az esetekben a tüzelőberendezések modernizálásának, átépítésének követése, a helyiségek funkciójának megállapítása. Amennyiben mégis szükség van az épületre, korábbi kiállítási időszak kiválasztása problematikus lehet.

A ház kiválasztását befolyásolja, hogy a benne élők társadalmi-gazdasági státusza megfelel-e az általunk kiválasztott rétegnek: így hiába találunk másfél traktusos épületet a kismemesi telekre, ha az építetők nem kismemesi utódok.

Nem mindegy az sem, eladó-e az épület, meg lehet-e szerezni a Múzeum számára. Mindenképpen előnyt élveznek azok az épületek, amelyek megvásárolhatók és lebonthatók. Ha ez nem áll fenn, együttműködő tulajdonosokra van szükség, hiszen a tervezés fázisában a többszöri ellenőrzés, egy esetleges falkutatás és a felmerülő kérdések kapcsán fel kell keresni őket.

Többször ajánlanak fel „népinek” vagy „réginek” titulált épületeket a Szabadtéri Néprajzi Múzeum számára, ezek azonban a legritkább esetben felelnek meg az egyes

tájegységi koncepciók sajátos követelményeinek, így sajnos nem menthető meg. A koncepcióba nem került be külső felajánlás útján érkező ház, pedig volt rá példa, hogy áttelepítésre ajánlottak fel épületet a tájegységbe (pl. Vanyarcról, Nógrád megyéből, Bódvalenkéről, Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből). Ezeknek azonban minden szempontból illeszkednie kellett volna a meglévő elképzelésekhez. Önmagáért nem állhat a ház a szabadtéri múzeumban, a kiállítási terület nagysága és az újraépítés költségei miatt nehéz plusz elemeket beemelni.³³⁵

Egy pár külföldi példa a kiválasztások további okaira, körülményeire világít rá. Viktor Herbert Pöttler rámutat az egyik legfontosabb tényezőre: az épületek csak akkor kerülnek be a Múzeumba, ha már nem hasznosak, nem töltik be eredeti funkciójukat, de rendelkeznek a szükséges kultúrtörténeti értékkel.³³⁶ Az amerikai Old World Wisconsin múzeumába csak akkor telepíthető át egy-egy épület, ha az újraépítésnél felhasználható anyag eléri a minimális 66%-ot.³³⁷ A Weald and Downland Open Air Museum épületei közé csak olyanok kerülnek, amelyek helyben nem megmenthetők.³³⁸ Érdekes párhuzam a National History Museum Wales-ben, ahol minden épület felajánlás, az összes donáció közül körülbelül minden 10. alkalmas szabadtéri bemutatásra. Nem az unikumot, a mindennapit keresik, és úgy vélik, minden épület saját magát képviseli. Mindazonáltal igyekeznek úgy választani, hogy azok egy-egy típusba tartozzanak. Itt egyébként nemcsak a reprezentálandó régiók döntenek, az épületfunkció is fontos. A házkiválasztáskor döntő a történeti-építészeti érték, az állag, és a méret (tömeg), főként kőépületeknél, ahol ez meghatározza a szállítás költségét.³³⁹

Az épület kiválasztásának folyamatát meg kell tervezni. Az előzetes szakirodalmi, néprajzi kutatások alapján meg kell határozni, pontosan milyen területen kell az épületet megkeresni. Ezek után egyenként meg kell vizsgálni a falvakat, található-e ott a koncepcióba illeszkedő épület. Az Észak-magyarországi falu tájegység esetében más megoldásokhoz is folyamodtunk. Néhol rendelkezésre állt több felmérés vagy akár fotósorozat az adott településről. Ennek alapján kerestük a házakat, illetve hasonlítottuk össze a meglévő épületállományt a felmért épületekkel. A módszer legfontosabb tanúsága, hogy az elmúlt évtizedekben felmért lakóházak és

---

³³⁵ Van példa más európai múzeumnál is a házak felajánlására: pl. Bad Windsheim. A tippek magánszemélyektől, félhivatalos helyekről (mint pl. faluszépítő egyesület) vagy műemlékvédelmi hivataltól érkeznek. Herbert MAY 2007a. 68-71.

³³⁶ Viktor Herbert PÖTTLER 1991. 157.

³³⁷ Martin C. PERKINS 1991. 183.

³³⁸ The Interpretation of Vernacular Architecture in Wales. Part I. 1982. 26.

³³⁹ The Interpretation of Vernacular Architecture in Wales. Part I. 1982. 37-38., 47.

melléképületek töredéke található meg a területen, a még álló épületek pedig sok esetben a felismerhetetlenségig át vannak építve.

Mindenképpen érdemes átgondolni azt, hogy a kezdetektől, vagyis a Múzeum alapításától formálódó tájegységek épületállományának kialakítását milyen elvek vezérelték, és mil határozza meg manapság az épületek kiválasztását. Bár a két világháború közötti tervek készítőit Vargha László előtt a legtisztább épületek megtalálása vezérelte, később az egyedi épületfelmérések fontosságát is elismerték, hiszen ezek alapján rajzolható meg a változás tendenciája.³⁴⁰ Én azonban úgy érzem, a letisztult állapotok utáni kutatás nem ért véget a háborúval, s bár Hazelius sem vallotta magának ezt az elvet, nálunk mégiscsak megmaradt az érdeklődés ezek iránt az épületek iránt, idealizálva a paraszti múlt képét. (Ennek a hozzáállásnak előképe az ősiség iránt fogékonyságot mutató Herman Ottó kritikája Jankó Jánost illetően: a matyó ház Ezredéves Kiállításán felépült új típusát nehezményezte.)³⁴¹ E mellett felmerülhet a kérdés, hogy nem túl archaikusak-e az épületek? Az alapító atyák legfontosabb igénye a minél régebbi, minél archaikusabb, vagyis minél inkább az eltűnéssel veszélyeztetett épületek megmentése volt. Ehhez társul a régít értéknek feltételező szemlélet. Ez azonban eltereli a figyelmet azokról az épületekről, amelyek szintén joggal kerülhetnének be egy-egy kiállítási koncepcióba, ha egy táj hiteles és jellemző népi építészetét kívánjuk bemutatni – természetesen későbbi kiállítási idő kiválasztásával. Ez a jelen felé közelítés a berendezések miatt egyébként is elkerülhetetlen volt és ehhez a látogatók kiállításához fűződő kapcsolata is hozzájárul, hiszen a korban közelebbi épületek – és kiállítások – erősebb érzelmi kötődést jelentenek.

A túl archaikus és esetenként egymást ismétlő szerkezetek kivédésére történt kísérlet az Észak-magyarországi falu esetében is: így a somoskői, kutathatatlan épület kikerült a koncepcióból, ugyanúgy, mint a nyíri ház, amelynek szerkezeti elemeit más épületek is bemutatják. Az eredetileg tervezett mindkét erdőhorváti épület kőfalú volt, a Kassai úti cseréjével a perkupai épülettel egy újabb mikrorégió és annak építészeti hagyományai is bekerülhettek a kiállításba. Már a tudományos program 1970-ben szakértők által történt átvizsgálása is rávilágított egyes hibákra – pl. táji egyenetlenségek, rosszul megválasztott kis- és nagytájak, szociológiai leegyszerűsítés, ld. fent – de az épületállományra is tettek kritikai észrevételeket a szerzők: dr. Major Máté, dr. Tálasi István és dr. Vargha László. E szerint túlreprezentáltak voltak a

---

³⁴⁰ WINKLER Ferenc 2004. 445.

³⁴¹ KECSKÉS Péter 1976. 1.

tudományos tervben a fa alapanyagú, faszerkezetű épületek a föld- és kőfalak rovására. A föld, sár, vályog és téglalapanyagból való építkezésnek fordított a jelentősége a valóságban. A terv továbbá nélkülözötte a történeti stílusok népivé válásának érzékeltetését is. Ezek egy „erősen archaizáló” elgondolást mutattak.³⁴² A hiányosságokat a későbbiekben felülvizsgálták, javították a muzeológusok, így pl. a történeti stílusok bemutatása kapcsán: ld. a perkupai épület korábbi kiválasztása. Úgy érzem, a Román Árpáddal hozott döntéseink is ebbe az irányba mutatnak.

A következő kihívást az jelentette, hogy a Múzeum életmód-múzeummal válásával³⁴³ sokkal komplexebbé vált azoknak a néprajzi jelenségeknek a köre, amiket egy-egy épület, a tájegység és maga a kiállítás bemutat, sőt, bemutathat. Már nem csak a szerkezetek, tüzelőberendezések, enteriőrök fontosak, de a népszokások, egyéni élettörténetek is. Mindez, ha egy nagyobb rendszer eleme – mint például az Észak-magyarországi falu esetében a téli ünnepkör köré való csoportosítás – a feladat komolyabb problémát jelent. Az Észak-magyarországi falu koncepciója kezdetben nem tartalmazott ilyen elemeket, azokat később jelöltem ki, miután összegyűjtöttem a terület néprajzi jellegzetességeit, és meghatároztam, melyiket milyen formában lehet prezentálni a kiállításban. Ez azonban azt jelentette, hogy a meglévő épületállományhoz kellett igazítani a lehetőségeket, amelyek talán még bővebbek lehettek volna, ha az épületkiválasztástól kezdve fontos szempont elődeink számára az életmód-bemutató fontosságá is. A koncepció alakítása az Erdély tájegység esetében már ezeknek a szempontoknak a figyelembe vételével történt.³⁴⁴

A Néprajzi Falu kiállításának lebontása után a Kárpát-medence háztípusainak morfológiai elemzése megtörtént, de csak a II. világháborút követően indult meg a népi építészeti emlékek építészettörténeti szempontú vizsgálata is együttesen a néprajzi kutatással, így a meglévő épületállomány került a kutatás fókuszpontjába a háztípusok helyett. Emellett társadalom- és gazdaságtörténeti vizsgálatok párhuzamosan folytak, helyes értelmezést eredményezve a kutatók számára.³⁴⁵ Véleményem szerint a történeti fejlődés bemutatására tett kísérletek helyett a különböző típusok bemutatása a megfelelő út, hiszen a történeti fejlődés korábbi szintjeinek rekonstrukciója sokszor lehetetlen, míg

---

³⁴² dr. MAJOR Máté-dr. TÁLASI István-dr. VARGHA László 1970. 72-75.

³⁴³ Külföldön is tapasztalat, hogy a látogatókat az épülettípusok kevésbé érdeklik, így kulturális-társadalmi folyamatokra fókuszál a múzeum. Jiří LANGER 1998. 141. A látogatót a lakos érdekli. Adriaan DE JONG 1998. 182.

³⁴⁴ VASS Erika – BUZÁS Miklós 2007. 228.

³⁴⁵ KECSKÉS Péter 1976. 3-4.

a ma is tanulmányozható, árnyalt és jellemző típusok reprezentálása szükségszerű és fontos, illetve élménydúsabb látogatást biztosíthat.

A meglévő koncepciót így egyes pontokon megváltoztattuk, ellensúlyozva az archaizálást, eleget téve az életmód-bemutató fontosságának, törekedve különböző típusok reprezentációjára. Lehetett volna természetesen sok más irányba bővíteni a koncepciót: így pl. tornácos módos paraszti lakóépület felépítésével, és lehetőség lett volna további objektumok kutatására is, erre azonban idő hiányában nem került sor, illetve a kiállítási területre sem fértek volna el. Mindenképp fontos azonban a 20. század elején, első felében épített lakóházak dokumentálása a jövőbeli kiállítások, esetleges bővítések vagy a 20. század tájegység számára.

Vannak olyan építmények, amelyek így kimaradtak a koncepcióból – a nehezen kutathatóság, illetve idő, hely vagy anyagi források hiányában. Ez utóbbi leginkább az építés, fenntartás és üzemeltetés költségeit jelenti.

Ami kimaradt...

Talán nem túlzás azt állítani, hogy egy tájegység soha nem tökéletes, soha nem teljes, az egyre változó kutatási lehetőségek és körülmények miatt egyre nehezebben kivitelezhető, és egy-egy szakterület kutatói könnyen találhatnak benne hiányosságokat. Így például a szakrális kismélekek kutatói hiányolhatják a palóc területen általános fa feszületeket, amelyek azért maradtak ki a koncepcióból, mert faragással díszített fa feszület a Múzeum más tájegységében ugyan, de áll, illetve a görög katolikus lakosság reprezentálásához szükség volt a rájuk jellemző kereszt koncepcióba emelése.

Ezen kívül a meglévő múzeumi terület, a tájegység felépítésére kijelölt terep is meghatározza, mennyire lehet bővíteni, változtatni az épületállományon. Így bár voltak még bizonyos törekvések, ezeket hely vagy/és lehetőség hiányában ki kellett hagyni a végleges tervből.

Középületek közül az általunk 2004-2005 folyamán megfogalmazott terv tartalmazott egy bunkós kendertrőt is. Ennek felépítéséhez alapos kutatást kellett végezni a szakirodalomban,³⁴⁶ fotótárakban (SZNM MNÉGY 729-774 és 809-816, Szín) és a terepen (pl. Nagyvisnyó) is. A kutatás alátámasztotta azt, hogy a kendertrők legnagyobb számban vízimalmok mellett voltak elhelyezve. Mivel a Múzeum koncepciója a Bakony, Balaton-felvidék tájegységben tartalmaz már vízimalmot, még egy vízimalom felépítésétől el kellett tekinteni. Egyedül álló kendertrőt se

---

³⁴⁶ SZOLNOKY Lajos 1972. 162-169.

felmérésben, sem terepen nem találtunk, így a koncepcióba nem tudtuk beilleszteni, bár néprajzi szempontból ez fontos lett volna, hiszen az észak-magyarországi területre jellemző építményekről van szó. Ezen kívül Erdélyben található még meg ez a típusú építmény, így fontos lenne a tervezett Erdély épületegyüttesben felállítani egyet.

A lakóépületek közül érdemes lett volna egy, a hossz tengelyével nem a fő útra merőlegesen, hanem párhuzamosan elhelyezett háztípust is bemutatni, hiszen a hegyvidéki területen ez sok helyen megtalálható volt. Sajnos hatalmas telket igényelt volna, és építészeti szerkezetében, alaprajzában nem nyújtott volna többet a meglévő épületállománynál. A házak közül a 20. század első évtizedeiben emelt vakolatdíszes, udvari frontján végigfutó tornáccal épített, zömében kismemesi utódok által lakott házak is bekerülhettek volna a tájegységbe, csakúgy, mint a szintén kismemesek leszármazottai által lakott, de nem a legjobb alapanyagból és technikával épített épületek: így pl. a favázas kismemesi épület – amire Imolán álló és bontható példát is találtunk.

Szintén nem került a tájegységbe nyári konyha, ami a kiválasztott épületekhez vagy a kiállítási idő eltérése vagy a bemutott társadalmi réteg miatt nem illett, annak ellenére, hogy több területen (pl. Szuha-völgy) már a 20. század elején megjelent, főként a kismemesi utódok portáján.³⁴⁷ Ugyanígy nem mutatjuk be a külső udvari kemencéket, amelyeket a tüzelőberendezések modernizálásával kezdtek el építeni – a házakban ugyanis mindenhol olyan idiometszet látható, amely kizárja ezt a lehetőséget, holott a két világháború közötti időszakban (amely túlnyomórészt a tájegységben látható) ez már megjelenhetne.

A tájegység koncepciójának tervezésekor felmerült egy magyarországi tót lakóház beillesztése is, végül mivel nagyobb különbségek nincsenek a nemzetiségek építkezése között, ezt a javaslatot elvetettük.

---

³⁴⁷ CSERI Miklós 1987. 33.

A múzeumi újraépítés kérdései

A tájegység felépítésének alapja a néprajzi újraépítési javaslat által készített kiviteli terv. A néprajzi újraépítési javaslat a néprajzi gyűjtés során szerzett és a felméréseken található adatokból építkezik, alapos kutatás eredménye. A legideálisabb, ha a folyamat ezen túl bontáson alapszik, mert így rengeteg hiba kiküszöbölhető, az épület teljességében megismerhető, a periodizáció (vagyis a lakóház átépítésének állomásai) pontosabban felállítható, és nem utolsó sorban eredeti épület kerül a kiállításba. A bontás a legnagyobb körültekintéssel, odafigyeléssel, mérnök és néprajzos muzeológus részvételével zajlik, ennek részleteit és folyamatát a Mueológiai Szabályzat határozza meg.³⁴⁸ Nagyon fontos feladatot végeznek a restaurátorok, akik a bontás során fal-, festék- és padló kutatásokat végeznek.³⁴⁹ A bontásnak ezen kívül számos más előnye is van, ahogyan ezt Wales-ben a National History Museum szakemberei megfogalmazták: az áttelepítést sokan látják, így hangsúlyossá válik az oktató-nevelő funkció, és a látogatók ráébrednek a régi épületek védelmének fontosságára. A tovább megőrizhető épületeket a bontáskor nyert történeti-régészeti adatok ismeretében tudják újraépíteni. És végül egy Magyarországon is gyakran elhangzó vádat is megcáfoltak: az eredeti környezetből való kiemelés nem negatívum, ugyanis az épület a múzeumi környezetben – ahol sok más hasonló korú építménnyel együtt áll – sokkal könnyebben értelmezhető és érthető, mint eredeti helyén, modern környezetben.³⁵⁰

Itt egy rövid kitérőt érdemel, hogy bontás esetén a házak vételárát hogyan szabja meg az intézmény. A tájegység esetében sikerült jó összegekért a megvásárolt épületekhez jutni, hivatkozva arra, hogy a telek a tulajdonosé marad, a bontási törmelékkel elszállítatjuk, a munkát pedig mi végezzük. Viszont egyik esetben sem esett meg, hogy a tulajdonos fizessen, vagy segítsen a bontásban – mint ahogy ez Bad Windsheim esetében már többször megtörtént.³⁵¹

A felmérések és bontások nyújtotta tapasztalat kiegészülve a néprajzi gyűjtésekkel olyan hatalmas tudásbázist jelent, amely segítséget nyújthat az in situ megőrzött épületek helyreállítása kapcsán (meghatározva a helyreállítás minőségét és

---

³⁴⁸ 2005. 4-5. Hasonló technikát alkalmaznak Európa más szabadtéri múzeumaiban is. Pl. OLarn VALER 1995. 37-38. Björn HERMMANN 2009. 60-63. Konrad BEDAL 2007. 32-37. Georhe FOCSA 1962. 5-6.

³⁴⁹ V. ö. Herbert MAY 2007c. 85. Bad Windsheimben a festékek kémiai elemzését és dendokronológiai vizsgálatokat is végeznek, illetve a bontások helyének régészeti vizsgálatát.

³⁵⁰ The Interpretation of Vernacular Architecture in Wales. Part I. 1982. 7.

³⁵¹ Herbert MAY 2007a. 74.

tartalmát³⁵²), múzeumi hatáskörön kívül végzett áttelepítéseknél, illetve újonnan kivitelezett épületek tervezésénél.³⁵³ Ez utóbbi kérdés azonban ambivalens: pozitív a szellemiség, amit a népi építészet sugall: anyag, funkció, szerkezet és használat harmóniája figyelhető meg, de ez egy adott korszakban, adott körülmények között jellemző, így vigyázni kell arra, hogy az egyébként környezettudatosnak tekinthető népi építészet jegyeit ne szertelenül alkalmazzák a mai kor építései.³⁵⁴

A múzeumi újraépítés után az épület a kiállításban a kutatás alapján meghatározott periódust képviseli. A legegységesebb törekvés a legrégebbi állapot feltárása, ez azonban egyre nehezebb, és a ház történetének sok állomása közül manapság már egyre inkább a jelenhez közelítő időszakot választunk. Minél régebbi az állapot, annál nagyobb szükség van rekonstrukciós elemekre, nem pedig egyszerű helyreállításra. Sajnos előfordult külföldön is, hogy a látványosság elve vezérelte a muzeológusokat az épület-helyreállítások, még azt a hibát is elkövetve, hogy különböző periódusok szerkezeteit keverjék a ház külső megjelenésében.³⁵⁵ Nagy volt a kísértés a tájegység esetében a nemesradnóti lakóháznál, hiszen kékeretes ablakai messziről is impozáns látványt – nyújtának, ez viszont olyan korai időmetszetre volt jellemző, amelyhez berendezést nem tudunk volna társítani, ezért az újraépítés kora ettől eltér. Lemondtunk hát a szép ablakokról, és hiteles épületet kaptunk, újabb, a jelenhez közelebbi kiállítási időt élre hívva. Így elmondható, hogy a kiállításban csak azoknál az épületeknél jelentek meg látványos külsőségek, ahol a bemutatás kora igazolta is ezt.

A kutatható épületállomány minősége és mennyisége a Múzeum alapításának idejéhez képest azonban már más. Emiatt a legújabb elkészülő tájegység esetében már nemcsak bontás, de más forrás is szolgálhatott alapul az újraépítéshez: így felmérés, de akár egy fotó vagy leírás is (erre már volt példa más szabadtéri múzeumban is: így Sóstón, Söregi János múzeumőr leírása és fényképek alapján a matolcsi szárazmalmot Buzás Miklós tervezte). A szentendrei kiállításban eképpen elkészülő hasonló objektumok: pl. a kétkarú kenderkalapács (fotó), színi szín (felmérés), zempléni aszaló

---

³⁵² Itt ki kell térni arra is, hogy a múzeum szerepe abban is áll, hogy a helyes konzervációs technikákat megtanítsa, ez folyik a Weald and Downland Museum-ban, ahol megtanítják az érdeklődőket a helyes anyagok, technikák alkalmazására, illetve egy mestereket rögzítő nyilvántartással segítik a helyreállítási munkálatokat. Christopher ZEUNER 1988. 95-96.

³⁵³ Mark LAENEN 1991. 139-140. Corneliu BUCUR 1988. 66-67. Christopher ZEUNER 1998. 125.

³⁵⁴ Viktor Herbert PÖTTLER 1991.

³⁵⁵ Lars ROEDE 2001. 181.

(leírás) stb. Természetesen tisztában kell lenni azzal, hogy az utóbbi két megoldás egyáltalán nem tökéletes, és sok hibalehetőséget rejt.

Hitelesség – eredeti, hiteles másolat, rekonstrukció

„Az autentikusság nem a dolgok, alkotások eleve elrendelt belső adottsága, hanem meghatározott körülmények között, az alkotók és fogyasztók kölcsönhatása szemszögéből értelmezhető.”³⁵⁶ Megkülönböztethető a látogató számára előállított autentikusság³⁵⁷ – a probléma az, ha ez nem egyezik a szakmai hitelességgel, vagy a kettő meg nem felelése problémát jelent az intézmény számára (kialakíthat az intézmény egy olyan rendszert, amit elfogadhatónak tart különféle normák alapján). A szabadtéri múzeumok a kreált autentikus környezettel a látogatók autentikusság-igényének felelnek meg.³⁵⁸ Adriaan De Jong megkülönböztet vizuális és anyagi hitelességet.³⁵⁹

Az egyik legnehezebb kérdés az épületek (persze a kiállítás összes többi szintjén is létező és lényeges) hitelességének, a hitelesség ismérveinek meghatározása. Egy szemlélet szerint a következő tényezőket figyelembe véve hiteles egy épület – építőanyag, technológia, szerkezet, méret, forma, díszítés, településszerkezet.³⁶⁰ A legelfogadhatóbb nézet azonban (Frederik Stjernfelté) az, amely a hitelességet részlegesnek tekinti, és több fajtáját állapítja meg. Ez azért is megfelelő elmélet, mivel a múzeumi hitelesség szükségszerűen részleges, teljes hitelességről nem beszélhetünk. Így létezik anyagi hitelesség, az anyag típusának hitelessége, formai hitelesség, beavatkozás-mentes hitelesség, az eredeti szándék hitelessége (pl. tárgy funkcionál), eredeti funkció, használat vagy előállítás hitelessége, eredeti megjelenés hitelessége, az öregedés hitelessége, az eredeti helyszín és időpont hitelessége, vagy a kontextus hitelessége. A hitelesség tehát nem szűkíthető le egy tényezőre, komplexitásából adódik az is, hogy ezek a tényezők ütközhetnek, és a múzeumba szállítás, kiállítás során egyikük előtérbe kerül, míg a többi háttérbe szorul. Ha elfogadjuk, hogy a hitelesség fragmentumokban létezik, tudatosan vállalhatóvá válik az itnézmény számára, mely összetevői fontosak és melyek maradnak meg a kulturális reprezentáció során is.³⁶¹

---

³⁵⁶ FEJŐS Zoltán 2003a. 142.

³⁵⁷ FEJŐS Zoltán 2003a. 146.

³⁵⁸ FEJŐS Zoltán 2003a. 146.

³⁵⁹ Adriaan DE JONG 1993. 163. A kérdés az, mikor engedhető meg a „csak” vizuális hitelesség: a tárgyesség esetében a magtárnál lehet alkalmazni ezt a fogalmat, itt is a látogatóbarát fejlesztések miatt.

³⁶⁰ FÜZES Endre 1998. 473. CSERI Miklós 2001. 41.

³⁶¹ Frederik STJERNFELT 2011. 42-51.

Az újraépítés hitelességének igénye főként német területről terjedt a magyar múzeumokba. Az ottani épületek esetében azonban könnyebben megvalósítható a szétszedett épületek autentikus újraépítése, hiszen azok főként favázas szerkezetek.³⁶²

A bontás ténye, az ebből származó tapasztalatok, illetve a minél több eredeti anyag felhasználásának mértéke természetesen egyenes arányban áll a hitelesség fokával is. De egyre nehezebb olyan épületet találni, amelynek nagy része átszállítható és újra be is építhető, így egyre több rekonstrukciós elem kerül a házakba már az újraépítés kezdetén. Továbbá, a régebben lebontott, a múzeumi depóba átszállított épületelemek közül az idő múlásával egyre kevesebb lesz felhasználható, ez szintén rekonstrukciók készítéséhez vezet.

A rekonstrukciókról szólva Vargha László ezt mondta: „Világos, hogy egy festmény, vagy egy egykorú ábrázolás, esetleg egy hitelesnek tűnő műszaki felvétel nem minden esetben alkalmas arra, hogy megfelelő rekonstrukciót készíthessünk, vagy annak alapján egy objektumot újra felépítsünk.”³⁶³ Ma már viszont olyan objektumokat tudunk így bemutatni, amelyeket más módon nem ismerhet meg a látogató: így pl. a fent említett kétkarú kendertrőt vagy a teknővájó cigány kunyhóját. A mai épületállomány állagának rossz minősége miatt az áttelepített múzeumi épületek karbantartása is egyre nehezebb, és racionális megoldás hű másolatokat készíteni (különösen a közép-európai földfalak áttelepítésnek nehézségeit is figyelembe véve), írja Winkler Ferenc.³⁶⁴

Kurucz Albert 1978-ban elhangzott előadásában meghatározta a különböző rekonstruált faltípusok hitelességének tényezőit: faszerkezeteknél eredeti méretű, anyagú és azonos technikával lehet pótolni, nem borona- vagy gerendavázas szerkezeteknél megengedett az új anyag használata (tégla- és vályogépületeknél az eredeti méret is számít), az eredeti anyag összetételének és készítési technikájának alkalmazásával; kőfalaknál az eredeti kőminőséget kell biztosítani vagy az eredeti kőbányából vagy ahhoz közelálló minőséget termelő bányából.³⁶⁵ Sárfalaknál hasonló anyagösszetételre van szükség, a statikai okok miatt kötőanyagoknál megengedett a sár

---

³⁶² Azonban ezzel a módszerrel is elvész a favázat kitöltő falanyag, illetve a mennyezet. Herbert MAY 2007b. 79.

³⁶³ KATONÁNÉ SZENTENDREY Katalin 2004. 110.

³⁶⁴ WIINKLER Ferenc 2006. 14.

³⁶⁵ Wales-ben száraz kőfalak esetében megszámoznak minden kavicsnál nagyobb darabot, betűs, számos, színekkel segésséggel, a sarkokra, lépcsőkre, szemöldökökre külön gondot fordítva. Vakolt kőfalaknál csak a lényeges helyeken szereplő köveket jelölik – ahogyan ez nálunk is történt: pl. novaji lakóház szabadkéményének és járdájának bontásakor. The Interpretation of Vernacular Architecture in Wales. Part I. 1982. 41.

helyett cement vagy mészhabarcs alkalmazása.³⁶⁶ Így lehetővé válik a hiteles másolat vagy rekonstrukció kérdése, természetesen csak elkerülhetetlen esetben.³⁶⁷ A földfalú házak hitelességének kérdéséről *A magyar szabadtéri néprajzi múzeum elvi és gyakorlati kérdései* című előadásában már Vargha László is beszélt az 1959-ben megrendezett ankéton. Ha a földfalú vagy pacsitfalas házhoz a sarat nem szállítja át a Múzeum, mennyiben tekinthető hitelesnek az épület?³⁶⁸

Mindebből az következik, hogy a mai „szigorúságot” elődeink korábban sem tartották követendőnek, csak az ésszerűség keretein belül. Hasonló elveket fektetett le már korábban Dr. Major Máté, Dr. Tálasi István és Dr. Vargha László is telepítési koncepcióra vonatkozó szakvéleményében.³⁶⁹ Minderre külföldi szakvélemény is ismert: a faépületeknél az egyes elemek megléte ellenére bármilyen okból cserére kerül sor, akkor másolatról beszélünk. A tégláépületek esetén legjobb az egyben átszállítás, egyébként a tégláknak megfelelő helyükre kell kerülniük, különben szintén másolatról beszélünk.³⁷⁰

Ehhez a kérdéskörhöz tartozik az a tény, hogy a nagy százalékban eredeti anyag felhasználásával épült házakban is rengeteg elem kicserélődik az évek folyamán, és ettől ezek hitelességének mértéke is kisebb.³⁷¹ Ennek illusztrálására kitűnő példa a Weald and Downland Museum, ahol egy 19. századi épületet nem állítottak helyre „hagyományosan”, a félkész házzal azt reprezentálják, hogy maga az épület is változik, él és kölcsönhatásban van a környezetével. A látogatók megtudhatják, hogyan és miért használnak egyes alapanyagokat, mindezt acél-üveg rácson járva, hanganyagot hallgatva.³⁷²

Egyes vélemények szerint az épület már az áttelepítéssel elveszíti a lehetőségét annak, hogy hiteles legyen (új a padló, a pince, az alap³⁷³), az átépítésekkel ez még kevésbé válik lehetségessé (Helmut Keim szerint rekonstrukcióról beszélünk már abban az esetben is, ha egy korábbi állapotot állítunk vissza, és hiányzó elemeket

---

³⁶⁶ Földfalaknál fontos az alapos kutatás, ezek ugyanis nem időtálló alapanyagok. 1970-ben az épületek 2/3-a földfalú volt, alapozás és faváz nélkül. Ebben az esetben az áttelepítés problematikus, így az anyag és technika dokumentálásának alaposága és a kivitelezés határozza meg a hitelességet. KECSKÉS Péter 1995. 90-93.

³⁶⁷ KURUCZ Albert 1978a. 6-7.

³⁶⁸ KATONÁNE SZENTENDREY Katalin 2004. 92.

³⁶⁹ dr. MAJOR Máté-dr. TÁLASI István – dr. VARGHA László 1970. 85-91.

³⁷⁰ Helmut KEIM 1995. 83.

³⁷¹ Niels MEYER 2005. 275-276.

³⁷² Christopher ZEUNER 1998. 124-125.

³⁷³ Helmut KEIM 1995. 83.

pótolunk.³⁷⁴), talán ez az oka annak, hogy a hollandiai Arnhemben dolgozó szakemberek elfogadhatónak tartják azt, ha egy utólagos javítást másféle alapanyagból végezzenek el, hogy az épület jobban ellenálljon a külső tényezőknek: mint pl. látogatói érintés.³⁷⁵

De baj-e, ha egy épület másolatként vagy rekonstrukcióként épül meg? Erre egy belgiumi (ahol már nincs lehetőség épületbontásra) válasz Angliára és Svédországra hivatkozva az, hogy természetesen a másolati épület is értékkel bír,³⁷⁶ a másolat híd a múlt és jelen között.³⁷⁷ De egy külföldi múzeumi körkép még inkább rávilágít ennek a kérdésnek a rétegeire. Az ICOM 1982-es deklarációja szerint csak akkor lehet másolatokat vagy rekonstrukciókat felépíteni, ha az épület nem áttelepíthető, vagy rövid élettartamú, illetve statikai okból nem felhasználhatók egyes elemei.³⁷⁸ Rekonstrukció építéséhez megfelelő tudományos kutatás és forrás szükséges, a legmagasabb tudományos elvárásnak kell megfelelni. Mikor lehet ettől a szabálytól eltérni? Csak akkor, ha problémás a konzerválás, vagyis ha az épület bontásakor sok szerkezeti elem rossz állapotú, vagy a múzeumi depóban történő nem megfelelő tárolás rontott az állapotán. Az előző probléma kivédésére lehetőség az épületek egyben történő átszállítása, de legalábbis egyes épületelemek egyben áttelepítése. A szabadtéri múzeumokban előforduló tüzek esetén³⁷⁹ is megengedett másolatok vagy rekonstrukciók készítése, és természetesen egyes alapanyagok esetében: mint például a földfal, gyeptető. Nagyon fontos az épület kiválasztásakor átgondolni, milyen célokat fog szolgálni az épület a múzeumban, hiszen a didaktikai funkció esetén (pl. életmód bemutatása, meglévő koncepció kiegészítése, épületfunkció dokumentálása kulturális-társadalmi funkcióban) előtérbe kerülhetnek és elfogadhatók³⁸⁰ a másolatok, míg az építészeti jellemzők és szerkezetek, az építészettörténet hangsúlyozása esetén fontos a minél eredetibb épület. Mindenképpen fontos, hogy a látogató számára világos legyen, hogy amit lát, melyik kategóriába esik. A spekulációt, a kitalációt, a szabad rekonstrukciót azonban mindenképp kerülni kell.³⁸¹ Elfogadható a rekonstrukció abban

---

³⁷⁴ Helmut KEIM 1995. 84.

³⁷⁵ VAN PUIJENBROEK Frans J. M. 1984. 127. A karbantartás nehézségei miatt Wales-ben is felmerült modern technikák alkalmazása. The Interpretation of Vernacular Architecture in Wales. Part I. 1982.52.

³⁷⁶ Annick BOESMANS 2001. 196.

³⁷⁷ Lars ROEDE 1995. 135.

³⁷⁸ 3. kikötés: Jiří LANGER 1995. 105.

³⁷⁹ Pl. Merike LANG 1995. 96.

³⁸⁰ Jerzy CZAJKOWSKI 1995. 102.

³⁸¹ Christoph KÖCK 1995. 17-20. Helmut KEIM 1995. 84. Lars ROEDE 1995. 136. Alan GAILEY 1995. 148.

az esetben is, ha az épület eredetije már nem áll.³⁸² Jiři Lange elkülöníti a részleges és teljes másolatot, illetve a tudományos és többcélú rekonstrukciót, és hangsúlyozza, hogy a karbantartás hitelessége is lényeges.³⁸³ Nagyon érdekes Lars Roede véleménye, aki szerint az idő folyását, az események egymásutánosságát a helyben megőrzött épületek tudják szemléltetni, míg egy adott időpontot egy rekonstruált vagy másolati épület tud jobban bemutatni. A gyakorlati tudás megőrzésének céljából szintén fontos a másolatok és rekonstrukciók felállítása.³⁸⁴

A rekonstrukciók esetében a legnagyobb probléma, hogy a helyszínen már nem tanulmányozható épület tervezéséhez, építéséhez esetleg további információkra lenne szükség, amelyeket azonban már nem lehet megszerezni, hiszen alig van olyan épület, amelyen egy adott technikát, megjelenést, jellemzőt tanulmányozni lehetne. Ha viszont az épületek másolatok, rekonstrukciók, nem merül-e fel a kulisszák építésének vádja?

Külön kérdés, hogyha nem az egész épület rekonstrukció, csak egyes elemei. Sokszor ennek alapjául fotók, felmérések szolgálnak. Ez a módszer elfogadott pl. Németországban is, hiszen nincs olyan eset, ahol az utol részletekig minden tisztázott. Ezekben az esetekben a kiválasztott kor jellemzőit is figyelembe veszik.³⁸⁵

Itt érdemes még egy tényezőt megemlíteni: mégpedig az épületek biztonságát adó modern technikák alkalmazását, amelyek szigorú szempontból az épület hitelességét csorbítják ugyan, de szükségesek az épületek hosszútávú fenntartásához (ilyenek az alapozás,³⁸⁶ szigetelés műszaki kérdései). Nem egy esetben azonban ennél is tovább lépnek bizonyos intézmények: így például Norvégiában, ahol a kis költségvetés, rövid határidők és a látogatók biztonságának érdekében vizuális hitelességre törekedtek, és egy téglapépület újjáépítéskor betont is felhasználtak. Ebben az esetben csak a részleteknél figyeltek oda arra, hogy hiteles legyen az épület, nem tartották a múlt konzerválásának a projektet, saját szakemberük bevallása szerint is in situ kell megőrizni a hasonló épületeket, a múzeumban ezeknek információs értékük van, kiállítások didaktikus céllal, a látogatók felvilágosítását célul tűzve ki. Emellett az épülettípus iránti közérdeklődést is fel kívánják kelteni.³⁸⁷ További példa Németország, ahol Detmoldban 1979-1987 között egyes épületekbe padlóba rejtett fűtési rendszereket,

---

³⁸² Helmut KEIM 1995. 83. Alan GAILEY 1995. 147.

³⁸³ Jiři LANGE 1995. 105.

³⁸⁴ Lars ROEDE 1995. 136-137.

³⁸⁵ Herbert MAY 2007c. 82.

³⁸⁶ Beton alapozás található a tallini múzeumban is. Merike LANG 1995. 96. Ugyanerre van példa Walesben is. The Interpretation of Vernacular Architecture in Wales. Part I. 1982. 48.

³⁸⁷ Lars ROEDE 2001. 185.

lapradiátort, légkondicionáló készüléket is installáltak, főként a hőmérséklet és nedvesség megfelelő szinten tartására.³⁸⁸ A Dél-Dunántúl tájegység felépítése óta a falakba Magyarországon, a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban falfűtés kerül a levegő téli temperálása céljából.

Ha a Múzeumban másolatban vagy rekonstrukcióként épül meg a ház, szabadabb kezet kapunk bizonyos kérdésekben, így például az interpretációs elemek felszerelésében, a kiállítás kialakításában, üzemeltetésében és hasznosításában, de kétségtelenül kisebb lesz az épületek értéke. Elvész-e az élmény a látogató számára, ha így teszünk? Másolatokkal is értékmentést végzünk? Igen, hiszen az ezt megelőző kutatás eltűnő adatokat hoz felszínre. Ez a kérdés a Múzeum küldetéséhez vezet: a népi építészet és lakáskultúra adott időszakra levetített lenyomatának megmentéséhez feltétlenül kellene eredeti épületek? Ez főként a távolságra elég messze fekvő Erdély tájegység esetében fog még erősebben jelentkezni kérdésként – hiszen a nagy távolság hatalmas szállítási költségeket jelent. Az Észak-magyarországi falu tájegység esetében már a korai időszakban akadt példa arra, hogy egy-egy ház kőanyagát nem szállították be a múzeumi raktárba. De ugyanígy kérdéssé válik a 20. századi falu tájegység kapcsán is, ahol egészen más technikával és alapanyagból felemelt épületeket kell „áttelepíteni”. A még hiányzó Közép-Tiszavidék tájegység több fontosabb építménye már megvan, de a hagyományos koncepció részeként még nem befejezett Alföld tájegység felépítése hátra van, az épületek megszerezhetősége pedig kérdéses. Amennyiben marad a minél több eredeti épület áttelepítésének koncepciója, rengeteg pénzt kell szánni az áttelepítésekre, szállításokra, felmérésekre, bontásokra. Egy 1958-as dokumentum a következő kérdést teszi fel: „Eldöntendő, hogy az eredeti objektumokat szedjék-e szét és újra állítsák össze, vagy bizonyos esetekben megvalósítható pontos mérnöki utánpótlással is.”³⁸⁹

Az épület hiteles másolatként való felépítése is nagy anyagi vonzattal és több problémával jár. Például a helyi kőbányák – abban a szerencsés esetben, ha léteznek és üzemelnek – anyagának szállítása tetemes költséget jelent.³⁹⁰ A közbeszerzési eljárás, tendereztetés módszeréből adódóan kicsi a lehetőség a helyi alapanyagok felkutatására, szakemberek alkalmazására, erre hatalmas összeget kell biztosítani a kiírásban. Érdekes megoldás lehetett volna az Észak-magyarországi falu esetében, ha megvalósul az

---

³⁸⁸ Joachim KLEINMANN 1995. 76.

³⁸⁹ KATONÁNÉ SZENTENDREY Katalin 2004. 70.

³⁹⁰ KEMECSI Lajos 2008. 66.

erdőhorváti polgármester felajánlása, aki felvetette, hogy a rekonstrukcióhoz szükséges épületelemeket helyi faanyagokból biztosítja, helyi szakemberek munkájaként, természetesen a tervek szerint kivitelezve. Talán ez lett volna a legjobb megoldás, a megvalósításra azonban a szervezési nehézségek és az időhiány miatt nem került sor.

Sok esetben rendkívül nehéz egy-egy szerkezethez a megfelelő alapanyagot megtalálni, így kompromisszumok kötésére van szükség muzeológiai és kivitelezői szinten egyaránt: így például a kövek származási helyéből (és ezáltal színükből, megjelenésükből), a gerendák méretéből, a rozs magasságából adódóan jelentkezhetnek problémák, de nem könnyű poltári cserepet sem szerezni nagy mennyiségben. A példákat hosszan lehetne sorolni. A kompromisszumok szükségességére sajnos többnyire menet közben, vagyis az építés során derül fény, és ezek a hitelesség mértékét csökkentik. A problémák megelőzése lehetne megoldás, ez viszont sok esetben hatalmas anyagi ráfordítást igényel. Érdekes szlovák megoldásról számol be Jozef Turzo, miszerint a faanyag pótlásához más, régi lakóházak anyagát építik be a kiállításba, hiszen az erdőgazdaságoktól motoros fűrészsel felvágott faanyagot kapnak.³⁹¹ Tulajdonképpen ez nem csorbítja a rekonstrukció hitelességét, hiszen a paraszti gyakorlatban is elterjedt volt az alapanyagok másodlagos felhasználása.

Előfordul, hogy a meglévő alapanyagokat nem tudják megfelelő technikával megmunkálni hozzáértő szakemberek, és belőlük az idő múlásával egyre kevesebb van, a technikák kutatása, dokumentálása egyre kevésbé kivitelezhető. A tájegység építése során a nyugat-dunántúli zsúpfedél-készítőket a tájegységfelelős mérnök elvitte a Zempléni-hegységbe, ahol egyetlen olyan embert találtunk, aki a technika elmesélésén túl a gyakorlatban is be tudta mutatni a tetőfedéshez szükséges bábuk kötésének módját. Hiába léteznek még olyan bandák, akik vállalnak zsúptető készítést, ha egy-egy speciális megoldást (mint ahogyan az az Észak-magyarországi falu tájegység esetén a novaji háznál előfordult: a felvert zsúpfedést) nem ismernek. Megoldást a szakemberek képzése jelenti. Ez azonban a Múzeum hatalmas épületállományának karbantartását is garantálhatja.

A sok rekonstrukciós elem, az újonnan megépített épületek nem egyszer steril képet mutatnak, nincsen rengeteg rétegben lemeszelve a homlokzatuk és a rajtuk látható vakolatdísz, nem sötétítette be az idő a vértelkek deszkáit. Mert a hitelességet úgy szeretnénk elérni, hogy az általunk sokszor csak elképzelt, régi állapotába repítjük

---

³⁹¹ Jozef TURZO 1984. 138.

vissza a házat. A frissen elkészülő épületek azonban leginkább az építés idejét idézik fel – ami általában egyáltalán nem cél, kivétel néhány esetben, ha ezt a kiállítási idő is alátámasztja. Ez az állapot természetesen néhány év alatt elmúlik, a kérdések viszont továbbra is vitát provokálnak. Ezzel ellentétes Lars Roede véleménye, aki szerint a legáhitottabb építéskori állapot egy áttelepített épülettel nem megvalósítható, hiszen a használt elemek sosem tudják az új benyomását kelteni.³⁹²

A rekonstrukciók és hiteles másolatok egyes szakemberek szerint lehetőséget teremtenek arra, hogy a szabadtéri múzeumok a különböző szerkezetek, megoldások, konzervációs technikákat teszteljék, és ezáltal olyan laboratóriumokká váljanak, ahol sok kérdésre választ kaphatunk. Mindez a tudás arra is jó, hogy a ma építésze megismerje a tradicionális anyagoknak és technikáknak a modern építészetben való felhasználási lehetőségeit. Mindez a fenntartható fejlődés és a környezetvédelem fontosságának korában nagyon lényeges szempont lehet.³⁹³

Az épület múzeumi megőrzésének ténye azonban teljességgel ellentmond az interpretációnak, a bemutatásnak, ezért előre tudni kell, hogy milyen fő funkciót kap az épület az intézményben. Ha az építészeti szerkezet reprezentációja elsődleges, akkor a helyreállítás-újraépítés során semmilyen kompromisszum nem elfogadott. Ellenben, ha kommunikációs-oktató céllal kerül a múzeumi gyűjteménybe, bizonyos feltételek és körülmények között megengedhetőek a kompromisszumok.³⁹⁴

Érdekes, korábban már említett, a hitelességet előmozdító megoldás a külföldön (pl. Bad Windsheim³⁹⁵ – ahol az elsők között alkalmazták ezt a technikát, vagy Detmold) már lakóházak esetében is alkalmazott eljárás: az épületek egyben történő átszállítása. A ház egész története, átépítései, az egykori lakosok története iránti érdeklődés megkérdőjelezte a szállítási módszereket, és előtérbe került a hitelesség kérdése is. A falrészeket deszkával védik, az érzékenyebbeket még habzivaccsal is kitöltik, és amennyiben a telek megközelíthető trélerrel, illetve a falak és a tető állapota megengedi, egyben szállítanak át épületrészeket. Először csak fafalaknál, később kőből épített masszív szerkezeteknél is alkalmazták az eljárást. Kisebb objektumoknál (kemence, útmenti kápolna, disznóól) nem is kell darabolni a szerkezetet.³⁹⁶

---

³⁹² Lars ROEDE 1995. 135.

³⁹³ Ross NOBLE 2001. 108.

³⁹⁴ Lars ROEDE 1998. 133-135.

³⁹⁵ Konrad BEDAL 2007. 33-34.

³⁹⁶ Herbert MAY 2007b. 80-81. Hollandiában helikopterrel is szállítottak. *The Interpretation of Vernacular Architecture in Wales. Part I.* 1982. 44.

Az egyben átszállításra hazai példa a Dél-Dunántúl tájegységbe vásárolt hidasi hidas, faddi kút és deszkavécé szállítása, ezek ugyanis egy darabban kerültek a Múzeumba.³⁹⁷ Mivel egyben marad az épület, sokkal hitelesebbnek tekinthető, mint az újra-összerakott objektumok – de több hátránya is van az eljárásnak. A statikailag, szerkezetileg nem megfelelő részek pótlása problémákba ütközhet, de véleményem szerint a legnagyobb akadályt az jelentheti, ha korábbi állapot visszaállítása szükséges – az egyben átszállított épületek ugyanis magukon hordoznak minden átépítést. Kérdés, hogy ezek lefejthetőek-e egy korábbi állapotról, illetve egyáltalán olyan mértékű-e az átépítés, hogy ez probléma legyen. Természetesen az sem mindegy, hogy milyen az épület alapanyaga, hiszen a földfalak, kőfalazatok egyben való átszállítása lehetetlen. Fafalazatú épületek esetén valósítható meg ez a módszer, de csak akkor, ha megfelelő minőségű az objektum. Az erdőhorvati, Egres úti épület esetében merült fel, hogy a módszertani kiállítás koncepciójából kiindulva falrészeket egyben szállítunk át – ez az épület minősége és a tetemes költségek miatt (megfelelő tartószerkezet, fuvar) kudarcba fulladt.

A jövőben rekonstrukciós megoldáshoz kell fordulni, mert több építményt előben már nem lehet dokumentálni, sőt, néprajzi gyűjtéssel is nehéz a nyomára bukkanni, kiegészíteni a meglévő anyagot. Ha azonban a mellett a módszer mellett tesszük le a voksunkat, hogy képek, leírások, illusztrációk alapján rekonstruálunk, elengedhetetlen minél több udvart, épületet ábrázoló archív fotó felgyűjtése, minél több alapos felmérés elkészítése. A másik megoldás a kiállítási idő bővítése a 20. század vége felé közeledve.

És végül két radikális nézet: miszerint az egész szabadtéri múzeum rekonstrukció³⁹⁸ és hitelesség nem létezik...³⁹⁹

A tájegységfelelősi feladatokat ellátó muzeológusok

1968-ban, három tájegységi rész összevonásakor a tájegység felelőse Dr. Szolnoky Lajos főigazgatóhelyettes lett. 1969 januárjában az egri Dobó István Vármúzeumból Kecskés Péter, míg a balassagyarmati Palóc Múzeumból Flórián Mária lettek a Szabadtéri Néprajzi Múzeum dolgozói. A területhez való kötődésük meghatározta a feladatukat is: Flórián Mária a tájegység adminisztratív felelőse lett,

---

³⁹⁷ BATÁRI Zsuzsanna 2004. 29-32.

³⁹⁸ Jorgen GANSHORN 1995. 123.

³⁹⁹ Jan VAESSEN 1995. 153.

Kecskés Péterrel együtt közösen végezték a muzeológiai munkát.⁴⁰⁰ A tájegységfelelősi feladatokat ellátó muzeológusok között kell említeni Erdélyi Zoltánt is. Az V-ös tájegység felelőse Balassa M. Iván volt, később az összevont tájegységé Cseri Miklós.

A tájegységi épületek felméréséért, bontásáért és műszaki munkálataiért felelős mérnök munkatársak voltak: Bálint János, Csajbók Csaba, Sabján Tibor, Breznovics László, Varga Gyula, Buzás Miklós, majd Román Árpád, utóbbi tájegységfelelős mérnökként.

Összességében elmondható, hogy az Észak-magyarországi tájegység koncepciója hiteles reprezentációja a terület eddigi kutatások által feltárt népi építészetének. Sikerült a kezdeti, túlonúl archaizáló szemléleten változtatni, a bemutatott szerkezetek skáláját bővíteni, az uradalmakban títustervek alapján elkészülő épülettípusokat is bemutatni.

Az épületek kapcsán megjelenítettük a faépítkezést, annak több variánsát, az átmeneti faszerkezetekkel együtt, de a területen honos kőépítkezés sem hiányzik, kiegészülve a tufába vájt szerkezetekkel. Kisebb hangsúllyal szerepelnek azonban a földfalú épületek, ezek pedig a tájegység általános bemutatási időpontját tekintve már elterjedtek voltak a térségben, a faépítkezést felváltandó. A késő középkor óta elterjedt szarufás tetőszéken kívül a kismemesi építészetre jellemző széklábas szerkezet is tanulmányozható a tájegységben. A nyeregtető és a kontyostető a legjellegzetesebb tetőformák, ezek a múzeumi tájegységben is megfelelő számban képviseltek. A vízvetős tető és a csonkakontyos tető is megtalálható az épületek között és az Észak-Magyarországra olyannyira jellemző füstlyukas tető is reprezentált. A zsúpfedés és annak eltérő módoszatai szépen szemléltetik az észak-magyarországi hagyományokat, a cserépfedés és a ritkább nádfedés arányosan képviselt a tájegységben, érdekességet a palafedés bemutatása jelenthetett volna. Alaprajzi szempontból megfelelőek az épületek, hiszen a háromhelyiséges, központi bejáratú házak a régióban már több évszázada kialakultak, a kismemesi lakás másfél traktusa és a pinceház egyetlen lakóhelyisége tovább bővíti a szoba – konyha – kamra (vagy szoba, ól) alaprajzi variánsok képét. A tüzelőberendezések típusai szemléltetik a legteljesebben az észak-magyarországi típusokat: megtalálhatók a belül- és kívülfűtős tüzelők egyaránt, előbbi ferde és egyenes füstelvezetéssel, meszelt és cserepes járattal is, az alföldi hatásra terjedő boglyakemencéken kívül a melegkonyha, benne vindófnival, a szabadkémény

---

⁴⁰⁰ SZNM MNÉA 337/1/13

hasábkemencével, takaréktűzhellyel egyaránt fellelhető a házakban, csakúgy, mint a tufába vájt kemence. Ezek alól kivételt a nyári konyha, illetve az udvari kemence bemutatása jelent. Az épületek településformája minden tekintetében hitelesen mutatja be a hegyvidéki területre jellemző patakmenti, völgyi útifalut, dülőúttal, halmazos településrészrel, uradalmi egységgel, szőlőhegyel, csűrőskerttel kiegészítve.

Az eredeti épületek aránya rendkívül magas, természetesen rekonstrukciós és másolati elemek beemelésével. Ez utóbbiak azonban a fenti magyar és külföldi kitételeknek minden esetben eleget tesznek, vagyis csak olyan esetben alkalmaztuk őket, amikor védett, vagy nem létező épületről volt szó, statikailag nem megfelelő épületelemekről, illetve akkor, ha előtérbe helyeztük az életmód-bemutatót (pl. barlanglakás). Ezekben az esetekben pedig kiterjedt kutatásra alapoztuk az újjáépítést.

Néprajzi gyűjtés – a néprajzi gyűjtés módszerei és forrásai, a források értékelése

A néprajzi gyűjtés az alapja és kiindulási pontja a koncepció kialakításának, az épületek kiválasztásának és felépítésének, illetve a tájegységi enteriőrök rendezésének, hiszen mind az újraépítési javaslatok, mind a berendezési tervek megírásához szükség van rá. Az újabban terjedő és egyre fontosabbnak tekintett életmód-szituációk bemutatásánál azonban még nagyobb súllyal esik latba a gyűjtés, hiszen minél több az anyag, annál érdekesebb szituációt és hitelesebb lakásbelsőt tudunk megvalósítani, annál több a lehetőség az alternatív berendezések kialakítására, a színesebb múzeumpedagógiai programok szervezésére, a rendezvények programsorozatának gazdagítására, a paraszti életvilágok bemutatására. A néprajzi gyűjtés által biztosított adatok a kialakított kiállítás hitelességét növelik és a lehetőségek körét bővítik.

A néprajzi gyűjtésnek, az információk megszerzésének rengeteg módja és forrása van. Egy részük a szabadtéri muzeológiában a kezdetektől alkalmazott eljárás, más részük azonban újabban, főként a digitális technikának köszönhetően kiaknázható módszer, vagy a megváltozott gyűjtési körülményekből adódó metódus. Az idő előrehaladtával egyes módszerek veszítettek a jelentőségükből, a kiállítási idő jelen felé közelítésével más módszerek nagyobb hangsúlyt kapnak. A legfontosabb szempont azonban minél több hiteles forrás használata, hiszen így alakul ki a lehető legautentikusabb kép.

Levéltár

A levéltári kutatás sarkalatos pontja a gyűjtésnek, régóta alkalmazott módszer. Az Észak-magyarországi falu tájegység esetében is több kérdés kapcsán kellett levéltári feltáró munkát végezni. Kutattam nemcsak a Magyar Országos Levéltárban, de a megyei levéltárakban is – itt a nehézséget az okozta, ha a település a régi megyerendszer szerint eredetileg egy szomszédos megyébe tartozott, és anyagai más helyen voltak megtalálhatók.

Az Észak-magyarországi falu tájegység tervezésénél fontos volt a cselédházak⁴⁰¹ kutatásához a Magyar Országos Levéltár Tervtárában a különböző uradalmi tervek

---

⁴⁰¹ Az épületkiválasztás elején a munkát Kiss Kitti muzeológussal és Román Árpád mérnökkel végeztük, a tényleges épületkiválasztásban személyesen már nem vettem részt.

megismerése,⁴⁰² majd ezekből és a szakirodalmi adatokból kiindulva a terepen egy ezekhez az adatokhoz illeszkedő épület kiválasztása. A közönségfogadási helyszínként (belső terében speciálisan) kialakított magtárépülethez készített uradalmi terveket is meg kellett ismerni, majd a koncepcióba egy megfelelő magtárat beemelni, a terepen végzett kutatással összevetve az adatokat.⁴⁰³

Sok segítséget jelentett a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár és fiókintézményeinek felkeresése. A Sátoraljaújhelyen fellelt összeírás (*A népesség és a háziállat számlálására az 1869. évi december 31-diki állapot szerint*⁴⁰⁴) az 1860-as évek végének állapotát rögzítette Erdőhorvátiban, magyar nyelven, kiegészítésként egy korabeli térképet tudtunk felhasználni az adatok értékelésére. A felmérésben szerepelt, hogy adott házszám alatt milyen épület található, pontosan milyen helyiségekkel, itt kik laknak – a név, nem, családi állapot, vallás, születési idő, hivatás, foglalkozási viszony, születési hely, honosság, jelenléte-távolléte adataival kiegészítve, majd az utolsó lapon a család által birtokolt állatállomány összetétele és mennyisége volt kiolvasható. Az összeírás a háztörténeti kutatáshoz nyújtott segítséget, hiszen a telkek alapján visszakereshető volt az, hogy kik éltek az adott házszám alatt a felmérés időpontjában az Egres úti épületben (a Hatház úti lakóépület pont egy évvel később, 1870-ben épült a mestergerenda feliratának tanúsága szerint). Emellett kiderült az is, milyen helyiségekből állt az épület, egyáltalán ez az az épület, ami a múzeumi koncepcióban szerepel; és vice versa, a családtörténeti kutatások alapján ismert felmenők nevének megkeresése szintén tovább árnyalta a családtörténeti képet, hiszen újabb bizonyítékot találtunk az anyakönyvi kutatásokra, amelyek megerősítették, hogy az épület állítólagos építtetője Mészáros Sámuel Tót Susánna férje, illetve Susánna és Sámuel édesapja volt. A levéltárban lefényképezett lapok adatait táblázatban rögzítettem, így további összehasonlító kutatások, elemzések céljára használható adatbázist kaptam.

Az adóösszeírások adataik révén fontos forrásként lehetnek a muzeológus segítségére, az országos összeírások közül lényeges kiemelni az 1828. évit, amelynek táblázatai felsorolják a családtagok számát, társadalmi helyzetét, házakat, belső telkeket, gabonatermelést, réteket, gyümölcsösöket. Az összeírás nagy értéke a jegyzőkönyv,

---

⁴⁰² Pl. T 62 No. 1129, T62 No 1137/11, T 62 No 527, T 62 No 1109/4 stb. Különböző elnevezésű épületek terveinek ellenőrzése folyt: pl. majorsági épület, uradalmi lakóépület, uradalmi ház, uradalmi szolgálakások, cselédház, cselédlakás.

⁴⁰³ A Szabadtéri Néprajzi Múzeum esetében van precedens az uradalmi tervek alapján való építkezésre: a Kisalföld tájegység nyúli présszínének esetében.

⁴⁰⁴ VI-102/B 104-es doboz. Sátoraljaújhelyi Pénzügyi Igazgatóság iratai.

amely az egyes helységek gazdasági viszonyaira vonatkozik.⁴⁰⁵ Ezek azonban igen korai időszakra utalnak, aminek rekonstruálására sajnos egyre kevésbé van lehetőség szabadtéri múzeumi kiállításokat tekintve.

A levéltárakban fellelhető dézsmajegyzékek utalhatnak mezőgazdasági növények fajtáira, terméshozamokra és állatállományokra,⁴⁰⁶ ezek az adatok a házak köré tervezett kertekhez szükséges etnobotanikai kutatást árnyalják.

A legfontosabb forrást azonban a hagyatéki leltárak jelentik, amelyek egy személy ingóságait és ingatlanait, pénzügyi aktíváit és passzíváit felsoroló részletes jegyzékek, tömegessé válásuk a paraszti gyakorlatban az 1850-es éveket követően észlelhető.⁴⁰⁷ A német néprajz és a mindennapi élet történeti irányú feltárása jelentette a legfőbb befolyást az inventáriumok fontosságának felismerésében.⁴⁰⁸ Az inventáriumok nemcsak a berendezések összeállításakor, de a népi építészet kutatásakor is hasznosak lehetnek, hiszen az épület értékén túl az épületanyagokról, épületszerkezetekről, méretekről is tartalmazhatnak adatokat.⁴⁰⁹

A leltárak közül többet a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában is meg lehet vizsgálni, mert itt településenként, foglalkozás alapján csoportosított hagyatéki levéltárak tanulmányozhatók,⁴¹⁰ az ország több levéltárának hagyatéki leltárait lehet itt kutatni, ez ugyanis másolatokat összefogó gyűjtemény.⁴¹¹ Ritka esetben akár egy múzeumi adattár is rejthet egy-egy leltárt, így találtam egy noszvaji kovács hagyatéki leltárára a miskolci Herman Ottó Múzeumban. Ám egyes települések anyaga között a levéltárban bukkanhatnak elő leginkább hagyatéki leltárak, amelyeknek felvételére hirtelen vagy végrendelet nélküli elhalálozás esetében került sor. A hagyatéki ügyiratok között találni a hagyatéki összeírást, a hagyatéki becsút, a hagyatéki árverést, végrendeletet (ezek sok esetben nem teljesek, mert csak az értékesebb darabokról szólnak),⁴¹² osztálylevelet (örökösök közötti vagyoneelosztásról szól). Lényegesek források még a móringlevelek, házassági szerződések, parafernumok (ez utóbbiakat főként a Székelyföldről, bár máshonnan is vannak rá példák).⁴¹³ Az erdélyi hozománylevelek utalnak arra, milyen tárgyakat vitt magával az ifjú asszony férje

---

⁴⁰⁵ ESZENYI Miklós 2000. 24.

⁴⁰⁶ ESZENYI Miklós 2000. 24.

⁴⁰⁷ KEMECSI Lajos 2003. 168-169.

⁴⁰⁸ KEMECSI Lajos 2003. 168.

⁴⁰⁹ KEMECSI Lajos 2010a. 4.

⁴¹⁰ FEJŐS Zoltán főszerk. 2000. 697-713.

⁴¹¹ KEMECSI Lajos 2003. 168.

⁴¹² SZÓCSNÉ GAZDA Enikő 2007. 162.

⁴¹³ V. ö. SZILÁGYI Miklós 2000. 726-730.

házához, ezért több időszak hozományleveleinek vizsgálata megmutathatja, hogyan változtak koronként a fiatal lányok igényei. A leltárak azt is tükrözik, melyek voltak a kötelező darabok, és melyeket választották szabadon a fiatalok.⁴¹⁴ A periratok (főleg a vagyoni jogi peres iratok), árvasági iratok között is lehet megfelelő összeírást találni, ehhez azonban nagy mennyiségű iratot át kell nézni, erre rövid idő alatt végzett kutatás esetén nincs lehetőség.

Az Észak-magyarországi falu tájegységhez egy novaji⁴¹⁵ és három noszvaji hagyatéki leltárat sikerült a kutatáshoz felhasználni, ezek levéltárból, illetve múzeumi adattárból származnak: az utóbbi a fent említett noszvaji kovács hagyatéki leltára 1831-ből.⁴¹⁶ Noszvajról a két további hagyatéki leltár közül az egyik egy több száz bejegyzést felvonultató összeírás 1894-ből, amelynek végén még a megmaradt élelmiszerek is szerepelnek a listán.⁴¹⁷ A másik noszvaji és a novaji hagyatéki leltár (a novaji 1904-ből és a noszvaji 1920-ból)⁴¹⁸ a legfontosabb darabokat, a bútorokat tartalmazza. Ezek a dokumentumok összehasonlításként voltak nagyon fontosak, leginkább a novaji enteriőr kialakításakor, de a noszvaji pinceszobák berendezésének összeállításakor is. Utaltak a tárgyak típusaira, mennyiségére és helyileg használt, korabeli elnevezésére is.

A legpontosabban akkor lehet felhasználni a listákat, ha anyakönyvi kutatás és családrekonstrukció is kiegészíti az értelmezésüket, mert a név alapján kiderülhet az elhalálozás oka, illetve a halott korábbi foglalkozása is, társadalmi-gazdasági státusza. A tárgyak típusán kívül a tárgyszámok is informatívak, de csak akkor, ha a leltárak teljeseek. Nagyon sokszor azonban hiányosak, ez pedig több okra vezethető vissza. Nehézséget okozhat az, hogy a tárgyak nevéből nem derül ki feltétlenül, hogy milyen tárgytípust jelölnek, de legfőképpen az nem, hogy milyen díszítésűek, alapanyagúak – festett, egyszerű, vésett, ácsolt stb. az adott tárgy. Ugyancsak félrevezető lehet, ha bizonyos tárgytípusoknak magas a száma – pl. szekerek, konyhabútor, ágynemű –, ugyanis ez utalhat a családban élő fiatalok kiházásítására, és nem feltétlenül tükrözi a megfelelő állapotot.⁴¹⁹ E mellett figyelni kell arra is, hogy egyes tárgytípusok neve más és más tárgyakat jelölhetett különböző időszakokban: így például a szekrény, amely

---

⁴¹⁴ SZŐCSNÉ GAZDA Enikő 2007. 161.

⁴¹⁵ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár IV. 811/b 6565/12. 57. doboz

⁴¹⁶ BODGÁL Ferenc 1966a.

⁴¹⁷ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár IV. 811/b. 686/13. 64. doboz

⁴¹⁸ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár IV. 811. 2686/1922

⁴¹⁹ SZŐCSNÉ GAZDA Enikő 2007. 162.

nem feltétlenül az álló, egy- vagy kétajtós ruhatárolóbútort jelölte régebben.⁴²⁰ Ezek az adatok azonban hasznosak lehetnek a kiállítás interpretációjánál, kuriózumként.

A levéltárakban fellelhető források külön csoportját alkotják a térképek (ezekről a későbbiekben lesz szó) is, amelyek leginkább a ház- és településtörténeti kutatásokhoz használhatók.

Egyéb iratfajták áttanulmányozása hozzájárulhat egyes területek népi építészeti vizsgálatához, ezek főként a koncepciók kialakítása előtt fontosak, egy-egy régió népi építészeti képeinek megrajzolásához, a nyersanyagok elterjedésének, szállításának kutatásához. Az árszabások az építőiparos céhek működéséről tájékoztatnak, emellett értékesek lehetnek az urbáriumok, épülettervek, megyei statútumok stb.⁴²¹

Egyházi iratok

A *canonica visitatiók* alapján sok adat derülhet ki a település építkezéséről, illetve ezek a dokumentumok településtörténeti vonatkozások miatt is fontosak lehetnek.⁴²² A komoly történeti forrásértéket jelentő vizitációs jegyzőkönyveket az egyházmegye vezetője, vagy annak küldötte készítette az adott egyházközségről, feltüntetve adatokat az iskoláról, tanítóról, közösségről.⁴²³ A *canonica visitatiók* gazdag történeti források, ezeket a püspöki, vagy esperesi egyházlátogatások során készítették,

---

⁴²⁰ SZŐCSNÉ GAZDA Enikő 2007. 163.

⁴²¹ KEMECSI Lajos 2010a. 4-6.

⁴²² V. ö. MOLNÁR B. Lehel 2010.

⁴²³ Az 1611-es nagyszombati zsinat szerint a vizitáció kérdései a következők: „A vizitáció kérdőpontjai: a) *A templom*: A szent épületek épek-e? Tiszták-e? Tiszta helyen őrzik-e az Eucharisztia, és a kellő időben megújítják-e? A sekrestyében őrzött felszerelés (purifikatóriumok, pallák, korporalék, kelyhek, paténák stb.) tiszták-e? Az oltárban vannak-e ereklyék és van-e elegendő oltárterítő? A keresztvizet és a szent olajokat megfelelően tartják-e? A gyónás helye a tp-ban (nem a sekrestyében) megfelelő-e? Megvan-e a kereszteltek, keresztszülők, bérmáltak és házassultak anyakönyve? Ünnepeken van-e prédikáció és hitoktatás? A vizitátor vegyen részt a plnos miséjén, prédikációján és hitoktatásán, s ha kell, tapintattal helyesbítse. Készítsen a tp. javairól, bevételeiről és alapítványairól leltárt, s egy példányt a tp-nál, egyet a bírónál tegyen letétbe, hogy plnosváltózáskor vita ne támadjon. - b) *A plébános*: Ismeri-e a breviáriumot? Szokta-e imádkozni? Vannak-e tiltott kv-ei? Megvannak-e a szükséges kv-ei? A szert-okat az esztergomi agenda szerint végzi-e, s a szentségek, főként a kereszttség és a gyónás formáját helyesen mondja-e? A pléb-n leggyakrabban előforduló lelkiismereti eseteket hogyan bírálja el mint gyóntató, s milyen eligazítást szokott adni a gyónóknak? Gyarapodott-e valamivel a tp. felszerelése az utolsó vizitáció óta? A pléb. ingatlanját nem zálogosította-e el? Nem adta-e bérbe, rokonainak nem juttatott-e belőle? Megbízható férfiak nyilatkozzanak arról, hogy a plnos jó hírnévnek örvend-e? Nem részeges v. szabados életű-e? Nem él-e együtt nővel? Ha kéri, azonnal kiszolgáltassa a szentségeket? Hanyagsága miatt nem halt-e meg valaki szentségek nélkül? Ha súlyos kifogások vannak ellene, a pp-vel való tanácskozás után büntesse meg. - c) *A hívek*: Járnak-e tp-ba? Küldik-e hittanra a gyermekeiket? Hallgatják-e a prédikációt? Húsvétra meggyónnak-e valamennyien? Ha ebben valakit hanyagnak talál, először intse, ha évekig hanyag marad, büntesse meg. A tanító olyan-e, mint fent kívántuk? A főesp. szóljon a néphez, és buzdítsa őket az őszinte vallásosságra. - Ahol nincs plnos, ott az előljárókat kell megkérdezni, hogy katolikusok-e? Hol járulnak szentségekhez? Hova járnak misére és prédikációra? A tp-nak v. a pléb-nak van-e jövedelme? Ki kezeli, hol őrzik? Ezután mérlegelendő, hogy a közeli pléb-hoz kell-e csatolni a helyet, v. plnost kell-e küldeni, v. a káptalanból járjon-e ki hozzájuk valaki? A vizitáció aktáit a pp-nek adja át, de nagyon ügyeljen a főesp., hogy terhére ne legyen a plnosoknak.” ERDŐ Péter é. n.

előre meghatározott szempontok szerint, megkísérelve átfogó képet adni az egyház helyzetéről. Bár a jegyzőkönyvek általában az egyházmegyei és egyházkerületi levéltárakban is megvannak, sok közülük megsemmisült. Gyakorlati hasznuk is van ezeknek a dokumentumoknak, hiszen felhasználhatók régi egyházi épületek renoválásakor.

Lényeges megemlíteni a *historia domus*-okat (ezek a plébániák évkönyvei), amelyek gyakran elbeszélő stílusban íródtak, és helytörténeti jelentőségük van.

A *testületi jegyzőkönyvek* a különböző egyházközségi önkormányzati szervek – közgyűlések, majd presbitériumok, a katolikus egyházban később a képviselő testületek – jegyzőkönyveiként a gyülekezet történetével kapcsolatos adatokkal szolgálhatnak. Az egyházi bírósági jegyzőkönyveknek jelentős a forrásértékük a néprajzi kutatások folyamán is.

A *gazdasági iratok*: a különböző számadáskönyvek, elszámolások szerves részei az egyházközségi levéltárnak, kiegészítik a más dokumentumokban fellelhető adatokat, az esetleges hiányokat pótolhatják. Ezek közül néhány iratfajtának (ilyen a műszaki felmérés, egyházközségi leltár) az épületek helyreállításánál gyakorlati jelentősége is van.

A *kéziratok* a lelkészek és tanítók működése során keletkeztek, lehetnek egyházi, tudományos és szépirodalmi jellegűek is. Ezek (pl. a prédikációk, versek vagy más szépirodalmi alkotások, tanulmányok) szintén a gyülekezet történetének lényeges forrásai, és az adott kor egyháztörténetéhez, illetve művelődéstörténetéhez is fontos adatokkal szolgálnak.⁴²⁴

Erdőhorvátiban a teljes anyakönyveken kívül több más iratot is találtunk, mint például az Eklézsiának juttatott adományozók listáját, de itt volt az 1802-ben készített *OSKOLA Könyve, a melyet 1802 dik esztendőben jún. 14 dik napján készítetttek az E. Horváti Tanuló Gyermekek 30. garasokan Kereszturi Mihály rectoróságában*. Ezek a dokumentumok a részletesebb településtörténet megírását, a közösség jobb megértését és megismerését, gazdasági és társadalmi vonatkozások feltárását segítették elő.

Anyakönyvi kutatások

Az egyházi iratokhoz kapcsolódva kell kitérni az anyakönyvi kutatásokra, ezek a leglényegesebbek a tulajdonos családok történetének feldolgozásában. A nem nominatív kutatás, vagyis a születések, házasságkötések, halálozások számának vizsgálata már

---

⁴²⁴ <http://archivum.piar.hu/melte/?q=node/46> 2011. április 16.

nem elegendő szabadtéri kontextusban, a családrekonstrukciós módszerre van szükség. Itt családonkénti kutatás történik az anyakönyvek alapján olyan messzi időket is felölelve, amelyre az emberi emlékezet már nem képes.⁴²⁵

Az anyakönyvi kutatásokat a helyi települések plébániáján fellelhető anyakönyvek alapján kell elvégezni. Sajnos ez néha nehézségekbe ütközhet, mert hiányozhatnak egyes anyakönyvek. Amennyiben a családtörténeti kutatás nem végezhető el a településen, akkor a Magyar Országos Levéltárban őrzött mikrofilmek alapján kell folytatni a kutatást. Problematikus lehet, ha a településen a családok vezetéknevei egybe esnek, és csak a feltüntetett ragadványnevek alapján lehet elkülöníteni a családtagokat, ilyenkor a felmenők neveit és az évszámokat is többször ellenőrizni kell, így történt ez Domaházán, ahol a három nemzetség által benépesített faluban nagyon sok a közös családnevű személy.

Egy erdőhorváti családtörténeti kutatás során, a Csomó család történetének felderítésekor a leszármazottakkal készített interjúból már nem derült ki, hogy a mestergerendán szereplő nevek kit rejtettek, egyáltalán a családhoz tartoztak-e, mivel a vezetéknev eltért. Az anyakönyvi kutatás azonban kiderítette, hogy a ház főként anyai ágon öröklődött tovább, és a feltüntetett nevek a mai leszármazottak ősei.

Problémát jelenthet az, hogyha külföldön kell anyakönyvi kutatást végezni. A tájegységben ugyan csak egy lakóépülettel kapcsolatban kellett ilyen feltételekkel kutatni, egy esetleges Erdély tájegység esetén ez már több akadályt jelenthet. A szlovákiai Nemesradnóton csak néhány anyakönyv volt megtalálható a településen, az összes többit hivatalos úton kellett megkeresni, erre egy családtag vállalkozott. Ennél is nehezebb volt azonban a bontás során megtalált rengeteg családi irat értelmezése, mivel ezeknek nagy százaléka szlovák nyelven íródott. A neveken és dátumokon kívül egy szlovákul nem beszélő számára sajnos szakfordítást igényelnek. Az ilyen jellegű kutatásra sok idő, hivatalos engedély és az adott ország hivatalos nyelvét beszélő fordító, tolmács segítsége szükséges.

Statisztikák, felmérések

A felmérések a lakosság összetételének, a lakásviszonyoknak sok adatát tartalmazzák. Így a statisztikák és felmérések részben építészeti vonatkozásban fontosak, részben település- vagy családtörténeti kutatásban hasznosíthatóak. Az építészeti adatok a koncepció kialakításánál lényegesebbek, hiszen egy általános kép

---

⁴²⁵ ANDORKA Rudolf 1988. 13.

rajzolódnak ki a vizsgált területről, így például a lakásviszonyokat tekintve megismerhetők a magasság (emeletek), a tetőzet, falazat adatai, a helyiségek száma, illetve az utóbbiakról kitűnően vizsgálhatók az információk az építészeti szerkezetek viszonylatában is.⁴²⁶

Az 1900, 1910, 1920, 1930. években végzett népszámlálások adatai a Magyar Statisztikai Közlemények sorozatban jelentek meg, az 1930-ban készült felmérés interneten is elérhető: <http://npt2000.homeip.net/nepszamlalas1930/census19301.htm>. Ez az az időszak, amely leghangsúlyosabban megjelenik a tájegység kiállításainak idejét tekintve.

A Magyar Néprajzi Atlasz térképei és gyűjtőfüzetei

Tulajdonképpen az adattári anyagok közé tartoznak a Magyar Néprajzi Atlasz térképei és kiegészítő szöveges magyarázatai, de mivel fontos forráscsoportot képeznek, külön kell tárgyalni őket. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének Adattárában található, reprezentatív kutatópontokon felvett dokumentumok adatait 1959 és 1969 között rögzítették. A tér alapján rendezett néprajzi anyag vizsgálatával általános törvényszerűségek vonhatók le a kultúra egészéről. A többszáz kutatópontból néhány a környező országokban lett kijelölve, így a határon túli magyar területeken is folyt munka. A 200 meghatározott témát 634 térképlapon rögzítették: földművelés, állattartás, közlekedés-teherhordás, település-építkezés, lakásbelső, háziipar, háztartás, táplálkozás, viselet, esztétika, társadalom és szokások, illetve hiedelemvilág és népzene témakörökben. Hátránya, hogy magyarországi nemzetiségi kutatópontjai nincsenek, célja a magyar népi kultúra vizsgálata volt. A kutatott anyag minősége nagy mértékben függ a kutatást végző személytől. Magyarázó kötet nem készült hozzá, és hiányosak a kutatott témák is: pl. a tánc, játék, népi vallásosság, díszítőművészet területeit tekintve. Összességében hatalmas adatbázis jött létre 1600 kérdőívfüzettel, 30 000-40 000 fotóval, melyek bepillantást engednek a települések népi kultúrájába.⁴²⁷

Az Észak-magyarországi falu tájegység szerencséje, hogy több épülete olyan településről származik, amely az atlaszmunkálatok gyűjtőpontja volt, így Karancseszki és Erdőhorváti,⁴²⁸ és voltak olyan települések is, amelyek szomszédosak más, általunk kiválasztott ház származási helyével, ezeknek anyagát analógiaként hasznosítottam. Így

---

⁴²⁶ Ld. <http://npt2000.homeip.net/nepszamlalas1930/census19301.htm>

⁴²⁷ V. ö. BARABÁS Jenő 1957. 609-623. BARABÁS Jenő 1980.

⁴²⁸ Az erdőhorváti kutatásokat Kecskés Péter, a karancseszki kutatásokat Selmeczi László, Barabás Jenő, Horváth Teréz-Kisbán Eszter, illetve Morvay Judit végezte.

például, bár nem volt kutatópont, a márianosztrai disznótorhoz szükséges adatokat a közeli ipolytölgyesi és berencebaráti térképlapok segítségével határoztam meg, hiszen a bemutatás időpontjára (1920-as évek eleje) már egy adatközlő sem emlékezett; itt a disznó feldolgozásáról, a hurka típusairól, a disznósajt készítésének elterjedési időpontjáról lehetett tájékozódni.

Az atlasz munkálataihoz több száz kérdést tartalmazó kérdőívet töltöttek ki a néprajzkutatók, egyes helyeken kiegészítve az adatokat rajzokkal is, bővebb szöveges információval. A kérdésekre adott válaszok a 19-20. század fordulójára vonatkozó adatokat is tartalmazzák (a karancskeszi berendezés installációjához vonatkoztatási pontként használtam pl. a kalárisok leírását), ez a legkorábbi időmetszet, amit a jelenlegi körülmények között a múzeumi épületekben hitelesen be tudunk rendezni, mert a néprajzi gyűjtések által dokumentálható időszak már jóval későbbi. Az itt fellelhető információk azonban lehetővé teszik egy korábbi kiállítási idő meghatározását is egyes adatok múltba vetítésével. A néprajzosok által felvett anyagokat több esetben egészítették ki fényképfelvételekkel is, ezeken rögzítve tárgyak, eszközök típusait, használatát stb. De szerepelnek a felvételeken épületek is, ezek alapján sikerült egyes esetekben kerítés-rekonstrukciókat tervezni, illetve a módszertani kiállításként kialakított erdőhorváti, Egres úti házról egy korai fotót találni, amelyen még állt az épület harmadik helyisége. Mindez a háztörténeti kutatásokhoz volt fontos lépés.

A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének Adattárában végeztem a kutatást,⁴²⁹ mert a füzetek tanulmányozása jóval gyümölcsözőbb, mint a térképre felvitt adatok elemzése. A helyszínen ugyanis a fényképek és a feltüntetett plusz szövegek is tanulmányozhatók. A legfontosabb érdeme a kutatásnak bizonyos tárgyféleségek használatának, elterjedtségének, típusának leírása, hiszen ezeknek az információknak az ismerete hozzásegít egy hiteles lakásbelső kialakításához, a tárgyválogatás megkönnyítéséhez és egy színes információs anyag összeállításához. A folklór adatokat tartalmazó füzetek az életmód-szituációk megtervezésében voltak fontosak.

Múzeumi és egyéb adattárak

A következő forrás a múzeumi adattárak anyagának megismerése volt. Az Észak-magyarországi falu tájegység esetében a sárospataki Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma, az egri Dobó István Vármúzeum, a miskolci Herman Ottó Múzeum,

---

⁴²⁹ Itt szeretném megköszönni Czövek Judit segítségét.

a balassagyarmati Palóc Múzeum és a putnoki Gömöri Múzeum voltak a legfontosabb források a budapesti Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárán kívül. Bár szabály szerint a Néprajzi Múzeumban minden adattári anyagnak meg kell lennie, ez nem így van, ezért a megyei múzeumok dokumentumait mindenképpen meg kellett ismerni.

Ebbe a sorba tartozik még egy érdekes példa, a márianosztrai tájház is, ahol Korcsmáros László, korábbi tanító által végzett gyűjtések találhatók meg nagy mennyiségben, füzetekbe rendezve. Az anyag úgy jött létre, hogy a tanító a diákjainak feladatként adta ki egyes témák otthoni feldolgozását, így több füzet található tele receptekkel, a legfontosabb népszokások leírásával (Luca nap, disznóölés stb.), régi tárgyak rajzaival; és rengeteg jól hasznosítható folklór elem összegyűjtésével: szólások, közmondások, szokások leírásával, mind az 1950-1960-as évekből.

A kutatás iránya a tájegységhez tartozó településekről szóló összes dokumentum megismerése volt. A falvak nevein kívül azonban témákra is rákerestem, főleg miután a téli népszokások kiemelten fontosak voltak. A későbbiekben is lényeges volt a tematikus keresés, hiszen mikor már ismert volt a bemutatni kívánt szituációs elem, az adott szokás elterjedéséről, változatairól tájékozódtam más falvak anyagában is. A tárgykultúráról, lakásbelsőkről és építészetéről szóló anyagok mellett minden más, a településről származó dokumentum lényeges lehet, hiszen a népszokások, hiedelmek leírásánál több tárgyi vonatkozású adatot lehet megtalálni⁴³⁰ – illetve az adott népszokások ismerete nagyban hozzájárul a múzeumpedagógiai programok, alternatív berendezések tervezéséhez.

A múzeumi adattárak anyaga rendkívül vegyes. Az adattárakban néprajzi táborok folyamán megszületett cédulák, összefoglalók, néprajzkutatók írásai és az általuk készített néprajzi interjúk, tájházak berendezési listája, a honismereti pályázatokra beérkező anyagok voltak leginkább hasznosra.

A legrégebbiről származó adatok természetesen a budapesti Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában voltak fellelhetők. Ennek fő egységei: fényképtár (diapozitív és fényképgyűjtemény), kéziratár (dokumentációs gyűjtemény, inventáriumgyűjtemény,

---

⁴³⁰ Pl. Márianosztra esetében: „Ha éjjel recseg a bútor, azt tartják, hogy ott szellem járt.” „Holdtöltekor ki kell tenni a nagyteknőt az udvar közepére teli vízzel, hogy a boszorkányok elkerüljék az istálló tájékát, és ne rontsák meg a tehén tejelő képességét.” A karácsonyi morzsát összegyűjtve és megszártva orvosságként használták. A karácsonyi éjféli mise után egy nagy lábas mákos babálét tettek ki az ablakba. A gatyamadzagra kötött fészű és az olló keresztbe téve a szellemek ellen volt használatos. Egy leírásban a következő olvasható: „bekopogtak az ablakon. Mivel az ablakon függöny nem volt...” A boszorkány ellen az ablakra rózsafüzért, az ajtóra gatyamadzagot kötöttek, vagy az ajtóba keresztbe seprűt állítottak. Az akolban állhatott ágy, ennek nyoma a boszorkánytörténetek kapcsán maradt fenn. KORCSMÁROS László 1959-1960a. Részlet BATÁRI Zsuzsanna 2009j – dokumentumból.

kéziratgyűjtemény), képarchívum (rajz-, festmény- és nyomatgyűjtemény, térképgyűjtemény), mozgóképtár (film- és videogyűjtemény), hangtár (hangzóanyagok gyűjteménye).⁴³¹

Kimeríthetetlen forrás volt az egri Dobó István Vármúzeum Néprajzi Adattára, hiszen itt a néprajzi anyagot kiegészítette az 1968-ban indított palóc kutatás archívuma is (Palóc Adattár), ennek felderítő kérdőívét pedig mintegy 600 településen kitöltötték. A palóc kutatás célja a palóc népi műveltség és a palócság jellegzetességeinek feltárása, a földrajzi elterjedés meghatározása, ebből kifolyólag magában foglalja az anyagi és szellemi kultúra felderítését egyaránt. A Palóc Adattár kutatható anyagai így segítséget nyújtanak nem palóc falvak megismerésekor is, hiszen sok helyen elvégezték a kérdőíves gyűjtést. A palóc falvaknál a kutatás kiterjedtebb volt, így az elkészült interjúk rengeteg adattal szolgáltak a tájegység kiállításainak tervezésekor.

A palóc anyagokon kívül sikerült nagymértékben hasznosítani Bakó Ferenc korábbi múzeumigazgató hatalmas mennyiségű, a kutatás időpontjában még leltározatlan anyagát is, főleg a barlanglakások vonatkozásában. A miskolci Herman Ottó Múzeum Magyar Népi Építészeti Archivuma egy olyan gyűjtemény, amelynek ismerete az újraépítési javaslatok írásánál segített.

Lényeges forrás a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékének Néprajzi Adattára (DENIA). Itt rengeteg, a tanszék fennállása óta végzett kutatás anyaga kutatható. Az 1949-ben alapított tanszék kiemelt kutatási területe volt Észak-Magyarország több mikrorégiója, így a zempléni kutatások anyaga fontos részt képvisel az adattárban, de a legkiterjedtebb anyag a Gömör Archivum. Az adattárban cédulák, szakdolgozatok, interjúk, OTDK dolgozatok, tanulmányok kutathatók.⁴³² Az adattári dokumentumokon kívül a tanszéken több fényképfelvétel is tanulmányozható. Sok segítséget nyújtott a hosszú évtizedek alatt összegyűlt szakdolgozat és doktori disszertáció is, amelyek közül több megjelent könyv formában, a helyszínen viszont a nem publikált írások is olvashatók voltak.

Kiváló forrás a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeihez tartozó adattár. Az Adattár anyagai két nagy korszak alapján különböztethetők meg: az első időszak 1931-től 1951-ig tartott, ez a faluszeminárium korszak, a másik pedig az 1951-től napjainkig tartó periódus, az adattári korszak. Az adattárnak több egysége van, ezek közül számomra az adaléktár volt lényeges, benne

⁴³¹ <http://www.neprajz.hu/gyujtemenyek.php?menu2=26> 2011. június 2.

⁴³² <http://neprajz.unideb.hu/node/33> 2011. június 2.

feljegyzések, leírások olvashatók főként a faluszemináriumi korszakból, a Tiszáninnyi falvak településrajzáról, kulturális helyzetéről és egészségügyéről. A dokumentumok nem csak a település történetét, de az életmód, népszokások más vonatkozásait is érintik. A kéziratárban Sárospatak környékét bemutató színvonalas tanulmányok, dolgozatok, monográfiák találhatók, amelyek a régió kultúrájával foglalkoznak.

Az adattárban gazdag forrást jelent a fényképtár is, hiszen a Tiszáninnyi Egyházkerület református településeinek épületei, népi építészeti emlékei, temetői, használati tárgyai egyaránt megjelennek a fotókon. Összességében elmondható, hogy a református falvak településtörténetével, esetleg más, fontosabb népszokásával, néprajzi adalékával is megismertetnek a dokumentumok, és jól használhatók a Sárospatak környéki néprajzi jelenségekről született leírások is.⁴³³ Például kiterjedtek voltak a Noszvajra vonatkozó anyagok, népszokás, nyelvjárás, falutörténet és hátikosár-készítés vonatkozásában,⁴³⁴ de voltak a cigányok életkörülményeit feldolgozó anyagok⁴³⁵ vagy a lakáskultúrát érintő dokumentumok is.⁴³⁶ Erdőhorvátival kapcsolatban több hasznos forrást találtam, ezeket főként a településtörténet leírásánál használtam fel.⁴³⁷

Utoljára, de nem utolsó sorban a Szabadtéri Néprajzi Múzeum saját adattári anyagait kell kiemelni (történeti adattár, fotónegatív, diapozitív, épületdokumentáció, adattár), hiszen ennek anyaga adta az alapot főként az újraépítési javaslatok megírásához. A végrehajtott bontások során készített több száz darab fényképfelvétel, a felmérések, a periodizációs rajzok, vásárlási javaslatok jelentik a fő gerincét a kutatási anyagnak. Az épületek adatait tartalmazó adattári anyagokon kívül a népi építészettel, műemlékdelelemmel, szabadtéri muzeológiával foglalkozó etnográfus, Vargha László gyűjteményében található rajzok, feljegyzések is rendkívül hasznosak voltak (legfőképpen a perkupai kőművességről írt dokumentáció⁴³⁸ vagy a kezdetekben tervezett kenderterőhöz keresett analógiák⁴³⁹), csakúgy, mint a szintén népi építészettel foglalkozó Tóth János hagyatékának anyaga (például az erdőhorvátai kabolás kemencék rajzai). A hagyatékok sorában fontos helyen szerepel K. Csilléry Klára öröksége is.⁴⁴⁰

---

⁴³³ www.patakarchiv.hu 2010. február 10. és http://www.patakarchiv.hu/crbst_13.html 2011. szeptember 18. További aleggységek: aprónyomatvány-gyűjtemény, újságkivágat-gyűjtemény, filmtár, levelezőlap-gyűjtemény, népköltési gyűjtemény, amerikai református gyűjtemény, népfőiskolai gyűjtemény.

⁴³⁴ At. 238, 239, 80, 1982, 2003, 2038, 2694, 2115, 2116. Fsz. Kt. 474, 77.

⁴³⁵ Fsz. Kt 779 és 598.

⁴³⁶ Pl. Fsz. Kt. 1137, 722, 3661, 525.

⁴³⁷ Pl. Fsz. Kt. 1148, 1144, 1135, 1136. At 1131.

⁴³⁸ VARGHA László 1955.

⁴³⁹ VARGHA László 1954.

⁴⁴⁰ SÁRI Zsolt 2005. 333-336.

A történeti adattár részére a kezdetektől gyűjtöttek olyan dokumentumokat, amelyek tárgyi néprajzi adatokkal árnyalhatták a recens gyűjtéseket, így inventáriumokat, licitációkat, hagyatkozás során felvett leltárokat, becsülelevelet, árverési jegyzőkönyveket, összeírásokat, vagyonyjegyzékeket; majd később a helytörténeti levéltári források is a kutatás fókuszpontjába kerültek. A gyűjtemény másik két fontos eleme a kartográfiai (I-II-III. katonai felmérés térképlapjai és lerásai, Kneidinger András-féle atlasz 1767-1799-ből, kataszteri, úrbérrendezési és birtoktérképek stb.) és a történeti tervtár részek.⁴⁴¹ Az adattárat a szakrális emlékek dokumentálása miatt tovább bővítették plébániai, egyházközségi, egyházmegyei és káptalani irattárak idevonatkozó anyagaival, így kerültek a gyűjteménybe összeírások, dézsmajegyzékek, urbáriumok. Vannak dokumentumok a közgyűjteményi családi levéltárak irataiból is, de találhatóak itt pl. majorsági leltárak, hegytörvények, illetve limitációk is.⁴⁴²

Szakirodalom

A területről, a településekről szóló szakirodalom ismerete természetesen elengedhetetlen a néprajzi dokumentáció szerkesztésekor. A Néprajzi Múzeum honlapján található könyvtári böngésző segítségével, tárgyszavas kereséssel minden rövidebb írás is megtalálhatóvá vált. E mellett hasznosak voltak a településekről írt monográfiák is, az újraépítési javaslatoknál pedig a megyei műemléki összeírások építészeti összefoglalói is segítettek. A Magyar Néprajz és a Palócok sorozat (I-IV.) kötetei, a Magyar Néprajzi Lexikon címszavai alatt megjelölt tanulmányok, az Ethnographia és a Néprajzi Értesítő cikkei, a Malonyay Dezső által szerkesztett Magyar népművészet 5. kötete, a Borovszky Samu-féle vármegye leírások, Fényes Elek műve: *Magyarország geographiai szótára*, a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke által megjelentetett sorozatok monografikus írásai mind alapl művek, csakúgy, mint a megyei múzeumok évkönyveinek és az egyes kutatók tiszteletköteteteinek néprajzi tanulmányai. Egyes témákhoz azonban – így a barlanglakások kutatásához például – szociológiai jellegű írások megismerésére is szükséges volt. A tájegységre vonatkozó szakirodalom az egyes épületek bemutatásánál olvasható.

---

⁴⁴¹ RASSY Tibor 1984. 222.

⁴⁴² RASSY Tibor 1984. 223.

Néprajzi interjúk

A terepen végzett gyűjtőmunka során alkalmazott legfőbb munkamódszer az interjúk készítése: vagy mélyinterjú formájában, vagy kérdőív segítségével. A magnókazettákat felváltó digitális technika mindennapossá válásával több órányi hanganyag rögzítése vált lehetővé az adatközlőkkel folytatott beszélgetések alatt. Ennek vannak hátrányai is, hiszen minden elhangzott szó, beszélgetés felvétele több, néprajzi szempontból kevésbé hasznos információ rögzítését is jelenti. Az interjúk leírásakor ez hátrány lehet, hiszen csak rengeteg munkával lehet kihámozni a szükséges részleteket. A digitális hanganyag tárolása sem teljesen megoldott, hiszen a számítógép meghibásodása esetén elveszhetnek az adatok. Érdekes minél hamarabb lejegyezni az interjúkat, több helyre elmenteni őket, csakúgy, mint a fotókat.

Mindazonáltal az, hogy bármit fel lehet venni, előnyként is értelmezhető, mert sokkal több adat marad meg az utókor számára, ráadásul olyan információk is, amelyeknek jelenleg nem tulajdonítunk jelentőséget. Az adatok között mindig vannak elszigetelt információk, amelyek további kutatása, hitelességének alátámasztása nem feltétlenül történik meg. De egyetlen adatközlő alkalmilag megörökített szövegei is pótolhatatlanok,⁴⁴³ illetve érdemes minden, más néprajzi témára utaló adatot feljegyezni egy-egy interjú alatt.⁴⁴⁴

A néprajzi interjúk készítésének etikai oldala, hogy az interjúalany tudomására kell hozni a felvétel készítésének tényét.⁴⁴⁵ A kérdezés természetesen a kutatásmódszertani elvek szerint kell, hogy folyjon,⁴⁴⁶ sajnos egyre több olyan eset van, hogy a kutatást végző szakmuzeológus a szakirodalmak alapján jobban ismeri a kutatott témát, ha a kitűzött cél korai adatok feltárása. Ezért is érdemes a jelenhez közelebbi periódusok kutatása, ebben az esetben ugyanis életszerűbbek az információk is.

A lakásbelső és épületek kutatásánál fontos, hogy a szóbeli közlést kiegészítsük a gyűjtőfüzetben rögzített rajzokkal, mert a szövegek alapján nem mindig lehet rekonstruálni a bútorok helyét, a helyiségek jellemzőit. A legjobb, ha az adatközlők maguk készítik el az alaprajzokat, mindeközben lényeges a hangrögzítés is. Az Észak-magyarországi falu esetében a csobádi olajütőhöz kaptunk egy adatközlő által készített részletes rajzot, amely az épületet több nézetben ábrázolja, illetve feltünteti a berendezési tárgyakat is. Mivel a családot már nem sikerült megtalálni, ennek, az egyik

---

⁴⁴³ SZILÁGYI Miklós 2003b. 25.

⁴⁴⁴ SZILÁGYI Miklós 2010. 94.

⁴⁴⁵ V.ö. Earl BABBIE 2001. 531-540.

⁴⁴⁶ V.ö. Earl BABBIE 2001. 274-282.

szomszéd által visszaemlékezésékként készült rajznak nagy lett a forrásértéke, mert a múzeumi felmérés előtti adatokat is tartalmazott.

Hasznos megoldás, ha az adatközlőkkel a saját szülői házuk berendezését meséltetjük el először, hiszen erre emlékeznek a legjobban. Ezután lehet kitérni más enteriőrökre, a szomszédok lakására, a Múzeumba átszállított ház belső terére, a korabeli szokások egyéb részleteire. Ugyanígy a gyűjtőfüzetben kell leírni az adatközlő adatait, és azt is, hogy hány fájlt vettünk fel az interjú alatt.

Az adatközlők kiválasztása sajnos a korábbiakhoz képest sokkal nehezebb folyamat, a reprezentativitás megoldása szinte kivitelezhetetlen – alapesetnek a legkorábban rekonstruálható, két világháború közötti időszak lakáskultúrájának kutatását veszem. A falvakban élők zöme ugyan idős, de a „leghasznosabb”-nak tekinthető 80-90 éves korosztály tagjai közül csak néhányal lehet interjút készíteni, mert fizikai és szellemi állapotuk sokszor akadályozza ezt (és a vallási szempontok szerinti reprezentativitást még nem is vettük figyelembe).

Abban a szerencsében volt részem, hogy nagymamám, Tóth Józsefné az Erdőhorvátihoz közeli Göncruszván élve sokat segített különböző témákban, és adott interjút, illetve igazított útba, amikor a Hegyközben drótos tótokat kerestünk filmezéshez. Ritka és nagyon hasznos a családban élő segítő, hiszen a kötetlen, informatív légkör megkönnyíti a kutatást.⁴⁴⁷

Azok, akik alkalmasak interjúkészítésre, nem minden esetben állnak kötélnek, egyrészt a rokonaik ellenjavaslatára, másrészt bizalmatlanságból. Mivel a falvakat sok csaló, régiségkereskedő, ügynök járja, több esetben a házba való bejutás is lehetetlen, volt olyan idős asszony, aki csak az utcán lévő buszmegállóban volt hajlandó a beszélgetést lefolytatni. Szintén a kutatást meghatározó tényező, hogy hol született és mikor került a faluba az adott személy: több esetben ugyanis a különböző migrációs folyamatok hatására másik településről, házasság útján telepednek meg sokan egy-egy adott közösségben, így a korai, gyermekkorra vonatkozó információk esetlegesen egy egészen más közegre vonatkoznak. Természetesen közeli, hasonló történeti és gazdasági háttérrel rendelkező falu esetén az adatok használhatók, és analógiának tekinthetők, ennek ellenére résen kell lenni, az Észak-magyarországi falu tájegység kutatásakor is megtörtént, hogy Erdélyből áttelepült idős nénit vagy szintén Erdélyből áttelepült kosárfonó cigányokat kerestem fel interjúkészítés (vagy tárgygyűjtés) céljából. (Utóbbi

---

⁴⁴⁷ V. ö. SZILÁGYI Miklós 2007. 85.

esetben erdélyinek címkézve adtak el két, a településről származó szentképet a család tagjai, ez tapasztalat híján megtévesztheti a kutató muzeológust, ez velem is így történt, mert megbíztam bennük, és nem kérdőjeleztem meg az információkat. A képeket egy esetleges Erdély tájegység esetén tartottam felhasználhatónak, később az Észak-magyarországi falu tájegység novaji házába kerültek, mert bebizonyosodott, hogy helyiek.) Ezek után következik még az adatközlő kritikai megítélése, még az interjúkészítés után sem biztos ugyanis, hogy az általa elmondottak megbízható információk. A kutatásra jellemző az objektum és a szubjektum összefonódása,⁴⁴⁸ így még a megfelelő adatközlők esetén sem szabad elfelejteni, hogy mennyire meghatározó a szubjektum. Erre az időszakra vonatkozó adatokat így sokszor csak fiatalabb adatközlőktől lehetett megszerezni, szerencsére az adatok nagy része alkalmazható volt korábbi berendezések esetén is – ehhez azonban olyan alanyokat kellett találni, akik felmenőik révén olyan információk birtokában voltak, amelyek segítették a munkát.

Összességében azonban elmondható, hogy rengetegen segítettek, köztük sokan idősek; értékes és nagy mennyiségű anyagot sikerült rögzíteni, amely hozzájárult a részletes és hiteles berendezések kialakításához. A berendezések legfontosabb támpillére volt a sok interjú, és a kiállítási idő jelen felé közelítésével ez autentikussá tette a lakásbelsőket. Az adatközlők voltak azok, akik egyes kérdések tisztázásában még a berendezés elkészülte után, a kiállítás megnyitása előtt is bármikor rendelkezésre álltak, vagy tárggyal hozzájárultak az enteriőr teljességéhez.

Idősek klubja

A néprajzi interjúk készítésének sorában, szabadtéri szempontból újítás volt az idősek klubjával való együttműködés. A helyi szerveződésű klubok tagjai több településen is rendelkezésre álltak (Karancskeszi, Novaj), nem csak a fotók keresésénél, de néprajzi gyűjtésnél is, volt, ahol a polgármesteren keresztül jutottam el a csoporthoz. A módszernek természetesen egyaránt vannak előnyei és hátrányai is. Az előzetes egyeztetések után szervezett közös alkalommal befogadóak a résztvevők, könnyen segítenek a kutatónak. Általában nagyobb a létszám, ezért egy-egy téma megbeszélésénél többféle adat gyűlik össze, és ami a leglényegesebb, egymást segítik az emberek a visszaemlékezésben, illetve korrigálják is egymás emlékeit. Ezáltal egy sokkal színesebb és hitelesebb kép bontakozik ki a kutató előtt – bár bizonyára kritikával kell erre tekinteni, hiszen szépíthetik is a múltat, még közösen is. További

---

⁴⁴⁸ FEJŐS Zoltán 2003a. 115.

előnyként tapasztaltam, hogy a szóba kerülő, táplálkozáskultúrával kapcsolatos információk olyannyira foglalkoztatták őket, hogy a második találkozóra több hagyományos süteményt el is készítettek. A hangsúly a második találkozón van, érdemes elmenni többször egy-egy klub rendezvényeire, így még jobban megismerhetők az emberek, részletesebbé válhat a kutatás, témára lebontható egy-egy alkalom, jobban fel tudnak készülni a résztvevők a beszélgetésre. A tagok megismerésével további interjúk készíthetők kettesben egy-egy adott személlyel. Talán a klubokon keresztül könnyebb kialakítani a közösségben a mi-tudatot, azt az identitást, amely büszkévé teszi a lakosokat arra, hogy a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban felépül a kultúrájukat bemutató épület. Továbbá a fotótárhoz szükséges fényképek gyűjtésénél is nagyon hasznosnak bizonyultak a klubok, illetve tudtak olyan adatközlőket ajánlani, akik bár nem klubtagok, alkalmasak interjúkészítésre, fotógyűjtésre.

A negatív tapasztalatok közé tartozik, hogy nagy általánosságban nő a tagjai az idős klubjainak, férfiak csak elvétve fordulnak elő. Az életkori megoszlás szerint nagyon alacsony az igazán idősök száma, hiszen ők már nehezebben mozdulnak ki otthonról, csak a nagyon aktív tagok jelennek meg a találkozókön. A több ember előtti visszaemlékezés gátolhatja némely, mások előtt szégyellt, a néprajzkutatóknak kettesben esetleg feltárható adat kiderítését. Módszertani kérdés az interjúk rögzítése, hiszen általános, hogy több ember beszél egyszerre, és ezért a hangfelvételek zajosak, rendkívül fontos a pontos jegyzetelés. Végül, de nem utolsó sorban sajnos nem minden településen működik idősök klubja, így nem lehet mindenhol alkalmazni a módszert.

Az idősök klubján kívül vallásos egyletekkel is együttműködtem, méghozzá Mezőkövesden, egy rózsafüzéres társulat tagjaival, akik hajlandók voltak arra, hogy lefilmezzem őket. A filmezés után természetesen interjúkészítést is vállaltak, közösen, így több információt sikerült megtudnom tőlük. Az asszonyok süteménnyel, gyümölcscsel készültek az alkalomra, barátságosak, közvetlenek voltak, szívesen segítettek.

Iskolák

Először az egri Dobó István Vármúzeumban találkoztam olyan jegyzetekkel, amelyeket Bakó Ferenc iskolásokkal készítettett egy-egy témában (pl. májusfák állításának szokása). Ugyanilyen feljegyzések voltak segítségemre a márianosztrai tájházban is, ahol Korcsmáros László tanító gyűjtött a gyerekek segítségével.

Az Észak-magyarországi falu tervezésekor azonban én is kiaknáztam az iskolások segítségét – de nem a helyi lakosokét, bár ez utóbbi módszer is nagyon hasznos lenne, és a jövőben érdemes élni vele, a helyi iskolákkal való kapcsolatfelvétel után. A budapesti Alternatív Közgazdasági Gimnázium tantervében szerepel az évenkénti témahetek⁴⁴⁹ szervezése. Ennek folyamán a diákok felkeresnek egy adott helyet, és kutatást végeznek különböző témákban. A kutatást a környék természeti viszonyainak felfedezése egészíti ki, így a diákok többféle csatornán keresztül ismerik meg egy-egy közösség kultúráját. A diákok mindegyike külön-külön témát dolgoz fel a hét folyamán, majd ezt különböző adatokkal (szakirodalom, internet) kiegészítve egy dolgozat formájában mutatja be.

2008-ban az iskola Márianosztrát választotta kutatási pontként, az adott hetet én is a településen töltöttem, kutatással és a diákok segítségével. A munka eredményeképpen több témában születettek dolgozatok, amelyek természetesen eltérő minőségűek, de rendkívül hasznosak számomra. Voltak kifejezetten néprajzi témák is, előkerült a táplálkozáskultúra, de a disznóölés, mezőgazdasági kérdések, településtörténet is. Még érdekesebb, hogy a dolgozatok egy része a jelenre is reflektál, ami számomra is lényeges, hiszen a mai társadalom és annak kultúrájának ismerete határozza meg a múltra vonatkozó információk értelmezését. Továbbá a közösség megismerése a jövőben lehet fontos, a jelenre vonatkozó adatok ugyanis hamarosan múlttá válnak. A digitális technika fejlődésével képek is készültek, a dolgozatokat pedig megkaptuk a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Adattára számára.

Résztevő megfigyelés

A szigorúan vett résztvevő megfigyelés, vagyis a teljes részvétel a megfigyelt közösség életében hatékony, a szabadtéri muzeológiában azonban kevésbé alkalmazott módszer. Nagyon időigényes, és a legtöbb információt a jelenre vonatkozóan nyerhetjük a segítségével (a néprajztudomány nem történeti megközelítéssel élt a kezdetekben, hanem a jelen dokumentálását tűzte ki célul), persze ennek kapcsán sok adat kerülhet felszínre a múltra vonatkozóan is. Van azonban előzménye ennek a módszernek korábbi tájegység előkészítésével kapcsolatban: ez a Nyugat-Dunántúl kiállítás, amelynek felelőse Dr. Bíró Friderika. Éveken keresztül tért vissza hetekre az adott területre, ugyanahhoz a családhoz, ami a körülötte lévő kultúra mélyebb megismerését tette lehetővé. Bár eleinte nem végzett a családdal semmilyen munkát (ekkor még

---

⁴⁴⁹ V. ö. VEKERDY Tamás – HORN György 2008. 35-37.

egyetemistaként gyűjtött a településen), később egyre inkább egyes feladatok aktív résztvevője lett (pl. disznóölés, esküvő). Más faluban is ugyanígy heteket töltött egy családnál lakva, itt még mezőgazdasági munkákban is segédkezett. Ezt a megoldást természetesen a körülmények is befolyásolták (messzi terület, utazási nehézségek, bontások hossza), nem direkt, vagy tudatos volt a módszer alkalmazása. A terepen kérdőívek alapján interjúkat készített, a megfigyelések beleivódtak, azonosult a környezetével, bár időre volt szükség, hogy elfogadják és beavassák őt a helyiek. Ezek az információk azért is jelentettek sokat, mert az 1960-1970-es években még álltak olyan épületek, amelyek a 19-20. század fordulóján is jellemzőek voltak. Ekkor még a Múzeum számára vásárolt tárgyak nagy része használati tárgyként, élő tárgyként került a gyűjteménybe.⁴⁵⁰ Ma ez már elképzelhetetlen, hiszen nem akadnak ilyen háztartások.

Az Észak-magyarországi falu tájegység azonban szoros időhatárokat figyelembe véve épült, így nem volt lehetőségem ilyen, hosszadalmasnak tekinthető eljárás alkalmazására. Általában a faluban kaptunk szállást, ez segített jobban megismerni a közösséget, könnyebb volt adatközlőket keresni, kapcsolatokat kiépíteni.

Mindebből látszik, hogy a második világháború előtti időszakra vonatkozó emlék-kutatás lehetőségei egyre korlátozottabbak, ez viszont felhívja a figyelmet a közösségi népi kultúra változási folyamatainak dokumentálására. Ez a kutatás pedig a helyi közösségek identitásának védelmét, megerősítését és újrafogalmazását eredményezheti. Az örökség fogalmának kontextusában a népi kultúra a tanulás útján elsajátítható kultúrát jelenti, ez a ma és jövő kutatói számára kutatási-tudományos örökségként és nem megfigyelhető életformaként jelent vonatkoztatási pontot. De a néprajz nem lezárt örökség, vizsgálata elengedhetetlen.⁴⁵¹ Ez a szemlélet olyan adatok, információk megszerzését teszi lehetővé, amelyek változatosan alkalmazhatók alternatív, újabb korokat bemutató enteriőrök kialakításakor, tematikus kiállítások rendezésekor különböző szempontok felvillantásával, a társadalmi hasznosság szolgálatával. Ennek így is kell lennie, hiszen a társadalomnak megváltoztak a múzeumokkal szembeni elvárásai. Az intézményeknek árnyaltan, tudományos és kézzelfogható módon kell prezentálniuk az információt, ellensúlyozva a leegyszerűsített, idealizált népi kultúra-képet, amely egy hamis változatlanúságot sugall. Ebben fontos a néprajz elemző és összehasonlító szerepe⁴⁵² – ehhez pedig

---

⁴⁵⁰ Dr. BÍRÓ Friderika szíves közlése. Dr. BÍRÓ Friderika 1993. 1-12.

⁴⁵¹ FEJŐS Zoltán 2003a. 188-190. 193

⁴⁵² FEJŐS Zoltán 2003a. 196.

elengedhetetlen a megfelelő adatgyűjtés és interpretáció, a változásra való reflektálás, a mai néprajzi interjúk lehetőségeinek kiaknázása jövőbeni, kiegészítő kiállítások, enteriőrök rendezésekor.

Archív fotók elemzése, a fotódokumentáció kérdései

A kiállítások tervezésekor egyre nagyobb volt a fontossága az archív fotók elemzésének. Ennek egyik oka, hogy az épületek bemutatási idejének jelen felé közelítésével egyre több a két világháború közötti enteriőr, esetleg a még újabb kiállítási idő is. Ebben a periódusban pedig már nagyobb számban készültek néprajzosok, kutatók által felvett fényképek is, amelyek alkalmazhatók a berendezés során forrásként. Bár ezeknek a fotóknak több hátránya is van: egyrészt a képek nagy része beállított, másrészt viszonylag kevés a belső térben készített kép, ami a leghasznosabb az enteriőrök berendezésének szempontjából.

A felhasználható képek osztályozhatók a kutatók által készített (vizuális jegyzet) és más célból felvett fényképekre. Szilágyi Miklós további csoportosítást ad meg: portré, csoportkép, zsánerkép, épületfényképezés, riportfényképezés alegységekkel. Mindegyiknek más-más előnye és dokumentációs értéke van.⁴⁵³ A portrék a szabadtéri muzeológia szempontjából kevésbé használható információt takarnak, de a rengeteg portréfelvételen a hajviselet és a viseletdarabok rendkívül jól dokumentálhatók (ezeket hasznosítottam a tájegység fotótárában, ahol a közösségekre szerettem volna irányítani a figyelmet). A portrék további előnye, hogy kiállítási tárgyként bekerülhetnek az enteriőrbe (a szegényebbeknél keret, üveg, hátlap nélkül, tehetősebbeknél keretben; summásoknál a láda belső lapján, a nagybirtokokon dolgozó cselédeknek az ágy fölött⁴⁵⁴), természetesen csak szkennelt másolatként, az eredeti adattárban való megőrzésével. Így a viseletet megismerhetik a látogatók anélkül is, hogy a műtárgyakat ki kellene helyezni a lakásbelsőbe. A csoportképek közé tartoznak az esküvői és családi fotók, ezek szintén a viselet szempontjából hasznosíthatók.⁴⁵⁵ (Ennek jelentősége csak akkor van, ha a szituáció megkívánja a viselet kihelyezését a múzeumi enteriőrben.) Az esküvői képek azonban hasznosíthatóak a szabadtéri muzeológiában is, főként az életmód-szituációk térnyerésével párhuzamosan. A képeken ugyanis sokszor látszanak az esküvő kiegészítő elemei: így a vőfélybot, de a jelen felé való közeledéssel már az esküvő egyes momentumait is rögzítették a felvételeken: így a főzést, útelkötést stb.

---

⁴⁵³ SZILÁGYI Miklós 1986. 29-35.

⁴⁵⁴ KUNT Ernő 1995. 78.

⁴⁵⁵ SZILÁGYI Miklós 1986. 30.

Ezeken szintén lehetnek hasznos információk, amelyek az enteriőrben tárgyasulnak. A csoportképek közé tartoznak a testületekről, egyesületekről készített felvételek, felvonulások-színi előadások szereplői, mindezek társadalomnéprajzi és népviseleti szempontból fontosak.⁴⁵⁶ A szabadtéri muzeológiában ezek a felvételek családtörténeti szempontból is szerepet játszhatnak, illetve a szokások dokumentálásánál, például egy múzeumpedagógiai program megvalósítása esetén a szöveges információt kiegészítheti a képi megjelenítés: így pl. egy szüreti felvonulás könnyebben rekonstruálható a képek használatával. A zsánerképek a mindennapokat mutatják be, esetenként beállítottak, idealizáltak, archaizáltak.⁴⁵⁷ Ezek azonban azok a felvételek, amelyek egy-egy berendezés kapcsán a leginkább használhatók, megfelelő forráskritikával. A bemutatott munkafolyamatok, életképek ugyanis nagyon sokszor tárgyak jelenlétét feltételezik a képeken, ezekből a tárgykultúrára lehet következtetni.

Az épületfényképezés képeslapokon is megjelent: így a közterek, falvak utcái, legfontosabb épületei jelennek meg rajta.⁴⁵⁸ Ezek a képek rendkívül hasznosak lehetnek: így a megjelenő épületek utcai homlokzata építészeti jelentőséggel bír, de az előtte húzódó kerítés akár analógiaként is szolgálhat egy egészen korai korszakból, így például erdőhorváti képeslapokon jól látható részleteket ismertünk meg az épületekről a Zempléni Múzeum képeslapgyűjteményének jóvoltából. Az épületfényképek a melléképületek esetén azért fontosak, mert az udvart is ábrázolhatják, itt pedig több tárgy megjelenhet, és a múzeumi udvar életszerű kialakítását is elősegítheti a felvétel. Egyébként alapvető fontosságúak az épületfényképek a szabadtéri muzeológiában, hiszen az épületek bármilyen építészeti jellemzőihez szolgálhatnak adattal: tetőfedés, vakolatdísz, homlokzati kialakítás, eresz stb. A riportfényképezéshez készített képeket sokszorosításra szánták, a fotóriport hírlapi tudósítás, ezeknek a felvételeknek nagy a történeti értéke.⁴⁵⁹

Az Észak-magyarországi falu esetében Gönyey Ébner Sándor felvételeit lehetett a legjobban felhasználni. Rengeteg zempléni fotóján rögzítette a kabolás kemencéket például, ezekkel a felvételekkel kapcsolatban pedig a kemencék környékének, a felhasznált tárgyakkal az elemzése is további információkkal szolgált: sokat segített az erdőhorváti berendezés kialakításában a kabolás kemencék tervezésén túl. Ugyancsak hasznosak voltak a cserépváraljai barlanglakás-belsőkről készített felvételek. De

---

⁴⁵⁶ SZILÁGYI Miklós 1986. 31.

⁴⁵⁷ SZILÁGYI Miklós 1986. 31-33.

⁴⁵⁸ SZILÁGYI Miklós 1986. 34.

⁴⁵⁹ SZILÁGYI Miklós 1986. 34-35.

nemcsak a belső, a külső felvételek is hasznosak, sok esetben a fotókon szereplő emberek kezében vagy közelében is található tárgyak. Az udvarok fényképezésével szintén több tárgy megismerhetővé válik: istállók falán, csűrök alatt lévő tárgyak típusa, pontos helye. Érdekes tehát ezeket is átböngészni a különböző múzeumok fotótáraiban. A legnagyobb mennyiségű fotót a Néprajzi Múzeum fotótárában tudtam átvizsgálni.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum saját fotótárában is több kép található, főként azok, amelyek a bontásokat megelőzően készültek az enteriőrökről. Ezek a berendezések történeti vázlatához járultak hozzá.

További fontos fotóforrásnak tekinthetők maguk a falvak, ahol tulajdonképpen a más célból készített felvételek gyűjthetők (portrék, csoportképek, különböző események megörökítése). A családi fotók száma tetemes, hiszen társadalmi-gazdasági helyzettől függően, a zárt paraszti közösségek felbomlásával, a polgári, városi, munkáskultúra befolyására a 19. század második felétől megjelenik a fotográfia a falusi háztartásokban.⁴⁶⁰ Az imolai fotókiállításához végzett gyűjtőmunka során sikerült rengeteg családnál, tájházaknál, polgármestereknél összegyűjtött fotót beszkennelelni és elemezni. Több olyan volt, amelyről pontos adatok álltak rendelkezésre, így a rajtuk megjelenő tárgyak informatívak voltak, az adatokat a berendezések kialakításánál is figyelembe lehetett venni.⁴⁶¹

A képek azonban hamar besötétednek, tönkre mennek, vannak, amelyek eredetileg is rossz minőségűek. Sabján Tibor segítségével azonban számítógépes technika alkalmazásával ezeket a felvételeket is sikerült kijavítani: a legjobb példa erre a novaji berendezésről készült régi képek rendbetétele, a szobai felvétel kivilágosításakor kiderült, hogy a falon függő képek pontosan mit ábrázolnak, és milyen szentképekre van szükség a berendezéshez.

A képeket kritikával kell megközelíteni, ahogy erre Szilágyi Miklós is utalt: „Mert a fényképezőgép „objektívja” mindig a fényképkészítő „szubjektumnak” a világról alkotott képét/véleményét közvetíti, a „jobb” képminőség szükségszerűen a

---

⁴⁶⁰ KUNT Ernő 1995. 52.

⁴⁶¹ Kunt Ernő megfogalmazza, milyen adatok gyűjtésére van szükség: a készítettetés, felhasználás adatai, a fényképekhez fűződő szokások, viszonyok feltárása, tartalmuk mögöttes rétegeinek vizsgálata mind elengedhetetlenek. Lényeges még: a készítés ideje, helye, készítő, készítés módja, a kép mérete, témaleírás, a fényképek hátoldalának feliratai (kézírásos, nyomtatott), kiegészítő tartozékok, díszítő kellékek, a fénykép helye (közzemlére kitett, albumban lévő: az előbbieket tipikus helye). A nyilvánosság számára szánt képek csoportjai: az egyént azonosító képek, az egyéni életút, családtörténet fontosabb fordulójának ünnepét dokumentáló képek, az egyének társadalmi státusát deklaráló képek, valamely közösségbe tartozást bizonyító képek, távollevő személyeket helyettesítő, rájuk emlékeztető képek, illetve a kellemes emlékre emlékeztető képek. Fontos továbbá a különböző vonatkozások feltárására irányuló interjúk készítése is. 1995. 28-31.

fényképész mester/fotóművész tudásába – szándékaiba – vágyaiba beágyazódva jelentkezik. Nem lehet például függetlenítenünk a paraszti munkáról, életmódról, szokásról készített, amúgy igényesen komponált és világított fotót attól a társadalmi és kulturális közegetől, amely a fotóművészet más-más irányzatainak annak idején a létjogosultságát biztosította.” A két világháború közötti idilli reprezentációt később a nyomor túlhangsúlyozása követte.⁴⁶² Ennek ellenére bármely képen található olyan részlet, információ, amely hasznos lehet.

A néprajzi terepmunka során én is folyamatosan készítettem fotókat, adatközlőkről, épületekről, tárgyokról, a munkafolyamatról (tárgygyűjtés stb.), illetve dokumentálni kívánt néprajzi jelenségekről. Egyes folyamatok dokumentálásánál fontos, hogy ne szelektáljunk, és ne a saját preconcepciónkhoz alakítsuk a valóságot, így alakítva a felvételt.⁴⁶³ A fotók száma ezres nagyságrendű a digitális technika alkalmazásából adódóan. A fotó az alapja a kutatásnak, az elemzésnek és a prezentációnak is,⁴⁶⁴ így több funkciót tölt be egyidőben, ez pedig meghatározza a kép készítését is.

A fotók elemzésénél kell kitérni a digitális technika előnyeire: a hatalmas memóriával rendelkező fényképezőgépekkel több száz, több ezer kép elkészítése válik lehetővé a felvétel pillanatában eddig szükséges szelekciót megszüntetve, külső és belső térben egyaránt; a képek előállítása olcsó, a gép könnyű, kicsi, gyorsan dolgozik, a kép visszanezhető, hamar adatolható és esetleg meg is ismételhető, a fényképalanynak megmutatva új narrációt idézhet elő.⁴⁶⁵ Olyan képekből is nyerhetők ki adatok a jövőben különböző kutatási célokból, amelyekről eredetileg nem feltételeznénk, ezért érdemes mindent lefényképezni, hiszen így is hiányozni fognak egyes felvételek az adatok összesítésekor. A fotók lehetőséget teremtenek arra is, hogy egyes jelenségeket különböző vonatkoztatási rendszerben vizsgáljunk, egymástól távol álló információkat közelítsünk.⁴⁶⁶ A sok felvétel azonban megnehezíti a dokumentációt, sokkal több adat rögzítésére van szükség, a felvételek ugyanis csak akkor lesznek teljes értékűek, ha megfelelőképpen adatoltak. Ez egy hosszabb kutatóút során nagy munkát ró a kutató muzeológusra. A képeket később nagyon jól fel lehet használni, a sok részletfotó nem csak a néprajzost, de a mérnököt is segíti a további munkában. Az adattárba kerülő

---

⁴⁶² SZILÁGYI Miklós 2003a. 122.

⁴⁶³ BÉRES István 2007. 317.

⁴⁶⁴ NAGY Károly Zsolt 2005. 91.

⁴⁶⁵ NAGY Károly Zsolt 2005. 93. 97.

⁴⁶⁶ NAGY Károly Zsolt 2005. 105.

képek azonban az Észak-magyarországi falu tájegység esetében más célra is használhatók: így illusztrációs anyagként tablókon, molinókon, előadásokban, virtuális játékokban, de a sort tovább is lehet folytatni. Éppen ezért már a korábbiakban is fontos volt nemcsak az építészeti jellemzők, épületek fotón való rögzítése, de az emberek, szokások, pillanatok, hangulatok dokumentálása is – még akkor is, ha az esetleg más irányultságú volt, mint a lakóház által bemutatott tematika. Képeket készítettem a filmfelvételek közben is, így sokrétű dokumentáció született egy-egy folyamatról, természetesen ezeknek az alkalmazása is több irányú, kiállításokhoz, tablókhöz lehetett felhasználni őket. A képek segítségével készítettünk inventáriumot mérnök tájegységfelelős kollégámmal az általunk dokumentált útmenti feszületekről, ezáltal elősegítve az útmenti feszület kiválasztását, és képekben közvetítettük a falvakhoz fűződő érzéseinket a polgármesterekkel való kapcsolatkiépítés során is, mikor fotókból összeállított vetítést tartottunk a kutatásról, felhasználva azokat a hangulatsfelvételeket, amelyek az adott községet ábrázolták.

A fényképek elkészítéséhez szükséges a tulajdonos hozzájárulása a későbbi problémák elkerülése végett. A képeket azonban használtam arra is, hogy szorosabb kapcsolatot építsek ki az adatközlőkkel, volt olyan eset, hogy a papírra nyomtatott képet postán vagy személyesen vittem el helyi segítőknek, de arra is akadt példa, hogy más földrészen élő unokájának e-mailben továbbítottam képeket a nagymamáról, ezáltal sokkal közelebb kerültem az interjúalanyhoz.

Szintén a digitális technika előnye, hogy nem kell elkérni a tulajdonosoktól a saját tulajdonú régi fényképeket, egyszerűen hordozható számítógép és szkennel segítségével szinte bármiről készíthetünk jó minőségű másolatot. A saját, személyes felvételek és családi albumok lehetőséget teremtenek arra is, hogy a fényképek kommunikatív karaktere által perszónális vagy familiáris narratívákat gyűjthessünk a kutatás során.⁴⁶⁷

Képeslapok

Az Észak-magyarországi falu tájegység előkészítése során képeslapokat is használtam fel forrásként. A szerencsi Zempléni Múzeumban több százezer darabból álló gyűjtemény található, tematika és időrend szerint rendszerezve – ezeknek egy része digitalizált változatban az interneten is hozzáférhető a www.arcanum.hu weboldalon. A képeslapok témáját Petercsák Tivadar osztályozta a képes levelezőlapokról írt

---

⁴⁶⁷ BÉRES István 2007. 319.

könyvében: a lapok között legnagyobb számban a városképek és tájképek jelennek meg, mozaikképes változatban vagy egy nagyobb képet megjelenítve. A városképek mellett ezeken a lapokon népviseletbe öltözött alakok vagy a településre jellemző termékek is láthatók egyes esetekben, falvakról képeslapok egészen a 19. század végétől készülnek.

A következő tematika a közlekedési eszközöké, a városképi lapokon vizsgálhatók a járművek is, de külön is megjelenhetnek a hajók, vasúti témájú képek stb. A néprajzi muzeológia szempontjából azonban a népéleti, népművészeti tematikájú képeslapok a legfontosabbak. A negyedik csoport a történelem, politika, propaganda témájú képeket tömöríti, az ötödik pedig az alkalmi lapok csoportja.⁴⁶⁸

A képeslapok több típusa is felhasználható szabadtéri kiállítási célokra. A településenként kereshető, városképeket és tájképeket megjelenítő képeslapok között több is kapcsolódhat a kutatni kívánt faluhoz, a településeket bemutató lapokon pedig általában látszanak az épületek, közterek, legfontosabb középületek – esetleg emberek is. Kivételt képez az, ha valamilyen látványosság is kapcsolódik a településhez, mert akkor ezek nagyobb hangsúllyal szerepelnek a lapokon – pl. füzéri vár. A települést bemutató, mozaikképes lapokon a lakóházakkal kapcsolatban a már említett építészeti részletek fontosak: kerítés megléte, ház külső megjelenése stb. Szerencsére a képek többsége datálható, hiszen a hátoldalon található szöveg, dátumozás segít a pontos időbeli elhelyezésben. Így az építészeti kutatásokhoz, illetve a településtörténethez hasznosítható leginkább ez a típusú kép.

De van másik csoport, ami figyelmet érdemel, ezek pedig a néprajzi témájú képeslapok – akár fényképfelvétel, akár rajz formájában. A képeslapokat idegenforgalmi céllal készítették, a helyinek tartott sajátosságokat kívánták velük bemutatni, az adott kor vizuális sztereotípiáinak felhasználásával. Kevés a természetes közegben, paraszti munkát ábrázoló kép, és hangsúlyosak a beállított kompozíciók. A témák között azonban megtalálhatók a népi gazdálkodás, népi építkezés, paraszti közlekedés, teherhordás, vásárolás és a régi népszokások is. A tájegység szempontjából további fontos adat, hogy az egri Baross-nyomda rengeteg képeslapot forgalmazott a környékbeli falvakról, főleg népviseletbe öltözött emberekkel, de egy-egy népszokásra való utalással is.⁴⁶⁹

Nemcsak külső képeket, illusztrációkat, de enteriőrt is fel lehet fedezni ezeken a képeken. Ezen kívül a leglényegesebb elem a képen szereplő figurák öltözete – így

---

⁴⁶⁸ PETERCSÁK Tivadar 1994. 33-54.

⁴⁶⁹ PETERCSÁK Tivadar 1994. 42-46.

viselettörténeti szempontból is értékelhetők a képek. Fontos szerepet kapnak a népművészeti témájú lapok is, amelyek faragásokat, szötteket stb ábrázolnak.⁴⁷⁰ Persze esetünkben a tárgyakat, interiőröket előtérbe helyező képek a leghasznosabbak. Az Észak-magyarországi falu tájegység kutatásakor a képek közül olyanokról is gyűjtöttem adatokat, amelyeken növények szerepeltek: így például datált levelezőlapon lévő leander, edényben az udvaron. A néprajzi tematikájú képek általában egy-egy ismertebb népcsoporthoz kötődnek – pl. matyókhöz.

Még nagyobb lesz a jövőben a jelentősége a képeslapoknak, hiszen a 20. századi falu tájegységgel kapcsolatosan már jóval több darabot lehet az adott korból felhasználni.

A képeslapok nemcsak adatokat közvetítenek, de tárgyként megjelenhetnek az interiőrökben – kizárólag azokban a kiállítási időkben, amikor a képeslapküldés már szokássá vált, ekkor a képeslap dekorációs elemmé is válhat, kikerülhet a falra, képek közé. A tájegység domaházi épületében archív fényképek vizsgálatakor derült ki, hogy a falra akasztott képek közül kettő valójában képeslap – mindkét darab madarat ábrázolt. A képeket továbbítottam a Zempléni Múzeumba, ahonnan megkaptuk az eredeti képeslapok beszkenelt változatát, amelyet kinyomtattunk és elhelyeztünk az interiőrben, a szoba falán úgy, ahogyan az eredeti felvételen szerepelt.

Illusztrációk

Nemcsak az archív fotók informatívak, de a korabeli építészeti szaklapokban vagy akár könyvekben (pl. Malonyay-sorozat) megjelentetett illusztrációk is.⁴⁷¹ Ezek belsőket is ábrázolhatnak: így a Magyar Építőművészet 20. század elejéről származó, 1912-ben megjelent számában egy siroki barlanglakás belső terét megjelenítő képet találtunk, ezen még az is kivehető, hogy a berendezés részeként megjelenő vetett ágy festett, mellette komód áll, a komód felett pedig különböző tárgyak függenek a falon. Ide tartoznak a Malonyay-kötetekben megtalálható illusztrációk is, amelyek bár nem feltétlenül belsőket ábrázolnak, hasznosak lehetnek a tárgytipusok megismerésének szempontjából.

---

⁴⁷⁰ PETERCSÁK Tivadar 1994. 42.

⁴⁷¹ Dr. Zentai Tünde, a Dél-Dunántúl tájegység muzeológusa a kiállítás csökölyi házát a Malonyay-kötetben megjelent illusztráció alapján rendezte be. MALONYA Dezső 1912. XXXV. Tábla Kis Farkas Péterék szobája.

Újságok

Érdemes bizonyos újságok áttekintése is, persze ez nehézkes folyamat, és kevesebb eredménnyel kecsegtet. Vannak azonban elektronikus formában megjelentetett újságok, így például a Vasárnapi Újság, amelynek számait CD-formátumban lehet olvasni.⁴⁷² Így a keresés is könnyebb, sőt, tárgyszavakra, települések nevére is rá lehet keresni az elektronikus változatban. A Vasárnapi Újságot jól hasznosítottam a Felföldi Mezőváros csizmadiaműhelyének kialakításakor, a csizmadiákra vonatkozó cikkek száma ugyanis rendkívül magas volt. Az ebben az újságban megjelenő adatok legfőképpen a településtörténetek megírásában segíthetnek, egyes mesterségek mindennapjainak megismerésében, a hirdetések tárgytípusok elterjedésének vizsgálatában.

A helyben megjelenő lapok átolvasása több időt igényel, elszórt adatokat biztosíthat egy-egy település történetéhez kapcsolódva.

Katalógusok

A különböző kereskedések, gyárak katalógusai szinte a legfontosabb források, rendkívül megbízhatóak. Ezekből egyértelműen kiderül, hogy hol, milyen típusú tárgyak voltak elérhetőek az emberek számára – a falvakban a Hangyaszövetkezet katalógusainak tanulmányozása hasznos (pl. 1927-ben kiadott Hangya katalógus,⁴⁷³ 1904/1905-ös Reményik-féle, kolozsvári árjegyzék⁴⁷⁴). A katalógusokban a tárgyak neve mellett többször ábra is szerepel, ezen kívül az árat és a tárgy alapanyagát is feltüntetik. Az árak alapján azt is mérlegelni lehet, hogy egy-egy parasztszalád jövedelméhez mérten megengedhette-e magának az adott tárgy megvásárlását. Fordítva pedig egy-egy tárgy múzeumba szállításánál a katalógusok alapján dönthető el a tárgy pontos készítési ideje.

Az Észak-magyarországi falu tájegység esetében is több tárgyról informálódtam a katalógusokban egy-egy berendezés kiállítási idejének meghatározása után, hogy tudjam, milyen típust keressek: így mosdóállványról, papír alapanyagú tárgyakról a papír installációk minél autentikusabb megjelenítése miatt, hurkatöltőről a disznótor helyes eszközanyagának kialakításához, zománcos edényekről és sütőformákról a novaji, sütőformákat bemutató kamara tárlat rendezéséhez. Érdekes volt egy

---

⁴⁷² 1854-1921 közötti időszak példányai elérhetőek digitális formában.

⁴⁷³ Budapest. „Hangya” Termelő-értékesítő és fogyasztási szövetkezet, a Magyar Gazdaszövetség szövetkezeti központja árjegyzéke vas-, üveg-, porcelánárúkról és mezőgazdasági gépekről.

⁴⁷⁴ Árjegyzék Reményik I. és Fiai vas-nagykereskedéséből. Kolozsvárt.

márianosztrai adat, miszerint a *Párisi Nagy Áruház* katalógusa a berendezés részét képezte egy háztartásban, ezt nézegették a gyerekek szívesen.

Tájházak berendezései

A településen alapított tájházak anyagának ismerete szintén hasznos adatokkal szolgál. Ha nem a megyei múzeumnál dolgozó néprajzkutató dolgozta ki a berendezési tervet, akkor a helyiek szövetkeztek és állították össze az enteriört, ez hiteles lakásbelső elérését is jelentheti. De nem minden esetben megfelelő az enteriőr, többször ugyanis egy tárgyféleségből sok típust is kiállítanak, nehogy a tárgyat felajánló személy megsértődjön, esetleg nem megfelelő helyiségbe kerülnek egyes darabok. Sokszor nem egyezik a bemutatási idő és a kialakított berendezés – néha még bemutatási idő sincsen.

A különböző tárgytípusok azonban mindenképpen figyelmet érdemelnek, hiszen ezekből kiindulva el lehet kezdeni a gyűjtést, meg lehet oldani a rekonstrukciók készíttetését is, nem ritkán helyi mester segítségével.

A jól berendezett tájház legfőbb előnye azonban a tárgyak elhelyezésének megismerése, a bemutatott berendezési forma értelmezése, és ebben a tárgyak típusának, számának és helyének elemzése a legfontosabb információ.

A tájházak berendezéseit mindenképpen kritikával kell szemlélni, de sok esetben a helyben megőrzött tájházak analógiaként értelmezhetők. A tájházakról manapság már több írott, nyomtatásban megjelent forrás szól, ezeknek egy része a Tájházszövetség által megjelentetett kiadvány, főként a Tájházi Hírlevél vonatkozó számai, de létezik pl. a Hont megyei tájházakat bemutató könyv⁴⁷⁵ is. Ebben a régió tájházainak szöveges bemutatása mellett képek is találhatóak, így több lakásbelső is megismerhető.

Weboldalak

A régiségek hatalmas mennyiségét kínálják fel eladásra az internetes felületeken, különböző áron.⁴⁷⁶ A weboldalak tanulmányozása azonban nemcsak a vásárlás céljából megfelelő, hanem bizonyos tárgyak típusainak megismerésére is, a változatok feltérképezésére, az információk nem mellékesen az árképzésben is segítenek a terepmunka során. A tárgyakról talált információt kritikával kell kezelni, hiszen nem feltétlenül hozzáértők, a tárgyat ismerők hirdetik őket.

Az aukciós oldalakon kívül természetesen bármilyen internetes oldal felkereshető, adatok és képek keresése szempontjából (több néprajzi jellegű írás

---

⁴⁷⁵ CSÁKY Károly 2007.

⁴⁷⁶ Ld. A tárgygyűjtés módszertani kérdései fejezetet.

elektronikus formában elérhető a világhálón), tájékozódásképpen, mivel nagyon sokan töltenek fel információkat gyűjteményeikről, írásaikról, tapasztalataikról. Érdekes példa a www.zomanctabla.hu, amelyen zománctáblák és – dobozok teljes katalógusa található.

Tárggyűjtemények

A különböző múzeumok tárggyűjteményeinek megismerése szintén a tárgyról való tudást bővíti. A Néprajzi Múzeum tárgyai között több olyan is található, amelyet eredetileg az akkor még az intézmény külön osztályaként működő Szabadtéri Néprajzi Múzeum tervezett kiállításai számára vásároltak. Ezeken kívül sok tárgyról szakmailag igényes tárgyleíró kartonokat gyártottak a Néprajzi Múzeum munkatársai, az ezeken lévő, készítésre és használatra vonatkozó információk jelentős segítséget jelentettek a funkcióra, használatra, esetenként a tárgy berendezésben elfoglalt helyére vonatkozóan. A kiválasztott tárgyról készült fotók összehasonlításra is alkalmasak.

Az Észak-magyarországi falu tájegység esetében a Néprajzi Múzeum bűrtárggyűjteményében lévő összes észak-magyarországi tárgy adatait átnéztem. Ennek nehézsége az volt, hogy nem egységesen volt jelölve a számítógépes adatbázisban a gyűjtés/használat helye: így a Heves megyei, Nógrád megyei, gömöri, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei tárgyakon kívül a felföldi, felvidéki és észak-magyarországi keresőszavakra is rá kellett keresni a kiállításban szereplő falvak nevének kívül. Ebből kiderült, hogy melyik tárgyat honnan gyűjtötték, azok milyen típusúak, mi szerepel a leírásukban. Mindez hozzásegített ahhoz, hogy a berendezéseket minél hitelesebb adatok alapján alakíthassuk ki.

A Néprajzi Múzeum tárggyűjtése azonban a szomolyai pinceház summásokról szóló kiállításához volt a leglényegesebb (a novaji konyha konyha-padjának leírásán túl), mert egy mezőkövesdi summás, Gari Takács Margit tárgyait K. Csilléry Klára úgy gyűjtötte össze, hogy a leírókartonokon szerepeltetett minden, az adott tárgyról megtudott információt. Mivel a szövegek rendkívül érzékletesek, személyesek és informatívak, minimális rövidítéssel tárgyfeliratokként szerepeltettem őket a kamara-kiállításban, természetesen nem a nyilvántartott tárgyak kölcsönzésével, hanem hasonló tárgyak szerepeltetésével. Vagyis a megismert szöveg indított arra, hogy a kiállításban felhasználjam őket változatlan formában.

Ezen kívül az egri Dobó István Vármúzeum anyagát is átnéztem, ebben az esetben speciális módon: településre vonatkozó kereséssel. A tárggyűjteményben

fellelhető hatalmas mennyiségű noszvaji tárgy listájából rengeteg adatot leszűrtem: a tárgyak típusán, elterjedtségén kívül a helyi elnevezéseket is megismertem – ez egy olyan előny, amelyet mindenképpen ki kell aknázni a jövőben az interpretáció során, hiszen a helyi jellegzetességek megőrzése és továbbadása a cél, és ez sokkal szórakoztatóbb egy-egy furcsának tűnő, vagy érdekes tárgynévvel kiegészítve, amit már a helyiek sem ismernek.

Egyes gyűjteményekben azonban nem a település volt a keresőszó, hanem maga a tárgy, így a mezőkövesdi Matyó Múzeum raktárában tálások és konyhapadok után érdeklődve bukkantam igazi kincsekre.

A miskolci Herman Ottó Múzeum raktára is tovább bővítette a tárgyakról felhalmozódó tudást, így többek között sikerült észak-magyarországi virágcserepet találni, amelynek alapján elkezdhattuk az installációs virágcserepek legyártatását. Sajnos ebből a tárgytípusból nagyon kevés maradt fenn.

A sárospataki Rákóczi Múzeum tárgyraktárából származnak azok a bútorok, amelyekről hiteles másolatot készítettek a Szabadtéri Néprajzi Múzeum munkatársai – a sátorlajaujhelyi bútorközpont termékeit nagy mennyiségben őrzik raktáron, ezeket tanulmányozva a kiállítási időhöz leginkább illő darabokat sikerült kiválasztani a filekházi épület berendezéséhez.

A múzeumi tárgygyűjteményeken kívül a magángyűjtemények megismerése is adatokkal szolgálhat bizonyos tárgytípusokról.

Néprajzkutatók

A néprajzkutatók felkeresését külön kell szerepeltetni a néprajzi gyűjtés lehetséges „forrásai” között, hiszen tanácskozás egy-egy téma szakavatott kutatójával újabb szempontok, információk megismerését jelentheti. A néprajzkutatók egy részének ráadásul több ki nem adott saját gyűjtése, fotója van, amely szintén hasznos lehet.

Az Észak-magyarországi tájegység tervezésekor kapcsolatot vettünk fel Janó Ákossal, aki megismertetett a korábban tervezett, de meg nem valósított Borsod-Abaúj-Zemplén megyei regionális szabadtéri múzeum koncepciójával. Az ehhez szükséges kutatást elvégezve több épületről beszámolt, fényképekkel kiegészítve, és ez a mi (Román Árpád mérnökkel közösen továbbgondolt) tájegységi koncepciónkat is befolyásolta, hiszen ennek a hatására kezdtünk talpas-vázás, sövényfalú, alapincézett épületet keresni.

Fényképeivel segítette a munkánkat Petercsák Tivadar, aki Filkeháza mindennapjait dokumentálta az 1950-1960-as években, így sokkal több archív felvételt tudtunk az imolai fotókiállításba emelni, mint amennyi múzeumi adattárakból származott. Ezen kívül filkeházi kutatásai alapján az újraépítés és berendezés egyéb kérdéseiben is hozzá fordultam.

Limbacher Gábor a római katolikus kiskápolnák felkutatásához nyújtott segítséget, míg Veres Gábor, aki az észak-magyarországi lakáskultúrából írta doktori disszertációját, a berendezési tervek vonatkozásában állt segítségünkre. Itt szeretnék köszönetet mondani továbbá Viga Gyulának, Kapros Mártának, Balassa M. Ivánnak, Flórián Máriának, Paládi-Kovács Attilának, Füzes Endrének, Császi Irénnek, Zábrátszky Évának, Földi Viktóriának és F. Tóth Balázsnak.

Helyi segítség

A településeket, a településtörténetet, a lehetséges adatközlőket azonban leginkább a helyiek ismerik. Ki kell használni ezt a szellemi tőkét, mert így sokkal több és színesebb anyag áll rendelkezésre a munkához. A helyi segítség lehet bármilyen: a korábbi rendszer szerint felkeresett papon vagy lelkészen,⁴⁷⁷ tanítón kívül ma már a polgármester, egy érdeklődő jegyző, egy faluból elszármazott író, egy diplomás fiatal, egy nyugalmazott tanár vagy könyvtáros, a tájház gondnoka, netalántán a településen működő régiséggyűjtő rengeteg segítséget tud nyújtani. Tudják, kit érdemes felkeresni, ki alkalmas interjúkészítésre, ki ismeri a legjobban a falu hagyományait, történetét, esetenként tudják azt is, hogy hol lehet tárgyakat gyűjteni, kiknek eladó a hagyatéka.

A tájegység előkészítése során így sikerült több településen olyan fiatalokra bukkanni, akik továbbtanulásuk során a falu történetének egy aspektusáról írtak szakdolgozatukat, és ennek másolatát rendelkezésünkre is bocsátották: így Domaháza gazdálkodásáról⁴⁷⁸ és Szomolya hagyományairól⁴⁷⁹ is plusz anyagot gyűjtöttem, amely nem néprajzi tanszéken született dolgozat volt, így másképp nem is sikerült volna megtalálni. Szintén Domaházával és Szomolyával kapcsolatban kell megemlíteni egy-egy író: előbbi helyszínen Elek Menyhért⁴⁸⁰ tanítót, aki a helyi népdalokat jelentette meg külön kötetben, utóbbi településen Somogyi Dénest, aki rengeteg kötetet⁴⁸¹ írt a szomolyai múltrol, és mindezt elektronikus formában a rendelkezésünkre bocsátotta. A

---

⁴⁷⁷ Pl. Dr. BÍRÓ Friderika 1993. 5.

⁴⁷⁸ ALABÁN Péter 2008.

⁴⁷⁹ BAJZÁT Orsolya 1999.

⁴⁸⁰ 1997.

⁴⁸¹ Ld. Szomolyát bemutató rész.

szomolyai jegyző régi fényképek gyűjtésével foglalkozik, így az általa összeszedett képek a fotótárunkat gazdagították, de a példákat tovább is lehet sorolni például a noszvaji könyvtárossal, aki több, a település hagyományairól készített filmre hívta fel a figyelmünket.

Kulturális Örökségvédelmi Hivatal

A néprajzi gyűjtés során, az újraépítési javaslatok megírása előtt Román Árpád mérnökkel megkerestük a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal népi építészeti anyagát. A településenként rendezett felméréseket térképeztük fel, illetve a kutatások során készített fényképeket néztük át. A felmérések anyaga kiegészíti a Szabadtéri Néprajzi Múzeum adattárának felmérési anyagát, az épületek megismerése nemcsak analógiaként szolgálhat, de kiindulópontként is egyes, a koncepcióból hiányzó épületek kereséséhez. A felmérésekről másolatot kaptunk. Itt találtuk meg a szomolyai, tájházként működő pinceház újjáépítésének műszaki adatait.

Térképek, katonai felmérések

A településekről készített térképek tájegységi koncepciók kialakításánál, a múzeumi településkép meghatározásánál, illetve az újraépítési javaslatok háztörténeti felgöngyölítésénél hasznosíthatók. Ezek alapján több esetben megállapítható, állt-e ház az adott telken a felmérés időpontjában, milyen tájolású, mekkora épület lehetett. Az adóösszeírásokhoz készített térképeken kívül a településtörténet szempontjából is lényeges katonai felmérések anyaga segítheti a munkát. A katonai felméréseket több alkalommal elvégezték (I. 1780-1784, II. 1806-1869, III. 1869-1884), a megrajzolt térképlapokat szöveges információval is kiegészítették. A második katonai felmérés térképei részletesebbek, pontosabbak lettek, mint az első, a katonai igények, illetve a vasútépítések és folyószabályozások követelményei miatt. A szelvényeken feltüntették a területek és dűlők neveit, újdonság, hogy ábrázolták a települések nevét, a házak, némely esetben istállók számát és befogadóképességét.⁴⁸²

A tagosítási térképek elemzése a gazdálkodás kapcsán szolgálhat részletekkel. A falvak határát, szántóföldjét és külterületét ábrázoló térképlapokon területi adatokat, birtokosneveket is feltüntettek.

---

⁴⁸² 2010. <http://lazarus.elte.hu/hun/tanszjpg/tarlat/03.htm>

A tájegység esetében a 20. század eleji Gömör és Kishont vármegyét ábrázoló térkép⁴⁸³ segítségével határoztuk meg a történeti Gömör megye kiterjedését, és ez alapján végeztük el a kishemesi falvak kigyűjtését is, azzal a céllal, hogy kishemesi lakóépületet találjunk a tájegységbe.

Néprajzi filmek, a tájegység kutatásai során felvett filmanyagok

A néprajzi kutatások során jól hasznosíthatók a néprajzkutatók által korábban rögzített néprajzi témájú, dokumentarista jellegű filmek. Ezeket múzeumok archívumában érdemes keresni, a legfontosabb gyűjteménye a Néprajzi Múzeumnak van. Filmjeikről katalógust is megjelentettek,⁴⁸⁴ amelyben a felvételek település és tematika alapján is kereshetők, bár Hoppál Mihály az Ethnographia hasábjain már 1972-ben közölte az első filmkatalógust.⁴⁸⁵ Filmeket helyi televíziók, illetve a Magyar Televízió archívuma szintén tartalmazhat, de magánemberek, önkormányzatok⁴⁸⁶ is rendelkezhetnek különböző felvételekkel.

Kifejezetten a néprajzi dokumentálás céljával filmet készítők között elsőként kell említeni Gönyey Sándort, aki 1920-1944 között filmezett. Ebben az időszakban a filmet kivonatként értelmezték, amely minden lényeges mozzanatot megörökített, de a technikai korlátok miatt ekkor még sok belső felvétel a szabadban készült, és több folyamatot rekonstruálni kellett a felvételek kedvéért. Gönyeyn kívül Molnár István táncfelvételei érdemelnek említést, de rajta kívül Bartók Béla is szorgalmazta a filmezéssel történő dokumentálást. Elévülhetetlen érdemeket szerzett a néprajzi filmezésben Keszi Kovács László, aki a finn iskola elvei szerint dolgozott, a lényeg megörökítésére törekedve. 1947-ben újjászerveződött a néprajzi filmezés a Néptudományi Intézetben, majd ezt követően a Népművészeti Intézetben. Szóts István és Raffay Anna szintén a néprajzi filmezés kiemelkedő alakjai, népszokásokat megörökítő felvételeket készítettek főként az 1950-es években. 1951-től az ELTE Néprajzi Intézetében is elindult a filmezés, majd a következő fontos dátum 1967, mikor is Kodály Zoltán elkészítette az első szinkronhangos filmet. Az 1960-1970-es években a Magyar Televízió és a MAFILM vállalt oroszlánszerepet a filmkészítésből (ezek professzionálisabb filmek, esetenként alacsonyabb szakmai színvonallal), majd 1985-

---

⁴⁸³ <http://lazarus.elte.hu/hun/maps/1910/gomork.jpg> Kiadatott a vallás és közoktatásügyi m. kir. Minister úr megbízásából.

⁴⁸⁴ TARI János et al. 1995.

⁴⁸⁵ HOPPÁL Mihály 1972. 142-154.

⁴⁸⁶ Pl. Szomolya: Hagyományos kőbányászat, Hagyományos kőfaragás, Horgolt húsvéti tojás, Húsvéti pillanatok, Recekészítés.

ben engedélyezték a Néprajzi Múzeumban a Néprajzi Filmstúdió megalapítását.⁴⁸⁷ Külön említést érdemel a Szabadtéri Néprajzi Múzeum épületbontásokat dokumentáló film adatbázisa is.⁴⁸⁸ E mellett ki kell emelni a korábbi tájegységek megvalósulását rögzítő felvételeket, így a Dél-Dunántúl és a Felföldi Mezőváros, vagy az Észak-magyarországi falu kiállítások esetében.⁴⁸⁹

A filmek gazdagon dokumentálnak szokásokat, munkamozzanatokat, rögzítve a külső körülményeket, mozdulatsorokat, kommunikációs finomságokat, hangokat, egy folyamat egészét. Erre a fényképezés nem képes, így a filmek értelmezése új dimenziókat nyithat meg a kutatásban, lehetőséget nyújt bonyolultabb jelenségek megértésében azáltal, hogy a felvétel többször megnézhető. A modern technika által a megismerés elmélyülhet, a pillanat és mozgás rögzítése lehetővé válik, múzeumba kerül az emberi interakció, amely legfeljebb tárgyak révén fejezhető ki.⁴⁹⁰ A filmek segítséget nyújtanak a felnőttképzésben, lehet őket a tárgyakkal együtt vagy külön vetítőben alkalmazni.⁴⁹¹

A filmek forrásként való használata mellett a tájegység előkészítése során több filmfelvételt magunk is készítettünk, előre gondolva a filmek kiállításban való alkalmazásán, kiaknázva a filmek lehetőségeit, hatását (ezek a felvételek a film nyelvezete alapján az alcímekkel ellátott filmek és a direkt nyelvezetű filmek közé tartoznak⁴⁹²). Felvételek születtek a következő témákban: a novaji nagykalács sütése (Batári Zsuzsanna), az erdőhorváti pereg sütése (Batári Zsuzsanna, Román Árpád), pilisszentkereszti ostyasütés (Batári Zsuzsanna, Vass Erika, Hugyecsek Balázs), zempléni drótos tótok munkája (Batári Zsuzsanna, Hugyecsek Balázs, Rizmayer Péter), túrós lepény sütése Domaházán (Batári Zsuzsanna), Szentcsaládjárás Patakon (Vass Erika, Buzás Miklós, Busai Imréné), rózsafüzéres társulat Mezőkövesden (Batári Zsuzsanna), summások életmódja (Batári Zsuzsanna, Hugyecsek Balázs), a noszvaji hátikosár fonása (Batári Zsuzsanna), novaji remélés (Batári Zsuzsanna, Hugyecsek Balázs, Kovács Levente).⁴⁹³

A látogatók vizuális kultúra iránti igényét kielégítve, a fiatalabb nemzedékeket megszólítva olyan folyamatokat filmeztünk, amelyeknek fotón való rögzítése már

---

⁴⁸⁷ TARI János 2002. 91-150. HOPPÁL Mihály 1972. 137-138.

⁴⁸⁸ BALASSA M. Iván 1997b. 215-216.

⁴⁸⁹ Készítők: Tari János-Zentai Tünde, Tari János-Kemecsi Lajos, Tari János-Román Árpád.

⁴⁹⁰ FEJŐS Zoltán 2003a. 100.

⁴⁹¹ TARI János 2000. 325-326.

⁴⁹² TARI János 2002. 62.

⁴⁹³ A filmeket Hugyecsek Balázs és Rizmayer Péter vágta.

idejétmúlt, amennyiben elérhető egy videokamera, ami egyébként a részleteket is közelről mutatja: a Szabadtéri Néprajzi Múzeum eszközeit használtuk a felvételek készítése során, a digitális kamera rendkívül jó minőségű, hosszú anyagok felvételét tette lehetővé. A filmeket nemcsak dokumentációs céllal vettük fel, eleve szándékunk volt felhasználni őket a múzeumi tájegységben az interpretáció eszközeként.⁴⁹⁴ Így voltak olyan felvételek is, amelyeket célzottan, már eleve az enteriőrben megjelenő életmód-szituáció kiegészítésének terveztem: így a novaji lakodalmas kalács sütéséről szóló felvételt vagy az erdőhorváti pereg sütését rögzítő filmet. E mellett a néprajzi tematikájú filmek értékének felismerése vezetett az Észak-magyarországi falu tájegységében kialakítandó vetítőhelyiség koncepciójához is, ahol a látogatók a régióhoz kapcsolódó néprajzi filmeket tekinthetnek meg. Ezek a filmek olyan témákat dolgoznak fel, amelyeknek bemutatása tárgyakkal nem vagy csak nehezen oldható meg: így pl. kosárfonás, farsangi remélés, tehát főként a népszokások, mesterségek és a népi táplálkozás területét feldolgozva. De nemcsak az észak-magyarországi régió tágabb kultúráját mutatják be ezek a felvételek, hanem egyes enteriőrök témáját is tovább részletezik: pl. drótos tótokat bemutató felvétel.

A filmek felhasználási lehetőségei alapvetően meghatározták a célközönséget is, ide sorolhatjuk az összes látogatót, magyarokat és külföldieket, fiatalokat és időseket egyaránt, mindez meghatározta a film nyelvezetét, illetve a vágás és egyéb illusztrációk felhasználásának módját is. Egy olyan film készült, amelyben az interjúk dominálnak, ez pedig a szomolyai summáskiállítás filmje, melynek gerincét a szereplők visszaemlékezései jelentik. Az interjúk alatt fontos a mély kontaktus kialakítása, ehhez fontos az, hogy csoportmunka folyjon, és a kutató az interjúalanyra tudjon koncentrálni.⁴⁹⁵

A filmek esetében is fontos a kritika, hiszen itt is előfordulhat, hogy az interjúalany szubjektumán keresztül megszépül,⁴⁹⁶ átváltozik a múlt valósága. Nem csak az interjúalany, de a kutató jelenléte is befolyásolhatja a felvételt. Ezeket minden esetben megterveztem, az előzetes szakirodalom alapján tájékoztam, a helyszínen gyűjtést végeztem, a közreműködő munkatársaimat informáltam a filmezendő jelenségről.⁴⁹⁷ Előzetes forgatókönyv nem volt (ez elősegíti a filmötlet forgatás közbeni

---

⁴⁹⁴ Így a kezdetektől határozott céllal filmeztünk. Lényeges előre tudni, mire használjuk a felvételt. V. ö. SZUHAY Péter 2007. 334.

⁴⁹⁵ SZUHAY Péter 2007. 337.

⁴⁹⁶ A film a valóság szubjektív leképzése. TARI János 2002. 161.

⁴⁹⁷ V. ö. SZUHAY Péter 2007. 336. Előkészítési szakasz fontossága.

folyamatos, rugalmas változtatásait⁴⁹⁸), a meglévő nyersanyagot a megszerzett ismeretek alapján vágjuk, minden lényeges mozzanatot bemutatva.

Nagyon nehéz volt megfelelő interjúalanyt találnom a filmek elkészítéséhez, egyre kevesebben vannak, akik hagyományos technikával tudnak elvégezni egy-egy munkafolyamatot,⁴⁹⁹ netalántán van kemencéjük és szakértelmük egy hatalmas kalács megsütéséhez, mindezek mellett pedig vállalják nemcsak a hangjuk rögzítését, de a képi dokumentációt is. Kifejezetten nehéz a népi vallásosság témájához kapcsolódó felvételeket készíteni, így például a rózsafüzéres társulat imádkozásának felvételén úgy éreztem, hogy a külső megfigyelő és a kamera jelenléte egyes résztvevők személyes érzéseit kissé zavarta. Ezeknek az alkalmaknak a megszervezésében sokat segíthet egy helyi kapcsolat – mint ahogyan az a fenti alkalommal Mezőkövesden is történt, ahol Bollók Mátyásné állt rendelkezésünkre.

A filmek elkészítésének konkrét problémáját jelentheti, hogy például egy-egy ételféleség elkészítésénél hogyan fizetünk, ki biztosítja a nyersanyagot – így volt ez például a domaházi lepénysütséről szóló felvétel esetén, vagy a drótos tótnál, aki tepsi hajlított a felvétel kedvéért lemezből. Másik lehetséges akadály, hogy a filmezni kívánt munkafolyamat nagyon hosszú időt igényel: ezekben az esetekben lényeges az előzetes szervezés: a noszvaji hátikosár fonásánál erre előre gondolva a mesterember különböző stádiumban lévő félkész darabokat készített elő a felvételhez. Mindenképpen fontos azonban, hogy egy mozzanat se hiányozzon a felvételtől, még akkor se, ha előkészített részletek vannak. Előfordult az is, hogy a felvételt a helyszín méretei befolyásolták, hiszen például egy nyári konyha kicsi beltere nem ad lehetőséget könnyű felvételre: ez volt a helyzet a novaji nagykalács sütésének esetében. Szerencsére sikerült két kamerával filmezni a novaji remélést, a drótos tótok munkáját, ezáltal több perspektívát bemutató felvételeink lettek, amelyek a vágások során gazdagították a filmet.

Az előzetes koncepció megléte segített abban, hogy viszonylag korán készüljünk a módszertani kiállítás rendezésére, ezért az erdőhorvati, Egres utcában álló ház bontásakor Deim Péter segítségével már készült szakszerű filmfelvétel. A filmes dokumentációnál kell említést tenni a tájegység építésének filmen való rögzítéséről: ezt belső erőforrásból és a külsős, kommunikációs cég tevékenységeként valósítottuk meg. Azért fontos, mert ezek a felvételek szintén segítettek a módszertani kiállítás újraépítéséről szóló filmjének rendezésében – ezek tehát az önreflexív felvételek.

---

⁴⁹⁸ TARI János 2002. 169. SZUHAY Péter 2007. 342-343.

⁴⁹⁹ Így alakult, hogy a börsönyi hátikosár készítését már nem tudtam filmre venni.

Egy mondat erejéig érdemes kitérni arra, hogy a 20. század tájegység esetében már érdemes lesz az otthoni, privát filmeket, home video-kat is felhasználni a kutatások során.⁵⁰⁰

A filmek fontosságára külföldi példa is akad, mint például a bukaresti Falumúzeum, ahol 1990-től saját stúdió működik, itt filmeket készítenek, illetve archiválnak, filmfesztiválokat szerveznek, iskolákkal műhelymunkát végeznek, nemzetközi kapcsolatokat építenek ki. A filmstúdió kapcsán a helyi és nemzeti médiamegjelenések számát is megnövelték.⁵⁰¹

Magyar játékfilmek, reklámfilmek, propagandafilmeik

Lehet, hogy érdekesnek tűnik a korai filmművészet darabjainak vagy a két világháború között készített játékfilmek forrásként való értelmezése, pedig a vizsgálatuk hasznos tapasztalatokat eredményezhet. A vidéket, falvakat, uradalmakat, cselédeket ábrázoló jelenetekben általában egy általános képet közvetítenek, így egyes tárgyféleségek, tárgytípusok használatának megjelenése informatív a kutató szempontjából is. Természetesen ezek nem tudományos értelemben vett források, de támpontot nyújthatnak például egyes tárgyféleségek elterjedésével kapcsolatban.

Magyarországon a 19. század végétől indult meg a filmezés, az első néprajzi forrásoknak a híradó jellegű felvételeket tekinthetjük. Ezekben a hírérték és a közművelődési cél miatt, illetve a nemzeti identitás erősítésének vágyából kiindulva többször bukkan fel néprajzi téma. Az ezek után időben következő, 1910-1920-as években készült némafilmek néprajzi vonatkozásairól már tanulmány is született, Flórián Mária tollából.⁵⁰² A két világháború között újra a híradókban lehetett népeleti témákkal találkozni, majd 1923-ban megszületett a Magyar Filmiroda is, amely néprajzi vonatkozású professzionális játékfilmeket, néprajzi tematikájú híradófelvételeket, néprajzi kultúrfilmeket és dokumentumfilmeket készített.⁵⁰³ Mindezek érdekes adatokkal, adalékokkal szolgálhatnak egyes lakásbelsőkhöz, gazdagítva a tárgyakról való ismereteinket.

A tervezett 20. századi falu tájegység kutatásakor már sokkal könnyebb a filmek megítélésének kérdése. Az ekkortájt készített propaganda alkotásokból nagyon sok hasznos információ derül ki egy-egy évtizedről, a retró jegyében utólag is születnek

---

⁵⁰⁰ SZUHAY Péter 2007. 345.

⁵⁰¹ Corneliu BUCUR 1998. 101-102.

⁵⁰² FLÓRIÁN Mária 1992. 323-336.

⁵⁰³ TARI János 2002. 79-88.

olyan alkotások, amelyek nagyon jól hasznosíthatók. Mivel a jelent dokumentálják, a korszakban egyre terjedő reklámok, dokumentumfilmek és játékfilmek is segítségül hívhatók a tárgyak, lakásbelső megismeréséhez. A filmek közül több a világhálón is elérhető.⁵⁰⁴

Az Észak-magyarországi falu tájegység kutatásaihoz a fentebb felsorolt módszerek szinte mindegyikét alkalmaztam, ez a metódusok bemutatásánál olvasható. Ezáltal jött létre egy adathalmaz, amely alapul szolgált a lakásbelső kialakításához. Vannak azonban olyan lehetőségek is, amelyeket nem aknáztam ki, de hasznosak lehetnének: így újsághirdetésben megadott témával kapcsolatos visszaemlékezések gyűjtése, iskolai osztályokkal való együttműködés kialakítása.

---

⁵⁰⁴ Pl. Budapest retró: http://www.filmport.hu/movies/details/515,Budapest_Retro. Reklámok: www.retro.eoldal.hu, www.youtube.com, www.indavideo.hu. 2011. július 18.

A tárgygyűjtés módszertani kérdései

A tájegységhez felhasználható korai tárgyegyüttesek

A néprajzi gyűjtések alapján a kész tájegységi koncepciót követően megfogalmazott tárgyi igény 5000-6000 darab tárgy gyűjtését jelentette (végül 5900 darabot gyűjtöttem a kiállításhoz), figyelembe véve az előző tájegységek tapasztalatait és a lakóépületek számát. Nemcsak mennyiségi, de – többek között – minőségi változók is meghatározták a gyűjtés menetét: a tájegység célként tűzte ki minél több társadalmi réteg bemutatását, ugyanis a párhuzamos Felföldi Mezőváros tájegység az iparosokra, borkereskedőkre, zsellérekre, falusi kereskedők életmódjára koncentrált. Az Észak-magyarországi falu tájegység eredeti koncepciója szerint a mezővárosi szőlő- és bormonokultúrán alapuló életmódot kiszolgáló rétegeket (szegény- és középparasztok) reprezentálja, illetve az észak-magyarországi területen élő kismemesi utódokat. Ezzel szemben a tájegység koncepciójának alakításakor több más réteggel is sikerült bővíteni a bemutatást: így az enteriőrökön és tárgyi világon keresztül megjelennek az uradalmi cselédek, a summások, a vándoriparosok és a cigány kisebbség is.⁵⁰⁵ Ez a tárgyszerzeményezést tekintve azért fontos, mert ezzel párhuzamosan a bemutatott tárgyfeleségek sora is bővült az egyes rétegekre jellemző tárgycsoportokkal/tárgytipusokkal.

Az Észak-magyarországi falu tájegység előkészítése során, 1970-2005 között főleg a bontások alkalmával történt tárgygyűjtés a következő településeken: Novajon Kecskés Péter (214 darab) végzett kiterjedt gyűjtőmunkát, Erdőhorvátiban Balassa M. Iván (68 darab), Márianosztrán Cseri Miklós (535 darab) és a karancskeszzi lakóház berendezéséhez Flórián Mária (Mivel ebbe a berendezésbe a tárgyak több településről származnak, nehéz pontos számot meghatározni, de a berendezés 80-90 %-át előkészítette a néprajzos muzeológus.). Kecskés Péter végzett további szórványos gyűjtéseket, amelyek közül több felhasználható volt például a pincék berendezéséhez (ipolytölgyesi gyűjtés). E mellett az adattári anyagban érdekes nyomra bukkantam az előkészítés időszakában: Kecskés Péter, aki a domaházi bontást vezette, több tárgyat gyűjtött Ózd-Bolyokról, ami a településtől nem messze található. Szerencsére ez a tárgyegyüttes is tovább erősítette a meglévő és szükséges tárgymennyiséget, és arra hívta fel a figyelmet, hogy a kiválasztott falvak közvetlen környezetéből is történhetett

---

⁵⁰⁵ Erről részletesebben ld. a tájegység által bemutatott rétegekről szóló fejezetet.

tárgyvásárlás. A fent említett 187 darabos tárgyegyüttes további előnye, hogy használati tárgyak, bútoregyüttesek egyaránt szerepeltek benne, és földrajzi közelsége miatt fel lehetett használni az igényesebb, polgáriasult darabjait a nemesradnóti, kismemesi lakóház berendezéséhez is. A tárgyegyüttes további érdekessége, hogy az eladó leszármazottjával, Kovács Attilával sikerült a tárgyak számáról, használatáról interjút készítenem.⁵⁰⁶ A filkeházi, másolatban elkészülő berendezéshez az alapot egyrészt a sárospataki Rákóczi Múzeum adta, más része viszont K. Csilléry Klára gyűjtéséből meglévő darab volt, a Hegyköz más pontjáról,⁵⁰⁷ vagy a Nyíriben 2005-ben folytatott tárgygyűjtés alatt szerzeményezett darabok.

Ezek a tárgycsoportok változó mennyiségűek és minőségűek voltak. Első lépésként a legfontosabb a tárgyak megismerése volt, hiszen ez határozta meg azt, hogy szükséges lesz-e a továbbiakban az adott településeken tárgygyűjtést folytatni. A fentiek alapján nyilvánvalóvá vált, hogy Márianosztrán és Karancskeszin nem szükséges nagy intenzitású gyűjtőmunkába kezdeni, de a többi településen mindenképpen tovább kell folytatni, és ki kell egészíteni az eddigi gyűjtéseket. Az elődök által elvégzett munka hasznos volt abban a tekintetben, hogy a napjainkban nehezebben gyűjthető tárgyakra is kiterjedt – így például a festett bútorokra: Novajról festett láda, tornyos ágy és tálak került a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tárgygyűjteményébe, K. Csilléry Klára gyűjtéséből pedig a sátoraljaújhelyi bútorközpont stílusjegyeit magukon viselő tárgyak. Mivel ezek a gyűjtések főként a bontás alatt folytak, a tárgyak főként a lakóházak birtokló családtól származnak, ami a magasabb fokú hitelesség elérését biztosította. A tulajdonos családok felkeresése természetesen napjainkban sem lehetetlen (így jutottam el a Nagy családhoz Novajon, a Rissay családhoz Márianosztrán, a Kis sunyi családhoz Ózdon és Budapesten, a Csomó és Koscsó család leszármazottjaihoz Erdőhorvátiban és a Csizmár családhoz Filkeházán), de az 1980-1990-es években bontott épületeknél a ma megtalált tulajdonosok már a következő generációhoz tartoznak – így nemcsak egy másik korra emlékeznek, de a tárgyi világból is minimális maradt meg számukra. Ettől egyrészt nehezebben válnak meg, hiszen csak egy-két dolgról van szó (sokszor a néprajzos által össze nem gyűjtött, a testvérek, leszármazottak között szétszort darabok található meg náluk, így volt ez Novajon, ahol egy-két kép és tányér maradt a szülők után a testvéreknél, nem mindegyikük volt hajlandó további tárgyakat eladni az intézménynek), és ahhoz érzelmileg ragaszkodnak. Másrészt az is előfordul, hogy a

---

⁵⁰⁶ Batári Zsuzsanna gyűjtése, Kovács Attilával készített interjú.

⁵⁰⁷ Pl. szék: 1994. 153. 1. Pusztafalu.

tárgyak újabbak, nem felhasználhatók egy korai időmetszet reprezentációjához. (Ebben az esetben is érdemes gyűjteni, ha a család hajlandó megválni a tárgytól, hiszen ha az épület alkalmas rá, más időmetszetek bemutatásához felhasználhatók lehetnek a tárgyak.)

A tájegység telepítési koncepciójában azonban a fent felsoroltaknál jóval több lakóház szerepel, és ezek közül több újonnan, 2006 októberében került az épületjegyzékbe, ami azt eredményezte, hogy semmilyen tárgy nem volt ezekből a falvakból a raktárakban. Az utóbbi csoportba tartozik a perkupai lakóház, a szomolyai és noszvaji barlanglakások, illetve a nemesradnóti épület. Emellett, bár a koncepciónak a korai időszak óta részét képezik, nem volt gyűjtés konkrétan Domaházáról és Filkeházáról sem, az erdőhorváti tárgyak száma pedig nagyon kevésnek bizonyult egy teljes berendezéshez.

Összegzésképpen elmondható, hogy Novajon minimális, a többi településen azonban kiterjedt tárgygyűjtésre volt szükség. A márianosztrai tárgyegyüttesben több olyan darab szerepelt, ami a kiválasztott bemutatási idő után készült, így korlátozott volt a felhasználhatósága. További tanulság volt, hogy a novaji berendezésbe be nem kerülő tárgyak megfelelőek a noszvaji és a szomolyai berendezés esetében, mivel egy régióba tartoznak, közös vásárközpontokkal (Eger, Mezőkövesd). A tárgybejelentések során Mezőkövesden sikerült nagy mennyiségű tárgyat gyűjteni, ebből több felhasználható volt mind a szomolyai, mind a noszvaji berendezéshez, illetve a jövőben megvalósítandó Közép-Tiszavidék tájegység mezőkövesdi kiállításaihoz. Az alábbiakban a munka során alkalmazott módszereket és azok hatékonyságát elemzem.

A tárgygyűjtés elvei

Bármilyen tárgy akkor válhat forrássá, ha fennmarad, kutatható és értelmezhető. Ehhez különféle formációs folyamatokra van szükség, amelyek által a múlt információi adattá válnak. Ilyen formációs eljárás a gyűjtés, megőrzés és felhasználás is. A folyamatban az egyik legfontosabb tényező, hogy mindez választás eredménye.⁵⁰⁸ A szelekciót minden intézményben más és más tényezők határozzák meg, természetesen nemcsak rendszeres gyűjtés, de ötletszerű gyarapodás is jellemző a Múzeum szerzeményezései között.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum tájegységeinek enteriőrjeiben alapvető cél, hogy a tulajdonos családtól gyűjtsük össze a lehető legtöbb tárgyat. Ha ez nem sikerül, vagy

---

⁵⁰⁸ FEJŐS Zoltán 2003a. 41-42. V. ö. FRAZON Zsófia 2011. 73.

csak korlátozottan megvalósítható, a ház és- családtörténeti, illetve az életmódra és lakáskultúrára irányuló gyűjtésekre alapozva cél, hogy olyan tárgyakat helyezünk el, amelyek ugyanarról a településről származnak, mint a lakóház, ugyanabból a korból vagy korábról, mint a bemutatási időpont és ugyanattól a társadalmi rétegtől, mint amit a tulajdonos család képvisel. Ehhez alapos gyűjtőmunkára van szükség és a tárgyak minél pontosabb datálására. Ezáltal a lakóház egyediségében egy típus megtestesítőjévé válik.⁵⁰⁹ Az intézmény hivatalos tárgygyűjtemény-fejlesztési stratégiája azt is meghatározza, hogy az alapkoncepcióhoz kötődően cél a nem kvalitatív, nem feltétlenül esztétikai értéket hordozó darabok gyűjtése, és rendkívüli értékkel bír a hagyományos módszerekkel gyűjtött tárgy.⁵¹⁰

A házat azonban melléképületek sora egészíti ki, ezeknek berendezése, helyes értelmezése és a lakóépülettel való összekapcsolása komplex feladat – általában ugyanis olyan összetételben találhatók meg a telken, ahogyan a lakóház eredeti helyszínén nem álltak soha: pl. egy méhes felállítása olyan lakóház mellett, amely mellett soha nem állt méhes – ebben az esetben viszont kell-e a berendezésben a méhészettel, méztárolással kapcsolatos tárgyakat elhelyezni?

A másik szempont, amit szem előtt kell tartani az, hogy a melléképületnek a lakóházzal megegyező időmetszetet kell reprezentálnia (Bár előfordulhat, hogy egy korai lakóházban megvalósított kiállítási idő mellé újabb gazdasági épület kerül! Ebben az esetben az újabb építmény szerkezetében valószínűleg korábbi típust képvisel, és hitelesnek kell tekinteni a korábbi berendezést benne.), hiszen egy utólag konstruált gazdasági egységről van szó, amit a közös időmetszet és a közös társadalmi háttér fog össze. Így a lakóházbeli tárgyak mennyiségi és minőségi összetételét meghatározzák a gazdasági épületek is.

Az általános eljárás az, hogy a településen körbejárva érdeklődünk arról, kinek van eladó régisége (a régiség fogalmának különbözőségeiről ld. alább). Néprajzi tárgyakat keresünk – de mik ezek pontosan? Szilágyi Miklós összefoglalóját⁵¹¹ segítségül hívva a következő tárgycsoportokat gyűjtöttük: a földművelés eszközeit, a mezőgazdaság modernizálódásának eredményeképpen megjelenő nagyipari előállítású termékeket, berendezési tárgyakat, bútorokat, lakástextíliákat, szakrális tárgyakat, a sütés-főzés eszközkészletét, a szövés-fonás munkafázisainak felszerelését,

---

⁵⁰⁹ SZILÁGYI Miklós 2003a. 158.

⁵¹⁰ KEMECSI Lajos 2007a. 2-3.

⁵¹¹ SZILÁGYI Miklós 2003a. 6-12.

tárolóedényeket: dongás, bádog, zománcozott termékeket. A sor még természetesen tovább bővíthető üvegtermékekkel, viseletekkel, alumínium tárgyakkal stb.

Bár egy néprajzi múzeumban pozitivista szemlélet jellemzi a tárgygyűjtést (esetenként szabadtéri múzeumban is észlelhető ez egy-egy kutató meghatározó tevékenysége folytán⁵¹²), a szabadtéri múzeumokban a teljességre törekszünk a különböző tárgyak szerzeményezésekor. Gyakorlatilag minden kell, ami egy kiválasztott időpontban egy háztartás része volt – vagy lehetett. Ezáltal hagyományosan nem múzeumi tárgyat is a gyűjteménybe kell emelni – ezek a rájuk ruházott kulturális értéküknél fogva (a berendezésben szükségesek) válnak műtárgyakká, a muzeológus választásának eredményeképpen,⁵¹³ így a tájegység esetében egy gézdarab, régi papírtárgyak stb. Kirschenblatt-Gimblett meghatározza a néprajzi tárgy fogalmát, e szerint is a kutatás változtatja a tárgyat néprajzi tárgygyá – így viszont bármi azzá válhat, amit a kutató kiválaszt.⁵¹⁴ Ezek azonban használt használati tárgyak, amelyeket az örökkévalóság számára próbálunk megmenteni, ami nehéz, hiszen a tárgyra több veszély leselkedik a szabadtéri kiállítás sajátosságaiból adódóan: pl. páratartalom, hőmérséklet-ingadozás.⁵¹⁵

A szituációk tárgyai

Az életmód-szituációk bemutatásából kifolyólag egyre fontosabb szerepet kapnak a népszokások, hiedelmek, a bemutatott munkaszokások, társadalmi rétegek, hétköznapi ház körüli tevékenységek tárgyai is, így például régi karácsonyfadíszek, keresztelő-takaró, summásláda vagy akár disznóölő kés stb. A mesterségek bemutatásánál a szükséges szerszámkészleten kívül érdemes figyelmet fordítani a késztermékekre, még dolgozó mesterek esetében félkész termékek megvásárlására is. Sokszor a szituációk tárgyi anyaga egyszerűen a berendezésből kiemelt, egyébként más helyen tárolt tárgy előtérbe helyezve – így például a kalácsütő tepszi, ami lóghatott a konyha falán vagy a kamrában, de egy lakodalmas szituáció esetén a szobába pakolva, letakarva más feladatot lát el.

Előfordul, hogy nagyon speciális tárgyra van szükség, és ezeknek a begyűjtése nehézségekbe ütközhet. Érdemes ezért előre megtervezni a bemutatni kívánt szituációt, tájékozódni a hozzá szükséges tárgyokról és részletekről. Így például a karancskeszi

---

⁵¹² Thomas BLOCH RAVN 2001. 82.

⁵¹³ Susan M. PEARCE 1996a. 10.

⁵¹⁴ Barbara KIRSCHENBLATT-GIMBLETT 1991. 387.

⁵¹⁵ Frans J. M. VAN PUIJENBROEK 1984. 126-127.

fonó esetében rá kellett kérdezni, hogy a munka folyamán mit ittak; ha ittak, akkor miből: pohárból vagy korsóból, mindenkinek volt-e külön pohara, egy tányérból ettek többen, vagy többet is odakészítettek, vittek-e maguknak székeket, hova tették a levetett kendőket? A példákat lehetne tovább is sorolni, így a nemesradnóti karácsony bemutatásánál a karácsonyfatalp leírása, a karácsonyfa helye, a karácsonyfa díszének típusa, a korban és a rétegre jellemző karácsonyi ajándékok, ezeknek típusa és helye mind lényeges adat. Nagyon sok kérdés merült fel a perkupai lakodalmas szituáció kapcsán is: mik lehettek nászajándékok (különösen nehéz volt megfelelő korú, de újszerű, alig használt, újnak tűnő tárgyakat találni erre a célra), volt-e menyecskeruha, ételajándék, miben tárolták a vacsorára előkészített készételeket, milyen volt a vőfélybot, kölcsönzött tányérokból ettek, maguk vitték-e az evőeszközöket, egyszerre hány fogás és milyen italok voltak az asztalon stb. Ezek olyan apró részletek, amelyeknek többsége az adott népszokás leírásából ritkán derül ki, hiszen ez a tárgyakra fókuszáló megközelítés, a konkrét tér- és tárgyhasználatához kapcsolódó információ. Ezekre az előzetes gyűjtésekre azért van szükség, hogy elegendő idő maradjon a szükséges tárgyak megtalálására és restaurálására, vagy mesterekkel történő elkészíttetésére.

Mindez felhívja a figyelmet a népszokások tárgyközpontú dokumentálására, ami azért is hasznos, mert különböző programokon, rendezvényeken történő népszokás-rekonstrukció így hiteles tárgyakkal kelthető életre. A másik ok az, hogy mindez fontos a teljeskörű népszokás-leírásokhoz, amelyekből eddig kevés született.

A viseletek kérdései

Szükség lenne több viseleti darab szabadtéri múzeumi megőrzésére is. Eleinte cél volt a konyhai és lakástextilek, illetve viseletek teljeskörű szerepeltetése, de ez a szemlélet megváltozott.⁵¹⁶ A lakástextilek és viseletek kiállításának egyik új vonása ugyanis, hogy műtárgyvédelmi szempontokat figyelembe véve csak a látható helyeken szerepeltetjük őket, ez Dél-Dunántúl tájegység (2005) a Felföldi Mezőváros megnyitása óta (2006) gyakorlat. A szekrényekbe, ládába behajtogatott textíliák ugyanis jelentős mértékben károsodnak, a hajtások mentén sárgulnak, a finomabb alapanyagú textilek (selymekendők) pedig törnek. Az eldugott, tárolóbútorokban (láda, komódfiók) raktározott tárgyak egyébként sem láthatók a látogatók számára, így kivételük nem jelent problémát. Annak ellenére, hogy nem kerülnek a berendezésekbe, gyűjtésük és

---

⁵¹⁶ KEMECSI Lajos 2007a 3.

dokumentálásuk elhagyhatatlan, és bemutatásuk speciális esetekben megvalósítandó a fenti körülmények ellenére is: pl. novaji lakóház szobájának vetett ágya, *kucikkal* (deszka alatt keletkező rés, az ágyvégre fektetett deszkára pakolva az ágyneműt magasabb lett a vetett ágy). (Hasonlóan problematikus a szövés-fonás eszközkészletének bemutatása, mivel ezeket használaton kívül sokszor a padláson helyezték el, ahol a látogató sajnos nem tekintheti meg őket.)

A tárgycsoport gyűjtése és reprezentációja érdekes kérdéseket vet fel, hiszen a szabadtéri múzeumokban a lakóház hiteles képéhez hozzátartozik a fogasra, rúdra, kemence oldalára tett, hangsúlyozottan használati ruhadarab, mert egyébként az üresen lógó berendezési tárgy hiányérzetet kelt. Elenyésző például a gyűjteményben fellelhető használati gyerekruha, ami fontos lenne a bemutatáshoz. A hétköznapi ruhák begyűjtése azonban nagyon nehéz feladat, mert ezek hamar elhasználódtak a tartós igénybevételnek köszönhetően. Az elkopott ruhadarabokat ráadásul másodlagosan is felhasználták, hiszen ez szolgált alapanyagul például a rongyszőnyegek készítéséhez, de régi vászondarabokból lett a kapca is.

A viselet kérdésköréhez tartozik még a kalapok gyűjtése, ami mára szinte lehetetlen feladattá vált. Egyes helyeken ugyanis eltemetik a halottal együtt (pl. Noszvajon szembesültem ezzel a problémával), így nem maradnak meg a régi darabok. A kalapok lehetnek a fogasra akasztva, vagy a padra leborítva, így az emberi jelenlét érzékeltetése válik lehetővé általuk. Ez azonban más típusú viseletdarabokról is elmondható, így a fejkendők, nagykendők szintén szolgálhatják ezt a célt, ugyanúgy, ahogy az ágy alá tett lábbelik is.

Teljes viseletet nem gyűjtünk, mivel ezeket nem feltétlenül tudjuk kiállítani (az intézményhez érkező felajánlások sokszor más, nem a lakóház eredeti származási helyéről érkeznek, így egy hagyományos viselet esetében szabadtéri szempontból nem is hitelesek), a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban ugyanis nem alkalmazunk babákat. Probléma, hogy az enteriőrök egyre inkább közelítenek a jelen felé bemutatási időt tekintve, így a kivetkőzés korszakában, vagy azt követően nem minden település esetében lehet hagyományos értelemben vett viseleteket kiállítani.

A viseletek begyűjtése tehát korlátozott, egy-egy szituációhoz lehetnek szükségesek (éppen levett és kiterített nagykendő, de akár egy lakodalmi szituációnál a menyasszonyi ruha, a menyecskeruha vagy a menyasszonyi koszorú is ide tartozik), sajnos a tárolás feltételei nagy mennyiségű textilra számára nem alkalmasak a múzeumi raktárban. A teljes viseletek felhasználásának sokkal nagyobb a súlya az

interpretációban és a múzeumpedagógiai foglalkozások esetén: ezért például a Márianosztrához közeli ipolytölgyesi viseleteket azért gyűjtöttem össze egy tárgybejelentés kapcsán a márianosztrai berendezéshez (korábban Kecskés Péter muzeológus már vásárolt a családtól, ezért fordultak a Múzeumhoz), hogyha változik a lakóház által bemutatott szituáció, vagyis a disznóölés helyett a Szentcsaládjárás rendezzük be, az imádkozó asszonyok tömegének érzékeltetéséhez elegendő viselet legyen a raktárakban (szoknyák, kabátok, vállkendők, fejkendők). A ruhadarabok ezen szituációban történő konkrét felhasználása nincs kidolgozva, lehet drótváz, próbababa, papírmasé alakokat felöltöztetni stb.

Az Észak-magyarországi falu tájegység esetében több helyen van szükség ruhákra. A filkeházi interaktív játékban jelzésszerű viseletre van szükség, hogy a betérő látogatók azonosulhassanak a szereplőkkel, a ház történetének figuráival. Lényeges elem a perkupai lakodalom, ahol másolatban elkészített menyasszonyi koszorúkat próbálhatnak fel az érdeklődők. (A lakodalom kapcsán kell megemlíteni, hogy ha vacsora zajlik a szobában, a kamrában nem szerepelhet csizma, hiszen a családtagok az ünneplő ruhájukban vesznek részt az esküvőn.) Hiányzik a nemesradnóti épületből a familiáris gyűlésre összeseregglő kisnemesek ruházata, ennek gyűjtése rendkívül problematikus volt, így a továbbiakban kell megoldást találni a jellegzetes viseletdarabok bemutatására. A novaji enteriőrben a megérkező drótos tót bőrköténye érdemel említést (ennek csatjai már újabbak), a karancskeszi lakóház esetében pedig egy szűr másolatára lenne szükség a pásztort jelző furulyán kívül (egy hiteles másolat elkészíttetésére sajnos nem volt anyagi lehetőség a tájegység előkészítésekor), a levegőbe lógatott kalárisok mellé. A domaházi enteriőr érdekessége a bemutatási időpont, mivel ez viszonylag késői, az 1960-as éveket jelenti. Ide speciálisan kellett a fogásra felakasztható kötött kardigánokat, munkásruhát, viharkabátot beszerezni, lábbelinek bakancsot, mivel ez tartozott az adott korszakban a berendezéshez. (Itt fontos kitérni a 20. századi falut bemutató kiállításra, mert a műanyag alapanyagú ruházati darabok tárolása problémát jelenthet a műanyagok bomlása közben felszabaduló mérgező anyagok miatt.)

Összefoglalásként lényeges azonban, hogy – a bevezető gondolatokra visszatérve – a teljes parasztporta eszközkészlete gyűjtés tárgya. Ebből adódik, hogy nem feltétlenül a dekoratív presztízstárgyak, hanem a mindennapos használatban jellemző tárgyak fontosak, sőt, talán még fontosabbak, mint a reprezentatív darabok. A használati tárgyakon kívül az interpretációról szóló fejezetben részletezettek szerint

félkész tárgyakra, tárgymaradványokra, különböző alapanyagokra, kiegészítőkre is szükség van. Ezeknek a begyűjtése fontos feladat, ha ez terepen megoldható, korai példa Fél Edit és Hofer Tamás átányi gyűjtése, amelyben például sündisznóbőr is található,⁵¹⁷ az ő módszerük is felhívja a figyelmet a részletek fontosságára, ezekkel az apróságokkal válik részletessé – és ezen keresztül életszerűbbé az enteriőr. Ma már kuriózumnak tekinthetők olyan tárgyak is, amelyek használatuk időpontjában egyáltalán nem voltak speciálisak, ez a jelenkori tárgykutatás kérdéseire irányítja a figyelmet. Ebből kiindulva gyűjtöttem a fent említett, szűrésekhez használt gézdarabot az erdőhorváti terepmunka során.

Nemcsak azokat a tárgyakat gyűjtjük, amelyeket a nép készít magának, hanem azokat is, amelyeket használt: a gyári, kisipari, házi ipari és házilagos darabokat egyaránt, amelyek sokáig a néprajzi érdeklődés körén kívül estek. Ezekről kevés adat található a néprajzi szakirodalomban, ezért más forrásokból érdemes tájékozódni: pl. petróleumlámpák típusairól, katalógusokból. Többféle tárgy gyűjtése azért is fontos, mert ezeknek később a felhasználása is variálható nemcsak az enteriőrökben (amely a tárgyak eredeti kontextusának rekonstrukcióját jelenti), de tematikus kiállításokban is (új értelmezési keretben).⁵¹⁸

A tárgygyűjtés hagyományos módszerei

A módszerek ismertetése során kitérek arra, milyen nehézséget okoz a régiség fogalmának különböző értelmezése (a muzeológus és az adatközlő viszonylatában), így fény derül a mai (hagyományosan folytatott) tárgygyűjtési viszonyokra.

A falvakban felkeresük azokat, akik néprajzi interjú alkalmával hajlandónak mutatkoztak segíteni, vagy akiket a településen ajánlanak. Nagyon rövid idő alatt megpróbáljuk meggyőzni a tulajdonosokat arról, hogy nem nyerészkedésből keressük fel őket, és azt is gyorsan elmagyarázzuk, hogy mire van szükség a múzeumi kiállításhoz. Ez a legnehezebb és legkényesebb pontja a gyűjtésnek, mivel nem mindig lehet egyszerűen megtalálni a közös nyelvet az emberekkel. Mi jut eszükbe, ha azt mondjuk, régiség? Egészen eltérőek az asszociációik, attól függően, hogy hány évesek, milyen ismeretekkel rendelkeznek, hányszor jártak múzeumban vagy van-e tájház a községben, adtak-e el tárgyat régiségkereskedőnek. Megpróbáljuk leírni, konkrétan mit szeretnének vásárolni, bizonyos tárgytípusoknak a felsorolásával, általában a

---

⁵¹⁷ Egy falu az országban – Átány. Emberek, tárgyak, kapcsolatok. Kiállítás a Néprajzi Múzeumban 2009. november 18. – 2010. szeptember 19. PALÁDI-KOVÁCS Attila 2008. 23.

⁵¹⁸ FEJŐS Zoltán 2003a. 45.

legfontosabb hiányzó tárgyakkal kezdve, de az egyszerűbb használati tárgyakat is megemlítve. Lehet, hogy éppen azt hagyjuk ki, amivel rendelkeznek, és megghiúsul a bejutás (ha idegenekről van szó), de általában valamelyik tárgy felkelti az érdeklődésüket, ezért beengednek. A házban megpróbálunk a padlásra, kamrába minél hamarabb eljutni, mert általában ezek a helyek a már nem használt, kiszuperált, sérült (régi?) tárgyak lerakatai.⁵¹⁹ Ott is vannak egy múzeum számára értékes tárgyak, ahol még maguk a tulajdonosok sem sejtik.

Miért maradnak meg egyes tárgyak, mik maradnak meg, és miért van esély arra, hogy manapság is gyűjtsünk régiségeket? A tulajdonosok sokszor az emlékek miatt tartják meg őket (tipikus „régiségeket”: bútort, üveget, keménycserpet, esetleg valamilyen személyes emlék miatt megőrzött egyéb tárgyat), mások szeretnék őket a leszármazottaiknak is átadni, ezért nem is adnak el a tárgyakból a múzeumi gyűjtemény számára.⁵²⁰ Van, aki egyszerűen lustaságból tartja meg őket, illetve van olyan, aki nem tud a létezésükről sem, mert újonnan költözött a házba, vagy évekig nem is járt a padláson, vagy olyan rendetlenséget tart, hogy már ő maga sem tud kiigazodni – volt olyan lófejes bárd, amit a padláson a gerendák között találtunk meg. Az egyik legfontosabb motiváció, hogy semmit nem szabad kidobni, mert valamire még jó lehet – sajnos ez sokszor meggátolja a gyűjtést is, így lámpák, tűzhelyek, zománcos tárolóedények esetében, de egy ostorosi néninél egy kis kézi vetőgép is ebbe a kategóriába került, pedig az adatközlő már elmúlt 80 éves. Anna-Maria Åström Deleuze-t hivatkozva írja, hogy sok tárgy a különböző ünnepekhez kapcsolódva, a tradíciók ápolásának céljából marad meg: pl. ünnepi asztalterítő.⁵²¹ Ezt a jelenséget saját terepkutatásaim is igazolják.

A gyűjtésre sokszor azért is nyílik lehetőség, mert bizonyos tárgytipusoknál nem kell, hogy konkrétan 100 éves legyen a tárgy, a gyors kicserélődés, kopás miatt nagyon nehéz régi gereblyét, favillát, zománcos edényt gyűjteni – ha azonban anyagában,

---

⁵¹⁹Bár ideig-óráig még lehetnek „használatiak” az ilyen tárgyak („néprajzi” tárgyak), alig megbecsültebbek, mint a padlásra, fészerbe, kamrába száműzött haszontalan kacatok, rozsdásodó lomok („soha nem tudni, talán még jó lesz valamire”). Melyeknek többségéről legtöbbször tulajdonosuk sem tartja számon, hogy „valamikor”, amikor még szülők-nagyszülők mindennapi tárgyai voltak, mi is volt a funkciójuk. Csak azért maradhattak meg a mai falusi eszközkészlet perifériájára sodródott „ritka tárgyakkal”, gyakorlatilag ócska lomoknak, mert a véletlen körülmények megkímélték őket a selejtezésről – megsemmisítésről (pl. a házat nem bontották le, nem építették át, tehát nem kellett lerámolni a padlást, kiüríteni a kamrát). SZILÁGYI Miklós 2003a. 75-76.

⁵²⁰ Valaki a padláson tárolt tárgyakat csak megmutatta, az ott lévő két gyönyörű festett ládát egyáltalán nem adta el, azt remélve, hogy a fia majd elviszi azt a lakásába – Miskolcra, egy panelházba. Saját gyűjtés.

⁵²¹ Anna-Maria ÅSTRÖM 2008. 144.

technikájában és formájában az újabb ugyanaz, mint a korábbi darabok, akkor a múzeumi kiállításban megfelel, és műtárggyá válik.

Miért mondhatják a tulajdonosok, hogy nincsen régiségük? Mert tényleg nincs, vagy nincs olyan, amiről ők azt gondolják, hogy régiség (előfordul, hogy használatban lévő tárgyakat vásárolok meg a Múzeum számára, amiről nem gondolták volna, hogy nekünk hasznos lehet: fındzsa, fakanál, zománcos edény, ezek sokszor jól látható helyről kerülnek elő: konyhaszekrény, kamra). Tehát múzeumi értelemben vett régiségről van szó, de mivel funkciójában használt, így az eladók tudatában nem él régiségként.

Amennyiben használati tárgyat adnak el, az értékét úgy határozzák meg, hogy a kapott pénzből újat tudjanak venni. A tárgyak megőrzéséből adódik az eladást kísérő reakció: az általunk felkutatott, sokszor koszos, sérült tárgy felértékelődése a tulajdonos szemében az anyagi haszon reményében – vagy a végeérhetetlen csodálkozás, hogy képesek vagyunk az adott tárgyakat múzeumba elvinni, netalántán még fizetni is érte.⁵²²

Miről gondolják azt, hogy régiség: valószínűleg ebben a régiségkereskedőknek is szerepük van (a külföldi és magyar piac elvárásainak felelnek meg); ők általában bútorokat, dekoratív presztízstárgyakat keresnek, (üvegek, keménycserép tárgyak) esetleg kertekben felhasználható kosarakat, tárolóedényeket, virágültetésre használt szekereket, faragott kőmunkákat (itatók, vályúk), dongás edényeket.

Egy mezőkövesdi tárgygyűjtés alkalmával megkérdeztem, mit ért az eladó régiség alatt, ő pedig a szomszédok véleményét fogalmazta meg. „Értéktelen számukra. Szemét. Én rajtam csodálkoztak, hogy itten ezeket a hülyeségeket őrizgetem.” Konkrétan a következő tárgyakkal asszociálja a régiséget ez a mezőkövesdi adatközlő: bútorok (kaszli, ágy, szekrény, lóca), ruhák, képek – szentképek, imakönyv és használati tárgyak. Az általa elmondottak tükrözik, mit tartanak az emberek általában *régiség*-nek. Mikor mástól próbált tárgyakat szerezni, akkor is ezeket a tárgytípusokat említette, és sikerült is további tárgyakat közvetíteni a Múzeum felé. Benedek Csaba a régiségek iránti kötődést világítja meg a cserépfaluisiakról írva: „... többségük igyekszik a régi életmód tárgyaitól megszabadulni, számukra azok a múltat, régít, elavultat jelzik, míg az új bútor, használati tárgyak a használhatóságot. Leggyakrabban azonban nem az öregek szabadulnak meg feleslegessé vált tárgyaiktól, ők ezeket inkább

---

⁵²² Imolán, egy Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kis faluban egy nehéz körülmények között élő idős néni nem volt hajlandó elfogadni pénzt olyan tárgyakért, amiket ő maga szemétnek, használhatatlannak tekintett – még úgy sem, hogy felhívtam a tárgyak múzeumi értékére a figyelmét.

felhalmozzák (padláson, kamrában), hanem az örökösök adnak túl rajtuk. A jövevények ezzel szemben ezekkel a régi tárgyakkal, bútorokkal veszik körbe magukat, akkor is, ha azokat esetleg nem használják.”⁵²³

Miután kiválasztjuk a megfelelő tárgyakat, megegyezünk az árról, listát készítünk és cédulázzuk a műtárgyakat, vagyis jelöljük a vásárlás időpontját, a tárgy nevét, sorszámát, eladóját. Ilyenkor esetenként fotót is készítünk, hogy a szállítással megbízott kollégák könnyebben dolgozhassanak. A módszer nehézsége, hogy sokszor rossz látási viszonyok között, nem egyszer nehezen megmozdítható tárgyakat választunk ki, a valós állapotuk sajnos csak akkor derül ki, mikor már a szállításkor több ember elmozdította őket – általában szekrények, komódok esetén jelentkező probléma, mert ezek a fal mellett állnak, kamrában, fészerben, nehezen megközelíthető helyen. Maga a tárgygyűjtés történhet eladással vagy ajándékozással.

Tárgyvásárlási Bizottság

A kvalitásosabb tárgyakkal, a magasabb darabszámú tárgye gyűjtésekkel kapcsolatosan Tárgyvásárlási Bizottság⁵²⁴ ülésének összehívására van szükség az intézményben, amelyen több muzeológus és restaurátor közös döntéseként születik meg a vásárlási határozat. Ez az alapja a későbbi vásárlásnak, így nehezebb kérdésben több szakember együttes véleménye alapján lehet dönteni. A hátránya az eljárásnak, hogy általában csak fényképek alapján lehet bemutatni az adott tárgyat, és ez sokszor félrevezető, hiszen a tárgy állapotát nem mindig tükrözi a felvétel. A tárgy megvásárlásáról szóló döntésen kívül arról is határozat születik, hogy mekkora összegért lehet megvásárolni a tárgyat. Ez azért előnyös, mert többek tapasztalata alapján lehet árat képezni.

Tárgytörténetek kutatása

Miért fontosak a tárgytörténetek? A történetekbe rendezett információk a leghatékonyabb ismeretátadást biztosítják. Ahogyan azt Ébli Gábor írja, a múzeumok célja bemutatni az ember és környezetének tárgyai közötti komplex viszonyt. Gyűjtésekre, adatokra van szükség, hogy ez megvalósulhasson. Manapság egy kollekciónak értékét a tárgyakhoz kapcsolható adalékok, információk, megfigyelések, környezeti tényezők összessége határozza meg. Ezeknek túl kell lépnie a készítés és használat témakörét, és a kutatónak a szimbolikus konnotációkra kell helyeznie a hangsúlyt.

---

⁵²³ BENEDEK Csaba 2005. 286.

⁵²⁴ Működését a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban külön szabályzat határozza meg.

Ráadásul ezzel ellensúlyozható a múzeumok dekontextualizációs hatása is.⁵²⁵ A mai kutatások nem jutottak el ideig, a készítés és használat adatait is nagyon nehéz a terepmunka során rögzíteni. Ráadásul eddig kevésbé volt szükség hasonló jellegű adatokra – hiszen a múzeumi lakóház enteriőrje önmagáért beszélt. Az interpretációs eszközök használatával, egyes témák kiemelésével (még mindig csak a tárgyak alapvető információit ismerhetik meg a látogatók az interpretációs eszközök segítségével) szükség lett többretű információkra. A tárgytörténetek segítségével növelhető a látogatói élmény: például ha a lakóház őrzésével megbízott teremőrök ismerik azt, és továbbadják az érdeklődőknek. A tárgytörténetek rendkívül jól használhatók az interpretációs munka során.⁵²⁶

A tárgyaknak is van saját életük, bár hiba lenne kizárólag a biológiai modell alapján kutatni (születés, fejlődés, pusztulás), mert ennél sokkal komplexebbek, és az egymáshoz való viszonyuk a meghatározó.⁵²⁷ A szemiotikai megközelítés azt hangsúlyozza, hogy a múzeumi tárgyak lényege az összetett jelentéstartalom, a tárgyak időhöz, eseményhez, személyes emlékezethez, szubjektív véleményekhez és tapasztalatokhoz, absztrakt fogalmakhoz, elméleti és módszertani diskurzusokhoz egyaránt kötődnek, a kiállítás keretén belül pedig mindez bemutatható.⁵²⁸

A múzeumi tárgyak, az anyagi kultúra fogalmának értelmezése világít rá arra is, mit kell gyűjteni: az anyagi világról való konstrukciókon keresztül az emberek társadalmi és környezeti kapcsolataira derül fény. Az etnográfia a készítés, fogyasztás és szimbolizmus vonatkozásait is vizsgálja a tárgyakkal kapcsolatosan.⁵²⁹ Beszélhetünk a tárgy használatának kérdéseiről, és arról, hogyan közvetít a tárgy társadalmi jellegzetességeket, személyes érzelmeket, vallási meggyőződést. Ezek a technomikus, szociotechnikus és ideotechnikus funkciói a tárgyaknak. A tárgy jelentéséhez hozzátartozik az általa konstruált hatás is. A tárgy egy kód része, változó ideák és asszociációk kapcsolódnak hozzá.⁵³⁰ Susan M. Pearce a tárgyak következő aspektusait emeli ki: fizikai megjelenése, díszítményeinek leírása, a kivitelezés, az alapanyag származási helye, a készítő személye, a készítés technikája, a tárgy története a múltban és a jelenben (a gyűjtés által), funkciója, mikro- és makro környezete (más tárgyakkal és a tájjal való kapcsolata, illetve a konkrét környezete, amelyben élt – közel és távolabb

---

⁵²⁵ ÉBLI Gábor 2005. 14.-17.

⁵²⁶ Erről részletesebben az interpretációról szóló fejezetben lehet olvasni.

⁵²⁷ FEJŐS Zoltán 2003a. 86-87.

⁵²⁸ FRAZON Zsófia 2011. 49.

⁵²⁹ Daniel MILLER 1996. 13.

⁵³⁰ Ian HODDER 1996. 12.

/egy tányér a stelázsin – a stelázsi a szobában/), a származási helye, jelentősége és a társadalmi szervezetben betöltött szerepe fontos.⁵³¹ Ezeknek a vonatkozásoknak a tanulmányozásával még színesebb anyag gyűjthető a tárgyakról.

Magyar példa a tárgytörténetek kutatására a Néprajzi Múzeum *Műanyag*⁵³² kiállításához kapcsolódó kezdeményezése, amelynek keretén belül tárgyak gyűjtésére tettek felhívást, és arra kérték a közreműködőket, hogy egészítsék ki történetekkel a felajánlott darabot.⁵³³ Válogatás után a szövegekből megjelentettek egy kötetet is: *Plasztik művek címmel.*⁵³⁴

Érdekes adalékokkal szolgál egy amerikai kezdeményezés is. A Portland Art Museum egy olyan projektet indított el, amelynek keretén belül a látogatók egy fülkébe beülve elmesélhetik kedvenc tárgyuk történetét. A felvett történeteket és a lefotózott tárgyak képét a múzeum internetes honlapján egy digitális archívumban, illetve a galériában elhelyezett érintőképernyőkön böngészhetik az érdeklődők, ahol ezek a tárgytörténetek keverednek a múzeumi tárgyakhoz kötődő személyes élményekről szóló beszámolókkal, amit szervezett program keretében rögzítettek (egy teremőr, egy muzeológus, egy látogató és egy művész története alkotja az egészet). Építve az antropológiára, tárgyi kultúrára, múzeumpedagógiára és a storytelling hagyományaira a szervezőknek a projekttel az a céljuk, hogy minél inkább fel tudják tárni ember és tárgyi környezete, a múzeum és közönsége, a szubjektum és objektum közötti kapcsolatot. A hétköznapi embert és tárgyi világát középpontba helyezve eltűnődhetünk azon, milyen a kapcsolat ember és tárgyai között, hogyan válunk teljessé egy-egy tárgy segítségével, hogyan formálnak bennünket a tárgyak érzelmileg, ideológiailag, kapcsolatainkban, esztétikai és erkölcsi nézeteinket tekintve. Ráadásul a közönség számára új élményt jelent, hogy a múzeumot egy folyton változó szerepben látja, organikus egységként, amit az emberek tárgyai és emlékei alakítanak és növelnek, változtatnak folyamatosan. A történeteket előre lefoglalt időpontban, önkéntes és a fülkében működő érintőképernyő segítségével mondhatják el azok, akik szívesen megosztják személyes életük egy-egy szegmensét másokkal. Ehhez a projekt honlapján vezérfonalat is találnak, amely kitér arra, milyen aspektusok lehetnek érdekesek a tárgytörténetnél: 1.

⁵³¹ 1996b. 128-131. Más megközelítések tovább árnyalják a kérdéskört: a tárgyak fizikai jellemzőin túl a gyakorlati funkcióikat (használati érték, hétköznapi, ünnepi, esztétikai szerep), szimbolikus funkciókat (hozzá kötődő kommunikációs formák, identitás, rokonság, társadalmi és gazdasági szituáció, életmód vonatkozásai), illetve az ember és tárgy közötti viszonyt kell vizsgálni. SZARVAS Zsuzsa idézi Lehtinent 2008. 162.

⁵³² 2006. április 28. – 2007. február 4.

⁵³³ FEJŐS Zoltán 2008. 67.

⁵³⁴ FEJŐS Zoltán-FRAZON Zsófia 2006.

felfedezés (mikor és hogyan találkozott először a tárggyal, milyen benyomásai voltak, ki volt még jelen); 2. jelentés (tudta-e a kezdetektől, hogy az Ön számára jelentős a tárgy, hogyan kapott a tárgy többletjelentést, ez változott-e az idők folyamán); 3. érték (mit mond el a tárgy Önről, ki vagy mi világított rá a tárgy értékére); 4. jutalom (mi a legjobb a tárgy birtoklásában); 5. konklúzió (ha valakinek oda kellene adni, ki lenne az és mit mondana neki); 6. leírás (hogyan néz ki a tárgy, milyen az illata, érzete).⁵³⁵ A fenti kérdések egészen más irányba terelik a tárgyról való érdeklődésünket, új dimenziókat nyitnak meg, és látens módon formálják látogató és intézmény között a kapcsolatot. Meg lehet-e valósítani mindezt a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban? Természetesen. Több lehetőség is nyitva áll, így egyetlen tárgy többretű bemutatása egy kiállítás keretén belül, személyes történetek, emlékek begyűjtése a Múzeumot meglátogatóktól a kiállításokba kihelyezett speciális helyszínekkel, vagy online felhívás a honlapon történetek és fotók begyűjtésére, vagy a klasszikus terepmunka keretein belüli kutatás. A megszerzett történetek hatalmas értékkel bírhatnak, amiből a későbbiekben is meríthetünk.⁵³⁶

De a tárgyak különböző dimenzióinak megvilágítása itt még korántsem ér véget. A tárgyak in-situ és in context reprezentálásának értelmezése Kirschenblatt-Gimblett teóriája. Ez az elmélet magában foglalja a tárgyak teljességének kérdését, az interpretáció szükségességét és a jelentések meghatározását. Az in situ bemutatás metonímián és utánpótláson alapul: a tárgy egy rész, amely kapcsolatban van az egészszel, ez utóbbit azonban nem feltétlenül alkotjuk újra. Az utánpótlás művészete néprajzi falu, újraalkotott környezet vagy enteriőr formájában in situ reprezentációba helyezi a tárgyat. Az in situ bemutatás kiterjeszti a tárgyak határát, a tárgy eredeti fizikai, társadalmi és kulturális környezetéből való kiszakítás után. Az in situ installáció azonban sohasem semleges, mivel a kurátor alkotja meg a kiállítás tárgyát. Ezzel szemben az in context bemutatás az elrendezés és magyarázat különböző technikáinak alkalmazásával információkat közöl; feliratok, táblázatok, audio-kommentárok, katalógusok, múzeumpedagógiai programok vagy előadások segítségével, esetenként más tárgyakkal való összefüggéseinek hangsúlyozásával. Az in context reprezentáció

---

⁵³⁵ <http://objectstories.pam.org/index.html> 2011. július 9. és Nina SIMON 2011. 05. 03.

⁵³⁶ Nagy volumenű projektet végez a StoryCorps nonprofit szervezet Amerikában, rögzítve a hétköznapi emberek történeteit. Ehhez egyre több városban alakítanak ki speciális fülkéket, de rendelkeznek mobil egységekkel is, keresztül-kasul járva az országot. 2003 óta 30 000 interjút vettek fel, céljuk minél több oral history rögzítése, az emberek közötti kapcsolatok erősítése, szeretnék hangsúlyozni mások meghallgatásának fontosságát, illetve azt, hogy mindenki élettörténete számít. <http://storycorps.org/about/> 2011. július 10.

magyarázatot ad, háttérrel nyújt az értelmezéshez, összehasonlít, kérdéseket tesz fel sokszor kiterjesztve a témát önreflexív megközelítésekre is.⁵³⁷ Az in context reprezentáció azonban a tárgy értelmezését segíti elő, hiszen kontextusba helyezve, plusz eszközökkel (felirat, tabló, grafikon stb.) értelmezi a kiállított tárgyat. A szabadtéri múzeumok in situ mutatják be a tárgyakat, az Észak-magyarországi falu tájegység megnyitásával viszont a tárgyak in context értelmezése is elkezdődött – így például a szomolyai summáskiállításon a tárgyak használatának különböző aspektusait közvetítik a kiállítási szövegek, az erdőhorváti épületben helyet kapó módszertani kiállításban pedig a padlás elevenedik meg, ahonnan a muzeológus gyűjt. Az ott elhelyezett tárgyakról hanganyag tájékoztatja az érdeklődőket. Hiszen ma már nem elegendő a látvány, a tárgyak mögött húzódó összetett jelentésréteget értelmezni kell (és még mindig nem önreflexív módon, csupáncsak a felszín értelmezve). A jelentésrétegek összetettségét a készítés, használat adatai adják és olyan szubjektív információk, adatok, amelyeket a tárgyakról egyre inkább gyűjtenünk kell. Ma már nemcsak a népi építészet a kutatás tárgya, sőt, nem is csak a népi lakásbelső, a sorban következik az életmód, és annak minden szegmense. Igen ám, de elég-e ez? Az életmód kutatása azért is fontos, mert az ennek során nyert információk a tárgyi kultúra egészének értelmezésében segítenek. De még ez sem elég, a kutatást gyakorlatilag az egész népi kultúrára ki kell terjeszteni, ami szükségszerűen új gyűjtési módszerek alkalmazását követeli meg.

Azonban nem minden esetben tudunk a tárgyakkal kapcsolatos interjút készíteni, mivel az eladók türelmetlenek, az örökösök nem ismerik a tárgyakat, egy-egy tárgygyűjtés akár több óráig is elhúzódhat. Az interjú készítésének másik akadálya, hogy az eladók semmilyen információt nem tudnak az adott tárgyról, hiszen ellentétben a néprajzi gyűjtemények alakulásának idejével, mikor is a kutatók az élő társadalmi kontextusból emelték ki a tárgyakat, ma inkább a használatból kivont régiségeket keressük. A történetek kutatásának másik akadálya, ha nem a terepen megy végbe a gyűjtés, és nem vagyunk közvetlen kapcsolatban a tárgyak készítőjével vagy használójával.⁵³⁸ Ennek ellenére a tárgytörténetek kutatása kiemelt fontosságú, mivel többletinformációt tudunk meg a tárgyról, annak használatáról, megszerzéséről, funkcióváltozásáról, háztartáson belüli migrációjáról, készítéséről, készítőjéről.

---

⁵³⁷ Barbara KIRSCHENBLATT-GIMBLETT 1991. 388-390.

⁵³⁸ FEJŐS Zoltán 2003a. 43. és 45.

Tárgybejelentések jelentősége az enteriőrök kialakításánál

A Szabadtéri Néprajzi Múzeumba sok tárgybejelentés érkezik, a gyűjtésen kívül ez az intézménybe kerülés másik módja. Ez azt jelenti, hogy kívülről keresnek meg minket olyanok, akik a Múzeum gyűjteményébe szeretnék juttatni feleslegessé vált, régi, értékesnek ítélt tárgyaikat. Informatívak a Múzeumba eljutó, tárgybejelentésekkel kapcsolatos levelek, mivel tükrözik azt, hogyan vélekednek az emberek arról, mi is az, ami múzeumban megőrzendő érték.⁵³⁹

A tárgybejelentések bizonyulhatnak rendkívül hasznosnak a tájegységépítés során, hiszen ha a lakóház származási helyéhez közeli településről van szó, a tárgyak bátran használhatók a berendezésekben. Amennyiben a településen elterjed a hír, hogy múzeumba lehet régiségeket vinni, sokan jelentkezhetnek. A tárgybejelentések azért is fontosak, mert sok olyan tárgy kerül így a gyűjteménybe, amely elterjedtségénél fogva beilleszthető az enteriőrökbe akkor is, ha nem lakóház származási helyéről való a tárgy. Azok a tárgyak, amelyek nem felhasználhatók a lakásbelsőkhöz, a gyűjteményt gazdagítják, esetleg egy másik tájegység előkészített tárgyai közé kerülhetnek, vagy tematikus kiállítás darabjaivá válhatnak. Az is előfordulhat, hogy igazi ritkaság kerül ilyen úton a múzeumi raktárakba, így történt egy budapesti bejelentés esetében is, ahol a felajánlott tárgyak között kismemesi, rézből készült vadász-ivópohár készlet volt. Mivel a származási hely Heves megye, így a kismemesi háznál felhasználtuk a tárgycsoportot. Sajnos azonban azt is figyelembe kell venni, hogy sokszor messzi településekről érkezik a felajánlás, kevés tárggyal, ilyen esetekben a tárgyak megtekintése, szállítása nagyobb

---

⁵³⁹ „Családunk szigetközi házában több, a régi paraszti élettel kapcsolatos tárgy került elő, mint például vetőgép, kenyérdagasztó teknő, szenes vasaló, mezőgazdasági gépek.” Tárgybejelentések anyagában felajánlott tárgyak: rongypokróc, imakönyv, berliner kendő, selymekendő (Mezőkövesd). „Cserhátsurányban (Nógrád megye) megörököltük a nagyszülők házát, amelyhez nem lett még hozzányúlva, ott fellelhetők régi tárgyak, pl. szövőszék, kocsi, valamint olyan dolgok, amelyeket mi már nehezen tudunk beazonosítani.” „Érdeklődni szeretnék, hogy kihez kell fordulnom abban a témában, hogy a Nagymamám kb. 100 éves kútkávjára igényt tartana-e a szentendrei skanzen.” „Vasárnap voltunk "Önöknel" (nem először :) családi kiránduláson, és a felföldi mezővárosban megkerestük a vincellér urat, aki Önhöz irányított. Van nekünk Nagyoroszipan a "gunyhóban" egy Kühne szőlődarálónk.” „Van a tulajdonomban egy működőképes és az önök kiállításán láthatóval megegyező Durkopp varrógép, melyet szeretnék eladni.” „megbízásából felsorolom azokat a tárgyakat, amiket a régi vásárlás alkalmával említettem: Savanyító hordók, teknők, leveses tálak (kora kérdéses), tejszűrő, fa szedőkanál és más egyéb tárgyak. „Szeretném az Önök segítségét igénybe venni, hogy a csatolásomban látható két darab szentképnek helyet találjak. A szüleim halála után maradtak meg ezek a képek, nekem nincs szívem csak úgy kidobni, elégetni ezeket a tárgyakat. Tulajdonképpen ez az ötletem akkor született, amikor két évvel ezelőtt a férjem és lányom társaságában ellátogattunk ebbe a skanzenbe és ott az egyik néprajzi házban viszontláttam két teljesen azonos szentképet.” A példákat lehetne tovább sorolni, a tárgyak rendkívül sokrétűek. Egyre erősebben képviseltetik magukat a népi iparművészeti tárgyak, az újonnan készített festett bútorok és kerámiák.

költséget jelent, mint a tárgy értéke. Ezekben az esetekben több helyszín összehangolásával próbáltunk hatékonyan dolgozni.

Tanulságos a tárgybejelentések értékelése. A felajánlott tárgyak rendkívül vegyesek, általában múzeumban tett látogatás, vagy valamilyen múzeumi/személyes kötődés sarkallja az embereket arra, hogy a múzeumhoz forduljanak. Vannak olyanok, akik ingyen szeretnék átadni a tárgyaikat: ennek oka, hogy nem akarnak üzletelni, a kötődésük rendkívül erős a tárgyhoz, de költözés vagy más családi okok miatt meg kell válniuk tőlük. Van olyan, aki egyszerűen nagyvonalú és a tárgyhoz való kötődése sem erős, így a szállítás fejében elajándékozza a tárgyakat. Sokszor a megtalált tárgyak lomot jelentenek, útban vannak, és ez az oka annak, hogy meg akarnak tőle válni. Minden esetben van rá példa, hogy a tárgyak rendkívül jók, minőségesek, de arra is, hogy egyáltalán nem a Múzeum gyűjteményébe valók.

Értelmiségiek által gyűjtött tárgyak

A tárgybejelentések csoportján belül érdekes elkülöníteni egy alcsoportot, ez pedig az értelmiségiek csoportja. Ők a paraszti tárgyak gyűjtését hobbiból végezték/végzik, általában az 1970-1980-as évektől, nosztalgiából, minden területről vegyesen, sokszor hozzáértés nélkül. A gyűjteményükben ezért sokszor keverednek a paraszti és népi iparművészeti tárgyak. Mikor a Múzeum számára felajánlják őket, nehéz feladat véleményt mondani, mivel nehezen fogadják el, ha a kutató visszautasít egyes darabokat: így pl. az újonnan készülő korondi fazekastermékeket, vagy az újabb hímzéseket, szőtteket. A tárgyakhoz való viszonyulásuk idealizált, nosztalgikus. Elmondható, hogy a felajánlott tárgyak között nagy számban vannak Erdélyből származó darabok, ezeknek kora változó, ebből kifolyólag a gyűjtemény értéke is, hiszen régi darabokat is tartalmazhat. A gyűjtemények értékeléséhez nyújt segítséget, ha megállapítjuk, a tulajdonos a gyűjtők mely kategóriájába tartozik: azok közé, akik felhalmoznak és megőriznek, vagy akik dokumentálnak, esetleg azok közé, akik nosztalgiából gyűjtnek.⁵⁴⁰

Magángyűjtemények

A tárgybejelentések során egy-két alkalommal az is előfordult, hogy minőséges magángyűjteményre bukkantunk. A magánggyűjtők általában nem az egész gyűjteményt ajánlják fel, hanem annak csak egyes darabjait (hiszen nagyon erős a kötődésük a tárgyakhoz, ők nem eladás céljából gyűjtötték a tárgyakat, hanem esztétikai okokból,

---

⁵⁴⁰ ILLÉS Péter idézi Otto&Pedersen cikkét 2008. 108.

magyarságtudatból, értékmentés miatt). Illetve azokat a tárgyakat próbálják meg eladni, amelyek kisebb értéket képviselnek (törött, sérült darabokat, nem kiemelkedő tárgyakat – ezek között lehet olyan, amit gondos restaurátori munkával kiállításra megfelelő állapotba lehet hozni.

Olyan eset is előfordult, hogy akkora gyűjteményre (hutaüvegek, ivócsanakok, kerámiák, konyhai eszközök, keménycserep tányérok, festett bútorok stb.) bukkantunk, amelynek még a katalogizálása is a magyar néprajztudomány hasznára válna. Ez a tárgybejelentő aztán több lépcsőben, a munkánk célját megismerve a magasabb szintű tárgyai közül is hajlandó volt eladni a Múzeum számára, így pl. nagyméretű tálakat, hutaüveg edényeket, borotvatokot.

Múzeumi tárgybejelentések

Ebbe a kategóriába olyan tárgybejelentések tartoznak, amelyeket helyi/vidéki múzeumoktól kaptunk az előkészítés során. Nehéz anyagi helyzetük miatt a pénzért felajánlott tárgyakat ugyanis ezek az intézmények nem tudták megvásárolni. Mivel azonban a tárgyakat meg akarják őrizni, ennek egyik lehetséges útja a Szabadtéri Néprajzi Múzeum számára való közvetítés volt, amelyből kifolyólag több olyan helyet is felkereshettünk, ahol tárgyakat adtak el a tájegységi berendezésekhez, sőt sikerült olyan családokhoz is lejutni, akik a későbbi tárgygyűjtéseket a helyszínen koordinálták, több embert maguk is felkerestek és informáltak a lehetőségekről.

Nehezen gyűjthető tárgyak

Vannak olyan tárgyféleségek, amelyeket már nagyon nehéz a terepen megtalálni. Ezekre ma kell figyelmet fordítani, mert utolsó képviselőik fokozatosan eltűnnek. Bár néhány évtizede a fent említett flóderes bútorok nem képviseltek értéket, mára megfordult a helyzet, és ezeknek a gyűjtése is fontossá vált. A legnehezebben fellelhető tárgy az egyszerű parasztágy, ami díszítetlen, barna festésű. A tájegység előkészítésekor többször előfordult, hogy a terepmunka közben barnának hitt ágyról kiderült, hogy valójában megsötétedett, flóderes díszítésű bútordarab. Az ágyak gyűjtése általában nehézkes, sok esetben csak darabokban meglévő ágyakat találni, ha már egy ágyvég és egy ágyoldal is hiányzik, problémássá válik a restaurálás és a rekonstrukció. Régeinek minősülnek az adatközlők egy részénél a két világháború közötti együttesek is, ezek pedig (az eredeti koncepcióhoz képest) csak „újabb” múzeumi enteriőr esetén használhatók fel.

Fontos ezért még most, minél hamarabb összegyűjteni az eredeti múzeumi koncepcióhoz tartozó, még fel nem épített tájegységek enteriőrjeihez szükséges bútorokat, mert a későbbiekben a gyűjthető tárgyak minőségéből és korából adódóan csak későbbi időmetszet bemutatása lesz lehetséges.

Természetesen a flóderes daraboknál még nehezebben gyűjthető a festett bútor. A mai Magyarország területéről leginkább pár festett láda került elő: miskolci asztalosközpont terméke, gömöri festett darabok, illetve akadt olyan, stílusában a miskolci asztalosközpontéhoz tartozó tálas, amelyről eredeti, barna festékekkel többször átkent állapotában Cserépfaluban, a megvásárlásakor nem feltételeztük, hogy festett darabról van szó, a restaurálás során derült ki, hogy ritka, rendkívül értékes bútortípust sikerült megmenteni.

A hétköznapiokon használt üvegpoharak felkutatása szintén problematikus, leginkább díszesen festett, akár hutaüveg együttesek maradtak meg, mindennapi, egyszerű üvegedények csak rendkívül ritkán – kivéve a befőttes és dunsztos üvegeket.

Nem könnyű a seprűk, favödrök beszerzése sem, az előbbi főleg a cirokseprűkre vonatkozik, amiknek a kötéséhez az elmúlt évtizedekben már főleg műanyagot használtak. Az udvarra való vesszőseprűk azonban még mindig megtalálhatók. A favödröket gyermekkorukban már csak melléképületben használták azok az idős adatközlők, akik ma megszólaltathatók. Ennek ellenére a század első évtizedeit bemutató enteriőrökhöz még szükségesek, erre utalnak például a Magyar Néprajzi Atlasz gyűjtései, de egy-egy 90 év feletti adatközlő visszaemlékezései is. A favödrök azonban hamar tönkrementek, így egy-két darab megtalálása már komoly előrelépés, ezek alapján lehet hiteles másolatokat készíttetni. Ugyanebbe a kategóriába tartoznak a fakupák, vesszővel megerősített dongás edények, vízhordó edények is.

Nehezen megtalálhatók és gyűjthetők a régi lemezedények. Ennek ellentéte a parasztság körében a 19. század második felétől terjedő öntöttvas lábas és fazék,⁵⁴¹ amelyeket könnyebb begyűjteni, mert masszívabbak voltak, itatóként, virágcserepként máig előszeretettel alkalmazzák őket. A korai lemezedények főbb tulajdonságai, hogy vékonyak, illetve szegecseléssel vannak a fülek hozzájuk erősítve.⁵⁴² A korai zománcedények a porcelán utánzásának igénye miatt fehér színűek, csak a peremük színes. A kezdetben ecsettel festett motívumokat festékbe mártás, majd a festékszórás

---

⁵⁴¹ KISS Kitti 2006b. 57.

⁵⁴² KISS Kitti 2007. 39.

technikája követte.⁵⁴³ A lábasok, fazekak sajnos hamar tönkrementek, és még úgy sem maradt belőlük elég, hogy általános eljárás volt a drótos tótokkal megjavíttatni őket. Mivel többször kilyukadtak, tönkrementek, hamar más funkciót tölthettek be a háztartásokban. Pedig elterjedtek voltak a lemezedények, a ma megkérdezett adatközlők, akik a II. világháború előtti időszakra emlékeznek vissza, egyértelműen arról beszélnek, hogy nem használtak már cserépedényeket főzésre, kizárólag ünnepi alkalmakkor, ekkorra megtörtént a váltás a főzőedényeket tekintve a tűzhelyek modernizációjával karöltve.⁵⁴⁴ Ezért nem szabad kizárólag cserép- és öntöttvas edényeket felhasználni, csak azért, mert nem gyűjthetők a zománcos edények. Ezen kívül a zománcos vödörök, lavórok is szükségesek az enteriőrhez. Ezek közül a régebbi típusok felkutatása szintén nem egyszerű feladat.

Bár a terepen fellelhetőek még a különböző járművek, szekerek, kocsik, szánok, némelyikük már csak kis számban, vagy egyáltalán nincs meg, a kisebb szánokat például hamar cserélték, ha tönkrementek. Gondot jelentett a tájegység kismesesi portájára hintót találni, kivételes szerencse, hogy a korábbi évtizedekben rimaszombati készítésű hintót gyűjtött Kecskés Péter a Múzeum számára, ezt szakrestaurálással sikerült rendbe hozatni. A szekerek és kocsik közül az újabb típusok találhatóak meg (kivételes, hogyha fatengelyes szekérre bukkanunk), vagy a régiek hiányosan, rossz állapotban. Ez utóbbi jelenségnek az a gyorsan elharapózó divat az oka, miszerint dekoratív célra, virágok kiültetésére használják a járműveket, teljesen tönkretéve a meglévő tárgyi állományt.

Egyre nagyobb lesz a jelentősége a mezőgazdasági gépeknek is, nemcsak az újabb korszakot bemutató tájegység, de a jelen felé közelítő hagyományos enteriőrök miatt is. Sajnos ezek a gépek legtöbbször rossz állapotban, fészerek, csűrök mélyén lapulnak, restaurálásukhoz és állapotuk felméréséhez szakember szükséges. A gépesítés különböző állomásainak tárgybeli dokumentálásának szerepére a múzeumi tárgygyűjtemény fejlesztési stratégia is kitér, mivel ezeknek a tárgyaknak a módszeres gyűjtése az archaizáló anyagi kultúra bemutatása mellett háttérbe szorult.⁵⁴⁵ Külön problémát fog jelenteni a jövőben, hogy az egyre modernebb gépek használata és interpretációja egyre nehezebb lesz a technika fejlettségéből adódóan.⁵⁴⁶

---

⁵⁴³ KISS Kitti 2007. 41.

⁵⁴⁴ KISS Kitti 2007. 39.

⁵⁴⁵ KEMECSI Lajos 2007a. 3.

⁵⁴⁶ John Williams DAVIS 2003. 140.

A gazdasági eszközök kérdése szintén megoldatlan. Egyrészt nagyon hamar elkoptak a használatban, így gyorsan cserélték őket (kovácsoltvas szerszámot találni a gyári darabok helyett szinte lehetetlen), de a hagyományos művelési módok elhagyásával, a modernizációval párhuzamosan egy idő után már nem is pótolták a hiányzó szerszámokat, a termelőszövetkezetekben nem éltek tovább a korábban alkalmazott technikák, eszközök. Egy paraszti gazdaság eszközkészletének a rekonstrukciója a mai adatközlők meginterjúvolásával szinte lehetetlen, főleg akkor, ha még nem éltek a bemutatás időszakában, és csak későbbi időszakról vannak emlékeik. A családtörténeti kutatás által meghatározott föld mennyisége, a család összetétele, a munka menete és eszközkészlete esetleg egészen más volt a kiállítási időben, mint az adatközlő gyermekkorában, vagy a tévesztés idején. Jó esetben szakirodalmi adatokra lehet támaszkodni. Nem elég, ha a meglévő tárgyakra koncentrálunk, hiszen azokon kívül sok más szerszám és eszköz egészíthette ki a gazdaságot. Manapság kapák, kaszák, ásók, sarabolók, gereblyék találhatók meg a házaknál, ezekből azonban korábban több típus is létezett, ami ma már nem tanulmányozható, dokumentálható. Mit lehet tenni, ha ezek már egyáltalán nem gyűjthetők? A gazdasági eszközök hiteles elrendezése azért is problematikus, mert a szerszámok helye függött az évszaktól, a gazda szokásaitól,⁵⁴⁷ a családtagok számától. Ezeknek kutatás során történő feltérképezése nagyon nehézkes. A tájegység esetében megpróbáltam a családtörténeti kutatás alapján dönteni, a visszaemlékezésekre alapozni, illetve analóg forrásokat használni: így pl. a novaji tüzelősól felszerelését mezőkövesdi tüzelősólak archív fotóinak segítségével megállapítani. Sokszor azonban egyes eszközöket padlásokon tároltak, így a kiállításba helyezésük nem volt szükséges, hiszen a padlások nem látogathatók. Ugyancsak sok szerszám került színekbe, fészerekbe, csűrökbe, ezek viszont nyitottságuknál fogva ki vannak téve a látogatók kíváncsiságának, így balesetveszélyesek is, ezért teljes berendezésük nem minden esetben javasolt.

A Fél Edit – Hofer Tamás által végzett átányi összeírásokhoz hasonló adatokra lenne szükség egy-egy gazdaság pontos eszközkészletének megállapításához, és ez még mindig nem a tulajdonképpeni tárgyak begyűjtését jelenti. Ezt a módszert kell alkalmazni a még nem álló, előkészítés alatt lévő 20. századi falu tájegység esetében is, hogy könnyebben rekonstruálható legyen az eszközkészlet – az egyébként is nagyszámú tárgymennyiség így hitelesebb.

---

⁵⁴⁷ Jerzy CZAJKOWSKI 1980. 141.

A tárgyakkal több csoportja tehát nehezen gyűjthető a terepmunka módszereivel. Az ok a nagyfokú régiségkereskedői jelenlét és kereslet a különböző tárgyfeleségek iránt, illetve a ragaszkodás az emlékekhez, és ezáltal a gyökerekhez való kötődés.

Gyűjthető tárgyak által alakított koncepció

Veszélyes út a ma gyűjthető tárgyakkal kiindulva megítélni egy-egy korszak tárgykultúráját. Fontos ezért a néprajzi kutatás, a részletekre való reflektálás. Sajnos a megmaradt tárgyak nem adnak hiteles képet arról, hogy egy adott időszakban milyen tárgyakat használtak, hiszen ezekből az együttesekből kikoptak a hamar tönkremenő, sűrűn lecserélt, átmeneti jellegű tárgyak, a szükségmegoldások, a praktikumot tükröző ötletek, amelyek viszont lényegesek az enteriőr szempontjából. Legalapvetőbb példa erre a hurkatöltő esete, ami szinte minden padláson előfordul. Ez azonban nem jelenti azt, hogy régtől fogva minden háztartás eszköze – elterjedése csak a 20. század elejére esik (természetesen gazdasági-társadalmi és földrajzi helyzettől függően változó időszakban), korábban egyszerűen marhaszarvat használtak a hurka és kolbász töltéséhez. Hasonló az öntöttvas vasaló, amely szimbolikusan „régiség”, mégis, az összefoglalókból egyértelmű, hogy Észak-Magyarország esetében az üveg vászonsimító⁵⁴⁸ elterjedt eszköze volt a vasalásnak a parasztság körében a gyári vasalók elterjedéséig. A padlásokon sorakozó zsírosbödönök is megtévesztők, hiszen nem volt ekkora mennyiségű zsír korábban a konyhákban, és azt cserépedényekben, fabödönökben tárolták.

Egyes tárgyak elterjedését nehéz körvonalazni, erre példa a zománcos edények esete. 1920-1940 között készített fényképeken már másodlagos funkcióban (nem lakott szobában) is megjelennek, szegényparaszti enteriőrben is, ennek ellenére mai szomolyai adatközlőim meséltek arról, hogy az 1950-es években (valószínűleg a háborút követő nehézségek miatt) mekkora érték volt a zománcos edény. Így mindig a kialakított enteriőr társadalmi-gazdasági háttérére, bemutatási idejére kell, hogy meghatározza a tárgyak összetételét.

A gyűjtés szempontjait befolyásolja a koncepció, illetve a megtalált tárgyak múzeumi felhasználhatóságának mértéke. Ugyanakkor érdemes számba venni, milyen demonstrációs és installációs tárgyak kellenek a bemutatáshoz, interaktív prezentációhoz, múzeumpedagógiai foglalkozásokhoz, ezeket érdemes egyből

---

⁵⁴⁸ V. ö. NÉCSEY István 1900. 97-98. VERES László 1989. 77-78.

begyűjteni, és külön listán feltüntetni a könnyebb és áttekinthetőbb nyilvántartás érdekében, hiszen itt is cél, hogy minél több tárgy az eredeti helyszínről származzon.

E mellett nem árt azon is elgondolkodni, ha az épületben ún. alternatív berendezést valósítunk meg, az más tárgyakat igényelhet, nemcsak a kort, de a tárgy típusát is beleértve. Így ha lehetőség van rá, minden múzeumi értelemben vett értékes tárgyat meg kell szerezni a gyűjtemény számára. Ez azért is fontos, mert a közeljövőben a ma elérhető tárgyak válnak nehezen megszerezhetővé. E mellett elég csak utalni a jelenkutatás fontosságára, amelyhez a Szabadtéri Néprajzi Múzeum a 20. századi falu koncepciójával kapcsolódik.

Az enteriőrök sajátos kiállítási jellegéből adódóan a kiállított tárgyak rendkívül sok környezeti hatásnak vannak kitéve, ezek roncsolják az állapotukat, és szükségessé teszik a rendszeres restaurálást. A jövőben előfordulhat, hogy olyannyira megromlik egy-egy tárgy állapota, hogy az enteriőrbe nem helyezhető vissza, így ritkább daraboknál érdemes pót-tárgyat gyűjteni, amíg lehetséges, vagy másolatokat készíttetni az eredeti megőrzése céljából.

Az elmúlt évek folyamán változott a tárgygyűjtési munka intenzitása, a szempontok megítélése, a bemutatási időszak határa, a néprajzi tárgyak mennyisége. Ezáltal a muzeológiai munkafolyamatot több tényező is befolyásolja, új módszerek alkalmazása vált szükségessé.

A tárgygyűjtés során alkalmazott egyéb (esetenként új) módszerek

Szórólap, képújság, hangosbemondó

A gyűjtés komplex feladat, a településeken nemcsak a fentebb leírt, „eredeti” tárgygyűjtő módszert alkalmaztam, mert még nagyobb hatékonysággal kellett dolgozni a pályázati határidő rövideje miatt.

Ezért a polgármesteri hivatalokon keresztül a helyi képújságok, hangosbemondók segítségével nagyobb tömegeket próbáltam meg egyszerre megmozgatni. Ennek a módszernek megvannak az előnyei és a hátrányai is: pl. nem biztos, hogy szívesen adják le a nevüket az önkormányzatnál azok, akik valamit, valamilyen okból eladni kívánnak. A legfontosabb előny – ami egyben hátrányt is jelenthet – hogy a falu bejárásakor az emberek már tudják, hogy miért vagyunk a településen, és vagy könnyebben beengednek, vagy egyértelműen elutasítják a tárgygyűjtés lehetőségét, mert félreértik a helyzetet.

Az Észak-magyarországi falu előkészítése során éltünk a szórólap eszközével. Az alábbi szöveg Perkupán jelent meg; a polgármester segítségével, szórólappra nyomtatva a felhívást minden házba eljuttatták – az eredeti kérésünk annyi volt, hogy tegyék ki a hivatali hirdetőtáblára, ennél azonban jóval többet tettek.

Tisztelt Lakosok!

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szentendrén egy perkupai ház másolatát építi fel. Ennek berendezéséhez régi használati tárgyakat és bútorokat keresünk. Ha Önnek vagy ismerősének, hozzátartozójának van eladó tárgya, kérjük, jelezze július 2-ig .....nál a Polgármesteri Hivatalban.

Köszönettel: A múzeum munkatársai

A fenti szöveg Perkupán minden ház postaládájába eljutott. Az eredmény pedig több tárgybejelentés lett: ezek közül a legelső során több mint 130 tárgyat sikerült egy hagyatékból megvásárolni – egy emeletes kockaházból, ahová lehet, hogy nem is jutottunk volna el, főleg, ha csak kívülről ítéljük meg a helyet, mondván: ott biztosan fiatalok laktak. További pozitívum volt, hogy az eladót később többször is felkereshettük, ha speciális, az enteriőrből hiányzó darabra volt szükségünk, és szerencsére segíteni is tudott, így kapcsolati tőkét kovácsoltunk a tárgybejelentéséből. Természetesen olyan címet is kaptunk, ahol polgári jellegű bútort (fotel) próbáltak meg eladni, de összességében mindenképpen eredményesnek tekinthető ez a próbálkozás. A későbbi tapasztalatok alapján azonban a szövegben másképpen kell jelölni a megvásárolni kívánt tárgyakat, és mindenképpen érdemes a paraszti jelzőt felhasználni.

Ugyanilyen hirdetés jelent meg a szomolyai televíziós képújságban is, erre azonban nem érkezett válasz a szomolyai önkormányzathoz. Itt a vizualitást kiaknázva a Múzeumról is mutattunk képeket, hogy kontextusba helyezzük a felhívást. A képek azonban mind külső felvételek voltak, tehát enteriőröket nem ábrázoltak, talán szerencsésebb lett volna egy lakásbelső bemutató képet is hozzáfűzni a felhíváshoz. A módszer előzményének tekinthető a Felföldi Mezőváros tájegységhez végzett tárgygyűjtés Gyöngyösön, ahol Bíró Friderika a helyi tévé képújságát használta fel egy felhívás közzétételére.

A Múzeumba kerülő tárgyak egyéb forrásai

A tárgyak forrásai, mint már említettem, már nem kizárólag a falvak,⁵⁴⁹ hanem régiség- és műtárgykereskedők, árveréssel foglalkozó aukciós házak, weboldalak, régiségvásárok és ócskapiacok is. Bár a legnagyobb értékkel a terepmunka során, helyben gyűjtött tárgy bír, a néprajzi muzeológia formálódásának kezdeteitől jellemző a műtárgykereskedelemmel fenntartott kapcsolat révén szerzeményezni tárgyakat a múzeumok gyűjteményébe. 1885 óta beszélhetünk néprajzi tárgyakra is kiterjedő műtárgykereskedelemtől, már ebben az időszakban is jellemző volt a tárgyak külföldre vitele. A kereskedőkkel kialakított kapcsolatoknak köszönhetően a Néprajzi Múzeumban korai leltárkönyvi bejegyzések leginkább mű- és régiséggyűjteményekből átvett tárgyakat jelölnek. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Felföldi Mezőváros tájegységének esetében volt először szükség koncentrált tárgygyűjtésre a kiállítás felépítésének rövid időintervalluma miatt, illetve a szükséges tárgyak is a kvalitásos mezővárosi kultúrát reprezentáló darabok voltak. Mindezen tényezők összessége ahhoz vezetett, hogy a műtárgykereskedelemmel építsen ki kapcsolatot a Múzeum, amelynek eredményeképpen a tájegységhez gyűjtött 9000 tárgyból 2000 ezen az úton került az intézmény gyűjteményébe.⁵⁵⁰ A gyűjtések során főleg bútorokat, kvalitásos üvegeket (borkínáló üvegek) és minőségi lakástextileket sikerült ily módon szerezni.⁵⁵¹

Régiségvásárok

A tárgygyűjtés nehézségei miatt a tárgyak megszerzésének egyik fontos helyévé váltak a régiségvásárok. Az Észak-magyarországi falu tájegység kiállításaihoz főként Eger és Miskolc rendszeresen megtartott (havonta egy alkalommal megrendezett) régiségvásárait kerestem fel a koncepcióból hiányzó tárgyak után kutatva. A módszer eredményes volt, hiszen nemcsak tárgyakra tettem szert, de olyan kereskedőket is sikerült megismerni, akik egy-egy területen évek óta gyűjtenek, hatalmas árukészletükből pedig szívesen eladtak a későbbiek folyamán is.

Itt általában kvalitásosabb tárgyakat sikerült gyűjteni, így régi imakönyvet, Bibliát, hutaüvegeket, polgári jellegű lakástextíliákat, bútorokat, lámpákat, keménycserép tárgyakat, faliórát, ostyasütőt, vésett díszítésű mángorlót, gyári

---

⁵⁴⁹ Erre jó példa a Néprajzi Múzeum Műanyag kiállításának előkészítése, melynek során a tárgyakat a gyártótól, kereskedőktől, képzőművészekről gyűjtötték, nagykereskedelemből, bazárokból, piacokról, régiségkereskedőktől, dizájnerek bemutatótermeiből terméklisták, katalógusok, marketing anyagok, brosúrák, használati útmutatók alapján. FEJŐS Zoltán 2008. 68. Ez előrevetíti a 20. századi falu tájegység tárgygyűjtésével kapcsolatos megújulás szükségességét.

⁵⁵⁰ KEMECSI Lajos 2007b. 57-59.

⁵⁵¹ KEMECSI Lajos 2008. 69-72.

termékeket, cserépedényeket, zománcos termékeket. Sokról egyértelmű, hogy honnan származik (pl. ostyasütő, keménycserép gyárak termékei), vagy ritka esetben az eladóktól meg lehet tudni ezt az információt, ezért nyilvánvaló, melyik lakásbelsőben lehet elhelyezni, de van az ország több pontján előforduló, elterjedt tárgy is (pl. lámpa, fémdoboz, öntöttvas edény), amely viszont szabadon felhasználható az enteriőrökben.

A régiségvásárokon az eredeti, néprajzinak tekinthető tárgyak, a régiségnek titulált tárgyak és a műtárgyak (festmények, porcelánok, szőnyegek) rendkívül erősen keverednek. A régiségek között egyre inkább megjelennek a 20. század második felének tárgyai, az újabb tárgyak régiségnek való címkézése óhatatlanul beindul a régiségvásárokon is, amelyek bizonyos esetekben ócskapiaccá változnak, ahol bármilyen használt tárgyhoz hozzá lehet jutni.

A kereskedők általában közvetítők, nagyon keveset tudnak a tárgyak eredeti származási helyéről – és ha tudják, akkor sem mondják meg, mert féltik azokat a területeket, ahol a gyűjtést folytatják (ráadásul el akarják adni a tárgyat, ami nem sikerül, ha a muzeológusnak nem megfelelő a származási hely). Ezért általában vagy megyét jelölnek meg származási helyként, vagy pedig egy-egy nagyobb tájegységet.

További negatívuma a régiségvásárokon felbukkanó tárgyaknak, hogy az eladók – több esetben régiségkereskedők – előzetesen restaurálják/restauráltatják a tárgyat a feltételezett vásárlói igényekből kiindulva. Sokszor ez megakadályozza a tárgy megvásárlását, hiszen a tárgy korábbi vagy eredeti, vagy éppen festett állapota már nem állítható vissza még múzeumi műhelyben sem. Sajnos elég egy méhviaszos kezelés ahhoz, hogy a tárgyat ne tudjuk felhasználni – ez ugyanis nem távolítható el egykönnyen. Az eladók érdeke nem esik egybe a Múzeum érdekeivel – vagyis ha a tárgyat az eredeti állapotukban kínálnák, nem vásárolnának hétköznapi vevők. A legszembetűnőbb példaként említhetők azok a bútorok, amelyekről maratással távolítják el a festékréteget. Az így nyert natúr színű, csiszolt bútorok külföldön kelendő darabok, hiszen „rusztikus” hatást keltenek.

Régiségkereskedők

Csakúgy, mint a régiségvásárokon, a régiségkereskedők üzleteiben és raktáraiban is több, múzeumi enteriőrökben felhasználható tárgy található, így pl. fazekastermékek, bútorok, textilek, üvegek, fatárgyak, konyhai eszközök. Ezek nagyjából ugyanazok a tárgytípusok, amelyek a régiségvásárokon előfordulnak, hiszen sokszor a kereskedők személyesen árulnak a piacokon. A tárgyat hasonló

módszerekkel gyűjtik, mint a muzeológusok, sok háznak a padlásán járnak, így a kínálatukban több néprajzi jellegű tárgy szerepel. Több kereskedő specializálódik, ezáltal egyeseknél lámpák, másoknál textilek találhatók meg nagy mennyiségben: jellemző a tematikus és lokális megosztás közöttük, ezt egymás között tiszteletben tartják.⁵⁵²

A régiségkereskedők esetében azonban ugyanaz a tendencia figyelhető meg, mint a vásárokon: nagyon sok üzletben megjelentek már a 20. század második felének tárgyai is. A régiségkereskedők azonban segíteni is tudnak, hiszen vannak olyanok, akik csak náluk jelentkeznek tárgyak eladására, így több helyre eljutnak ők is, speciális tárgy-igényeket is ki tudnak elégíteni.

A tárgyakról azonban információkat nem nagyon közölnek, vagy a nagy tárgymennyiség vagy az „üzleti titok” védelme miatt. A tárgyak kezelésével, restaurálásával kapcsolatban ugyanaz a helyzet, mint a régiségvásárok esetében.

Egy régiségkereskedő boltjának ablakába kitett hirdetés példázza azt, milyen nehéz is a dolga annak, aki régi tárgyakat gyűjt. „Tudja-e Ön egyáltalán, hogy milyen értékei vannak lakásában, padlásán, kamrája mélyén? Soha ne lomtalanítson addig, és ne adja el úgy régi házát, amíg meg nem győződik arról, hogy valóban értéktelen holmiktól szabadul meg. Reális áron vásárolok:

- hagyatékot, régiséget, ócskaságot
- régi stíl- és parasztbútort (szekrény, asztal, szék, tükör, stb.)
- csillárt, lámpákat és azok tartozékait
- szobrokat (feszület, szentek szobrai fából és kőből)
- festményt, képkeretet
- fali- és zsebórákat (külön alkatrészeket is)
- fegyvereket, katonai felszereléseket
- üveg és porcelán dísz tárgyakat
- népi kerámiát, parasztüveget (boros, likőrös, befőtt üveg stb.)
- régi gyermekjátékokat (babák, vonatok, autók stb.)
- hangszereket, zenélő szerkezeteket
- kézzel írott régi könyveket, naplókat

---

⁵⁵² KEMECSI Lajos 2007b. 57.

A felsoroltakat még romos, sérült állapotban is megvásárolom! Forduljon hozzám bizalommal! Értéktelennek tűnő holmijait rövid időn belül pénzre válthatja. Fizetés azonnal, készpénzzel!”

A fenti szöveg tanulságos: megpróbál mindenre kitérni, nehogy kihagyjon valamit, ami esetleg a leendő eladó érdeklődését felkeltheti. Használja a régiség, de a pejoratívabb ócskaság kifejezést is, így ugyanis azt is megszólítja, aki nem gondolja, hogy értékkel rendelkezik. A tárgyak felsorolásánál a régi melléknéven kívül megjelenik a paraszt/paraszi kifejezés is, illetve ugyanúgy a részletezés technikájával él, mint a terepen kutató muzeológus. A fentiekből azonban lehet tanulni is! Az én szótáramban eddig nem szerepelt a paraszi kifejezés, de helytálló a használata, hiszen a terepen szerzett tapasztalatok alapján tudni, hogy az eladók is használják hasonló összetételben: paraszt tükör stb. Ezzel ugyanis az ő fogalmaik szerint érthető besorolással élünk.

Aukciós házak

Kvalitásos tárgyakkal találkozhatunk az árverések katalógusaiban, a tájegység esetében felkeresett intézmény a Nagyházi Galéria volt. Itt már feltüntetik a tudott adatokat a tárgyról (származási hely, idő, technika, állapot),⁵⁵³ általában egyértelmű, hogy mi mennyire régi, és a klasszikus értelemben vett régiséggel találkozik az érdeklődő. Sokszor pont azokat a tárgyakat lehet megszerezni innen, amelyeket a terepen már nem lehet megtalálni, vagy csak nehezen – vagy ha megtaláljuk, nem adják el. Ez azért is lehetséges, mert egyes magángyűjtők évtizedek alatt felhalmozott tárgyaikat aukció keretén belül adják el. Néprajzi tárgyak aukciója nem mindig van, egy több évig tartó projekt alatt azonban van lehetőség feltérképezni az aukciós katalógusok kínálatát, amelyből a muzeológusok is tanulhatnak.

Az aukciós házak azonban rendkívül drágák, és arra általában nincsen kerete az intézményeknek, hogy innen vásároljanak. Mivel kvalitásos, polgári tárgyokról van szó, leginkább mezővárosi – kishemesi enteriőrökben használhatók az itt gyűjtött tárgyak, kivételt a cserépedények és üvegek jelentenek, illetve egyes viseletdarabok és festett bútorok. A Múzeum korábbi gyakorlatában is jellemző volt pl. a BÁV Bizományi Kereskedőház és Záloghitel Zrt-től való szerzeményezés: az első vásárlás 1972-ben történt, míg az utolsó 2006-ban, összesen 1098 tárgy került így a gyűjteménybe, 104 csoportban.

---

⁵⁵³ Pl. <http://www.nagyhazi.hu/tetelek.php?&id=144&tp=20&page=0> 2011. július 19.

Weboldalak

Egyre inkább terjednek azok az internetes oldalak, ahol ingyen vagy csekély összeg ellenében hirdethetnek azok, akik eladni vágnak – tulajdonképpen bármit. Mindenki által ismert például a www.vatera.hu, www.teszvesz.hu, www.zsibvasar.hu. Ezek az oldalakon külön kategóriák vannak: az utóbbinál: antik, régiség menü alatt van egy pont, ami néprajzi tárgyakat jelöl meg. A teszvesz-oldalon nincsen régiség kategória, itt a gyűjtemény kategóriában vannak olyanok, amelyek ehhez a témakörhöz kapcsolódnak. A leginkább ismert aukciós oldal a www.vatera.hu, itt sokkal cizelláltabbak a kategóriák. Antik, műtárgy, régiség címszó alatt 34 alkategória van, ezen belül az egyik a néprajz, aminek szintén vannak alkategóriái: bögre – pohár, dísz tárgy, doboz – láda – tároló, egyéb, kancsó – korsó, konyhai eszközök, kulacs – ballon, népviselet, szerszám – eszköz, tányér – kaspó, terítő, vallásos, váza – palack. Az azonban figyelemre méltó, hogy mely tárgyakat sorolnak a néprajzi kategóriába: egyértelműen megjelennek a népi iparművészeti tárgyak, a Pacsirta rádió, fából faragott, hordó alakú kínáló, afrikai fából készült fakanál, népművészeti babák, térképtáska, retró virágtartó, szögkép, festett virágos tihanyi emlék – szalvétatartó, eredeti bőr alpesi kantáros nadrág, régi festett falvédő, zománcos edény, régi italtartó, hegyi túra emléktárgy. A példák sokszínűek, arra azonban mindenképpen jók, hogy tükrözzék egy szélesebb közönség elképzelését arról, mi is a néprajzi, mi is a régi. De nemcsak tükrözik, hanem formálják is ezt a képet. Ebben az esetben tehát a tendencia az, hogy minden felkerülhet ezekre az oldalakra, válogatás nélkül, származási helytől és időtől függetlenül a régiség-antik kategóriában.

Számomra azonban hasznos terep a webfelület, egy-egy tárgyra való konkrét rákereséssel sok eredményt kiad a gép. Ezeket ár, fénykép és származási hely alapján össze lehet hasonlítani, az összes tényező együttléve határozza meg a vásárlást. Vannak tárgyak, amikhez nagyon olcsón hozzá lehet jutni. Vigyázni kell azonban, mivel a képek nem mindig megfelelő minőségűek, és nem mindig ábrázolják a részleteket. Ha messze van a tárgy, szintén érdemes mérlegelni a szállítás – előzetes megtekintés költségét, látatlanban azonban nem szabad megvenni semmilyen tárgyat. A sok tárgy és adat néprajzi szempontból is informatív, hiszen egy tárgyból akár több típust is megtalálhatunk, sokszor részletes adatokkal kiegészítve. Az Észak-magyarországi falu tájegység esetében egy Thonet-székegyüttest sikerült weboldalon keresztül megvásárolni – a tárgy elterjedtségénél fogva hitelesnek tekinthető a kisnemesi

enteriőrben – és olyan alumínium edényeket, amelyekkel a domaházi enteriőrt lehetett kiegészíteni.

Egyéb, a tárgyakkal és a gyűjtéssel kapcsolatos tényezők

Hitelesség

Több kérdés is felmerül a gyűjtés kapcsán; az első, hogy gyári termékek esetében mindenképpen elengedhetetlen-e az adott településről való gyűjtés – vagy lehet a gyűjtési hely más is, ha tudjuk, hogy ezek a darabok eljuthattak a lakóház származási helyére, illetve egy adott társadalmi állású családhoz. A válasz egyértelmű: az ugyanolyan, de gyári termékek származási helye lehet más település is. E mellett fontos az is, ahogy arról az előzőekben már szó volt, hogy hitelesnek tekinthető minden olyan tárgy, amelyet ugyan később készítettek a bemutatás időpontjánál, de alakjában, készítési technikájában, anyagában és díszítettségében megegyezik a korábbi példányokkal: vesszőseprű, dongás edény, gereblye, favilla, gabonaszórá lapát stb.

Tárgygyűttek

A tárgygyűttek minden esetben nagy értékkel bírnak, megszerzésük kiemelkedően fontos, mert így kontextusban értelmezhetők az egyes darabok, és némely enteriőrben együtt fel is használhatók. Az eredeti háztulajdonos családtól gyűjtött tárgygyűttek ráadásul az enteriőr hitelességét erősítik. Itt a tárgyakat a használó személye köti össze, de értelmezhetjük a tárgygyűtteket más megközelítésből is.

A tárgyak családja a tárgyak egy olyan csoportját takarja, amelyek funkciójukból és specifikus használati szituációjukból kifolyólag tartoznak össze. Egyes tárgyak tartozhatnak különböző helyekhez, de mindig egy nagyobb egység részei, amelyben sajátos funkciójuk és használati értékük van.⁵⁵⁴ Ezek a csoportosulások dinamikusan változnak, meghatározzák őket az emberi vágyak és impulzusok, a kulturális szokások és a társadalmi diskurzusok.⁵⁵⁵ Miért fontos ez a tárgygyűjtés szempontjából? Azért, mert hangsúlyozza a kapcsolatokat, a használat szabályait, illetve azt a tényt, hogy minden tárgynak meg kell keresni a társait, hiszen azok együtt alkotnak egészet, és a gyakorlatban sem szabad erről elfeledkezni. A megközelítés érdekessége, hogy egy tárgy több csoporthoz is tartozhat.

---

⁵⁵⁴ Anna-Maria ÅSTRÖM 2008. 133.

⁵⁵⁵ Anna-Maria ÅSTRÖM Deleuze-re hivatkozik. 2008. 134.

A tárgyegyüttesek kutatásával lehetőség nyílik a tárgyak közötti összefüggések vizsgálatára is, mert az egymás viszonylatában való működés újabb kapcsolódásokat, értelmezéseket szül, melyek együttesen alkotják a kultúrát, társadalmat és lokalitást.⁵⁵⁶

Tájházak

Külön etikai kérdés, hogy amennyiben tájházat alapítanak a községben, akkor a szervezőkkel közös munka során gyűjtsünk tárgyakat, mivel a tájház enteriőrjébe is szükségesek a berendezési darabok, és ezzel a helyben való megőrzést segíthetjük munkánkkal. Ezért szigorúan csak akkora mennyiséget szabad begyűjteni a településről, amennyi a múzeumi enteriőrhöz kell. A tájházban dolgozók segítségünkre lehetnek a tudásukkal, de cserébe mi is átadhatjuk a településen szerzett tapasztalatainkat: meglévő tájházak esetében így történt Perkupán, Szomolyán, Noszvajon és Novajon is.

Vonzódás

Figyelemre méltó jelenség, hogy a tárgyakhoz való vonzódás, kötődés sok eladónál/ajándékozónál tetten érhető. Ez azért érdekes, mert napjaink fogyasztói társadalmában a tárgyak kicserélődése és migrációja gyors, rövidek a divatciklusok és rövid a tárgyak élettartama.⁵⁵⁷ A folyamat különlegessége, hogy nem feltétlenül a szükség visz rá a tárgyak cseréjéhez, nem is mindig váltják fel korábbi társaikat egyes darabok, hanem egyre halmozódnak, és egymás mellett élnek tovább. A tárgyaknak nincsen akkora értékük, mint a hagyományos paraszti társadalomban, ahol sokszor generációkon keresztül öröklődött egy-egy bútor- vagy viseletdarab, konyhai eszköz. Akkoriban tudatosan hosszú időre alkották a tárgyakat, több nemzedéket szolgáltattak ki.⁵⁵⁸ Ez az érték azonban utat talál egyes esetekben a ma látogatója felé is, aki szintén vonzódni kezd ezekhez a tárgyakhoz, megérezve történetiségüket. Ezt az érzelmi kapcsolatot ki kell aknáznia a Múzeumnak. Azonban a falusi társadalomban is megjelent a fogyasztás. „Ahogy fölbomlik az emberek közötti kapcsolatok és értékek régi rendje, a tárgyak szokásokhoz, szertartásokhoz kötött szerepe is elvész, a tárgyi világok felépítésének hagyományos szabályai feloldódnak, és a falusiak is a többihez hasonló fogyasztóvá válnak egy olyan társadalomban, amelyet használati tárgyakkal egyre kizárólagosabban a gyáripár lát el.”⁵⁵⁹

---

⁵⁵⁶ FEJŐS Zoltán 2008. 65-66.

⁵⁵⁷ FEJŐS Zoltán 2003a. 88. FEJŐS Zoltán 2008. 75.

⁵⁵⁸ FEJŐS Zoltán 2003a. 88. Ma már mi vagyunk a tárgyak születésének, beteljesülésének és halálának tanúi. Anna-Maria ÅSTRÖM Baudrillard-ra hivatkozik 2008. 137.

⁵⁵⁹ FÉL Edit-HOFER Tamás-K. CSILLÉRY Klára 1980.

A tárgyakhoz manapság könnyebb hozzájutni, illetve az előállításuk is sokkal olcsóbb és könnyebb, de egy-két régi darabban kapcsolatban egészen másképp éreznek az emberek. Körülhatárolhatók azok a tárgyak, amelyekhez ragaszkodnak: ilyenek a bútorok, imakönyv, Biblia, findzsa, de sokszor azért értékelődik fel egy-egy tárgy, mert egyetlen emléke az elmúlt generációknak. Az emléktárgyak személyes jelentéseket sűrítenek, létük a jelenen túlivel, legfőbb funkciójuk, hogy emlékeztetnek, általuk hosszabbodik meg a személyes élettörténet, vagy a kollektív történelem egyes eseményei.⁵⁶⁰

Információk a tárgyakról, a tárgyak kora

A tárgyakat akár tárgybejelentés, akár tárggyűjtés útján felajánló emberek hajlamosak a muzeológus kérdésre azt válaszolni, amit a kutató hallani akar. Kritikával kell kezelni a kapott információt, mert mindenáron régiséget varázsolnak elének az eladók, ha tudják, hogy mit szeretnének hallani, ezért fontos, hogy jól kérdezzünk. És valljuk be, a kutatónak szüksége van arra, hogy háttér-információkat kapjon a tárgyakról, még akkor is, ha sokszor megállapítható a tárgyról annak jellegzetességei miatt néhány jellemző. Sajnos inkább az az általános, hogy a padlásokon megtalált tárgyak nagy részéről már nem tudják a tulajdonosaik, mire használták őket, ki a készítőjük, honnan származnak.

Hogyan határozzák meg az eladandó/elajándékozandó tárgyak korát? A régiségük hangsúlyozása végett többszáz éves, százéves, ezeréves jelzőkkel illetik a tárgyakat a leginkább. A különböző melléknevek használata azonban az internetes aukcióknál a legszembetűnőbb. Itt a következő melléknevekkel találkozhatunk korjelzőként: *néprajzi, régi néprajzi, századfordulós, antik, ősrégi, régi-régi, háború előtti, népi, nagyon régi, eredeti népies, 19. század vége, régiség – paraszti tárgy, nagyon koros, régi magyar, parasztházból való, régebbi, régi – népi – paraszti.*⁵⁶¹

Népi iparművészeti tárgyak

A következő pont a népi iparművészeti tárgyak kérdése. Ezek nem régiek, de régiesek, a régi tárgyakat utánozzák: „... a népművészetet megszüntető iparosodás, urbanizáció teremt más társadalmi rétegekben újfajta igényeket efféle készítményekre. A népművészet örökségének ez a tudatos, gyakran szervezett és irányított keretekben megvalósult „második élete” azonban elválasztandó a voltaképpeni népművészettől; ezt

---

⁵⁶⁰ FEJŐS Zoltán 2003a. 88-90.

⁵⁶¹ www.vatera.hu Saját kigyűjtés.

Magyarországon a kialakult szóhasználatban *népi iparművészetnek* nevezzük.”⁵⁶² Nem hozzáértő emberek sokszor a különbséget sem tudják felfedezni az eredetivel összehasonlítva, hiszen a népi iparművészeti tárgyak esetében a népművészetben jellemző technikákat és motívumokat alkalmazzák a mesterek.

Azonban a népi iparművészeti tárgyak között is van olyan, amelyet viszonylag korán készítettek, és bizonyos kontextusban múzeumi kiállításba kerülhetnek: pl. Sári Zsolt kiállítása *Három a kislány!-Babaházak* címmel (Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 2008),⁵⁶³ ahol az 1930-as években készült festett bútoregyüttes adta a tárlat fő darabjait; de a hagyományos enteriőrökben nagyon korlátozottak a felhasználás lehetőségei. Ezeknek a tárgyaknak a nagy részét – ha a koncepció nem kívánja meg – vissza kell utasítani, amennyiben tárgybejelentésként szerzünk róla tudomást.

Restaurátorokkal közös munka

Az Észak-magyarországi falu tájegység tárgygyűjtési munkálataiban már a kezdetektől fontos szerepet kaptak a restaurátorok. A muzeológussal közösen végzett terepmunkán, a tárgygyűjtések, tárgybejelentések folyamán már korai stádiumban megállapították, melyik tárgy milyen állapotban van, több darab közül melyik jobb minőségű, melyiket mennyi idő és milyen technológia felhasználásával lehet rendbe hozni. Ez azért is volt fontos, mert a tájegység szigorú időkorlátok közé szorítva épült és készült, így nem volt mindegy, melyik tárgy restaurálására mennyi idő áll rendelkezésre – természetesen a néprajzi értéket képviselő, az enteriőrökbe nem kerülő, rossz állapotban lévő tárgyakat annak ellenére is begyűjtöttük, hogy restaurálásuk hosszú munkafolyamatot igényel. Egyes, nehezen felmérhető tárgyakról a szakemberek azt is megállapították, hogy a technika vagy az alapanyag alapján milyen korszakra tehető a készítési idejük.

A következő előnye a közös munkának az volt, hogy míg a muzeológus kizárólag egyben lévő, ép tárgyakra koncentrált, a terepen nagyon sok, a tulajdonosok számára értéktelennek tűnő alkatrész található meg: lámpabelek, fogantyúk, búrák, csipkeszegélyek stb., amelyek a restaurátori munka során elengedhetetlenek, és boltban nem vagy csak nehezen beszerezhetők.

E mellett már a tárgygyűjtés szakaszában egyértelművé vált a számukra, melyik tárgy miért és milyen formában kerül a berendezésbe, ez megkönnyítette a további

---

⁵⁶² FÉL Edit-HOFER Tamás-K. CSILLÉRY Klára 1980.

⁵⁶³ V. ö. SÁRI Zsolt 2010. 181-192.

együttműködést. A restaurátorok gondot fordítottak a tárgyak rendbetételének részletes dokumentálására, és hozzájárultak a módszertani kiállítás anyagához is, ahol a módszertani kiállításban elhelyezett számítógépes terminálnál az általuk készített dokumentációk is megtekinthetők.

A restauráláson kívül több rekonstrukciót és hiteles másolatot is készítettek a tájegységi enteriőrökhöz, így például a filkeházi lakásbelsőhöz a festett bútorokról. Egyes rekonstrukciók készítésénél pedig mesterembereket ajánlottak a munka elvégzésére.

A tárgyak ára

Rendkívül kényes kérdés, hogy melyik tárgy árát hogyan határozza meg a muzeológus a terepen. A régiségkereskedők, vásárok, weboldalak esetében általában meg van szabva a tárgyak ára, ám a néprajzi terepmunka során nehezebb a helyzet, általában a néprajzkutatótól várják a felkínált pénzösszeg meghatározását. Ehhez szükség van természetesen tapasztalatokra, de ismerni kell a fent ismertetett források által képzett árakat. Ezek nagyon jó alapot jelentenek egy-egy tárgy árának megállapításakor.

Ugyanakkor nehéz megfelelő árat kialakítani, hiszen ha túl magas árat ajánlunk a tárgyakért, a későbbiekben minden tárgyat a muzeológusnak próbálhatnak meg eladni a faluban, köztük olyanokat is, amelyekre nincsen szükség. Ez azért kellemetlen helyzet, mert a visszautasítás rossz kapcsolatot eredményezhet. A másik ok, amiért nem célravezető túl magas árat ajánlani, az az, hogy később egyszerűbb tárgyért is sokat kérnek az eladók, ráadásul furcsán tekintenek a néprajzosra, hogy ennyi pénzt akar adni már értéktelennek tűnő tárgyakért. A magas ár egyetlen előnye, hogy ennek hatására felajánlhatnak több tárgyat is a Múzeum számára. Ezért érdemes az első helyeken odafigyelni arra, hogy megfelelő árat ajánljunk fel a megvásárlandó tárgyakért.

Ezzel szemben az alacsony árak is negatívan befolyásolhatják a gyűjtést, mert az emberek azt gondolhatják, hogy a Múzeum munkatársai kihasználják őket, kevés pénzért akarnak értékekhez hozzájutni. A másik ok, hogy egy alacsony összeg hallatán teljesen visszautasíthatják az eladást, mivel kevés pénzért nem éri meg számukra az, hogy megszabaduljanak az értékeiktől.

Az árképzés tehát nagyon komplex, nehéz feladat, esetenként etikai kérdés, a gyűjtés során figyelembe kell venni a szállítás, raktározás, restaurálás költségeit is, és ennek alapján, az előzetes információkat figyelembe véve lehet egy végső árat mondani.

Azokban az esetekben, amikor ritka tárgyat vásárolunk, problematikus felkészülni az árképzésre, ilyenkor az eladóval kell közös nevezőre jutni az alkudozások során.

Roszbabb minőség helyből – jobb más településről

Érdekes kérdés, hogy – figyelembe véve az egy-egy pályázat adta szoros időbeli határokat, amelyeken belül teljesíteni kell a projektmunkát – a településen megtalált tárgyakat hogyan értékeljük. Vannak esetek, amelyek kapcsán felmerül, hogy érdemes-e egyáltalán múzeumi gyűjteménybe vinni a tárgyat, mert az már rendkívül rossz állapotban van. A rendbetétele sok időt és energiát igényel, ezekben az esetekben a tárgy típusától függően kell dönteni arról, a gyűjteménybe kerüljön-e. Ha könnyen gyűjthető tárgyról van szó, mindenképpen a jobbik, de messzebbi tárgyat kell választani, illetve ha elterjedt, gyáripari termékről van szó, akkor is a jobb minőséget kell választani. Ez már csak azért is fontos, mert a jobb minőségű tárgy tovább bírja a kiállítási körülményeket, szállításokat, restaurálást. Ha azonban ritkaságról van szó (pl. tükrös, vésett díszítésű tárgyak, festett tárgyak stb.), mindenképpen múzeumba kell vinni a tárgyat, és meg kell őrizni. Így történt ez az erdőbényei aszimmetrikus szekrény esetében is, amely rossz állapota ellenére bekerült a gyűjteménybe, majd egy jobb minőségű analóg darab került a Felföldi Mezőváros erdőbényei kiállításába.⁵⁶⁴

Természetesen a más település ebben az esetben sem lehet nagyon messze, a legjobb a szomszédos falvak, illetve ugyanazon néprajzi táj, mikrorégió más községeinek felkeresése.

Rekonstrukciók, másolatok

A fentiekből kiindulva előfordulhat, hogy a rosszabb minőségű tárgyak olyan romos állagúak, hogy menthetetlenek. Ilyenkor restaurátorok vagy kézműves mesterek segítségével másolatot/rekonstrukciót is lehet róluk készíteni – ezek nem demonstrációs tárgyként készülő rekonstrukciók, nyilvántartási számuk is más. Ehhez is be kell szállítani a tárgyakat a múzeumi gyűjteménybe. A rekonstrukció és a másolat készítése akkor is megfelelő eljárás, ha az eladó nem hajlandó eladni a tárgyat, kölcsön adni viszont igen. De másolat alapja lehet egy másik intézmény gyűjteményének tárgya is, ha

---

⁵⁶⁴ SÁRI Zsolt 2006. 34-35.

feltétlenül szükség van az adott tárgy enteriőrben való bemutatására, de nem lehetséges a kölcsönzés.

A legtöbb rekonstrukcióra a tájegységben talán a textilek esetében volt szükség (a hagyományos enteriőröknél, a filkeházi berendezést nem számítva). A függönyök (ablakokra, vakablakokra), ágyterítők korán rongyolódnak, ezért leírások, fotók alapján kellett megvarratni őket megfelelő anyagból. Ezeknek a beszerzése azonban nem könnyű, az anyag összetételén túl a mintának is korhűnek kellett lennie. Sajnos a korabeli gyári textilek megszerzése majdnem lehetetlen, így a mai áruválasztékból kellett vásárolni többször is. Volt azonban olyan eset, hogy hatalmas, régi ágyterítő anyagot találtunk egy tárgybejelentés során, és ebből két normális méretű ágyterítőt sikerült megvarrni a domaházi enteriőr számára.

Másolat készült a nemesradnóti lakóházhoz is, ide több speciális tárgyra volt szükség. A tulajdonos család által birtokolt nemesi levél, családi iratok és pecsétnyomó alapján készült hiteles másolat, a tárgyaktól ugyanis a család érthető módon nem volt hajlandó megválni. Ugyanebbe az enteriőrbe volt szükség több ritka darab elkészíttetésére: a Magyar fazekas-művészet⁵⁶⁵ című könyv fotóillusztrációi között bukkantunk nemesradnóti gyűjtésű hérészes korsókra és lakodalmi gyertyatartóra. Az ilyen típusú tárgyak gyűjtése lehetetlen, a fényképek alapján készült hiteles másolat, hogy felhasználhassuk azokat az enteriőrben.

A rekonstrukciókra akkor is szükség lehet, ha már nem gyűjthető a tárgy, és hozzáértő mesterember leírás, elmondás alapján készíti el azt. Így próbáltuk a márianosztrai enteriőrhez elkészíttetni azokat a csuhélábtörlőket, amelyekről a néprajzi gyűjtés alapján tudtuk a méreteket és a technikát. Ugyancsak fontos a rekonstrukciók és másolatok készítése interaktív vagy múzeumpedagógiai célokra is.

Előzménynek tekinthető a Múzeum történetében a Felföldi Mezőváros gyöngyösi polgárházában a Szent Kereszt Társulat korsójának és keresztjének másolata, vagy az erdőbényei lakóház másolati textíliával leterített ágya, ahová a látogatók is leülhetnek.⁵⁶⁶ De mindez nem tér el az intézmény tárgygyűjtemény-gyarápítási stratégiájától sem, amely az új üzemeltetési tapasztalatokra és nemzetközi példákra hivatkozva szorgalmazza a másolatok és rekonstrukciók számának növelését.⁵⁶⁷

---

⁵⁶⁵ KRESZ Mária 1991. 39-40.

⁵⁶⁶ KEMECSI Lajos 2008. 69.

⁵⁶⁷ KEMECSI Lajos 2007a. 5.

Múzeumi kölcsönzések

A különböző tájegységek létrehozásakor hatalmas előnyt jelent, hogy a területen általában több olyan múzeumi gyűjtemény (főként megyei múzeum) is található, aminek tárgyegyütteseinek sok információval szolgálnak – egyrészt. Másrészt viszont lehetőség nyílik hiányzó, már nem gyűjthető tárgyak tartós letétbe helyezésére is. Ez utóbbi azért megfelelő megoldás, mert az eredeti tárgy hitelességi értéke mindig magasabb, mint egy róla készült másolaté. A múzeumi kölcsönzésekkel a probléma az, hogyha a tulajdonos intézménynek szüksége van az adott tárgyra egy-egy tematikus vagy időszaki kiállításra, tájház berendezéséhez, akkor a tárgyat vissza kell szolgáltatni (természetesen a szerződési feltételek határozzák meg ezeket az eseteket). Azonban mégis van egy hatalmas előnye a kölcsönzésnek, hiszen általában jellemző, hogy a restaurálásra fordítható pénzösszeg egy-egy megyei múzeum költségvetésében nagyon alacsony, a kiállításra való kölcsönzéssel azonban biztosítható a tárgyak rendbetétele, restaurálása. A következő előny a kölcsönző intézmény számára, hogy az esetenként több ugyanolyan tárgyat birtokló múzeum raktárának egy része felszabadul, illetve gyűjteményének sokkal nagyobb hányada kerül kiállításra.

A megyei múzeumokon kívül természetesen a Néprajzi Múzeum tárgygyűjteménye az egyik legfontosabb forrás, hiszen ennek korai gyűjtéseit éppen a Szabadtéri Néprajzi Múzeum enteriőrjeihez végezték.

Több előnnyel és hátránnyal is rendelkezhet egy-egy kölcsönzés, ezeknek a feltételeit, körülményeit mindig az adott esethez viszonyítva kell vizsgálni. Az Észak-magyarországi falu tájegység enteriőrjeihez nem történt nagy számú kölcsönzés, a tárgyak gyűjtését sikerült majdnem maximálisan megoldani, kölcsönbe egy mezőkövesdi konyhapadot kaptunk a novaji berendezéshez a Néprajzi Múzeumtól, mivel ez a tárgy terepen már nem volt fellelhető. Bár az egyszerű, barnára festett padról könnyen készíthettünk volna másolatot, az eredeti darabot választottuk, hogy autentikusabb legyen a kiállítás.

Tárgygyűjtés – határon túli területről

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum történetében először került sor az eredeti koncepciót kiegészítő, a mai határokon túlról származó lakóház épületegyüttesbe illesztésére. Bár az Erdély tájegység előkészületei során dr. Vass Erika néprajzos muzeológus több tárgyat gyűjtött Romániából az elmúlt évek folyamán, kevés a tapasztalat a határon túli területekről való gyűjtéssel kapcsolatban.

A műtárgyak gyűjtését törvények szabályozzák, esetünkben azonban nem voltak régi darabok a gyűjtött tárgyak (kosarak, szerszámok stb.) között, ezért ezek megvásárlása nem igényelt hivatalos hozzájárulást. A tárgyak jellege természetesen az országhatár közelsége, az ugyanazon tájegységhez tartozás miatt nem különbözik a határokon belül megtalálható tárgyaktól – ezért több olyan tárgyat is kiállítunk a nemesradnóti enteriőrben, amely a mai Magyarország területéről származik.

További segítséget jelentett az, hogy jól működő kapcsolatot sikerült kialakítani helyi régiségkereskedőkkel, akiknek révén több tárgyat gyűjtöttünk a berendezés számára a mai Magyarország területén belül rendezett régiségvásárok rendszeres felkeresésével.

A tárgyak biztonsága

A tájegységben a projekt által tervezett teremőrök száma sajnos nem elég minden épülethez, kiállításához. Ez meghatározza azt is, hogy hol kell védeni a kiállításban lévő műtárgyakat. De nem csak műtárgyakról van szó, hanem a kiállításokban elhelyezett demonstrációs tárgyairól is, amelyeknek kipróbálásához, tárolásához, biztosításához szintén személyi feltételek szükségesek. A teremőrök elosztása nehéz feladat, hiszen a sok interpretációs elem és kamara-kiállítás miatt nem csak a lakásbelsőben van szükség a munkájukra. Két olyan helyszín is van, ahol az épület méretéből adódóan nehézkes az enteriőr védelme: az egyik a kétlakásos perkupai épület, ahol a két szoba-konyha egység az udvarról külön-külön bejárattal közelíthető meg. A másik a nemesradnóti épület, ahol a lakásbelső mellett a külön bejáratú kamrában időszakos kiállítás kapott helyet.

A gondos tervezés sem biztosíthatta azonban azt, hogy mindenhová kerülhessen ember, így több megoldást kellett találni a műtárgyak védelmére. Az egyik módszer a Felföldi Mezőváros esetében már alkalmazott üvegfal-rendszer. Ezt a látogatók a vendégkönyvi visszajelzések alapján sok esetben negatívan ítélik meg, mert nem láthatók jól az enteriőrök mögöttük. Ha viszont nem használjuk ki az üvegtárcsák és falak védelmét, kevesebb látszik az enteriőrből, és akár a házat is be kell zárni a látogatók előtt. Sajnos a tapasztalat azt mutatja, hogy egyes kvalitásos tárgyakat még az üvegfal sem véd meg.

Felmerült, hogy elektromos jelzéssel és kapuval ellátott enteriőröket hozunk létre, főként a filkeházi ház esetében, ahol a demonstrációs berendezés részletességét éppen a tárgyak védelmének lehetőségei határozták meg. Mivel ennek a rendszernek a

kiépítése rendkívül költséges, az enteriőr egyszerűsítése mellett maradtunk, a legnagyobb bútorok és a legalapvetőbb demonstrációs eszközök használatánál annak ellenére, hogy interpretátor működik a házban.

A következő problémás épület a cselédház, ahol a sok tárgy – főként az újabb időmetszeteket bemutató egységekben – felügyelete a négy traktusban szinte kivitelezhetetlen. Megoldás lehet az időpontokra meghirdetett vezetés a házban, ezt egészítette ki Kiss Kitti azzal a megoldással, miszerint csak demonstrációs eszközöket és tárgyakat helyezett el az enteriőrben, így ha elvesz, vagy sérül, nem műtárgy státuszú tárgyakat kell pótolni. A demonstrációs tárgyak azért is megfelelőbbek, mert megfoghatók, megtapinthatók, így interaktív kiállítás-élményt biztosítanak.

Természetesen az eddig alkalmazott drótokkal, damillal való össze- és felerősítés is megjelenik egyes házakban – mint például a szenteltvíztartók védelmére az ajtófélfák mellett.

A legalapvetőbb megoldást is alkalmaznunk kell, így a tárgyak bevonását bizonyos helyszínekről. Ez azért is hangsúlyos ebben a tájegységben, mert rengeteg az interaktív és interpretációs elem, ami műtárgyak mellett található. Ha azonban teremőr nem felügyeli ezeket az eszközöket, a műtárgyak is veszélybe kerülhetnek. Így került sor a karancskeszi pitvar kirendezésére – itt a fonásról található interpretációs eszközök; illetve a domaházi pitvar egyes műtárgyainak bevonására – itt pedig a multimédiás eszköz használata miatt kellett e mellett dönteni. Így viszont nagyobb teret kaptunk a kisméretű épületben, és családok, csoportok együtt is használhatják és tanulmányozhatják az adott interaktív elemeket.

Ezek azonban nem tökéletes megoldások. A személyi feltételek biztosítása a Múzeum épületszámának emelkedésével egyre nehezebb, egyre többször fog gondot okozni a műtárgyak védelme. Főként igaz lesz ez a 20. századi falu tájegységben, ahol az alaprajzok egészen mások, mint a hagyományos, nagy százalékban központi bejáratú házaknál. A látogatói útvonal megtervezése, a fogyasztói társadalom alakulásával megjelenő hihetetlen mennyiségű tárgy megóvása fontos kérdéssé válik.

Remélhetőleg a látogatói morál javulása sokat segít majd a jövőben a helyzeten – külföldi helyszíneken sokkal könnyebben engedélyezik a felügyelet nélküli látogatást, kevésbé cél a műtárgyak lopása. Fontos lenne a közös kincs és nemzeti örökség fogalmainak tudatosítása az emberekben.

A berendezés kialakításának kérdései

A tájegység koncepciójának kialakításakor eleve cél volt a különböző tematikájú, zárt terű kiállítások tervezése is egyes lakásbelsőkből: ez kétféle módon valósult meg, a teljes lakótér teljes kiállításával alakításával, vagy az enteriőr részleges kamara-kiállításával formálásával. Így adott volt az enteriőrrel berendezendő lakóházak száma és típusa is. Ez azért fontos, mert elsődleges fontosságú, hogy az épületeknek néprajzi szempontból tükrözniük és reprezentálniuk kell bizonyos, az észak-magyarországi régióban fellelhető jellegzetességeket. Ezek a bútorendekezés, tárgytipusok és időmetszetek információjának keveredését jelentik. E mellett ügyelni kellett arra is, hogy a tájegység ne legyen „túlterhelt” a teljes jellegű kiállításokkal, és maradjon meg a teljes enteriőrök által közvetített atmoszféra, hiszen a látogatók „időutazás érzéséhez” ez elengedhetetlenül szükséges. Az enteriőrök alaposabb megértése miatt azonban szükség volt bizonyos interpretációs elemek enteriőrbe illesztésére is.⁵⁶⁸

Fontos szempont, hogy az egész néprajzi gyűjtés az enteriőr megvalósításában tetőzik. Az enteriőr mesterségesen újraalkotott, rekonstruált tér, ahol a tárgyak eredeti társadalmi-gazdasági környezetükre utalnak, arra hasonlítanak, vagy azt idézik fel. A kurátor illeszti össze a tárgyakból a lakásbelsőket, megteremtve az összefüggéseket a tárgyak között.⁵⁶⁹ Az enteriőr a végeredmény, ez az, amivel a látogató találkozik, és lényeges, hogy hiteles, érthető, illetve szakmailag megalapozott legyen. A kutatói tevékenység nem semleges, a gyűjtés során hozott döntések, a választások és értékítéletek a materiális világon keresztül befolyásolják a látogatót, hiszen nem eleve rögzített az, hogy mi váljon néprajzi kutatás tárgyává, ezért felelősséggel tartozunk munkánkért. A kutatás során feltárt értékrendszerek, ellentmondások reprezentációjára és ütköztetésére alkalmas a teljes jellegű kiállítás, szabadtéri környezetben is.⁵⁷⁰ A kiállítás viszonyítási alappá válik laikusok és szakemberek számára is, extrém esetben maguk a falubeliek is csak itt találkozhatnak múltjuk egy-egy darabjával. Veszélyt jelenthet az archaizálás és az idealizálás. Csakúgy, mint az épületeknél, a berendezések kapcsán is felmerülhet az archaizálás veszélye. A milleniumi falu kalotaszegi házában enteriőrjével már a 19. század végén ez történt.⁵⁷¹ Ez a szabadtéri kiállítás enteriőrjeiben

---

⁵⁶⁸ Ld. Interpretációról szóló fejezet.

⁵⁶⁹ FRAZON Zsófia 2011. 267.

⁵⁷⁰ FEJŐS Zoltán 2003a. 126-127.

⁵⁷¹ FEJŐS Zoltán 2003a. 123.

úgy érhető tetten, ha például hiányoznak egyes gyáripari termékek a házilagos előállítású darabokkal szemben egy olyan időmetszetben, amikor azok már elérhetőek voltak a falu társadalma számára is.

Nehéz elkerülni az idealizálás bűnét is, ezért tudatosan kerülni kell ezt az utat, ami azért is nehéz, mert nagyon fontos érzelmi-motivációs kapocs a látogatók számára a nosztalgia érzése, egy letűnt, „tisztá” világ keresésének vágya. Ennek ellenére cél a realisztikus kép prezentációja, nem az esztétikai tényezők figyelembe vétele. A valóság megmutatása azonban egyre kellemetlenebb-kínosabb is lehet, ez volt az oka annak, hogy nem készült napjainkat, vagy a 20. század utolsó évtizedeit bemutató pinceház-entériőr (ekkor társadalmilag lecsúszott családok, illegális lakásfoglalók használták a barlanglakásokat). Ez ugyanis a települések kultúrájából, életéből nem egy büszkeségre okot adó periódus, nem olyan kiállítás, amivel a helyiek azonosulni tudnak, ez gátat szabhat a társadalmi beágyazottságnak és a helyiek múzeumi jelenlétének, az általuk biztosított legitimitásnak is. A szegénység, piszok megmutatása e mellett technikailag is nagy kihívás elé állítja a kurátort, a kérdés a 20. századi falu entériőrjeivel még központibb szerepet kap.

Mindezek azért fontosak, mert az épületek és berendezések (ez utóbbiak látványosan) az analogikus muzeográfia keretein belül a valóságra utalnak,⁵⁷² tehát ez az, amit a látogató a valósággal azonosít.

Bútorközpontok, bútor- és tárgytipusok, bútor-elrendezések bemutatása

A legfontosabb bútorok típusainak, asztalosműhelyek tevékenységének indirekt és direkt reprezentációja jelenik meg az entériőrökben. A terület legfontosabb, bemutatandó elemeit a miskolci, komáromi, sátoraljaújhelyi és gömöri központok termékei jelentik. Mindegyik kategória festett bútorokat takar, kivéve a gömöri, ahol nemcsak festett, hanem a széles körben ismert ácsolt bútorok is megtalálhatók. A bútorkészítő központok korszakainak reprezentálása nehezen megvalósítható, így ezt később, esetlegesen időszakos kiállítás keretében lehet megtenni. A tárgygyűjtésről szóló részben szó esik bizonyos tárgytipusok gyűjtési nehézségeiről. A festett bútorok nagyon nehezen gyűjthető tárgyak, ha mégis vannak, nagyon rossz, vagy nem restaurálható állapotban, illetve olyan formában lelhetőek fel, ami alapján az eredeti állapot már nem

---

⁵⁷² Adriaan DE JONG 1997b. 184. Analogikus muzeográfiához tartoznak még: a dioráma, a különböző időmetszeteket felvonultató entériőrök, megrendezett jelenetek, utcaképek.

könnyen kikövetkeztethető. A festett bútorok gyűjtésének lehetősége akadályozza egyes időmetszetek bemutatását is.

A bútorelrendezések tekintetében a sarkos és párhuzamos berendezések hiteles képviselője irányadó, hiszen a tájegység az eredeti koncepció része, és nem a 20. század második felének reprezentálása a fő célja, hanem a hagyományos, eredeti elképzelések szerint megfogalmazott időhatár, bár megjelenik benne több későbbi időpont is, a domaházi lakóházban, illetve a majorságban helyet kapó cselédházban. A korábbi időpontok mellett a tisztaszobák hiánya – a házak alaprajzából, használatából és tulajdonosainak vagyoni és társadalmi helyzetéből adódóan – is akadályozza a centrális bútorelrendezés megvalósítását és bemutatását. Ennek legfontosabb színtere a 20. századi falu tájegység lehet.

A bútorközpontok termékein kívül egyes típusok gyűjtése elengedhetlenné vált: a legfontosabb csoport a flóderes bútoroké. Ezeket a korábbi muzeológiai gyakorlat nem tartotta megőrzésre és gyűjtésre alkalmasnak, így viszonylag kevés darab maradt meg a korábbi gyűjtésekből. A mai tereptapasztalatok alapján viszont nyilvánvaló, hogy már ezeknek a gyűjtése sem egyszerű. Ennek ellenére mégis fontosak, hiszen a festett bútorok kiszorulásával ezek jelentek meg legnagyobb számban a lakásbelsőben, és ezeknek a felhasználásával valósítható meg viszonylag korábbi kiállítási idő bemutatása.

Szintén fontossá vált a gyári termékek gyűjtése, ezeknek, illetve az újabb divatú flóderes bútoroknak a megjelenése azonban felvet egy újabb problematikát, a berendezésekhez kapcsolódó egyik legfontosabb kérdést: mégpedig az enteriőrök kiállítási idejének jelen felé közelítését.

Az enteriőrök időmetszete, a kiállítási idő

Az enteriőrök kiállítási idejének meghatározása bonyolult feladat, rendkívül sok tényező határozza meg. A kiállítás létrehozásának folyamatában viszonylag korán el kell dönteni ezt, hiszen az első dokumentációként megfogalmazott néprajzi újraépítési javaslat már befolyásolja a későbbi bemutatás időkereteit. Egyes esetekben ez az időintervallum elég tág lehet, de van, amikor csak egy-két évtizedet ölel fel, az épület szerkezeteinek, átépítéseinek eredményeképpen. A néprajzi újraépítési javaslat megírása pályázati pénzből megvalósuló kiállítás (mint például az Észak-magyarországi falu tájegységnél), vagyis koncentrált munka esetén párhuzamosan folyik több más épülettel, ilyenkor nincs sok lehetőség a nem építészeti jellegű kutatómunka elvégzésére, hiszen a

népi építészeti téma élvez elsőbbséget terepen, adattárban egyaránt. A legjobb megoldás, ha a bontás és az ezt megelőző néprajzi gyűjtés már elég információt szolgáltat egy előzetes berendezési koncepcióhoz, és egymás után, egymással párhuzamosan előkészíthető a két anyag: a néprajzi újraépítési javaslat és a berendezési terv vázlata, majd elég idő marad a berendezési tervhez, szituáció-kialakításhoz és hasznosításhoz szükséges néprajzi gyűjtésre is.

Az építészeti szerkezetek tehát befolyásolják az enteriőr bemutatási idejét, lényeges ugyanis, hogy milyen tüzelőberendezést, faltechnikát, alaprajzot, tetőszerkezetet, tetőfedést stb. kíván megjeleníteni az épület (összhangban a tájegység többi épületével) és ezzel együtt milyen korszakot.

A következő meghatározó tényező, hogy az enteriőrök milyen korszakokat reprezentálnak a tájegység egészében: fontos, hogy a lakásbelsőök különböző időmetszeteket mutassanak be, hiszen így színesebb az épületegyüttes által közvetített kép.

Kérdés, hogy a kiválasztott korszakok történeti vagy néprajzi szempontból adnak-e többletjelentést, lehetőséget különleges szituációk, élethelyzetek bemutatására – így például a nemesradnóti épület esetében a két világháború közötti korszak viszonylag tág keretet jelöl, azonban lehet jelentősége az enteriőr szempontjából a második világháború kirobbanásának, külföldi katonák betelepítésének, a határon túli területek anyaországához csatolásának.⁵⁷³ Amennyiben ezt a néprajzi gyűjtés alátámasztja, érdemes ezekhez igazítani a kiállítási időt, így a későbbiekben változtatható az enteriőr, vagy gazdagabban interpretálható a korszak, a történelem, a lakásbelső.

Egyes szituációk bemutatásánál a kiállítási idő meghatározásánál nem mindegy a családtörténeti tényező sem, így például a perkupai lakóháznál, ahol a kezdetektől lakodalmi szituációt terveztünk, és a családtörténeti kutatás során különös hangsúlyt kapott a családban zajló házasságok dátumának vizsgálata. Mivel két lakóegység két család történetének bemutatását teszi lehetővé, több volt a választási lehetőség, míg végül Bernáth Teréz 1938-as esküvőjére esett a választás. Könnyebb a helyzet, ha a családtörténet rekonstrukció, hiszen bármilyen időmetszet kiválasztható.

---

⁵⁷³ Az erdőhorváti, Hatház úti épület két világháború között időre tervezett berendezésénél felmerült a második világháború alatt a katonák beszállásának bemutatása. Az ezt követően elvégzett néprajzi kutatás azonban nem igazolta a katonák huzamosabb, tárgyakkal is megfogható jelenlétét a faluban, így változott a reprezentált cél és idő is.

Szintén a kiállítási időt befolyásoló tényező, hogy lehetséges-e az adott korszakhoz megfelelő bútorokat, tárgyakat gyűjteni. Ez legfőképpen azoknál a lakásbelsőknél merül fel, ahol korábbi a tervezett enteriőr, de előfordulhat az is, hogy bizonyos speciális enteriőröknél egy-egy hiányzó egyedi darab is megghiúsíthatja a kiválasztott kiállítási idő bemutatását. Ennek ellenpéldája, amikor egy-egy datált darab határozza meg a kiállítás pontos idejét: az Észak-magyarországi falu tájegység esetén két alkalommal történt meg: a novaji berendezéshez korábban gyűjtött festett bútor 1897-es datálása ezt az időpontot határozta meg. A másik példa a nemesradnóti lakóház, ahol a második világháborút közvetlenül megelőző éveket mutatjuk be, egy magyar címeres, 1939-es datált tányér a konyhában viszont tovább finomította az elképzelést.

Ennél is lényegesebb azonban, hogy – még ha rendelkezünk is a megfelelő tárgyakkal – nem biztos, hogy dokumentálható a bútorok, tárgyak elrendezése. A bútorok helyén kívül a személyes történetek, az enteriőrre jellemző esetleges megoldások dokumentálása is kérdésessé válhat korai időszakra vonatkozóan. A néprajzi gyűjtés lehetőségeiből adódóan (ld. a források elemzését tartalmazó fejezetet) az interjúzás módszerével dokumentálható időszak kitolódott a két világháború közötti évtizedekre, ezen belül az 1920-as évek reprezentálása még nehezebb, és még az 1930-as évek bemutatásához is ma 80 év körüli interjúalanyra van szükség, akinek a gyermekora telt el a második világháború előtt. Sajnos ennek az idős rétegnek a megszólaltatása nem könnyű.

Az elsőként megnyitott Felső-Tiszavidék tájegység enteriőrjei azonban meglepő módon nem túl archaikusak, az enteriőrök bemutatási ideje a 19-20. század fordulójára, a 20. század első évtizedére esik.⁵⁷⁴ Ezt az időszakot az 1970-es években könnyen lehetett dokumentálni, a néprajzi gyűjtésen kívül az akkor a Múzeumban dolgozó néprajzkutatók éltek annak is a lehetőségével, hogy a vidékről a múzeumba hívott adatközlő ellenőrizhette az elkészült berendezést, és javíthatott rajta bizonyos esetekben. Ezt a 21. század elején csak akkor tehetjük meg, ha az 1930-1940-es évek bemutatását tűzzük ki célul.

Bár a Múzeum eredeti küldetése a 19. század végének, 20. század első évtizedének, az első világháború kirobbanását megelőző éveknél a bemutatása, az 1800-as évek második felének, végének reprezentálása szinte kivitelezhetetlen.⁵⁷⁵ Bár a

---

⁵⁷⁴ V. ö. KECSKÉS Péter 1976. 10. Már ekkor leírta, hogy a 19-20. század fordulójánál korábbi időszak bemutatása problematikus, a bemutatási lehetőség nincs kellőképpen kidolgozva.

⁵⁷⁵ V. ö. Konrad BEDAL 2007. 38-39.

Felföldi Mezőváros tájegység esetében több 19. század végi enteriőr található, ezek rekonstrukciók. Ha hiperrealisztikus és minél autentikusabb enteriőrt kívánunk létrehozni, azoknál a berendezéseknél kell maradni, amelyek több forrás alapján megvalósíthatók, amelyek rendezésénél a néprajzi interjúk anyaga is felhasználható.

Nemcsak a hitelesség miatt érdemes elgondolkodni az időhatárok jelen felé közelítésén. A Múzeumba látogatók generációja az első tájegységek megnyitása óta kicserélődött. A mai látogatók nagy része fiatal, városi, értelmiségi család, akiknek már minimális kötődése van a múzeumi enteriőrök által bemutatott időhöz, életvilághoz. Azonban ma már a rajtuk kívül érkező idősebb generációnak sincsen kapcsolata a bemutatott múlttal, ha az az első világháborút vagy az azt megelőző korszakot mutatja be. Ezáltal viszont a kiállítás és a kiállítás értelmezése veszít a hatásából, nehezebbé válik: az érzelmekre gyakorolt hatás sokkal kisebb, a saját élményekhez, tapasztalatokhoz való kötődés csökken. Ezáltal a kiállításra is kevésbé emlékeznek a látogatók. Így az időben közelebbi berendezés nagyobb nyomot hagy az érdeklődőkben, élvezetesebbé teheti a múzeumlátogatást.⁵⁷⁶ Természetesen ez csak egy tényező, és ha lehetséges, korábbi bemutatási időt kell választani, hiszen a Múzeum az egyetlen helyszíne a korábbi életmód-rekonstrukcióknak.

Az időhatárok jelen felé közelítését viszonylag korán szorgalmazni kezdték: így K. Csilléry Klára, T. Bereczki Ibolya és Balázs György⁵⁷⁷ is megfogalmazta már ennek a szükségességét. Cseri Miklós 2001-es tanulmányában nemcsak a 20. század bemutatásának fontosságát, de az eredeti koncepcióban határként meghúzott I. világháború által jelentett időhatár 1930-1940-es évekig való kitolását is fontosnak tartotta.⁵⁷⁸ A kiállítások kialakításának nehézsége már nagyon korán, 1963-ban felmerült: „Már napjainkban is alig megoldható feladat egy 40-50 évvel ezelőtti

---

⁵⁷⁶ A kiállításokat ezért érdekesebbé kell tenni. Inger JENSEN 2008. 89.

⁵⁷⁷ Időben a napjainkhoz közelebbi korszakokat kell megjeleníteni. Ez a megjegyzés ugyan az időhatárok bővítéséről általánosságban szól, de a kiállítási idő jelen felé közelítése az enteriőrök esetében is meg kell, hogy történjen. T. BERE CZKI Ibolya 1999. 70. Egyre nagyobb mértékben jelenik meg az archaizálás és a rekonstrukció. Bár ezt a szerző a településszerkezet vonatkozásában emeli ki, véleményem szerint azonban éppúgy igaz a túlságosan távoli időmetszetet bemutató enteriőrök kialakításakor is. T. BERE CZKI Ibolya 1999. 67. BAL ÁZS György 2002. 111. „Ma már általánosnak mondható az a felismerés, hogy sokkal biztosabb talajon mozog a berendező muzeológus szakember, sokkal hitelesebb és elhíhetőbb a házbelső képe, ha a bemutatás időpontja közelebb kerül korunkhoz.” K. CSILLÉRY Klára 1984. 156. A következő bekezdés ugyan a történeti kiállításokra vonatkozik, relevanciája azonban szintén van az enteriőrök értelmezésekor: „Azok a kezdőpontok – elsősorban történeti jellegű (természettudományi, földtörténeti, emberiség története, őskori, ókori stb.) kiállítások esetén-, amelyek az emberi emlékezetnél, a társadalmi emlékezetnél (család, közösségi emlékezet) távolabbi időpontra esnek ... nem jelentenek könnyen befogadható, felfogható időpontokat.” BAL ÁZS György 2000. 451.

⁵⁷⁸ CSERI Miklós 2001. 44-45.

munkás- vagy bányászlakás bemutatása.”⁵⁷⁹ A Felföldi Mezőváros tájegység munkálatainak tapasztalatait összefoglalva Kemecsi Lajos megfogalmazta, hogy szükséges volt egyes korai berendezések kiállítási idejének megváltoztatására a rekonstrukciókhoz elégtelen bontási dokumentációk, az analógiák hiánya és a berendezések megvalósításának nehézségei miatt.⁵⁸⁰

Természetesen a külföldi példák is ezt a trendet támasztják alá, leginkább azzal a célkitűzéssel, hogy a 20. század második felének bemutatását is vállalják.⁵⁸¹ Ezzel szemben a belgiumi Bokrijkban a hagyományos kiállítási idő megtartása mellett a tartalmon változtatnának a szakemberek a látogatók figyelmének felkeltésére.⁵⁸²

Az összes tényező figyelembevételével a következőképpen alakult az Észak-magyarországi falu enteriőrjeinek bemutatási ideje. Az alaprajzi variánsokat és fejlődést eredetileg szemléltetni kívánó tájegységben a legkorábbinak tervezett berendezés (18. század végén a feltételezések szerint belülfűtős kemencével ellátott lakóház volt⁵⁸³) a somoskői épület lett volna. Ezt a kutatás kivitelezhetetlensége, a bontáskori tapasztalatok alapján a koncepcióból kizártuk.

A külföldi és magyar tapasztalatokat⁵⁸⁴ is felhasználva a cselédház koncepciója több időmetszet bemutatása a négy különálló, egy közös konyhával rendelkező lakóegységben; ami tulajdonképpen egy időutazás megtervezése egy épületen belül. A legkorábbi időpont megválasztását több tényező határozta meg, így a terepen megtalált és koncepcióba illő ház építése és története, a ház építésének alapjául használt terv megjelenése, a cselédek életének és munkájának történeti háttére, illetve a gyűjthetőség – vagyis a tárgyi és néprajzi gyűjtés kivitelezhetősége. Ennek alapján a legkorábbi reprezentált dátum az épületben az 1900-as évek eleje. A legelső időpont természetesen befolyásolta a többi periódus kiválasztását is, illetve a fent említett tényezők közül a történeti háttér (pl. cselédtörvény) és a tárgyakon keresztül érzékeltethető nagymértékű korszakváltások és változások. Így alakult ki a végleges kiállítási időpontok meghatározása: az 1930-as évek, 1986 és a 2003 enteriőrjének bemutatása. A jelen felé közelítő időpontok esetében természetesen az építészeti változások, átépítések is követik

---

⁵⁷⁹ KATONÁNÉ SZENTENDREY Katalin 2004. 131.

⁵⁸⁰ KEMECSI Lajos 2008. 70.

⁵⁸¹ Sten RENTZHOG 2001. 73.

⁵⁸² Annick BOESMANS 2001. 195-196.

⁵⁸³ KURUCZ Albert – BALASSA M. Iván – KECSKÉS Péter 1987. 91.

⁵⁸⁴ Arhem, Hollandia, Tatabánya, St. Fagans, Wales.

a bemutatást, így a kamra funkciójának változása, a víz bevezetése, a tetőfedés különbözőségei, a fürdőszoba megjelenése mind tetten érhetők a kiállításban.⁵⁸⁵

A berendezés kialakításának egyik fő gondja, hogy az időben a mához közelítő enteriőrökhöz nagy mennyiségű és az eddigiektől eltérő minőségű tárgyakra lett szükség: így elektromos berendezésekre, műanyag tárgyakra, stb. Ennél is nehezebb problémát jelent azonban, hogy a konyhán keresztül a szobát és az abból nyíló kamrát megtekinteni csak úgy lehet, ha az enteriőrbe engedjük a látogatót, ezáltal a hatalmas tárgyszámú lakásbelső apró tárgyai kerülnek veszélybe lopás, elmozdítás miatt.

A cselédház alatt húzódó pincelakások esetében a kiállítási idő kiválasztását nagy mértékben meghatározta az a tény, hogy a pincelakásoknak csak kis százaléka lakott manapság, a mai lakók nem abból a társadalmi és gazdasági háttérből kerülnek ki, ahonnan a korábbiak – egy részük ugyanis illegális lakásfoglaló. Tehát olyan személyeket kellett keresni, akik pinceházban éltek gyermekkorukban (a cél ugyanis nem egy jelenkori szociológiai probléma bemutatása, hanem a fennálló házak alternatívájaként létező barlanglakásokban jellemző „hagyományos” tárgykultúra és életmód bemutatása), az egész tájegység bemutatási idejétől (19. század végétől a második világháborúig terjedő időintervallum) nem túl távoli múltban. Egyre kevesebb ilyen ember található, és kevés a szakirodalmi – adattári – fényképekről kutatható adat, ezért rendkívül fontos a személyes visszaemlékezések szerepe a berendezéseket tekintve. Az első lépés azonban a megfelelő pinceházak kiválasztása volt. Majd a következő fontos tényező és cél a summásság rétegének reprezentálása volt: és mivel a nagybirtokok megszűnésével ez az életforma eltűnt, olyan periódus kellett, amikor ez az életmód még élő volt – és emlékeztek rá az adatközlők. (Summásmunkát végző interjúalanyt nehéz volt találni, a ma élő idősebb generáció vagy nem volt, vagy gyerekként vett részt summásmunkán.) Mindezen tényezők figyelembe vételével nem volt lehetőség az első világháború ideje előtti enteriőr létrehozására, így mind a két lakásbelső – mind a noszvaji, mind a szomolyai – a két világháború közötti időszakot reprezentálja.

A hadas telek eredeti koncepciója a korai palóc lakáskultúrától (Szedes Fábán leírása) húzódó fejlődés bemutatása volt, a három lakóházban. Ezt a koncepciót az épületek szerkezeti jellemzői és a kutatás kivitelezhetetlensége miatt el kellett vetni. A karancseszi lakóház 19-20. század fordulóját bemutató eredeti koncepciója⁵⁸⁶

---

⁵⁸⁵ KISS Kitti 2010a és 2010b.

⁵⁸⁶ FLÓRIÁN Mária 1986a.

megmaradt, a márianosztrai ház alaprajzi problémái viszont az 1920-as évek bemutatását tették csak lehetővé. A domaházi lakóház a legérdekesebb példa, hiszen itt eredetileg az építést követő időszak (Kecskés Péter kutatásai alapján az 1908-1910-es évek), majd utána egy szintén a két világháború közé eső enteriőr helyett egy egészen késői lakásbelsőt valósítottunk meg. Az 1960 és 1963 között, Molnár Balázs által létrehozott fotósorozat legújabb, tehát 1963-ban készült darabja határozta meg a lakóház berendezésének időpontját. Ez azért is tűnt jó megoldásnak, mert a kutatások alapján a bútorok elrendezése korábban sem volt eltérő, így a kialakított állapot visszautal a múltra is, a különbség a részletekben jelenik meg.

A novaji és a nemesradnóti házban a már említett datált tárgyak voltak a kiállítási idő meghatározói. Szerencsére a korai novaji dátumhoz megfelelő tárgyak álltak rendelkezésre. A nemesradnóti lakóház kiállítási idejének megállapításában az is szerepet játszott, hogy a bemutatott időszak a trianoni döntés utáni periódusra essen, erről pedig megfelelő mennyiségű személyes visszaemlékezésünk és néprajzi interjúnk legyen.

A perkupai lakóházban az épület átépítései miatt mindenképpen 1910 utánra kellett tenni a kiállítási időt. Ezután következett a családtörténeti kutatások figyelembe vétele – és nem utolsósorban a megfelelő mennyiségű néprajzi interjú biztosítása.

Az erdőhorváti épület (Hatház utca) kiállítási ideje nagyon tág kereteken belül mozoghat, mivel az 1870-es építést követően csak a tüzelőberendezés (a rakott tűzhely) változott, az is viszonylag későn. Így több alternatív berendezési lehetőség is van, különböző időszakokat tekintve. A szituáció, vagyis a perecsütés bemutatása nem befolyásolta az időmetszet kiválasztását, amit végül a családtörténet adatai szabtak meg: 1929 lett, ekkor kötöttek házasságot a ház tulajdonosai és szüleikkel éltek az épületben.

A második erdőhorváti ház (Egres út) hátsó fele már csak rekonstrukcióként készülhetett el, kiállítási ideje csak az épületnek van, amelynek az utolsó teljes alaprajzi korszakát reprezentálja a tájegységben felépített épület, a hátsó helyiségek fokozatos elbontása az 1940-es években kezdődött. A házban lévő módszertani kiállítás helyére nem tehető enteriőr.

A filkeházi lakóház esetében cél volt a cserepes kabola rekonstrukciójának bemutatása, mivel ez semmilyen múzeumi környezetben nem tekinthető meg, csak leírás és fotók alapján lehetett megtervezni is. A kutatások szerint a bontáskori tüzelőberendezés korai, ezért ennél is korábbi időszakot kellett választani ahhoz, hogy a cserepes kabolát meg lehessen valósítani. A következő tényező, amiért korai dátum

jelenik itt meg a látogatók bevonását célzó játék. Minél régebbi időszakba varázsoljuk vissza az érdeklődőket, annál nagyobb hatást érünk el. Célunk volt a 19. század végének, a 20. század első éveinek megjelenítése, ezzel találják szemben magukat az érdeklődők az épületben.

Kiállítási ideje azonban más objektumoknak is van, így a kiscsömöri kápolnának, a regéci útmenti feszületnek, a debrecényi haranglábnak, illetve a telkek melléképületeinek is. A tájegység egésze így a 19. század végétől 1963-ig tartó időszakot öleli fel, a cselédház esetében egészen napjainkig tartó periódust. A legszembetűnőbb azonban a két világháború közötti időszaknak az előretörése, a 20. század eleji berendezések számának visszaszorulása. Ennek legfőbb oka a néprajzi gyűjtésre való támaszkodás, a tárgygyűjtés 21. századi lehetőségei, a részletgazdag enteriőrök kialakításának igénye.

A berendezések modellezése

A tájegységek esetében először a Felföldi Mezőváros előkészítésekor alkalmazott, dr. Cseri Miklós főigazgató javaslatára kidolgozott berendezési modellezés az Észak-magyarországi falu esetében is folytatódott. A módszerről T. Bereczki Ibolya jelentetett meg tanulmányt.⁵⁸⁷ Jelen írásban speciálisan a tájegységre vonatkozó információk szerepelnek.

A tájegység berendezéseinek Tudományos Tanácsuléseit a projekt által meghatározott időkeret befolyásolta, így másfél havonta, 2008 decemberétől – 2009 decemberéig tartó idő alatt 10 berendezés modellezése történt meg.⁵⁸⁸ Az eddigiektől eltérően nem lista alapján, hanem tárgyközpontúan készültek el a berendezések. A legfontosabb nagybútorok restaurálásához kétütemű dokumentáció készült (ezek alapján 2-4 berendezéshez szükséges legfontosabb tárgyakat restauráltak a műhely munkatársai egy időben, ez a tárgymennyiség volt ugyanis átlátható egyszerre), a településeken gyűjtött apró tárgyakat előzetes, de nem részletes válogatás után restaurálták a kollégák. E mellett létrejött egy nagy válogatás, amelybe a Múzeum eredeti gyűjteményében fellelt észak-magyarországi tárgyak mellett a projekt időtartama alatt gyűjtött, szintén erről a területről (kiegészülve a határon túli tárgygyűjtésekkel) származó általánosan felhasználható tárgyak kaptak helyet (petróleumlámpák, gyári termékek stb). Ebből a

---

⁵⁸⁷ T. BERECZKI Ibolya 2007.

⁵⁸⁸ Az előterjesztő Batári Zsuzsanna. Kivétel a karancseszi lakóház, amelynek eredeti berendezési tervét Flórián Mária készítette, ezt kiegészítve a tájegységfelelős Batári Zsuzsanna terjesztette elő ezt a berendezést is.

vegyes anyagból így pótolhatók voltak egyes hiányosságok a berendezések előkészítése során.

A modellezés hátránya, hogy válaszfalak a raktárban nem alakíthatók ki, mivel ezeknek változó mérete miatt sokféle paravánra lenne szükség. A válaszfalak berendezését így a körbefutó, de fel nem használt falak (rács és paraván) kiaknázásával, illetve a falakról készített rajzok kiegészítésével oldottuk meg, hogy minél kevesebb kérdés merüljön fel a házakba való bepakolás során.

Újdonságot jelentett az, hogy a felterjesztéshez már nem csak a berendezési terv volt szükséges, hanem az interpretációs eszközök bemutatása is – így az enteriőrrel együtt egyes esetekben a hanganyagok, filmek, kiállítási szövegek is a Tudományos Tanács elé kerültek vitára. Ezt egészítette ki a múzeumpedagógiai terv előterjesztése is, ami azért hasznos ebben a közegben, mert a szakemberek gárdája együttesen, a berendezés ismeretében tudott vitázni arról, milyen programok kiválasztása oldható meg, sőt, milyen témákat kell kiemelni a berendezés és a tájegység egészének ismeretében.

Ugyancsak új vonás volt, hogy egyes esetekben a kiállítás-tervező jelenlétében, illetve az általuk készített anyagot is felhasználva folytak le a tudományos viták, azoknál a berendezéseknél, ahol az interpretációs elemek nagyobb hangsúllyal szerepeltek. Az előzetes koncepciótervek, egyes esetekben pedig a látványtervek hozzájárultak ahhoz, hogy a berendezést még tökéletesebben lehessen vizualizálni.

Egyedi vagy tipikus

A családtörténeti kutatásból kifolyólag a berendezések egyedivé válnak: ha a tárgyak mennyiségét és milyenségét az adott épület családtörténeti adataihoz igazítjuk, személyesebbé válik az enteriőr.⁵⁸⁹ A házat használó személy válik az interpretációt mozgató tényezővé, a tárgyak jelentésének megértéséhez rekonstruálni kell azt a társadalmi, gazdasági, vallási és kulturális kontextust, amelyben használták őket.⁵⁹⁰

Amennyiben nem támaszkodunk valamilyen oknál fogva a családtörténeti adatokra, az enteriőr általános képet mutat. Természetesen családtörténet-specifikusságában is általános kell, hogy legyen az enteriőr, így tükröznie kell egy adott korszak, egy adott réteg és adott terület adott tárgykultúráját, a bútorendezés szabályait, választásait, hagyományait.

---

⁵⁸⁹ A pontos egyéni életutak prezentációjának fontosságáról ld. Gunnar ELFSTRÖM 1998. 164. Adriaan DE JONG 1998. 181. CSERI Miklós 1998. 204. Dr. Olga SEVAN 1998. 215-219.

⁵⁹⁰ Adriaan DE JONG 1998. 182.

Érdekes példa az Oslo-i szabadtéri múzeum, ahol egy társasház egyik lakásában Ibsen Nóra című darabjának szereplőinek életkörülményeit jelenítették meg.⁵⁹¹ A megoldás különleges és maga után vonhat speciális múzeumpedagógiai foglalkozásokat, illetve egy olyan kapcsolatot az enteriőrrel, amely mélyebb megértést biztosít. Hasonló berendezést a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban nem készítettem.

A tipikus lakásbelső kialakítását úgy érjük el, hogy a gyűjtések és adatok alapján levonjuk a következtetéseket, és megkonstruálunk egy általunk hitelesnek vélt valóságot – lakásbelső formájában. Ebben azonban kevésbé van helye az esetlegességeknek. Ezek pedig igazán fontosak, hiszen az esetlegességektől lesz még életszerűbb a berendezés, illetve ezek minden háztartásban rendkívül jellemzők. Egy pár példa megvilágítja, mire is utalok: a kalendárium az ajtófélfán, a kemence mellett, vagy a mestergerendán volt egy adott házban. Vagy abban a korban, mikor a sarkos berendezés volt általános, egy házban a sok családtag miatt az ágyak a falak mentén párhuzamosan kaptak helyet, ruhatároló bútor nem is volt a szobában, csak a kamrában, vagy a konyhában – esetenként még a szabadkémény alatt is!

Általában az esetleges, illetve szükségmegoldásokat figyelmen kívül hagyjuk, hiszen nem illenek egy prekonceptióba – illetve egy már lefektetett koncepcióba, a bútorelrendezésről ismert adatok közé. Mégis, nagyon sok olyan település, interjú és adatközlő akad, aki és ami nem illik be az adott képbe: nem párhuzamos, nem sarkos elrendezésű házban lakott, nem volt tisztaszobájuk. Az eltérések sokszor az épületek fizikai-építészeti adottságaiból következnek, sokszor a tárgyak típusából, használatából, enteriőrben elfoglalt helyéből, vagy a tulajdonosok társadalmi-gazdasági helyzetéből. Mit lehet ilyenkor tenni?

A domaházi lakóház rendezésénél merült fel a kérdés, hiszen a ház fotók és interjúk alapján rekonstruált – másolt enteriőrijét nagyon nehéz volt megalkotni. Természetesen nem illik bele semmilyen rendszerbe a berendezés (nem tipikusan diagonális, hiszen az asztal és a lóca a kemencével szemben és nem átellenben található, viszont nem is egészen párhuzamos, mert az asztal nem középen áll), amely egyébként valószínűleg a bontást megelőző évtizedekben csak a tárgyak minőségét illetően változhatott. Viszont ebben az esetben a családtörténeti kutatások és a fotóelemzések alapján leszűrt esetlenségeket, eltéréseket könnyű szívvvel be lehetett venni a berendezésbe, hiszen ez illett a muzeológiai – módszertani koncepcióba. Bár amiért

---

⁵⁹¹ Lars ROEDE 2001. 186.

egészen az 1960-as évekig megmaradt a berendezés a házban, régiesen, tulajdonképpen az akkori normától való eltérést jelentheti, hiszen ekkor már nem ez volt a divat a faluban.

Miért van szükség az általános bemutatására? Egyáltalán, milyen szinten értelmezhető az „általános”? Természetesen több szinten: így tekinthetjük a „szabályszerű” sarkos – párhuzamos elrendezést általánosnak: ezt több berendezésben bemutattuk már a Múzeum számtalan enteriőrjében, így az ettől való eltéréssel csak nyerhetünk, hiszen sokkal életszerűbb berendezést kapunk végeredményként. Általános lehet egy falura – mikro régióra jellemző tárgykultúra bemutatása, vagy egy társadalmi réteg reprezentálása. De mindenképpen érdemes elgondolkodni azon, hogy a normától való eltérés nem mindig rossz, sőt, vannak esetek, amikor a kutató keresi a rendszert ott, ahol nem is lenne erre szükség.

Kérdés azonban az, hogy ha életszerűen, az említett esetleges és szükségmegoldásokra alapozva alakítunk ki egy berendezést, milyen adatokra támaszkodunk, és milyen elveket követünk. Egy interjú alapján építjük be ezeket az elemeket az enteriőrbe? Vagy több interjúból szedjük össze? A másik kérdés, hogy mi történik akkor, ha túl kevés az interjú, és ezért gondolunk egy adott adatot szabálytalannak, a rendszertől eltérőnek. Elképzelhető, hogy egyes esetlegességek mégis általánosíthatók? Például Novajon a padfelfjáró alatti létra alatt tartottak bizonyos tárgyakat, de ültettek itt tyúkot is. Általános lehetett ez a jelenség? A legtöbbször ugyanis kamrában, szobában jellemző ez a tevékenység. Mindenképpen érdekes a bemutatása, főleg a „rendtől” eltérő változatban.

Mi jellemző és mi tér el a tipikustól? Tegyük fel, hogy van fényképfelvételünk egy pinceházzal, ahol falvédő van a falon már az 1920-as évek végén. Honnan tudjuk, hogy ez általános, vagy pedig az adott családnál volt csak fontos, hogy erre költsenek pénzt? Erre a néprajzi kutatás sem mindig tud választ adni.

Ami veszélyes az az, hogy az általunk prezentált lakásbelsőket a látogatók maguk általánosnak tekintik, alapvetőnek, kiindulópontnak. Nem biztos, hogy megértik, hogy a szabályoktól eltérőt mutatunk be, ezáltal fals képzetek alakulhatnak ki bennük egyes jelenségek elterjedéséről, egyes szokásokról.

A kortárs lakáskultúra múzeumi (zárt terű) reprezentációjával kapcsolatban megfogalmazott a nézet, miszerint a múzeum falai között bemutatott komplett elrendezések éppen a jelenkor komplexitásával ellentétesek, és meggátolják annak reprezentálását, hogy egyes elemei a berendezésnek szabadon variálhatók és végtelen

számú változat hozható létre.⁵⁹² Ez azonban igaz lehet a „hagyományosnak” tekinthető enteriőrök esetében is, itt is érvényes a tétel, hogy variálódhattak az elemek, és az általánosítással elvesznek a különbségek, amelyek hitelessé, élményszerűbbé változtatják a lakásbelsőt. „A típus az idő sűrítésével, az apró különbségek közötti határ feloldásával operál, ami átalakítja a reprezentáció időkezelési mechanizmusát: az elrendezés – minden kompozíciós leleményesség ellenére – időtlenné és ahistorikussá válik.”⁵⁹³ Érdemes ezért olyan megoldásokon elgondolkodni, amelyek a népi kultúra változatosságát prezentálják, és nem feltétlenül enteriő-szerű elrendezéseket feltételeznek.

„Tökéletes, korhű berendezést adni mindegyik objektumnál lehetetlen. Bizonyos megalkuvásra lesz szükség, sőt több esetben rekonstrukciót kell készíteni, de azt is vállalni kell.”⁵⁹⁴ Ez azt is jelentheti számunkra, hogy az enteriőrökön túl a lakásbelsők már más funkcióra is felhasználhatók, a bemutatás színesítését eredményezve...

---

⁵⁹² FRAZON Zsófia 2011. 272.

⁵⁹³ FRAZON Zsófia 2011. 287.

⁵⁹⁴ KATONÁNÉ SZENTENDREY Katalin 2004. 156.

Az Észak-magyarországi falu tájegység tervezett hasznosítási koncepciója – módszertani kérdések

*„Kiállított gyűjteményeinknek legelső célja
lévén közönségünk oktatása, minden módon
azon kell lennünk, hogy annak felállítása minél
áttekinthetőbb, minél tanulságosabb legyen.”⁵⁹⁵*

(Bátky Zsigmond)

*A múzeum az emberekeről szól*⁵⁹⁶

Bevezetés

A 21. századi látogató igényeire, a múzeumok megváltozott helyzetére, feladatára reagálva különböző továbblépési és fejlesztési lehetőségeket dolgoztak ki szerte Európában. Külföldi és hazai példákon keresztül mutatom be, hogy a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Észak-magyarországi tájegységének újításai és a Múzeum új projektjei milyen előképekre, párhuzamokra vezethetők vissza.

Szentendrén a bővítések időben és térben, illetve a prezentáció eszközeit tekintve csoportosíthatók. Kétségtelen, hogy a szabadtéri múzeumok kiállításait gazdagítani kell. Ennek több eszköze is van: ilyen például az élővé tétel (emberek segítségével), a szituációk rekonstrukciója, illetve a kiállítások időbeli és tematikai bővítése vagy az attrakciós múzeum felé való elmozdulás.⁵⁹⁷ Ebbe a sorba csatlakozik a hagyományosnak tekinthető enteriőr-jellegű kiállítások különböző interpretációs eszközökkel (sokszor a hagyományos zárt terű kiállítások eszközkészletével) való kiegészítése. A középkori falu és a 20. század tájegység a bemutatási idő kitágítását jelentik, míg az Erdély épületegyüttes a térbeli kutatások kiterjesztésének múzeumi megvalósulását eredményezik. A tudományos kutatás irányai természetesen ehhez igazodnak, illetve kiegészülnek más lehetőségekkel, feladatokkal is. A 20. század második felének dokumentálásán kívül az ipari munkásság és a mezővárosban élők életmódjának vizsgálata is szerepet kap. Előnyt élveznek a szabadtéri intézmények a városi közösségek, kulturális folyamatok, városi tradíciók rögzítése terén is, de részt vehetnek a kulturális ökológiai vizsgálatokban is.⁵⁹⁸

---

⁵⁹⁵ BÁTKY Zsigmond 1906. 20.

⁵⁹⁶ Jan Vaessent idézi Peter LEWIS 1998. 154.

⁵⁹⁷ CSERI Miklós 2002. 116-117.

⁵⁹⁸ KEMECSI Lajos 2009a 271-272.

A Sóstói Múzeumfaluban szintén létezik terv Árpád-kori épületegyüttes felépítésére. Több látogató múzeumba csábítását remélik a műhelyek fejlesztésétől és a technikatörténeti bemutatóktól is.⁵⁹⁹ További magyar példa a nem hagyományos szabadtéri múzeumként működő egri Vár. Itt is lényegesek a látogatóbarát megoldások, fény- és hanghatások, modern installációk, a kézzel fogható história: kipróbálható középkori fegyverek, játékok, az élővé tétel őrsváltás keretében a történelmi környezet élményszerűségének erősítésére.⁶⁰⁰

A dániai *Den Gamle By*-ben hasonló elemeket találunk a megújulási kísérletek között: a változatos prezentáció (dramatikus túra, tematikus hétvége, élő múzeum, programok, emlékezet háza) biztosításán túl műtárgyak bemutatását tervezik tematikus kiállítások keretén belül, az egyetemmel való együttműködést és egy modern város (20. század bemutatása, rádió és tévé kiaknázása, filmek, hangok, szagok installálása válik lehetségessé. Fontos, hogy az újabb kor a műhelyek és boltok miatt erősebben tud a vásárlásra, fogyasztásra koncentrálni.) felépítését tervezik.⁶⁰¹ A belgiumi *Bokrijk*-ben kevés a változatosság, a látogató számára messzi a reprezentált múlt, ezért kell újítani. Az adott koncepció befejezésén túl itt lényeges a meglévő történet hézagainak kiegészítése, az erdő befejezése, az időhatárok kiterjesztése. Ez utóbbi multimédiás bemutatással bővülne a már álló házakban, virtuálisan. E mellett lehetőséget látnak a virtuális berendezésekben, ezeket terminálokon keresztül lehetne megismerni. „Nem szabad elutasítani meglévő múzeumi technikákat és a multimédiát, amelyeket bizonyos múzeumok már használnak. Ugyanakkor a médiumot az üzenetnek megfelelően kell kiválasztani.” Fontos az új célcsoportok megszólítása (fiatalok számára a szüleik történetének megismertetése, az interpretálás módja) is.⁶⁰² Az angliai *Beamish*-ben elsődleges a múzeumi közönség megszólítása interpretációval – ebben az esetben élő interpretációról van szó, hiszen ezt preferálják a „hagyományos” interpretációval szemben, mint pl. számítógépes adatközzvetítés, nyomtatott feliratok stb. Az interpretáció azért elengedhetetlen, mert egyre távolabbi a bemutatott idő a látogatók számára. Nézetük szerint a lehető legszélesebb hozzáférést kell biztosítani a gyűjteményhez.⁶⁰³ Szerintem a bemutatott kulturális jelenségekhez kell hozzáférést biztosítani, illetve a gyűjteményekhez az értelmezésen keresztül kell a hozzáférést

---

⁵⁹⁹ PÁLL István 2010. 29-39.

⁶⁰⁰ VERES Gábor 2010. 335-338.

⁶⁰¹ Thomas BLOCH RAVN 2010. 39-55.

⁶⁰² Annick BOESMANS 2010. 72. és 57-72.

⁶⁰³ Christine STEVENS 2010. 74-75.

megadni. A raktárak fejlesztése⁶⁰⁴ mellett a különböző közösségek megszólítása is cél: nemcsak idegenek, hanem a helyben lakók bevonása is fontos. A „hagyományos” közösségeken túl börtönben élőkkel, sérült emberekkel közös projekteken is dolgoznak. Felkeresnek elzárt közösségeket, hangsúlyt helyeznek az agrárkultúra fenntarthatóságának érzékeltetésére, a környezetért érzett felelősség és érzékenység fejlesztésére.⁶⁰⁵ A norvégiai *Oslo*-ban a jelenkori kutatások⁶⁰⁶ és a változások bemutatása⁶⁰⁷ állnak a középpontban. Az Egyesült Királyságban élő szemlélet szerint a szabadtéri intézményeknek a jövőt kell megőrizni és az eltűnő mesterségeket oktatni, a múzeumi épületeken gyakorolva.⁶⁰⁸ Nyugat-Európában már trend a 20. század 2. felének prezentálása, így a hollandiai Arnhemben is, ahol munkáslakások, második világháború után épült egészségház és 2000-et bemutató farm is várja a látogatókat, mert a szakemberek fontosnak tartják új hidak építését az időben.⁶⁰⁹ Ukrajnában pedig eleve az 1960-1970-es évekig jönnek el a múzeumi bemutatást tekintve.⁶¹⁰ Bad Windsheim-ben is voltak tervek egy 1950-es évekből származó épület felépítésére.⁶¹¹ Sanokban 1969-et bemutató ház áll.⁶¹²

Miért van szükség interpretációs eszközökre?

A fenti rövid áttekintésből is kiderül, hogy milyen fontos a meglévő és az újonnan tervezett kiállítások prezentációs technikájának fejlesztése, bővítése, hiszen a látogatók bevonása, oktatása, szórakoztatása a fő cél, és ez ezzel a módszerrel érhető el. A látogatók a kiállításban alkalmazott prezentációs technikák által könnyebben megértik környezetüket.⁶¹³ Az új prezentációs módszerek kérdése azonban szerencsére szorosan összefügg a látogatók hatékony megszólításával is. De melyek azok a tényezők, amelyek idáig vezettek?

Unalom

A detmoldi szabadtéri kiállítással kapcsolatban már az 1970-es években felmerült, hogy az enteriőrök hasonlósága miatt a látogatók számára fárasztó, unalmas a

---

⁶⁰⁴ Lásd még: Christine STEVENS 2008. 62-66.

⁶⁰⁵ Christine STEVENS 2010. 73-82.

⁶⁰⁶ Inger JENSEN 2008. 87.

⁶⁰⁷ Inger JENSEN 2008. 89.

⁶⁰⁸ Ross NOBLE 2001. 107.

⁶⁰⁹ Jan VAESSEN 2003. 43-44.

⁶¹⁰ Mikola CHODAKIVSKI 1998. 67.

⁶¹¹ Herbert MAY 2007b. 77.

⁶¹² Jerzy CZAJKOWSKI 1981. 79. A felsorolt külföldi példák közül személyesen sanoki és detmoldi, illetve a belga és holland szabadtéri intézményeket ismerem.

⁶¹³ Tim CAULTON 1998. 139.

kiállítás megtekintése. De ez csak akkor van így, ha a házak típusokat jelölnek, és nem úgy kezeljük őket, mint a múlt és emberi életek tanúit.⁶¹⁴ Jerzy Czajkowski is említi az unalmat írásában, kitérve arra, hogyha az enteriőrök hasonlóak, a látogatók untkozni fognak, és arra a következtetésre jutnak, hogy a kiállítás unalmas – ez ellen az enteriőrökben szokások és mesterségek tárgyokban leképezhető reprezentációja szükséges.⁶¹⁵

A tárgyak a szabadtéri múzeumi kiállításokban sok más kortársukkal együtt vannak közszemlére téve, újraalkotott szituációban és környezetben. A sok hasonló tárgy láttán csökken a rácsodálkozás érzése a látogatóban, és a kiállítás sok esetben fárasztóvá válik. Ebben a helyzetben a tárgyról szóló kontextuális információ segít az érdeklődés fenntartásában.⁶¹⁶ A múzeumi fáradtság kialakulásának számos tényezője közül (csak múzeumokban jellemző állva tanulás, diszorientáció – mikor nem tudja a látogató, hogy hol van és mit lát, nézés és más érzékszervek kihagyása az információszerzés folyamatából, hosszú ideig hasonló, de mégis valamiben különböző dolgok megfigyelése, kontraszt hiánya, a környezet hasonlósága, tömeg és végül a zárt terű kiállításokra jellemző magas hőmérséklet)⁶¹⁷ között az egymásra hasonlító dolgok megfigyelése is szerepel.

Az interpretációval nemcsak több információ adható át, az unalmasnak érzett kiállítások is izgalmasabbá válnak tőle.

Változatos témák

Az időhatárok kibővítésével, a reprezentált társadalmi rétegek szélesítésével a népi építészet története és változásai is bemutathatók lettek.⁶¹⁸ A változatos témák új bemutatási módszereket igényelnek. Ugyanebbe az irányba mutat az életmód minél több szegmensének bemutatása is. Ez azt jelenti, hogy az építészetén túl a skanzenek egyre inkább egy komplex képet közvetítenek arról, hogyan éltek eleink leginkább vidéki, de egyes európai skanzenek esetében már akár városokra jellemző miliőben is. Egyedül a szabadtéri múzeumokban van meg az a potenciál, hogy ötvözzék a belsőt és a külsőt, a természetet és a kultúrát olyan nagyméretű szerkezetek, építmények segítségével, amelyeket sehol máshol nem tapasztalhatnak meg együttesen az érdeklődők. Az elmúlt évek tendenciája, hogy az építészeti szerkezeteken túl egyre érdekesebb a látogatók

---

⁶¹⁴ Sten RENTZHOG 2007. 171.

⁶¹⁵ Jerzy CZAJKOWSKI 1981. 77.

⁶¹⁶ Anna-Maria ÅSTRÖM 2008. 144.

⁶¹⁷ Timothy AMBROSE-Crispin PAINE 2007. 233.

⁶¹⁸ Sten RENTZHOG 2007. 172.

számára az épületekben lakók életvilága. Elég csak a manapság több televíziós csatornán futó valóságshow-k népszerűségére gondolni: hogyan élnek más emberek⁶¹⁹ – esetünkben a más emberek régi korok leszármazottai, az életük összekapcsolható-e a miénkkel, tudunk-e vele azonosulni, fontos ennek az életmódnak a megismerése, és az, hogy mindezt viszonyítani tudják a látogatók mai életkörülményeikhez, szokásaikhoz. A „távoli” kultúra közelítése történik így: a jelenre való reflektálás által. Az életvilág fogalmának bevezetésével értelmezhezjük a fentieket: „Az életvilág három alkotórésze tehát a kultúra, a társadalom és a személyiség; ezt a három részt a közös normák, az interszubsztívitás és a kommunikatív cselekvés jellemzi.”⁶²⁰ A kutatás tárgyát képezik a paraszti életvilágok, hiszen komplexitásukban vallanak azokról a részletekről, amelyek a látogatókat érdeklik, amelyekkel a látogatók kapcsolatot tudnak teremteni. Ezáltal kerülnek a muzeológus birtokába olyan adatok, amelyek hozzásegítenek speciális, interaktív, szubsztív, részletes, átfogó kiállítások rendezéséhez.

De mi is az, ami az életmód témakörén belül a látogatót érdekelheti a kiállított tárgyakon túl? Ez egy nagyon tág fogalom, beletartozik a tárgyakhoz kapcsolódva azok funkciója, használatuknak részletei, készítésüknek folyamata, előállítói stb. Ezen kívül azonban az emberi élet fordulóinak ünnepei, a kalendáriumi év jeles napjainak szokásai szintén fontossággal bírnak a látogató számára. A kiemelt ünnepeken túl érdekesek a mindennapokhoz kötődő munkafolyamatok is, mert ezeket már nem folytatják csak kevesen és csak bizonyos helyeken (pl. kenyérsütés Erdélyben). Ide sorolhatjuk még a napjainkban hallatlan népszerűségnek örvendő gasztronómiai fesztiválok tapasztalatait ismerve a népi táplálkozáskultúra bármilyen formában történő bemutatását, ami kóstolóval egybekötve mindig élményt nyújt. Hiszen éppen ezek az apró részletek azok, amelyek lehetőséget teremtenek arra, hogy a látogató összehasonlítsa saját életét, életformáját, életkörülményeit a látottakkal és a megtapasztaltakkal, ebben a viszonyrendszerben érti meg a különbségeket, amik egyre inkább elválasztják korunkat a Múzeumban reprezentált múlttól és annak szereplőitől. Miután pedig megértette, miben volt más eleink élete, emlékezni is sokkal jobban fog arra, mit tapasztalt, és többet tanul a látottakból. Szerencsés esetben a tanultakat a saját életében is kamatoztatni tudja, ez a kultúra fenntarthatóságát biztosítja. Szempont az is, hogy a

---

⁶¹⁹ „Mindennek az alapja a kollektív voyerizmus: felvállaljuk vagy sem, emberi természetünkhöz tartozik, hogy szeretünk kukkolni. Nincs ebben semmi szégyellnivaló, hiszen alapvetően szociális lények vagyunk, így természetes, hogy érdekel minket a másik, és szeretjük alaposan megismerni...Az persze egyáltalán nem mindegy, hogy mit tartanak érdekesnek a nézők. A legfontosabb kritérium, hogy tudjanak azonosulni a szereplőkkel. MÁRTI 2011.

⁶²⁰ KELLER Tamás 2007. 17.

bemutatott jelenségekhez kapcsolódva milyen otthon is használható tudással tér haza a látogató, sokak számára ez is motivációs tényező a megismerésben. A Múzeumban látott népszokások egyes elemei pedig lehetőséget teremthetnek saját családi hagyományok kialakítására is.

Az életmódon kívül fontosak a műhelyek, technikatörténeti bemutatók, gépek, szerkezetek. Ezeknek működtetése jól kiaknázható program-elem.⁶²¹ Összességében viszont a legfontosabb, hogy a látogatók élményekre vágynak – ezért fontos az élmény-alapú múzeum megteremtése.

Az Észak-magyarországi falu tájegységnek már a tervezésekor hangsúlyossá vált a népi építészet és lakáskultúra témáin túl az életmód, az ünnepek és a népszokások témakörére is kiterjedő, szisztematikus néprajzi kutatás, hogy minél változatosabb kiállításokat-szituációkat tudjunk létrehozni.

Múzeumok helyzete

A világ múzeumai az 1980-1990-es években pénzügyi és irányítási nehézségek miatt válságba kerültek, a látogatószám visszaesett, ez a folyamat pedig Magyarországon később jelentkezett. A helyzetre válasz volt a megújulás, a látogatók számának növelése különböző módszerekkel, eszközökkel. Ennek hatására megjelent a vállalkozói szemlélet, a tervezés fontossága, a szolgáltatások szintjének emelése, ami a múzeumok tevékenységét megváltoztatta. Ezen kívül az 1970-es években jellemző, lazításra, fürdésre fókuszáló tömegetturizmust felváltotta a kulturális turizmus igénye, az ismeretszerzés vágya, a nosztalgia megélése, az örökség előtérbe kerülése. Az elitebb intézmények nyitottabbá váltak, az autoriter ismeretközlés és a passzív befogadás a múlté lett, mindez új szemléletet és módszereket igényel.⁶²²

György Péter *Az eltörölt hely* című könyvében frappánsan foglalja össze, milyen folyamatok érhetők tetten manapság a múzeumok megítélését, feladatát illetően. Különbséget tesz klasszikus és új múzeum között: az előbbi típus lényege a gyűjtés és megóvás, vagyis a változatlanóság mítoszának megteremtése. Az új múzeumok viszont ugyanakkora hangsúlyt fektetnek a társadalom szolgálatára, a szimbolikus reprezentáció értelmezésére és a közösségekkel folytatott intenzív kommunikációra. Ugyanitt fontosak a kiállított múltnak a jelen kultúrájával való kapcsolatai; az autentikus lét reprezentálásának lehetőségei. A klasszikus múzeumokkal szemben, melyeket a

---

⁶²¹ PÁLL István 2010. 30.

⁶²² FEJŐS Zoltán 2003a. 133-135.

csodálók csendje jellemez, az új múzeumokban a látogatói aktivitás, a párbeszéd a főszereplő.⁶²³ Úgy vélem, hogy a tájegység megújítására tett kísérletek mind az új múzeum felé való elmozdulást segítik: a párbeszéd, látogatói aktivitás, a jelennel való kapcsolat és a használható tudás biztosítása változást jelent a Szabadtéri Néprajzi Múzeum életében.

A múzeumok munkáját négy tényező határozza meg: a modern kulturális turizmus (az utazás ma már nem egy réteg kiváltsága, a sokféle látogatót közös nyelven kell megszólítani), a hazai közösség és az állam, a látogató oldaláról megnyilvánuló minőségi szolgáltatás és élmény iránti igény elvárásai.⁶²⁴

„A múzeum szervező elve egyre inkább az emberközpontúság lesz. Nem a világon és tárgyain uralkodó emberé, hanem az azokkal számtalan formációban együtt élő, s ennek történetileg különböző és a jelenbe nyúló változatait a maga teremtette múzeumokban bemutató emberé. A múzeum fő témája az ember és környezetének tárgyai között meghúzódó, igen összetett viszony.”⁶²⁵ A fenti idézet arra utal, hogy a bemutatott tárgyak érdekessége a látogató számára az őket használó emberrel való viszonyrendszerükben rejlik, és ezt kötelességünk bemutatni, ha lehetséges új módszerekkel: a tárgy csak ürügy az emberi lét rétegzettségének bemutatására – írja Ébli Gábor. Ez viszont egy fontos, új irányt jelöl ki: az életmód-múzeummá válás folyamatában tisztában kell lennünk azzal, hogy a népi kultúra egésze a kutatás tárgyává válik. Ez más megközelítést igényel a kutatás során, eltérő kérdéseket, a tárgygyűjtés megváltoztatását. Hiszen ezeknek az információknak a hiánya meggátolja a múzeumot abban, hogy témájára reflektáljon, a látogatót leginkább érdeklő kérdésekre választ tudjon adni. „Artefaktumok mellett ugyanis egyre inkább adatokat, adalékokat, környezeti tényezőket, megfigyeléseket gyűjtünk.”⁶²⁶

A múzeum nem statikus tudás-átadást biztosít, hanem dinamikus, a tudásról szóló diskurzus lehetőségét teremti meg.⁶²⁷ Megpróbálja megkérdőjelezni a meglévő tudást, kapcsolatot létesít idősíkok, emberek, helyzetek, gondolkodás, értékek között, ezáltal akár nevelhet is.

Változni kell: az általános tudásszint csökken, a kultúra demokratizálódásával egyre szélesebb tömegek számára nyílik meg a múzeum kapuja, egyre érthetőbb

---

⁶²³ GYÖRGY Péter 2003. 12-13.

⁶²⁴ Philip ROBINSON 2001. 110. és 113.

⁶²⁵ ÉBLI Gábor 2005. 16.

⁶²⁶ ÉBLI Gábor 2005. 17.

⁶²⁷ ÉBLI Gábor 2005. 39.

kiállításokra és kiadványokra van szükség. A múzeum élmény-alapú szolgáltatást kínál, a kiállítás megérint, és nem tanít (tárgy-alapú múzeum).⁶²⁸ Bár véleményem szerint az érintettség, a saját tapasztalattal való kapcsolat vezet el a tanításhoz és az emlékezéshez, ezáltal minőségi fejlődést idézhet elő. Tudás és élmény nem zárja ki egymást, ezeket kombinálni kell.⁶²⁹ A bemutatott életvilágok pedig már semmilyen kapcsolatban nincsenek a látogatók saját tapasztalataival.⁶³⁰

Eltérő múzeumi és történeti valóság

A szabadtéri múzeumok létrehozásának és működtetésének alapelvei című nyilatkozat már 1982-ben kitér az interpretáció kérdésére. Bár a szabadtéri múzeumok állnak legközelebb ahhoz, hogy a régmúlt valóságot történetileg bemutassák, a látogatót figyelmeztetni kell arra, hogy ez egyfajta konstrukció. A történeti és a múzeum-valóság különbözik, ezért fel kell hívni az érdeklődők figyelmét az eltérésekre, illetve a hiányzó információkra. Ehhez kiállításvezetőt, tablókat, fényképeket, multimédiás elemeket ajánlanak a kor szakemberei.⁶³¹

„A szabadtéri múzeumok esetében az a fontos különbség, hogy az enteriőrökbe rendezett tárgyak – a tudományos reflexió... jegyeitől megfosztottan – személyesebbnek, életszerűbbeknek hatnak, ezért valóságosabbnak tűnnek. Tökéletes az illúzió, nincsenek elidegenítő effektusok, teljes lehet az átélés. Az enteriőr koherenciája és befejezettsége egy kerek és lezárt történetet beszél el. Ugyanakkor a megértésnek ez az első benyomása a látogatóban akár csalóka intellektuális mozzanat is lehet, hiszen a kifejtettség csak felszínen értelmezhető, a kép csak a látványban áll össze. A magukra hagyott tárgyak és elrendezésük mélyebb értelme ... csak a hozzáértő számára fejthető meg. Azt mindenki el tudja képzelni, hogy az ágyban aludtak. Ám azt, hogy hányan feküdtek benne egyszerre, milyen korúak, neműek és egymással milyen kapcsolatban állók aludtak egy ágyban, az év mely szakaszában, arra csupán a felvetett ágy már nem ad választ. A részletek mögött meglévő jelentések megvilágításának módszertani korlátjai miatt a szabadtéri múzeumok élménnyel, az azonosulás élményével kárpótolják látogatóikat.”⁶³²

„A szabadtéri múzeumoknak nagyon sok a látogatójuk a teljességre törekvő reprezentációs forma miatt, amely az akadémikus nézőpontok szerint felépített

---

⁶²⁸ ÉBLI Gábor 2005. 36.

⁶²⁹ ÉBLI Gábor 2005. 38.

⁶³⁰ Hasonló a helyzet pl. Angliában. Bob POWELL 1993. 156.

⁶³¹ Adelhart ZIPPELIUS 1984. 111.

⁶³² SZABÓ Zsuzsanna 2010b. 10.

teremmúzeumokhoz képest az érzelmi hozzáférést megkönnyíti. A népszerűséghez hozzájárul vonzó táji környezete, valamint a széles publikum iránti szociális nyitottsága. Mindezek eredményeképpen a szabadtéri múzeumok az információ-szerzés, az azonosulás és a felfrissülés helyei. Éppen ezért rendkívüli jelentősége van annak, hogy a szabadtéri múzeum képes legyen a látogatóban keletkező elsősorban érzelmi hatásokat (az építmények térélménye, a hagyományos munkafolyamatok egyszerűsége és célszerűsége, a sajátos, a maitól eltérő társadalmi viszonyok stb.) értelmezni is. Ehhez megfelelő interpretációs eszközöket kell választani és alkalmazni. Nélkülözhetetlen a bemutatott életkörülmények mögött rejlő történelmi és társadalmi faktorok, okok és következmények, valamint a változás egyértelművé tétele. A kiegészítő, magyarázó információkat (táblák, feliratok, műtárgymásolatok, dioráma, grafikai szemléltetőanyag, multimédia) el lehet helyezni a helyszínen (magában a kiállításban, külön 'beavató' teremben és időszakos kiállításokban), de hozzáférhetővé tehetők nyomtatott formában vagy különböző interpretációs események alkalmával is. Ez utóbbi esetében a személyzetet megfelelően kell képezni és a szemléltető bemutatók alkalmával az eredeti műtárgyak használatát lehetőleg el kell kerülni.⁶³³

A lehető legreálisabb valóság üzenetének átadásához nem elegendő az enteriőrök tárgyi világa, főleg abban az esetben, ha a lakásbelső nem mutatnak be semmilyen „szituációt”, amikor is a lakóház belső képe azt a mesterséges pillanatot tükrözi, mikor a tulajdonosok a ház feltakarítása után éppen kiléptek az ajtón. Így a lakásbelsőben nincs élet semmilyen szinten sem, a látvány steril, „sohasem volt”.

Ezért az enteriőrökben hangsúlyt kap a teremőrök munkája, hiszen a mindennapi életvilág tárgyaiból kiindulva kell az életmód egyes részleteit megvilágítaniuk, az érdeklődést felkelteniük a látottak iránt. Ám ez sem lehetetlen, ha megfelelő adatok, történetek állnak a rendelkezésre. Ehhez nyújt segítséget a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban kialakított rendszer, a házakhoz minden teremőr kap egy összeállított anyagot arról, hogy az adott házhoz, régióhoz, enteriőrhöz milyen szakirodalmi adatok állnak rendelkezésre, ezek az ún. sárga könyvek.

Mindenképpen gondolni kell azonban olyan esetekre is, amelyek során nincs lehetőség plusz munkaerő alkalmazására, és a látogatóknak önállóan kell felfedezni a kiállításokat, megérteniük a fentebb vázolt bonyolult viszonyrendszereket, érzelmeket, adalékokat, ismereteket: ilyenkor válnak fontossá az ún. interpretációs eszközök,

---

⁶³³ SZABÓ Zsuzsanna 2010a 23.

amelyek a megértést segítik. A másik megoldás, miszerint az enteriőrökben szituációkat kell kialakítani, vagyis plusz információt hozzáadni a meglévő lakásbelsőhöz, szintén segít abban, hogy az érdeklődők még inkább belevonódjanak abba a világba, amit számukra közvetíteni szeretnénk, hiszen a szituáció fellazítja a tárgyak rendjét, a bútorok helyét, felvillantja a mindennapi élet egy-egy részletét, részben megszünteti a sterilitást. Amennyiben ez sikerül, sokkal árnyaltabb képet kaphatnak a kiállításokon keresztül arról a múlttól, amit bemutat a Múzeum. Ha azonban szituációk találhatók a berendezésekben, ezeknek az értelmezésére is szükség lehet a már említett interpretációs eszközökkel.

A kiállítások, enteriőrök bemutatásának és értelmezésének célja: a tanítás

Már a bevezetőben is szerepelt, hogy a látottakat egyre inkább értelmezni kell a látogató számára, hogy könnyebben megértse a kiállítást. Az értelmezés és megértés elsődleges célján túl azonban kell, hogy tanuljon is ezekből az élményekből. A szabadtéri múzeumok egyik legfontosabb feladata az alapító atyák, vagyis Artur Hazelius és kortársainak törekvései óta a tanítás. A különböző csoportok kultúráját olvashatóvá kell tenni: minden célcsoport számára, több múltbéli tárgy magyarázatra szorul a funkcióját, de még inkább a jelentését illetően.⁶³⁴ A szabadtéri múzeumba látogatók zömének nincsen tapasztalata a múzeumban látottakról, a kiállítás ezáltal egzotikumává válik, nem pedig egy megélt valóság felidézésévé. A legjobb, ha a megszerzett információt a saját környezetében hasznosítani is tudja a látogató. Ez a szabadtéri múzeumban közvetített információkat lényegesen komplexsége teszi, és komplex interpretációs eszközöket igényel. Különösen azért, mert minden ember más és más tanulói típus: az információ észlelése történhet konkrét (érzékelés) és absztrakt módon (gondolkodás), míg az információ feldolgozása aktívan (tevékenység által) és reflektálva (megfigyelés útján). Ennek alapján négy csoport különíthető el: aktív emberek (konkrét észlelés, aktív feldolgozás), reflektáló emberek (konkrét észlelés, reflektálás), konkrét tanuló (absztrakt észlelés, reflektív feldolgozás) és absztrakt tanuló (absztrakt észlelés, aktív feldolgozás).⁶³⁵ Az eszközök kiválasztását ez a tényező is befolyásolja.

---

⁶³⁴ ADRIAAN DE JONG 2001. 69 és 72. Az oktatás, a tanítás lehetősége különbözteti meg a szabadtéri múzeumokat a történelmi és örökségi helyszínektől, itt ugyanis kontextusában található meg a tárgy, a kultúra minél nagyobb teljességében van bemutatva. 72.

⁶³⁵ John CARAMIA 2008. 52.

A legfontosabb azonban, hogy tudjuk, MIT akarunk megtanítani egy-egy kiállítással? Szeretnénk információt közölni egy-egy adott jelenségről, vagy van látens „tantervünk”, és egészen más célokat szeretnénk elérni egy-egy kiállítással, szituációval, interaktív elemmel, mint amit a felszín sugall. A MIT szeretnénk megtanítani-kérdésre több válasz is adható: tudás valamiről, megértés, készségek, értékek, álláspont, szórakozás, inspiráció, kreativitás, tevékenység, viselkedési forma, fejlődés.⁶³⁶ Példa az Észak-magyarországi falu tájegységben a kismemesi lakóház, ahol a familiáris gyűlésen keresztül általában véve a családi kapcsolatok kapnak hangsúlyt, az imolai fotókiállítás kapcsán a családi albumok, fényképek értékére hívjuk fel a figyelmet, a módszertani kiállítással pedig a múzeumi munka összetettségére és az otthoni értékek felismerésére is.

A szabadtéri múzeumok lehetőséget biztosítanak arra, hogy minden érzékszervünkkel tanuljunk, esetenként interaktívan, és ezáltal mélyebb tudást sajátítsunk el, ezért minden érzékszervre hatni kell.⁶³⁷ A szabadtéri múzeumok legnagyobb potenciálja az aktivitás lehetősége egy háromdimenziós múzeumi környezetben.⁶³⁸ De van egy fontosabb tényező: az érzelmekre gyakorolt hatás, az empátia kifejlesztése, ugyanis ezáltal rögzül még jobban az információ az érdeklődőkben. Ez az alapja az emocionális interpretációnak, amelynek egyik legfőbb összetevője a humor.⁶³⁹

A tanulással kapcsolatos az object-oriented teória, vagyis a műtárgyhoz kötődő tanulási folyamat. A látogató a tárgyat négy különböző módon értelmezi: vizuálisan, látás útján, reakciókkal (asszociációk, gondolatok, érzelmek, emlékek), gondolkodással (racionális folyamat segítségével, a tárgyat a saját kulturális kontextusában értelmezve), ítélethozatallal.⁶⁴⁰ Ez meghatározza az interpretációt is, hiszen ennek fényében kell egy-egy eszközt megtervezni.

A Múzeum mint különleges tanulási környezet alkalmas arra, hogy a hagyományos tanulási környezetben nehezen elsajátítható kompetenciákat itt átvehessék a diákok, látogatók. Tanítani a látogatókat már nem kizárólag a kiállítás direkt tartalmáról kell. A múzeumi környezet és maga a kultúra egyfajta eszközként is kell, hogy szolgáljon arra, hogy tudást, készséget, értékeket, attitűdöt, viselkedési normákat

---

⁶³⁶ Ann Siri HEGSETH GARBERG – Marita HESJEDAL 2008. 130.

⁶³⁷ Peter LEWIS 1998. 158.

⁶³⁸ V.ö. Thomas HYLLAND ERIKSEN 2008. 42.

⁶³⁹ STEN RENTZHOG 2007. 413-414, 416.

⁶⁴⁰ New Angles on Interpretation. In the Denver Art Museum's New Hamilton Building. 4.

sajátítsa el a látogató.⁶⁴¹ Ráadásul a múzeum az élethosszig tartó tanuláshoz is megfelelő helyszínt biztosít. Az interpretációs eszközök kiválasztásánál szem előtt kell tartani, hogy a 48 óra elteltével hallott információknak a 10 %-ra, az olvasott 30 %-ra, a látottak 50 %-ra, a ténylegesen kipróbált tevékenységeknek a 90 %-ra emlékezünk.⁶⁴² A múzeumok oktatási funkciója az 1980-as években egyértelmű volt, ekkor az emberek szabadidejüket pihenéssel, tanulással töltötték. Ezt követően alakult ki a „látványosság társadalma”, ekkorra több lett a lakosság szabad ideje és bevétele, így megszületett a szabadidős piac. Eleinte a magas kultúrát képviselő múzeumok nem tartoztak ebbe a kategóriába, de lassan elmosódtak a határok, így a múzeumok beléptek az emberek szabadidejéért folytatott versenybe. A 21. század elejére újabb változás ment végbe, és ma már az „élmények társadalmáról” beszélhetünk. A kérdés az, hogyan tud megfelelni a szabadtéri múzeum ezeknek az elvárásoknak? Az élmény azonban a hivatkozott cikkben az *experience* szóval van lefordítva, ez pedig több jelentésréteget takar: élmény, tapasztalat egyaránt lehet – és a múzeumnak minden formában biztosítania kell a látogató számára a benyomások megszerzését nézőként, élmények megszerzését résztvevőként és tapasztalatok megszerzését, vagyis korábbi tudással való kapcsolódást, a kulturális élmény megélését. A korábbi tudással csak akkor lehet kapcsolódni, ha a kiállítás bizonyos szinten általános, és a látogatók saját múltjuk eseményeit, élményeit, emlékeit kapcsolhatják hozzá.⁶⁴³

Úgy érzem, az Észak-magyarországi falu tájegységben megjelenő szituációs témák egy része alkalmas erre a célra, hiszen emlékezésre inspirál: így egy disznóölés, egy lakodalom, netán a nagymama régi házában, falun töltött nyár mind saját emlékeket generálnak, ezáltal megszülethet a kapcsolat, és elérhetjük a legfontosabb célt, vagyis a kulturális tudás átadását. Vannak azonban olyan részletei a kiállításnak, amelyek nehezebben illeszthetők ehhez az elmélethez, ezekben az esetekben át kell hidalni a távolságot, és a mai emberek nyelvén megfogalmazni a problematikát: pl. a summásság esetében a ma is élő munkamigráció segíthet megérteni és megérezni a kiállítás témáját. A 20. századi falunak ezért nagy a fontossága, hiszen az ott megjelenő részletek sok kapcsolódási pontot feltételeznek.

Felvetődhet a kérdés, hogy miért tanítsunk? A múlt értékeinek ismerete hozzásegít egy teljesebb élethez, a nemzeti identitásunk megőrzéséhez, de nem

---

⁶⁴¹ Henrik ZIPSANE 2008. 133-134. és 140.

⁶⁴² John A. VEVERKA 2002. 4.

⁶⁴³ Ton WAGEMAKER 2001. 160-162.

hagyhatók figyelmen kívül a már említett fenntartható fejlődés, az egészséges életmód és az öko-gondolkodás hatásai sem, így az átadandó információk kiválasztásánál törekedni kell ezeknek a szempontoknak a figyelembe vételére. De hogyan taníthatunk, ha nem hatékonyak a módszereink, ha látogatóinkhoz nem jut el az információ, a tudás?

Teremőrök száma

Bár gazdasági kérdés, jelentősen befolyásolja az interpretációs eszközök kihelyezését az, hogy hány teremőr alkalmazható a kiállításban. Ezek a prezentációs technikák áthidalhatják azt a problémát, ha nincsen teremőr egy-egy enteriőrben, és a látogatónak magának kell felfedezni, mit rejt a lakóház.

Látogatószám növelése új élmények által, visszatérő látogatások ösztönzése, új látogatói szegmens bevonása

A fentebb is hivatkozott látogatószám csökkenése mitől van? Rosszak a módszereink? Vagy más módokon erősítik a látogatók az identitásukat? A kamaszok nehezen megszólítható réteget jelentenek a múzeumi szakma számára. Pedig nevelésük, fejlesztésük éppen ebben a korban lenne igazán fontos, így érdemes olyan módszereket használni, amelyek közel állnak hozzájuk, és amelyek motiválják őket a felfedezésben. Ezért született meg a tájegységet az építés alatt bemutató számítógépes játék is. A tájegységben az interpretációs eszközök a játékra csábítanak, ez majdnem minden korosztályt érint. A számítógépek és a vizuális kultúra azonban még inkább segít abban, hogy tinédzserek is élvezettel ismerjék meg a kiállításokat, sőt, akár segítsenek idősebb családtagjaiknak megmagyarázni azt, mi hogyan működik.

Látogatói felmérések, a célközönség

A látogatók szokásainak és igényeinek megértése hozzásegít ahhoz, hogy hatékony, érdekes kiállításokat rendezzünk, olyan szituációkat és interpretációs eszközöket válasszunk, amelyek relevánsak és használhatók egy komplex kép és többletinformáció közvetítésére. Az azonban nagyon fontos, hogy bár a látogatók igényei mérvadóak, azokat irányítanunk is lehet és kell is.⁶⁴⁴ A vélemények megismerése tehát útmutató, de semmiképpen nem kötelező érvényű.

2003-ban elemezték a Szabadtéri Néprajzi Múzeum látogatóit a kommunikációs szakembereink, ez alapján tudjuk, hogy vannak rendezvényes látogatók, akik a programokon vesznek részt, ők jellemzően Budapesten és Szentendre vonzáskörzetében

---

⁶⁴⁴ V.ö. PÁLL István 2010. 29.

élnék; a másik csoport a nem rendezvényes látogatóké, akik vagy alkalmi vendégek, vagy visszatérő érdeklődők. Az alkalmi vendégek távolabbról érkeznek, míg a visszatérő látogatók szintén Szentendre vonzáskörzetében, vagy Budapesten élnek. Ők az egyéni látogatók, rajtuk kívül csoportosan érkeznek még vendégek: diákok-óvodások, turisták és munkahelyi közösségek.⁶⁴⁵ Egy tájegység célközönsége a látogatók teljes köre, közöttük sok a visszatérő ember, tehát új tájegység megnyitásakor azért is érdemes újabb módszerek alkalmazása, mert a visszatérő látogatók motiválhatók a múzeumi látogatásra az újításokkal.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeumban azonban már 1982-ben született olyan látogatói felmérés, amely feltérképezte a látogatók igényeit a múzeumlátogatással kapcsolatban. A *Hogyan nézné meg szívesebben a kiállítást a látogató?* - kérdésre adható válaszok között a következő lehetőségeket adták meg a kérdőív összeállítói, zárójelben az adott válaszok százalékos megoszlása olvasható: önállóan (26, 5%), tárlatvezetéssel (38, 7%), magnós tájékoztatással (11, 4%), katalógus segítségével (35, 2%) vagy egyéb módon (4, 2%). Az egyéb kategóriában a tájékoztató táblák, a teremőröktől való információszerzés szerepelt. Volt, aki megfogalmazta azt is, hogy élettellel telítettebben szeretné a Múzeumot látni – munka közben. „Az életformaváltással való összefüggés jelentősebb oldalához tartozik, hogy a kiállításra kerülő tárgyak pusztán megtekintésével szemben egyre nagyobb szerepet kapnak a múzeumok gyakorlatában az aktív művelődési formák, változik a múzeum oktató, nevelő tevékenysége.”⁶⁴⁶ A kiállítás élővé tételét akkoriban a programok, rendezvények, bemutatók alkalmazásában látták, ennek fontosságát a megkérdezettek 96, 8% vallotta! Lényeges azonban, hogy miért fontos ez számukra, a következő pár vélemény magyarázza meg, mi szól a rendezvényekkel, bemutatókkal, programokkal szervezett élővé tétel mellett:

- A bemutatók adják a múlt igazi képét,
- Mert feledésbe mennek
- Nevelő, oktató szerepük van
- Jól kiegészítik a kiállítást
- Többet információt jelentenek
- Szép felidézni a múltat
- Tájékoztató, élethűbb, érdekes
- A megbecsülés, ébren tartás egy fajtája ez

---

⁶⁴⁵ PAÁLNÉ PATKÓ Györgyi 2003. 211.

⁶⁴⁶ KOVÁCS Judit 1987. 177.

- Nem szabad elfeledni a népi hagyományt
- Nem tanítják az iskolában
- Éléményszerűbb
- Jobban megismerni, hogy régen hogyan éltek
- Ne legyenek holt eszközök
- Hagyományátadás
- Vizuális élmény
- Színesebbé teszi a kiállítást
- Mert nem ismerjük
- Életmódot mutat be
- Szélesebb réteget mozgat
- Komplex, cselekvő közművelődés
- Elmélyíti, bővíti az ismereteket
- Csökkenti a múzeum passzív jellegét.

Már ez a néhány, kérdőívből kiragadott vélemény, ami tulajdonképpen nem direkt módon szól az interpretációról, hanem a bemutatók fontosságát taglalja, ezen a kérdéskörön keresztül is utal a Múzeummal és az ismeretátadással szemben megnyilvánuló igények sokszínűségére. A Múzeum „Megszűnik „templom” és „szentély” lenni, helyette átfogó, sokoldalú ismeretet kell továbbítania.”⁶⁴⁷ Ebből is kitűnik, hogy viszonylag kevés kiállítási egység esetén, nagyon korán (pár évvel az intézmény megnyitása után) megfogalmazódik a látogatókban, hogy többlet-módszerekre van szükség a látottak alapos értelmezésére, egyáltalán megértésére. Aki mást várt a Múzeumtól, a kérdőívben jelezte, hogy több tájékoztatást vár az intézménytől, ez azonban leginkább az információs rendszer kiépítésére vonatkozott. Mindaz, ami a korszakban felmerült – a bemutatók, filmek, tájékoztató füzetek, előadások – úgymond interpretációs eszközként, passzív megoldást jelent. „A látogatóknak nincs módjuk és alkalmuk arra, hogy cselekvő részesei legyenek egy-egy munkafolyamatnak, pedig az élményszerű megélés tartósabb befogadást eredményez. Törekednünk kell ezek megvalósítására, megteremtve a gyakorlati kipróbálás lehetőségét is.”⁶⁴⁸ Tehát válaszreakcióként az is hamar megfogalmazódott, hogyan lehetne mindezt elérni a Múzeum dolgozóinak segítségével. A cikk összegzése nagyon tanulságos. „A bemutatók mellett még több olyan közművelődési forma vár

---

⁶⁴⁷ KOVÁCS Judit 1987. 178.

⁶⁴⁸ KOVÁCS Judit 1987. 178.

bevezetésre, ami segíti az ismeretszerzést, a befogadást, elmélyíti a szerzett ismereteket és beépül ismeretrendszerünkbe. Időszaki kiállítások rendezésével, előadások, foglalkozások tartásával, filmek vetítésével az adott témák feldolgozását segíthetnénk.”⁶⁴⁹ Ma már ezen túlmenően az enteriőrökben is cél a magyarázat, ehhez szükségesek az interpretációs eszközök.

Azt, hogy maga a kiállítás értelmezésre szorul-e megkérdezték, de mivel összetett kérdés szerepelt a kérdőívben, a válaszok értékelhetetlenek lettek.

2008-ban a GFK Hungária Piackutató Intézet a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum ismertségével és image-ével kapcsolatos látogatói felmérést készített. Ennek egyes adatai hasznosak lehetnek a látogatói igények és szokások megismerésében is. A 15 évesnél idősebb felnőtt lakosság körében végzett kutatás szerint a szabadtéri múzeumok legnagyobb versenytársai a hagyományos múzeumok. (Kérdés, hogy ez a szegmens miért nem keresi fel a szabadtéri múzeumokat ugyanolyan sűrűséggel, mint a hagyományos múzeumokat. Elképzelhető, hogy a hagyományos múzeumokban használt interpretációs eszközökkel erősíthető lenne a szabadtéri múzeum hagyományos „múzeum” képe, ami által ebből a látogatói körből több ember keresné fel a szabadtéri múzeumot.) „A Skanzenről különböző tájegységekre jellemző régi házak / népi építészet bemutatása (27%) jut az emberek eszébe leginkább. A hagyományörzés, a régi szokások bemutatása (17%) és a falumúzeum (14%) kifejezés, valamint a falusi élet bemutatása (12%) is gyakori. A fiatal családosak azonban már konkrét látnivalókra (19%), a kézművesség bemutatására (17%) és a szép tájra (10%) is asszociálnak. A fiatal AB státuszúak számára azonban már sokkal inkább jelent szép helyet (25%), kellemes időtöltést (24%) és programokat (14%) mint az átlagnak.”⁶⁵⁰

Az sem mindegy, kinek a társaságában érkeznek a látogatók: a múzeumot felkeresők 48%-a a családjával érkezik, ezen kívül a baráti, iskolai társasággal, partnerrel érkezők aránya is magas. Ez azért fontos, mert a gyermekek számára is érdekessé lehet tenni a kiállításokat, rajtuk keresztül pedig a szülők is motiválhatók. Ha a gyerekek jól érzik magukat, a szülők is több időt tölthetnek el a kiállításban. Az élményszerű kiállítás a baráti társaságok számára is fontos, a felfedezés több örömet rejt, ha közösen ismerik meg a kiállítást a fiatal érdeklődők. A vendégek többsége a tanyát (58%), a mézeskalácskészítő műhelyt (55%) és a szélmalmost (52%) látogatta meg. „Általában elmondható, hogy lényegesen nagyobb az érdeklődés a mesterségek és

---

⁶⁴⁹ KOVÁCS Judit 1987. 180.

⁶⁵⁰ Idézet a felmérésből.

a városokban fel nem lelhető objektumok iránt, mint a templomok iránt.”⁶⁵¹ Ebből az következik, hogy olyan tevékenységek bemutatása népszerű, amit saját környezetükben nem tudnának megismerni az emberek – ezek közül is azokra kell koncentrálni, amelyek a hagyományos múzeumi keretek között nem, vagy kevésbé színesen reprezentálhatók. Ez alapján remélhető, hogy az Észak-magyarországi falu tájegység kosárfonója, perecsütője, kalácssütője, teknővájója, drótos tótja és fonója népszerűek lesznek a vendégek körében.

A kérdésre, hogy mit hiányolnak a látogatók, a kiállítások könnyebb értelmezésére, érthetőségére vonatkozó válasz nem érkezett. „A megkérdezettek fele semmit sem hiányol a Skanzenből, szerintük úgy jó, ahogy van. A gyermektelen fiatalok és az AB státuszúak viszont már nem ennyire elégedettek. Előbbiek több látnivalót (állat, épület, berendezés, tájegység, nyitvatartási idő bővülése) és rendezvényt valamint jobb megközelíthetőséget szeretnének, utóbbiak a látnivalókon kívül több szolgáltatást (Ezek között szerepel a színház, idegenvezetés és az étterem. Az idegenvezetés hiánya jelzésértékű lehet abból a szempontból, hogy több segítséget várnak a látogatók a kiállítások megismeréséhez.) is igényelnének. A fiatal családok inkább a tájékoztatást és az egyéb szolgáltatásokat hiányolják.”⁶⁵² Kérdés, hogy az új interpretációs eszközökkel kiegészített kiállításokra hogyan reagálnak a vendégek.

A közösségépítés (4), az aktív részvétel (4,2), a kulturális szórakozás (4,2) és a mindennapokban is hasznosítható tudás megszerzése (4,3) még nem egészen épült be a köztudatba. A célcsoportok közül az AB státuszúak már érzik (értik?) a közösségépítés és a praktikus tudás lehetőségét is, ez utóbbira a gyermektelen fiatalok is rájöttek, a gyermekesek pedig a családi és aktivizáló jelleget értékelik. A hagyományos értelemben vett kulturális szórakoztatást azonban egyik célcsoport sem érzi a Skanzen részének.”⁶⁵³ Ez a részlet azt támasztja alá, hogy fontos a látogatókat aktivizáló kiállításokat építeni és rendezni, hiszen ez a személyes élményeket biztosítja, illetve nagyobb hangsúlyt kell helyezni azokra az információkra, amelyeket otthon is tudnak hasznosítani az érdeklődők – ezeknek a témája a mesterségeket, természetes anyagokat érinti. Itt kell hangsúlyozni újra a napjainkban elterjedt fenntartható fejlődés fogalmát, hiszen ez a praktikus tudással összefüggésbe hozható. Erre építünk az új tájegység kialakításakor, elég a hazavihető receptekre, családfára, a módszertani kiállítás építményekre,

---

⁶⁵¹ Idézet a felmérésből.

⁶⁵² Idézet a felmérésből.

⁶⁵³ Idézet a felmérésből.

tüzelőkre, otthoni restaurálásra vonatkozó tanácsaira gondolni. Az oktatás és ismeretterjesztés még mindig fontos a látogatók számára, így lényeges, hogy megfelelő mennyiségű új információ legyen a kiállításokban – ne ismétlődjenek az adatok, szituációk, legyen új információ-bevitel, de mindenképpen emészthető mennyiségben, mert a túlterhelt kiállítások nem befogadhatók. Ha egy új tájegységet meglátogat az érdeklődő, annak a befogadására is kell szellemi energia, az újabb interpretációs eszközök, kisebb kamara-kiállítások még több figyelmet igényelnek. A Múzeum még mindig autentikus tárgyak gyűjteménye, a nemzeti örökség része. A közösségépítés helyszínének értékelése kérdéses: a közösségek építése talán a lakóházak származási helyének lakosait összefogó értelemben lenne fontos, illetve a múzeumba sorozatosan visszatérő látogatók közösségének kiépítésére.

A látogatói vélemények megismerésére alkalmas a vendégkönyvek tanulmányozása is,⁶⁵⁴ ahol a vendégek megfogalmazzák a véleményüket az egész intézménnyel kapcsolatban. A bejegyzések többsége arra utal, hogy a látogatók a Múzeumban tapasztalt atmoszférát nagyon nagyra tartják, illetve e mellett értékelik a múzeum dolgozóinak értékmentő munkáját is.

2007-2008 folyamán egy 12 hónapig tartó országos felmérés készült a látogatói szokásokról, motivációkról, összetételről a megyei múzeumokban kitöltött kérdőívek alapján. Bár ezek nem a szabadtéri múzeumokra vonatkoznak, érdemes az „átlagos” látogatói hozzáállásról információkat gyűjteni. A kutatás során kiderült, hogy a látogatók legfontosabb motivációja az ismeretszerzés (85-89%) és a kíváncsiság (86 %), az emberek újat akarnak látni és tanulni.⁶⁵⁵ Ennek az adatnak az értelmezésénél azonban figyelembe kell venni az elvárt látogatói vélemények megnyilvánulásának lehetőségeit is! Tanulságos a kiállításban végzett tevékenységek vizsgálata is, a teljes mintát értékelve: a megkérdezettek 64, 5%-a elolvasta a kiállítási feliratokat. „A teljes adatbázisra vonatkozó adatok egyértelműen megerősítik, hogy a kutatásban résztvevő múzeumok főként hagyományos bemutatási eszközöket alkalmaznak (magyarázó szövegek, feliratok formájában). A kutatási eredmények szerint a kiállítások 38, 5 %-ában nem találtak interaktív eszközöket a látogatók.” Az interaktív eszközöket 20, 6 % próbálta ki, 11, 8 % csak néhol. Csoportos foglalkozáson 12, 1 % vett részt, a

---

⁶⁵⁴ Az Észak-magyarországi falu tájegység felvidéki magyarság történetét bemutató tárlatának vendégkönyvét a téma kényes volta miatt is érdemes volt elemezni. Ezt a feladatot végezte el a kurátor, Kemecsi Lajos. V. ö. KEMECSEI Lajos 2011a. A megismert látogatói vélemények eligazítják a kurátorokat a tárlatok értékelésében, a kiválasztott téma és eszközök helyességének megítélésében.

⁶⁵⁵ PUCZKÓ László 2009. 27-28.

feladatlapokat 15, 1 % használta, tárlatvezetésen 39, 1 % vett részt.⁶⁵⁶ Érdekes megközelítés, hogy az interaktív eszközök elsődleges céljának a látogatási idő növelését jelölte meg a szerző – ez a cél esetünkben az értelmezés elősegítése. A látogatás után 32, 8 % emlékezett a kiállításra, 27, 8 % az új ismeretekre, 20, 7 % az új élményekre, ez inkább nyáron, az időszak kiállítások megtekintése után jellemző.⁶⁵⁷ Az adatok alapján egyértelmű, hogy a tárlatvezetés viszonylag népszerű tevékenység, illetve az is, hogy még mindig kevés az interaktív eszközök használata a magyarországi intézményekben, illetve viszonylag kevesen próbálják ki őket – kérdés, hogy ennek mi az oka, nem értik a használhatóságát, vagy nincs rá igényük. Bár a feliratok elolvasását sokan jelölték meg, törekedni kell az élményszerű prezentációs lehetőségek kialakítására.

A fenti vélemények mögött azonban komoly társadalmi változások és hatásmechanizmusok húzódnak. A modernizációval változott az emberek értékrendje és életvilága: a társadalmi modernizációnak az életvilágon belül az értékrendet érintő változásokban két fontos dimenziója különböztethető meg, idézi a szerző Inglehart–Bakert. Az első dimenzió: az értékrend a tradicionális értékek felől a szekulárisan racionális értékek felé történő elmozdulást jelenti. A tradicionális értékek bizonyos tekintélyek elfogadását jelentik, legyenek ezek a tekintélyek akár vallási előírások, akár szülői vagy átöröklött társadalmi minták formájában megfogalmazva. A szekulárisan racionális értékek a tekintéllyel szemben valamilyen racionálisan belátható alapelv elfogadását jelentik.”⁶⁵⁸ Ez választ adhat arra, hogy a látogatókat miért érdekli egyre inkább a saját életükben is hasznosítható információ, a kapcsolat a múlt és jelen között, hiszen ennek a tudásnak racionálisértéke van számukra.

Ewa Kron egy svéd kutatásról szólva idézi Niklas Lundblad sorait, mely szerint a nyugati világban egyre nagyobb lesz a társadalomban az idős rétege, akik egyre inkább átveszik a fiatalok értékeit, vagyis a web-generációét. Egyre fontosabb témákká válnak a globális problémák, a környezetvédelem és az egyének jogai. Család és otthon előtérbe kerülnek a jövőben a hagyományos értelemben vett karrier-hajhászással szemben.⁶⁵⁹ A kérdés, hogy mindez Magyarországon mikor történik meg, és milyen formában zajlik le, hiszen ezek a rétegek és emberek lesznek a jövő látogatói.

További tényezők is szerepet játszanak a látogatói csoportokkal kapcsolatban. Az interpretációs eszközök tervezésénél figyelembe kell venni a Múzeumba látogatók

---

⁶⁵⁶ PUCZKÓ László 2009. 44-45.

⁶⁵⁷ PUCZKÓ László 2009. 66-67.

⁶⁵⁸ KELLER Tamás 2007. 18.

⁶⁵⁹ Ewa KRON-Cortina LANGE 2008. 76-77.

korcsoportjait, és azt, hogy egy-egy kiállítás interpretációs eszközkészlete kielégíti-e a különböző generációk igényeit. Nem minden korosztály értékeli ugyanazon módszereket, illetve a hatékonyság foka is függ attól, hogy adott korosztályhoz milyen eszközt rendelünk.⁶⁶⁰ Az Észak-magyarországi falu tájegységben ezért vannak számítógépes elemek, de hagyományos megoldások is: így például hanganyagok, tablók, grafikák; az előbbieket fiatalok, kamaszok, míg az utóbbiakat az idősebb generáció értékeli.

Továbbá figyelni kell arra is, hogy a családok igényeit kielégítik-e a kiállítások.⁶⁶¹ Ebben az esetben a pozitívum az, hogy a családtagok tudnak egymásnak segíteni a kiállítás értelmezésében: így például a gyerekek segíthetnek a számítógépes terminálok használatának magyarázatában. A tájegység tervezésekor nem minden esetben sikerült ennek a tényezőnek eleget tenni: pl. a karancskeszi interaktív tapogató elemei magasabban vannak, mint amennyire egy gyermek elér. Ezeknek a megoldásoknak sok esetben fizikai oka van: pl. falszélesség, falmagasság stb.

Interpretáció

Mielőtt a tanulást előmozdító interpretációs eszközökről szó esne, az interpretációról magáról is beszélni kell. Mit jelent az interpretáció? Mit takar az interpretációs eszközök-kifejezés? Az interpretáció a Magyar Értelmező Kéziszótár szerinti, sajtónyelvi jelentése: művet, ebben foglalt (művészi) mondanivalót valamilyen felfogásban előad. Tudományos értelemben pedig szöveget értelmez, magyaráz.⁶⁶² Az *interpretation* angol szó magyar jelentései pedig értelmezés, magyarázat, kiértékelés (szövegé), (meg)figyelés (jeleké, álmé), előadás (zenedarabé), interpretáció (szerepé), tolmácsolás (gondolatoké), előadásmód (színészé).⁶⁶³ Mindezen jelentésárnyalatok összessége az, amire a múzeumi kontextusban szükség van: értelmezni, magyarázni, értékelni, megfigyelni, előadni.

A kiállítás lényegét a kulturális fordítás jelenti, kulturális ismeretek, koncepciók átalakítását a közönség felé.⁶⁶⁴ Az interpretáció tekinthető a kiállítás lefordításának...

Az interpretáció általában tolmácsolást jelent az angolszász nyelvekben, de a múzeumi világban többletjelentést hordoz: egy tárgy és a tárgy jelentőségének értelmezését takarja. A múzeumok állandóan interpretálnak, már azzal megkezdődik az

---

⁶⁶⁰ John CARAMIA 2008. 52.

⁶⁶¹ John CARAMIA 2008. 52.

⁶⁶² PUSZTAI Ferenc főszerk. 2003. 572.

⁶⁶³ ORSZÁGH László- MAGAY Tamás 2004. 790.

⁶⁶⁴ FEJŐS Zoltán 2003a. 152.

interpretáció, hogy a raktárból előhozzák és a látogatók elé tárják a kiállítandó elemet. Az interpretálással üzenetet is közvetítünk nemcsak a tárgyról, de annak kontextusáról is. Ennek pedig többféle formája létezik.⁶⁶⁵ Az angolszász szakirodalomban az interpretáció fogalmának sok megfogalmazása él: „Az interpretáció olyan tevékenység vagy folyamat, amelynek során magyarázzuk, tisztázzuk, fordítjuk, vagy prezentáljuk egy téma vagy tárgy személyes értelmezését.”⁶⁶⁶ John Veverka szerint az interpretáció egy kommunikációs folyamat, ami⁶⁶⁷ kulturális vagy természeti örökség jelentését és kapcsolatait tárja fel a látogatók számára, műtárgyakkal, a helyszínnel, a tájjal való érintkezés segítségével. Az interpretáció általában élő, egyes vagy harmadik személyű interpretációt takar (pl. Egyesült Államok), illetve múzeumi színházat.⁶⁶⁸ Az interpretáció egy olyan folyamat vagy esemény, amely egy adott tárgy vagy állítás magyarázatának, körülírásának, személyes megértésének közvetítését jelenti a kiállítási közegben. Fontos meghatározni a pontos célközönséget, mert más lehet az értelmezése a különböző látogatói csoportoknak. Az interpretációnak különböző mértékei vannak, ezek közül a legminimálisabb szintet a tárgyfeliratok jelzik.⁶⁶⁹

A tájegység interpretációs eszközei a magyarázatban ennél a szintnél jóval tovább lépnek. A mi esetünkben a fogalom sokkal tágabb értelmezést nyer. John Veverka elképzelése szerint az interpretáció során lezajlik egy direkt tanulási folyamat, és a látogatók viselkedési és emocionális szinten szintén tovább fejlődnek, vagyis az interpretátor tevékenységének eredményeképpen a látogató megtanulja, hogy az örökségi helyszín értékes, hogy onnan elhozni semmit nem szabad (az interpretátor tevékenységének eredményeképpen megtanulja, hogy hogyan használja az adott információt), felelősnek érzi magát azért, hogy minden jó állapotban maradjon, illetve a látogatást élvezzi.⁶⁷⁰ Vagyis az interpretáció tanít, és elősegíti az érzelmi bevonódást, viselkedési normát és értékeket ad át – tehát általánosíthatóan érvényes nemcsak személyes interpretáció esetén, hanem egyes interpretációs eszközök használatakor is. Esetünkben érdemes nagyobb hangsúlyt fektetni arra, hogy a megjelenített információkat hogyan használhatják fel a látogatók, mi az a dimenzió, amely által ők többek lesznek a mindennapi életükben. Ez az elvihető praktikus tanácsok esetén egyértelmű, de mit üzenünk a fonóval, a lakodalommal, a disznótorral? Például a

---

⁶⁶⁵ TIMOTHY AMBROSE-CRISPIN PAINE 2007. 78.

⁶⁶⁶ David DEAN 1996. 6.

⁶⁶⁷ John A. VEVERKA É. n. d. 1.

⁶⁶⁸ V.ö. John CARAMIA 2008. 53. Inger TOLSTRUP-RikkeBengtha RUHE 2008. 66. és 69.

⁶⁶⁹ VASÁROS Zsolt 2010. 26.

⁶⁷⁰ John A. VEVERKA É. n. a. 1.

közösségi kohézió fontosságát. Erre azonban valamilyen formában fel kell hívni a figyelmet. Tehát érdemes egy-egy adott téma kibővítése és továbbgondolása, hiszen amíg nem vagyunk tisztában egy-egy tematika potenciáljával, nem tudjuk tovább adni a látogatóknak sem az üzenet lényegét. Ma már ugyanis a látogatóban felmerül az a kérdés, hogy engem ez miért érdekel? Mit profitálok abból, ha ezt tudom? Erre a kérdésre a Múzeumnak kész válasza kell, hogy legyen. Rendkívül fontos, hogy a látogató érezze, mire is tudja használni az adott információt nem csak a Múzeum területén, de azt elhagyva is. A használat lehet direkt vagy indirekt: vagyis gyakorlatilag hasznosítható, vagy az adott információ értékének felismerése.⁶⁷¹ Milyen a jó interpretáció? Felkelti a látogató figyelmét, kíváncsiságát, érdeklődését, a mindennapi élethez kapcsolódik az információ, amit egy különleges nézőpontból mutatunk be. Üzenetet is közvetít – mindehhez fontos a megfelelő szín, grafika és dizájn-elemek használata, amik az üzenetet tovább erősítik.⁶⁷² Az interpretáció elvei a marketing, a reklám, a fogyasztói magatartás, a közönség pszichológiája, a rekreációs tanulási folyamat és a zurnalisztika területéről származnak.⁶⁷³

Az interpretáció csoportosítható úgy is, hogy két típusát különböztetjük meg: élővé tétel, vagy scenográfia kiegészítése.⁶⁷⁴ Az alábbiakban az utóbbi módszer különböző lehetőségei kerülnek szóba.

Az interpretációs elemek tervezésének szakaszai, az interpretációs eszközök kidolgozásának résztvevői, a csapatmunka fontossága

A fentiek alapján egyértelmű, hogy miért fontos a kiállítások fejlesztése, illetve hogy milyen célt szeretnénk elérni az új prezentációs technikákkal. Ezért már a tájegység tervezésének kezdeti szakaszában dolgoztunk a bemutatandó témákon, a felhasznált eszközökön.

Az Észak-magyarországi falu tájegység tervezésekor természetesen a szakmailag meghatározott lépéseken keresztül folyt a munka: a néprajzos muzeológus által megírt újraépítési javaslatokat a mérnöki tervezés követte, ezzel párhuzamosan folyt a néprajzi gyűjtés a berendezési tervek kialakításához, majd a tárgygyűjtés. Hol a helye az interpretációs elemek tervezésének? Lényeges minél hamarabb elkezdeni ezeknek az eszközöknek a kidolgozását, bár csak akkor tudunk kiemelendő témákat javasolni, ha valamilyen fokú néprajzi gyűjtés már történt. Az első lépések megtétele azért is fontos,

---

⁶⁷¹ John A. VEVERKA É. n. b. 1-3.

⁶⁷² John A. VEVERKA É. n. d. 1.

⁶⁷³ John A. VEVERKA É. n. d. 2.

⁶⁷⁴ SZABÓ Zsuzsanna 2010a. 20.

mert már az újraépítési javaslatokba és ezen keresztül a tervekbe is bele kell kerülnie egyes változtatásoknak, műszaki igényeknek – áram, fűtés, vízvételi lehetőség stb. hiszen ennek anyagi vonzatai is lehetnek.

Elsődleges célunk volt az Észak-magyarországi falu tájegység tervezésekor, hogy megtaláljuk a választ a mit? kérdésre, ezért feltérképeztem az észak-magyarországi terület jellegzetességeit és azokat a jelenségeket, amelyeknek bemutatása elengedhetetlen a régiót, és a régió lakosságának kultúráját tekintve. Természetesen a további lépés, miszerint mindezeknek bemutatását és a bemutatott jelenségek értelmezését milyen eszközökkel valósítjuk meg, még kérdéses volt.

Az átfogó tervezés még korán, a tájegységtervezés előkészületi szakaszában megindult, és megszületett egy mátrix,⁶⁷⁵ amely felsorolta a kutatás alapján megjelölt bemutatandó témákat, majd az interpretáció lehetséges eszközeit. Ezután megvizsgáltuk, hogy egy adott tematika bemutatásához melyik módszer a legalkalmasabb: bejelöltük mindazokat a módszereket, amelyek az adott téma reprezentálásához egyáltalán felhasználhatók, és súlyoztuk az interpretáció eszközeit miszerint melyik mennyire alkalmas a feladat betöltésére. Például a novaji kalácsütés reprezentálására egy film megfelelőbb, mint egy fotósorozat, de egy kiadvány is ismertetheti a témát.

A témákat tájegységfelelős néprajzos muzeológusként határoztam meg, hiszen szakmai feladat a bemutatandó elemek szelekciója. De ezt követően csapatmunka folyt.⁶⁷⁶ A csapatmunka résztvevői a néprajzos muzeológus, a mérnök, a múzeumpedagógus, az üzemeltetési, programszervező szakember és nem utolsósorban a látványtervező, és nem árt, ha kommunikációs szakember is erősíti a csapatot. Így mindenki érvényesítheti azokat a szempontokat, amelyek fontosak a szakterület számára, és elengedhetetlenek a tervezés szempontjából is; de nemcsak erősíti a saját szemléletét, fel is hívja a figyelmet a nézőpontjára, tapasztalataival hitelesebb, hatékonyabb kiállítás hozható létre.

Több megbeszélés után tisztult le azoknak a témáknak és eszközöknek a köre, amelyeket a tájegységben véglegesnek nyilvánítottunk. A tervezést egy ponton le kellett zárni, mivel a későbbi változtatások mind szakmailag mind anyagilag nehezen kivitelezhetővé változtatják a terveket.

---

⁶⁷⁵ Batári Zsuzsanna és Bárd Edit munkája. NAGYNÉ BATÁRI Zsuzsanna 2009b 8.

⁶⁷⁶ Külföldi múzeumokban is számos példa támasztja alá a csapatmunka fontosságát és hatékonyságát. V. ö. Ewa KRON-Cortina LANGE. 2008. 75-87.

Ezek után többlépcsős listák készültek arról, kinek mi a feladata, egy-egy interpretációs eszközhöz milyen részmunkákat kell elvégezni, és ezeket mikorra kell befejezni ahhoz, hogy a kiállítás-tervező időben el tudja végezni a kivitelezést. Fontos leszögezni, hogy egy egyszerűnek tűnő interpretációs eszköz is több feladatot kíván: így például egy hanganyag enteriőrbe illesztéséhez fel kell venni a hanganyagot, ezután meg kell vágni, ki kell választani azt a technikai eszközt, ami működteti, ennek meg kell határozni a helyét, hogy eredeti épületelemet ne veszélyeztessen, majd fel kell tölteni a lejátszóra, és folyamatosan üzemeltetni kell. Filmek esetében a filmfelvételt, az interjúalanyt kell alaposan előkészíteni, előzetes néprajzi gyűjtés alapján, majd a felvételt elkészíteni, a nyersanyagból filmet vágni, lejátszót választani ahhoz, hogy jól működjön az adott helyszínen a vetítés, majd üzemeltetni az eszközt. A filmkészítést tovább bonyolítja, ha archív felvételek, más adattárakból elkért anyagokkal színesítjük, hiszen a képek megszerzése, számítógépes előkészítése mind-mind időigényes. A példákat tovább lehetne sorolni, de az biztos, hogy sok munkát kell belefektetni az interpretációs elemek megtervezésébe. Így érdemes átlátható, egyszerűen kivitelezhető terveket kitalálni, mert fontosabb az, hogy jól működjön, és minden részletében jól legyen megformálva az interpretációs eszköz, mint hogy sok újdonsággal éljünk, de nem megfelelő minőségben tudjuk mindezt prezentálni.

Az előkészítést segíti a látványtervező által készített koncepcióterv, ami a berendezési terveknel is nagyon hasznosnak bizonyul, hiszen már egy látványtervvel lehet dolgozni az enteriőr kialakításánál. A koncepcióterveket a muzeológus egyre finomodó elképzelései alapján aztán felváltják a kiviteli tervek, amik aztán a kivitelezés alapjául szolgálnak. Az utolsó nagyon fontos fázis a tényleges beszerelés, összerakás, hiszen ekkor derül ki a helyszínen, hogy megfelelő volt-e az előkészítettség.

Témák

Az Észak-magyarországi falu tájegység előmunkálatai során a mátrixban szereplő kiemelt témák megjelölését helyszíni néprajzi gyűjtésre (interjúk készítése, fotó- és filmdokumentáció) és adattári, levéltári, illetve szakirodalmi kutatásra alapoztam. Természetesen lehetetlen minden jellegzetes szokás, mesterség bemutatása, ám ez lehetőséget nyújt a folyamatos megújulásra, kutatásra és tematikai bővítésre. A tájegységhez kötődő témák (átfogó jellegű – pl. gömöri cserépedények – és specifikus – pl. erdőhorváti perccsüti – egyaránt található közöttük) rendkívül változatosak.

Már a reprezentált társadalmi rétegek és csoportok szempontjából is nagyon sokszínű a tájegység: a summáshagyományok, a palóc hadas telek által jelzett családi együttélése, az uradalmakban kötött bérért mezőgazdasági munkát végző cselédek mellett fontos téma a kismemesi virtus és tudat továbbélésének, illetve a vándoriparosok (teknővájó, drótos tót) és az amerikai magyarok életének reprezentációja is.

A tervezésnél további szempont volt, hogy először kellett számításba venni egy esetleges téli nyitva tartás szempontjait, így hangsúlyossá váltak az ősztől tavaszig terjedő időszak munkái, szokásai, hagyományai. Természetesen ez nem zárta ki egy-egy településnél olyan jellegzetes hagyományok feltárását, amelyek csak az adott településen vagy mikro-régióban jellemzők. A téli időszak bemutatása fals képet adhat arról, hogy a múlt szereplői csak ünnepeltek/pihentek volna, mert ebben az időszakban kevesebbet tudtak dolgozni. Ezért fontos, hogy a tájegységben munkafolyamatokat, háziipari tevékenységeket is reprezentálunk.

Nagyon fontos a megfelelő téma kiválasztása, és annak megfelelő megközelítésű bemutatása, a látogatóhoz közelálló szempont hangsúlyozása. De ugyanilyen fontos a hétköznapi témák feldolgozása is.

A témák a hagyományos felosztás szerint a tárgyi és szellemi kultúra körébe sorolhatók, és ezeken belül is alcsoportokra oszthatók. Az alábbi jellegzetességek jelennek meg a *népi építészet* köréből: a terület építészeti jellemzői, speciális tüzelőberendezések, településszerkezet. A *lakáskultúrát* tekintve az enteriőrök jellegzetességei, az észak-magyarországi területen használt bútorok készítési központjai, vagyis a festett bútorok típusai és a fokozatosan megjelenő gyári termékek bemutatása került előtérbe. A *táplálkozáskultúra* területéről kiemelendő a palóc lakodalmi kalács, az erdőhorváti pereg, illetve a *tárgykultúra* szempontjából a gömöri ácsolt láda, a gömöri cserépedény, az észak-magyarországi hutaüvegek és a háziipari tevékenységként végzett hátikosár-fonás eredménye, a noszvaji háti, és ezzel együtt a területhez kapcsolódó speciális teherhordó eszközök egyaránt. Az anyagi kultúrát a folklór egyes elemeinek prezentációjával egészítettem ki. Lényeges szempont volt a téli ünnepkörhöz kötődő szokások, ünnepek és munkaalkalmak hangsúlyozása. Így a *téli ünnepkör szokásai* közül megjelenik a farsang, a fonó és a disznótör, az emberi élet fordulóihoz kapcsolódva pedig a lakodalom. Fontos része a tájegységnek a kiállítás

építésének módszertanát bemutató önreflexív kiállítás, illetve az imolai istállóban helyet kapó vetítőhelyiség, fotótár és múzeumpedagógiai foglalkoztató.⁶⁷⁷

A folyamat következő lépése a szelekció, vagyis azoknak az elemeknek a kiválasztása volt, amelyek végül ténylegesen bekerültek a tájegységbe, egy hatékony interpretációs eszközzel megszólaltatva. Ennek eredményeképpen megszületett egy olyan rendszer, amely kijelölte az enteriőrben bemutatott elemeket, illetve azokat, amelyek az enteriőrökre épített szituációként jelennek meg. További, bemutatásra érdemes témákat más eszközökhöz rendeltünk, ezeket időszakai vagy állandó kiállítás, multimédiás elem, hanganyag, kiadvány, rendezvény, múzeumpedagógiai program, katalógus, tematikus vezetés, film stb. formájában fogjuk megjeleníteni a későbbiekben. Lényeges tényező volt, hogy a kiválasztott elemek összességében milyen képet sugallnak a régióról tematikus szempontból – mi a tájegység egészének üzenete. Ezt a kiválasztott témák megerősítik-e, az adott épületben hitelesnek tekinthető-e, reprezentatív-e a kiválasztott téma?

Az interpretációs eszközök típusai

Sten Rentzhog szabadtéri intézményeket bemutató és értelmező könyvében leírja azokat az eszközöket, amelyek a szabadtéri múzeumi kiállítások teljesebb megértéséhez járulnak hozzá. Az első lépés térkép és katalógus biztosítása a látogatók számára.⁶⁷⁸ Az utóbbi sajnos kevésbé hasznos a múzeumi túra során, mivel zavarhatja a látogatói élményt. Leginkább otthon forgatják az érdeklődők, megjegyzendő, hogy a tartalmát is ehhez mérten kell meghatározni.

Az interpretáció eszközei azonban ennél sokszínűbbek és többféleképpen osztályozhatók. Szabó Zsuzsanna írásában⁶⁷⁹ a már említett élővé tétel (animálás), illetve a scenográfia kiegészítése, átalakítása képez két csoportot. E szerint a felosztás szerint a tájegységben megjelenő interpretációs eszközök az utóbbi csoportba tartoznak. A prezentáció eszközei tovább osztályozhatók: vannak dinamikus és statikus interpretációs elemek. A statikusok közé tartozik maga a tárgy, a feliratok, a modellek, rajzok, fotók, diorámák, enteriőrök-tablók-csoportkép, információs kiadványok, katalógusok, feladatlapok. Az interpretáció dinamikus eszközei az élő interpretáció, az audió-vezetés, a tematikus vezetések, előadások, filmek, videók, diák, mozgó modellek, információs technológián alapuló interaktív eszközök, mechanikus interaktív eszközök,

---

⁶⁷⁷ Ezeknek részletes bemutatása később olvasható.

⁶⁷⁸ Sten RENTZHOG 2007.

⁶⁷⁹ SZABÓ Zsuzsanna 2010a. 20.

demonstrációs tárgyak, drámafoglalkozások, weboldalak.⁶⁸⁰ Mindezen eszközök zárt, termes kiállítások esetében értelmezhetők, sokuk azonban bátran és hatékonyan használható szabadtéri kiállításokban is. A prezentációs technikák segítségével a látogatói élmény és megértés hangsúlyosabb szerepet kap, ezért is érdemes ötvözni a zárt terű kiállítások eszközkészletét a szabadtéri kiállításokkal.⁶⁸¹ Már Bátky Zsigmond 1906-os Útmutatójában is olvashatjuk, hogy az enteriőrt képekkel, feliratokkal kell kiegészíteni.⁶⁸²

Ismert az un. *pull content* módszer (a Múzeum által válogatás nélkül a látogatóra erőtetett tartalommal szemben: *pushed*), miszerint a látogató fizikailag aktívan tesz azért, hogy megszerezzen, megkeressen egy interpretációs anyagot. Az így megtanult adatok természetesen még jobban rögzülnek.⁶⁸³

Nagyon fontos leszögezni, hogy a szabadtéri néprajzi múzeumok kontextusában mit tekintünk interpretációs eszköznek. Mivel értelmezzük és tolmácsoljuk a népi kultúrát, ide sorolható maga az állandó kiállítás, de esetünkben leginkább azok az eszközök tartoznak ebbe a csoportba, amelyek segítik a látogatót abban, hogy könnyebben megértsék az enteriőr egyes részleteit, a bemutatott szituációkat és az alternatív berendezéseket.

Bizonyított tény, hogy a látogatók különböző módokon szeretnek kapcsolatba kerülni a kiállításban megjelenő tartalommal, van, aki tárgyfeliratot olvasva, de előfordulhat, hogy egy-egy témát megbeszélve, esetleg a tárgyakat megérintve informálódnak könnyebben az érdeklődők. Ezért is érdemes többféle lehetőséget kínálni arra, hogy a látogatók megismerjék az adott témát.⁶⁸⁴

---

⁶⁸⁰ Timothy AMBROSE-Crispin PAINE 2007. 80.

⁶⁸¹ „A két kiállítási forma (szabadtéri és zárt terű) alapvetően átjárható. Szerencsésen ötvözve az outdoor és indoor elemeket, szemléletesebb kiállításokat kaphatunk, többlet információt/-élményt nyújthatunk a látogató számára.” BALÁZS György 2002. 113.

⁶⁸² „Igen ajánlatos, ha úgy itt, (a konyhában) mint a szobában egy darab kartonon a berendezés teljes leltárát kifüggesztjük. Képek kiállítása szintén ajánlatos.” BÁTKY Zsigmond 1992. 19.

⁶⁸³ Példa erre egy svédországi nagyolvasztó, ahol a látogatók kezébe adott elemlámpa fénye aktivál interpretációs tartalmakat, fényjátékokat, hanganyagokat, illetve füstöt, szagokat is. A helyszínt úgy is végig lehet járni, hogy semmit nem hívnak elő a látogatók. Nina SIMON 2009. 03. 20. A legalapvetőbb pull eszköz az audio-vezetés, amelyben random módon hallgathatják meg a látogatók az interpretációs anyagot, vagy audio-fülhallgatón vagy telefonon keresztül. Több lehetőség közül választhatnak, hiszen egy-egy témát más-más nézőpontból is bemutathat a múzeum, többcsatornás sugárással. Nina SIMON 2010.

⁶⁸⁴ Nina SIMON 2011. 04. 25. New Angles on Interpretation. In the Denver Art Museum's New Hamilton Building. 4.

Fontos szempont, hogy az enteriőrben megjelenő, a hagyományos berendezéstől idegen interpretációs eszköz⁶⁸⁵ ne legyen funkciótlan, hanem szervesen kapcsolódjon a berendezéshez, és minél kevésbé csorbítsa az enteriőr komplexitását esztétikai szempontból. Ezeknek az eszközöknek a használatától az enteriőr nem válik, és nem válhat kulisszává: éppen fordítva: az újabb módszerek segítik az enteriőr egyes vonatkozásainak mélyebb megértését.

Az eszközök válogatásánál tekintettel kell lenni egyéb más információhordozókra is, vagyis arra, hogy hányféleképpen közlünk információkat például egy adott tájegységen vagy házon belül. Az ismétlések elkerülése végett jobb áttekintést végezni a szelekció előtt. A kiválasztott interpretációs eszközök alkotják a média mixet: brosúra, kiállított tárgy, élő interpretáció, demonstráció, vezetések, audio-vezetők és interpretációs panelek összessége határozza meg az interpretációt.⁶⁸⁶ Szükséges a felhasznált interpretációs eszközök harmonizációja azért is, mivel a különböző eszközök túlzott használata akadályozhatja a megértést és a látogatói élményt. Arányosan kell a meglévő filmeket, fotókat, tablókat, feliratokat, hanganyagokat elhelyezni, hogy a kiállítás változatos és könnyen értelmezhető legyen, de ne zsúfolt.

Az enteriőrök tervezésénél az észak-magyarországi falu esetében további szempont volt, hogy esetlegesen teremőrök részvétele nélkül is működjön a kiállítás, ezért az interpretációs eszközök egyes helyeken a műtárgyvédelmi szempontokkal együttesen alakították a berendezések végleges formáját.

A fenti források, a termes múzeumok és élményparkok eszközkészletéből kiindulva születtek meg azok az interpretációs eszközök, amelyek a kiállításokba kerültek.

Néhány kulcsszó, amely meghatározta az interpretációs tervezést...

Történetek

Az információ átadásával kapcsolatos a történetmesélés, angolul *storytelling*. Miért fontosak a történetek? Hogyan realizálódik ennek az eszköznek a használata, pozitív hatása a skanzenek enteriőrjeiben?

---

⁶⁸⁵ A technikai eszközök először különálló helyiségben, majd tematikus kiállításokban jelentek meg, de utat találtak az enteriőrökbe is: először nem feltűnő módon, majd egyre direktebb formában. CSERI Miklós 2002. 118.

⁶⁸⁶ John A. VEVERKA É. n. d. 2.

A kiindulási pont a történetmeséléshez kötődő jellemzőkben keresendő. Történetekben konstruáljuk meg a körülöttünk lévő világot, ezáltal tanulunk szabályokat, ezáltal fejezzük ki a vágyainkat, ezáltal éljük meg és dolgozzuk fel félelmeinket – nagyon jó példa erre a mesék szerepe. A történetek strukturáltak, ezáltal hozzájárulnak ahhoz, hogy egyrészt könnyebben befogadhatóvá váljanak, más részről viszont sokkal könnyebben lehet emlékezni a bennük rejlő információkra is. Ezért fontos, hogy megfelelő legyen a felépítésük, kövessék a bevezetés – tárgyalás – befejezés struktúráját.⁶⁸⁷ A történetek eseményeket mondanak el és rámutatnak a köztük lévő összefüggésekre.⁶⁸⁸ A történetek konstruálásakor a rendelkezésre álló információt össze kell gyűjteni, szelektálni kell a legfontosabb tényeket, és újra kell szervezni az adatokat: a cselekményre, helyszínre és a szereplőkre vonatkozó tudást. Fontos, hogy a történet a kiállítás témájával szoros kapcsolatban legyen. Történet szólhat a kiállítás egy-egy részletéről, egy-egy konkrét műtárgyról, de akár az egész kiállítást is lehet teljes egészében egy történet láncára fűzni.

A jó történet nem mond el mindent, hagy lehetőséget arra, hogy a látogató a saját élményeit is belefűzze a történet megismerésébe, a létrejövő belső kommunikáció megértést eredményez, a belső kommunikáció hatására kialakul a kapcsolat a kiállítás és a látogató között. Így aktív tanulási folyamat és bevonódás megy végbe, aminek hatására megjelenik a transzformáló aha-élmény.

A történetek lehetnek bármilyen személyben/számban megírva, a legnagyobb hatást azonban azokkal lehet elérni, amelyek egyes szám első személyűek, hiszen így egy személyes perspektívát ismer meg a látogató. A történet erkölcsi hozzáállást közvetít, véleményformáló hatása van, így nem mindegy, hogy milyen történeteket alkalmazunk a kiállításban.⁶⁸⁹ A történetek használatánál fontos a megjelenő személyek esetleges identitásának védelme, a hozzájárulások biztosítása, amennyiben szükséges.

A kiállítási alkalmazásnak több lehetősége is van, melyek azok a jelentések, amelyek a szabadtéri múzeumokban lehetnek érvényesek? A szabadtéri múzeumok kiállításában történetet mesél a kiállítás majdnem minden része, ezt az adottságot tudatosan kell kihasználni. Történetet mesél már a ház is: születésétől – építésétől

---

⁶⁸⁷ „Good stories include: time, place, characters (people they can relate to, see something of ourselves in them, are interested in their lives, and have a stake in what happens to them), and a plot (something happens). John CARAMIA 2008. 50.

⁶⁸⁸ FEJŐS Zoltán 2003a. 116.

⁶⁸⁹ Az angliai Design Masterclass előadásain elhangzottaknak a kivonata, a résztvételt a Múzeumok és Látogatók Alapítvány, illetve a British Council támogatta. Résztvevők: Bihary Sarolta, Urbán Zsuzsanna, Mihalkov György, Kemény Gyula, Batári Zsuzsanna. 2007.

kezdve a bontásáig sokat változik, melyik az a pont, amit a tájegységben a ház bemutat? Megtudja-e ezt valamilyen formában a látogató? Meg kell-e ismernie az összes ház történetét? Mely történeteket érdemes kiemelni? Hogyan lehet átadni ezeket a történeteket? Tematikus út keretén belül (pl. Háztörténetek), érdekes átépítések magyarázatán keresztül lehet népi építészeti idegenvezetést, múzeumpedagógiai foglalkozást tartani.

Ehhez szorosan kapcsolódik a lakóházban élő család története, amelynek kutatása alapvető feladat a kiállítás, vagyis az épület újraépítésekor és a berendezése előkészítésekor. A családtörténeti kutatás magában foglalja a tulajdonos családdal készített interjúkat, a hozzájuk kapcsolódó fényképeket, illetve egy alapos anyakönyvi kutatást, ami az adatok pontosítása miatt is elengedhetetlen. Ezáltal rengeteg információ gyűlik össze, és nagyon sok életút válik ismertté. Az egyes családtagok életének mozzanatai akár történeti szempontból érdekes információkat is hordozhatnak: pl. második világháborús élmények. A családtörténetek megfelelő strukturálásával egy évtizedeken átívelő történelmi kép is felvázolható egy-egy tájegységben a megfelelő kutatásokat felhasználva. A családtörténeti kutatásokat másképp is ki lehet aknázni: az érdeklődő látogatók egy-egy család identitását felvéve vehetnek részt speciális idegenvezetésen, így a bevonódás még teljesebb.

Az enteriőrökben alkalmazzuk a családtörténeti kutatás eredményeit, a családtörténetre épülő, specifikus lakásbelsőbe belépve egy adott család életvilága, életkörülményei tárulnak fel, a kiállítás minden elemét a tulajdonos családról végzett kutatás határozza meg. Ha az épület tipikus lakásbelsőt mutat, és nem családtörténeti kutatásra épül a berendezés, a ház a településre, egy néprajzi csoportra vagy egy mikrorégióra jellemző, és az információk minden esetben kivetíthetők egy tágabb kontextusra. Mindez azonban nem derül ki, ha nem hívjuk fel rá a figyelmet.

A tárgytörténetek szinte a legfontosabb szegmensét képezik a kiállítás oral history-jának.⁶⁹⁰ A kiállításban szereplő tárgyak ideális esetben a családtól származnak, érdemes az összegyűjtésükkor rákérdezni, melyiknek milyen múltja van. De nem kell messzire menni: egy-egy tepséhez kapcsolódóan egy hagyományos sütemény receptje, vagy az első sütés élménye is feltárhat plusz információrétegeket, amelyek által a látogatók még több tudással térhetnek haza, amelyek segítségével még személyesebbé válik a múzeumi látogatás.

---

⁶⁹⁰ Ld. tárggyűjtésről szóló fejezet.

Története lehet azonban a fent említett szituációknak is, így egy karácsonyi enteriőr, vagy egy gyermekszületéssel kapcsolatos berendezés rendkívül sok irányból megközelíthető a történeteken keresztül: így például a karácsonnyal kapcsolatban a szokásokról, a karácsonyhoz kapcsolódó tárgyokról, a karácsonyi ünnepekör táplálkozáskultúrájáról, a háború utáni években átélt karácsonyok nehézségeiről egyaránt lehet történetet mesélni.

Az Észak-magyarországi falu esetében egy különleges szituációt terveztem a domaházi lakásbelsőbe. Az alváshoz készülődést tárgyak jelzik, levetett bakancs, lavór a háromlábú széken stb. A lefekvés folyamatát történet meséli el, amelynek narrátora a falon függő óra – a lakók életének tanúja. A történetet számítógépes terminálon lévő gombok megnyomásával lehet megszólaltatni, ehhez a képernyőn archív felvételek társulnak. A történet muzeológusi konstrukció, hiszen a meglévő, az enteriőr alapjául szolgáló régi fényképfelvételek szelekciójával, egymás mellé rendezésével alkottuk meg⁶⁹¹ a gerincét, és ehhez írtuk meg a szöveget, amibe hiteles információkat rejtettünk el a sztori árca mögött a népi higiéniairól, a mindennapok életvilágáról. A képekhez kötődő szövegrészek tudatosan rövidek, lényegretörőek.

Érdekes megoldás, és kivitelezhető a szabadtéri kiállítások esetében is, hogy egy egész tájegység szolgáljon alapul egy történet elmeséléséhez helyszínként. Az Észak-magyarországi falu tájegység kialakításakor felmerült az a lehetőség, hogy az enteriőröket és a bennük rejlő szituációkat egy történetben kötjük össze. Így a lakodalmas kalács sütésének helyszíne, vagy a lakodalmas vacsorát megjelenítő szoba ugyanazon történet egy-egy különböző részévé válik. Kérdés, hogy szabad-e egy olyan konstrukciót létrehozni, ami sosem létezett, vagy pedig elég kitérni arra, hogy a különböző mikrorégiók, tájegységek között milyen különbségek éltek, és folyamatosan emlékeztetni a résztvevőket a program mesterséges voltára. Ez azonban csökkentheti a bevonódást, az élményt. Így komoly előkészületi munka és tudományos vita után javaslom a hasonló jellegű programok elindítását.

A házak, melléképületek a telken nyernek egységet. Az udvarokon kerteket telepítünk, hiteles etno-botanikai kutatásokot követően. Természetesen a növényekhez (virágok, gyümölcsök, zöldségek stb.) is kapcsolhatók történetek a legkülönfélébb megközelítésben: pl. táplálkozás, hiedelmek vagy gyógyítás szemszögéből.

---

⁶⁹¹ Szabó Zsuzsanna és Nagyné Batári Zsuzsanna munkája.

A fentiekén kívül léteznek önreflexív történetek is: hogyan készül egy szabadtéri kiállítás? Ezt ismerheti meg a látogató az Észak-magyarországi falu tájegység erdőhorváti lakóházának belső terében kialakított módszertani kiállításban.

A történeti múzeumok a leginkább alkalmasak arra, hogy a látogatói bevonódást elérjék, hiszen bemutatásuk fókuszpontjában valós emberek történetei állnak. Ezekben az intézményekben többszemponú bemutatás válik lehetővé, a történetek bárhol érkezhettek, így a látogatóktól is. Így könnyű olyan, akár kutatásra is kiterjedő projekteket elindítani, amelyek a látogatói részvételt segítik elő.⁶⁹² Ez a nézet a történetek fontosságának eltérő megközelítését adja, hiszen arra fókuszál, hogy a történetek segítségével, azoknak a közösséggel való megosztása által hogyan vonható be még inkább a látogató a múzeum életébe.

Összegzésképpen fontos, hogy a történetek szelekcióját a Múzeum végzi,⁶⁹³ az általuk sugallt üzenetnek mindenképpen hitelesnek kell lennie. Vigyázni kell, mert a tartalom befolyásolja a látogatói koncepciókat, akár félrevezető is lehet. Továbbá az sem mindegy, hogy milyen történetet választ ki a muzeológus, hiszen a történettel azt a célt kívánjuk elérni, hogy a látogató felismerje a saját múltját és tudjon reflektálni az életére.⁶⁹⁴ Nem egy nagy narratíva létezik, hanem az emberek, tájak, korok, rétegek, foglalkozások sokféleségéből adódóan a történetek is rendkívül színesek és sokfélék, többek között ezért is nehéz a választás, ezért nagy a muzeológus felelőssége.⁶⁹⁵ A mindennapi élet történeteinek ismerete befolyásolja a jelenünket: ahogyan élünk, az a múltban gyökerezik, a múlt ismerete így alakítja a jelent.⁶⁹⁶

A következő kérdés, hogy hogyan? Mindezt hogyan lehet elérni, a látogatókkal megismertetni? Eddig a szabadtéri kiállításokban a történetek elmesélésére az egyetlen megoldás a teremőrök felkészítése volt, akik megfelelő motivációval mindezt szóbeli közlés formájában átadták a látogatóknak. A fent említett sárga könyvek még többet segítettek ebben a közvetítésben, hiszen gazdagították és pontosították az adatokat, de hasonlóan fontos lépés volt az interpretátorok alkalmazása, hiszen ők egy-egy témát aktívan/interaktívan tudnak megjeleníteni a kiállításban, több aspektusból. Mindez azonban szóbeli közlést, aktív tevékenységet feltételez, amihez mindenképpen szükség van egy alkalmazottra. Vannak olyan módszerek is, amelyek nem igényelnek emberi

---

⁶⁹² Nina SIMON 2010. 02. 09.

⁶⁹³ Debra A. REID 2008. 35.

⁶⁹⁴ Inger JENSEN 2008. 89.

⁶⁹⁵ Henrik ZIPSANE 2008. 132.

⁶⁹⁶ Morten BING 2008. 93.

jelenlétet, viszont csak a „hagyományos” enteriőr egységébe lehet beilleszteni őket, és általában a hagyományosnak vett termes kiállítások eszközkészletébe tartoznak.

Így alkalmazhatók tablók, amelyeken fel lehet tüntetni a szöveget – ennél a megoldásnál figyelni kell a betűméretre, az olvashatóságra (a fényviszonyok) és a szöveg hosszára is. A Szabadtéri Néprajzi Múzeumban idáig nem volt példa tablók alkalmazására, az Észak-magyarországi falu tájegység kialakításával először teszünk kísérletet ezeknek a bevezetésére enteriőrökben. (Európa más szabadtéri múzeumaiban már régóta van példa erre a módszerre.)

A történeteket meghallgatják az érdeklődők fülhallgatón keresztül is, ezeket a falra lehet erősíteni. Ha azonban hosszabb a hanganyag, akkor érdemes ülőalkalmatosságot is biztosítani, ezek beépítésével mindenképpen csorbul az enteriőr, mérlegelni kell, hogy az elveszített helyiség és berendezése fontosabb-e a bemutatás céljából, vagy a fülhallgatón keresztül érkező információ. Ugyanez igaz akkor is, ha filmanyag formájában tesszük közzé a történetet.

Történeteket élőben is el lehet játszani, a drámapedagógia eszközeivel élve, ez leginkább múzeumpedagógiai foglalkozásoknál alkalmazható; résztvevőként, illetve szereplőként több információt magukévá tesznek a látogatók. Ehhez nincs szükség az enteriőrök kiegészítésére, viszont háttérkutatásra és jól felépített programra annál inkább.

Lehet audio-guide-ot alkalmazni a kiállításban: arra is van lehetőség, hogy az audio-guide-on keresztül kizárólag történetek szóljanak, így bármelyik enteriőrt étellel lehet telíteni. Ugyanezt a célt szolgálhatja a tematikus vezetés is.

Általános konklúzió, hogy a történetek által személyesebbé válik nemcsak a kiállítás, de a kiállítás és a látogató közötti kapcsolat is, ezért nagyon fontos megfelelő alkalmazásuk, segítségükkel az interpretáció vagyis értelmezés még könnyebbé válik, illetve az adatok még inkább befogadhatók lesznek.

A történetmesélés eszközével él több külföldi múzeum is: pl. Bokrijk vagy Enkhuizen, ahol színészek segítségével, élő interpretáció által adnak hangot a múltnak. A részmunkaidőben alkalmazott munkatársak azonban sokszor történetileg nem hiteles, de érdeklődést felkeltő történeteket adnak elő: ezért fontos a történetek felügyelete.⁶⁹⁷

---

⁶⁹⁷ Annick BOESMANS 2001. 198-199.

Az interpretációs eszközök használatát befolyásoló tényezők

Az interpretációs eszközök alkalmazása előtt érdemes több tényezőt figyelembe venni: így a tervezett eszközök költségét – a kiállításrendezésre rendelkezésre álló összeg mellett a tervezésre és az interaktív eszközök kialakítására több pénz szükséges, ennek mértékét már az első fázisban át kell gondolni. További befolyásoló faktort jelentenek a klimatikus viszonyok: szabadtéri múzeumok esetében ez nemcsak azt jelenti, hogy külső vagy belső helyszínen állítjuk fel vagy építjük be az interpretációs eszközt, hanem azt is, hogy a házakban lévő páratartalom és hőmérséklet mellett fenntarthatóak-e egyes eszközök megfelelő minőségben: nemcsak elektronikus eszközök, de fotók, tablók is sérülhetnek a levegő nagyobb nedvességtartalma miatt. Az interpretációs eszközöknek műtárgyvédelmi szempontból biztonságosnak kell lenniük: így megfelelő erősségű fényhatásokat kell alkalmazni, hogy a műtárgyak ne rongálódjanak. Ez különösen fontos kérdés szabadtéri múzeumokban, hiszen a túl erős fények hatására sérülhetnek a tárgyak, az enteriőrök többsége pedig bővelkedik nehezen látható sarkokban, így bizonyos építményeknél szükség van utólagos, nem hagyományos megvilágításra. Ez az Észak-magyarországi falu tájegység tervezéséig csak pincékre korlátozódott, (pl. Dél-Dunántúl, Felföldi Mezőváros tájegységek) a tájegységben azonban már nemcsak pincéknél, de enteriőröknél is megjelenik. Hogyan alkalmazható megfelelő világítás az enteriőrökben? Ez többféle módszertani kérdést is felvet. Legyen a világítás hagyományos: például a teremőr által működtetett petróleumlámpa, gyertya vagy mécses – ezek tűzveszélyesek – vagy pedig modern technikai háttérrel kialakított megvilágítás: spotlámpák, led izzók? Utóbbi világítóelemek beépíthetők-e eredeti házelemekbe, vagy csak hiteles másolati vagy rekonstrukciós szerkezeti elemeknél használhatjuk őket? A válasz mindenképpen az utóbbi megoldás: csak abban az esetben építhetők be ezek a világítótestek, ha rekonstrukciós épületelemhez rögzítjük őket.

Az interpretációs eszközök kiválasztását a látogatók szokásai is meghatározzák, illetve az a tényező, hogy mennyire igényli az érdeklődők részvételét az adott interpretációs elem. Passzív vagy aktív az interpretációs eszköz? Vagyis igényli-e a látogató aktív részvételét a használata? Könnyebben folyik a tanulás, ha aktívan részt veszünk a megismerésben. Az egyik legfontosabb kérdés azonban az, hogy fenntartható-e az interpretációs eszköz: akár anyagilag, akár használat szempontjából

vizsgáljuk a kérdést, az eszköznek megfelelőnek kell lennie hosszú távon is.⁶⁹⁸ De mire kíváncsiak a látogatók? Hogyan képesek minél több, illetve bonyolult információt minél egyszerűbben befogadni? Zavarja-e őket a szabadtéri múzeum enteriőrjeiben a természetes kiállításokra jellemző eszközök használata? Mennyire és mely enteriőrökben igénylik a magyarázatot? Hasznos-e az eszköz? Mennyivel adunk többet egy-egy interpretációs eszköz beépítésével, ha figyelembe vesszük a katalógust és a táblaszövegeket mint elsődleges információforrásokat? Mi pontosan a célunk ezekkel az eszközökkel? Nagyon fontos, hogy ne csak modern kiállítási installációk legyenek, de ténylegesen azt a célt szolgálják, amiért bekerültek egy-egy adott kiállításba. Milyen látogatói célcsoportok számára megfelelőek az értelmezés új módszerei? Megértik gyermekek, felnőttek egyaránt? Nem mindegy az sem, hogy a tervezett interpretációs eszközöket a házban pontosan hol és hogyan helyezzük el: zavarja-e az enteriőr látványélményét: a műtárgyak között, vagy egy teljesen lecsupaszított helyiségbe tegyük őket? Használható-e több ember, különböző korosztályok, sérült látogatók által?

Interaktivitás

A mai kiállítások egyik alapvető kritériuma, hogy interaktívak legyenek. Mit is takar ez a kifejezés? Az interaktív kiállításokban a látogatók a megismerés folyamatában aktív résztvevők, nemcsak passzív szemlélődéssel, hanem egyéb tevékenységeken keresztül tanulnak. Az interaktivitás, vagyis a látogató aktív részvétele az ismeret megszerzésében, kiaknázva az információs technológián és a nem információs technológián alapuló interaktív eszközök nyújtotta lehetőségeket egyaránt rendkívül fontos. Az interaktív eszközök alkalmazásával kettős cél érhető el: egyrészt a látogatók hosszabb időt töltenek el a kiállításban, másrészt észrevétlenül valósul meg a konstruktív oktatási rendszernek megfelelően a tanulási folyamat.⁶⁹⁹

Az interaktív eszközök szabadtéri muzeológiában alkalmazható formái sajátosak, elég csak a kiállítások belső terére (hőmérséklet, nedvesség) vagy a szabadtéri jellegre utalni. Az interaktív és interpretációs eszközök célközönsége a Múzeumba látogatók teljes köre, különös hangsúlyt fektetve a fiatalabb generációk mozgósítására, a cél, ahogyan azt Sten Rentzhog megfogalmazta: a látogatók kíváncsiságát, az örömteli várakozás érzésének növelése, a felfedezés örömeinek biztosítása

---

⁶⁹⁸ Timothy AMBROSE-Crispin PAINE 2007. 80-81. A szempontokat az eredeti szerzők sorolták fel, szabadtéri alkalmazásuk a szerzőtől származik.

⁶⁹⁹ TOPOR Gyula – SZÉPLAKI Eszter 2010. 165.

választható eszközökkel, a meghökkentés módszerével.⁷⁰⁰ Mivel a Szabadtéri Néprajzi Múzeum látogatóinak körébe rengeteg fiatal tartozik, meg kell ismernünk azokat a csatornákat, amelyeken keresztül ők is megértik a kiállítás üzenetét és meg kell találnunk azokat a módszereket, amelyekkel ők is motiválhatók – így hangsúlyossá válik a vizualitás illetve a fent már jelzett információs technológia.

Az interaktivitással szorosan összekapcsolódó fogalom a játék. Miért fontos a játék? A játék során – előre ismert szabályok betartása a siker elérésére, közösségben való szórakozás, állandó visszajelzés arról, hogyan haladunk, büszkeség érzése – az emberek boldogabbak lesznek. A boldogság olyan elem, amely hozzásegíti a látogatót a szabad felfedezéshez, így közvetetten a tanulási folyamatot erősíti. A boldogság olyan komfortérzetet biztosít, amely által nyitottabbak lehetünk új vagy különleges élményekre.⁷⁰¹

Az interaktivitás fogalmának egyéb összetevői: „... akkor beszélhetünk interaktivitásról, amikor a közvetlen tapasztalaton keresztül érzelmi bevonódás és információcsere alakul ki a kiállítás és látogatója között.” Itt lényeges kulcsszó az érzelmi bevonódás, hiszen az érzelmek által erősebb hatás alakul ki: az érzelem maga lehet a felfedezés öröme, de a nosztalgia érzése is, ha egy régen ismert vagy tapasztalt élményt vagy tudást fedez fel újra a látogató.

Az interaktív elemeket az angol szakmai nyelv *hands-on* elemeknek hívja, ami azt jelenti, hogy velük kapcsolatban a legfontosabb aktivitás a tapintás, a legfontosabb élmény pedig a tapintás útján szerzett tapasztalat. Ez a tapintás azonban szinte bármi lehet: egy gomb megnyomása, egy tárgy megérintése, vagy egy számítógép billentyűzetének használata. A fogalom szerint a tapintható, vagyis interaktív kiállításnak egyértelmű oktató célzata van, arra ösztönzi a látogatót vagy a látogatói csoportokat, hogy megértsék a valós tárgyakat és jelenségeket fizikai felfedezés útján, ami magába foglalja a választás és kezdeményezés folyamatát is. Egy jó interaktív elemnek több szinten kell működnie, alkalmasan különböző korosztályú és képességű emberek számára.⁷⁰² E mellett nem szabad elfeledkezni a szórakoztatás alapvető feladatáról sem, hiszen az interaktív eszközöknek szórakoztatva kell működnie – a szórakoztatva tanulás pedig a kezdetektől a szabadtéri múzeumok legfőbb célkitűzése. Figyelembe kell venni, hogy mennyire lehet megújítani a meglévő interaktív eszközt,

---

⁷⁰⁰ Sten RENTZHOG 2007. 415.

⁷⁰¹ Nina SIMON 2009. 01. 28.

⁷⁰² Tim CAULTON 1998. 2.

érdemes olyan megoldásokat kidolgozni, amelyek változtathatók, így a visszatérő vendégek számára is újat nyújtanak. A szabadtéri múzeum kontextusában sem szabad minden enteriőrre kiterjeszteni az interaktív eszközöket, mert túlzottan fellazíthatja a múzeumlátogatást, meg kell hagyni teljesen berendezett, interpretációs és interaktív eszközök nélküli enteriőrök egy részének varázsát. E mellett vigyázni kell arra is, hogy az interaktív eszköz ne jelentsen veszélyt a műtárgyakra nézve. Fontos, hogy egyértelmű legyen az eszköz használata, ezért vagy feliratot, vagy egy teremőrt/interpretátort kell alkalmazni, hogy működőképes legyen.

Interaktív elemek használatakor érdemes néhány szabályt figyelembe venni. Például a látogatók személyes véleményét, érzéseit megszólaltató interaktív eszközök (kellemetlen témák esetén: pl. pénz, faji kérdések stb) használatánál fontos, hogy lehetőségük legyen a felfedezést egy privát szférában megtenni.⁷⁰³ További tényezők lehetnek az interaktív eszközök alkalmazásakor a világos működés, a biztonság, a robusztusság, időtállóság, a felhasznált anyagok megfelelő kiválasztása és az esetenként szükséges tömör, lényegretörő magyarázatok mellékelése.⁷⁰⁴

Interaktív elemek nem szerepeltek nagy számban az eddigi magyar szabadtéri múzeumi gyakorlatban. Egyedül talán a kiállításokban előforduló demonstrációs tárgyakat tekinthetjük interaktív elemeknek, hiszen ezeket kézbe vehetik a látogatók, kipróbálhatják a használatukat, így mélyebben beléjük ivódik a tárgy funkciója, mibenléte – sokkal többet tanulnak, mintha csak egyszerűen látnák a tárgyat, vagy különböző információkat hallanának a tárgyról. Interaktív megoldás az interpretátorok alkalmazása is, hiszen az ő bemutató tevékenységüket több esetben ki lehet próbálni, így saját élmény alapján emlékezhetnek a folyamat közben tanultakra a látogatók. Természetesen interaktívnak tekinthetők azok a múzeumpedagógiai foglalkozások is, ahol a diákok különböző eszközöket, munkafolyamatokat próbálhatnak ki. A kézműves bemutatók során a mesterségek egyes munkaszakaszainak felfedezése szintén mély nyomokat hagy az érdeklődőkben, a szövés, gyertyamártás stb. mind a tanulást segítik.

Mit tekinthetünk még interaktívnak a szabadtéri muzeológia kontextusában? Kizárólag azokat az eszközöket, amelyeknek segítségével információt adunk át, de úgy, hogy a folyamatban, mármint az információ megszerzésében a látogató aktívan részt vesz. Így nem minősül interaktív eszköznek egy tábló, kültérben elhelyezett tábla, vagy látássérültek számára készített tapintható térkép sem – ha azonban az utóbbi térképet

---

⁷⁰³ Nina SIMON 2008. 01. 03.

⁷⁰⁴ EGYED László 2010. 116-117.

nem látássérültek használják, és egy udvar épületeit tapintják végig látó érdeklődők, és érzékelik például a méretbeli különbségeket, az eszközt már interaktívnak tekinthetjük. Hasonló a helyzet a látássérültek számára készített tapintható tárlattal is. Ugyanígy nem interaktív megoldás egy képernyő kiállításba helyezése – hiszen a látogatótól ugyanolyan passzív viselkedést követel a tévén futó film megtekintése, mint az olvasás. Természetesen hatékony eszköz, mert közelebb áll az emberek információszerzésének ma népszerű formáihoz.

A szabadtéri muzeológiában is kétféleképpen csoportosíthatjuk az interaktív eszközöket: hagyományos és információs technológián alapuló eszközökről beszélhetünk. Az utóbbi esetben a már többször említett hőmérséklet, páratartalom nagyon fontos tényezők, hiszen nem megfelelő körülmények között a műszaki eszközök nem működnek az elvárásoknak megfelelően, üzemeltetésük költségessé és nehezkessé válik. Célcsoport alapján is szétválaszthatjuk az interaktív elemeket, vagy a szerint, milyen megoldással élünk az interaktív eszköz kialakításakor. Szükség van-e plusz tárgyra, plusz információra, személyre, aki elmagyarázza a mibenlétét stb. Egyed László a természettudományos tematikájú kiállításokból és science centerek-ből kiindulva elkülöníti a népszerű, klasszikus eszközöket, a csak gyerekeknek szólókat, a felfedező eszközöket (előzetes ismereteket feltételeznek), a tematikus eszközöket (központi téma köré szerveződnek) és a szórakoztató eszközöket.⁷⁰⁵ Megkülönböztethetők olyan interaktív eszközök, amelyek a látogatók aktív, kreatív tevékenységét igénylik, és azok, amelyek nem. Az előbbiekhez tartozik például képeslap rajzolása egy művészeti múzeumban, vagy egyes kézműves technikák kipróbálása, szuvenir készítése, a látogató kézjegyének otthagynya, a látogató részvétele a kreatív rendezési-választási folyamatokban, szociális interakciók gyerekek és felnőttek között, tapintás útján való ismeretszerzés, a látogatók érzelmeinek kifejezése vizuálisan vagy tapintás útján.⁷⁰⁶ Külön tárgyalhatjuk a kiállításokhoz és a kommunikációhoz köthető interaktív elemeket, a weblapok ugyanis az utóbbi kategóriához tartoznak.⁷⁰⁷ Létezik az elektronikus – nem elektronikus eszközök csoportosítása is. Az előbbi csoportban interaktív táblák, robottechnikát alkalmazó elektromechanikus szerkezetek, elektronikus eszközök tartozhatnak, míg az utóbbiakba makettek, modellek, kirakók stb.⁷⁰⁸

---

⁷⁰⁵ EGYED László 2010. 116.

⁷⁰⁶ New Angles on Interpretation. In the Denver Art Museum's New Hamilton Building. 18.

⁷⁰⁷ Ld. BÁRD Edit – BATÁRI Zsuzsanna 2004. 43.

⁷⁰⁸ TOPOR Gyula – SZÉPLAKI Eszter 2010. 166-167.

Fontos leszögezni, hogy ha a kiállításokat különböző interpretációs elemekkel szereljük fel, illetve kamara-kiállításokkal egészítjük ki, megnő a lehetősége annak, hogy interaktív eszközöket alkalmazzunk, mikor már megbontottuk az enteriőr egységét, érdemes játékos eszközökkel is kiegészíteni a berendezést. Mit akarunk magyarázni a szabadtéri néprajzi múzeumok enteriőrjeiben elhelyezett interaktív eszközökkel? A lehetőségek száma szinte végtelen. Leginkább vagy a család vagy a ház történetével kapcsolatos eszközt helyezhetünk ki, de megjelenhetnek bizonyos tárgyakhoz kapcsolódó interaktív eszközök is. A legjobb azonban, ha az enteriőr témájához, a szituációhoz kapcsolódik a beépített interaktív eszközünk, főleg, ha más interpretációs elem is szerepel a kiállításban, és az interaktív eszközök ezeket egészítik ki. Mindezek alapján nyilvánvaló, hogy az interpretáció fogalma és az interaktivitás fogalma sok ponton fedi egymást, a konklúzió: minden interaktív eszköz interpretációs eszköz is egyben, de nem minden interpretációs eszköz interaktív.

Egyszerű megoldás, ha a kiállításban alkalmazott tablót tesszük interaktívvá: költség-hatékony módszer füleket elhelyezni a tablón, amelyek alatt a tablón feltett kérdések válaszát lehet megtekinteni, vagy akár fotókat megjeleníteni. Ezáltal kommunikáció indul meg a látogató és a kiállítás között. A kiállításokban szereplő térképeket elektronikus változatban is el lehet készíteni, és gombok megnyomásával feltüntetni a kívánt földrajzi helyeket, útvonalakat. Jól használhatók a tapogatódobozok, amelyeknek elrejtett rekeszeiben különböző tárgyakat lehet kitapintani, de népszerű lehet bármilyen alapanyag (legyen az fa, fűszer) felismerésére kitalált játék is. Jó lehetőségeket rejtenek a különböző szerkezetek (malmok, mángorlók) működésének modellezésére kialakított makettek, amelyeknek működtetésével a látogatók könnyedén megérthetik az adott szerkezetet. Ehhez stabil makettek építése szükséges, kontrollált használattal. Érdeemes a már nem ismert funkciójú tárgyak elhelyezése egy-két helyszínen, ahol a látogatók segítséggel felfedezhetik a tárgyak használatának minden csínját-bínját. Kihhasználhatjuk a különböző kontextusokban, felületeken megjelenő motívumokat: faragott, festett mintákat át lehet satírozni, egyszerűen papír és ceruza segítségével. Bár gyerekeknek való foglalatosságnak tűnik, felnőttek is élvezettel végezhetik.

Interaktív eszközök alkalmazására korábbi példa a már említett tállyai csizmadiaműhely. Itt a falra szereltünk egy táblát, tapintható bőrdarabok színével és visszájával, ezeket a bőrt meg lehet simogatni, és ennek alapján lehet tippelni, hogy melyik állaté a bőr – a cél a csizmadiamesterség alapanyagainak megismertetése. A

megoldást fejjel lefelé írva a tábla sarkán rejtettük el. A következő interaktív elem az a csizmadia munkaasztal, amelyre mérőszalagot erősítettünk, így a fiókban található instrukciók alapján a látogatók lábméretet vehetnek, ahogyan azt régebben a mesterek tették. A munkaasztal mellett áll egy stelázi, ezen olyan tárgyak sorakoznak, amelyek minden csizmadiaműhelyben megtalálhatók. A tárgyak azonban demonstrációs eszközök, így megtapinthatóak, levehetőek a polcról. Az interaktív elemek úgy kerültek a kiállításba, hogy a kiállítási teret a kezdetektől az enteriőr és egy kisebb termes kiállítás kombinációjának tekintetem.

De mennyire interaktív az Észak-magyarországi falu tájegység? Az enteriőrök közül a karancskeszi lakóház az, ahol a fonó kiegészítő interpretációs elemei interaktívak. Az eredetileg tablóra való szövegek és grafikák több, szekrény-szerű installációba csúsztatható plexilapon vannak elhelyezve: Interaktív elem az a szösz-installáció, amelynek segítségével végigtapintható mindaz az alapanyag, amely a fonásnál előfordulhatott és a késztermék, ami a fonalából készült.⁷⁰⁹

Szintén interaktívnek tekinthető a domaházi enteriőr számítógépes terminálja, ahol gombok megnyomásával hangok, fények és képek jelennek meg a képernyőn és az enteriőrben, bemutatva az eredeti állapotot és a Múzeumban berendezett kiállítást.

Interaktív eszköz a szomolyai pinceház fülhallgatója, amit a helyéről levéve használhatnak az érdeklődők, és megtudhatják a summás életmód egyes részleteit eredeti visszaemlékezések segítségével.

A noszvaji pinceházban lehetőség nyílik az enteriőrben bemutatott kosárfonás alapanyagainak és késztermékeinek megtapintására: teremőr jelenlétében akár fel is próbálható egy-egy kosár.

A novaji interaktív kamrának már az elnevezése is mutatja, hogy itt interaktív helyszínről van szó. A tárgyak nagy része demonstrációs tárgy – tehát vagy megtapintható régebbi eszköz vagy régi eszközzel készített hiteles másolat. A kamrában így felemelhető az ácsolt láda teteje, megtapinthatók rajta a minták is. A sütőformákat bemutató kiállítás akkor válik interaktívvá, hogyha a látogatók az általános szövegek mellett feltüntetett recepteket leírják, hazaviszik és kipróbálják. A lakodalmas kalács sütéséhez szükséges kalácsrecept azonban elvihető, ami szintén aktivizálhatja otthonában a látogatót.

---

⁷⁰⁹ Szakács Nikolett munkája.

A nemesradnóti lakóház interpretációs eleme teljes egészében interaktív. A családi összetartást, a család közösségének fontosságát hangsúlyozó eszköz alapja a házban élő utolsó tulajdonos családfája. Eredeti fényképek alapján készült egy-egy női és férfi sziluett, sematikus grafika, ami alatt egy adott családtag születési és halálozási dátuma olvasható, a hátoldalon megjelölve, hogy az illető kinek milyen ági rokona. A családtagokat egy mágneses családfára lehet helyezni – miután a látogatók kitalálták a leírás alapján, hogy hogyan rakható össze a családfa. Az érdeklődők ezáltal megtanulhatják, hogy milyen rokonsági fokok léteznek, ezeknek mi a régies elnevezésük, és talán azon is elgondolkodnak, ők mennyire ismerik saját őseiket, rokonaikat, családjukat, mennyire tartják a kapcsolatot ezekkel az emberekkel. Reméljük, felismerik a családi kapcsolatok ápolásának fontosságát, és hazaviszik az élményt.

A perkupai lakodalom helyszínén biztosítjuk azt, hogy a női látogatók felpróbálhassanak egy menyasszonyi koszorút – ezt hiteles másolatként készítettük el; a férfiak pedig kipróbálhatják a vőlegény kalapját. Természetesen ezekben a kellékekben fotózkodni is lehet.

A filkeházi lakóház talán a leginteraktívabb helyszín a tájegységben. Itt minden bútordarab másolatként készült el,⁷¹⁰ ennek elsődleges célja, hogy a szobába belépve a látogatók kipróbálhassanak bármit, ami a berendezéshez tartozik. A láda teteje felemelhető, az ágyba be lehet feküdni, a karosláda tetejét ki lehet nyitni, a polcra pakolni lehet, a pitvarban lévő kézimalmot is ki lehet próbálni. Ez a közeg lehetőséget biztosít arra, hogy a látogatók érzékeljék egy kisméretű boronaház térélményét, megismerhessék a különböző bútorok funkcióit, fajtáit. Ez az elképzelés azonban múzeumpedagógiai módszerekkel továbbfejleszhető. Néhány demonstrációs tárgy használatával tovább finomítható a program, egy interpretátor jelenlétével pedig a látogatók még a házban lakók identitását is felvehetik: átvittem és a szó szoros értelmében egyaránt, hiszen egy-két ruhadarab elegendő ahhoz, hogy valaki visszarepüljön az időben, és eljuttassa egy másik ember életét.

Külön kell kezelni a tájegységben belül megjelenő, termes jellegű kiállítások interaktív lehetőségeit. A legnagyobb méretű kiállítás a módszertani tárlat, amely bemutatja a szabadtéri múzeumokban jellemző munkamódszereket. Itt praktikus tanácsokat helyezünk el több ponton, ezek hazavihetők. A leginkább aktív része a

---

⁷¹⁰ Oslo-ban található hasonló épület, egy kipróbálható ház, ennek különlegessége, hogy az eredeti épület is ott áll a múzeumban, így összehasonlításra is lehetőség nyílik. Lars ROEDE 1995. 138.

kiállításnak azonban a tárgyak gyűjtéséről szóló rész. Itt számítógépes termináloknál megismerhetők a családtörténettel, háztörténettel, berendezéssel kapcsolatos információk – amennyiben a látogatók érdeklődnek a részletek iránt. A kiállítás következő pontján maguk a látogatók is muzeológussá válhatnak, hiszen kipróbálhatják, hogyan kell leltározni. Ehhez hatféle tárgyat biztosítunk, ezeknek mindegyike demonstrációs tárgy: szakajtó, kolomp, fakanál, háziszóttos vászontörülköző, tejes köcsög és szita. Az ehhez szükséges állvány mellett mérőszalag, íróeszköz, papír található, a helyes megoldást pedig az előbb említett számítógépes terminálon lehet elolvasni. A nyitott padlás alatt tárgytörténetekről, tárgyakról szóló érdekes információkat lehet meghallgatni. Az utolsó interaktív eleme a kiállításnak a berendezési kirakó, aminek a fotója egy elkészített enteriőrt ábrázol, a részekre vágott képet, mintegy a berendezés összerakását a látogatóknak kell elvégezniük. Az aktív részvétel a muzeológusi munkában hozzájárul a módszerek minél alaposabb megismeréséhez.

Interaktívvá alakítottuk az imolai istálló fotótárát is, ami tulajdonképpen a településeket bemutató fénykép-kiállítás. Interaktivitását az adja, hogy a felvételek mellett csak sorszám található, a képek készítési idejét, készítőjét és témáját akkor ismerik meg a látogatók, hogyha a település neve és a kép sorszáma alapján megkeresik a felvételt a számítógépes terminál adatbázisában.

Az ugyanitt található vetítőteremben szintén aktív részvételt követelünk a látogatóktól, hiszen nekik kell kiválasztani, hogy melyik filmre kíváncsiak.

Egy fontos tényező az interaktivitással kapcsolatban, hogy akár környezettudatosságra is nevelhet, hiszen a különböző tevékenységek kipróbálása folytán a látogatók megértik, mit is jelent saját maguk számára előállítani a szükséges javakat, rájönnek, miért is nem dobnak el semmit az idősebb generáció tagjai, ezáltal érzékenyebbé válhatnak környezeti problémákra is.⁷¹¹

Az enteriőrök bemutatása

A tájegység első enteriőrje a magtár mellett húzódó barlanglakás-épületegyütteshez tartozik. A *noszvaji pinceház* a falusi társadalom szegényebb rétegeinek nyújtott otthont: az itt lakók summás- és napszámos munkával tartották el családjukat, és a téli időszakban a háziipari tevékenységként folytatott háti kosárkészítésből keresték meg a kenyerüket. A múzeumi bemutatás idejében, vagyis a két

---

⁷¹¹ Thomas HYLLAND ERIKSEN 2008. 43.

világháború közötti időszakban, Noszvajon a lakosság közel egyharmada foglalkozott kosárfonással.⁷¹²

A látogató a házba benézve kosárfonás közben látja a tulajdonost és családját. A bemutatáshoz szükség van a kosárfonás speciális eszközkészletének megszerzésére: faragószék, módlák, vonókés, egyengető szék, bicska összegyűjtésére. Önmagában azonban semmilyen szerszáme gyűttes nem értelmezhető, ezért kiegészítésként a ma élő utolsó noszvaji kosárfonó mester a Szabadtéri Néprajzi Múzeum részére félkész kosarakat is készített, hogy a folyamat egyes állomásai tárgyi formában is láthatók legyenek. A kosárfonást ezen kívül filmfelvétellel is dokumentáltuk. A nyersanyagból készített filmet a tájegység vetítőjében láthatják az érdeklődők. De mi járul még hozzá a speciális hangulat kialakításához? A kosárfonás melléktermékeit: forgácsot, fahulladékot helyezünk az enteriőrbe, hogy egy kevésbé steril összképet érjünk el. A pinceházakban uralkodó homály és különleges fényviszonyok érzékeltetésére külön fényforrásokat építünk be a kiállítóterbe. A noszvaji pinceház molinóján archív fotón egy kosárfonást végző asszony látható, így utalunk az emberi jelenlétre is.

A noszvaji pinceháztól alaprajzában különböző *szomolyai barlanglakás* szoba – konyha – kamra – pince alaprajzzal készült, az itt élők között megtalálhatók voltak a szőlősgazdák is, akik a barlanglakások kialakításában igyekeztek utánózni a fennálló lakóházak egyes jellemzőit. A tájegységben a múzeumi bemutatás a summásokra,⁷¹³ vagyis a nagybirtokokon idénymunkát vállaló emberekre koncentrál. A két világháború közötti időszakot felidéző enteriőrben a summásmunkára készülő családfő és felesége által összekészített tárgyakat találjuk: azokat, amelyeket a summások magukkal vittek a hat hónapig tartó munkára: teknő, dunna, summásláda, szerszámok, ételek, ruhák, konyhai eszközök, papír stb. Az otthon maradó asszony és a fiatalabb gyermekek rececsipke készítésével foglalkoznak, hogy kiegészíthessék a család jövedelmét. Stelázsicsíkot, terítőt, függönyt készítenek recerámán, majd mezőkövesdi asszonyoknak adják el a készterméket.

A két téma bemutatását különböző eszközökkel tesszük érzékletesebbé. Az enteriőr kialakításához szükséges néhány speciális tárgy, például a summásláda, vagy a receráma biztosítása. A summások életét az enteriőr tárgyain túl egy zárt terű kiállítás keretében személyes visszaemlékezések, térkép, film, speciális tárgyak, tablók és

---

⁷¹² SINGLÁR Józsefné 1992. 27.

⁷¹³ KATONA Imre 1981. SIMON Nóra-FORRÁS Mariann 1984.

hanganyagok idézik fel. A kisméretű kiállítás pontos helye a konyha és a borház. A hanganyagot egy ostorosi summás, Koós Imre által írt könyvből válogattam: a szerző maga is ebben az időszakban járt summásmunkára, a közeli Ostorosról. A rece készítésének fázisait félkész darabokkal érzékeltetjük, ezeket egy szomolyai asszony készítette el.

Amennyiben a nemesradnóti házban változik a karácsonyi szituáció, a szomolyai pinceházban van lehetőség a karácsony bemutatására, ehhez adattári dokumentumok és visszaemlékezések is segítséget nyújtanak. Általánosságban elmondható, hogy a tájegység előkészítése során törekedtem az esetleges alternatív berendezések néprajzi anyagának felgyűjtésére, a szükséges tárgyak megvásárlására.

A palóc hadas telken álló *márianosztrai lakóház* az 1920-as évek disznótoros vacsoráját kelti életre különböző interpretációs eszközök segítségével. A disznóvágást és az azt követő disznótoros vacsorát elsődlegesen a tárgyak átrendezésével idézzük fel: a munkafolyamathoz felhasznált eszközöket a konyhában és a kamrában helyezzük el, mosogatás utáni állapotot rögzítve, a szoba közepén áll a kihúzott és megterített asztal, mellé tett székekkel. A kamrában azok a tárgyak vannak előtérben, amelyek szükségesek a disznó feldolgozásához. Ebben az enteriőrben is fontos szerepet kapnak a műételek: a kolbász- és hurkakarikák, illetve a disznósajt. A hangulatot egy speciális hanganyag egészíti ki: ebben a disznóölés munkafolyamatának különböző zajai hallhatók.

Ugyancsak jó alternatív téma a márianosztrai lakóházban az eredetileg tervezett Szentcsaládjárás bemutatása is, a közös imádkozás alkalmával összegyűlő asszonyok székeken, padokon foglalnak helyet, a szokás természetesen a téli ünnepkör szerves része. A szokáshoz kapcsolódó, az enteriőrben felhasználandó folklórszöveget a szomszédos Ipolytölgyesen jegyezték le.⁷¹⁴ Az embereket bábuszerűen felöltöztetett, a bejáratnak háttal helyet foglaló alakok jelképezik, az ehhez szükséges viseleteket a Múzeum számára begyűjtöttem (Ipolytölgyesről). A berendezést ebben az esetben hanganyag egészítheti ki.

Márianosztrán a gazdag folklóryanag lehetővé teszi több más alternatív berendezési szituáció meghatározását is. Máig gyűjthetők a Luca-napi szokások, amelyeknek egy része reprezentálható tárgyakkal, az ablak bemeszelésével, Luca-kő bemutatásával. Ennél a szokásnál azonban fontos a szóbeli vagy más formában

---

⁷¹⁴ ZOMBORKA Márta 1993. 179-183.

biztosított információ-átadás szerepe. Ugyancsak bemutatható tematika az Aprószentek hordása is.

A *karancskeszi lakóház* érdekessége az első szobában kialakított fonó, a hátsó helyiségben berendezett lakókamra és a Karancs-vidékre jellemző áttört padok kiállítása. Az első ház – füstökonyha – pitvar – hátsó ház – istálló alaprajzú épületben a fonó hangulatát nógrádi duda- és furulyaszóval idézzük fel, a résztvevőkre levegőbe függesztett kalap és a kaláris utal. Ahogy már az interaktivitásnál szó volt róla, a fonás eszközkészlete, folyamata, érdekességei a pitvarban elhelyezett szekrény-installációból kihúzható plexilapokon olvashatók, míg a nyersanyagot és a készterméket keretekbe erősített anyagok megtapintásával ismerhetik meg a látogatók. Az áttört padokból az istállóban rendezett kamarakiállítás külső falán lévő plexitablóba építve padhátbetéteket tapinthatnak meg az érdeklődők.

A palóc telek harmadik lakóépülete a *domaházi ház*. A szoba – konyha – kamra – istálló alaprajzú épület érdekessége, hogy megjelenítjük benne az éjszakát: ezt a lakótérben megfelelő fényviszonyok biztosítják. És mire irányítjuk a látogatók figyelmét? Az éjszakát fénycsóvák törik meg, amik kiemelnek olyan enteriőrreszleteket, amelyek az eredeti fényképsorozaton is láthatók. A képek szelekciójának vezérlő elve az esti lefekvéshez, tisztálkodáshoz kapcsolódó fotók kiválasztása. A látogatók maguk dönthetik el, mikor melyik részletet világítják meg egy érintőképernyő segítségével, melyen a fent említett archív fotók szolgálnak illusztrációként. A vizuális élményt (megvilágítás, archív fotók) egy konstruált, az esti lefekvésről szóló történet fogja egybe, amelynek részletei gombnyomásra szólalnak meg, a világítás bekapcsolásával egy időben.

A domaházi épület bemutatásánál fontos megemlíteni a szituációs lehetőségek kialakításának történetét is, hiszen korábban felmerült a domaházi ijó-bál,⁷¹⁵ vagyis farsangi bál bemutatása is. Ez a téli ünnepkörhöz illeszkedő tematika múzeumpedagógiai programok szempontjából is rendkívül hasznos lehetett volna. A kivitelezésében nagy szerepet szántam a különböző interpretációs eszközöknek, így például a világításnak: az emberi jelenlétet, tömeget árnyképek falra vetítésével terveztük megoldani. Rekonstruáltuk volna a farsangi bált megelőző felvonulás jelvényeit, és a farsangra a lányok által sült süteményeket műételként készítettük volna el. Mindennek megvalósítása végül abba az akadályba ütközött, hogy az enteriőr

---

⁷¹⁵ Ld. LAJOS Árpád 1960.

rendkívül kicsi, és hiteltelen lenne benne egy nagyobb méretű farsangi összejövétel bemutatása: hiszen ezen a falubeli fiatalok nagy része részt vett. Így a farsangi felvonulást drámapedagógiai eszközökkel, külön helyiségben vagy a tájegység egészében tudjuk megvalósítani, ez utóbbi megoldás azért is előnyös, mert összekapcsolható a Novajon dokumentált farsangi reméléssel.

A második lehetőség, amely jelen pillanatban alternatív berendezésként él, a menyasszonyi ágyvitel bemutatása: erre vonatkozóan nemcsak adattári anyagok, de a néprajzi interjúk segítségével személyes visszaemlékezések is vannak.⁷¹⁶ Az ágyvitel bármikor, könnyedén kialakítható, esetlegesen csak a tárgyak áthelyezésével. A novaji lakodalmas kaláccsal és a perkupai lakodalommal összekapcsolva a palóc lakodalom interpretációja kapcsán még szélesebbek a lehetőségek.

A szoba – konyha – kamra alaprajzú *novaji házban* a 19. század vége kel életre: a diagonális elrendezésű, búboskemencével fűtött szobát a miskolci asztalosközpont bútoraival rendeztem be. A lakóház tulajdonosai egy közeli rokon lakodalmára készülnek, így a Novajon jellegzetes nagykalácsokat már megsütötték, és a kamrába tették hűlni. Lehetőség nyílik arra, hogy ne csak a tepsik utaljanak a kalácsokra, hanem látványellátó által az igazi kalács alapján készített mosható műanyagmásolatok is. A kalácssütésről Novajon felvett film a kamrában fut, így a látogatók rögtön megtudhatják, hogyan is készül ez a sütemény. A film hossza (6 perc) miatt ülőalkalmatosságra is szükség van a kamrában, hogy kényelmesen lehessen megnézni a filmet. Ezért a kamra egésze interaktív tér, ahol az érdeklődők megérinthetik a kiállított tárgyakat is: ezeknek egy része másolati darab, míg a többi Novajról és környékéről gyűjtött demonstrációs tárgy. A demonstrációs eszközöket egy sütőformákat bemutató kiállítás egészíti ki: az egész hátsó homlokzati falat beborítja a különböző időszakokra, társadalmi csoportokra és földrajzi helyekre jellemző sütőformák sora típus alapján csoportosítva: hosszú tepsik, kerek tepsik, kuglófsütők, tarkedli- és palacsintasütők, tortaformák, egyéb sütőformák. A formákat tárgycsoportonként egy rövid leírással és recepttel is kiegészítjük, amiket a sütni vágyó háziasszonyok megtanulhatnak, hogy otthon is kipróbálhassanak egy-két hagyományos süteményt. A nagykalács receptje elvihető formában is rendelkezésre áll, papírra nyomtatva.

Az interaktív kamrán kívül a látogatók megismerhetik a drótos tótok munkáját is, amire a szabadkéményes konyhában elhelyezett néhány foltozni- és drótoznivaló

---

⁷¹⁶ Saját gyűjtés.

tárgy, illetve a drótos tótok eszközkészlete utal. A drótos tótokról a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Pálháza és Vágáshután vettünk fel videóanyagot, az ebből vágott film a tájegység vetítőjében látható.

A novaji alternatív szituációs lehetőség a posztrikolás, vagyis a gyermekágyas asszony étkeztetésének bemutatása. Bár a gyermekágy megjelenik a Dél-Dunántúl tájegység faddi házában, de a hozzá kapcsolódó ételajándékok reprezentációja műételek alkalmazásával, a noszvaji háti új funkciójának bemutatásával színesebb enteriört eredményez. Érdekes megoldás a jelennel való párhuzam kiemelése, a szülővárosukból, -falujukból elszármazott kismamákról való gondoskodás problémakörének érzékeltetése. Ezáltal a hagyomány is más megvilágításban tűnik fel, használható tudásanyaggá formálódik.

A múzeumi falu első, dűlőútig tartó egységét a *kisnemesi telek* zárja a Nemesradnótról áttelepített lakóházzal. A lakóházban a Nemesradnóton máig datálható és kutatható *familiáris*, vagyis családi gyűlést mutatjuk be. Ennek alkalmával a család tagjai azért találkoznak, hogy megvitassák a pénzügyi kérdéseket, a földek bérbeadását stb. Ennek a szituációnak a megjelenítése az enteriőrben egyszerűen, tárgyak átrendezésével valósítható meg: az első szobában az asztal körül székek állnak, az asztal tetején boroskészlet látható. A szobában kialakított jelenethez tartozik a hiteles másolatként elkészített nemesi levél és iratmásolat, amit a gyűlések alkalmával kiterítettek szellőzni. Az előszobában a látogatók összeállíthatják a háztulajdonos család családfáját egy nagyméretű, mágnessabló alapú családfán. A familiáris gyűlés időpontja karácsony másnapja, ezért az udvari ablak alatti íróasztalon néprajzi kutatások alapján feldíszített karácsonyfa áll.

A két lakóegységgel rendelkező *perkupai lakóházban* lakodalmat mutatunk be. Bár ez fontos mozzanata a paraszti életnek, a vacsora eddig még a Múzeum egyik enteriőrjében sem látható. A lakodalmas ház berendezése egyszerűen, kecskelábas és egyéb, vegyes típusú asztalok U-alakban történő elhelyezésével történt. Az enteriőrhöz speciális tárgyak is szükségesek: így mirtuszkoszorú, vőfélybot, a cigányzenekart jelölő hangszerek, sütéshez-főzéshez használt edények, a színben pedig lakodalmas szekér az autentikus atmoszféra kialakításához. A hangulat hitelesebbé tételéhez a tárgyak átrendezése is hozzájárul, hiszen a szobából kivett bútorok és tárgyak néhány darabja a kamrában látható. A speciális műtárgyak egy részét másolatként vagy demonstrációs tárgyként biztosítjuk a látogatók számára, hogy a tárgyak érintésének útján azonosulhassanak a szituáció szereplőivel. A lakodalmas szituációt hiteles zenei anyag

és Perkupán gyűjtött vőfélyvers teszi színesebbé. Az enteriőr kiegészítő eleme a településről gyűjtött lakodalmi képekből rendezett kiállítás, amely a fotótár része. Az emberek tömegének érzékeltetését a lakodalmi főasztal köré falra festett sziluettek segítségével érjük el.

A perkupai enteriőr lehetséges alternatív szituációja a káposztasavanyítás⁷¹⁷ bemutatása. Az őszi-téli tematikához illő tevékenység prezentációja egyszerű (a szükséges tárgyak egyébként is a berendezés részét képezik, így csak áthelyezésük szükséges), de sok egyéb elem építhető rá: így például a savanyú káposztás receptek látogatókkal való megismertetése, káposztataposás, a szükséges tárgyi eszközök bemutatása.

Az *erdőhorváti, Hatház úti kőépületben* a Sajótól keletre jellegzetes ferde füstelvezetésű kabolás kemence áll. A tüzelőberendezés a szituációhoz is szorosan kapcsolódik, ugyanis ezekben sütötték a híres erdőhorváti peracet. A „kerékgyártó” erdőhorváti asszonyok általában segítséggel készítették a kerek peracet, ez a jelenet látható az épület szobájában. De a perecsütés speciális kellékei (gyúrótábla, sütőlapát, *pacsit* /hosszú, vékony ág/, vafazék, rosta, rongy, kés, teknő) nem nyernének önmagukban értelmet, így a látványellátó segítségével műanyag pereceket, illetve sólisztgyurmából készített nyers pereceket használtunk fel a szituáció teljes reprezentációjához. De még a perecekkal kiegészítve sem érthető meg a sütés folyamata, így az utolsó erdőhorváti perecsütő asszonyról felvett filmet a konyha és szoba közötti közfalon elhelyezett képernyőn tekinthetik meg az érdeklődők. A kész pereg a táplálkozáskultúra fontos része volt, aratáskor is szívesen ették, öntve. Az öntött pereg receptjét a látogatók magukkal vihetik, és otthon kipróbálhatják.

Színes az alternatív berendezések lehetősége is: megvalósítható az egészen az 1980-as évekig élő tollfosztó szokása, amelyről mai adatközlők is szívesen mesélnek. A tollfosztó illik a tájegység által bemutatott őszi-téli tematikába a múzeumi Márton-napi rendezvények sorába. Más jellegű alternatív berendezési lehetőség a bemutatott időhatárok radikális megváltoztatása, hiszen az átépítések hiányában ez könnyen kivitelezhető.

Az utolsó, enteriőrrel rendelkező lakóépület a *filkeházi boronafalú ház*, amely eredeti műtárgyakról készített másolatokkal van berendezve, bemutatva a sátorlajújhelyi

---

⁷¹⁷ Alap: KOLESZÁR Krisztián 2008.

bútorstílust. Ebben a térben a látogatók kipróbálhatják a tárgyakat és megkereshetik néhány eszköz helyét a berendezésben, ezáltal lakóivá válnak a háznak.

A filkeházi lakóházban lehetőség van a Miklós-napi kakasszentelés, egyáltalán a Miklós-nap kialakulásának, szokásainak, mai formájának, történeti gyökereinek bemutatására, illetve a János-napi tisztesfű prezentációjára, a Szent János nap hagyományainak reпреzentálására. Ezen kívül az őszi-téli tematikába illik a faluban jellemző közös szilvamagozás (*gabdzsítás*) a szilvalekvárfőzés előtt – ez alternatív lehetőségként valósítható meg, teknők, tálak segítségével.

Az Észak-magyarországi falu tájegység interpretációs eszközei

Bár az előzőekben volt már szó a termes kiállításokban alkalmazott interpretációs eszközökről, az alábbiakban konkrétan a tájegységben felhasznált elemek kapnak hangsúlyt. A tájegység előkészítésekor a fentebb említett mátrixban Bárd Edittel közösen mi is több interpretációs eszközt szerepeltettünk. Ide sorolható maga az állandó kiállítás (épület és enteriőr egysége), az enteriőrben megjelenített szituáció; alternatív berendezés; zárt terű, nem enteriőr jellegű állandó kiállítás, zárt terű, nem enteriőr jellegű időszakos kiállítás,⁷¹⁸ vitrin, interpretátor⁷¹⁹ vagy teremőr⁷²⁰ alkalmazása, multimédiás eszköz beépítése, múzeumpedagógiai foglalkozás, audio és audiovizuális eszköz (hangpanel vagy film⁷²¹), rendezvény,⁷²² demonstrációs és installációs tárgy,⁷²³ tematikus vezetés és kiadvány (monográfia, recept, gyűjteményi katalógus, feladatlap). Fontos azonban az eszközöket a szerint is különválasztani, hogy önállóan vagy csak több másikkal együtt alkalmazhatók-e: a demonstrációs tárgyak például a szituációnak vagy a múzeumpedagógiai foglalkozásnak is alárendelhetők.

---

⁷¹⁸ Időszaki kiállítások rendezése azért szükséges, hogy a látogatók visszajárjanak az intézménybe. T. BEREZKI Ibolya 1999. 70. „Időszaki kiállításokban pedig azokat a kutatási eredményeket jelenítik meg, amelyek nem térbeli, sajátosan szabadterű, hanem lineáris, történeti kutatásaik révén jöttek létre. ... Ezeket a kiállításokat vagy kimondottan erre a célra emelt, a népi építészetet bemutató épületektől elkülönített kiállítási épületekben rendezik meg, vagy a be nem rendezett nagyobb terű épületekben (pajta, csűr), hogy elkülönüljenek a „saját” kiállítási formát nyújtó tértől. BALÁZS György 2002. 111.

⁷¹⁹ SZABÓ Zsuzsanna, üzemeltetési igazgató, 2009.

⁷²⁰ A házaknál dolgozó teremőrök feladata, hogy a náluk található dokumentáció alapján a lakóházat rendben tartsák és a látogatóknak információkkal szolgáljanak a házzal, a családdal és a berendezéssel kapcsolatban.

⁷²¹ Az észak-magyarországi régióhoz kapcsolódó néprajzi tematikájú film.

⁷²² Nagyrendezvényhez kapcsolódva: húsvét, pünkösd, szüret, vagy akár külön programok szervezésével megjelenített témák: pl. farsang.

⁷²³ Az installációs tárgyak olyan tárgyak vagy kiegészítő elemek, amelyekkel életszerűbbé tehető egy enteriőr: így installációs elem a kosárfonó műhelyben a faforgács, de a félkész kosár is, illetve a borecet érlelésére használt hutaüveg palack az ablakban szintén ebbe a csoportba tartozik.

Állandó kiállítás

Az állandó kiállítás hagyományos szabadtéri értelemben tekintve a tájegység, amely a reprezentált régióra jellemző településképet jeleníti meg. A tájegységek telkein az épületek elrendezése hagyományos, a területre jellemző, maguk az épületek pedig szintén a tájat, illetve annak mikrorégióit képviselik építészeti szerkezeteikben. Az épületek egy kiválasztott időmetszetet mutatnak be, és ezzel harmonizál a berendezés is. Magyarországon jellemző, hogy az enteriőrök rendkívül részletesen vannak kidolgozva, minden apró tárgy bekerül az épületbe, amit a néprajzi gyűjtés felkutat. Ennek oka, hogy a bemutatás időpontja állandóan közelít a jelen felé, így a kutatáshoz felhasznált módszerek lehetővé teszik azt, hogy a részleteket is megismerjük és bemutassuk, hiperrealisztikus lakásbelsőket létrehozva. Ezzel ellentétben több nyugat-európai szabadtéri múzeumban a berendezéseket csak néhány tárggyal jelölik, ennek oka a korai kiállítási idő, a kutatás lehetetlensége, kivitelezhetetlensége. Az ilyen jellegű kiállításokhoz egészen más interpretációs eszközök szükségesek. Mivel a magyarországi skanzenek enteriőrjei részletezettek, építeni kell erre a tulajdonságra, és előnyt kell belőle kovácsolni, emellett ki kell aknázni az interpretációs eszközök adta lehetőségeket is. A hiperrealisztikus enteriőrök kialakításának célja, hogy a látogató a házba benézve megérezze azt az atmoszférát, ami a kiválasztott időmetszet sajátja.

A telekre etnobotanikai gyűjtések és kutatások alapján a tájon honos fajokat ültetjük: így alakítjuk ki a veteményeseket, virágágyásokat, előkerteket, gazdasági udvarokat, gyümölcsösöket, a tájegységhez esetlegesen kapcsolódó szőlőskerteket.

Az állandó kiállítás kommunikációja és interpretációja általában a tárlatvezetésre, múzeumpedagógiai programokra, rendezvényekre és a teremőrök/interpretátorok munkájára korlátozódik.

A tájegység esetében azonban állandó kiállításaként már zárt terű kiállítás is üzemel, ezeknek részletes tárgyalása lentebb olvasható.

Szituáció

Mit is takar pontosan a már többször említett szituáció⁷²⁴ kifejezés? Mindegyik lakóház esetében megszületik egy olyan berendezés, amely hagyományos módon, az épület helyiségeinek felhasználásával mutatja be egy adott táj, egy kiválasztott időmetszet és a lakóházhoz kötődő társadalmi réteg életmódját. Erre épül a szituáció: egy olyan téma, az életnek egy olyan mozzanata, amely többletinformációt hordoz, és

---

⁷²⁴ Életmód-szituáció. CSERI Miklós 2002. 116.

plusz tárgyak enteriőrbe emelésével, illetve a már meglévő és a kiállításban szereplő tárgyak áthelyezésével mutatható be. A tájegységben megjelenő szituációs elemek csoportosítása történhet a szerző által már korábban felvázolt rendszer alapján.⁷²⁵ E szerint vannak az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó ünnepek (például a születés, gyermekágyas asszony ágya, keresztelő vagy egy lakodalmi szituáció), a naptári évhez kapcsolódó ünnepek (karácsonyi asztal vagy húsvéti ételszentelés), a mindennapi élet mozzanatai (különböző házimunkák, mint mosás, mosogatás vagy egyes mesterségek munkafolyamatainak bemutatása), illetve egy komolyabb társadalmi probléma megjelenítése (például a Dél-Dunántúl tájegység hidasi lakóházában látható, a német lakosság kitelepítéséhez köthető enteriőr, amelyet értelmez a Vass Erika által a ház hátsó traktusában 2011-ben rendezett állandó, termes jellegű kiállítás a telepítésekről). Ez utóbbi tematika azért is fontos, mert sokszor egy-egy nehezen kezelhető, értelmezhető társadalmi jelenségre irányítja a figyelmet, és kapcsolatot teremthet a jelenkorral. Viszont negatív esemény bemutatása problematikus lehet, mert a szabadtéri múzeum lényegével ellentétesen (közös gyökerek, eredet átélése, nemzeti identitás erősödése, azonosulás)⁷²⁶ működik, a negatív jelenségekkel nehéz azonosulni. Ezért ebbe az irányba csak akkor lehet lépni, ha megfelelő mértékű háttérkutatás áll rendelkezésre a témáról, illetve ha ismerjük a látogatói igényeket, fel tudjuk mérni a látogatói reakciókat.

A direkt témákon túl fontos a berendezés által sugallt egyéb üzenet, téma: így például a női – férfi szerepek kérdése,⁷²⁷ vagy elvont fogalmak, értékek megjelenítése, mint például a svédországi Skansenben, ahol a bank épületében a *biztonság* fogalmát emelték ki a kiállítás keretein belül.⁷²⁸ Ezek azok a témák, amelyek talán a leginkább alkalmasak arra, hogy asszociációik révén tanítsák a látogatót, látens módon fejlesszék,

---

⁷²⁵ BATÁRI Zsuzsanna 2007f. 25-34.

⁷²⁶ Thomas HYLLAND ERIKSEN 2008. 40.

⁷²⁷ Morten BING 2008. 94.

⁷²⁸ A múzeumok kiállítási témaválasztása napjainkra rendkívül érdekessé vált. Zágrábban megnyílt a Szakítások tárgyait bemutató múzeum, amely 2011-ben Kenneth Hudson-díjat nyert az Európai Év Múzeuma pályázaton innovatív intézményként, a társadalom és a múzeum közötti hagyományos kapcsolat újfajta, különleges és merész megközelítéséért.
http://new.brokenships.com/en/news/we_won_emf_kenneth_hudson_award_2011 2011. július 10. De egy témának nem kell feltétlenül különlegesnek lennie azért, hogy a látogatók érdeklődését kivívja. Fontos a megközelítés is: a svédországi Göteborg Museum of World Culture nevű intézményben gyerekek számára úgy rendeztek kiállítást, hogy maguk a gyerekek választották ki a néprajzi gyűjteményből a kiállítási tárgyakat. Ezek felirat és magyarázat nélkül vitrinbe kerültek, látszólag érthetetlen kapcsolatban egymással. A teremben elhelyezett érintőképernyő segítségével mindenki megértheti, miért is kerültek az adott darabok a tárlatba, ugyanis a gyerekek egy videófelvételen elmagyarázzák ezt. Végül a kurátor által írott szöveg is megjelenik a tárgyról a képernyőn, bemutatva a tárgy muzeológiai fontosságát. Itt tehát a szervező erő, a gyerekek látásmódja és gondolatai frissítették fel a kiállítás koncepcióját. Nina SIMON 2011. 04. 06.

hiszen az értékek, attitűdök, fogalmak jelenkori párhuzamai minden bizonnyal sokak érdeklődését felkeltik, ezáltal megvalósul a dialógus a kiállítás és a kiállítás befogadója között.

A berendezés tárgyain kívül azonban más módokon is erősíthető és kiegészíthető a szituációk üzenete: így multimédiás eszközök használatával, filmek, hanganyagok, tablók kiállításba építésével. Így egyes házaknál egy témát több interpretációs eszközzel (pl. márianosztrai disznótor: demonstrációs tárgy, hanganyag stb), más épületeknél több témát többféle eszközzel mutatunk be (novaji lakóház: a berendezést film, kamarakiállítás és demonstrációs eszközök sora színesíti).

A szituációs elemek összegzésével egyértelművé vált, hogy alkalmazásukkal többrétűvé válik egy-egy tájegység által közvetített üzenet, az értelmezés és bemutatás lehetőségei rengeteget fejlődnek. A téli tematika megfogalmazásával egymásra rímelő, egymást kiegészítő mozaikokat kaptam, amelyek nagyon jól és rugalmasan használhatók rendezvényeken, gyerekprogramokon is. A tájegységi szituációk által érintett főbb témák: lakodalom, munkaerő-migráció, táplálkozáskultúra, közösségi munkaszokások, téli ünnepekör elemei stb. Mindezek esetében csak hangsúly kérdése, mit emelünk ki – az alternatív berendezések segítségével pedig tovább árnyalható a kép, és a felhasznált eszközök köre is bővíthető.

Alternatív berendezések

Alternatív berendezés alatt azt értem, hogy a kialakított enteriőrben átmenetileg megváltoztatjuk a szituációt, vagy pedig a bemutatás időpontját.⁷²⁹ Ha ez utóbbi történik, mindenképpen szükséges a tárgye gyüttesek felülvizsgálata, esetleges kiegészítése, a lakóház szerkezete által reprezentált időszak egybevetésével. Tehát változhat a reprezentált téma vagy időpont is, ha a lakóház átépítései megengedik ezt. A megváltoztatott időpont esetén is érdemes a családtörténeti kutatásokból kiindulni, főleg, ha az eredeti berendezés is erre épült. Egyes esetekben a téma és az időpont egyaránt változhat. Az alternatív berendezésnek érdemes a lakóház egészére kiterjednie, egyébként nem lehetne érthető a különböző helyiségek különböző időmetszetének kavalkádja. Persze ez is megoldható, de előfordulhat a helyiségek funkciójának csorbulása, ilyenkor fontos a múzeumi teremőr vagy interpretátor alkalmazása, aki elmagyarázza a kiállítás összetettségét.

---

⁷²⁹ Cseh szabadtéri múzeumokban annyiban változik egy-egy berendezés, amennyiben tükrözi a vidéki élet mintáját a demonstrátorok tevékenységének következtében. Jiří LANGER 1998. 141.

Az alternatív berendezések kialakítását is kétféleképpen lehet elérni: egészen egyszerűen a tárgyak átrendezésével: pl. a mosogatás folyamata bemutatható úgy is, ha a mosogatódézsát, a konyharuhát és az edényeket egy helyre összekészítjük. A másik megoldás, hogy speciális kiegészítőkkal (néha elég egy-két installációs elem, mint például hűvétel a barka), tárgyakkal kell felszerelni az enteriört,⁷³⁰ ehhez több kutatás szükséges, példaként állhat itt egy keresztelőnek a szituációja, hiszen a babakelengye darabjai kellene ahhoz, hogy hitelessé váljon a szobai tárgyegyüttes.

Az alternatív berendezések előnye, hogy a látogatókat meglepetésként érheti az új téma, az új enteriőr, ami motiválhatja őket további múzeumlátogatásra, a visszatérő látogatók számára is nyújthat újdonságot. De lehetőséget teremtenek arra is, hogy egy-egy rendezvény, program idejére az adott időszakhoz kapcsolódó speciális berendezés legyen kialakítható: így például egy Márton-napi fesztiválon a tollfosztás stb. Továbbá azért is megfelelőek az alternatív berendezések, mert egy-egy tájegység esetében egy történetre/időszakra/tematikára/évszakra is koncentrálhatók a berendezések. Természetesen ehhez szükséges megfelelő háttérkutatás, illetve az, hogy a szükséges tárgyakat időben megszerezhessük. Ezért egy-egy épület bontásánál érdemes minden időszakra kiterjedő néprajzi kutatást végezni, illetve, ha van rá anyagi lehetőség, a házhoz kötődő, különböző korú tárgyak összegyűjtése is javasolt, hiszen akkor bármikor rendelkezésre áll az átrendezéshez szükséges anyag. Tájházak esetében jól kiaknázható módszer az alternatív berendezések kialakítása, mert a település lakóit lehet vele többször a tájházba csalogatni.

Természetesen a hozzá kapcsolódó néprajzi terepmunkát és a hiányzó tárgyak gyűjtését el kell végezni, a tárgyakat nyilvántartásba venni és restaurálni, amely komoly feladat az intézmény különböző részlegei számára.

Zárt terű kiállítások

Időszaki és állandó kiállítások ma már egyre elfogadottabban zárt terű kiállításként is megrendezésre kerülhetnek szabadtéri intézményekben. Zárt terű kiállítások több skanzen típusú külföldi múzeumban is fellelhetők, így például a Norsk Folkesmuseum-ban, Oslo-ban,⁷³¹ vagy Cloppenburgban, ahol külön kiállítóterek vannak egyes témák megjelenítésére (pl. bútorok, életmód, mezőgazdaság).⁷³² Kialakításukra azonban külföldön akkor is sor kerülhet, ha egy múzeumi épület eredeti berendezéséhez

⁷³⁰ Pl. Marie SÖDERBERG 2001. 259.

⁷³¹ Morten BING 2008. 93. Inger JENSEN 2008. 90.

⁷³² Helmut OTTENJANN 1990. 58.

nincs meg az intézmény gyűjteményében megfelelő tárgyállomány, így a kiállítás egyfajta hasznosítása az épületnek.⁷³³

A Szabadtéri Néprajzi Múzeumban is már korábban megkezdtek a tematikus, zárt terű időszak kiállítások rendezését kamrákban, csűrökben.⁷³⁴ Eleinte a ma Csilléry Klára Oktatóközpontként működő korábbi irodaépület aulája szolgált kiállítások helyszínéül az 1970-es évek végén, 1980-as évek elején (pl. egy a múzeumi munkát bemutató tárlat, egy kiállítás Fazekas Lajos nádudvari fazekas munkájáról stb). Ezután megkezdődött az időszak kiállítások rendezése a tájegységek különböző épületeiben (Baglad – fotókiállítás, botpaládi istálló – gyermekrajz kiállítás, sonkádi csűr) is.⁷³⁵ Az Alföld tájegység sükösdői házában egyik helyiségében Sabján Tibor által rendezett fotókiállítás pedig a tájegység építésének munkálatait mutatta be.

A Felföldi Mezőváros tájegység volt az első, amelyben fontos szerepet kapva állandó zárt terű kiállítások születtek: Batári Zsuzsanna csizmadia-kiállítása, Sabján Tibor kerámia-kiállítása és Sári Zsolt kocsmatörténeti kiállítása. Rendezésükkel lehetőség nyílt egy-egy jelenségről, tárgytypusról tudományos igényű információátadást biztosítani, elmélyíteni a látogatók tudását az adott témáról.⁷³⁶

A Felföldi Mezőváros tapasztalataiból kiindulva az Észak-magyarországi falu tájegységbe is terveztem zárt terű kiállításokat. A tématervek és forgatókönyvek kialakítása a tájegység előkészítésének korai szakaszában megindult. Ezek a kiállítások főként állandó jelleggel üzemelnek, időszak kiállításnak a felvidéki magyarságról szóló kiállítás tekinthető, hiszen az sorozatként valósul meg. Tervezésük azért is volt fontos, mert a kiválasztott helyiségeket már az építkezés elejétől úgy tudtuk alakítani, hogy megfeleljenek az adott kiállítás szempontjainak.

A zárt terű kiállításokat nagymértékben befolyásolja a rendelkezésre álló tér (alapvetően lehet cellás, kiállítócsarnok vagy „áramló tér” vagyis komplex forma),⁷³⁷ és ez a szabadtéri múzeumokban rendkívül kötött lehetőségeket jelent. A tájegységben a magtár felállításával csarnok-szerű kiállítóteret nyertünk, amit ennek megfelelően lehet felhasználni jövőbeni tárlatok rendezésekor. A módszertani kiállítás esetében (ld. alább)

---

⁷³³ Helmut KEIM 2001. 254-255.

⁷³⁴ CSERI Miklós 2001. 44.

⁷³⁵ KÁLDY Mária szíves közlése.

⁷³⁶ V. ö. Jerzy CAZJOWSKI 1980. 142. KEMECSI Lajos 2008. 75.

⁷³⁷ VASÁROS Zsolt 2010. 20.

helyiségek összenyitásával, közfal elhagyásával egy szabadabban installálható⁷³⁸ térstruktúra alakult ki, amelyben a koncepció szervezte az installáció kialakítását. Más esetekben kisméretű helyiségekről van szó, sokszor enteriőrökkel vegyesen egyazon ház külön helyiségeiben.

A zárt terű kiállítások csoportosíthatók aszerint, hogy tárgy- vagy koncepcióorientáltak.⁷³⁹ A tájegység esetében általában koncepció köré szerveződnek a tárlatok (tárgyakkal aláfestve: pl. summás-kiállítás), de van tárgyközpontú is: pl. palóc áttört bútorokat bemutató tárlat (szöveges információval kiegészítve). A szabadtéri múzeumban mindkettőnek van létjogosultsága, és szerencsére az életmód, a népszokások kapcsán a koncepció, az enteriőrökben pedig a hatalmas mennyiségű tárgy egyaránt lehet vezérlőelv.

A zárt terű kiállítások esetében további csoportosítást jelent az állandó, időszakos és utazó kiállítások szerinti felbontás, ez a következő tényezők átgondolását igényli installációs szempontból: anyagminőség, vitrinek kezelhetősége, világítástechnika, műtárgyvédelem, térszervezés, múzeumpedagógia, illetve multimédia.⁷⁴⁰ Az Észak-magyarországi falu tájegységben nincsen utazó kiállítás, viszont megfelelő terei vannak más intézmények ilyen jellegű kiállításának befogadására. Az időszakos kiállítások segítségével olyan témákat lehet részletezni, amelyek egyébként az enteriőrökön keresztül is megjelennek tárgy vagy szituáció formájában.⁷⁴¹ Az akár sorozatként is megvalósítható, múzeumpedagógiai célokra megfelelő kiállítások lehetséges helyszíne az Észak-magyarországi falu tájegység megnyitásával bővült, hiszen az eddigi sonkádi csűr és Skanzen Galéria mellett új helyszín a már említett magtár is, illetve a nemesradnóti lakóház gabonás kamrája, ami egyébként a felföldi magyarság történetét bemutató kiállítás-sorozatnak ad helyet.

A több időszakos kiállítási helyszín az alternatív berendezési lehetőségekkel kombinálva komplex témák többirányú prezentációját teszi lehetővé. Erre 2010-ben megvalósult példa a *Város és falu határán* című projekt, amelyet több helyszínen tekinthettek meg az érdeklődők, így a Skanzen Galériában, a magtárban, illetve a gyöngyösi polgárházban és iprosházban, továbbá a mádi kereskedőházban.⁷⁴²

---

⁷³⁸ Installáció definíciója: „... mesterségesen és tudatosan létrehozott vizuális környezet, amely bemutatja, és időben-térben az adott helyszínen elhelyezi a tárgyi anyagot és szellemi tartalmat.” VASÁROS Zsolt 2010. 41.

⁷³⁹ VASÁROS Zsolt 2010. 22.

⁷⁴⁰ VASÁROS Zsolt 2010. 32-33.

⁷⁴¹ V. ö. KURUCZ Albert 1978a. 7. Sokrétű bemutatást eredményez a kiegészítő időszakos kiállítás.

⁷⁴² KEMECSI Lajos 2010b.

Az új követelményekhez (látogatói igények, pénzügyi nehézségek, verseny) alkalmazkodva változnak a kiállítási technikák, fontossá válik a szórakoztatás, a látvány, a közérthetőség, nagy hangsúlyt kap az installáció. A látogató tanul, kérdez, aktív partner. A kultúra reprezentációját három metaforával világítja meg Richard Kurin, a kiállításokat csoportosítva: expedíció, bolhapiac, vagy közvetítés. Az első a tudományos munkát jelöli, a kutatók adatokat, tárgyakat halmoznak fel és mutatnak be, nem fontos az, kikről szól a bemutatás. A bolhapiacon válogatás nélkül minden megjelenhet, de a közvetítő jellegű múzeumi prezentáció a legfontosabb, hiszen itt a magyarázó, értelmező technikák és módszerek kerülnek előtérbe.⁷⁴³

Módszertani kiállítás⁷⁴⁴

Az Észak-magyarországi falu tájegységbe több zárt terű kiállítás készült. Az egyik legfontosabb a módszertani kiállítás az erdőhorváti, Egres úti épületben. A kiállítás rendezésének legfőbb célja a látogatók informálása arról, hogy a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban látott épületeket hogyan választjuk ki, hogyan zajlik az áttelepítés, és mennyire komplex munka a berendezések kialakítása. Az enteriőrök nem véletlenszerű jelleggel születnek meg, komoly és alapos kutatómunka előzi meg a rendezést.

A múzeumi munkába való betekintés a látogatók megszólításának fontos eszköze. A belső munkálatok prezentációjával a látogatók múzeumi megítélése is változik, elősegíthetjük annak az üzenetnek a közvetítését, miszerint a múzeumok fontos intézmények.⁷⁴⁵ A kulisszák mögé való bepillantás ugyanakkor a múzeum szentély-jellegének mond ellent, és segít abban, hogy nyitottan közeledjünk a látogatók felé.⁷⁴⁶

Az Egres úti lakóház már szerkezetében is jelzi, hogy teljesen eltérő kiállítást mutat be, mint a tájegység többi épülete. A négyhelyiséges épület hátsó fele ugyanis üvegfalal épült meg, így egészen különös vizuális élményt nyújt az arra sétálónak. A szobákban bemutatjuk a szabadtéri múzeumokra jellemző módszereket és munkafolyamatokat, az épületkiválasztástól kezdődően az újraépítésig, a tárgygyűjtéstől

---

⁷⁴³ FEJŐS Zoltán 2003a. 149-151.

⁷⁴⁴ Foratókönyv: Batári Zsuzsanna-Román Árpád

⁷⁴⁵ Gary EDSON– David DEAN 1994. 10.

⁷⁴⁶ MÓD László 2008. 86. A kurátori privát szféra megnyílik a közönség előtt. Hooper-Greenhill-t idézi a szerző.

a restauráláson át a berendezésig. Az önreflexív kiállítás⁷⁴⁷ szemléletesen mutatja be azokat a lépcsőfokokat, amelyeken keresztül a Múzeumban dolgozók a tájegységeket előkészítik, illetve maga a látogató is részese lehet a munkának egy-egy mozzanat kipróbálásával. A legfontosabb, hogy a kiállításban bemutatott információk egy részét otthon is hasznosítani tudja, megtanulja felismerni és megvédeni a saját értékeit a megszerzett tudásanyaggal.

A kiállítás két egységből áll, egy-egy külön bejárattal. Az első, eredeti, bontott-újraépített házrészben pontosan a bontás és újraépítés tematikája kap helyet, mégpedig egy film formájában közvetítve. E mellett a különböző szerkezeteket is megmutatjuk: a favázás, sövényfalú épületen belül láthatóvá válik a meszelt-tapasztott, tapasztott és tapasztás nélküli falfelület is. A falszerkezet rétegein kívül az átépítések nyoma is tanulmányozható, hiszen a korábban kialakított ablaknyílásokat is megmutatjuk. A helyiséget a rekonstruált kabola teszi még érdekesebbé, a látogatókat állványra elhelyezett, régi épületek felújításával kapcsolatos tanácsok várják.

A pitvarban áll a kemence teste, ami félbe van vágva, e mellett állványra elhelyezve szintén találnak a látogatók olyan praktikus tanácsokat, amelyeket felhasználhatnak otthon, ha valamilyen tüzelőberendezéssel rendelkeznek.

Az építészeti egységtől külön áll a tárgygyűjtéssel és berendezéssel kapcsolatos kiállításrész, ami a rekonstruált, üvegfallal megépült istálló és kamra egybenyitásával nyert térben kap helyet. Itt a főbb témák a szabadtéri muzeológia munkamenetét követve vannak elhelyezve: így az első egység a kutatásokat mutatja be. Ehhez számítógépes terminált használunk, ahol a háztörténetre, családtörténetre, berendezésre vonatkozó néprajzi kutatás tanulmányozható dokumentumok és fotók segítségével. A számítógépre töltött anyagokat építészeti tervek és a restaurátori dokumentációk egészítik ki. Ennek a terminálnak a létrehozása azért fontos, mert bárki, aki részletesen érdeklődik a munkák iránt, mélyebben elmerülhet a feltöltött anyagokban – és nem utolsósorban a feltöltött dokumentációk változtathatók, bővíthetők is. Az előkészített anyagokat fotókkal, grafikákkal színesítjük.

A terminálokon prezentált néprajzi gyűjtés az alapja a tárgygyűjtésnek. A tárgygyűjtést a speciálisan preparált padlás (hiányzó födémdeszkák, illetve üvegfüdém, amelyen alulról látszanak az odahelyezett tárgyak) segítségével mutatjuk be, ahol több

---

⁷⁴⁷ „A szabadtéri néprajzi múzeumi indoor kiállítások általában reflexív kiállítások, saját magukra, az intézménytörténetre, a kutatástörténetre utalnak vissza.” BALÁZS György 2002. 111. A kulisszák mögé való betekintés egyre népszerűbb a szabadtéri múzeumokban, az ilyen jellegű kiállításokat egész Európában megtaláljuk. CSERI Miklós 2002. 118.

régi tárgyat helyeztünk el. A padfeljáró melletti fülhallgatón tárgyakról szóló információk hallgathatók meg. A kiállítási egység üzenete, hogy bárki találhat a saját padlásán is értéket, ha felismeri őket. A tárgyakat ezután nyilvántartásba vesszük – a kiállítás eme pontján kipróbálható a leltározás. Az ezt követő restaurálást már egy, az eredeti tulajdonos családtól gyűjtött félig restaurált amerikai ládán keresztül érzékeltetjük. A láda mellett újra megjelennek a praktikus tanácsok, hiszen otthoni értékeinket egyszerű, de szakszerű módszerrel rendben tarthatjuk. Ezután – a kiállítás vezérfonalát követve – megvannak a berendezéshez szükséges tárgyaink, amelyeket enteriőrre kell alakítani. Ezt a berendezési kirakó összerakásával próbálhatják ki az érdeklődők.⁷⁴⁸ A kiállítást grafikák, fotók egészítik ki.

Az önreflexív kiállítások mellett azonban mindenképpen fontos állandó jelleggel látogatható, egyéb tematikus kiállítások létrehozása is. Erre tettünk kísérletet az Észak-magyarországi falu tájegység egyéb épületeiben.

Fotótár

Szintén zárt terű, állandó jelleggel üzemelő kiállítás az imolai istálló egyik helyiségében a tájegység fotótára, amelynek kialakításához több ok is vezetett. Az egyik előkép a dunaharaszti tájház istállója volt, ahol a helyieket ábrázoló felvételeket függesztettek a falakra, és az üveggel lezárt jászlakban is képeket helyeztek el.⁷⁴⁹ A fotók segítségével megidézhető az emberek és a mindennapok életvilága, hétköznapi és ünnepek, és az enteriőrökben bemutatott népszokásoknak is új árnyalatot kölcsönöz egy-egy fotósorozat, illetve olyan helyi hagyományok is megjeleníthetők, amelyeket másképp nem tudunk bemutatni a berendezés korlátai miatt (pl. Úrnap sátor építése, disznóvágás, pászkaszentelés). A kiválasztott fotók készítésének időpontja változatos, a legrégebbieken kívül már a 20. század második felének fényképei is a kiállításba kerültek, amennyiben a témájuk ezt indokolta. A válogatásnál szempont volt, hogy személyek szerepeljenek a képeken, további pluszt jelentett, ha valamilyen munkát végezve, háziipari tevékenység vagy népszokás közben örökítették meg a kép szereplőjét, de egészen egyszerűen az emberek által hordott viseletek is plusz adalékkal szolgálnak. Ezek a fotók közelebb hozzák a falvakat, a lakóépületek tulajdonképpeni

---

⁷⁴⁸ A kiállítás kommunikációjában szerepelt, hogy itt a látogató maga is muzeológussá válhat. Ez az irányú megközelítés azonban egyes szakemberek szerint nem szerencsés, hiszen ez a felszólítás a szerepjáték működését aknázza ki, de nem biztosítja a hatékony átélés élményét. A szerepjáték inkább empátia felidézésére alkalmas. Sokkal szerencsésebb, ha a látogatót arra biztatjuk, segítsen a kurátori munkában. Ez kevésbé nyomasztó helyzetet teremt, a felfedezés lehetőségét támogatja. Nina SIMON 2011. 06. 22.

⁷⁴⁹ Vass Erika munkája.

társadalmi háttérét a látogatókhoz, akik még jobban megismerhetik azt a közeget, ahonnan az épületet kiemeltük. Így jobban megismerjük az embereket, akik valójában a házak között élték életüket.

A fotótárba olyan fotók kerültek, amelyek a lakóépületek származási helyéről valók: ezeket múzeumok adattárából gyűjtöttem össze, illetve a falvakat is felkerestem lappal és szkennelvel felszerelve. A kutatás során családi albumokban fekvő, rég elfeledett fényképek kerültek napvilágra, ezeket a település is hasznosíthatja egy-egy kiállítás rendezésekor, mivel a Múzeumban csak a beszkenelt másolatokat használtam fel.⁷⁵⁰ A családi albumok képein túl nagy segítséget nyújtottak magángyűjtők, kutatók és a települési önkormányzatok is, hiszen ők is ajánlottak fel felvételeket. Hatékony megoldás volt az idős emberek klubjaival való együttműködés, a megyei múzeumok és a budapesti Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárának felkeresése.

Céлом volt az is, hogy a lakóházak származási helyéről a Múzeumba látogatók személyes kötődést alakítsanak ki a kiállítással, a fotókkal és a házakkal – így fontos lehetőséget biztosítanunk arra is, hogy a kiállítás megnyitása után is küldhessenek képeket a Szabadtéri Néprajzi Múzeum számára.

A fotók azért is voltak hasznosak, mert információkat közvetítettek a falvokról: nem ritkán a tárgykultúrával és a berendezett szituációkkal kapcsolatos adatok is napvilágra kerültek a képek tanulmányozásakor. Például az erdőhorvátai perecsütről meséltek a Rákóczi Múzeum felvételei, segítve az enteriőr alakítását.

A kiállításba kerülő fotókat a látványtervező cég hatalmas méretű fóliára nyomtatta, majd ezeket plexitáblákra ragasztották, így elkerülhetővé vált az esetleges nedves, párás levegő hatására bekövetkező kár, és a falat sem kellett összefűzni, hiszen elég volt a táblákat távtartókkal rögzíteni. Másik megoldásként korábban felmerült a fotók kinyomtatása és egyedi keretekbe helyezése, de ez nehezen kivitelezhető megoldásnak tűnt.

A falat majdnem teljes hosszában és szélességében elfoglaló képek mellett a látogatók számokat találnak, ezeket a kiállításban elhelyezett számítógépes állomásokon egy saját adatbázisba beírva megtudhatják a kép leírását, készítésének részleteit, adatait. A számítógépek lehetőséget teremtenek arra is, hogy a plexin megjelenő képeken túl további és egyre újabb darabokat tölthessünk fel a rendszerbe. A keresés alapja a képek

---

⁷⁵⁰ Novajról már megkeresték a Múzeumot a képek kiállításához segítséget kérve, és saját maguk is gyűjtést kezdtek a faluban képeket keresve. Kiállítást terveznek, hasonlóan a múzeumi fotótárhoz, ehhez 400 képet sikerült 2011 őszéig összegyűjteniük.

készítési helyének ismerete. Múzeum és közönség, múzeum és társadalom kapcsolata újraértékelődik napjainkban. A közönség aktív résztvevő – akár a kiállítások kialakításában is.⁷⁵¹ Mi is ezt szeretnénk elérni ebben az esetben: a látogatókkal egy szerves kapcsolatot kialakítani a fotók – és ezen keresztül a régmúlt értékeinek közös megóvásával, a kiállítás folyamatos bővítésével.

Interaktív eszközökkel lehet tovább színesíteni a kiállítást: így kirakóval, kép-összehasonlító játékkal, vagy akár egy olyan paravánnal, ami mögött a látogatók fényképezkedhetnek, de egyszerű lapozók is gazdagíthatják a kiállítás interaktív eszköztárát.

Vetítő

Szintén az imolai istálló egyik helyiségében kapott helyet a vetítőterem. Az állandó jelleggel üzemelő moziban a látogatók a tájegységhez tematikailag vagy földrajzilag kötődő néprajzi filmeket tekinthetnek meg választás útján, vagyis ők határozzák meg, melyik felvétel az, amit látni szeretnének. A filmek egy része meglévő archív felvétel, egy másik része a Szabadtéri Néprajzi Múzeum munkatársai által felvett filmanyag, amelyet saját erőforrásból vágunk és rendeztünk: mint például a zempléni drótos tótokról, a noszvaji hátikosárfonóról, a novaji farsangi remélésről, a pilisszentkereszti ostyasütésről, vagy a domaházi túrós lepény sütéséről. Ezt egészítik ki egyrészt azok a felvételek, amelyeket az önkormányzatok bocsátanak a Múzeum rendelkezésére, (a szomolyai kőfaragásról vagy recekészítésről szóló filmek), másrészt azok a filmek, amelyeket a Néprajzi Múzeum archívumából⁷⁵², illetve más múzeumokban található felvételekből válogattam. További segítséget nyújtottak a helyi televíziók: az egri Líceum TV a rendelkezésünkre bocsátott egy noszvaji filmfelvételt a helyi „botos emberről”. Az itt futó filmek lehetnek hosszabbak, mint az enteriőrben megjelenő filmfelvételek, ugyanis a vetítőben lehetőség van leülni, nem állva kell végignézni a filmeket. A padok kialakítása lehetőséget biztosít arra is, hogy iskolás csoportok is megtekinthessék a felvételeket.

A filmek kiválasztását az enteriőrökben megjelenő filmanyagok figyelembevételével kellett elvégezni: a novaji kalácsütésről és az erdőhorváti perecsütésről szóló felvételt ugyanis az enteriőrökben elhelyezett képernyőn lehet megtekinteni. A vetítőhelyiség előnye, hogy a benne megmutatott tartalmak

---

⁷⁵¹ FEJŐS Zoltán 2003a. 64.

⁷⁵² A Néprajzi filmkatalógus alapján kiválasztva.

folyamatosan változtathatók, cserélhető, amennyiben új filmek lejátszására van igény és lehetőség. Ezáltal a visszatérő látogatók számára is tudunk újat nyújtani.

A vetítőhelyiség múzeumi elődje az a múzeumi mozi, amit a Kisalföld tájegység jánosomorjai épületében alakítottak ki. 1983-tól, a Pest megyei Moziüzemi Vállalattal együttműködve hetente más-más filmeket vetítettek a bársony széksorokkal berendezett moziban, bővítve a repertoárt magyar népmesékkel is, ez a mozi azonban nem működött folyamatosan. A vetítések kiegészíthették a tematikus vezetéseket, de alapjául szolgálhattak múzeumpedagógiai foglalkozásoknak is. Működött még egy ideig mozi a Nyugat-Dunántúl tájegység kondorfai iskolájának kamrájában is, néprajzi filmek és népmesék vetítésével. A Csilléry Klára Oktatóközpont megnyitásával szintén lehetőség nyílt a várakozó és pihenő csoportoknak szóló filmvetítésre, de 2008-2009 folyamán a Néprajzi Látványtárhoz kidolgozott múzeumpedagógiai programcsomagban is szerepet kaptak a vetítések.⁷⁵³

Az enteriőrökben állandó jelleggel üzemeltetett vetítés a Felföldi Mezőváros kiállításával kezdődött, ennek tállyai csizmadiaműhelyében egy csizma elkészítéséről felvett film tekinthető meg.⁷⁵⁴ A tállyai csizmadiaműhelyben található vendégkönyv bejegyzései pozitív visszajelzések a film enteriőrben való használatáról: a megnyitó utáni első időszakot felölelő vendégkönyvnek csak azon bejegyzéseit vizsgáltuk, amelyekben a film vagy videó kifejezés előfordul, ezen kívül természetesen több megjegyzés is vonatkozik a kiállításra. Több bejegyzés is található a filmmel kapcsolatban, a látogatók rendkívül pozitívan viszonyulnak a felvételhez.⁷⁵⁵ A negatív

---

⁷⁵³ Kustánné Hegyi-Füstös Ilona szíves közlése.

⁷⁵⁴ Készítette: Hügyecsek Balázs, Batári Zsuzsanna. 2005. Később időszaki és állandó termes és enteriőr jellegű kiállításokban is megjelentek a filmek: pl. Sári Zsolt: *Három a kislány!-Babaházak* című időszaki tárlatában, a 2006-ban a Felföldi Mezővárosban megnyílt kocsmatörténeti kiállításban szintén Sári Zsolt rendezésében, Sári Zsolt-Szabó Zsuzsanna S. O. S. kiállításában, 2009-ben a mangalicáról szóló felvétellel, vagy A legöregebb vasutas és Amit a mozdonyvezető lát című filmek 2011-ben Sári Zsolt vasutat bemutató kiállításában. A Város és falu határán időszaki kiállításban is több felvétel volt látható archív és újonnan felvett film formájában is: a magtárban a viseleteket bemutató részen és a vásárok prezentációjánál is, a gyöngyösi polgárházban és a mádi kereskedőházban is. V. ö. KEMECSI Lajos 2010b.

⁷⁵⁵ A bejegyzések a laudációk és köszönetnyilvánítások címkével ellátott látogatói reakció-csoportba tartoznak RÉKAI Miklós értelmezése alapján. 2003. 183. „... a csizmakészítési kisfilm nagyon jó. 2006. 07. 06.” „Sokat tanultunk a kisfilmből, a kiállítás nagyon szemléletes.” „Itt jártam. Megnéztem a cipőkészítésről készült filmet. Nagyon tetszett. ... 2006. 07. 07.” „Szűcs vagyok, tehát nem idegen tőlem a bőr, éppen ezért tanulságos volt végignézni a csizmakészítés műveleteit. Gyönyörű munkát végzett a két mester, én pedig gazdagabb lettem ezzel az élménnyel. Köszönöm Önöknek! 2006. 07. 09.” „Itt voltunk megnéztük a filmet nagyon érdekes mindenki figyelmébe ajánljuk. Nézzétek meg és vegyetek cipőt! 2006. 07. 16.” „Nagyon tetszik a színvonalas kiállítás és a bemutatófilm... 2006. 08. 03.” „Nagyon tetszett a kis bemutató filmecke. Remélem még máskor is jövök, és még egyszer láthatom. © 2006. aug. 9.” „Nagyon tetszett a tanulságos film. Nagyon sokat tanultam belőle! 2006. aug. 9.” „Nagyon érdekes volt a kiállítás, és a film!” „Tetszett a film és a kiállítás. ...” „Érdekes volt a film és az egész kiállítás.

bejegyzések száma rendkívül alacsony: egy a tévé kiállításba helyezését, egy pedig a film hosszát bírálta: bár utóbbi esetben a beírás pozitív véleménynyilvánítással kezdődik: „Nagyon zsír volt! Csak kicsit hosszú!” A következő: „A műsor ami a tévében megy nagyon szar!” Még külföldiek is jó véleménnyel voltak a filmről, (nincs benne szöveg, a munkafolyamatok követhetők, egy pontokba szedett, elvehető angol szöveg tájékoztatja a külföldieket a csizmakészítés fázisairól): Merci pour la video.⁷⁵⁶

Ezen kívül született egy felmérés⁷⁵⁷ is arról, hogyan vélekednek a látogatók a kiállításban elhelyezett filmről, hogy milyen egyéb témák iránt érdeklődnek, és milyen környezetben tekintenének meg legszívesebben filmeket. Ennek alapján elmondható, hogy a kiállításban vetített filmet szemléletesnek és érdekesnek tartják a látogatók, bár kissé hosszúnak érzik – a film több mint 25 perc. A 22 kérdőívet kitöltő közül csak egy olyan látogató volt, aki egyáltalán nem nézte a filmet, a többiek változó mennyiségű időt töltöttek el a filmnézéssel. A műhely interpretációs elemei közül a film kapta a legtöbb jelölést, 22-ből 9-et arra a kérdésre, mi tetszett a legjobban a csizmadiaműhelyben. A látogatók egyébként a filmnézés körülményeivel is elégedettek voltak. Leginkább berendezett enteriőrben kíváncsiak a filmvetítésre, külön vetítőhelyiséget nem igényelnek: ennek ellenére kialakítottuk a múzeumi vetítőt az Észak-magyarországi falu tájegységben, mert hely hiányában, illetve kerülve az interpretációs eszközök okozta zsúfoltságot, nem lehet minden filmet az enteriőrökben elhelyezni, az információértékük viszont rendkívül magas.⁷⁵⁸ A kérdőíven feltüntetett lehetséges témák közül a válaszadók érdeklő a drótos tót munkáját, a hátikosár készítését, a perec- és kalácsütést, az ácsolt láda készítését, a teknővájást és a kemenceépítést bemutató film, az egyéb kategóriában csak a csipkeverést és gyöngyfűzést említették.

2006. aug. 10.” „Nagy élményt jelentett végignézni, hogyan készítik a rámás csizmát. Sok új dolgot tanultunk. Köszönjük!” „Nagyon tetszett a kiállítás, a film főleg, a kisebbik fiaink szereztek vele örömet 2006. 08. 26.” „Nagyon érdekes a csizmakészítésről szóló videó! 2006. 08. 30.” „Mint a Tisza Cipőgyár (Martfű) régi munkavállalói örömmel láttuk ezt a műhelyt, és a filmet. 2006. 10. 07.” „Sok érdekes dolgot nézhetünk és halhatunk azt mondom maraggyanak itt és nézzék meg a filmet.” „Itt láthattuk, hogy hogy készül egy csizma, és hogy milyen szerszámokat használt a csizmadia. Ezért megkérek mindenkit, aki ezt a pár sort olvassa, hogy nézzék meg és olvassák el, hogy készül egy csizma. Jó szórakozást!” „... Különleges volt a videóbemutató is!” „Nagyon szép minden és sok jó dolog van itt! Főleg a TV. 2006. 10. 21.” „Kircsi a műsor na szasz” „Jó ötlet a video! Élmény volt nézni. 2007. 05. 27.” „Jó hogy van TV” „Ez a kis film nagyon tetszet!” „Nagyon szép a tv” „Nagyon jó szép ez a ház és a tv.” „Jó volt itt nézni a tévét!!!” „Élveztük a csizmakészítés felvételeit, izgalmas és tanulságos dolog a mesterségek megismerése... 2007. 06. 10.” „Tetszett a videó és a kiállítás. 2007. 06. 19.” „Nagyon érdekes és tartalmas a kisfilm... 2007. 06. 27.”

⁷⁵⁶ A bejegyzések a kiállítás első vendégkönyvének példái: 2006. 05. 30-tól 2007. 08. 25-ig.

⁷⁵⁷ Bárd Edit, Takách Zsuzsanna és Batári Zsuzsanna munkája, 2008 augusztusában.

⁷⁵⁸ Az archív felvételek segítségével nagyon hatékonyan magukba szívhatják a látogatók a múltat. Sten RENTZHOG 2007. 421.

„Egyedül maradtunk” – időszaki kiállítás a nemesradnóti épület gabonás kamrájában

„A Szabadtéri Néprajzi Múzeum eredeti koncepciójának bővülésével lehetőség nyílik a mai országhatárokon kívül élő magyar kisebbségek életének, történetének és néprajzának bemutatására. Az első áttelepített határokon túli régióból származó épület a nemesradnóti kismemesi lakóház. A határokon túli magyar kisebbség mai helyzetének megértéséhez elengedhetetlen az előtörténet hiteles megismertetése. A problémaérzékeny kiállítási koncepcióval az intézmény korszerű társadalmi – tudományos küldetését erősítjük. A Felvidéken élő (bár ez a nagytáj elnevezés jelentésmódosuláson ment keresztül, épp a trianoni döntést követő évtizedekben) magyarság kisebbségi történetének első időszakát mutatja be a kiállítás. Annyiban hagyományos a kiállítási koncepció, hogy kitér a legfontosabb köztörténeti események jelzésére, de a hangsúlyt inkább azok hatásának bemutatására helyezi. S ez utóbbit személyes történetek, feljegyzések, dokumentumok, idézetek segítségével kívánja érzékletesebbé tenni.”⁷⁵⁹

Memory Room

Bevallottan külföldi példa alapján (Arnhem, Hollandia) született az ötlet, hogy a jövőben kialakítsuk az Emlékezés helyét valamelyik épület egy szabad helyiségében. A lényege ennek a térnek az, hogy megszólítsuk a látogatókat, egy adott történelmi szituáció kapcsán.⁷⁶⁰ Mindazok részesei, szereplői lehetnek, akik személyesen kötődnek ehhez a szituációhoz, jelen esetben az amerikai magyarok témaköréhez. Azért esett a választás erre a témára, mert a kivándorlás az észak-magyarországi lakosság nagy részének az életét meghatározta a 20. század kezdetétől nemcsak a személyes dimenzióban, de a tárgykultúrát, mentalitást tekintve is. Az amerikai magyaroknak leginkább már csak a gyermekei, leszármazottai, távolabbi rokonai élnek, a néprajzi gyűjtéseket, meglévő szakirodalmi adatokat érdemes kiegészíteni a személyes emlékezettel, amiből egy későbbi kiállítás is születhet. Az Emlékezés helyén lehetőségük nyílik arra, hogy megörökítsék a saját történetüket, vagy biztosítsák a Múzeum kutatói számára a segítségüket. A történeteken kívül fotók gyűjtésére is alkalmas lehet a „kiállítás”. A visszaemlékezéseiket írhatnák könyvbe, de akár rögtön

---

⁷⁵⁹ KEMECSI Lajos, a kiállítás kurátorának összefoglalója. ld. még KEMECSI Lajos 2011b.

⁷⁶⁰ Magyar példa Dr. Vass Erika kurátor kitelepítési tematikát feldolgozó kiállítása *A történelem sodrában* címmel a Dél-Dunántúl tájegység hidasi lakóházában. Itt lehetőség van személyes visszaemlékezések leírására, kiállításba integrálására az Emlékfal mellett. 2011.

számítógépbe is. A fotókat természetesen csak utólag tudják elküldeni az intézmény számára.

Viszonylag kisméretű helyiség elég ehhez a kezdeményezéshez, minimális installációval, hiszen a falra helyezett információs tabló és képek mellé csak asztal, könyv és számítógép szükséges ide. Amennyiben az anyagok megfelelő gyorsasággal gyűlnek össze, a kiállítás egy folyamatosan fejlődő helyszín lehetne, ahol egymás történeteit is elolvashatják az érdeklődők.

Magtár

A tájegységben áll a Felföldi Mezőváros felőli oldalon egy majorsági épületegyüttes, aminek legfontosabb eleme a magtár épülete. Ez látogatóbarát, multifunkciós tér, ahol többféle program megrendezésére nyílik lehetőség. A magtár épülete eredeti magtár (Felsőkelecsény) felmérése és uradalmi tervek vizsgálata alapján készült el, de csak külsőségekben hasonlít egy magtárhoz. Fűthető belső tere a látogatók fogadására van kialakítva, illemhellyel, catering helyszínnel, lifttel. A kétemeletes épület első emeletének mennyezete nyitott, ezen kívül a tetőtér is kihasználható. Így az épületben időszaki kiállítások,⁷⁶¹ múzeumpedagógiai foglalkozások, színi előadások, koncertek egyaránt rendezhetők.

Az épület további hatalmas előnye, hogy belső tere nagy tömegnek tud helyet biztosítani.

Imolai istálló

Bár nem kiállítás, az interpretációnál meg kell említeni azt a múzeumpedagógiai foglalkoztatót, amely két helyiség összenyitásával az imolai istállóban kapott helyet. Itt lehetőség nyílik egyes népszokások megjelenítésére diákok, gyerekek részvételével: így a farsang vagy a lakodalom felidézésére is.

Vitrin

Bár a zárt terű kiállításokon belüli prezentációs technikának számít, egyedül alkalmazva, felirattal kiegészítve a vitrin interpretációs eszköznek tekinthető. A vitrin több funkciót lát el egyszerre: a tárgy/ak védelmén kívül (por, meleg, pára, érintés, lopás), kiemel, de esztétikai hatás is elérhető vele. A vitrinek a kiállítási térben zárt tartalmi és formai egységet képeznek, megjelenhetnek az enteriőrből bútoroként is,

---

⁷⁶¹ A tájegység megnyitóján Péreli Zsuzsa *Padlástörténelem* című kiállítása volt látható, majd Kemecsi Lajos vásárokat bemutató tárlata, a *Falu és város határán* kiállítás keretében, később Sári Zsolt *A vasút fénykora, a vidék modernizációja* című kiállítása.

összetett jelentésrétegeket megmozgatva. Kiemelve a tárgyat eredeti kontextusából különböző szempontok prezentálására adnak lehetőséget egy új asszociációs mezőt képezve. A vitrinek bármilyen más prezentációs eszközzel kombinálhatók, jellegzetességük, hogy külön állnak, körbejárhatóak, lehetőséget adnak a részletek megfigyelésére.⁷⁶²

Hangsúlyosan nem az eredeti kontextus illúzióját akarják felkelteni, ezáltal a figyelem középpontjába kerülhetnek: miért van a vitrin a házban? És miért az adott tárgy áll benne?

Vitrin a szomolyai pinceház summás kiállításában található. Az üvegkubusokban egy vagy két tárgy van kiemelve, mögöttük múzeumi leírókarton szövege vezet be az adott tárgy által jelölt életvilág egy-egy szeletébe, így a vitrinek az étkezési szokások, tisztálkodás, mosás, szállás, utazás stb. tematikáiba engednek bepillantást a kiemeléssel. A szobában összegyűjtött summás-felszerelés egyes darabjai ezek, az enteriőrből kiragadva. A felirat rögzítésével azonban lehetőség nyílt arra, hogy több adatot közöljünk a tárgyakon keresztül a summások otthontól távol jellemző életmódjáról.

A vitrinek alkalmazására sok más lehetőség is van a jövőben, rendszeres áthelyezésükkel akár minden házban feltűnhetnek egy-egy tárgy „bekeretezésére”.

Élővé tétel

A kiállítások értelmezésének egyik hatékony formája, de a fogalom alatt mindenki mást és mást ért. Kurucz Albert szerint a szemléletes állandó kiállításhoz, az élővé tételhez a különböző gazdasági eszközkészítési és történeti bemutatók szükségesek (kosárfonás, kenderfeldolgozás, dohánymunkák, gyékény- és fűzfeldolgozás, tejfeldolgozás stb.), a gépesített paraszti munkafolyamatok hagyományos módjának bemutatása, mezőgazdasági és ipari létesítmények munkabemutatói.⁷⁶³ Ez a szemlélet ma már nem elég, ennél többet takar az elképzelés. Az élővé tétel napjainkban már sokkal tágabb értelmű megközelítés, kezdőpontjaként a 19. század második felében rendezett világkiállítások paraszti enteriőrjeibe költöztetett családtagoktól elérkezve a mai living history fogalmához.

Érdekes kultúrtörténeti adat, hogy a bukaresti Falumúzeumban a két világháború közötti időszakban úgy próbálták élettel telíteni az épületeket, hogy a származási

---

⁷⁶² FRAZON Zsófia 2011. 229-233.

⁷⁶³ KURUCZ Albert 1978a. 7-8.

helyükről családokat invitáltak az intézménybe, akik a lakóházakba beköltöztek, a pásztor a nyájával együtt érkezett. Mindez a második világháborúig tartott, később, a háborút követően folklór programokkal próbálták elérni ugyanezt a célt. Corneliu Bucur az élővé tételről írt cikkében a témához sorolja a kézműves bemutatókat, rendezvényeket, a szakrális épületek rendeltetészerű, keresztelésre-esküvőre való felhasználását, a múzeum filmforgatási helyszíneként való alkalmazását. Az élővé tételt a szerző tematikailag csoportosítja mezőgazdasági tevékenységek, kézművesség, hagyományos ipari tevékenység, aktív és passzív háztartási tevékenységek, kereskedelmi tevékenységek, rituális ünnepek, közösségi tevékenységek altémákra – mindezek megjelenítése a múzeum megelevenítését szolgálja.⁷⁶⁴

Élő interpretáció, vagyis living history külföldön

Az élő interpretáció különösen fontos tényező a tengerentúlon, az amerikai intézményekben tekint vissza a leghosszabb múltra a látogatók ilyen eszközzel történő informálása.⁷⁶⁵ Az idegenvezetésen kívül interaktív bemutatók, a területen a látogatókat megszólító emberek, E/3. személyű interpretáció (ezt tekintik a legszabadabbnak a magyarázatban) és E/1. személyű dramatikus előadás egyaránt jellemző lehet ennek a módszernek az alkalmazásakor.⁷⁶⁶ Az interpretáció folyhat mai ruházatban, de vannak történeti viseletben végzett interpretációk is, előfordul, hogy az interpretátor egyszerűen a területen állomásozva üdvözli a látogatókat. A viseletbe öltözött interpretáció az élő történeti helyszíneken jellemző, ahol az interpretátorok követik a napi, heti, havi jellemző életmódot, hangsúlyozzák a kapcsolatot az egyes folyamatok és a tevékenységek között, amelyek az életmódot hivatottak felidézni. A munka alapja sokszor eredeti feljegyzés, visszaemlékezés, napló, szakácskönyv, így tudnak a kultúra helyi változatára fókuszálni. Egyben saját tapasztalataikat összevetik a feljegyzésekkel is és megosztják élményeiket a látogatókkal.⁷⁶⁷ A Szabadtéri Néprajzi Múzeumban alkalmazott interpretáció és a living history között vannak átfedések, kettejük kapcsolata leginkább úgy értelmezhető, hogy minden fajta living history eszköz élő interpretáció, de nem minden élő interpretáció living history – ez utóbbit ugyanis meghatározza a kosztüm, a felhasznált nyelvjárás, a történelem-rekonstrukció hitelessége, míg az élő interpretáció magyaráz, reflektál, rávilágít az összefüggésekre is.

---

⁷⁶⁴ Corneliu BUCUR 1993. 96-100. Hasonló Jerzy CZAJKOWSKI rendszere: élővé tétel a mezőgazdasági folyamatok, állattartás, mesterségek bemutatása. 1981. 79.

⁷⁶⁵ Más országban is bevett gyakorlat: pl. Hollandia, Svédország. Gunnar ELFSTRÖM 1998. 168.

⁷⁶⁶ Candace TAGORRA MATELIC 1991. 122. Pl. Thomas BLOCH RAVN 2008. 72.

⁷⁶⁷ Candace TAGORRA MATELIC 1988. 81.

Interpretátor

Egyik lehetősége az élővé tételnek a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban alkalmazott módszer, miszerint az enteriőrökben olyan személyek dolgoznak, akik demonstrálják az életmód egyes szegmenseit, tájékoztatják a látogatókat. Az interpretátor pontos feladata a munkaköri leírás szerint: „A kiállítási objektumok (berendezett épületek, építmények) őrzése. A kiállítások (épületek, műtárgyak, udvarok, zöld területek) takarítása és rendben tartása, kertészeti munkák ellátása. A látogatók közép- vagy magas szintű informálása és tájékoztatása (múzeumi működés, programok, kiállítások). Előre meghatározott, speciális múzeumi interpretáció (kézműves-, háziipari, háztartási vagy művészeti tevékenység és annak szóbeli kommentálása) végzése a kiállításhoz kapcsolódóan.” Az interpretátor önreflexív módon megszólaltja a tárgyakat, lefordítja a múzeumi munka jelentőségét a közönség igényeihez igazodva, tárgyak kézbeadásával, játékba való bevonással.⁷⁶⁸ Fontos azonban leszögezni, hogy az interpretátorok nem az Európában népszerű living history-t előadó és művelő szakemberek.⁷⁶⁹ A living history módszerét a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban nem alkalmazzuk, ennek egyik oka az, hogy más országokban a működő rendszert önkéntesek tartják fenn.⁷⁷⁰ A másik ok módszertani, hiszen a living history-nak (megelevenített történelem) több változata létezik (Markus Walz tipológiája szerint: megelevenített egyes szám első személyű közlés, első szám harmadik személyű narrátor korhű szereplőként, rövid közjáték, rögzített színházi előadás, csináld-velünk színház, élőkép, látogatót bevonó élj-benne játék), ahol a lényeg a múlt felelevenítése beöltözött szereplőkkel, történelmi játék keretében. Ezek a helyzetek azonban sokszor kínos szituációkat eredményeznek: pl. a közönség beleszól a játékba, kérdez, az előadó kiesik a szerepből, csak a felszínt mutatják, és nem reflektálnak mélyebb jelenségekre, illetve az egyes szám első személyű narráció túlzottan nosztalgikussá válhat. Mindezen tényezők összessége vezetett ahhoz, hogy a Skanzenben ezt az irányt kollégáim nem tartották követendőnek.⁷⁷¹

Az ismeretátadás több szinten folyik. Nagyon fontos tényező, hogy a látogató ne csak az adott szituációt értse meg, de a berendezés részeként megjelenő tárgyakat és azoknak funkcióját, helyi elnevezését is megismerje (kiemelt fontosságúak a már

---

⁷⁶⁸ SZABÓ Zsuzsanna 2010b. 184-185.

⁷⁶⁹ Sten RENTZHOG 2001. 74.

⁷⁷⁰ Reméljük, hazánkban is egyre többen érdeklődnek az önkéntes munka iránt. Az intézményben egyébként működik egy önkéntes program, ahová várják a jelentkezőket többek között az élő múzeumi helyszíneken való kisegítéshez. Ld. <http://www.skanzen.hu/?fm=article&id=381> 2011. augusztus 31.

⁷⁷¹ SZABÓ Zsuzsanna 2010b. 184-185. A szerző idézi Markus Walz-ot.

említett tárgy történetek). Így a tájegységfelelős által szerkesztett berendezési tervekben (amelyek a Múzeum dolgozói számára munkapéldányként részletesen meghatározzák az enteriőr tárgyi anyagának pozícióját) különböző forrásokból (adattári, szakirodalmi, néprajzi interjú, levéltári, archív fotók elemzése) származó információk állnak rendelkezésre a berendezés magyarázatához. Ezek az adatok segítik a teremőröket és az épületekben dolgozó interpretátorokat abban, hogy az érdeklődőknek részletekkel, helyi jellegzetességekkel, leírásokkal szolgáljanak. A teremőrök munkáját is segítő berendezési tervben továbbá olvasható leírás arról is, hogy mik a jellemzői az épületben kialakított szituációknak, mi a célja az adott szituáció bemutatásának. A szöveg bemutatja a forrásokat is, amelyek felhasználhatók akár a teremőrök/interpretátorok által is.

Az intézményben több konkrét helyszínen működik jelenleg interpretátor, aki egy-egy témát interaktív jelleggel prezentál a látogatók számára. A Bakony, Balaton-felvidék tájegység mosodája, a Kisalföld tájegység szövőműhelye népszerű helyszínek a látogatók körében.⁷⁷²

Az Észak-magyarországi falu tájegységben több lehetőség is adódik erre a bemutatási módra: bármilyen mesterség vagy házi ipari tevékenység reprezentálható ezen az úton: a rececsipke készítése, a háti kosár fonása, vagy az erdőhorváti pereg sütése is. Interpretátor bármilyen téma kifejtésére alkalmas, így a lakodalom, karácsony vagy disznóölés látogatókkal való bővebb megismertetésére is. A tervezés folyamatában felmerült, hogy egyetlen interpretátor az egész tájegységet is fókuszba helyezheti, különböző megvilágításból. Végül a filkeházi és erdőhorváti épületekben valósult meg az élő interpretáció. A legérdekesebb és eddig precedens nélküli eset a filkeházi lakóházé, ahol a kijelölt személy egészen speciális feladatot teljesít: bevonja a látogatókat a lakóház életébe, a legfontosabb bútorok használatába, a különböző családtagokhoz kötődő tárgyak funkciójának, használatának megismertetésébe. A tájegységben a filkeházi interpretációs helyszín mellett az erdőhorváti pereg sütését végzi interpretátor. Mindkét helyszín nem csak rendkívül népszerű a látogatók körében, de a vendégkönyvek eddigi bejegyzéseinek áttanulmányozása alapján megállapítható, hogy az élő interpretáció a legnépszerűbb ismeretátadási formának bizonyul.⁷⁷³

Múzeumi színház

---

⁷⁷² SZABÓ Zsuzsanna 2010b. 139-140.

⁷⁷³ Pl. „Nagyon tetszett az élő bemutató...” „Köszönjük a kóstolót, remek ötlet az ételeket helyben bemutatni.” A megnyitótól 2012 áprilisáig vezetett vendégkönyvek alapján.

Az élő interpretáció egyik hatékony formája, melynek többféle variánsa alkalmazható a múzeumokban. A hagyományos színházi előadáson kívül (amely tematikájában egyezik a kiállítással) a drámapedagógiai eszközökkel megvalósított programok, vagy speciális interpretátorok által előadott interaktív színházi előadások is ide sorolhatók. Ez utóbbi megoldásra is több külföldi példa van, és mivel a program egyes esetekben a látogatótól aktív részvételt, bevonódást kíván, hatékonyabb tanulási folyamatot eredményez, mint a kiállítás pusztá megtekintése.

A drámajáték gyűjtőfogalom, lehet készségfejlesztő gyakorlat, vagy szerepvállalást igénylő társas rögtönzés is. Cselekvésre motiválja a résztvevőket, akik valós érzelmeket álnak át a szituációkban, így konkrét tapasztaláson keresztül elvont tapasztalatok megszerzése zajlik le. Több típusa van: megértést szabályozó dráma, problémamegoldó dráma, imseretátadó dráma. Így a látogató előzetes ismereteire építve, új ismeretekkel gazdagodik, és új kontextusokat alakít ki, a személyes érintettség révén mélyebb feldolgozás megy végbe, a múzeumi ismeret átélhetővé válik.⁷⁷⁴

A múzeumi színház definíciója szerint a látogatókban érzelmi és kognitív válaszokat kelt a múzeummal és annak kiállításával kapcsolatban, múzeumi környezetben a dráma és a színház eszközeivel. A történelmi konfliktusok színre vitelével segíthet a mai események értelmezésében.⁷⁷⁵ Sok esetben a színház provokál, a múlt jobb megértését segíti elő. Több típusú embernek tudja közvetíteni egy-egy kiállítás üzenetét, megfelelő különböző tudományágak számára, különböző célok elérésére és különböző anyagi lehetőségek esetén. Rendkívül hatékony komplex és érzékeny problémák érzékeltetésére többféle intézményben, és a tanulási folyamatban pozitív eredményt hoz, főleg, ha valamilyen interakció is történik az előadás során. Ennek ellenére vigyázni kell a tények és a fiktív elemek keverésére, hiszen a látogató elhiszi, amit az előadásban lát. A múzeumi színházat ellenzők kritizálják az előadások hitelességének fokát és a túlzott szórakoztatás-irányultságot.⁷⁷⁶

A norvégiai Trondheimban a múzeumi színház rendkívül hatékony múzeumpedagógiai eszköz,⁷⁷⁷ hiszen a múzeumi környezetben előadott történetre a fiatalok szereplőként sokkal jobban emlékeznek, ráadásul a házkörűli tevékenységekre, férfi-női szerepekre vonatkozóan is szereznek ismereteket. És ez a legnagyobb előnye

---

⁷⁷⁴ KESIK Gabriella 2010. 142-144..

⁷⁷⁵ Ann Siri HEGSETH GARBERG – Marita HESJEDAL 2008. 125.

⁷⁷⁶ Martin TEUNNISSEN 2008. 107-108. és Ann Siri HEGSETH GARBERG – Marita HESJEDAL 2008. 125.

⁷⁷⁷ Ann Siri HEGSETH GARBERG – Marita HESJEDAL 2008. 126.

ennek a komplex módszernek: a történelmi érzékenység és a jelenre való reflektálás kialakítása mellett a múzeum által bemutatott mindennapi élet területeit is megismerhetik a szereplők. A finnországi Seurasaari-ban a színészek, akik a múzeum dolgozói, maguk írják és rendezik a darabokat, amelyekhez színpadot a házak udvarai biztosítanak. Az események a korábbi háztulajdonosok életével vannak laza kapcsolatban, a darab megírásához a résztvevők háttérkutatásokat végeznek az adott korról, tájról és szokásokról. Ezek a nyári programok hatalmas népszerűségnek örvendenek az intézményben.⁷⁷⁸

Az Észak-magyarországi falu tájegység esetében a komplex témák lehetőséget nyújtanak színes drámapedagógiai programok szervezésére, így a lakodalom, a farsang és disznótör többszereplős előadássá formálható, adott korcsoportnak adott problémát kiemelve.

Multimédia

A multimédia olyan információs tartalom vagy feldolgozási rendszer, amely a hagyományostól eltérően többféle csatornát is használ (szöveg, hang, kép, animáció, videó és interaktivitás), a felhasználókat tájékoztatja, vagy szórakoztatja. A multimédia mai elterjedt jelentése a számítógépes média.⁷⁷⁹ Ide sorolhatók az érintőképernyők, számítógépes terminálok, projektorok, LCD/Plazma kijelzők, multimédia lejátszók, multitouch készülékek.⁷⁸⁰ A multimédiás eszközök pedagógiai lényege az interaktivitás, hiszen személyes tanulási lehetőséget nyújtanak közvetlen találkozás nélkül.⁷⁸¹

A multimédiás elemek költségesek, és a legjobb minőségű rendszerek alkalmazásakor is maximum öt évig garantálható a használatuk, az eszközök cseréjét így a fenntartási költségekbe bele kell építeni, így nem érdemes egy-egy kiállítást túlterhelni velük. Érdemes inkább időszakos kiállításokban elhelyezni őket.⁷⁸²

A multimédiás elemek használatának legnagyobb korlátját így a pénzügyi lehetőségek jelentik. Ennek ellenére vannak olyan megoldások, ahol könnyen ötvözhető egy számítógép segítségével a hangok, képek, videók, szövegek. Erre példa a domaházi lakóház terminálja. Azonban a legfontosabb tényező az, hogy milyen tartalmat prezentálunk ilyen eszközökkel? Ad-e pluszt a multimédiás elem, vagy csak önmagáért való, költséges fényűzés. Lehet-e vele új látogatói réteget, például

⁷⁷⁸ Riitta AILONEN 2003. 124-125.

⁷⁷⁹ www.wikipedia.org. 2009. június 7.

⁷⁸⁰ VASÁROS Zsolt 2010. 155-156.

⁷⁸¹ KÁRPÁTI Andrea 2010b. 170.

⁷⁸² VASÁROS Zsolt 2010. 33. és 155.

tinédzsereket aktivizálni, érthetőbb-e, több-e a multimédiás felületen megjelenő információ, a vizuális adatszolgáltatás népszerűbb-e, hatékonyabb-e a látogatók körében.

A megvalósítás előtt mindenképpen figyelembe kell venni a helyszín fizikai tulajdonságait (hőmérséklet, páratartalom), az üzemeltetés nehézségeit, ide nemcsak a beüzemelés feladata tartozik, de az egyértelmű, önálló használat lehetőségei is. Nemcsak ezek a tényezők számítanak, hanem a megjelenés is: a szükséges áramvételi lehetőség helye, a multimédiás elem helye esetleg problémát jelenthet az enteriőrre nézve annak egészét tekintve. A belgiumi Bokrijkben az 1960-as évek bemutatásánál tervezik a multimédia alkalmazását, az enteriőrök fejlődésének reprezentációjához: a multimédiás elemmel való interpretáció előnye, hogy új és megújítható, relatíve olcsó, szállítható, nem igényel személyzetet, karbantartást, viszont gyorsan elvaul, hiteltelen, a felszerelés költséges, nyirkos helyen nem jól használható, a rágcsálók pedig veszélyesek a kábelekre.⁷⁸³

A termes kiállításokban sűrűn alkalmazott multimédia zárt terű közegben akár az egész kiállítás keretét is adhatja.⁷⁸⁴ Ez olyan veszélyeket is rejthet magában, hogy az érintőképernyőn, tévéképernyőn futó, interaktívan megismerhető tartalmak akár a világhálón is megjelenhetnének – a múzeum elveszíti a tárgyak információkhoz kapcsolható jelenlétét, az általuk biztosított előnyt, legyen a tárgy háttér vagy kiindulópont a koncepció- vagy tárgyközpontú kiállításokban. Ezért mindenképpen fontos, hogy releváns ponton kapjon szerepet a multimédiás elem, olyan tartalommal, amely kiegészítésként jelenik meg, a kiállítás fő üzenetének erősítésére, vizuális-esztétikai hatás elérésére. Ennek ellentétéként egy tárgyközpontú virtuális kiállítás a világhálón nagy lehetőségeket rejt magában megfelelően szerkesztett digitális tartalommal, hiszen nagy mennyiségű, minőségi tartalmat közvetíthet, esztétikai élményt nyújtva.⁷⁸⁵

A multimédiánál érdemes kitérni az egyéb high-tech eszközök használatának lehetőségére: így a fiatalok körében mindennapos PDA, érintőképernyő, podcast, mobiltelefonok alkalmazására.⁷⁸⁶ Ez utóbbira példa egy 2010-es magyarországi kiállítás

---

⁷⁸³ Annick BOESMANS 2010. 67.

⁷⁸⁴ Pl. Budapesti Történeti Múzeum. Budapest 20 – multimédiás kiállítás Budapest elmúlt 20 évéből. 2010.

⁷⁸⁵ V. ö. KÁRPÁTI Andrea 2010a. 162.

⁷⁸⁶ John CARAMIA 2008. 53.

a Közlekedési Múzeumban.⁷⁸⁷ Szintén magyar példa a Szépművészeti Múzeum 2011-es, *Múmiák testközelben* című kiállítása, amelyhez egy angol nyelvű iPad alkalmazás készült. Ez interaktívan mutatja be nemcsak a tárlatot, hanem a Budapest Múmia Projekt eredményeit is. A lexikális információkat tartalmazó rész mellett interaktív felület is található, fotókat, 3D videókat nézhet meg az érdeklődő. Az okostelefon- és tablet-alkalmazások két csoportra oszthatók: az első csoportba tartozó alkalmazások főként hasznos információkkal, online jegyrendeléssel, navigációval, esetleg letölthető audio guide használatával segítik a tárlat megtekintését. A tablet-alkalmazások lehetőséget teremtenek interaktív felfedezésre, színes, vizuális tartalmak megismertetésére. A projekt bebizonyította, hogy a múzeumoknak érdemes hasonló alkalmazásokat fejleszteniük, hiszen ezeknek használata egy új kommunikációs csatornát nyit meg a látogatók felé, illetve interaktív kiállítás-megtekintést eredményez.⁷⁸⁸ Például okostelefonokra fejlesztették ki a Petőfi Irodalmi Múzeum 2011-ben megnyíló Petőfi kiállításának kalauzát, az alkalmazás részben a kiállítási katalógus lesz, de elérhetőek lesznek filmek, zenék, képzőművészeti alkotások is. Ugyanitt hologramos vetítéssel egy Pilvax kávéházban zajló jelenetet is megjelenítenek, a hologram magyarországi felhasználásában az elsők között.⁷⁸⁹

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum időszakai, zárt terű, *A vasút fénykora – A vidék modernizációja* című kiállításába egy testérzékeny monitor került, ahol különböző épületeket és fotókat a beépített kinect módszer segítségével maga a látogató irányíthat a mozgásával.⁷⁹⁰

Külföldi példa is erősíti a multimédiás elemek fontosságát és hatékonyságát pl. Horvátország,⁷⁹¹ vagy a San Diego-i Balboa Park, ahol mobilon keresztül egy konstruált történetet ismernek meg az érdeklődők egy játék keretében,⁷⁹² vagy a berlini szabadtéri múzeum, ahol az *Étkezés Európában* című multimédiás projekttel, filmmel, játékkal, linkekkel találkozhatnak az érdeklődők.⁷⁹³

---

⁷⁸⁷ „A kiállítást ingyenes hangos vezetéssel is végigjárhatják. Amennyiben telefonjuk Bluetooth vételre alkalmas, akár itt honlapunkról, de a kiállítás helyszínén is letölthetik a 20 kiállított tárgyhoz tartozó hanganyagot.” – olvasható az intézmény honlapján. <http://www.km.iif.hu> 2010. október 4.

⁷⁸⁸ PETRIK Máté 2011.

⁷⁸⁹ MTI 2011.

⁷⁹⁰ Kurátor: Sári Zsolt, 2011. <http://skanzenkurator.blog.hu/>

⁷⁹¹ Branka ŠPREM-LOVRIĆ 2001. 279.

⁷⁹² Ken EKLUND 2011. 05. 24.

⁷⁹³ Peter LUMMEL 2003. 35-37.

Multimédiás elemnek tekinthető a domaházi lakóházban lévő számítógépes terminál, amin keresztül kép, hang és fény egyaránt aktiválható, ezáltal a látogatók több érzékszervére hat egyszerre.

Képek az enteriőrben

A képek nem „csak” vizuális jegyzetként, forrásként, de szemléltető, illusztrációs vagy interpretációs eszközként is tekinthetők.⁷⁹⁴ A tájegységben tablókön, molinókon, filmekben jelennek meg olyan felvételek, amelyek segítenek egy-egy épület szituációjának értelmezésében. Ezek lehetnek archív vagy új képek, terepen gyűjtött felvételek, múzeumok fotótáraiból származó képek, a kiállítás rendezése során készített fotók. Lényeges, hogy a mai vizuális társadalomban a képek könnyebben váltanak ki érzelmeket, mint a szöveg és megfelelő alkalmazással aktivizálják az egyéni és kollektív emlékezetet is. Mindazonáltal kritikusan kell közelíteni a felvételek tartalmi és formai jegyeihez, mert a képek már önmagukban is egy reflexió eredményei és hiteles felhasználásuk a kritikus megközelítéstől függ.⁷⁹⁵ A képekre jellemző a jelentések egymásra rétegzettsége, ezeknek a kibontása fontos feladat, a kiállításban való megfelelő felhasználásukhoz nemcsak erre, de a készítés körülményeinek, az eredeti környezetnek a rögzítésére is szükség van.⁷⁹⁶

Érdekes példa a tájegység domaházi lakóháza, ahol több archív felvétel szerepel, amelyeket Molnár Balázs készített az enteriőrrel, de található ugyanitt tablókön a berendezés előkészítését ábrázoló felvétel is. Több archív felvétel került a házak bejárata melletti molinókra, ahol a nagyítás eszközével élve hoztunk létre narratív és esztétikai szempontokat megvalósító kommentárt.⁷⁹⁷ E mellett számos filmben szerepel kontrasztként, kiegészítésként, többletinformációként fényképfelvétel.

Hanganyagok az enteriőrben

Alapvető megoldás az emberei jelenlét érzékeltetésére, a szituációk aláfestésére és értelmezésére egy-egy találó hanganyag alkalmazása az enteriőrben. Ezt külföldi példák is alátámasztják, és több termes múzeum kiállítása. Thomas Hylland Eriksen egészen odáig elmegy, hogy a gépek, a pletykáló, éneklő, beszélő emberek, síró gyerekek, állatok, harangok, fülsiketítő zajok is hiányoznak a múlt

---

⁷⁹⁴ FRAZON Zsófia 2011. 187.

⁷⁹⁵ FRAZON Zsófia 2011. 55-56.

⁷⁹⁶ FRAZON Zsófia 2011. 197.

⁷⁹⁷ FRAZON Zsófia 2011. 202.

rekonstrukciójából.⁷⁹⁸ A svédországi Skansenben szintén elfogadhatónak és megengedettnek tekintik a modern technika adta lehetőségeket, de használatukkal a céljuk a meghökkenés, illetve a látogatói interakció.⁷⁹⁹ De a bögő tehenek az istállóban vagy az óraketyegés az órásmesternél Dániában is hallható, Den Gamle By-ben, ahol az alapító atya, Peter Holmes korának ideáját, a holisztikus megközelítést szorgalmazzák.⁸⁰⁰

Az Észak-magyarországi falu tájegységben főként a lakásbelsőkhöz kötődő, a szituációkat kiegészítő hangzóanyagokat terveztem. A beépített hanglejátszó rendszereken keresztül az enteriőrben megjelenített szituációhoz kapcsolódó bármilyen hanganyag szólhat: visszaemlékezés, mese, dal, vers, néprajzi gyűjtés alatt készített interjúrészlet, különböző információkat tartalmazó szöveg stb. A hanganyagok létrehozásának felmerültek komoly módszertani kérdései, mint például az, hogy egy-egy szöveget ki ír meg (kutatói konstrukció vagy eredeti visszaemlékezés szerepel egy-egy felhasznált szöveg esetén), illetve ki mond, vagy énekel el. Ez utóbbi azért kérdéses, mert a helyi adatközlők a saját nyelvjárásukat beszélik, nem mindegy, hogy a hangzóanyag mennyire autentikus dialektus szempontjából. A versek, dalok, mesék esetében ilyen probléma nem mindig áll fenn, mert a szöveg a helyszínen gyűjtött anyagokból is származhat, de ha kutató által írott az anyag, vagy meglévő, írásos dokumentációból származik, akkor felmerül a narrátor szerepe. Népmeséknél, történeteknél fontos, hogy jól érthető, követhető legyen a szöveg, ha nem az, érdemes egy papírra leírt változatot elhelyezni a teremőrnél, hogy megérthessék az emberek a szöveg mibenlétét, főleg ha tájnyelvi szavak szerepelnek benne.

Érdemes az utólag felmondott hangzóanyagokat egy hangstúdióban felvenni, hogy minél jobb minőségű legyen az anyag. A hanganyagok felvételét alaposan át kell gondolni. Sajnos nem mindenki alkalmas arra, hogy megfelelőképpen olvassa fel az adott szöveget, és itt rögtön meg is jelenik az első probléma: az olvasás. A hanganyag felmondója ismeri a szöveget, ő maga írta, ő olvassa fel, találkozott már vele korábban? Egy vőfélyszöveg esetében például ha nem olyan személy mondja fel a szöveget, aki ismeri az anyagot, a felvételen komolyan érezhetővé válik, hogy a szöveget felolvasta, ezért motiválni kell arra, hogy életszerűen adja elő az anyagot. És a következő kulcsszó az előadás, hiszen ez tulajdonképpen előadói kvalitásokat igényelhet bizonyos

---

⁷⁹⁸ Thomas HYLLAND ERIKSEN 2008. 42.

⁷⁹⁹ Ewa KRON-Cortina LANGE 2008. 86.

⁸⁰⁰ Thomas BLOCH RAVN 2001. 83.

hanganyag-típusok esetében. A módszertani kiállítás esetében a tárgyról felvett hanganyag kapcsán érdekes tapasztalat volt, hogy milyen nehéz nem kioktató stílusban elkészíteni a felvételt, és ehhez megfelelő embert találni.

Az archív felvételek hitelességi foka nagyon magas, de ezeknek használata esetén problémát jelenthet a sok zaj, illetve nehézséget okozhat pont az adott településről származó felvételt találni. Ebben az esetben – csakúgy, mint a tárgyaknál – ugyanabból a mikrorégióból vagy a szomszédos településekről származó anyag is megfelelő lehet. Mindenképpen fontos, hogy témában egyaránt hiteles legyen a kiválasztott hangzóanyag. A hanganyagok kiválasztása után ellenőrizni kell, hogy megfelelő tárgyi anyag is része legyen a berendezésnek, így történt például Perkupa esetében, ahol a lakodalmas cigányzenében nemcsak hegedű, de cimbalom is szerepelt, így a berendezési terv részévé vált egy cimbalom is. Lényeges elem, hogy a hanganyag lehetőséget biztosíthat az emberek tömegének érzékeltetésére, a személyes jelleg, az emberi jelenlét reprezentálására. Interjúrészletek felhasználásánál az interjúalany hozzájárulása is szükséges lehet a lejátáshoz, a személyiségi jogok védelme miatt.

Újjonnan is lehet felvenni népmesét, népdalt, népzenei tartalmú hanganyagokat, de ez egyik esetben sem könnyű, hiszen egyre kevesebben vannak, akiknek játékát/énekét/meséjét rögzíteni lehet. Sajnos nem egyszerű az újabb és régebbi felvételek kombinálása sem, hiszen egészen eltérő minőségűek lehetnek.

Kérdés, hogy milyen hosszú lehet egy adott hanganyag, ez attól függ, hogy maga a hangzóanyag aláfestésként funkcionál, vagy pedig további adalékokkal szolgál a népi kultúrát illetően. Természetesen az aláfestésként szolgáló hanganyagoknak is van többlet információ-értéke, de az elsődleges funkciója az atmoszféra kialakítása, egy-egy adott szituáció megerősítése, nem feltétlenül információ közlése.

Továbbá az sem mindegy, hogy állandóan megy-e a hang – háttéranyagként ez megfelelő megoldás – vagy pedig a látogató dönti el, meghallgatja-e a felkínált lehetőségeket. Ez esetben lehet fülhallgatót használni, de akár mindenhol, az egész térben hangozhat a hanganyag. Az előbbi esetben hány fájl az, amit érdemes felkínálni a fülhallgatókon keresztül? Mennyire hosszúak lehetnek a fájlok ahhoz, hogy kedvet kapjanak a látogatók ahhoz, hogy meghallgassák őket? A nagyon hosszú hanganyagokhoz mindenképpen biztosítani kell a leülési lehetőséget. A fülhallgatók a berendezésből mindenképpen kilógnak, főleg, ha ülőalkalmatosság van mellettük. Fülhallgatókként is szerepelhetnek a fülhallgatók, de el lehet őket rejteni, erre példa a Terror Háza kiállítása, ahol egyes hanganyagokat telefon feltárcsázásával, a kagylón

keresztül lehet meghallgatni. Ezek a lehetőségek csak akkor állnak rendelkezésre, ha a bemutatási idő elég közel van a mához. Szabadtéri néprajzi múzeumok esetében az 1925 utáni időszakot bemutató berendezésekben lehet korai típusú rádiókat alkalmazni, megfelelő gazdasági és társadalmi háttérű család otthona esetén. A rádióban pedig korabeli hangzóanyagokat lehet játszani, ezek akár korjelző funkcióval is szerepelhetnek. Természetesen a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban tervezett 20. századi tájegységben már több más lehetőség is rendelkezésre fog állni, így a tévé, telefon stb.

Ha fülhallgatók, hanglejátszó rendszerek, hangfalak vannak a kiállításban, akkor biztosítani kell a hang lejátszásához szükséges beépített műszaki háttérrel, a hangfalak pozíciója kérdéses, a felrögzítés helye pedig a rekonstrukcióban, illetve másolatban elkészített épületelemekhez történhet, és kérdés az is, látható lehet-e mindaz, amit felszerelünk a házban. A hangfalak elhelyezése attól is függ, térélményt akar biztosítani a hanganyag, tömeg által keltett zajokat mutat be, vagy egyetlen ember, vagy egy helyen lévő embercsoport hangját/zenéjét. A hanganyagok lejátszásához modern hangrendszerek állnak rendelkezésre, de ebben az esetben is létezik olcsó, praktikus megoldás – hiszen egyszerűen egy CD-lejátszó használata is megoldhatja a helyzetet. Erre még Nyugat-Európából is van példa, hiszen a belgiumi Bokrijk-ban egy kredencben rejtették el azt a CD-lejátszót, ami a hangokat biztosította.

Az Észak-magyarországi falu tájegységben több helyen van alkalom arra, hogy hanganyagokat használjunk fel. Ezek több szempont szerint is csoportosíthatók, mert megtalálhatók termes jellegű kiállításban és enteriőrben is, aláfestő hangként, de információ átadása céljából is.

Kiss Kitti kurátor a cselédházban alkalmaz hanganyagokat. A karancseszki lakóház fonójához speciális, 30 perces, több blokkból álló hangzóanyagot állított össze a megbeszélte elvek szerint Agócs Gergely népzene kutató. Mivel Nógrád megyei a lakóház, innen származó, a fonókban jellemző zenei anyag került a hanganyagba: dudu- és furulyazene, amelyeket egymástól mese és hiedelemtörténet választ el egymástól. Mindegyiket napjainkban rögzítette Agócs Gergely néprajzi gyűjtés során. Mind a mese, mind a hiedelemtörténet eredeti, nógrádi gyűjtés, a fonókról szóló leírások alapján kapott szerepet a hanganyagban. A zeneanyagból kiindulva dudára és furulyára is szükség lett a berendezésben, és mivel pásztorok szolgáltathatták a zenét, pásztorbot, kalap és szűr is kiegészítheti a későbbiekben a tárgyegyüttest, ha van erre anyagi és tárgyi lehetőség. A lakóházban nem folyamatosan fut a hanganyag, akkor szólal meg,

mikor a látogató belép, viszont hossza miatt tovább is hallható és becsábítja a többi látogatót.

A márianosztrai lakóház tervezett hanganyaga⁸⁰¹ ennél még bonyolultabb. A disznótoros vacsorára összegyűlő emberek beszélgetnek, evés közben zajonganak, ezért itt mindenképpen fontos volt az étkezés hangjainak a felhasználása. Az interpretációs tervezéskor azonban felmerült, hogy maga a hanganyag lehetne egy sűrített változata az egész disznóölésnek, így sokkal inkább segít az atmoszféra megteremtésében, a látogatóknak a bevonódásban. Így a reggeli rikoltozás, a munkák zaja egyaránt szerepel a hanganyagban. A márianosztrai disznótor hanganyagának fontos eleme még a drasenyra, vagyis a nyársra tűzött levél szövege is, hiszen az adománykéréskor a háznál megjelenő fiatalok a vers kíséretében kértek élelmet a háziaktól. A versekből több is fennmaradt, ezeket mindenképpen érdemes felhasználni a jövőben. A hanganyag az enteriőrbe belépve szólal meg, alapját egy eredeti disznóölés hangjai adják. A versek hozzácsatolása viszont több kérdést vet fel: csak helyi, fiatal lakos mondhatja el, hogy autentikus legyen a dialektus, és a hanganyag végén szerepelhet, mert a vacsorához kötődik.

Hanganyag került a perkupai lakodalmas házhoz is. Itt a hátsó lakóegységben a lakodalmas vacsora zajlik, természetesen ehhez szükség van zenekarra, akik a talpalávalót húzzák. Ezért a néprajzi gyűjtés alapján meghatározott, a korszakban jellemző cigányzene volt szükséges ahhoz, hogy felidézzük az atmoszférát, ezeket szintén Agócs Gergely biztosította saját gyűjtései alapján. De ezen kívül más hangok is felhasználhatók, hiszen a vőfély jelenléte miatt rengeteg szöveg hangzik el egy lakodalmi vacsora folyamán. Ebben a lakásbelsőben nem elsődleges cél a tömeg érzékeltetése, hiszen a falra festett sziluettek azok, akik az emberekre utalnak. Gyűjtéseim során eredeti, perkupai vőfélyverseket is találtam, amiket hangstúdióban terveztem felmondani. Ehhez sikerült egy perkupai vőfélyt szerezni, akivel a költségek miatt az utolsó pillanatban le kellett mondanom a felvételt. Így más vidékről származó, de vőfélyként is tevékenykedő ember mondta fel a verseket, stúdiókörülmények között. Nagyon nehéz volt számára a lakodalmi atmoszféra által eredetileg biztosított hangerőség, hangszín, hangsúly megtalálása a steril körülmények között. A vőfélyversek másik hátulütője, hogy a mögötte futó alapzajt csak hangmérnök tudja biztosítani, mesterségesen. A perkupai vőfély segítőkészségét bizonyítva egy mai

---

⁸⁰¹ Felelős: Kemecsi Lajos.

lakodalom eredeti filmfelvételét elküldte számunkra, itt hallható alapzaj is, a modern körülmények között elhangzó versek felhasználása azonban szintén nehézkes.

A végső hanganyag kialakítható a vőfélyversek és a zene keverésével, de ezek egymás után is következhetnek. Jelenleg csak a zene hallható az enteriőrben, a meglévő vőfélyversek kiaknázása a jövő feladata.

A domaházi lakóházban, ahol az épületet az 1960-as évek elején készített fotósorozat alapján rendeztük be, a számítógépes terminál archív képeihez kapcsolódva egy esti készülődés, lefekvés pillanatait rendezzük történetté, ez a történet hallható párhuzamosan az enteriőr bizonyos részleteinél felvillanó fényekkel és a számítógép képernyőjén megjelenő archív képekkel. A történet kurátori konstrukció, egyes szám első személyben írtuk meg. Kérdéses volt, hogy ki legyen a narrátor, erre a szerepre egy faliórát jelöltünk ki – az egymás után következő esték néma tanúját. A szöveg rövid, lényegre törő, de a megírásakor azzal szembesültünk, hogy egyszerű, mindennapos tevékenységekről sem tudunk eleget: pontosan miben aludtak régen, hogyan mosakodtak, tisztálkodtak, hová pakolták a levetett ruhát, hogyan hordták a hajukat éjjel stb. Ehhez utólagos gyűjtésre volt szükség, amit el is végeztem.

A szöveget a képekhez rendeltük: kiválogattuk az archív felvételeket, amelyek olyan részleteket mutatnak be, amik láthatók a szobai bejárattól is. Ezután a képeket sorozatba rendeztük, és a sorozat alapján írtuk meg a történetet. A számítógépes terminálon láthatók az archív fényképek, az ezeken látható enteriőr-részletek a lesötétített szobában ezzel párhuzamosan vannak megvilágítva. A képekhez kapcsolódik a lefekvés, esti készülődés egy-egy részlete, ami hallhatóvá válik, amint a kép megjelenik.

Problémát jelentett a terminál elhelyezése, hiszen ha a szobán belülre kerül, akadályozza a szoba előterében készített fotók felhasználását, és megnehezíti a műtárgyak védelmét is (üvegkubus építése, amely nehezíti a látást), ráadásul a hely szűkössége miatt nem tudja egyszerre több ember, pl. egy család használni. Így végül a pitvarban helyeztük el, ahol információt is szolgáltatunk a berendezés kialakításának érdekes körülményeiről egy tábló segítségével.

Hanganyag került az erdőhorváti módszertani kiállításba is. A kiállítás hanganyaga a padlásra helyezett tárgyakról szóló információ, amelyet stúdióban mondott fel Kemecsi Lajos. Az alulról is látható tárgyakról fülhallgatón keresztül informálódhatnak az érdeklődők.

A szomolyai pincházba tervezett, summásokat bemutató kamarakiállításnak szintén része két fülhallgató, amelyen keresztül egy ostorosi summás által írt, egyes szám, első személyű visszaemlékezés néhány részletét lehet meghallgatni. A könyv alakban megjelentett visszaemlékezés részletesen bemutatja a summások életét. A hanganyag elmondására egy szomolyai illetőségű embert, Somogyi Dénest kértem fel, hogy hiteles legyen a dialektus. A szöveget szintén a budapesti Néprajzi Múzeum hangstúdiójában mondta fel, hogy megfelelő legyen a hanganyag minősége. A könyvből olyan részleteket választottam, amelyek témájukat tekintve kiegészítik a kiállított tárgyak által reprezentált életmód-szegmenseket. Ez azt jelenti, hogy egyes témák – pl. summások munkaszerződése – csak ebben a formában ismerhető meg. Így a hanganyag nem illusztráció, hanem lényeges módja az információközlésnek.

A hanganyagok felhasználásának egy speciális módját tapasztaltam külföldön: a fényhatásokkal ötvözött hang-és fény-showt, amely az épületek homlokzatát és a múzeumi környezetet használja fel egy történet elmesélésére, vagyis az interpretáció egyik formájára. Erre példa a belgiumi Bokrijk, vagy a Sovereign Hill Múzeum Ausztráliában.⁸⁰²

Filmek az enteriőrben

A filmek jelentőségéről már korábban is volt szó a néprajzi gyűjtés kapcsán. A filmeket azonban itt is meg kell említeni, hiszen ezek interpretálják a tájegység lakásbelsőiben megjelenő szituációkat, ezért pár bekezdés erejéig érdemes visszatérni a filmek szerepére. Filmek készítésére már korábban is volt igény az intézményben: „Hosszabbtávú tervünkben szerepel néprajzi filmek készítése a hagyományos munkafolyamatokról, építőtechnikáról, gazdálkodásról. Ezek a készülő filmek nemcsak a látogatók tájékoztatása szempontjából használhatók fel, hanem a dolgozók munkahelyi továbbképzésében is jelentős szerepük lehet.”⁸⁰³ Ebből is látható, hogy milyen hamar felismerték elődeink a mozgóképben rejlő értelmezési lehetőségeket. A filmek múzeumi felhasználása azonban nem volt problémamentes az elmúlt évtizedekben, ahogyan ezt fentebb már jeleztem.

Az enteriőrben játszott felvételek általánosságban két csoportra oszthatók. Az egyik csoport tagjai tulajdonképpen csak abban az esetben alkalmazhatók, ha az enteriőr elég késői ahhoz, hogy tévékészülék legyen elhelyezhető benne. Így a tévén

---

⁸⁰² Jeremy JOHNSON 2008. 60.

⁸⁰³ KURUCZ Albert 1978a. 9.

megtekinthető bármilyen archív műsor, a lakásbelső bemutató korból, vagy a szituáció jobb megértését elősegítő híradó stb, ezek a felvételek korjelzők is egyben. Így történt ez az Észak-magyarországi falu tájegység cselédházában, ahol a tévén az adott korszakra jellemző felvétel fut. A másik csoport filmjei szintén két csoportba oszthatók: vagy olyan felvételekről van szó, amelyek a bemutatott szituációk értelmezését elősegítő néprajzi videók, vagy olyanokról, amelyek egy hangulatot akarnak biztosítani, nem elsődlegesen információátadást.

Mi a helyzet Európa szabadtéri múzeumaiban? A termes kiállításokban népszerű, sokszor, sokféleképpen és sok helyen alkalmazott filmfelvételeket (képernyők tablóba, pultba süllyesztése, terminálok beállítása stb.) nem mindenütt használják. A Tampere-i szabadtéri múzeumban a filmeket nem alkalmazzák, mert úgy vélik, megtöri a berendezések hangulatát.⁸⁰⁴ A belgiumi Bokrijkban az *Elfelejtett ételek* tematikus évében⁸⁰⁵ azonban egészen egyedi módon alkalmazták a filmfelvételeket: így például az étkezési szokások bemutatásánál a plafonról az asztalra vetítettek egy filmet, amelyben az ételek, az evőeszközök és az abrosz különböző korokat reprezentált, bemutatva az evési szokásokat a 19. század végétől 1945-ig tartó időszakot felölelő, 15 perces filmben. A vetítést a plafon kifűrésével oldották meg: ehhez sajnos az eredeti szerkezetet meg kellett bontani, ez nem feltétlenül szerencsés megoldás, hiszen az interpretációs eszköz megváltoztatásakor feleslegessé válik a lyuk. A rekonstrukciós épületelemek esetében azonban elképzelhető ez a megoldás. Ugyanebben a múzeumban speciálisan preparált asztal is található, amelynek lapjába négy képernyőt süllyesztettek, ezen szintén filmeket játszottak.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeumban is van előzménye a filmek interpretációs felhasználásának, így a már említett tállyai csizmadiaműhely vagy az erdőbényei kocsmatörténeti kiállítás filmjét is idesorolhatjuk, de készült a református vallást ábrázoló film a Felső-Tiszavidék tájegység mándi református templomába is, amelyért Kiss Kitti volt felelős. *A történelem sodrában* című, 2011-es, zárt terű kiállításban szintén szerepet kaptak a filmfelvételek, amelyeken főként életútinterjúk részletei láthatók, a kiállítást egy személyes perspektívából is megvilágítva.⁸⁰⁶ Ugyancsak van példa időszakos, zárt terű kiállításban film felhasználására, ahogyan arról fentebb már szó volt.

---

⁸⁰⁴ Paula LEIONEN 2010. 153.

⁸⁰⁵ 2007-es tanulmányút tapasztalatai.

⁸⁰⁶ Kurátor: Vass Erika

Az egyre népszerűbb és egyre gyakrabban alkalmazott filmek alkalmasak arra, hogy folyamatokat mutathassunk be, illetve ez a kommunikációs forma közel áll a látogatók közül a fiatalabbakhoz is. Segítségével az emberi jelenlét is bemutatható az enteriőrökben. Érdemes átgondolni, mit érdemes filmen bemutatni: mindenképpen érdekes, különleges tematikára van szükség, azért is, mert előfordulhat, hogy az utolsó olyan embereket sikerül lefilmezni, akik értenek egy speciális tevékenységhez, és a felvételek értelmezik az enteriőrben látottakat is. Hasonlóképpen érdekesek azok a felvételek, amelyek látszólag egyszerű tárgyak készítésének folyamatát mutatják be, hiszen tudatosíthatjuk a látogatókkal, hogy milyen értéket képvisel maga a késztermék: így pl. egy csizma, aminek előállítása rendkívül bonyolult. De érdeklődésre tarthat számot olyan téma is, amellyel a látogatók érzelmi kapcsolatot tudnak kialakítani, így például egy disznóölésről szóló film felidézheti a látogatók saját élményeit. A gasztronómiai műsorok népszerűségéből kiindulva mindenképpen érdemes különböző ételek elkészítését is dokumentálni.

Ennek fényében készítettünk filmfelvételeket az Észak-magyarországi falu tájegység enteriőrjeibe is. Összességében elmondható, hogy a tájegységben alkalmazott filmek a pozitívizmus jegyében születtek, vagyis legfőbb céljuk egy-egy néprajzi jelenség filmen történő dokumentálása volt azzal a céllal, hogy azokat a látogatók is megismerhessék a kiállítás megtekintése közben. „A néprajztudomány pozitivista korszakában úgy tartották, hogy a néprajzi filmezés célja a tudományos leírások szemléltetése. Az új technikai lehetőséget, a mozgó képet mint archiválható néprajzi adatot, mint kétségbevonhatatlanul hiteles néprajzi dokumentumot fogták fel, hasonlóan a néprajzi fényképezéshez... Eszerint tehát a néprajzi film nem egyéb, mint egy leírt és a népi kultúra rendszerében elhelyezett néprajzi jelenség szemléltetése.”⁸⁰⁷ Ma már vagy a dokumentálás igényével készülnek filmek, vagy pedig a nagyközönség számára. „Ilyen esetekben mindig egy előzetesen ismert külső cél meghatározza mind a terepfelvételeket, mind a stúdióbeli utómunkákat. Aki ilyen vállalkozásba fog, nemcsak a témát kell előzetesen körülhatárolnia, hanem viszonylag határozott elképzelése kell hogy legyen a filmkészítés közben használandó módszerekről, a „megfogalmazásra” kerülő üzenetről (utóbbi lehet akár művészi vagy tudományos jellegű is), és nem utolsósorban az elkészítendő termék majdani befogadó közegéről, hogy csak a legfontosabbakat említsük.”⁸⁰⁸ A szemléltetésen túl esetünkben fontos tényező volt a

---

⁸⁰⁷ TÁNCZOS Vilmos 2004. 2.

⁸⁰⁸ TÁNCZOS Vilmos 2004. 6.

tájegységben megjelenített szituációk értelmezése és magyarázata minden az intézménybe látogató korosztály számára.

Szempontra volt a filmek hosszának megállapítása. Ez függött attól, milyen hosszú maga a nyersanyag, illetve attól, hogy a filmet ülve, állva, az enteriőrben vagy a múzeumi vetítőben terveztük elhelyezni. Ráadásul az enteriőrben futó filmeknek azért is kell rövidek lenniük, mert egy tájegység megtekintésére szánt idő mindenképpen hosszú, és a hosszabb felvételeket nem feltétlenül nézik végig a vendégek. Vannak olyan tematikák, amelyekkel kapcsolatban szinte lehetetlen a rövid filmidő, hiszen olyan sok momentum van egy-egy munkafolyamatban, hogy ha mindegyiket hűen bemutatjuk, megnő a film hossza. Ugyanígy hosszúak lehetnek azok a filmek, amelyek egy-egy szokást mutatnak be – pl. rózsafüzéres társaság imádkozása, amit csak úgy lehet rövidíteni, ha maga az imádkozás nem szerepel teljes egészében.

Nem mindegy az sem, hogy az enteriőrön belül hova kerül a film: a téma mindenképpen kötődik az enteriőr valamilyen részletéhez: így abban a helyiségben kell vetíteni, ahol az megjelenik. A szabadtéri múzeumokban azonban vannak korlátai a képernyő elhelyezésének, mivel az általában központi bejáratú házban, ahol a pitvarba lépünk be, a szoba és a kamra/hátsó szoba csak az ajtóból tekinthető meg. A filmek ezért főként a konyhában kaphatnak helyet, a szobai bejáratához közel, hogy kapcsolatban legyenek a látvánnyal, tárgyi világgal. Amikor azonban más helyiségen belülre kerül a képernyő, akkor a látogatókat be kell engedni az enteriőr közepébe, ilyenkor azonban szükség van arra, hogy a felhasznált tárgyak közül a közel lévő, nem védhető darabokat demonstrációs tárgyakkal váltsuk ki.

Semmiképpen nem szabad túlterhelni az enteriőröket, tehát ahol hanganyag megjelenik, oda nem érdemes filmet helyezni. Az sem mindegy, milyenek a fényviszonyok, jól látszik-e a képernyő és a rajta futó felvétel.

Az Észak-magyarországi falu tájegységben több lehetőség van film elhelyezésére, ezek közül az első a noszvaji pincház, ahol a hátikosár fonását rendeztük be szituációként. Bár félkész kosarakat is elhelyeztünk az enteriőrben, ez mégsem adja vissza a kosárfonás folyamatának komplexitását, így szükséges a film használata, hogy a megjelenített szituáció még inkább érthetővé váljon. Az utolsó kosárfonó mester tevékenységét digitális kamerával dokumentáltam, hiszen a saját nyersanyag használata a legcélravezetőbb. Az egri Dobó István Vármúzeum fotótárában azonban több archív fénykép is található erről a munkáról, így a képek és az új felvétel kombinálásával készítettük el a filmet, kiegészítve szerszámok fényképével. Mivel a noszvaji pincház

egyhelyiséges, gádoros épület, nem egyszerű a képernyő elhelyezése (kevés a hely, rosszak a fényviszonyok), ezért a filmet a tájegységben kialakított vetítőben mutatjuk be.

Az erdőhorváti perecsütés a kosárfonáshoz hasonlóan háziipari tevékenység, és a településen az utolsó perecsütő asszonyt dokumentálva készítettük el a nyersanyagot, amiből filmet vágunk. Ez azonban jóval rövidebb filmmé alakult, hiszen a vágáskor már tudtuk, hogy az enteriőrben helyet kaphat a képernyő, a konyhában, a szobai bejárat melletti falszakaszon, így nem zavarja az enteriőr egyik részletét sem. A szobába pillantva láthatók a perecsütés kellékei, a folyamat szakaszainak részletei (dagasztás, gyúrás, főzés, sütés), és a képernyőt nézve az igazi sütés is nyomon követhető. Figyelembe kellett venni a film hosszának megállapításánál, hogy nincs hely ülőalkalmatosságnak, így állva tekinthetik meg a látogatók a felvételt, ezért annak maximális hosszát 3 percen határoztuk meg.

Szintén táplálkozáskultúrával kapcsolatos a novaji lakóház kamrájában vetített felvétel, hiszen a lakodalmas kalács sütésének folyamatát mutatja be. Itt a műanyag kalácsok a kamrában állnak, a konyhában a drótos tót dolgozik, ezért logikus megoldás volt a film kamrában való lejátszása (azért is, mert a film hosszabb, biztosítani kellett a leülés lehetőségét egy padon, ez pedig a konyhában nem fér el), így viszont szükségessé vált a látogatók beengedése, ez motiválta az interaktív helyszín létrehozását, továbbfejlesztését. A drótos tótok munkáját bemutató filmet is rögzítettünk, kettő film azonban nem kerülhetett egy lakásbelsőbe, így az a vetítőben tekinthető meg.

Filmfelvételt terveztünk a módszertani kiállításba is, ahol a film segítségével a kiválasztás, bontás, újraépítés tematikáját sűrítjük össze. A film nem hagyományos, néprajzi jelenséget dokumentáló film, hanem önreflexív alkotás, amely a munkánk egy részét mutatja be. A felvételek alapját a bontáson rögzített felvételek (Deim Péter munkája), az újraépítés során lefilmezett kockák jelentették, a készítők Tari János és a mérnök tájegységfelelős Román Árpád voltak.

A filmek vágásánál több szempontot érdemes figyelembe venni. Az archív képek felhasználása, a munkafolyamatokat bemutató filmekben a szerszámokról készült külön felvételek bevágása mind tovább színesítik a felvételt. Kérdéses a film hanganyagának minősége, mivel ha a néprajzi gyűjtés dokumentálásáról van szó, a néprajzos muzeológus kérdései egyaránt hallhatók lesznek. De nemcsak ez akadály, hanem az is, hogy a vágások folyamán még a filmbeli interjúalany információi is szétesnek. Ezért általában a filmeket hang nélkül tudtuk elkészíteni, kivéve, ha a

vágáskor sikerült a fenti problémákat kiküszöbölni. A hang nélküli filmek esetében zenei háttér használható fel, vagy egy utólag írt szöveg megírásával egy kurátori szöveget lehet a képek alá mondani. Ami azonban lényeges, hogy a látogatók számára a folyamat, annak részei, elnevezései egymás után követhetők legyenek. Ezért ha az bonyolult, egy külön információs lapon jelölni kell a munkafolyamat nevét, részzeit, vagy feliraton ugyanezt megtenni magán a felvételen. A filmek angol feliratozását nem készítettük el, az angol nyelvű információt külön papírra nyomtatva tervezzük. Végül, ahol lehet, a filmeknek meghagytuk az eredeti hangját, zenét nem alkalmaztunk, feliratokkal választottuk el bennük a különböző tematikus blokkokat, a folyamat azonban egyértelműen követhető a vizuális információk segítségével.

Demonstrációs tárgyak

A demonstrációs tárgyak⁸⁰⁹ olyan tárgyak, amelyeket azzal a céllal gyűjtünk a Múzeum számára, hogy azokat bármilyen rendezvény vagy program folyamán, esetleg a teremőr segítségével egy egyszerű látogatási napon is a látogatók kezébe lehessen adni. A tapintás útján szerzett információk könnyebben megmaradnak. Amennyiben a tárgy mozgatható, kipróbálható, az eszköz használata interaktívvá válik. Ha a tárgy funkciójára, használatára a látogató jön rá, még erősebb a bevonódás. Lényeges a régi tárgyakkal kapcsolatban, hogy az eredetiségük gyakorolja a legnagyobb hatást a vendégekre. A másik megoldás, ha másolatként készülnek el a demonstrációs tárgyak, ennek az előnye, hogy sokkal stabilabbak, jobban bírják az erős igénybevételt.

Ha valamilyen történethez kapcsolható a tárgy (a régebbi tárgyakkal kapcsolatosan esetleg van valamilyen személyes narratíva a tulajdonosról, a tárgy történetéről), szintén emelkedik az értéke a látogatók szemében – még akkor is, ha a tárgy újonnan van elkészítve. Így egy hiteles másolatként elkészített menyasszonyi koszorút a lakodalmás vacsora helyszínén valószínűleg sokan felpróbálnak.

Azokban az esetekben, mikor a tárgyak eredetiek, megfelelőképpen kell konzerválni őket, hogy a látogatókra nézve ne jelentsenek veszélyt a restaurálásához használt vegyszerek. Más esetekben a demonstrációs tárgyak eredeti műtárgyak hiteles másolatai, ezeket nagyrészt ma is élő mestereknek vagy az intézményben dogozó restaurátoroknak megfelelő alapanyagból és technikával kell elkészíteni. Mégis,

---

⁸⁰⁹ Használatukra külföldön is van példa: V. Ö. Beamish. Christine STEVENS 2008. 64.

autentikus tárgyakkal indul el az emlékezés, a tárgyokban rejlő információ és jelentéstartalom közvetítése.⁸¹⁰

Már 1906-ban megírta Bátky Zsigmond az Útmutatójában, hogy a tárgyakkal mozgathatóknak kell lenniük (műtárgyakra értve): „Ezek a tárgyak a tudomány részére akkor fognak legtöbbet érni, ha minél gyakrabban kézbe veszik őket.”⁸¹¹ Ez ugyan nem megoldható műtárgyvédelmi szempontok miatt, de az elv követendő, ezért demonstrációs tárgyakkal kell kiváltani a műtárgyakat.

Fontosak a demonstrációs tárgyak azokon a helyszíneken is, ahol valamilyen interpretációs eszközt helyeztünk el: tabló, filmvetítés ülőalkalmatossággal stb., ott műtárgyakat műtárgyvédelmi szempontok miatt nem lehet kitenni, ezért demonstrációs tárgyakat kell használni (pl. novaji interaktív kamra). Ezeknek a gyűjtése, majd üzemeltetése, fenntartása nem egyszerű feladat. A régebbi tárgyak sajnos nem túl erősek, a sok tapintástól, kézbevételtől könnyen tönkre mennek. A másolatként elkészített tárgyak viszont újszerűnek hatnak, nincsen meg a korból adódó varázsuk.

A demonstrációs tárgyak egy típusa az udvarra kerül, és már itt, a külső látvány megváltoztatásával betöltik figyelemfelkeltő szerepüket. Így a márianosztrai disznótoros ház mellé egy másolatban elkészült rénfát állítottunk fel, míg Filkeházán egy archív fotó alapján egy kendertörő bunkót, amely már sehol máshol nem található meg.

A legtöbb demonstrációs tárgyat a novaji enteriőrben helyeztük el, a lakóház kamrájába. A lakodalmas kalácsról készült műanyagmásolatok a kamra asztalán kaptak helyet, demonstrációs tárgyként megvásárolt tepsiben elhelyezve. A kamrabeli tárgyak egy részét demonstrációs tárgyakkal kellett kiváltani, mivel a látogatók ide betérhetnek, egy másik részét azonban műtárgyak alkotják. A demonstrációs tárgyak egy része ebben az esetben is másolat (pl. az ácsolt láda Gyenes Tamás által készített hiteles másolat egy novaji ácsolt ládáról, a teknőlábat a Múzeum ácsműhelyében készítették), más része a helyszínen gyűjtött tárgyegyüttesekből származik. A demonstrációs tárgyak azonban nemcsak az enteriőrhöz kellettek, hanem ahhoz a sütőforma kiállításához is, ami a kalács sütésével kapcsolatban helyet kap a házban. A kamra egyik teljes fala sütőformákkal van kirakva, ezek típus és kor alapján vannak csoportosítva. Mivel hozzáérnek a látogatók, és rögzíteni kell őket a falon, csak demonstrációs tárgyként lehet őket felszerelni. Kivéve azokat a darabokat, amelyek legfelül kapnak helyet, és madzaggal egyszerűen a falra erősíthetők.

---

⁸¹⁰ FRAZON Zsófia 2011. 75.

⁸¹¹ BÁT KY Zsigmond 1992. 20.

Értelemszerűen nagyon sok demonstrációs elem került a filkeházi lakóépületbe, ahol mindenhez hozzáérhetnek a látogatók. A hiteles másolatok mellett eredeti néprajzi tárgyak is találhatóak ebben a lakásbelsőben, amelyet egy interpretátor ismertet meg az érdeklődőkkel.

Demonstrációs eszközre volt szükség az erdőhorváti enteriőr esetében is, ahol egy interpretátor peracet süt, ehhez a felszerelést biztosítani kellett – így a speciális sütőlapátot, fazekat stb.

Kiadványok

A nyomtatott kiadványok elsődleges interpretációs lehetőségek, mert feketén fehérén a kiállítás megértését, különböző értelmezési szempontok felvillantását teszik lehetővé. Több fajtájuk létezik, előkészítésük sok időt és szakmai tudást igényel.

A legalapvetőbb természetesen a kiállításvezető,⁸¹² amely a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban 2008-ban megújult. Az egész Múzeumot bemutató, a házakat leíró szövegrészekon kívül található benne egy bevezető az intézményről, annak történetéről, leírás minden egyes tájegységről és épületenként 1-2, az adott területhez kapcsolódó érdekesség. A kiállításvezető gyűrűs fűzéséből kifolyólag könnyen fellapozható, de fontos az a tulajdonsága is, hogy otthon is újra elolvasható, színes képei érzékletesen ábrázolják a tájegységeket, a szövegek hossza nem rettent el az érdeklődőket az olvasástól. A tájegység megnyitójára még nem adott ki az intézmény új kiállításvezetőt, a Skanzen Hírlap különszámában⁸¹³ jelentek meg érdekes cikkek az enteriőrökkel kapcsolatban. Minden háznál az épületek mellett lévő táblaszövegeken lévő információt kiegészítő, a lakásbelsőhöz kapcsolódó, különleges témák szerepeltek: pl. Szomolyánál a falba vájt fürkék funkciójának részletezése, Noszvajon a háti használatának egyes vonatkozásai, Karancskeszin a fonó és a staffirung elemei, Márianosztrán disznótoros versek és adatok, Domaházán barkó-magyar szótár, Novajon a drótos tótok bemutatása, Nemesradnóton a falu híres szülötteit ismertető szöveg, Perkupán a lakodalom és a rozmaring kultúrtörténeti adatai, Erdőhorvátiban a perac készítésének néhány eleme, Filkeházán pedig görög katolikus szokások.

A katalógust egészítik ki a tájegységekről írt monografikus vezetők,⁸¹⁴ amelyek már részletesebben taglalják egy-egy tájegység néprajzi karakterét, történetét,

---

⁸¹² Az új kiállításvezető, kiegészülve a tájegységfelelős által írt, a házakat bemutató szövegekkel 2011-ben megjelent.

⁸¹³ Főszerkesztő: Takách Zsuzsanna, szövegek: Nagyné Batári Zsuzsanna, Kiss Kitti.

⁸¹⁴ Ld. KEMECSI Lajos 2009b.

szakmailag alaposabb, mélyebb munkát igényelnek. Ezek a vezetők azoknak szólnak, akik a részletekre és a háttér-információkra is kíváncsiak, természetesen pénzbe kerülnek, így csak a komoly érdeklődők vásárolják meg. Ez a kiadvány jelenleg a tájegységhez még nem készült el.

Ugyancsak alapos munkát igényelnek a gyűjteményi katalógusok is, ezek azonban inkább a Múzeum tárgygyűjteményének egészéhez kapcsolhatók, mert főleg tárgy típusonként vannak megszerkesztve. Elképzelhetők azonban tipikusan adott tájegységekhez köthető, tematikus gyűjteményi katalógusok is, ebben az esetben pl. egy észak-magyarországi tárgyakat reprezentáló gyűjteményi katalógusban helyet kaphatnak a hutaüvegek, gömöri fazekasárúk, ácsolt ládák, a területen található bútorközpontok termékei, de a tárgy típusokat lehetne még tovább sorolni. Egy hasonló gyűjteményi katalógus érdeme, hogy átfogó képet ad egy nagyobb táj tárgykultúrájáról, és mivel értelmezi a tárgyakat, segítségével értelmezhetőek a tájegységi enteriőrök tárgye gyűjtései is.

Kiadványnak minősülnek a brosrák is, amelyek tematikusak is lehetnek, de kapcsolódhatnak egy-egy rendezvényhez is. Előnyük, hogy röviden tájékoztatnak a legfontosabb információkról, és felhívják a figyelmet az érdekességekre. A brosrá nagyobb tömegekhez jut el, mivel általában ingyenes.

Lényegesek az ingyenesen hozzáférhető térképek, amelyek a tájékozódást segítik a Múzeum területén. A térképen is elhelyezhető egy-két olyan információ, amely a házakhoz, vagy a bennük bemutatott szituációkhoz kapcsolódik.

A kiadványok közé sorolhatók a feladatlapok és a múzeumpedagógiai foglalkoztató füzetek is. A feladatlapnak külön fontossága lehet akkor, ha például a filkeházi lakóházat interaktívan hasznosítjuk, de érdekes feladatlapokat lehet az egész tájegységi kiállításra szerkeszteni. A múzeumpedagógiai foglalkoztatóknak bármilyen kiemelt témája lehet, így egy mesterség vagy ünnep bemutatása egyaránt állhat a középpontjában, természetesen egy-egy adott korosztály igényeihez igazítva. Workshop keretén belül az Észak-magyarországi falu tájegység nemesradnóti házában a Múzeumi Oktatási és Képzési Központ szervezésében esettanulmányként készült tervezet múzeumpedagógiai kiadványhoz.⁸¹⁵

Az Észak-magyarországi falu tájegységben több, ingyenesen elvihető szórólap is található. Ezeknek a szórólapoknak a lényege, hogy a hazavitelük után bizonyos

---

⁸¹⁵ PATÓ Mária-BATÁRI Zsuzsanna 2010.

tevékenységekre ösztönzik az érdeklődőket. Az ezeken megtalálható információk többféleképpen csoportosíthatók. Az első csoportba azok a szórólapok tartoznak, amelyeken receptek vannak. Példa erre a novaji enteriőr, ahol a nagykalács sütéséhez felhasználható receptet lehet megszerezni, vagy az erdőhorváti enteriőr, ahol a perecsütéshez kapcsolódóan az öntött perccel lehet megtalálni a receptjét. A második csoportba tartoznak azok a szóróanyagok, amelyeken információk találhatók. Ilyeneket lehet találni a módszertani kiállításban, több helyszínen is. A legfontosabb üzenete ennek az, hogy a saját értékeinket szakmai segítséggel, egyszerű praktikákkal otthon is megvédhetjük. Ezért a módszertani kiállításban az újraépítés témáját bemutató egységnél a régi házak fenntartását segítő tanácsokat tartalmazó szóróanyag vehető el, a bejáratnál lévő kemence mellett pedig otthoni kemencék, tüzelőberendezések karbantartására vonatkozó információk olvashatók a szóróanyagon. A harmadik elvihető lap a restaurálás témáját bemutató kiállítás-egységnél található meg, azokkal a tanácsokkal, amelyek hozzájárulnak az otthon fellelhető régiségek karbantartásához, szintén egyszerű, könnyen megvalósítható tanácsokkal.

Ezeknek a szóróanyagoknak az osztogatásához megfelelő installációra van szükség. Ehhez a látványtervezők egy egységes állványt tervét dolgozták ki, amelyről a fénymásolatban elkészített lapok elvehetőek. Amennyiben nagyobb pénzösszeg áll rendelkezésre, ugyanezek az információk nyomda által előkészített, igényes formátumban is kivitelezhetőek. Felmerült, hogy bizonyos szóróanyagokért jelképes összeget kelljen fizetni ahhoz, hogy kihúzható elvihető legyenek, ez viszont az állvány kivitelezését nagy mértékben megdrágította volna. Az állványok a tájegységben megjelenő többi installáció (ülőalkalmatlóságok, panelek stb.) alapján markánsan elkülönülnek a népi lakásbelsőktől, feltűnő piros színűek. A szóróanyagok és kiadványok kialakításánál is fontos volt a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban érvényes arculati kézikönyv által meghatározott szabályok figyelembe vétele.

Erre a kiadvány-típusra van példa külföldről is, pl. a hollandiai Arnheimben az egyik malomban a malom szerkezetét bemutató ábra vihető el, ez egyszerűen fénymásolt formában egy asztalra van kitéve, és egy súllyal van lefogatva.

Készíthető naptár a tájegységben fotózott képekből, ezek felirattal kiegészítve információt is biztosítanak a látogatóknak, de elsődlegesen vizuális élményt nyújtanak.

Mi a helyzet az elektronikusan megjelentethető interpretációs anyagokkal? A kiállítás-vezető vagy a tájegységi monográfia egyaránt megjelentethető CD-n. Az eddigi tapasztalatok alapján kevés a magyar muzeológiában megjelentetett számítógépes játék,

hiszen ezeknek az elkészítése tetemes pénzbe kerül.⁸¹⁶ Az Észak-magyarországi falu tájegységhez azonban készült olyan Xbox-kontrollerrel játszható játék, amelynek kiadása megérné, mert a tájegységhez kapcsolódóan nemcsak szöveges információk, de archív és új fotók is találhatók a házak mellett. De CD-n megjelentethető lehetne néhány otthon kitölthető múzeumpedagógiai foglalkoztató vagy feladatlap is.

Az intézmény által indított, a skanzen tudás átadására hivatott Skanzen Füzetek sorozata tele praktikus információval, gyakorlati tudással két nyelven teszi lehetővé egy-egy résztema bemutatását. A sorozatban eddig megjelent a komposztálást,⁸¹⁷ a mangalicát⁸¹⁸ és a kóser konyhát⁸¹⁹ bemutató írás.

Táblák, tablók, molinók, feliratok

Azok számára, akik a vezetőket nem vásárolják meg, rövid információ található minden tájegységben táblák formájában. A legfontosabb az általános jellemzőket felvonultató bevezető táblaszöveg, ami a tájegység mindkét bejáratánál elolvasható. Ezt egészítik ki a házaknál álló táblaszövegek, amelyek három nyelvűek: magyarul, angolul és németül olvashatók. Az épületeknél lévő táblákat az udvar helyszínrajza egészíti ki, de a házak alaprajza is kivehető a grafikán. A szövegek stílusa egyszerűen követhető, a legfontosabb adatokat tartalmazza a házról, családról és a szituációról.

Táblák állnak minden épület mellett, az Észak-magyarországi falu tájegységben azonban újabb módszert is alkalmaztunk a látogatók informálására, mégpedig a bejáratok mellett kívülről elhelyezett, padlótól plafonig érő molinókat. Ezek vízhatlan anyagra nyomtatott képet jelentenek, kiegészítve a lakóház származási helyével és a szituációt leíró főbb kulcsszavakkal: mint pl. Márianosztrai lakóház disznótor stb. Ez által a legfontosabb információra irányítjuk az érdeklődők tekintetét. De nemcsak ez fontos, hanem az is, hogy a képeken több esetben emberek szerepelnek, így a már többször említett emberi jelenlét reprezentációját erősítjük velük.

A molinók könnyen eltávolíthatók, ami azért fontos, mert filmezés, fotózás esetén levehető. Azért kerültek az ajtó mellé, hogy a múzeumi falu utcaképét ne zavarják.

Tematikai szempontból kétféle molinó jelenik meg a tájegységben. Az első típus a hagyományos enteriőrökhöz kapcsolódik, rajta a szituációhoz kapcsolódó fotóval. A

---

⁸¹⁶ Pl. Eger, Dobó István Vármúzeum: Jumurdzsák gyűrűje. Az interaktív film. Forgatókönyv: Pierrot. Rendező: Komlós András. Vezető programozó: Csendes Gábor. Project: Private Moon Studios.

⁸¹⁷ JAKAB Lászlóné 2009.

⁸¹⁸ SÁRI Zsolt 2009.

⁸¹⁹ KISS Kitti-SZŐKE Judit 2010.

megfelelő fényképfelvételek kiválogatása nem volt egyszerű feladat, a fotóknak ugyanis a településről kell származnia. Felmerült mai fotók használata is olyan berendezéseknél, ahol valamilyen tevékenység látható, de aztán a fekete-fehér felvételek mellett döntöttünk a látványtervezővel. A képek kiválogatásánál szempont volt a rajta látható téma, a fotók származási helye. Egy dolgot nem lehetett számításba venni, mégpedig a fotók készítésének idejét, hiszen lehetetlen vállalkozás olyan felvételeket találni, amelyek mindhárom kritériumnak eleget tesznek, így több esetben a kiállítási időnél újabb felvételeket alkalmaztunk. Ebből fakadóan a noszvaji pinceház mellé az egri Dobó István Vármúzeum tulajdonában lévő, kosárfonó asszonyt bemutató kép, Szomolyához barlanglakásokat és személyeket ábrázoló múzeumi felvétel, a domaházi lakóházhoz az esti lefekvés témájából adódóan egy ideillő kép került az utolsó tulajdonosokról. A karancskeszi házhoz egy Karancskeszin gyűjtött, az 1920-as években készült, fonásra összegyűlt lánykereget ábrázoló fotót választottam ki, Márianosztrához egy helyben talált, disznóvágást ábrázoló képet, Novajhoz egy Káldy Mária által készített, kalácsütőket bemutató felvételt, Nemesradnóthoz a familiáris gyűlésből adódóan egy helyben beszkenelt, férfit ábrázoló fotót, a perkupai lakodalmas házhoz egy a faluban gyűjtött, jegyespárról készült felvételt, az erdőhorváti házhoz pedig egy a sárospataki Rákóczi Múzeum tulajdonában lévő, régi perecsütést ábrázoló fotót. Mindenhol hangsúlyos az emberi jelenlét. A képek melletti felirat a Szabadtéri Néprajzi Múzeum jelenlegi arculati kézikönyve alapján készült el, megfelelő betűtípusokkal, betűszínnel és mérettel.

A molinók másik típusán feliratok olvashatók, ezeket kiállítások, interaktív helyszínek mellé függesztettük, így az erdőhorváti, Egres úti ház módszertani kiállítása mellé (Ismerd meg!), a filkeházi lakóházhoz (Próbáld ki!), az imolai istálló kiállításaihoz (Nézd meg!). Itt kérdéses volt a feliratok stílusa, frappáns jellege: végül a tegező formula mellett maradtunk. A molinók figyelemfelkeltő piros-fehér-fekete színűek.

A szabadtéri múzeumok esetén a termes kiállításokban használt feliratokat egyáltalán nem alkalmazzuk, kivéve a termes jellegű kiállításokat, kamara-kiállításokat. Sok esetben, tárgyak gyűjtése közben az az ajándékozók, eladók kérése, hogy egy feliraton szerepeltessük a tárgy utolsó tulajdonosát vagy származási helyét. Erre nincsen lehetőség, hiszen akkor az egész kiállítás feliratokkal lenne tele. Ez az oka annak, hogy a látogatók nem ismerik meg jól a tárgyakat, elnevezésüket, származási helyüket,

korukat. Ezt a hiányosságot kell, hogy pótolja a teremőr és/vagy pedig a különböző interpretációs anyagok és eszközök.

A következő információhordozó a tabló. Miért fontosak a tablók? Az enteriőröket magyarázó többletinformációk mellett vannak tablók, amelyeken olyan információk szerepelnek, amik nem lehetnének láthatóak, megérthetőek az enteriőrrel kapcsolatban az egyszerű szemlélődéssel, ezért szükséges a magyarázat: pl. egy malom belső szerkezetének működését illusztráló rajz olyan helyen, ahol nem látszik a szerkezet minden része. Az adatok azonban akkor is fontosak, ha a bemutatandó téma, enteriőr, szituáció megértése valamilyen háttértudást igényel. A tablókon lévő fotók, rajzok azonban egyszerűen csak hangulatot is felidézhetnek, kiegészíthetnek egy meglévő tudásanyagot.

A tablók a termes kiállítások alapvető interpretációs eszközei, ezeken szerepel az információk jelentős része, grafika, kép, szöveg, fotó és felirat különböző kombinációinak formájában. A szabadtéri múzeumokban azonban számolni kell azzal, hogy a fizikai körülmények miatt, a hőmérséklet és nedvesség hatására a papír alapú installációk hamar tönkremennek, ezért megfelelő hordozókon kell az információkat elhelyezni. Jó megoldás a plexi- vagy üveglapok alkalmazása, ami természetesen pénzügyi kérdés. Ugyanígy problémát jelenthet a tablók megvilágítása is, hiszen a félhomályos helyiségekben nem jut elég fény az olvasásukhoz, ehhez megfelelő világítótest beépítése szükséges, megfelelő háttér- és betűszínnel.

Tablókat magyarországi szabadtéri múzeumok enteriőrjeiben kevésbé alkalmaznak a szakemberek. Ennek egyik lehetséges oka, hogy a tablók falra függesztése megbontja az enteriőr egységét, az atmoszféráját, a hangulatot, amely a berendezés megtekintése nyomán kialakul a látogatókban – és ez a legfontosabb élmények egyike, amiért a Múzeumba jönnek. Idegen elemként élik meg a régi tárgyak között ezt a modern információhordozó eszközt. Nemcsak megbontja a látottakat, de az elhelyezése problémás lehet, mert mindenképpen valamilyen más, a berendezésbe tervezett tárgy helyére kell, hogy kerüljön, így funkcionálisan csorbul a lakáskultúra. Ilyenkor érdemes a hiányzó információt valamilyen formában pótolni, és utalni rá.

Belső térben elhelyezett tablókat Európa egyes szabadtéri múzeumaiban azonban bőven lehet találni. Ezekben az esetekben vagy nincsen enteriőr az épületben, és ez ad lehetőséget arra, hogy tablókat helyezzenek el a kiállításban, vagy pedig az enteriőrt egészítik ki információs tablókkal. Így Hollandiában, Arnheimben több olyan enteriőr is akad, ahol a belső teret és berendezést tablón megjelenített információkkal

egészítették ki: így egy malomban a malom keresztmetszetét, a hozzá kapcsolódó fényképfelvételeket és szövegeket állították ki. A hagyományos tablón kívül még parafatáblára erősített képeket is alkalmaztak ugyanitt. Példa az eszköz használatára még a finnországi Tampere: „Ha a lakásokban nincsenek emberek, akik az élettörténetüket elmondják, szöveget kell írni. Csak műtárgyakon keresztül több dolgot nem lehet bemutatni. További kérdés, hogy a szöveg papíron vagy valami más felületen olvasható. Az Amuri Museum of Workers' Housing-ban eredetileg kétrészes szövegeket terveztek. Az első részben szerepel a kor, név, szakma, és munkahely a lakosokkal kapcsolatban. Hamar kiderült, hogy több részletre van szükség a korabeli Tamperéről, Finnországról és a világról, hogy a bemutatott időt jobban meg lehessen érteni.”⁸²⁰

Azonban más, kreatív megoldások is élnek, ezeknek értékeléséhez érdemes a funkcióból kiindulni. Az elsődleges cél tehát plusz információ közlése, amit nem lehetne megtudni az egyszerű, szemlélődő látogatással. Erre fantáziadús holland példa egy enteriőr, amelynek fő témája a keresztelő. Ehhez az egyik asztalnál tányérokat helyeztek el, a tányérok fenekére is képek, szövegek kerültek, de fontosabb és nagyobb információhordozó maga az asztal, amelyen a tányérok körül szöveg olvasható. Ehhez azonban a látogatókat az asztal mellé kell engedni. Ugyanitt, az arnhemi múzeumban áll a Moroccan barakk, ahol több helyen lóg képekkel, szövegekkel kiegészített tabló, vagy egy-egy fontosabb tárgy mellett magyarázó, hosszabb felirat. A belgiumi Bokrijkban a plusz információkat egy növény-megismerési játékban egyszerűen zsákokra nyomtatták, vagy falra akasztott láda belsejében helyezték el. Az ételekkel kapcsolatos tematikus évükben pedig a különböző társadalmi rétegek különböző ételféleségeit bemutatva egy asztal két végét kétféleképpen terítették meg. Az információt a szegényebb rétegek étkérről vágódeszkára írták, míg a gazdagabbaké egy fehér menükártyán szerepelt. Enkhuizenben szintén feliratokkal, tablókkal olyan enteriőröket egészítették ki, amelyek bonyolult munkafolyamatokat mutatnak be, így például a mosodát. Ebben a múzeumban lapozgatón is szerepelt plusz információ, a lapozgató külön állványon állt, rajta érdekességekkel, fotókkal. Mindenképpen érdemes megjegyezni, hogy nemcsak tablókban érdemes gondolkodni, a hosszabb-rövidebb feliratokat fantáziadús megoldással különböző felületeken el lehet helyezni – ezek bizonyos esetekben jobban beleillenek az enteriőrökbe, mint a tablók.

---

⁸²⁰ Paula LEIONEN 2010. 152.

A látogatók a tablókkal kapcsolatban azonban semmilyen aktivitásra nem motiváltak, a leglényegesebb tevékenység, amit végeznek, az olvasás. Ez azonban csak korlátozott mennyiségű szöveg esetében működik, ha nagyon hosszúak a szövegek, el sem kezdik olvasni a vendégek, főként akkor, ha az idegen nyelvű fordítás is a magyar szöveg mellett van, és ez a szöveg mennyiségét látszólag növeli. Több szakirodalom taglalja a szövegek megfelelő hosszúságát, a karakterek számát. Más-más hosszúságú a bevezető szöveg, az átkötő szöveg és a felirat. A javasolt mennyiségek szövegfajtánként: főcímek: 3-8 szó, alcímek: 10-25 szó, témaszövegek: 50-60 szó, részletes szövegek: 60-80 szó, tárgyfelirat: 10-20 szó.⁸²¹ Ezeket az elveket próbáltuk meg követni a tájegység esetében is, a karancskeszi fonóban például a szöveg nem szembetűnő, hanem a fiókszerű installációban kapott helyet. A módszertani házban pedig hanganyagot és filmet is alkalmazunk sok-sok felirat helyett.

Azért, hogy a látogatókat motiváljuk a tablók elolvasására, az információk megismerésére, érdemes tehát odafigyelni a szöveg hosszára, de interaktív megoldásokkal élni ugyanilyen lényeges.

Az Észak-magyarországi falu tájegységben található tabló több ponton is, de főleg kamara-kiállítások részeként (ld. következő fejezet). Így a karancskeszi padkiállításához rendelve, a domaházi lakóházban a berendezés kialakításának körülményeit bemutatva, a szomolyai pinceház summás kiállításában, a cselédházban a négy külön időmetszetet értelmezve, alaprajzzal kiegészítve, illetve a felvidéki magyarság történetét reprezentáló szöveg-központú kiállításban. A módszertani kiállításban üvegre ragasztott szövegek, rövid átkötő szövegek, fülhallgatók és számítógépek találhatóak, de tablókat nem alkalmaztunk.

Ennek a módszernek az egyik előzménye a tállyai csizmadiaműhely kiállítása, ahol az enteriőrt tablók is kiegészítik. A tablókra a csizmadiacéhekről szóló információkon kívül szerszámokról rajzolt grafikák is kerültek, illetve kérdések a szövegek alapján a látogatóknak. A tállyai csizmadiaműhely kiállítása azonban átvezet egy másik témaköröz, mégpedig az enteriőrökben megjelenő kamarakiállítások kérdésköréhez.

Kamara-kiállítások – az enteriőrökön belül

Tulajdonképpen ide olyan példák tartoznak, amelyeknél a tablók és egyéb interpretációs eszközök keveredve jelennek meg az enteriőrökön belül, kisebbfajta

---

⁸²¹ VASÁROS Zsolt 2010. 128.

kiállításaként, mindezt azonban úgy, hogy az enteriőr nagyobb része megmarad, és csak egyes részletei tűnnek el, hogy átadják helyüket különböző interpretációs eszközöknek.

Persze feltehetjük a kérdést, miért van szükség ezekre a kis léptékű kiállításokra. A válasz ugyanaz, mint eddig bármilyen interpretációs eszköz esetében: az enteriőrben szükség van egyes témák bővebb kifejtésére, néhány részlet látogatókkal való megértetésére.

Természetesen erre az irányra is számtalan példát találunk Európában, ahol több helyen bevett szokás az enteriőrök kiegészítése – filmmel, tablóval, vitrinnel, illetve ezek különböző kombinációjával. Sajnos a magyarországi példák száma csekély, az enteriőr bontatlan egységének megtartása miatt. Az információk átadására azonban mindenképpen fel kell használni a lakóház egyes részeit, helyiségeit, sarkait, ahová berendezési tárgy nem vagy csak korlátozott számban kerülhet.

Az Észak-magyarországi falu tájegység esetében több ház esetében beszélhetünk hasonló kiállításokról. A már említett novaji lakóház interaktív kamrája az első példa, itt a sütőformából rendezett kiállítás a kalácssütyéről szóló film vetítését egészíti ki.

Ugyancsak kiállítás jelenik meg a szomolyai pinceházban, a summások életkörülményeit bemutatva. Nem elég az enteriőr, a summásmunka megértéséhez több háttér-információ szükséges. Ezért a pinceház konyhájában és borházában kisebb kiállítás van, a szobai enteriőr teljes egészében megmaradt, így egy kombináció jött létre. A hitelesen berendezett borház eleve nehezen látható és látogatható, mivel a konyhát le kell zárni – ha ugyanis a borházig elmennek a látogatók, a műtárgyvédelem megvalósíthatatlan a konyhai edényeket tekintve. Ezért nem veszítünk a műtárgyak kivonásával, viszont nyerünk az enteriőr mélyebb értelmezésével. A kiállításnak több eleme van: a konyhában, a bejáratnál általános bevezető leírás található a summásmunka lényegéről. A summások az ország több uradalmában vállaltak munkát – a következő tabló egy térkép, amelyen azokat a településeket jelöltük, ahol a bükkaljai summások az országban munkát vállaltak. A konyhában ezen kívül két fülhallgató kapott helyet, a hanganyag-részletek a summások életének különböző aspektusaival ismertetik meg az érdeklődőket. A feliratokat tárgyak egészítik ki, a mellettük lévő szövegek az életmód egyes részleteivel kapcsolatosak. A borház egy mini-vetítő, ahol a képernyőn summásokkal felvett interjúkból készített filmfelvétel látható. Így a kiállítás azoknak is szolgál érdekességekkel, akik kevesebb időt töltenek el a pinceházban, de azoknak is, akik mélyebben érdeklődnek a téma iránt. De mindenképpen ráirányítja a figyelmet a szobabeli szituációra, ami a summás édesapa készülődését mutatja be –

azoknak a tárgyaknak az összekészítését, amelyek szükségesek számára a hat hónapig tartó munkához. A tárgyak listája lényeges elem, ezért az egy tablón feltüntetve a szobai bejárat mellett olvasható.

Kiállítás kerül a karancskeszi lakóház enteriőrjének két pontjára: az egyik a pitvar, ahol a szituációhoz, vagyis a fonóhoz kapcsolódóan több interpretációs elem kapott helyet. Itt több grafika és írott szöveg szükséges, de ezeket nem tablón akartuk megjeleníteni. A tablót egy olyan szekrényszerű installáció váltotta fel, ahová egymás alá lehet plexilapokat beereszteni, és a látogatóknak kell kihúzogatni a lapokat, hogy megtekinthessék a rajtuk lévő információt. Mivel a fonó már nem ismert szokás, ennek bizonyos aspektusait mutatja be a kis kiállítás. A plexilapokon a fonás eszközeit, illetve a fonás folyamatának szakaszait mutatjuk be. Így nemcsak mint szokás, de mint tevékenység is megjelenik a fonás. Ami még lényeges a fonással kapcsolatban, az az alapanyag: vagyis mi kerül a guzsalyokra, és mi kerül le róluk. Ezek megismerését keretekbe erősített, tapintható anyagok biztosítják. A pitvarba az interpretációs eszközök miatt nem kerültek műtárgyak. Sajnos, amennyiben teremőr nélkül látogatható enteriőrt rendezünk, egyébként sem lehet eredeti tárgyakat itt elhelyezni, ezért a szintén teremőr nélkül használható interpretációs elemek maximálisan kihasználhatók a kiállítás egészét tekintve.

A karancskeszi lakóházban azonban más kiemelendő téma is van, így az istállóba is került egy kiállítás, ezért itt szintén nem található műtárgy. A Karancsvidéken elterjedt gyönyörű, áttört díszítéssel díszített padok megjelennek a szobai berendezésben, de nagyobb hangsúlyt kapnak egy kamarakiállítás keretein belül. A múzeumi anyagban meglévő eredeti padok közül további hármat tudunk kiállítani ebben a helyiségben. A falakat körben a padokon jellemző motívumok kinagyított változata díszíti, a padokat tablón megjelenő szöveg mutatja be tapintható, hiteles másolatként elkészített padhátbetétekkel kiegészítve, a külső falon.

Műételek kérdése – a részletek kidolgozásának fontossága

Az Észak-magyarországi falu tájegység enteriőrjeinek kidolgozásakor felmerült a lehetőség, hogy bizonyos ételféleségeket különböző módszerekkel megjelenítsünk a házakban. Ennek több oka is van: sok tárgy (kenyértartó rács, tojástároló edények, terménytároló hordók) funkciója nem értelmezhető a benne tárolt ételféleség bemutatása nélkül. E mellett a táplálkozáskultúrához kötődő enteriőrök (pl. erdőhorváti pereg sütésének, márianosztrai disznótornak a megjelenítése) tárgyegyüttese a hozzá

kapcsolódó ételekkel kiegészítve válik teljesen megérthetővé: így az erdőhorváti pereg sütésének bemutatásához kész peregok kellettek, a gyúrotáblán a még sületlen darabok láthatók; a márianosztrai disznótoros asztalon pedig a disznótorra készített ételek egészítik ki a terítéket.

De hogyan oldható meg a kivitelezés? A legtöbb esetben látványért felelős szakemberek által készített műételeket használunk, ennek az európai múzeumok és szabadtéri múzeumok esetében nagy hagyománya van.⁸²² De mik azok az ételek, amelyeket megtalálni a külföldi múzeumok kiállításában? Ők hogyan oldják meg ezt a problémát? A hollandiai Arnhem szabadtéri múzeumában a sajtokat fagolyók vagy műsajtok helyettesítik, sárgára festve sorakoznak a bolt polcain. A tojástartóban kifűjt tojások állnak, a megterített asztalokon műanyagból kenyér- és süteményfélék, zöldségek és gyümölcsök találhatóak. A műanyagból készült ételféleségek mellett azonban vannak légmentesen lezárt, üvegtetejű befőttes üvegekben igazi savanyúságok és beföttek is. A múzeum a műanyag zöldségeket a Mezőgazdasági Egyetem leselejtezett demonstrációs modelljeiként kapta meg. A legérdekesebb étel azonban a napjainkat (2000-es év) bemutató farmház (Farm House) konyhája, ahol leveses csészében zöldségleves áll. A műételeket néhol igaziak egészítik ki: így zöldségek például, de több helyen látni a vázákban igazi növényeket is, bár esetenként műanyag virágok is előfordulnak.

A londoni Imperial War Museum-ban a második világháborús éveket bemutató kiállítás egyik szemetesében műanyagból készült ételmaradékok bújnak meg, és idézik fel a bemutatott korszakot. A hollandiai Enkhuizen szabadtéri múzeumban már egész boltok kínálata van műanyagból elkészítve: hiszen a cukrászda, a pékség és a hentesbolt termékeinek egy része csak műanyag imitáció. A granadai berendezett és a nagyközönség számára látogathatóvá varázsolt, in situ megőrzött barlanglakásokban (Center for the Interpretation of Sacromonte) több helyen igazi növények lógnak és teszik életszerűbbé az enteriört. A példákat tovább lehetne sorolni, egy azonban biztos: a műételek egyre nagyobb teret hódítanak a szabadtéri múzeumokban és a termes múzeumok enteriőr-jellegű kiállításában. Természetesen van ellenpélda is a műételek használatára, a Tampere-i múzeumban csak akkor tervezik a műételek enteriőrbe illesztését, ha azok eléggé realiztikusak.⁸²³

---

⁸²² Tanulmányút 2007-ben: Belgium – Bokrijk, Hollandia: Arnhem, Enkhuizen.

⁸²³ Paula LEIONEN 2010. 153.

A tájegységben kiállított műanyagok restaurátor szakemberrel egyeztetve műtárgyvédelmi szempontból megfelelő összetételűek és moshatók, ami üzemeltetés szempontjából fontos kritérium. A kereskedelmi forgalomban kapható műanyag gyümölcsök használatát több okból is elvetettük: a megvásárolható szőlőfürtök például rendkívül nagyszeműek, így nem hitelesek, ha a Tokaj-hegylán dokimentált szokást, a szőlők kamrában történő tartósítását mutatjuk be: egészen egyszerűen nem ilyen szőlőfajtát találunk az eredeti helyen. Felvetődhet ilyenkor a kérdés, hogy a szőlőtartósítás egyik módja élvez előnyt, vagy kockáztatjuk a látogatók kritikáját, akik könnyen felismerhetik a nem megfelelő gyümölcsöt. Az áruházakban kapható műzöldségekre és gyümölcsökre pedig egyre inkább szükség lesz, hiszen ki tudja finanszírozni a rengeteg hagyma, krumpli vagy alma bemutatását? Ezekkel kapcsolatos további kritika, hogy nem elég életszerűek, sokszor rikító színvilágúak.

Azonban ételeket nemcsak műanyag formájában lehet az enteriőrökbe helyezni: a kifűjt tojások kiválóan szemléltetik a tojástároló edények funkcióját, és a kamrákban is elhelyezhető több szárított gyógynövény, ami nem vonzza a kártevőket. Az uborkás üvegekbe savanyú uborkát tartalmazó üveg fotójának nyomtatott verziója kerülhet megfelelő méretben, így a távoli szemlélőnek egyáltalán nem tűnik fel, hogy igazi vagy papírra nyomtatott uborkát lát – ez így történt a tájegység erdőhorváti lakóházában is. Ugyanígy megoldható a befőzött paradicsom, de bármilyen savanyúság vagy befőtt bemutatása nélkül, hogy romlandó ételt helyeznénk el a kiállításban. A lekvárokat rejtő cserépszilkéket elég egy zsírpapírral lekötözni, máris használatban lévő cserépedény illúzióját keltik. Több helyen éltünk azzal a lehetőséggel, hogy mivel a kutatások szerint a megszegett kenyér, kenyérendőbe csavarva a stelázsra állt, így kemény háztartási papírt tekertünk össze, vászonba csavartuk, és a stelázsra helyeztük. Így a stelázs is sokkal élethűbb képet mutat, hiszen nemcsak a szokásos edények kerülnek a polcra, illetve lehetőséget biztosítunk a teremőrnek arra, hogy a megszegett kenyérről, annak fontosságáról, tárolásáról, a hozzá kapcsolódó hiedelmekről beszéljen. Természetesen mindez megvalósítható a kamrai kenyértartó rácsok/polcok esetében is, de a teknőben sorba állított kenyerekkel kapcsolatban is, hiszen itt nagyon sokszor a kenyér sütőabrosszal letakarva várta, hogy megszegejék. Ezáltal rögtön egy élethűbb kamrát kapunk, hiszen nem árválkodik üresen egy nagyméretű tárgy. A kenyerekhez hasonlóan zsírpapírba csomagolt sajtot is rejthet a stelázsipolc, így papírtörölt összeragasztva ezt is könnyedén megvalósíthattuk, ez történt a nemesradnóti enteriőrben. Már korábban is alkalmazták a muzeológusok (Zentai Tünde, Dél-Dunántúl tájegység enteriőrjei) azt a

módszert, hogy a kamrai vászontarisznyába tömőanyagot tettek, hogy élethű enteriőröket alakíthassanak ki. A nemesradnóti lakóház berendezéséhez végzett néprajzi kutatás során például kiderült, hogy rengetegféle élelmet, terményt tároltak ilyen zsákokban, így a kitömött változatok felakasztásával nagyon jó összhatást értünk el. Szintén megvalósítható az is, hogy barna papírzacskókat helyezünk el a berendezésben, hiszen ilyenben mérték ki azt a kis mennyiségű cukrot, amit a boltban vásároltak régebben. De volt olyan példa is, ahol nagyobb papírzsákra volt szükség a berendezéshez – pl. a fotók alapján kialakított domaházi lakásbelsőben, ahol a kamrai komódot ábrázoló fényképen láttam meg a papírzsákot.

Azonban hosszú gondolkodás után is nehéz kitalálni, hogyan jelenítsünk meg bizonyos terményeket a berendezésekben, holott a terménytárolók a kamrák fontos részei, sokat nyernénk azzal, ha erre megfelelő módszert dolgoznánk ki.

Vannak azonban olyan tárgyak, növények, élelmiszerek, amelyek nem kártékonyak, így könnyű szívvvel felhasználhatók rendes valójukban is: erre korábbi példa a Dél-Dunántúl tájegység faddi házának kamrájában a felfűjt kacsanyak, vagy a Felső-Tiszavidék tájegységben az uszkai ház kamrájának igazi befőttjei, a már korábban említett gyógynövényeket nem is említve. A házon kívül nagyobb tér nyílik a növények felhasználására, hiszen az eresz alatt paprika-, kukoricafüzér lóghat, ezek még akkor sem ártalmasak a műtárgyakra nézve, ha történetesen kártevők költöznek bele. Maga a fűszerpaprika még a berendezésben is elhelyezhető, így tettünk az erdőhorváti kabolás kemence melletti suttal is, ahová paprikafüzért akasztottunk. A lehetőségek sora, ha nem is végtelen, de rendkívül hosszú. Ügyelni kell azonban arra, hogy még a kiszárított, esetleg lelakkozott, konzervált, üveg alatt megőrzött kenyérféleségekbe is beköltözik előbb-utóbb a kártevő, így élvezhetetlenné válhat a kiállítás, szomorú példa erre a komáromi erődben található kenyérmúzeum, hivatalos nevén Sütőipari Emléktár gazdag gyűjteménye.

Ez a megközelítés az enteriőr részletes kidolgozásán alapszik és egy életszerű, realiztikus összkép elérését tűzi ki célul. Ebből a szempontból tulajdonképpen interpretációs eszköznek tekinthető a műétel, hiszen ennek segítségével értelmezünk szituációt, tárgyfunkciót. Európában élő megoldás, hogy az enteriőröket living history módszerével élve interpretátorok használják: a kiállításban főznek, sütnék a konyhászobát felhasználva, és így telítik élettel a berendezést, mutatják be a különböző ételféleségeket. Ehhez szükség van rengeteg demonstrációs tárgyra, és arra, hogy az épület alkalmas legyen arra, hogy a látogatók betérjenek, körülnézhessenek. Ennek

egyik már régóta élő szentendrei megvalósítása a Kisalföld tájegységben található süttői lakóház, ahol mézeskalács sütését tekinthetik meg folyamatában az érdeklődők. Itt azonban a sütést végző személy nem játszik, nem tesz úgy, mintha az enteriőr és a korszak része lenne. Ebbe a sorba csatlakozik most már az erdőhorváti enteriőr, ahol az interpretátor pereceket süt.

A műételek kivitelezése azonban korántsem egyszerű. A műanyag megválasztásán túl – ami a megfelelő szakember feladata – fontos, hogy megfelelő minta álljon rendelkezésre. Az Észak-magyarországi falu esetében meg kellett szervezni a novaji lakodalmas kalács lesütését, majd eljuttatását a látványtervezőhöz. Ugyanígy kellett eljárni az erdőhorváti perecekkel és az „egyszerű” kenyerekkel is. Ehhez azonban szerencsére is szükség van, hiszen nem mindent lehet már elkészíttetni a helyiekkel, akik tudás vagy megfelelő eszközök hiányában már nem tudnak segíteni. Ha azonban sikerül kivitelezni a sütést, érdemes filmen dokumentálni a folyamatot, ezt később jól lehet használni a különböző programok kialakításánál. Mindez alapos tematikus kutatásra épül.

Ha nincsen eredeti étel, mire lehet támaszkodni? Fontos szerepet kapnak a fényképek, de ezeket érdemes leírásokkal párosítani, hiszen a méret, a tapintás és a szín nem feltétlenül olvasható le a fotóról. Így nehézséget jelent a fekete kéményben fényképezett feltekert, füstölt háj fotójának értelmezése, egyedüli megoldásként az eredeti megszerzése marad, vagy a leírások alapján való kivitelezés.

Nem egyszerű egy disznótoros vacsora és egy disznóölés termékeit bemutatni – ez volt a feladat a márianosztrai enteriőr kapcsán. Hurkát, kolbászt, disznósajtot bármikor elő lehet állítani, de a helyi receptek, szokások folytán az ételek külső megjelenése nagyon eltérő lehet, így terveztük egy helyi disznóölésen tájékozódni, és segítséget kérni. A márianosztrai zsemlés-véres hurka milyensége csak akkor derül ki, ha a hozzáértő helyiek elkészítik, így kerülhet később a Múzeumba a késztermék. Sajnos nem sikerült olyan embert találni, aki vállalta volna a tervezett filmezést és a régi, hagyományos ételek készítését, így a márianosztrai disznótoros darabjai általános képet mutatnak. A márianosztrai disznótor esetében két funkcióban jelennek meg az ételek: az elkészített disznóságok a kamrában állnak, hurka- és kolbászkarikák az asztalon, disznósajt a prés alatt. (Ezekhez kapcsolható a teknőben, de abrosszal letakart szalonna is, ami tulajdonképpen műszalonna nélkül megvalósítható.) A másik fontos felhasználási terület pedig a szobai asztal, ahol a disznótoros vacsorát keltjük életre. A látványtervezővel egyeztetve ötletek egész sora bontakozott ki a vacsora-asztal

bemutatását illetően (függőlegesre állított asztal, ahová minden evőeszköz fel van ragasztva, projektorról vetített asztal, gipszből kiöntött, már-már képzőművészeti alkotásként megjelenő asztal), végül a hagyományos megoldásnál maradtunk, ehhez viszont mindenképpen szükségessé vált a disznótor ételeinek elhelyezése. Még fontosabb azonban, hogy amíg hasonló technikákat nem használt a Múzeum, nem volt szükség a disznóölés részletes kutatására, az új, beemelt információkhoz alapos háttér munka elvégzésére volt szükség a disznótoros vacsora megjelenítéséhez, hiszen nem mindegy, mit teszünk ki az asztalra, illetve mit mivel, hogyan ettek eleink a reprezentált 1920-as években. A savanyúságot külön ették, vagy egy tányérból? Az ételeket külön szolgálták fel, személyenként, vagy mindenki közös tálból vett? A kenyeret az asztalra tették? Maguk vágtak a vacsorához, vagy voltak felvágott szeletek? Minden fogást az asztalon hagytak? Ezeken az apróságnak tűnő részleteken kívül azonban más, alapvetőbb kérdések is felmerültek: mindenki külön pohárból ivott? Kölcsönkérték asztalterítőt, evőeszközt a szegényebb rétegekhez tartozók is a vacsorához? A saját bicskájukat használták az emberek? Mindez nem feltétlenül tűnik fontosnak, ám a részletek megismerésével közelebb kerülünk a mindennapok megismeréséhez is! A megfelelő néprajzi kutatásokat ehhez elvégeztem, az interjúkat kiegészítettem a Néprajzi Atlasz két közeli gyűjtőpontjának adataival, így alakult ki a végső berendezés eszközök és műételek szempontjából.

Az erdőhorváti pereg sütésével kapcsolatban szó esett arról, hogy a perecek mennyire fontosak a hiteles kép kialakításához. Ezekből azonban több száz darab kell ahhoz, hogy megfelelő képet mutasson az enteriőr. Így vannak olyan részletek, amiket a perecek kiiktatásával oldunk meg: eredetileg a tizesével felfűzött pereceket zsákokba pakolták, mielőtt eladásra vitték volna – itt a zsákokat háztartási papírral tömtük ki, hogy a félig teli zsák a perecekkel félig rakott zsák illúzióját keltse. Ugyanígy jártunk el a karosláda mellé állított lisztes zsákkal is, amelyben szintén a lisztet imitálva papírokat tömtünk. A gyúrotáblára sólisztgyurmából készültek nyers perecek, az asztalon kész perecek halma látható, így szinte minden munkamozzanathoz hozzá lehet társítani a látványt.

A perkupai lakodalmi vacsora esetében merült fel, hogy a poharakban bort kellene imitálni, erre vonatkozóan megbeszéléseket folytattunk a restaurátorokkal, hiszen több megoldás is szóba jött és mindenképp meg kellett felelni a műtárgyvédelmi szempontoknak. A bordó papír pohárba hajtogatása sajnos nem esztétikus látvány, az üvegfesték alkalmazása műtárgy esetében nem tanácsos – demonstrációs tárgyként

megszerezni ennyi poharat lehetetlen – így végül ebben az enteriőrben nem jelent meg, csak a vászonnal letakart sütőforma és teknő – amely a narráció alapján süteményeket rejt.

A műételek készíttetésének a pénzügyi lehetőségek szabnak határt, ezért érdemes az olcsóbb, de praktikus megoldásokat fejleszteni, hiszen a részletek élővé tételével még több információt tudunk átadni. Azonban a kérdés taglalásával elértünk egy fontos problémakört, mégpedig a részletek kidolgozásának fontosságát. Bár nem minden európai szabadtéri múzeumban jellemző, hogy a legapróbb tárgyig mindent elhelyeznek az enteriőrben, Magyarországon idáig ez volt a bevett szokás. A részletek beépítésével próbáljuk meg élethűvé tenni azokat a berendezéseket, amelyeket másképp nem tudunk életre kelteni. A részletek azonban nem feltétlenül jelentenek ételeket! Sok olyan apróság is van, ami a lakásbelső sterilizációját szünteti meg.⁸²⁴

A részletek kidolgozása – életteli, kevésbé steril enteriőrök létrehozása, installáció és a berendezések

A részletek tovább fokozzák a látogatói élményt, segítenek a személyes jelenlét, a mindennapiság érzetének kialakításában. Érdemes tehát már a kutatás során hangsúlyt fektetni a kisebb tárgyak mibenlétére, elhelyezésének és használatának szabályaira. Az apróbb tárgyak, kiegészítők azonban nem mindig műételek. Ebben az esetben beszélhetünk installációról is, ami sok esetben szintén a tárgyak funkcióját értelmezi, de már közel visz bennünket a berendezés kérdéseihez is.

Maga az installációs tárgy két csoportra osztható. Az egyikbe azok tartoznak, amelyek tárgyi mivoltukat már elvesztették, míg a másik csoportba olyan tárgyak tartoznak, amelyek teljes értékű tárgyak, viszont nem demonstrációs tárgy és nem műtárgy státuszúak.

Az első csoportba sorolható például a fűtéshez előkészített fahasáb, ami a kemence melletti falárába/kosárba téve nemcsak az enteriőrt öltözteti, de az adott tárgy funkcióját is értelmezi, vagy a világítás céljából a kemencéhez készített fokla (pl. Erdőhorváti). Ugyanígy egy-egy mesterség bemutatásánál a keletkező hulladék vagy az alapanyag enteriőrbe helyezése szintén javít a berendezésen. Éppen ezért a noszvaji hátikosár fonásánál a szobában álló vonószék mellé faforgács szükséges, míg a gádorban előkészített karók és ágak kapnak helyet, amelyek alapanyagul szolgáltak a mesternek. Ennél a példánál maradvánál érdemes megemlíteni a félkész kosarakat is,

---

⁸²⁴ Ennek megszüntetésére szükség van műhelyekben maradékok, hulladékok elhelyezésére. Jerzy CZAJKOWSKI 1981. 82.

amelyek szemléltetik a kosár fonásának különböző fázisait, egy munkaszituációban bemutatva azonban nem természetellenesek. (Hasonló példa a Felföldi Mezőváros tállyai lakóházának csizmadiaműhelye, ahol a csizmadia munkaasztala, a pangli alatt bőrhulladékok vannak leejtve, illetve a falon az eredetiek alapján elkészített papír sablonok vannak felakasztva, a műhelyben félkész termékek vannak elhelyezve, mintha azokon a mester és a segédje felváltva dolgoznának.). Ugyancsak félkész terméknek szántam a szomolyai enteriőrbe tervezett, recerámára kifeszített rececsipkét, amely folyamatában érzékelteti a recekészítést. A domaházi családtörténetet felgyűjtve érdekes adatra bukkantam: a berendezéshez tartozott egy kecskebőr, amiről kiderült, hogy azért volt megtalálható a háznál, mert az unoka egyszer nagyon meghűlt, és nagyapjának azt ajánlották, kecsketejjel itassa a kislányt. Ezért elkezdtek kecskét tartani, és ennek a bőrét később felhasználták a berendezésben is. Ezért a berendezés összeállításakor szert tettem egy kecskebőrre is, ami nemcsak öltözteti az enteriőrt, de különleges története folytán személyes jelleggel is felruházza. Ugyanígy jártam el a novaji berendezés esetében is, ahol báránybőr volt a sutban, ezen aludtak a gyerekek. A következő példa, ami gazdagította a berendezéseket a mosogatáshoz használt kőpor. Erre vonatkozóan a túlnyomórészt kőépítkezéses Tokaj-hegylán (Erdőhorváti) és Bükkalján minden interjúban rákérdeztem, így egyértelmű volt, hogy a konyhákban, zománcos tálban elhelyezhető a kőpor, hogy színesítse a berendezést. Ezek a kiegészítők mind-mind rendkívül fontosak, mivel mindennapivá varázsolják az enteriőrt. De nemcsak a félkész termékek, a nyersanyagok is segítenek.

A teljes értékű tárgyként megjelenő installációs elemekre rengeteg példa akad az Észak-magyarországi falu tájegység enteriőrjeiben. Így több tükör mellé beszúrtam kisebb-nagyobb szentképeket, a szomolyai enteriőr esetében pedig kézzel írott levelek színes, élethű másolatát. Az erdőhorváti komódon egy csorba, keménycserép tálba cernát, gombot pakoltam, hogy a tárgy funkciója érthetővé váljon. Már korábban alkalmazott módszer, hogy a húsvéti szentelt barkát szentkép mellé szúrva, vagy vázába helyezve mutatjuk be, ez mindenképpen követendő megoldás, lehetőséget teremt a húsvéti programok alatt plusz információréteg lefejtésére.

Az installációs elemek közül fontos megemlíteni a virágcserepeket. Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén és Nógrád megye múzeumaiban járva, a régiségkereskedők polcain kutatva kerestünk észak-magyarországi virágcserepeket, míg végül a Herman Ottó Múzeum raktárában bukkantunk megfelelőkre, illetve egy felvidéki régiségkereskedő tárgyai között. Az előbbieket fényképen dokumentáltuk, a méreteket

rögzítettük, az utóbbiakat az intézménynek megvásároltuk. De hogyan alkalmazható 1-2, megőrzésre való darab? Fazekasmesterrel vettük fel a kapcsolatot azért, hogy elkészítse a cserepek másolatát, illetve rekonstrukcióját így a kész virágcserepeket az enteriőrben igazi növény beültetésével tudjuk kihasználni, az eredeti cserepeket pedig a műtárgyállomány részeként tudjuk megőrizni. Azért is volt szerencse, hogy többféle cserepet találtunk, mert így nem egyféle darabról készült megegyező másolatot kellett kiállításba helyezni. Ugyanígy palántákat is nevelgethetünk egy-egy lyukas, nem műtárgyként beletározott zománcos lavórban, és zománcos edénybe, vödörbe ültetve több növényt is elhelyezhetünk, ahogyan ezt már több regionális szabadtéri múzeum és tájház esetében megoldották.

Szintén installációs tárgynak számítanak a még meglévő leírásokon, múzeumi darabokon vagy fotókon alapuló, csuhéból vagy gyékényből fonott tárgyak. Ilyenből is több került a tájegység berendezéseibe, például ipoyszalkai asszonyokkal terveztük elkészíttetni a márianosztrai enteriőrhöz szükséges kukoricasustya lábtörlőket, ágy elé való kilépőket és csuhészatyrokot. A másolatok illetve rekonstrukciók elkészítésére ebben az esetben a legmegfelelőbb helyi, hozzáértő mesterek segítségének igénybevétele, hiszen már találkoztak ezekkel a tárgyakkal, könnyebben elkészítik a másolatot.

Installációs tárgynak számít például a szentelt gyertya, szalaggal összekötve, ezeket némely településen a falra akasztották ki, és nem a fiókban tárolták. Régi, vagy réginek kinéző viaszgyertya beszerzése korántsem egyszerű, érdemes gyertyamártóhoz fordulni, aki hagyományos technikával tud készíteni a kiállítás számára gyertyákat.

Különös formája az installációnak a nemesradnóti enteriőrben elhelyezett karácsonyfa. Ebben az esetben sajnos élő fát nem tudtunk használni, hiszen állandó cseréje szinte lehetetlen, a korábbi, faddi karácsonyi gally példájából tudjuk, hogy üzemeltetési szempontból az eredeti fa nem fenntartható, a száraz gally kínos látványt nyújt. Ezért műanyag fenyőt vásároltunk, aminek textúrája a szobai bejáratból nem látszik. Ehhez a néprajzi kutatások alapján fatalpat készíttettem a Múzeum ácsműhelyében, majd szintén a kutatások alapján feldíszítettük. Fontos volt tudni, milyen díszeket használtak az 1930-as években, hiszen ezeknek egy részét ki kellett váltani, mert ehetőek voltak. Így a műtárgyakra a kártevők által veszélyes ezüstözött diót kibelevve és újra összeragasztva akasztottuk a fára, a meglévő papír karácsonyfadíszekből szkennelt, hiteles másolatot tettünk fel, a házilag főzött szaloncukrot hungarocellel helyettesítettük: az ebből vágott kis téglákat sztaniolba,

zsírpapírba csomagoltuk. A meglévő üveg gömbdíszeket felhasználtuk, a következő lépés kisméretű műanyag almák beszerzése, mivel ezek kaptak még szerepet a díszítéskor. Így állt össze a karácsonyfa, ami egészen speciális hangulatot teremtett az enteriőrben.

A külföldi példák között már megtalálhatók a kitömött állatok is, persze csak belső térben, a kisebb méretű példányok, ezeket szintén installációs tárgyaknak tekinthetjük. Miért is lehet ennek jelentősége? Az arnhami Moroccan barakkban az emberek, állatok egy térben éltek, ennek legpregnánsabb bemutatása az állat elhelyezése az enteriőrben. A magyarországi viszonyok között akkor van értelme hasonló bemutatónak, ha például a libák, csirkék szobában folyó keltetését akarjuk reprezentálni – ugyanis több helyszínre (szobai ágy, pad alá) kerülhetnek úgy keltető kosarak, hogy azoknak használata nem válik világossá a látogatók számára. Ártalmas-e a kitömött állatból kipárolgó vegyszer a műtárgyakra? Nem válik művivé a berendezés az állatoktól? És nem utolsó sorban, mennyi pénzbe kerül ezeknek a kihelyezése?

Külön csoportot képeznek a papír alapú installációs tárgyak. Egyáltalán a papírtárgyak gyűjtése komoly problémát és kihívást jelent. A múzeumi raktárakban, adattárakban, könyvtárakban többféle papír található, de még így is kevés ahhoz képest, amennyi papíráru egy-egy 20. század elejéről származó katalógus lapjain megfigyelhető, és ezért feltételezhető, hogy a háztartásokban is jóval több papíráru volt megtalálható. Sajnos ezek nagyon hamar tönkrementek, eldobták, vagy elégették őket, ráadásul vékony papírra voltak nyomtatva, 1-2 éves használatra tervezték őket.⁸²⁵ Ezért papíripari múzeumokat is megkerestem, sajnos kevés eredményt hozott ez a megmozdulás. A papírokat ezért más módon kellett összegyűjteni, megkeresni. Célzottan gyűjtöttünk az Észak-magyarországi falu tájegység előkészületi szakaszában papír falvédőket, stelázsi csíkokat házaknál, régiségkereskedőknél, padlásokon, talán ezek a legfontosabb olyan tárgyak, amelyek az enteriőrökhöz szükségesek, öltöztetik azokat. Nem csak direkt módon lehet ezeket a tárgyakat megtalálni, sokszor rejtett helyen vannak: fényképek, szentképek mögött tömőanyagként behajtogatva is.

A papírok felkutatását követő következő probléma, hogy általában kis darab, vagy sérült példány kerül elő, ami semmiképpen nem használható az enteriőrben, hiszen csak egy stelázsi polcra több méterre van szükség a polccsíkokból, illetve nem is érdemes kitenni egy-egy papír emléket műtárgyvédelmi szempontok miatt, hiszen meg

---

⁸²⁵ SABJÁN Tibor 2006. 43.

kell őrizni azt. A Felföldi Mezőváros tájegység lakásbelsőihez és mádi boltjához (zárjegyek, címkék, polccsíkok áruként) készített Sabján Tibor először olyan számítógépes rekonstrukciót, amelynek alapján speciális méretben, különleges papírra nyomtatva kivitelezhetővé vált nagy mennyiségű papír előállítására még akkor is, ha csak nagyon kis darab papír alapján lehetett dolgozni.⁸²⁶ Ez azért is megfelelő megoldás, mert nem műtárgyat vágunk el és hajtunk össze a kiállítás felöltöztetése miatt. A beszkenelt darabokat digitálisan tisztítani és javítani is lehet,⁸²⁷ a motívumokat eredeti méretben rekonstruálni, sokszorosítani, így lehetővé válik a nyomtatásuk is, ez utóbbi csak speciális papírra, nyomdában kivitelezhető.

Mik pontosan azok a papírtárgyak, amelyekre érdemes odafigyelni? A már említett polccsíkok máig divatosak, korábban is volt egyszerűbb és díszesebb kivitelezésű is közöttük. Az Észak-magyarországi falu tájegység noszvaji barlanglakásában olyan polccsíkot helyeztünk el, amely tulajdonképpen egyszerű háztartási papírból készült, különböző, ollóval vágott mintákkal kidíszítve – itt nem volt feltétlenül szükséges a nyomtatott darabok használata. A csíkok maradványa sokszor rajta marad a polcon, így érdemes figyelmet fordítani erre is, hiszen ebből a vágás mintájára lehet következtetni. A polccsíkokat nem csak a polcokra használták, Zemplénben archív fotók tanúsítják, hogy a belső fűtésű kemencék mellett a falra felszegelt polccsíkokra akasztották fel az edényeket, hogy azok ne közvetlenül a fallal érintkezzenek.

Ezen kívül nagyon fontosak a falvédők, amelyeket konyhában, szobában egyaránt alkalmaztak, asztalok, ágyak mellett. Ezeknek két típusa is megtalálható volt a paraszti háztartásokban, az egyik fajta a méterben árult falvédő, geometrikus, színes, virágos mintákkal. A másik csoportba olyan falvédők tartoznak, amelyek képeket ábrázolnak (most eltekintek a zománcozott lemez falvédő bemutatásától). Ezt dokumentálják Gönyey Sándor két világháború közötti, barlanglakásban készített felvételei is, ez azért meglepő, mert a szegénységgel azonosított barlanglakók lakáskultúrájához is hozzátartozott ez a díszítő elem már viszonylag korán.

Lényeges elem volt az újságpapír, ezzel bélelték ki a fiókokat, vakablakok alsó részét, konyhai tálasok polcait, ezeket könnyen elő tudtuk állítani, hiszen egy pár régi újságdarab beszkenelve és kinyomtatva elegendő volt – ilyeneket használtam fel az erdőhorváti enteriőr rengeteg vakablakában.

---

⁸²⁶ SABJÁN Tibor 2006. 43-45.

⁸²⁷ SABJÁN Tibor 2006. 43.

A fentiekén kívül fontosak a papírzacskók, hiszen ilyenben is állhatott liszt, mag, élelmiszer, ezekből több méret is létezett. A papírzacskókon kívül a papírdobozok is helyet kaptak a berendezésekben, de sajnos ezeknek a gyűjtése rendkívül nehézkes. A régiségvásárokon (Észak-Magyarország: Eger, Miskolc 2007-2009) megjelenő kínálat kizárólag az 1950-es éveket követő bonbonos dobozokra korlátozódik. A 20. század második felétől több helyen a kiürült bonbonos doboz szolgált különböző tárgyfeleségek tárolásához, manapság több ezer forintért kínálnak üres csokoládés dobozokat az 1970-1980-as évekből.

A már előzőleg említett szentképeken kívül (amelyek a tükör mellé vannak beszúrva) a képeslapok, levelezőlapok használata is indokolt lehet olyan belsőben, ahol megfelelő a kiállítási idő és a társadalmi-gazdasági státusz. A képeslapok hatalmas gyűjteménye Szerencsen, a Zempléni Múzeumban nagy segítséget jelenthet bármilyen tájháznak, múzeumnak, hiszen itt témák, helyszínek alapján több százezer képeslapot találhat az érdeklődő. Minden esetben érdemes az eredeti darabokat megtartani, és szkennelt, nyomtatott változatot kiállítani.

Korábban, a már említett csizmadiaműhely berendezésekor kerestem meg először az Országos Széchényi Könyvtár kisnyomtatvány táráát, ahol kis szerencsével lehet találni olyan darabokat, amelyeket másolatban szintén ki lehet helyezni az enteriőrbe. Így sikerült a bemutatás évéből való, 1906-os falinaptárat felkutatni, amelyet ráadásul Kassán nyomtattak, így földrajzilag is kötődött a berendezéshez. A naptárak a következő csoportot alkotják, érdemes a falinaptárakon kívül más típusokat is megmenteni, hiszen nagyban hozzájárulnak a berendezés hitelességének növeléséhez, a kiállítási idő egyértelművé tételéhez.

Ugyancsak a papírok közé tartoznak a családi iratok, amelyeket sok esetben a mestergerendára helyezve tároltak, így a mestergerenda tárolási funkcióját mutathatjuk be. A családi iratokat szintén szkenneléssel, nyomtatással előállíthatjuk másolatként.

A papírtárgyak közül természetesen a könyvek, újságok talán a legfontosabbak, ezeket azonban viszonylag könnyű gyűjteni, és nem installációs tárgynak minősülnek.

A 20. századi falu tájegységénél előzőleg érdemes elgondolkodni azon, mikre is lehet szükség, a korszakban elszaporodó papírtárgyaknak a gyűjtése, beszerzése az idő elteltével egyre nehezebbé válik. Érdekes a szalvéták kérdése, ugyanis ha az enteriőrben például terítéshez használjuk fel őket, több darab kell ugyanabból a típusból. Természetesen a 20. század második felének papírjai közé még sok más is tartozik:

nemcsak a fali naptárak, papír falvédők és az eddigiekben felsoroltak, de plakátok, poszterek, akár reklámújságok, katalógusok is, de a sort még tovább is lehetne folytatni.

A 20. századi falu bemutatásakor már kérdéssé válhat az is, hogy tapétákat hogyan lehet szerezni megfelelő mennyiségben, minőségben, korban és mintában – erről is érdemes előzetesen elgondolkodni, hátha lehetséges a gyűjtésük, amennyiben nem, a napjainkban megtalálható tapéták közül is lehet megőrizni. A tapéták mellett fontosak még a nagyméretű, akár a teljes szobafalat beborító plakátok is.

Ugyancsak a 20. század bemutatásának egyik kérdése (és az újabb időmetszeteket felvállaló alternatív berendezéseké) a különböző kozmetikumok, és ezen keresztül a műanyag⁸²⁸ installációs tárgyak enteriőrbe helyezésének problematikája, ennek a megoldására történt már kísérlet a „Meg is mosakodjál! Higiénia a 20. századi falun” című kiállításon, amelyen a paraszti higiénia történetét dolgozták fel a tárlat alkotói.⁸²⁹ Az itt kiállított, több évtizeddel ezelőtt használt üvegeket, flakonokat, tubusokat, tárolóedényeket, dobozokat részben a gyártó cégektől lehetett beszerezni, részben gyűjtés során akadtak rá. Ezeknek az apróságoknak a használata elengedhetetlen, elég a tisztaszobákban megjelenő szekrénysorokra kipakolt tusfürdőkre, samponokra, szappanokra, krémekre gondolni, vagy a kockaházakban átmenetileg reprezentatív helyként megjelenő (bevezetett víz nélküli) fürdőszobák polcait felidézni.

Más műanyag termékek is szükségesek a lakásbelsőkhöz, így az ételeket tartalmazó flakonok, tubusok, tégelyek, joghurtos-tejfölös poharak, tejes zacskók (ez utóbbi fontos a belőle készített, népszerű lábtörlők miatt, a tejfölös pohár pedig a szokás szerint benne nevelgetett palánta miatt), amelyek szintén szükségesek lehetnek egy késői periódus reprezentálása esetén a kamra, konyhai szekrény polcain. Természetesen ezeknek a műanyag tárolóknak üresnek kell lennie. A műanyagok között a szatyrok is fontosak ebben a korszakban, illetve a zacskók, de ebben az esetben is tovább sorolható még az installációként felhasználható tárgyak sora. A műanyag tárgyak gyűjtéséről és bemutatásáról a Néprajzi Múzeumban rendezett Műanyag kiállítás kapcsán az ott dolgozó muzeológusok több tapasztalatot szereztek.⁸³⁰

A műanyagok felhasználását a műtárgyak mellett (és ugyanígy a raktározásukat is) szakembereknek kell átgondolnia. A műanyag tárolók beszerzése, gyűjtése szintén

---

⁸²⁸ Műanyag, a Néprajzi Múzeum kiállítása, 2006-2007.

⁸²⁹ Sári Zsolt – Juhász Katalin. Dominó Kiállítássorozat, 2006.

⁸³⁰ V. ö. FEJŐS Zoltán 2008. 63-83.

előzetesen kell, hogy folyjon, érdemes lenne napjaink tárgyait is félre tenni, bár a 21. század elején már hatalmas a választék ezeket az árukat tekintve. Problémát jelenthet azonban a műanyagok előregedése, amitől könnyen eltörhetnek.

A „hagyományos” enteriőrökhöz visszatérve installációs tárgynak minősülhetnek a libatollból készített tárgyak is, hiszen általában ezek hamar tönkrementek, nehezen gyűjthetőek. A zsírozásra használt kenőtollak még inkább fellelhetők, és lehetnek műtárgy státuszúak, de ezek általában újabbak – erre lehet bizonyíték, hogy műanyaggal vannak összefonva. Még fontosabb azonban, hogy a takaréktűzhelyek elterjedésével (és az enteriőrök jelen felé közelítésével egyre több rakott tűzhelyet, gyári asztalsparheltet mutatunk be) minden berendezés fontos kelléke volt a libatoll seprű, amivel tisztán tartották a vaslapot. Ez azonban a melegtől és a sűrű használatától hamar elkopott, így gyűjteni és raktározni szinte lehetetlen, érdemes újonnan levágott darabot elhelyezni a lakásbelsőben.

A következő téma a takarítás, amelynek darabjai szintén kerülhetnek installációs tárgyként a berendezésbe. A mosogatórongy, a portörülésre használt rongy, a mosogatáshoz használt kőpor mind installációnak minősül, és olyan részletként jelenik meg, ami az életszerűséget tovább fokozza a berendezésben.

Installációként értékelhető a borotvák fenéséhez használt szíj, amit rekonstrukcióként, bőrdarabból levágva helyeztem el a berendezésben. Szintén installáció a kapcarongy, ami szinte egy enteriőrben sem jelenik meg.

Az installációs tárgyak talán egy külön csoportját képezik azok a tárgyak, amelyek tulajdonképpen dekorációként jelennek meg. Így a karancskeszi lakóházban a fonóra összegyűlő lányokat megjelenítő piros, felfüggesztett kalárisok és a férfikalapok egyaránt installációs tárgynak minősülnek, dekorációs céllal és az emberek tömegének érzékeltetése miatt is.

Sajnos vannak olyan installációs elemek, mint például a szalma, amit nem lehet felhasználni, hiszen vonzza a kártevőket. Ez főleg egy karácsonyi asztal elrendezéséből hiányzik, de akár egy kapcarongy mellől is.

Életszerű-e a rendetlenség bemutatása? A lakásbelsők jelenleg rendet, tisztaságot közvetítenek, kivéve a speciális szituációkat életre hívó berendezések. A rendetlenség azonban negatív attitűdöt sugall, nehéz vele azonosulni, így köztes állapotot érdemes kialakítani: életszerűt, de se nem túl steril, se nem túl rendezett enteriőrt. Érdekes példa a svéd Nordiska Museet kiállítása, ahol hajléktalanok tárgyait állították ki. Kizárólag

fertőtlenítették őket, de már ezt is a hitelesség csorbításának tekintették néhányan.⁸³¹ Ez azonban rávilágít arra, hogy lehet piszkot – a nem mindennapit, a nem steril megmutatni.

Szagok, mint installáció

Elsőre különleges megközelítésnek tűnhet a szagok installációként való értelmezése, de ugyanúgy, ahogyan egy fahasáb vagy papírdarab felidéz egy korszakot, kiegészít egy berendezést, úgy a szagok is kapcsolatot teremtenek saját emlékeink, tapasztalataink és a kiállítás között, segítenek a látogatókhoz közelíteni a bemutatott enteriőrt, szituációt, kiegészítik azt. Bár a szagok nem értelmeznek, a vizualitás mellett másik érzékszervünkre hatva még mélyebb bevonódást, majd emlékezést alakíthatnak ki. További előnyük, hogy látássérült vendégek számára élvezetesebb múzeumlátogatást biztosítanak.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeumban nem élünk a szagok adta lehetőséggel, annak ellenére, hogy más szabadtéri múzeumban kihasználják ezt – példa erre a hollandiai Arnhem, ahol az orvosi rendelőben fertőtlenítő szaga terjeng. Egyedül olyan helyszínen tudjuk kihasználni a szagokat, ahol valamilyen tevékenység hatására kialakul természetes módon az illat, ilyen a süttőri lakóház mézeskalácsos konyhája, vagy az erdőhorváti lakóház perecsütése, ahol a sütés biztosítja a jellegzetes aromát. A szagokat ezen kívül csak mesterségesen előállítva lehet elhelyezni az enteriőrökben. Egyáltalán van-e lehetőség arra, hogy ezt megtegyük, mit lehet vegyi úton előállítani, és a paraszti milióból milyen szagot lehet alkalmazni? Egyedül a fűszerek azok, amelyek elég erősek ahhoz, hogy érezhetőek legyenek, ezek viszont kizárólag a sütéshez, főzéshez kapcsolódó szituációkkal együtt használhatók. A nemesradnóti karácsonyfa beállításakor felmerült a fenyőillat mesterséges létrehozása, végül nem alkalmaztuk ezt sem. Amennyiben a házban szagok vannak, a ház körüli szagokat is érdemes rekonstruálni, ez némi trágya, szalma, széna segítségével természetes úton könnyebben sikerülhet.

Megoldást jelenthet egy interaktív, „szagos ház”, ahol a látogatók kipróbálhatják a szagokat, tájékozódhatnak az eredeti tárgyak megszagolásával. Mindenképpen figyelembe kell venni azonban, hogy a látogatók a házakba beszippanva a „régit” érzékelik, a tárgyak még konzerválva is olyan hatással vannak rájuk, mintha időutazást tennének.

---

⁸³¹ FEJŐS Zoltán 2003a. 80.

A szagokhoz kapcsolódik a lakóházakban lévő tüzelők begyújtása is, a füst ugyanis előidézi a paraszti háztartás szagkombinációjának egy részét, így segít a sterilitás megszüntetésében is.

Világítás, mint az interpretáció lehetséges eszköze

A világítás kétféleképpen használható. Az egyik funkciója egyszerűen a nehezen látható részek megvilágítása. Így a világítás szükséges lehet pincékben, ahol nem látni rendszeren, modern eszközök igénybe vételével a kivitelezéskor.

Korábban már esett szó a világításról, de ennek értelmező funkciójáról még nem. A világítás eddig nem kapott nagy hangsúlyt a kiállításokban, pedig érdemes az általa nyújtott lehetőségeket kiaknázni. A legegyszerűbb eset a lakóházban azt szemléltetni, hogy este van, hiszen még egy épületben sem tapasztalták a látogatók, mekkora fényt adott egy petróleumlámpa vagy mécses. Valóságos lámpa vagy mécses használatakor mindenképpen teremőr vagy interpretátor jelenléte szükséges a biztonság szempontjai miatt. Ez azonban már a lámpák használatának értelmezéséhez vezet. Egy este bemutatása sok tanulsággal jár a látogató számára, mert megértheti, milyen nehéz volt sötétedés után bármilyen munkát végezni, milyen nagy munka volt ebben az időszakban a kelengye megvarrása, szövése, kihímzése, és mennyire nehéz lehetett ilyen körülmények között az olvasás, és mennyire fontossá vált a beszélgetés, kommunikáció, (pl. mesélés) amely erősítette az emberek közötti kapcsolatokat. Ez már a paraszti életmód szélesebb körű értelmezését, érzékeltetését jelenti.

Az Észak-magyarországi falu tájegység szituációi sok esetben téli események, amelyek este történnek, így a disznótor, vagy az éjszakai készülődés is. Ezeknek az érzékeltetésére lesötétített szobát kellett kialakítani, mert ez hozzásegít az adott enteriőr értelmezéséhez. Az elsötétítés megoldása nem könnyű dolog, főleg ha üvegfalakat kell használni, és ha a bejárat felől túl sok fényt kap a lakásbelső. Vannak drágább megoldások, mint a sötétített üveg használata, de egyszerű, könnyen eltávolítható sötétítők is. Domaházán azért is volt szükség erre a megoldásra, mert így különülnek el látványosan az archív fotók alapján megvilágított enteriőr-részletek.

Bábu, mint az interpretáció lehetséges eszköze – az emberi jelenlét bemutatásának nehézségei

A bábu szintén olyan eszköz, amit a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban nem használunk. Vannak olyan tájházak (pl. Perőcsény, Perkupa), ahol eredeti viseletbe öltöztetett alakok ülnek az asztalnál vagy próbababaként (pl. Novaj)

mutatják be a helyi viseletet. E mellett bábukat manapság is több magyar múzeum kiállításában találni, főként enteriőr-rekonstrukciókban: pl. Neszmély, Hajóskenzen. Külföldi példa is rendelkezésre áll, például a hollandiai Arnhem, ahol több enteriőrben is állnak bábuk a kiállításokban, vagy a dániai Den Gamle By, ahol a karácsonyi enteriőröket egészítették ki bábukkal.⁸³²

De a skanzen-történeti áttekintést a stockholmi Skansen-nél kell kezdeni, ahol Hazelius a kezdetektől alkalmazta a bábukat, mert nem volt elég számára, hogy „csak” a berendezéseket mutassa be. Jó idő esetén egyes bábukat még a szabad levegőre is kitétek. A bábukon kívül egyébként élő embereket is alkalmaztak, viseletbe öltöztetve.⁸³³ Bábukat használt Hazelius már a Nordiska Museet diorámaiban is, ahol azok „dramatikus és érzelmi” állapotokat tükröztek.⁸³⁴ Bábukat alkalmaztak szituációkat, jeleneteket közvetítve már a világkiállításokon is, 1867-ben és 1878-ban is. Még extrémebb példa az 1883-as amszterdami gyarmati kiállítás, ahol indonézeket költöztettek be az épületekbe.⁸³⁵ Népéleti képekbe rendezett, viseletbe öltöztetett bábukat⁸³⁶ (ezeknek az öltöztetéséhez már a terepmunka során végzett gyűjtést Jankó János),⁸³⁷ sőt kitömött állatokat találtak a látogatók az Ezredéves Kiállítás Néprajzi Falujában is, ahol a megyék által küldött „teremőrök” egészítették ki a lakásbelső képét.⁸³⁸ Egy korábbi példa az 1851-es londoni (ahol viaszból készült indiánfigurák és terrakotta figurák szerepeltek), az 1867-es párizsi világkiállítás (jelenetekbe rendezett viaszbábuk háttérfestmény előtt),⁸³⁹ majd pedig az 1873-as bécsi kiállítás, ahol a beöltöztetett bábuk az egyik építményben (jurta) jelenetet alkottak.⁸⁴⁰ Az 1878-as párizsi világkiállítást követően terjedt a skandináv és német múzeumokban a viaszbábuk segítségével kialakított életkép, majd az 1893-as chicagói világkiállítás után Amerikában is népszerűvé vált ez a módszer.⁸⁴¹ Az 1900-as párizsi világkiállításról szintén van adatunk bábuk használatáról.⁸⁴² A bábuhasználat történetében mérföldkő a Georges Henri Rivière által kidolgozott metódus (amelyet az 1930-1960-as évekig használt), a nejlonszálak muzeográfiája. A tárgyakat itt átlátszó szálakra feszítve

---

⁸³² Thomas BLOCH RAVN 2008. 72.

⁸³³ Sten RENTZHOG 2007. 9. Adriaan DE JONG 1998. 184.

⁸³⁴ Sten RENTZHOG 2007. 15.

⁸³⁵ Adriaan DE JONG 1993. 161.

⁸³⁶ K. CSILLÉRY Klára 1980. 23.

⁸³⁷ K. CSILLÉRY Klára 1980. 17.

⁸³⁸ WINKLER Ferenc 2004. 444.

⁸³⁹ FRAZON Zsófia 2011. 238.

⁸⁴⁰ K. CSILLÉRY Klára 1980. 12.

⁸⁴¹ FRAZON Zsófia 2011. 240.

⁸⁴² Juris INDANS 1998. 59.

függesztették ki, így állították ki az öltözeteket is, a figuráknak gesztusaik, karakterük is volt. A kiállítási térben megvalósult a meghökkentés eredményeként az elidegenítés és a távolítás is. A kiállítás nem életszerűsége törekedett, nem utánozni akart, hanem a tárgyakat helyezte a középpontba, illetve az általuk hordozott jelentésekre, szemben a valóság utánzására létrehozott bábukkal, amelyek a valóság iránti vágyukban egyre inkább váltak színházi díszletté. Hasonló a Néprajzi Múzeumban az 1950-es években Fél Edit által rendezett kiállítás, Magyar népviseletek története címmel, ahol a ruhák tartószerekezte láthatatlan volt, így itt is a tárgyra irányulhatott a figyelem.⁸⁴³

Mi szól a bábuk ellen, és mi szól mellettük? A bábuk külső megjelenése okozhat problémát, mivel ha a családtörténeten alapul az enteriőr, és személyeket jelenítünk meg a berendezésben, a bábuknak elvileg követniük kell az emberek külsejét akik, akkor, abban az épületben éltek a valósághűség eléréseért. Milyen volt a fejviseletük, a hajuk, milyen volt a szemük, a szájuk? Fel tudjuk-e öltöztetni őket? Olyan viseleti darabokat kell gyűjteni, amelyek illenek ezekre a bábukra. De pontosan, mi is a célunk a bábuk használatával? Azt szeretnénk, hogy az emberi jelenlétet valósítsák meg, mutassanak be helyi viseleteket vagy azt, hogy értelmezzenek egy szituációt? (Például egy gyalogszéken ülő figura segítségével a kukoricafosztás munkafolyamata érthetővé válik.) Kérdéses, hogy nem válik-e művivé a berendezés a szinte próbababának kinéző bábuktól. A babák megjelenésével továbbá hangsúlyt kellene fektetni a viseletek gyűjtésére és dokumentálására – ez idáig nem volt a Múzeumnak kiemelten fontos feladata. Viszont a bábuk alkalmazásával lehetőség nyílik a fent említett célok bármelyikének megvalósítására – nevezetesen a tájanként eltérő, gazdag viselet bemutatására, de az emberi jelenlét érzékeltetésére is. Az utóbbi problematika nehezen áthidalható, hiszen az enteriőrben kizárólag tárgyak állnak rendelkezésre, ezeknek segítségével tudjuk az életmódot, az életet bemutatni.

További probléma, hogy milyen bábuk kerülnek a berendezésbe. Eddig csak a bölcsőkben lévő babákat imitáltuk, illetve a Dél-Dunántúl tájegység szennai kiállításába került halottat utánzó, textilből varrt emberalak – letakarva. Ezen kívül pénzügyi háttér függvényében alkalmazható maszkmester által készített, élethű figura, drótváz, műanyag próbababa, textilből varrt alak és a lehetőségek száma szinte végtelen, műtárgyvédelmi szempontokat figyelembe véve. A márianosztrai lakóház alternatív berendezésének lehetőségein gondolkodva vettem számba azokat a lehetőségeket,

---

⁸⁴³ FRAZON Zsófia 2011. 242-246.

amelyek a Szentcsaládjáraskor az imádkozó nők tömegét reprezentálhatják. A viseletek kitömése, a padok, székek elé helyezett csizmákkal kiválthatja a bábuk alkalmazását, de mindez a jövő feladatai közé tartozik.

Az emberek

Mégis, akkor hogyan utalunk az emberek tömegének jelenlétére? A kérdés azért merült fel, mert az Észak-magyarországi falu tájegységben a téli ünnepekör szokásai kiemelt helyen szerepelnek – a megjelenítendő farsang, vagy fonó nem mutatható be emberek nélkül. Ugyanígy a disznótoros vagy lakodalmi vacsora is nehezen értelmezhető, ha nem utalunk valamilyen formában az emberek jelenlétére. Sokat dolgoztunk rajta múzeumpedagógus, üzemeltetési, látványtervező és muzeológus szakember jelenlétében, hogy hogyan lehetne mégis érzékelteni azt, hogy az adott helyiségben nemcsak ember, de emberek tömege található az adott szituációt tekintve. Az eddigi gyakorlat szerint egyedül a tárgyak utaltak az emberekre az enteriőrben: így kiterített ruhák, evésre előkészített tányérok, fakanalak, megvetetlen ágy, fürdésre kirakott teknő, megterített asztal, de az adott helyiség éppen azt a pillanatot mutatta, amikor éppen nem tartózkodott ott senki. Maga a probléma már korán felmerült nemzetközi konferenciákon is, az emberi jelenlét érzékeltetésének különböző megoldásait keresve: „a jelenlét hatása” (the effect of presence) a kulcskérdés Davidov szerint. Ez egy pszichológiai hatás, aminek folytán a szemlélődőben az az érzet alakul ki, hogy az épületben laknak. Ezt el lehet érni valamilyen szinten a tárgyak megfelelő elrendezésével (ld. alább), de szükség van más megoldásokra is. A szagok-illatok, a hangok, fesztiválok, látogatószám-növelés (ezáltal több ember jelenléte egy-egy épületben) mind ebben segítenek.⁸⁴⁴ Egyes, az enteriőrben lévő specifikus részletek is segítenek.⁸⁴⁵

Az Észak-magyarországi falu tájegységben a megoldás házanként eltérő, a lehetőségek száma végtelen: a bábuk használatát mellőzve⁸⁴⁶ más módszerekkel próbáltuk kialakítani a tömeg-érzetet, így ugyanis nem vonja magára a valóságot utánozni igyekvő bábu a figyelmet, a középpontban marad a berendezés, a szituáció. Így például a karancskeszi lakóházban fonóra összegyűlő lányokat hiteles másolatként elkészített, a levegőbe függesztett kalárisok jelzik, míg a jelenlévő legényekre a hasonlóképpen elhelyezett kalapok utalnak. A piros kalárisok és a lógó kalapok a

---

⁸⁴⁴ Alexander N. DAVIDOV 1984. 190-192.

⁸⁴⁵ V. ö. Adriaan DE JONG 1998. 184.

⁸⁴⁶ V. ö. BÁTKY Zsigmond 1992. 19-20. Babát az enteriőrbe csak 1-2 darabot lehet beállítani.

személyek érzékeltetésén túl fontos szerepet kapnak a látvány kialakításában is, és nem utolsósorban lehetőséget kínálnak egy tárgy típus kiállítására: a függő kalárisokat tekintették már egyfajta ékszer-kiállításnak is. Nem könnyű út vezetett ideig, hiszen meg kellett keresni a területen a 19-20. század fordulóján jellegzetes nyakékeket, szakirodalomban, majd eredetiben a Néprajzi Múzeum tárgygyűjteményében. A darabokat megvizsgálva készítette el a hiteles másolatokat Maucha Katalin.

A perkupai lakodalmi vacsorára összegyűlő emberek a falra vannak felfestve, egyfajta sziluettként. Ennek több lehetséges variációja is felmerült: plexilapra festett igazi emberalakok, vagy sziluettek, illetve körvonalak. Ugyanez lehet a falon megjelenítve, vagy a plexilap az emberek feje körül körbevágva. Végül üzemeltetési és pénzügyi szempontok figyelembe vétele után úgy határoztunk, hogy az alakok sötét árnyalatú sziluettje egyszerűen a falra lesz festve. Sajnos a plexilap könnyen becsillan, illetve a rögzítése nehézkes, és a mögötte lévő falfelület takarítása sem egyszerű. E mellett a vendégsereg feje fölött lévő falfelületen elhelyezett tárgyak is felfüggeszthetők a falra, ha csak a falon lévő festés jelenik meg, a tárgyakat a plexilapokra nehéz lenne rögzíteni.

Az emberek tömegének érzékeltetését segíti a hanganyagok használata is. Így a márianosztrai disznótoros vacsora hangjait a tányércsörgés, beszélgetés idézik fel, Karancskeszin zene és mese hallható, a perkupai lakodalomban hangszeres cigányzene szól és elkészítettünk egy hanganyagot vőfélyversekkel kiegészítve.

Az emberi jelenlétet hangsúlyozzák a filmek is, hiszen a képernyőn kalácsot-perecet sütő asszonyok életet lehelnek a házba, a cselédlakásban szóló tévé zaja mindenki füle számára ismerősen cseng, és a domaházi épület fotóanyaga is embereket kelt életre, amely az enteriőr részleteken túl a tulajdonosokat ábrázolja.

Rendezvények, programok

A rendezvények nem jelentenek új interpretációs megoldást, a teljesség kedvéért fontos megismerni őket. Közülük az intézményben legfontosabbak a húsvét, pünkösd, Alkotónap, szüreti fesztivál és Márton-nap. Ezeknek sorát egészítik ki az esetlegesen megszervezett tematikus napok, az Építészeti Fesztivál, adventi készülődés, farsangi rendezvény.

A rendezvényeken az adott ünnep tematikájához kapcsolódóan kézműves programokon (kovács, csuhéfonó, gyékénykötő, fazekas tevékenységének bemutatása), bemutatókon (must préselése), tematikus idegenvezetéseken (pincék, konyhatípusok a

tájegységekben), koncerteken, színi előadásokon, népszokások színre vitelén (kiszehajtás, lakodalom) lehet részt venni. Ide sorolhatjuk azonban a gasztronómiai program-részeket is, ahol megköszönhetők a kész ételek, illetve esetenként a tüzelőberendezések használata is megtapasztalható. Előfordult, hogy egy ünnep alkalmával egy tájegység összes enteriőrjébe bekerül az adott ünnephez kapcsolódó egy-egy elem (mintegy alternatív berendezésként), így például a karácsonyi ünnepkör lehetett több hiedelemhez/népszokáshoz kötődően megismerni a Dél-Dunántúl tájegységben, 2006-ban.

Ezek mind arra szolgálnak, hogy kibontsák az adott rendezvényhez fűződő tematikát, ehhez háttérrel az enteriőrök adnak. Ezáltal a lakásbelsőket, tájegységeket interpretáljuk a rendezvények alatt is. Ezen alkalmakkal a látogatók több tevékenységet ki is próbálhatnak, így a rendezvények mindenképpen az interpretációt segítik.

A múzeumi rendezvényeknek ezen kívül széles köre létezik, az alábbi csoportosítás ugyan természettudományos múzeumokat vesz alapul, a legtöbb típus azonban átfedésben létezik a szabadtéri múzeumokban is: pl. visszatérő programok, hétfégi, családi programok, tudományos vásárok, kiállításokhoz kapcsolódó rendezvények;⁸⁴⁷ előadás, foglalkozás, interaktív bemutató, vetélkedő, tudományos vásártér, kalandtúra, kirakodóvásár, bemutató, koncert, színpadi produkció, protokoll-esemény, megnyitó, tematikus programok, évente visszatérő programok, egész napos, vagy éjszakába nyúló programok és külső helyszínen rendezett események stb.⁸⁴⁸

Múzeumpedagógiai programok

A múzeumpedagógiai programok célközönsége főként a gyerekek, diákok köre – általános és középiskolások, felsőoktatásban résztvevők. A múzeumpedagógiai programok rendkívül alaposan interpretálják a berendezéseket, különböző eszközök kombinációjával: így demonstrációs, installációs tárgyakkal, feladatlapokkal, kiadványokkal egyaránt. A múzeumi szakemberek irányításával elegendő idő van arra, hogy a fiatalok megismerjék az adott témákat. Az eszközök között szerepel a drámapedagógiai, vagy a tematikus óra is.

Az Észak-magyarországi falu tájegység épületeihez kapcsolódóan vannak javaslatok múzeumpedagógiai programokra, ezek közül álljon itt egy példa

---

⁸⁴⁷ HOLLER Judit 2010. 146-148.

⁸⁴⁸ BAJZÁT Judit – HOLLER Judit 2010. 149-150.

reprezentálva a házakhoz kapcsolható témák gazdagságát, illetve a múzeumpedagógiai programok sokszínűségét.

A karancseszi lakóházhoz a benne megjelenő fonó, ácsolt láda és palóc áttört bútor kapcsán a következő oktatási programlehetőségek merültek fel:

- „Társas munkák szokásai”- A fonó. A célcsoport: pedagógusok és általános iskolák felső tagozatosai. Az ajánlott foglalkoztatási forma: akkreditált továbbképzés.
- „Fonóházak népköltészete” – palóc nyelvjárás bemutatása tájnyelvi szótár alapján. A célcsoport: általános iskola felső tagozat, középiskola, magyartanárok. Az ajánlott foglalkoztatási forma: akkreditált továbbképzés, önálló feldolgozás.
- „Két dudás” – A duda mint hangszer megismertetése, a dudások életének feltérképezése a tárgyakon keresztül, dudás táncház. Célcsoport: középiskola, fiatal felnőtt.
- „Mint a vízfolyás” – a gömöri ácsolt láda ékrovásos motívumkincse környezetünkben. A célcsoport: felnőtt, az ajánlott foglalkoztatási forma: előadás, autodidakta tanfolyam.
- A palóc áttört hátú padok történeti üzenete. A célcsoport: felnőtt, az ajánlott foglalkoztatási forma: tanfolyam.⁸⁴⁹

Idegenvezetések, tematikus vezetések⁸⁵⁰

Egy-egy téma kiemelésére, hangsúlyozására, fókuszált bemutatására vagy egy tájegység reprezentálására a legalkalmasabb eszköz a tematikus vezetés. Így egy-egy adott táj népi kultúrájának egy színesebb szeletét lehet a látogatók elé tárni, olyan információkat is megjelenítve (pl. folklórelemek), amelyeket tárgyasult formában nagyon nehéz kiállítani. A tematikus vezetések több múzeumban (pl. Black Country Living Museum Dudley, UK, egri Vár)⁸⁵¹ kosztümös idegenvezető részvételével zajlanak, ehhez természetesen szükség van képzett szakemberre. Az idegenvezető jelenléte lehetővé teszi, hogy enteriőrökbe is beléphessenek a látogatók, vagy előkészített demonstrációs tárgyakat interaktívvá téve a vezetést az érdeklődők kezébe adjanak.

---

⁸⁴⁹ CSESZNÁK Éva 2011.

⁸⁵⁰ V. ö. VÁSÁRHELYI Tamás 2010.

⁸⁵¹ Ian N. WALDEN 2008. 98.

Az Észak-magyarországi falu tájegységhez is összegyűjtöttük azokat a témákat, amelyek a legnagyobb érdeklődésre tarthatnak számot: így például a palóc lakodalom (bevonva több enteriőrt), az észak-magyarországi népi építészet, a kismemesi életmód és virtus, karácsonyi szokások vagy az alvás témaköre.

Módszertani kérdések

Az épületek szerkezete

Megoldandó kérdés, hogy az interpretációs eszközökhöz szükséges műszaki háttér biztosításakor milyen formában kerülnek a technikai eszközök az enteriőrbe. Ennek nemcsak esztétikai, de az épületszerkezetet, így az eredeti épületelemeket érintő oldala is van: hova lehet rögzíteni a tartószerkezeteket stb. A válasz minden épület esetében más és más: van, ahol a rekonstrukciós épületelemekhez, van, ahol a falhoz erősítjük a műszaki eszközöket, (képernyő, hangszóró stb.) mindenképpen ügyelve arra, hogy bármikor eltávolíthatóak legyenek és az épületet tekintve semmilyen végleges és visszafordíthatatlan változtatást ne igényeljenek.

A látogatói körülmények

A szabadtéri múzeumok érdekesen közelíthetők meg: hiszen a Múzeum egésze, egy tájegység, de egy lakóház is tekinthető kiállításnak. Mennyi időt igényel a megismerése, körülménye? Ezen mindenképpen érdemes elgondolkodni a tervezéskor. Általános tapasztalat, hogy egy tájegység megtekintése 1-1,5 órát vesz igénybe, és az is köztudott, hogy egy látogatás alkalmával egyetlen tájegység fogadható be rendesen.

Az Észak-magyarországi falu tájegység különleges ebből a szempontból, hiszen a plusz termes kiállítások miatt jelentősen megnő az az idő, amit a tájegységben el lehet tölteni. Ebbe az időbe ugyanis bele kell számolni azt a periódust is, amit a vendégek az interpretációs elemek megismerésével, az addicionális információk feldolgozásával tölthetnek, egy-egy enteriőrben elhelyezett film, a feliratok elolvasása, az interaktív eszközök kipróbálása hosszabb időt igényel.

Ezért fontos a látogatók figyelmének fenntartása, lényeges, hogy az interpretációs elemek minden házban mondjanak újat, a látogatók mindenhol várakozással nézhessenek a ház megismerése elé, ez remélhetőleg fenntartja a látogatói motivációt a látogatás során végig. Utólagos felmérésekkel azonban ellenőrizni kell, nem túl sok-e a kiállításban megjelenő plusz elem.

A hosszabb látogatási idő miatt szükséges a megfelelő tájékoztatás, a teremőrök, interpretátorok információs tevékenysége, és az is, hogy a vendégek tudjanak pihenni a látogatás közben – ezért is elengedhetetlen a film megtekintési pontoknál az ülőalkalmatosságok kihelyezése, a tájegységben kültéri padok biztosítása.

Frissítők vásárlása azonban csak a Felföldi Mezőváros tájegységénél megoldott. Aki azonban az Észak-magyarországi tájegységénél fejezi be a látogatást, csak az irodaépület felé távozzon, esetlegesen szükség lehet itt is frissítők eladására.

Hasonlóképpen fontos tényező, hogy a tájegység a tervek szerint mindkét végéről megközelíthető, a Felföldi Mezőváros és az irodaépület felől is. Így az információs tábla kihelyezése mindkét irányban elengedhetetlen, ahogyan ez meg is történt.

A látogatók kényelmét szolgálja a tájegységben található vécé, amelynek mozgáskorlátozottaknak fenntartott része is van. Illemhelyiség a magtárban is található, ez télen is üzemeltethető.

Sérült látogatók múzeumi sétája

A tájegység az előzőekhez hasonlóan eredeti épületekből, vagy eredeti épületek másolataiból áll, a nyílászáró-méretek adottak. Segítséggel kerekesszéssel is látogatható némelyikük, és a kiállítások is élvezhetők. A vakok számára tapintható tájegységi térkép található a tájegységi táblánál.

A tervek között szerepel egy speciális kert létrehozása is, ahol kerekesszéssel is körbe lehet menni, és fel lehet fedezni a kert növényeit. Ennek helyszíne az erdőhorvátai, Egres úti ház telke, ahol megfelelő hely van arra, hogy a sérült látogatók mozogjanak.

Összegzés

Az Észak-magyarországi falu tájegység az előző tájegységektől eltérően új – vagyis régi, de modernizált, új kontextusban használt módszereket is felhasznál a berendezéseiben. A látogatói élmény és megértés növelése céljából a zárt terű kiállításokban használt interpretációs és interaktív eszközöket is alkalmazzuk az enteriőrökben, illetve a lakóházak által alkotott egységet kiegészítjük több tematikus kiállítással, hogy a régió néprajzi jellegzetességeit minél szélesebb körben és minél mélyebben bemutathassuk. A megközelítés a látogatók körében pozitív eredményt hozott az eddigi, nem átfogóan végzett vendégkönyvi vizsgálatok tanúsága szerint. Ugyancsak az új szemlélet létjogosultságát bizonyítja az, hogy az Észak-magyarországi falu tájegység 2011-ben megnyerte a Pulszky Társaság Magyar Múzeumi Egyesület

által először meghirdetett Év kiállítás pályázatot,⁸⁵² melynek feltétele volt új tudományos eredmények, módszerek létrehozása és alkalmazása, új látogatói rétegek bevonása, amely feltételeknek a megújult tájegység teljes mértékben eleget tesz.

---

⁸⁵² <http://nol.hu/kult/az-ev-kiallitasa-es-az-ev-muzeuma> <http://www.endre.info/2011/07/az-ev-kiallitasa-dij-nyertese-varja.html> <http://www.iranszentendre.hu/hirek/a-skanzen-nyerte-meg-az-ev-kiallitasa-dijat>
http://www.magyarmuzeumok.hu/tema/224_az_elso_ev_kiallitasa_dij_a_skanzenbe_kerult
http://www.museum.hu/services/tenders/tender_hu.php?IDTE=204 2011. szeptember 2.

Kommunikáció

Kommunikációs cél, stratégia és célcsoportok

Fontos szerep hárul a kommunikációs szakemberekre, hiszen a tájegységet nem magunknak, még csak nem is a szakmának, hanem az embereknek és a jövő generációknak építjük. Erről azonban tudniuk kell, ezért informálni kell őket különböző csatornákon keresztül, más-más témákat fókuszba helyezve, felkeltve az érdeklődésüket. Amennyiben ebben a folyamatban külső cég is részt vesz (az Észak-magyarországi falu tájegység esetében a Skanzen Örökség Programban külön pénzösszeg volt erre a célra elkülönítve), szükség van az ő hiteles, színes és átfogó tájékoztatásukra, hogy ki tudják emelni a kiállítás lényeges és újszerű elemeit.

A tájékoztatáson kívül fontos cél a látogatók számának növelése is az új kiállítási egység megnyitásával (sajnos az eddigi adatok azt támasztják alá, hogy egy új tájegység megnyitása nem jelent emelkedést a látogatószámában, ezen a jelenségen változtatni kell), és az, hogy a helyi (a lakóházak származási területén élő) lakosokat minél nagyobb számban sikerüljön aktivizálni és a Múzeumba csábítani. A sikeres kommunikációhoz átgondolt célokra és stratégiára van szükség, illetve olyan kommunikációs eszközök kiválasztására, amelyek megfelelőek az adott célcsoportok és a megjelölt célok elérésére.

Erre több módszer áll rendelkezésre, a felhasználható kommunikációs eszközök többféleképpen csoportosíthatók. Az újdonságok megjelenését elemezve az egyik megközelítés a módszerek régebbi – és újabb felosztásban való bemutatása, de az újdonságok tovább bonthatók azokra, amelyeket a néprajzos muzeológus javasolt, és azokra, amelyeket a kommunikációs cég⁸⁵³ dolgozott ki.

Az általam kidolgozott, eddig nem használt kommunikációs eszköz a másfél perces, grafikákon alapuló videó-anyag, a molinók alkalmazása, illetve az Xbox kontrollerral működő interaktív számítógépes játék. A kommunikációs cég újítása a blog, a várakozás fája és a szakmai vezetések szervezése, az új média-célcsoportok kijelölése, az online lehetőségek aktívabb kihasználása.

A kommunikációs cél a kulturális értékeket hordozó, új bemutatási eszközöket felhasználó tájegység pozicionálása, a Skanzen Örökség Program lezáró részeként. A kommunikációs cég a hangsúlyt az interaktív, új interpretációs eszközök

---

⁸⁵³ NOGUCHI PORTER NOVELLI cég (Továbbiakban Noguchi cég)

felhasználására, a múlt, régió, társadalom, identitás fogalmaira, a hagyomány újragondolásának lehetőségére, a fenntartható fejlődésre és a kulturális sokszínűsége helyezte.⁸⁵⁴ Ez mind nagyon fontos tényező a tájegység újszerűségeit tekintve, ami megnyilvánul tematikában, építészeti szerkezetekben és kiállítási interpretációban egyaránt.

A kommunikációs anyagban rövid összefoglaló található a média célcsoportokról, amelyek között már az újak is megtalálhatók. A korábban is megcélzott célcsoportok a következők: országos lapok (belföld, kultúra, gazdaság), televíziók (kereskedelmi, közszolgálati és hírsatornák), online (hírportálok, bulvár oldalak, kulturális oldalak), idegenforgalmi szaksajtó, rádiók (MR, hírrádiók), női magazinok, bulvárlapok. E mellett az új célcsoportok a következők: építészeti szaksajtó (folyóiratok, szakújságok, online újság), megyei tévék, lapok és rádiók, iparművészeti, lakberendezési és design témákkal foglalkozó újságok, társtudományok szakmai orgániumai (szociológia, kulturális antropológia).⁸⁵⁵

Helyes lépés a médiumok bővítése, hiszen így egy szélesebb réteghez jut el a tájegység építésének, tartalmának és megnyitásának híre. A legfontosabb, hogy mindegyik réteg számára érdekes és érvényes információt kell felmutatni, ami azért is lehetséges, mert a tájegységhez végzett néprajzi kutatásokat bővítettem, így nemcsak az építészet, de az életmód érdekes témáival lehet megszólaltatni az érdeklődőket.

Kommunikációs eszközök

Videó-anyag

Az Észak-magyarországi falu tájegység kommunikációs eszközeinek sorába a Múzeum történetében először került 3D-s grafika, másfél perces videó-anyagként megszerkesztve. A videó számos célra felhasználható, sokkal érzékletesebben mutatja be a tájegységet, mint egy helyszínrajz, mai vizuális világunkban szükség van rá, könnyebben befogadható és értelmezhető. Alkalmazható sajtótájékoztatón, internetes felületen, televíziós megjelenésben, pályázatokon, ünnepségeken (pl. szerződés-aláírás) és szakmai konferenciákon egyaránt, ahogyan ez a tájegység építése során be is igazolódott. Nemcsak a filmváltozat, de a belőle készített képek is hasznosak, hiszen bármilyen cikkbe, kiadványba beilleszthetők. Ebből kifolyólag ennek az eszköznek a

---

⁸⁵⁴ Részlet a Noguchi cég 2008. november 2-án leadott előzetes kommunikációs anyagából, 1-2. oldal.

⁸⁵⁵ Részlet a Noguchi cég 2008. november 2-án leadott előzetes kommunikációs anyagából, 3. oldal.

célcsoportja speciális: az adott körülmények határozzák meg, lehetnek szakemberek, polgármesterek, PR célcsoportok stb.

A hasonló, számítógépes anyagok készíttetésének kizárólag a pénzügyi lehetőségek szabnak határt. Múzeumi informatikai cégek segítségét lehet igénybe venni, de kevés az előzménye a hasonló példáknak – egyrészt a múzeumok anyagi nehézségei miatt, de a grafikusok, programozók számára sem nagyon ismert a múzeumi terület, például szakmai kihívást jelent rekonstrukcióként elkészíteni egyes grafikákat.

A tájegység előkészítése során több kérdés merült fel: az első a videó hosszúsága, ugyanis lényeges szempont volt, hogy hamar levetíthető, látványos legyen a film, ezt egyébként az anyagi lehetőségek is meghatározták. A következő lépés volt a grafikusok számára összeállítani azt az anyagot, ami alapján elkészítik a házak modelljét. Tudnom kellett, milyen tervekre van szükség a grafikai munkához: alaprajz, külső homlokzatok rajza, esetenként a tető tervrajza. Ezek kiválasztása azért volt nehéz feladat, mert a házak egy részének múzeumban újraépített formája nem egyezik a bontáskori állapottal. Ezért a korábban elkészített fotók, felmérések nem használhatók egy az egyben, sok részlet nem egyezik a ház végleges formájával: nyílászárók száma, kinézete, lábazati festés stb. Segítség kellett ahhoz is, hogy a grafikusok a megfelelő felületeket ki tudják alakítani: meszelt, tapasztott fal, sövényfal, zsúptető, cserepek mérete és színe.

Ennek az lett az eredménye, hogy szöveges kiegészítésre, analógiák keresésére (főleg fényképekre) volt szükség, illetve a grafikai munka folyamatos szakmai felügyeletére. Erre azonban már csak akkor került sor, mikor biztos volt, mennyi és milyen épület jelenik meg a filmen. Azért, hogy az épületek jól láthatóak legyenek, nem került a filmbe telekhatáron álló kerítés, a pénzügyi vonzatok miatt viszont az apróbb építményekről sem készült modell, így nem láthatók a tyúkólak, disznóólak, egyes kutak stb., csak a házak, csűrök, istállók, a harangláb, az erdőhorváti közkút és az útmenti kereszt. Szintén anyagi okok miatt született meg az a döntés, hogy belső tereket nem kell lemodellezni, a kamera nem fog bemenni a lakásbelsőbe, kívülről mutatja be az épületegyüttest. Szintén nehezebbé tette a programozást a fényviszonyok, árnyékok, talajviszonyok kialakítása.

Miután elkészültek a grafikák, az összes épületet a talajra kellett emelni, majd el kellett dönteni, hogy hányféle kameramozgás legyen a filmben, és ezek a kameraállások pontosan mit mutassanak be. Érdekes-e például mindegyik telekre bevinni a kamerát, vagy csak egyes helyekre. Mit lát a kamera egy olyan szűk telken, mint a hadas telek?

De kérdés volt az is, milyen gyorsan mozogjon a kamera ebben a vizuálisan felépített világban. A kameramozgások kidolgozása így komplex feladatnak bizonyult, elsődlegesen fontos volt, hogy minden fontosabb épület – vagyis lakóház – látható legyen a felvételen, hiszen az egyik cél a társadalmasítás során való felhasználás volt. E mellett elengedhetetlen lett a madártávlat megmutatása, hiszen a tájegység településképét ezzel a látvánnyal lehet megismertetni.

Külön figyelmet fordítottunk a tervezésnél arra, hogy a tájegységben megjelenő növények megfelelőek legyenek etnobotanikai és földrajzi elterjedtség szempontjából egyaránt. Ehhez bokrokat, fákat kellett válogatni, amelyek bekerülhettek a végleges anyagba.

További fontos tényező – mint minden hasonló anyag tervezésénél – hogy milyen lesz a minősége és a mérete a kész fájlnak, és milyen eszközökön lehet lejátszani. Fontos volt, hogy egyszerűbb laptopokon, asztali számítógépeken is jól fusson a film, hiszen elég egy adathordozóra másolni, és bárhol lejátszhatónak kell lennie.

Nem használtuk ki azt a lehetőséget, hogy a film alá zenét illesszünk, ezáltal azonban nőtt volna az anyag élvezeti értéke. Nem mindegy azonban, milyen zenei felvétel kerül a videó mellé, és esetleg nem kell-e fizetni jogdíjat a használatáért.

És végül lényeges szempont volt, hogy milyen fogadtatásra lel egy ilyen jellegű videó felvétel. Természetesen sokat segít abban, hogy a Múzeumot nem ismerők el tudják képzelni, hogyan is valósul meg a valóságban egy tájegység felépítése, hogyan néz ki a „végtermék”. A videó fogadtatása mindenképpen pozitív volt, minden tekintetben, ezért kijelenthető, hogy megérte a befektetett pénzt. A videó az intézmény honlapján a tájegységet bemutató szöveg alatt tekinthető meg.⁸⁵⁶

Számítógépes játék

A videó elkészíttetésével a kezünkbe került egy olyan számítógépes grafikai anyag, amely megfelelő alapot jelentett egy számítógépes interaktív játék létrehozására. Természetesen ennek személyi és pénzügyi vonzatai vannak, esetünkben önkéntes munkával sikerült megvalósítani a játék elkészíttetését.⁸⁵⁷

A játék célja az volt, hogy miközben épül a tájegység, felhívjuk rá a látogatók figyelmét egy információs ponton, de újszerű megoldással. Így egy interaktív eszköz

---

⁸⁵⁶ <http://www.skanzen.hu/?fm=article&id=124> 2011. szeptember 24.

⁸⁵⁷ A játék készítője Nagy Péter mérnök informatikus volt.

segítségével virtuálisan is felfedezhették a tájegységet az érdeklődők, jóval azelőtt, hogy az építés befejeződött volna. Ez azért is volt jó megoldás, mert az új tájegység léte és a megnyitó hamarabb bekerült a köztudatba.

A játék célközönsége természetesen a Múzeumba érkezők teljes köre. Ez azonban problematikusabb dolog, hiszen idősebbek számára gondot jelenthet a számítógépes interaktív terminál megfelelő használata. A játékkal tehát volt egy rejtett célunk és célközönségünk: mégpedig a kamaszok, fiatal felnőttek rétegének megmozgatása, akik számára mindennaposak a számítógépes játékok. Az ő segítségükkel az idősebb generációk is megtudhatják az információkat. Ennek a rétegnek az aktivizálása egyébként is rendkívül nehéz a múzeumi közegben, reméltük, hogy ezzel az eszközzel őket is meg tudjuk szólítani. A hasonló játékok népszerűsége egyértelműen bizonyítható a műszaki áruházak ingyenesen kipróbálható játécai mellett tapasztalható embertömeggel és az irántuk megnyilvánuló érdeklődéssel.

A játék koncepciója az volt, hogy szerepeljenek benne információk az épülő Észak-magyarországi falu tájegységről, az épületek között a látogató saját maga bandukolhasson virtuálisan, a saját tempójában, a saját érdeklődését követve. Az információszerzésen kívül lényeges volt játékos elemek beépítése is, és egészében egy interaktív, nem statikus eszköz megvalósítása.

Az információk szöveggként jelennek meg a játékban, el kellett dönteni ezek pontos tartalmát; a családtörténeti, háztörténeti, építészeti vagy berendezésre vonatkozó adatok mennyiségét. A szövegek megírásánál fontos szempont lett, hogy a végeredmény frappáns, információban gazdag, könnyen befogadható legyen – főleg mivel az előre jósolható felhasználói közeg a fiataloké. A szövegek középpontjában valamilyen, a házhoz kapcsolódó érdekesség áll. Ezt az írásos anyagot egészíti ki minden épület esetében egy-egy fotó. Ezek vagy színes, új felvételek vagy archív fényképek, amik a szituációt, vagy az építészeti szerkezetek részletfotóját mutatják be, esetleg a bontások világába vezetik be a vendégeket – tehát olyan információt tárnak fel, amely érdeklődésre tarthat számot.

Az így megszerkesztett szövegek akkor jelennek meg a képernyőn, ha a lakóházhoz elég közel ér a látogató, ekkor egy gomb megnyomásával olvashatóvá válik az információ.

Az anyagot több ponton játék egészíti ki. Az egyik a novaji lakóháznál lévő tiltó játék, ahol képeket kell kirakni az összekevert képkockákból. Több kép feltöltése vált szükségessé, hiszen egy látogató többször is nekikezdhethet a játéknak. A domaházi

lakóháznál egy memória-játék található, ehhez egyenként 8 kép szükséges, de ide is több fotó feltöltésére volt szükség, hogy mindig más leosztást adjon a gép. A játék mellett óra számlálja, mennyi idő alatt sikerül megtalálni a kép-párokat. A képek válogatásánál szempont volt, hogy az épületek mellett és a tili-toli játékban szereplő darabok ne jelenjenek meg újra. A képeket a terepmunka során készített színes, digitális felvételek közül válogattam.

Amennyiben a gépen senki sem játszik, automatikusan elkezdődik a másfél perces videóanyag lejátszása, így ha valaki rápillant a képernyőre, felkelti az érdeklődését a vizuális tartalom.

Technikai kérdés volt az, hogy számítógépen fusson-e a játék, és Xbox kontrollerral lehessen játszani vele, vagy pedig Xbox terminálra legyen programozva. Anyagi okok és jogdíjak miatt a személyi számítógépen futó verzió mellett döntöttünk, ehhez egyszerűen egy controller és egy megfelelő videokártyával rendelkező számítógép megvásárlása kellett. Az érintőképernyős megoldással nem lehetett volna a tájegységben való virtuális sétát megvalósítani. Ebből kifolyólag azonban szükség volt egy terminálra, ahol biztonságosan elhelyezhető a gép, mert a controller hamar kihúzható, az állványt végül a Múzeum ácsműhelyében készítették el. Fontos volt az is, hogy a gépen más programot ne lehessen futtatni.

További tényező volt, hogy hol helyezzük el a gépet. A tájegység mellett lett volna a legjobb helye, mert innen rálátni az építkezésre, ide viszont nem feltétlenül ér el minden látogató. Ezen kívül vagy külön fedett helyszínen építésére lett volna szükség, vagy a Felföldi Mezőváros tájegység egyik házában való elhelyezésre. Mivel mindkét megoldás bonyolult, a főbejárat mellett döntöttünk, ahol minden látogató megfordul.

A gép használata egyszerű, egy gomb segíti, aminek a megnyomásával a képernyőn a használati információ jelenik meg, így nincs szükség külön munkaerő alkalmazására a működtetéshez.

Molinó

A molinók interpretációs eszközként is értelmezhetők, hiszen a rajtuk lévő információ hozzásegít a szituáció és a berendezés könnyebb megértéséhez. De e mellett figyelemfelkeltő funkcióval is rendelkeznek, így a kommunikációs eszközök közé is sorolhatjuk őket.

A molinók esetében a célcsoport a Múzeumba látogatók teljes köre, mindenkinek szól, kivéve a gyerekeket, akik ha nem tudnak olvasni, nem tudják

értelmezni a feliratokat. Mivel azonban a molinók többsége tulajdonképpen egy embereket ábrázoló kép, a vizuális élmény a meghatározó fiatal látogatók számára.

Cikkek, tanulmányok

A néprajzos muzeológus által írt ismeretterjesztő és tudományos cikkek egyaránt tekinthetők kommunikációs eszköznek, amelyekkel leginkább a szakemberek rétegét lehet megcélozni, akik már a tervezés fázisában megismerhetik a Múzeumban folyó kiállításépítő tevékenységet. Ez a megoldás természetesen nem új, hanem régóta alkalmazott módszer. Ugyanezt a célt szolgálják a szakmai körökben megrendezett konferenciák, amelyeknek témájához igazodva előadások hangzottak el a tájegység építéséről. Amennyiben lehetőség volt rá, az előadások nyomtatott formában is megjelentek.

Nemcsak a szakembereket, hanem a látogatókat is meg lehet szólítani rövidebb írásokkal, a lényeg, hogy eljusson hozzájuk a sajtótermék. Ha ez a cél, a nyomtatott formában megjelentetett Skanzen Hírlap cikkei (ennek célcsoportja a Múzeumba látogató vendégek csoportja), vagy a Skanzen Hírlevél írásai (az elektronikus hírlevélre feliratkozott érdeklődők a célközönség) a legjobbak. Fontos, hogy figyelmet kell fordítani az ismeretterjesztő stílus használatára, és a megfelelő témaválasztásra, így ezeknek a cikkeknek a középpontjában valamilyen érdekesség áll, a cikkek illusztrálásához pedig több fényképfelvételt (archív és új fotót egyaránt) is használtam.

Társadalmasítás

Bevett szokásnak tekinthető a társadalmi kapcsolatok kiépítése a polgármestereken keresztül azokkal a falvakkal, ahonnan lakóépületek származnak. A cél ezzel, hogy a falvak és vezetésük magukénak érezzék a kiállítást, az enteriőröket, és még a megnyitó előtt megismerjék a múzeumi tájegységben folyó munkát. A kapcsolat kiépítésének további célja, hogy közösen előkészíthessük a tájegység megnyitóját, amelyen a települések lakossága, képviselői vendégként részt vesznek. Az előzetes tervezésekhez szükség van az együttműködésre, hiszen a megnyitó programja, a résztvevők száma, az ajándékok, az elkészített gasztronómiai jellegzetességek, a falvak tulajdonképpeni bemutatkozása mind lényeges összetevői a megnyitó ünnepségnek. A lakóház a benne lévő kiállítással az adott település képviselője a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban, az ország szívében, Budapesttől nem messze. Kölcsönös érdek, hogy a

kiállítás sikeres és hiteles legyen, az emberek büszkék legyenek a Skanzenben szereplő épületre és enteriőrre.

A társadalmasítás folyamán dr. Cseri Miklós főigazgatóval és Horváth Anita kommunikációs igazgatóval felkerestük a települések önkormányzatait, és egy prezentáció keretében ismertettük a Múzeum történetét, felépítését, a kiállítások célját, az Észak-magyarországi falu tájegység építési és berendezési munkálatait, illetve a megnyitó ünnepség tervezetét. Az előadáson részt vettek nemcsak a polgármesterek, de azok az összekötő személyek is, akik a berendezések kialakítása előtti kutatómunkában is segítséget nyújtottak.

A külső kommunikációs cég által kidolgozott kommunikációs eszközök közé tartoznak a következő megoldások.

Blog

Az Internet korszakában különböző virtuális csoportok szerveződnek egy-egy érdeklődési kör köré. A blog egy internetes napló, amelyen bárki hozzászólhat a témához. A blogok egy része személyes, naplószerű, de ezeken kívül megszámlálhatatlan tematikus blog is létezik a világhálón. Ingyen létrehozható hasonló felület, ahol a tájegységgel kapcsolatban bármilyen téma köré csoportosíthatók a hozzászólások. Ezáltal előzetesen is mód nyílik arra, hogy elterjedjen a tájegység építésének és megnyitásának híre. A blogok célcsoportja az internetes felhasználók közül kerül ki, akik néprajzi érdeklődésűek.⁸⁵⁸ A blogra vonatkozó tervek nem valósultak meg, viszont 2011-ben *A vasút fénykora – A vidék modernizációja* kiállításához Sári Zsolt kurátor rendszeresen vezetett sikeres blogot.⁸⁵⁹

---

⁸⁵⁸ „Függetlenül attól, hogy a tájegység mint hívószó nem mozgat meg olyan erőket a hivatalos és félhivatalos online médiában, mint a vonat, semmiképpen sem mondanánk le a blogokról. Egy meghatározott téma helyett azonban egyszerre többet is exponálnánk. Fedezzük fel és környékezzük meg azokat a bloggerek, akik a skanzenhez kapcsolható bizonyos területek szakértőiként már ismertté váltak. Ilyenek lehetnek a:

- gasztro blogok – bor és más kulináris élvezetek (pl. malackaraj)
- építészet, városkép
- világzene-népzene
- nyelvi-élőbeszéd – szlengblog, modorsblog, tiltott szavak
- vasút – továbbra is - Tevannal együtt

Hasonlóképpen a vasúti bloggerekhez, őket is hívjuk meg minden sajtóeseményre, és generáljunk számukra témát a saját szakterületükhöz kapcsolódóan. A cél az lenne, hogy minden skanzenes esemény, program, megmozdulás kapcsán legyen egy olyan blog, amely feldolgozza a témát, és a post esélyessé váljon egy index címlapos megjelenésre. Ideális esetben olyan bloghálóként is működhetnének, amelyek valamilyen apróbb külsőséggel is vállalják, hogy jelzik a skanzenes együttműködést (pl. skanzen widget). Mindezt barter megállapodás keretében is bonyolíthatjuk.” Részlet a Noguchi cég 2008. november 2-án leadott előzetes kommunikációs anyagából, 5. oldal.

⁸⁵⁹ <http://skanzenkurator.blog.hu/> SÁRI Zsolt 2011.

A várakozás fája

A kommunikációs stratégia része volt, hogy egy, a bejáratnál elhelyezett fára folyamatosan (a megnyitó előtti időszakban) kulcsokat akasszunk, amelyek az egymás után elkészülő házakat szimbolizálják. A vendégeknek szintén lehetőségük nyílt rá, hogy egyik-másik nem használt kulcsukat a fára akasszák. „Javasoljuk, hogy a várakozás fájának felállítása legyen az é-moi kommunikációs kampány kezdetét kijelölő esemény. Hívjunk meg rá mindenkit a fenti két média-célcsoportból, jelentsük be itt a tájegység átadásának időpontját. (A fa felállítása után minden meghívott kapjon két-két díszes skanzenkulcsot, amiből az egyiket a fára akasztja, a másikat emlékebe megtarthatja). Az eseményt kössük össze egy rövid tájegységbejárással.”⁸⁶⁰ A kulcsokkal teleaggatott fa vizuális élményt jelent, azok számára a legérdekesebb, akik visszatérő vendégek, és észlelik a kulcsok számának növekedését a különböző látogatások között. Lényeges, hogy mellette információ legyen arról, mit jelképez a fa, hogy bárki megérthesse az üzenetét.

Szakmai vezetések, médianapok a sajtónak, sajtótájékoztató

Az Észak-magyarországi falu tájegység építése közben speciális szakvezetésre is sor került, mert a kommunikációs cég új csoport megcélzását is kidolgozta: így például építészeti és lakberendezési szaksajtó, designerek megszólítása. Ők az építési területen körüljárva megismerhették az éppen folyó munkálatokat, tulajdonképpen betekínthettek a kulisszák mögé, ami mindig vonzónak bizonyul az érdeklődők számára. „A cél az é-moi tájegység részletes bemutatása építészeti, formatervezési szempontból, hosszabb cikkek, riportok, képes beszámolók, akár kritikák generálása.”⁸⁶¹ A komplex program keretében a tájegységi vezetés után következett a Néprajzi Látványtárban berendezett éppen soros enteriőr megtekintése, majd ebéd és a Skanzen Vonat használata. Nemcsak a szaksajtó részére volt hasonló program meghirdetve, hanem a helyi sajtónak is. E mellett lehetőség volt a berendezési modellezések megtekintésére a raktárban újságírók, riporterek részére, a Tudományos Tanácsuléseket követő időszakokban.

A szakmai vezetések közé lehet sorolni a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban rendezett konferenciák résztvevőinek tájékoztatását, hiszen 2009-ben folyamatosan zajlottak a berendezési modellezések, amelyeket vezetéssel megtekínthettek az érdeklődő kollégák a Néprajzi Látványtár hátsó részében. Ezáltal ők is tájékozódhattak

---

⁸⁶⁰ Részlet a Noguchi cég 2008. november 2-án leadott előzetes kommunikációs anyagából, 4. oldal.

⁸⁶¹ Részlet a Noguchi cég 2008. november 2-án leadott előzetes kommunikációs anyagából, 4. oldal.

a munka menetéről, a kutatások aktuális állásáról, a különböző interpretációs tervekről és újításokról.

A megnyitó előtt néhány héttel sor került egy sajtótájékoztatóra is, amelyen a megjelent érdeklődőket interaktívan informáltuk a Skanzen Örökség Programról, illetve az annak részeként megvalósuló Észak-magyarországi falu tájegységről. A sajtótájékoztatóra powerpointos vetítés készült, illetve felhasználtuk a meglévő videóanyagot is a bemutatáshoz. A pozitív visszhangot bizonyítják a tájékoztató után megjelent cikkek, híradások, az ennek hatására készített interjúk.⁸⁶²

A korábbiakban már alkalmazott kommunikációs eszközök a következő részben találhatóak, ezeket Paálné Patkó Györgyi cikke alapján elemzem.⁸⁶³

Sajtó, tv, rádió⁸⁶⁴

Természetesen a különböző cikkek, tévés és rádiós megjelenések alkotják a kommunikáció gerincét. Nagy figyelmet fordítottunk azoknak a településeknek, megyéknek, régióknak a médiumaira, ahonnan a lakóházak származnak (megyei újságok, helyi lapok, televíziós csatornák). E mellett nagy volt az érdeklődés más területek újságjaitól, tévés csoportjaitól is. A riporterek már az építés során körbejárhattak a tájegységben, egy általános tájékoztató után feltehették a kérdéseiket. A helyi médiumokkal való együttműködés azért fontos, mert a riportok befogadói közelebb állnak a bemutatott témához, inkább érzik magukénak a kiállítást, mint az ország más pontján élő érdeklődők.

A televíziókkal kapcsolatosan azért is voltak fontosak a helyi csatornák, mert ezen keresztül intéztünk egyes esetekben tárgygyűjtést is (pl. Szomolya).

Internet

A Skanzen jelenlegi arculatával harmonizáló www.skanzen.hu weboldalon több menüpont alatt is lehetett információt találni a tájegységről, így a múzeumi kutatások és

---

⁸⁶² <http://www.dunakorzo.info/index.php/kultura/35-szentendre/1401-celegyenesben-a-skanzen>
<http://www.kultura.hu/main.php?folderID=1234&articleID=300911&ctag=articlelist&iid=1>
<http://www.utaslap.hu/hir/index/1681> <http://www.metropol.hu/mellekletek/utazas/cikk/569243>
<http://www.euroastra.info/node/40918/print>

⁸⁶³ PAÁLNÉ PATKÓ Györgyi 2003. 212-213.

⁸⁶⁴ A napilapok médiajellemzői: aktualitás, időszerűség, rugalmasság, gyors megjelenési lehetőség, tömeges elérés, de kedvezőtlen befogadói szituáció. A magazinok médiajellemzői: a célközönség jobb elérése, kedvező befogadói szituáció, hosszú átfutási idő. A szaklapok médiajellemzői: nagyon jó célozhatóság, magas presztízsérték, hosszú átfutási idő, de szűk célközönség. A tv médiajellemzői: széles célközönség, komplex hatás, jó befogadói szituáció, magas költségek. A rádió médiajellemzői: jó célozhatóság, nagy rugalmasság, az emberi hang előnye, de a vizualitás hiánya, háttérrádiózás, széles célközönség. PAÁLNÉ PATKÓ Györgyi 2003. 212.

a Skanzen Örökség Programnak fenntartott helynél is. Megtekinthető a tájegységről készült videó is a webes felületen, illetve képek is láthatók az írott szöveg mellett, amely összefoglalóan mutatja be az épületegyüttes néprajzi jellegzetességeit, és felsorolja a házakat is. A Projektnaplóban Kemecsi Lajos képes beszámolóban tájékoztatta az érdeklődőket a tájegység előkészítésének menetéről, több időpont állapotát rögzítve.⁸⁶⁵

Érdemes lenne az információk folyamatos újítása azért, hogy a netes látogatók is visszatérővé váljanak.

A kommunikációs cég javaslata volt a közösségi oldalakon való jelenlét: „Az online kampány célja, hogy végre tényleg eljussunk az (előző koncepcióban is) új célcsoportként említett 25-35 év közötti, AB státuszú fiatalokhoz. Elérésükhöz ideális csatorna lehet a Facebook, ami az iwiwhez viszonyítva itthon prémium közösségi siteként definiálható. Segítségével viszonylag kis szórással, kevés költséggel érhetjük el azt a célcsoportot, amely kellően nyitott az új kulturális élményekre és elegendő vásárlóerővel rendelkezik ahhoz, hogy igényes (drága) gasztronómiai programokon vegyen részt. Mindehhez a múzeumot a helyi közönség ízlése szerint újra kell pozícionálni. A feladatunk az, hogy a skanzent különleges, sőt szabadidős programként fogalmazzuk meg és vezessük be a közösség számára. A kampány alapja, egy az iwiwes klubhoz hasonló saját skanzen oldal a Facebookon, amely azonban ennél sokkal több és rugalmas lehetőséget kínál a kommunikációra.”⁸⁶⁶ Ezzel a módszerrel megszólaltathatók a fiatalok, de rengeteg egyetemista is felkereshető. Az intézménynek van Facebook-oldala, ezen A Skanzen Örökség Program aloldalon a kiállítás előkészületeinek felvételei voltak megtekinthetők, a hozzászólások rendkívül pozitívak voltak.⁸⁶⁷ Nemcsak ezen az úton jelent meg a tájegység promóciája, hanem egy játék keretében is, ahol néprajzi tárgyakat kellett felismerni a tájegységhez kapcsolódó képeken. A nyertes választ beküldők között belépőjegy kisorsolására került sor. A játék neve a *Legtitokzatosabb padlás* volt.

Kiállítások (Utazás kiállítás, Múzeumok majálisa)

A 2010-es Utazás Kiállításon a sütőformákat bemutató kamarakiállítás szerepelt, egy játék keretében párosítani kellett egy receptet a sütőformával, ennek eredményeképpen belépőjegyet lehetett nyerni. A cél interaktív eszköz bemutatása volt,

⁸⁶⁵ <http://skanzen.hu/?fm=4&am=17&dd=217> 2011. augusztus 13.

⁸⁶⁶ Részlet a Noguchi cég 2008. november 2-án leadott előzetes kommunikációs anyagából, 6. oldal.

⁸⁶⁷ http://www.facebook.com/note.php?note_id=131643983530681

az edények feltűnőek, figyelemfelkeltőek voltak. A Közép-Dunántúl régió standján a Szabadtéri Néprajzi Múzeum által elfoglalt hely a látogatók körében is népszerű volt.

Az évente, májusban megrendezett múzeumi majálison az ország legfontosabb múzeumi és kiállítóhelyei kapnak bemutatkozási lehetőséget. A majális résztvevői nemcsak a szakma képviselői, hanem rengeteg laikus érdeklődő is. A Nemzeti Múzeum kertje, vagyis a Múzeumkert jól kiaknázható helyszín, plakátokkal kiegészítve. További előnye a múzeumi majálisnak a tájegységet tekintve, hogy nem sokkal a tervezett megnyitó előtt rendezték meg, így nem telt el túl sok idő a két esemény között. Itt 2010-ben szintén a sütőformákat felvonultató kiállítást lehetett paravánon megtekinteni, illetve a gyerekeknek főzősarok volt berendezve gyerekjátékok segítségével.

Szabadtéri reklámhordozók

A tájegység megnyitása előtt több helyen jelentek meg plakátok, illetve ezt kiegészítve egy vasutas szereplő tájékoztatta az érdeklődőket a kiállításról. Ennek érdekes kellékei a Budapest közterületein kitett településjelző táblák, amelyeknek apropóján a vasutas információkat adott át az adott faluról. Ez az elképzelés szintén a kommunikációs cég előzetes tervében szerepelt.⁸⁶⁸

Direct mail

A Skanzen bérletesek körét, illetve a Skanzen Hírlevélre feliratkozókat lehetett közvetlenül értesíteni a tájegységgel kapcsolatos információkról.

Szórólapok, brosúrák

A szezonként három nyelven (magyar, angol, német) megjelenő, általános információkat tartalmazó brosúrában felhívtuk a figyelmet a tájegység nyárra tervezett megnyitójára, ez az információ a térképen is megjelent, sőt, még a 2011-es programajánlón és térképen is szerepelt. Így az év korai szakaszában a Múzeumba látogatók előre informálódhattak az új kiállításról.

Promóció

A kommunikációs cég anyagában javasolta a játékot: „Indítsunk játékot a három é-moi megyei lap olvasói számára. A kampány a lokálpatriotizmusra apellálva szólítja meg a helyieket, azt üzeni nekik, hogy szülő- és lakóhelyük egy különösen szép és kulturális értékekben gazdag régiója az országnak – „a három megye a skanzenben saját

---

⁸⁶⁸ 2008. november 2. 7.

tájegységet kapott”. A játék alapötlete egy-egy enteriőrbe helyezett idegen tárgy felismerése. A játékhoz kapcsolódóan cikkek jelenhetnek meg a tájegységről.⁸⁶⁹

Ilyen jellegű kezdeményezés végül a Facebook-on meghirdetett játék keretében valósult meg.

Megnyitó

Tulajdonképpen a megnyitó ünnepe is felhasználható kommunikációs célokra. A megnyitó meghívott közönsége a települések lakossága és vezetése, a szakma képviselői, az egyházak vezetői, illetve a különböző médiumok; „egyszerű látogatók” az eseményen nem vesznek részt. A megnyitó témájával, programjával ráirányítja a figyelmet a tájegységre, amelyről az esemény kapcsán több híradás is szól, tévé- és rádiócsatornákon, újságokban, online hírfelületeken egyaránt. Ezáltal remélhető, hogy a nyári hónapokban (Ez egyébként sajnos nagyon alacsony látogatószámú időszak.) ezeknek a híradásoknak a hatására többen felkeresik a kiállítást.⁸⁷⁰

A megnyitó tematikája a lakodalom köré fűződött, a novaji lakóház lakodalmas kalácsa, a perkupai lakodalmas vacsora kapcsán az ünnepség az esküvő köré szerveződött, mégpedig az összeházasítás-párosítás fogalmakra fókuszálva: itt találkozott a régi és az új, a határon belüli és kívüli, a mindennapok és az ünnepek, helyben és távol, tél és nyár, állandó és időszaki kiállítások Közönség Pesta és Palóc Böske lakodalma kapcsán.⁸⁷¹

---

⁸⁶⁹ Részlet a Noguchi cég 2008. november 2-án leadott előzetes kommunikációs anyagából, 5. oldal.

⁸⁷⁰ A tájegység átadása egyben a SÖP lezárását jelenti. Az esemény alkalmat ad az egész program áttekintésére, ilyen értelemben nemcsak az é-moi faluról szól. Javasoljuk, hogy kezeljük a megnyitóval azonos presztízsű médiaeseményként. Részlet a Noguchi cég 2008. november 2-án leadott előzetes kommunikációs anyagából, 4. oldal. Megnyitóról szóló híradások: pl.
<http://kultura.hu/main.php?folderID=1272&articleID=302929&ctag=articlelist&iid=1>
<http://www.boon.hu/hirek/BORSOD-ABAUJ-ZEMPLEN/cikk/eszak-magyarorszag-a-skanzen-nyolcadik-csodaja/cn/news-20100828-04465291#ArticleForum>
<http://www.diverziti.hu/1409/megnyilt-az-eszak-magyarorszag-falu-szentendren/>
http://www.csaladinet.hu/hirek/szabadido/programajanlo_csaladdal_gyerekekkel/14555/megnyilt_az_uj_eszak-magyarorszag_falu_tajegyseg_a_szabadteri_neprajzi_muzeumban
<http://kitartas.mozgalom.org/hirmorzsak/paloc-idoutazas-szentendrei-skanzenben?page=1>
<http://www.kultura.hu/main.php?folderID=911&articleID=302929&ctag=articlelist&iid=1>
http://www.lanchidradio.hu/belfold/%E2%80%9Eaz_orszaghatar_es_a_nemzetek_hatara_nem_ugyanaz%E2%80%9D_20100625
<http://uj szo.com/online/kulfold/2010/06/25/solyom-megnyitotta-a-skanzen-uj-tajegyseget-nemesradnotiak-vendegekkel>

⁸⁷¹ SZABÓ Zsuzsanna 2010. 04.

Múzeumi bolt

A múzeumi boltban megjelenő termékek már a látogatást megelőzően felhívhatják a figyelmet a tájegységre. A bolti cikkek megfelelő kiválasztása, megtervezése ezért rendkívül fontos. Ugyanez vonatkozik a pékségben előállított termékekre, hiszen mind a két helyszínen lehet utalni az új tájegységre a termékeken keresztül.

A kiállítások létrehozásához szükséges dokumentumok

A tájegységek és az enteriőrök kialakítása során több dokumentum megírására szükség van, ezek informatív, összefoglaló jellegű írások, amelyek alapján felépül a ház, összeáll a berendezés, és a későbbiekben is követni lehet az enteriőrökben/kiállításokban történő változtatásokat, illetve ezek jelentik azt az alapot, amelynek kapcsán néhány változtatást eleve el lehet végezni az épületeken vagy a lakásbelsővel kapcsolatban. A dokumentumok egy részét a Múzeumban működő Tudományos Tanáccsal kell elfogadtatni, ez az a fórum, amin meg is vitathatóak a felmerülő kérdések.

A szabadtéri muzeológiában többféle dokumentum készül, egy részüket a néprajzos muzeológus, míg másik részüket a tájegységfelelős mérnök hozza létre. A néprajzos muzeológus által írottak közül vannak olyanok, amelyek eddig nem kaptak hangsúlyt, e mellett vannak a kezdetektől fogva kötelezően elkészítendő írások, illetve ezekben a korábban alkalmazott dokumentumokban vannak új egységek. A dokumentációk tartalmát a Muzeológiai Szabályzat határozza meg.

Az eddig is kötelező, legjelentősebb szövegek a néprajzi újraépítési javaslat és a berendezési terv. Fontos lenne ezen kívül folyamatosan frissített tájegységi koncepciók megfogalmazása, és mivel egyre több termes jellegű kiállítás készül (ld. Észak-magyarországi falu), elengedhetetlen ezekhez tématerv és forgatókönyv megszövegezése is. Ezen kívül hasznos lenne egy interpretációs terv írása is, amelyben megjelenik a plusz értelmező eszközök összegzése, funkciója, leírása és használati utasítása. A teljes képet a múzeumpedagógiai tervek, dokumentumok egészíthetik ki.

Tájegységi koncepció

A tájegységek koncepciója a Múzeum néprajzi tudományos koncepciójának része, terepmunkáról terepmunkára változhat. Az 1967-es múzeumi alapkoncepcióhoz képest sokat alakult az Észak-magyarországi falu koncepciója is (például Perkupa, barlanglakások, szakrális elemek, majorsági épületegyüttes, erdőhorváti házak, kismemesi lakóház). Ennek elemei azonban (más tájegységekkel kapcsolatban szintén igaz) nem ritkán csak Tudományos Tanácsok emlékeztetőiből, épületjegyzékekből, épületvásárlási javaslatokból, feljegyzésekből, különböző összefoglalókból, kézzel írott jegyzetektől, múzeumtörténeti munkákból, cikkekből, tanulmányokból, múzeumi vezetőkből derülnek ki, és a változások sora nehezen követhető, az időrendiség kevésbé látható át. Érdemes állandóan frissített változatot létrehozni, hiszen ez a tájegységről

írott összefoglalásokhoz, szövegekhez, táblákhoz is rendkívül hasznos lehet, de később is alkalmazható, ha interpretátorok, idegenvezetők, nem tájegységfelelős muzeológusok szakvezetést tartanak.

Néprajzi újraépítési javaslat

A néprajzi újraépítési javaslat részei és megírásának szabályai⁸⁷² már régóta meghatározottak, kis mértékben szorulnak változtatásra. A dokumentum elején a kiválasztás körülményeinek részletezése olvasható, a ház tájegységi koncepcióban elfoglalt szerepe, pozíciószáma, eredeti címe. A kutatásról, felmérésekről szóló rész az építészeti gyűjtéshez felhasznált forrásokat összegzi (adattárak, szakirodalmi információk). Rövid rész mutatja be a bontás időpontját, résztvevőit is – ez az újraépítés és a bontás dátuma között eltelt időt mutatja, amely sajnos nagymértékben befolyásolja a felhasználható alapanyagok minőségét és mennyiségét. A javaslat következő részében a településtörténet található, a társadalmi-gazdasági háttér bemutatása az interpretáció miatt is fontos. Lényeges eleme a dokumentumnak a falu vagy régió építészetéről szóló összefoglaló, amelyben több adat, tény található az adattári, levéltári, néprajzi és szakirodalmi információk alapján.

A családtörténet részletezése megtalálható mind az újraépítési javaslatban, mind a berendezési tervben. Külön bekezdésben olvasható minden, a tüzelőberendezésekre vonatkozó adat, ami a végleges tüzelőberendezés kialakítását határozza meg.

A néprajzi újraépítési javaslat gerince a különböző építészeti szerkezetek felméréskori/bontáskori állapotának és a néprajzos muzeológus által meghatározott újraépítési állapotnak a bemutatása, egymás melletti két oszlopban, a kivitelezendő technológiák részletezésével kiegészítve. A terv legvégén a külön beépítendő elemek listája található: polcok, jászlak, létrák beépítésével kapcsolatosan.

Új részként szerepelhet a javaslatban az interpretációs eszközökhöz szükséges műszaki, építészeti háttér részletezése: hova, milyen vezetékek kerülhetnek (képernyő, hanglejátszó rendszerek, világítás kapcsán), hol lehet a falfűtést elhelyezni, melyik tüzelőberendezésben lesz elektromos fűtés, hol lesz esetlegesen modern padló, üvegfüdém, üvegfal. Ezeket természetesen csak akkor lehet itt elhelyezni, ha már a munkának ebben a szakaszában tudott a felhasznált interpretációs eszköz, a ház kialakításának célja. Az előzetesen feltüntetett igények meghatározzák a tervezést, a

---

⁸⁷² Muzeológiai Szabályzat. 6-7. oldal.

részletesen kialakított tervek alapján pontosan tervezhetők a költségek a tendertervekhez.

Érdeemes a néprajzi újraépítési javaslatba belevenni azt, mekkora mennyiségű rekonstrukcióra van szükség a lakóház felépítéséhez. Ennek előzetes átgondolása, a depóban tárolt alapanyagok felmérése pontos képet nyújt a tendertervek, kiviteli tervek megalkotásához. A bontáskor elhozott anyagok nagy része ugyanis a beépítéshez nem használható, a bontás és újraépítés között eltelt idő miatt változik az anyagok beépítésének lehetősége is, így hasznossá válik ez az összefoglaló. A Tudományos Tanácsokon elfogadott terveket számítógépes prezentáció egészíti ki, az analógiák képanyagának papír formátumú kinyomtatása és adattárban való elhelyezése az újraépítési javaslat mellett fontos lehet a későbbiekben.

A néprajzi újraépítési javaslatoknál fontos kiemelni a csapatmunka fontosságát, hiszen a bölcsész végzettségű néprajzos muzeológus a tájegységfelelős mérnökkel kell, hogy döntsön; a terveket, felméréseket, fotókat, analógiákat közösen kell értelmezni, hiszen így hitelesebb és pontosabb a munka végeredménye.

Berendezési terv

A berendezési tervek az eddigiekben is hangsúlyosak voltak.⁸⁷³ A gerincüket az a lista adta, amely felsorolta a különböző helyiségek falain (a bejárati A-fal, innen bal kéz felől B-, C- és D-fal), illetve falai mentén megjelenő tárgyakat, leltári számmal együtt, jelezve a műtárgyakat, másolatokat, demonstrációs és installációs tárgyakat, illetve a revíziós maradvány-tárgyakat is. A lista előtt a házról, a ház tájegységben elfoglalt szerepéről, és a családtörténetről szóló leírások találhatóak meg, ez azért fontos, mert a megjelenő helyiségek funkciója mellett a családtörténet alapján az enteriőrben megjelenő családtagok bemutatása is olvasható. A bemutatás időpontján és célján kívül egyes muzeológusok munkájában a berendezés vázlatos bemutatása is szerepel az előzetes szöveges részben.

Ezek a berendezési tervek a tárgyak kiválasztása előtt születnek, a tárgyleíró kartonok és a néprajzos muzeológus kutatásai alapján. Ennek eredménye, hogy a konkrét tárgyválogatás és a kiállítás rendezésének hatására sokszor változhat a tárgyak pontos listája. Az előzetes lista azonban nagyban megkönnyíti a restaurálás folyamatát, a munkák tervezhetőségét.

---

⁸⁷³ Muzeológiai Szabályzat. 10. o.

Ezzel szemben az Észak-magyarországi falu tájegység az elnyert projekt-támogatás miatt más időhatárok közé szorítva készült. Ezért az előzetes listák összeállítása kivitelezhetetlen volt, illetve az elkészülő berendezési tervek is tartalmaztak más egységeket és információkat, a korábbiaktól eltérő módon építettem fel őket. Ezekben a berendezési tervekben a következő részek találhatók. A ház múzeumi története első helyen szerepel, hiszen elhelyezi a koncepcióban az épületet, meghatározza a legfontosabb és bemutatandó építészeti jellegzetességeit. Külön bekezdésben olvashatók a berendezési terv kutatása során felhasznált források, főleg a szakirodalom, az adattári anyagok vázlatos bemutatásával. Ez azért fontos, mert a múzeumpedagógiai tervek létrehozásánál, későbbi változtatások esetén egyértelmű, hogy honnan lehet további információkat szerezni. Ez a rész tartalmazza a néprajzos muzeológus által végzett kutatás időtartamát, esetleges speciális témáit is.

Ezután következik a korábban is lényeges családtörténeti és háztörténeti leírás, hiszen a családtörténet-specifikus enteriőrökhöz szükséges tudni a családtagok számát, nemét és korát. Természetesen a család társadalmi-gazdasági háttérét is be kell mutatni.

Egy új bekezdést jelent a lakóház azon építészeti jellemzőinek bemutatása, amelyek befolyásolják a berendezés kialakítását. Így ide kerül a mestergerenda, a különböző padkák, vakablakok, fali fülkék helyének leírása, a tüzelőberendezések típusának megnevezése. Ezek az elemek befolyásolják a kiválasztott tárgyakat, a tárolási funkciók összehangolását.

Ennek a típusú berendezési tervnek a gerincét a bútor- és lakáskultúra adatainak részletes bemutatása adja. Az eddigiekből hiányzott az írásban megszövegezett elméleti alap, amiből kiindulva összeállt a kész berendezés. Az újabb tervben azonban minden olyan tárgyra vonatkozó adat megjelenik, amely a gyűjtés során előkerült. A néprajzi gyűjtések, interjúk tárgyról szóló információi mellett az inventáriumoknak, adattári anyagoknak, fényképek elemzésének, a szakirodalomban megjelenő cikkeknek, a tárgyraktárakban szerzett tapasztalatoknak, az illusztrációk elemzésének kivonata található. Itt szerepelnek a gyűjtés során fellelt tájszavak is. A berendezési terv ezen része azért fontos, mert megadja a kiindulási pontot, a magyarázatot arra, miért úgy állt össze az adott berendezés, ahogyan végül megvalósult. A tények, adatok segítséget jelenthetnek a teremöröknek, interpretátoroknak a kiállítás értelmezésében, kiegészítik az összeállított sárga könyveket, biztosítják azokat a specialitásokat, amelyek érdekesebbé, személyesebbé teszik az enteriőrt.

Az adatok alapján következhet az enteriőr vázlatos bemutatása, a fontosabb bútorok, berendezési tárgyak helyének megjelölésével.

Ezek után a bemutatás ideje (a lehetséges változatokat egyaránt feltüntetve), majd a bemutatás célja következik – mik a legfontosabb elemei az enteriőrnek mind építészeti, mind lakásbelső és bemutatott szituációt tekintve. Mivel a tájegységekben egyre nagyobb hangsúlyt kapnak az ún. szituációk (életmód-mozzanatok), ezeknek a néprajzi bemutatását is le kell írni, a hivatkozott forrásokkal együtt.

A berendezési tervben helyet kapnak azok a javaslatok, amelyeket a múzeumpedagógus számára fogalmaztam meg, ezeknek alapja az elvégzett néprajzi kutatás, amelyből a településre, illetve a mikrorégióra jellemző legfontosabb tematikát lehetett kijelölni, természetesen a múzeumpedagógiai módszerek megválasztása nem célja ennek a dokumentumnak.

Nemcsak erre tettem javaslatot, hanem arra is, hogy milyen más szituációkat, témákat mutathat be az enteriőr, szintén a néprajzi gyűjtésre alapozva, ezeket az alternatív berendezések címszó alatt lehet megtalálni.

Az interpretációs elemek megjelenésével a berendezési terv végén összefoglaló található a berendezéshez esetlegesen szükséges műételekről, szövegekről, műszaki-informatikai háttérről.

A berendezési tervben nem található lista, a tárgyak összeválogatása más módszerrel folyt, mint az előbbieken. Az előzetesen, a leírás alapján kiválasztott tárgyak mellé a restaurált apró tárgyak választás útján kerültek be, kiegészítve az enteriőrt máshonnan gyűjtött műtárgyakkal is. Ennek az ideje a modellezés időszaka volt, így rögtön értékelhetővé vált a tárgyegyüttes, egészében. Lista a Tudományos Tanács pozitív, elfogadó véleménye után készült, fotókkal, esetlegesen filmfelvétellel kiegészítve. Az így elraktározott tárgyakat ennek a listának az alapján lehetett az elkészülő házakba szállítani.

Interpretációs terv

Sajnos az Észak-magyarországi falu tájegység enteriőrjeihez nem készültek interpretációs tervek, pedig létjogosultságuk van. A megújuló közegben, a felmerülő igények, változtatások következtében meg kell újulnia a kiállításokat előkészítő dokumentációnak is. Az interpretációs elemek, vagyis azok az eszközök, amelyeknek segítségével egy-egy enteriőr szituációja, mondanivalója, történeti háttere, tárgyi világa érthetőbbé válik a látogató számára, dokumentálásra szorulnak, hiszen tervezésük,

létrehozásuk, kivitelezésük és üzemeltetésük során szükség van egy olyan dokumentációra, amely összefogja a különböző szakmai tapasztalatokat, információkat, fejlesztési lehetőségeket.

Az interpretációs terv elődjének tekinthető a hasznosítási terv, amelynek tartalmát a Muzeológiai Szabályzat rögzíti. A közművelődési tervnek nevezett dokumentációban közművelődési és oktatási javaslatok találhatók, illetve azok az elképzelések, amelyek az információ átadását segítik elő, és a rendezvények előkészítésében hasznosíthatók. A tervet Tudományos Tanácsnak kell elfogadnia.⁸⁷⁴

A muzeológus, a látványtervező, a múzeumpedagógus, az üzemeltető szakember együttesen tesz azért, hogy működőképes és hatékony legyen az adott interpretációs eszköz, mindegyikük munkájának saját nézőpontját be kell építeni a dokumentációba.

Az interpretációs tervnek több része kell, hogy legyen: az első és legfontosabb a lakóház és berendezésének vázlatos bemutatása, a berendezési terv alapján. A berendezés taglalásakor a szituáció prezentációja kiemelten fontos, hiszen a legtöbb esetben ehhez kapcsolódik teljes mértékben az interpretációs elem is.

Szükség van az interpretációra kiválasztott tartalom bővebb bemutatására, és annak magyarázatára, miért is van szükség az interpretációs eszközre, illetve miért pont arra a megoldásra esett a választás: pénzügyi, esztétikai, interaktivitással kapcsolatos, helyszín vagy tartalom által meghatározott okok vezérelték a munkát, mi az interpretációs eszköz koncepciója.

Ezt követően az interpretációs elem leírása kell, hogy következzen, bizonyos esetekben több elem együttesen járul hozzá a minél könnyebb értelmezés kialakításához. Az interpretációs elem esetében a használat, a működés körülményeiről is szó kell, hogy essen: szükséges-e például teremőr vagy interpretátor az üzemeltetéséhez, felügyeletéhez, hogyan kell rendben tartani (például a műételek esetében a tisztítás, egy számítógépes terminál esetében a bekapcsolás-kikapcsolás útmutatója szükséges lehet). Ha nem, tudják-e az érdeklődők egyedül használni az eszközt, ha igen, akkor hogyan. Hol található az eszköz az enteriőrben, mivel találkozik először a látogató: a berendezéssel, vagy ezzel az interpretációs eszközzel, veszélyt jelenthet-e egyes műtárgyakra nézve az adott eszköz. Interaktív-e az általunk tervezett eszköz? Mi az eszköz célközönsége? Mindenki tudja-e használni? Érdekes lehet

---

⁸⁷⁴ 15. o.

gyerekek, felnőttek, fiatalok, öregek számára egyaránt? Mozgássérültek, látássérültek ki tudják próbálni, hozzáférnek? Esetlegesen csoportok, családok mellé férnek?

Ezt követően az interpretációs eszközhöz esetlegesen szükséges műszaki háttér bemutatása fontos, illetve az adott műszaki eszköz esetében a beépítés lehetőségei, és az üzemeltetéséhez szükséges részletes útmutató.

Külön egységként kezelendő az interpretációs eszközhöz készített szövegek és fotóanyag összessége. A szövegek lehetnek írott szövegek, de különböző hanganyagok írott változata is, ezeket összesíteni kell. Zenei hanganyagok esetében a hanganyag készítője, hossza és tartalma is ide kell, hogy kerüljön információként (természetesen film használata esetén a készítő, szereplők, készítés dátuma, helyszíne, a film hossza szintén fontos). Ha van az eszközhöz kapcsolódó, elvihető információs anyag, ezt is szerepeltetni kell itt, illetve leírni, hogy hogyan működik: állványról, dobozból, teremőrtől elvehető, számítógépről kinyomtatható, email-ben elküldhető stb. Ha szükség van idegen nyelvű idegenvezetőre, biztosítottuk-e a leírást, és ha igen, milyen formában: teremőrnél elhelyezve, vagy feliratként stb.

Milyen látványterv, koncepcióterv készült az interpretációs eszközhöz? Ez változott-e a munka során, milyen szempontok határozták meg a tervezést.

Számtalan kérdés, amelynek tisztázásához szükség van egy komplex dokumentációra, hiszen ezeknek az eszközöknek életét is ugyanúgy követni kell, mint a berendezését. Hasznos lehet, ha az interpretációs dokumentáció kiegészül az eszköz történetével, feltüntetve a változtatásokat, az enteriőrből való kiemelés, visszahelyezés dátumát, a javításokat stb.

Ebben a dokumentációban kell szerepeltetni a demonstrációs és installációs tárgyak listáját is, hiszen ennek nyilvántartása a műtárgyakkal közösen sokkal nehezebb, különálló információként ez könnyebben használható adatbázis.

Külön bekezdésbe kerülhet az enteriőrből esetlegesen elhelyezett műételek listája is, hogy követhető legyen ezeknek a pozicionálása is.

Az enteriőrhöz kapcsolódó múzeumpedagógiai programok rövid tervezete, leírása, továbbfejlesztésüknek lehetőségei szintén lényegesek, bár a múzeumpedagógiai programok, kiadványok terve külön dokumentációt igényel.

Így egyetlen dokumentáció összefoglalja, miről is van szó, sajnos egyébként sokféle létező dokumentum ad választ a felmerülő kérdésekre, de az is előfordul, hogy egyes aspektusokat soha nem is jegyzett le senki.

Kiadványterv

Szintén nem készült az Észak-magyarországi falu tájegységhez, de használható lenne egy olyan összesítés, amely meghatározza azokat a tematikákat, amelyek különböző formában megírhatóak lennének: így a tájegység néprajzi képéhez igazodva mit lehetne Skanzen-könyvek vagy Füzetek formájában megjelentetni, mihez készülhet múzeumpedagógiai vezető, mihez kell külön prospektus – a példákat lehetne sorolni. Ezeknek a megítélésében leginkább a tájegységfelelős a kompetens, a javaslatait viszont érdemes lenne összesítenie a kutatás alatt, ezzel tervezhetővé válik középtávon a kiadványírási és szerkesztési munka mennyisége, munka- és pénzügyi vonzatai a pályázatokhoz, költségvetéshez, a tematikus évek rendszeréhez alkalmazkodva.

Szakirodalom-lista

Az egyes épületek kutatásához felhasznált szakirodalom összesítése egy dokumentumon belül hasznos, hiszen külső kutatók, múzeumpedagógusok, interpretátorok egyaránt hasznosíthatják a listát. Az egyesítésre azért van szükség, mert az adatok a különálló dokumentumokban találhatóak meg, esetenként csak lábjegyzetben. Ilyen jellegű listát az Észak-magyarországi falu tájegységhez is készítettünk az intézmény könyvtárosának segítségével.

A megjelenő, magasabb számú kamara jellegű, az enteriőrt kiegészítő kiállítások és a különböző helyiségekben, vagy egész épületben helyet kapó zárt terű, nem enteriőr-jellegű kiállítások miatt szükséges tématervet és forgatókönyvet írni a készülő tárlatokhoz.

Tématerv

A tématerv a forgatókönyvet megelőző dokumentáció, amelyben még nem specifikusan, hanem vázlatosabb formában szerepel a kiállítás tematikája. Mivel a magyar muzeológiai szakirodalomban viszonylag kevés tanulmány áll rendelkezésre ennek a dokumentációnak a megírásához, külföldi források segítségét érdemes igénybe venni.

A tématervben elsődlegesen fontos a kiállítás témájának, koncepciójának és típusának megállapítása. A téma kiválasztását több tényező határozza meg, ezek a következők: a *múzeum küldetése* elsődlegesen meghatározó, ennek alá kell rendelni a kiállítás tematikáját. A kiállításnak ezt a célt kell szolgálnia. Ismerve a Múzeum célközönségét, ennek megfelelően érdemes alakítani a kiállítási koncepciót (bár lehet új

impulzusokat közvetíteni, a célközönség igényén változtatni, ehhez azonban mindenképpen jó minőségű interpretációra van szükség). Természetesen meghatározó, hogy milyen *gyűjtemény* áll rendelkezésre, mennyi tárgy található a kiállításhoz, van-e plusz erőforrás az esetlegesen hiányzó tárgyak begyűjtésére. És az erőforrásoknál tartva meghatározó a *penzügyi fedezet* is. Olyan témát érdemes választani, amelynek bemutatása minél kevesebb külsős szakembert igényel, belső erőforrásból megvalósítható.⁸⁷⁵ Ezeket a tényezőket tovább lehet árnyalni, a szabadtéri múzeumok esetében még egy nagyon fontos szempontot figyelembe kell venni, ez pedig a kiállítás lehetséges *helyszíne*. A helyszín a Szabadtéri Néprajzi Múzeum esetében többféle lehet, így az Irodaépületben található Skanzen Galéria, a Látványtár, az Észak-magyarországi falu tájegységben a magtár mind alkalmas kiállítás rendezésére, de sok olyan lakóépület található a területen, amelynek egyik-másik helyisége alkalmas kiállítás rendezésére. Fontos, hogy a témával harmonizáljon az a tájegység, ahol a kiállítást elhelyezzük, illetve, hogy a közeg ne legyen a témának ellentmondó. Szintén meghatározó a kiállítás tervezett *időintervalluma* (állandó vagy időszakos tárlatról van szó), illetve az, hogy vándorkiállítást formálunk-e belőle vagy nem.

Mindezek után a kiállítás jellegén kell elgondolkodni. A kiállítás ugyanis többféle lehet: *szemet gyönyörködtető* tárlat, amelyet főleg művészeti múzeumok alkalmaznak, itt nagyon fontos az esztétikai élmény, és kevésbé hangsúlyos a kiállítás által közvetített narratíva. A *didaktikus kiállítások* tanítani szeretnének, általában tárgyakkal kiegészítve. A *rekonstrukciós kiállítások* közé tartoznak a skanzenek, akik visszaállítanak egy valós vagy elképzelt múltat annak teljességével együtt. A *csoportos bemutatásra építő kiállítások* kevés magyarázatot tartalmaznak, főleg régészeti kiállítások esetére igazak. A *raktárszerű kiállítások* korábban voltak divatosak – ezekben az esetekben mindent kiállítottak, amit csak lehetett, manapság ezeket váltják fel a látványtárak. A *felfedező jellegű kiállítások* nem konvencionálisak, a látogatóra bízzák a téma megértését, ehhez természetesen interpretációs segítséget adhatnak.⁸⁷⁶ Egy hasonló csoportosítás a következő változatokat említi: esztétikai élményre építő kiállítás, az összehasonlításra és kontextusra építő tematikus kiállítás, enteriőr jellegű kiállítás, raktár jellegű kiállítás, illetve ezeknek a típusoknak különböző mértékű kombinációja.⁸⁷⁷

---

⁸⁷⁵ Timothy AMBROSE-Crispin PAINE 2007. 96.

⁸⁷⁶ Timothy AMBROSE-Crispin PAINE 2007. 97.

⁸⁷⁷ Barry LORD-Gail Dexter LORD 2001. 266.

Természetesen a kiállítások több más szempont szerint is csoportosíthatók, így például a látogatótól elvárt megértés módja szerint: a művészeti kiállítások alkalmával a látogatók esztétikai élményeket szereznek, itt a tárgyak önmagukért beszélnek, kevésbé fontos a mellettük kiállított tárgyak sora. Eredetileg kevés információt helyeztek el a tárgyak mellett, de egyre több kiállításban található mélyebb szemlélődésre és elgondolkodásra készítő hosszabb szöveg. Ebben az esetben a látogató viszonylag passzív marad, érzelmileg és intellektuálisan aktivizálódik leginkább.

A történeti és természettudományi múzeumokban a legfontosabb tényező megértés. A tematikus kiállításokon kiállított tárgyak és a kontextus között kapcsolat van. Az egymás mellettség generálja a jelentések felfedezését. A látogatók sokkal aktívabbak a kapcsolatok megítélésében, a grafikák és feliratok tanulmányozásában.

A látogatók még aktívabb bevonását kívánja meg a felfedező jellegű hozzáállás, ahol még nagyobb mértékben van az érdeklődőre bízva a megértés.

A negyedik típusba az interaktív tárlatok tartoznak, itt a látogatóknak egészen aktívan kell részt venni a megismerésben, a múzeumi dolgozók, demonstrációs eszközök, interaktív eszközök segítségével, ennek hatására valósul meg a transzformáló élmény. A személyes interakció a leglényegesebb elem, az általában tudományos központokban alkalmazott módszer esetében.⁸⁷⁸

A tématerv⁸⁷⁹ az első körben összegyűjtött legfontosabb információkat tartalmazza, a kiinduló pontot jelenti a további munkához, megfogalmazza a legfontosabb kérdéseket. A kutatás megelőzheti a kiállítás előkészítését, de az is előfordulhat, hogy egy előzetes koncepcióra épül a kutatás. A kiállítás a tárgyak alapján, illetve egy koncepcióból kiindulva is szerveződhet.

Vasáros Zsolt a következőkben határozza meg a mérlegelendő tényezőket a tématerv kialakításakor: mennyire újszerű a felvetett téma, hogyan lehet feldolgozni és befogadni, mennyire aktuális az, amit a múzeum bemutat. A tervezett kiállításban milyen a műtárgy és az interpretáció aránya, melyek lehetnek a potenciális helyszínek, mikorra várható a megvalósítás, kik a lehetséges partnerek, a közreműködő hazai és

---

⁸⁷⁸ Barry LORD-Gail Dexter LORD 20-22.

⁸⁷⁹ A tématerv részeinek bemutatása az angliai Leicester University által szervezett Design Masterclass elnevezésű konferencia tapasztalatai (támogató: Múzeumok és Látogatók Alapítvány, British Council) alapján a Múzeumok és Látogatók Alapítvány által szervezett műhelymunka során Batári Zsuzsanna által tartott előadás része. A résztvevők Bihary Sarolta, Urbán Zsuzsanna, Mihalkov György, Kemény Gyula és Batári Zsuzsanna voltak.

külföldi szakemberek, mennyire releváns a téma nemzetközi viszonylatban és természetesen nem utolsó sorban a műtárgyállomány értékelése is szükséges.⁸⁸⁰

A tématervben érdemes megfogalmazni a kiállítás *központi gondolatát*, a *tematikus keretet* (a témák elsődleges és másodlagos fontosságúak, vannak fő és altémák is) és a *tematikus szerkezetet*. Több lehetőség van a különböző tematikus egységek közötti kapcsolat értelmezésére. Az szekvenciális (egymást követő) tematikus struktúra a legkedveltebb módszer a múzeumokban. Itt az ötletek, gondolatok egymásra épülnek, és így jut el a kiállítás a kezdőponttól a végkifejletig. Szükségszerű szervezeten, ellenőrzötten megalkotni a rendszert, hogy a látogató megértse a témák közötti kapcsolatot, a logikai rendszert. A szervezés egyirányú, a látogatói élmény szekvenciális.

Az egymást követő, szekvenciális rendszer hibája, hogy a résztémák közötti kapcsolatok bemutatása nem kivitelezhető. Általában néprajzi és művészettörténeti kiállítások esetében kerül elő ez a probléma. A mátrix lehetőséget ad a látogatónak arra, hogy több tengely mentén dolgozza fel a kiállítást, de ez a rendszer azt is lehetővé teszi, hogy tematikus összehasonlításokat tegyünk, különböző kultúrák, életutak, iskolák, tudományos folyamatok között.

A párhuzamos tematikus struktúra esetén egymás mellé állíthatjuk a különböző altémákat. Minden résztémát függetlenül a másiktól mutatunk be, a bemutatás módja azonban megegyező kell, hogy legyen azért, hogy a látogatói megértést növelje, és az összehasonlítást lehetővé tegye. A prezentáció sorrendje ebben az esetben lehet véletlenszerű.

A hierarchikus tematikus struktúra szerint a témákat és altémákat fölé- és alárendeltségi szempontok alapján rendezzük el. Ez hasonlít a természettudományokban használt rendszerezéshez. A séma szerint az általánostól a specifikusig vezet a témák felosztása. Általában természettudományi múzeumokban jól használt módszer, de adatmassza rendszerezésére is kiváló.

A központi tematikus struktúra esetén van egy meghatározott központi téma vagy ötlet, a hozzákapcsolódó altémák úgy veszik körbe ezt a magot, mint a szirmok a virágot. A témák illusztrálására Venn - diagramot lehet használni.

A kontextuális tematikus struktúrában elrendezésében több alrendszer található: egy központi gondolathoz – kontexushoz – tartozó témák négyféleképpen rendezhetők

---

⁸⁸⁰ VASÁROS Zsolt 2010. 47.

el: a hagyma, a pizza, a környezeti és az archetipikus sablonok ismertek. A hagyma elrendezés szerint a központi gondolatok és a témák fokról fokra kerülnek elő, mint ahogy a hagyma héjai: egy csata leírása, egy műalkotás egyre mélyebb megismerése lehet példa. A pizza elrendezésben önálló témák jelennek meg, mindegyik értelmezhető önmagában is, anélkül, hogy utalnánk a kiállítás többi részére. Ez utóbbi a műszaki múzeumokban gyakran alkalmazott módszer. A környezeti elrendezésben a témákat egy újra megalkotott környezetben mutatjuk be, (fizikai vagy intellektuális értelemben), kontextust hozunk létre egy mélyebb megértésért. Általában berendezett házaknál, történeti emlékhelyeken használatos módszer. Az archetipikus módszer szerinti szerveződés tükrözi egy külső valóság képét, amely analógiaként szolgál. Például egy ház alkalmazása arra, hogy egy kultúrán belüli társadalmi és kulturális interakciókat szemléltessünk. A látogató a specifikustól halad az általános felé.⁸⁸¹

A téma rendszerezésén túl ismerni kell a kiállítás üzenetét és ezzel együttesen a célját, a felhasználandó forrásokat (műtárgyakat, műalkotásokat, bemutatandó anyagokat) és ehhez kapcsolódóan a bemutatás formáit – nagyjából meg kell tudni határozni: például azt, hogy tablókat, fotókat, grafikákat, enteriőrt, illetve milyen más bemutatási formát alkalmazunk a prezentáció során. A tématervben szerepeltetni lehet a lehetséges programokat (későbbi programok, a kiállításhoz kapcsolódó tevékenységek) is. Milyen pénzügyi lehetőségek állnak rendelkezésre a kiállítás rendezéséhez, a szponzorokat és az anyagi forrásokat is összegezni kell. Milyen intézményi háttér szükséges a kiállítás kialakításához: honnan kell esetlegesen kölcsönözni, hol, milyen jellegű és melyik intézményben kell kutatni. Alapvető kérdés hogy mennyire szeretnénk, ha a tárlat interaktív lenne – amennyiben interaktívnak tervezzük, milyen interaktív eszközökkel lehet kiegészíteni? Mennyi idő szükséges a kiállítás megismeréséhez a látogató számára, biztosított-e a pihenés számukra, milyen szolgáltatások elérhetők számukra, de ezeknél is fontosabb, hogy pontosan kik alkotják a kiállítás célközönségét.

Kiállítási forgatókönyv

A termes jellegű kiállítások térhódításával szükség van a kiállítások legfontosabb dokumentációjának előkészítéséhez, a végleges adatokat és instrukciókat tartalmazó forgatókönyv megírásához. Jól megfogalmazott és átgondolt tématerv esetén a forgatókönyv tulajdonképpen ennek a dokumentumnak a részletezésévé válik.

---

⁸⁸¹ Barry LORD-Gail Dexter LORD 2001. 359-364.

A forgatókönyv részeit az Észak-magyarországi falu tájegység erdőhorvái házának módszertani kiállításához készült dokumentáció alapján mutatom be.

A forgatókönyv első alfejezete a kiállítás címét tartalmazza. Ez azért fontos, mert a cím az első, amivel a látogatók találkoznak, ez az, ami felkelti az érdeklődésüket, vagy ellenkező esetben eltéríti őket a kiállítás megtekintésétől. A cím lehet játékos, vicces, alkalmazható egy közmondás, szólás elferdítése is. Mindenképpen érdemes kihasználni a néprajz által nyújtott lehetőségeket, vagyis tájnyelvi szavakat, kifejezéseket alkalmazni, hiszen ez felkeltheti az érdeklődést. Kérdés továbbá, hogy a kiállításnak címe és alcíme egyaránt legyen-e – mennyire hosszú a cím, hogyan alkalmazható molinókon, brosúrákban, különböző kiadványokban.

A cím után a kiállítás helyszínének bemutatása következik. Ez meghatározza a tematikai egységek elhelyezését és a látogatói útvonalat. Szabadtéri kiállítás esetében kérdés, hogy egy épület egy részében, vagy egészében kap helyet a kiállítás. Ha ez utóbbira van példa, milyen az alaprajz, könnyen követhető-e az útvonal, amit a kiállítás tematikája meghatároz, egyáltalán fontos-e, hogy meghatározott útvonal legyen, vagy a párhuzamos tematikus struktúra szerint bemutatott egységek önmagukban is értelmezhetők. A kiállítás helyszíne a tájegységen belül elfoglalt helyet is jelentheti, ez a megközelítés, kommunikáció, figyelemfelkeltés miatt fontos, illetve a szervezett vezetések miatt. A helyszín bemutatásánál szerepelhet – szintén a szabadtéri jellegből kiindulva érdekes kérdés – hogy az épület eredeti alaprajza van-e helyreállítva, vagy történtek változtatások az épület újraépítése során. Ez azért lényeges, mert egyes átépítések meggátolják a később esetlegesen felmerülő, másféle hasznosítást, a lakóház berendezését stb.

A kiállítás ideje tulajdonképpen az állandó/időszaki jelleget takarja. Azonban állandó kiállítás és időszaki tárlat esetében is lehet kérdés, hogy hogyan tart nyitva, mikor látogatható az adott kiállítás. Előfordulhat, hogy csak szakember vezetésével, megadott időpontokban tekinthető meg a tárlat, de az is, hogy teremőr alkalmazásával bármikor látogatható. A szabadtéri múzeum esetében a helyszíntől függően kérdés, hogy az irodaépület kiállítási helyiségében van-e megrendezve a kiállítás, illetve az, hogy a téli nyitva tartás feltételeinek eleget tesz-e a helyszín, amennyiben tájegységi épületről van szó.

A következő fejezetben a kiállítás céljának bemutatása szerepel. Jó, ha a kiállítás rendezését nemcsak szakmai, de a látogatói igények felmérésének eredményeivel is alá

lehet támasztani. A célok között meghatározhatók direkt célok, de csakúgy, mint az iskolai tantervek esetében, lehetnek látens céljaink is.

A célok után a célközönség bemutatása következik. A szabadtéri múzeum esetében nem könnyű a dolog, hiszen nehezen zárhatók ki a látogatói csoportok közül bizonyos rétegek. Általában érdemes a Múzeumba látogatók teljes körét bevonni a célközönségbe. Ehhez viszont a kiállítást úgy kell kialakítani, hogy a különböző korosztályok, érdeklődési körűek, háttérűek stb. mind találjanak számukra érdekeset a kiállításban. A legjobb, ha az információk különböző szinteken érhetők el, és a részletek után kíváncsiskodók is megkaphatják a nagy mennyiségű információt, de a felszínesebben érdeklődőket sem rettentí el a nagy szövegmennyiség.

A célközönség esetében visszafelé is érdemes következtetéseket levonni: az elkészített látogatói felmérések alapján tájékozódni kell a Múzeum iránti közönség összetételéről, és ehhez mérten lehet egyes technikákat, interpretációs eszközöket, célokat, akár témákat is meghatározni. A látogatói közönség ismerete azonban nem határozhatja meg teljes mértékben a kiállítás létrehozását, hiszen a többi látogatói csoport számára is megfelelő információ-bevitelre van szükség mennyiség és minőség tekintetében is.

További kérdés a célközönség meghatározásánál az, hogy sérült emberek számára mennyire élvezhető, megtekinthető-e, befogadható-e a kiállítás. Mely csoportok számára lehet elérhetővé tenni a tárlatot egyáltalán. A tájegységi enteriőrökben, házakban létrehozott kiállítások által felvetett probléma, hogy szabad-e, lehet-e a nyílászárók, belső terek méretét azért megváltoztatni, hogy mozgássérültek által is látogatható legyen a kiállítás, ugyanis velük kapcsolatosan rendeletek szabályozzák a szükséges méreteket. Lehet-e különböző sérültek csoportjai (mozgássérültek, látássérültek, értelmi fogyatékosok, halláskárosultak) számára élvezhetővé tenni a kiállítást. Sajnos ezeket a tényezőket meghatározza az épület helye is, hiszen a nehezen megközelíthető házakhoz nem is biztos, hogy el tudnak jutni a mozgássérült látogatók. Mindenképpen fontos leszögezni, hogy törekedni kell az általuk is élvezhető kiállítás rendezésére, minél több sérült csoport esetleges bevonására, múzeumi látogatásra való ösztönzésére, a szükséges feltételek kialakítására.

A szabadtéri múzeumba látogatók összességében és a tavaszi időszakban egyaránt, nagy százalékban iskolások, diákcsoportok. Kérdés, hogy a zárt terű kiállítást meg tudják-e együtt, csoportosan tekinteni, elférnek-e a sokszor kisméretű helyiségekben, vagy más

megoldásokra, például a csoport megosztására van szükség már eleve, a múzeumpedagógiai programok tervezéskor.

A következő egység a kiállítás típusát (ez meghatározza a látogatótól elvárt megértési formát is) és témáját határozza meg. A témán kívül itt szerepel a tematikus keret és a tematikus struktúra leírása is.⁸⁸² Ezt a bevezetőt követően helyiségenként vagy más rendszer alapján következhet a témák bemutatása. A kiállítás egységei által lefedett témákat különböző módszerrel jeleníthetjük meg: tablók, enteriőrök, grafikák, illusztrációk, fotók, térkép, film, hanganyag, interaktív vagy multimédiás eszköz stb. segítségével. A forgatókönyv gerincét jelentő részben a témák mellett részletesen fel kell tüntetni, hogy az adott információt milyen formában, milyen hordozón tesszük közzé. Milyen feliratot, szöveget szánunk mellé, interaktív eszköz esetében mindez hogyan működik, ha filmről van szó, mik annak a részletes paraméterei, illetve a hanganyag esetén mik a források; esetlegesen a teljes hanganyag is szerepelhet itt.

A kiállításban természetesen több tárgy is megjelenhet az egyes részeknél, ezeknek információi szükségesek a tervezéskor: így név, leltári vagy demonstrációs szám, méret, alapanyag, felhasználás módja (interaktív tárgyakat nem lehet vegyszerrel kezelni). Fontos, hogy a falak (A, B, C, D) bizonyos szakaszaira kerülő illusztrációk – fotók, tipográfiai elemek – is részletesen szerepeljenek a forgatókönyvben.

A forgatókönyv tematikus egységeket bemutató részét fotókkal is kiegészíthetjük, hiszen a Tudományos Tanács elé terjesztett dokumentumhoz is szükség van vizuális anyagra, illetve illusztrációs célból is.

A kiállításához szükséges tárgyi anyag felmérése után lehet értékelni a gyűjteményt, és kijelölni a kölcsönzéshez szükséges intézményeket, a kölcsönzendő tárgyakkal együtt.

Az intézményi kapcsolatokra vonatkozó bekezdésben fel kell tüntetni azokat a múzeumokat és egyéb intézményeket, ahonnan és ahol elvégzett (esetünkben néprajzi, történeti) gyűjtésre, kölcsönzésre, illetve kutatásra van szükség.

Ehhez kapcsolódik témájában a kutatómunka, ami azt tartalmazza, milyen irányú és mélységű kutatást kell végezni a kiállításához, mit lehet belső szellemi erőforrás felhasználásával megvalósítani, illetve ebben a részben lehet feltüntetni a szükséges külső szakemberek listáját is.

---

⁸⁸² Ld. tématerv bemutatásánál.

A kiállítás nézőpontjáról szóló részben arról esik szó, kinek a szemszögéből közelíti meg a témát a kiállítás.

A pénzügyi fedezet arról informál, hogy a kiállításnak mennyi a tervezett költségvetése, milyen források szükségesek a tényleges megvalósításhoz. Szükség lehet tárgyak megvásárlására, külsős szakemberek alkalmazására, a kiállítás professzionális tervezésére.

A műszaki háttérrel szóló rész összefoglalja, milyen technikai berendezések szükségesek a kiállítás egyes részeihez. Ez nemcsak a költségvetés miatt fontos, de a beszerelés és az üzemeltetés költsége miatt is.

Az interaktív elemekről szóló fejezetben szintén összefoglalás-szerűen érdemes kitérni az interaktív elemek típusára, használatára, üzemeltetésére.

A kiállítás kommunikációs stratégiája előzetesen bekerülhet a forgatókönyvbe is, hiszen a muzeológus határozza meg a kommunikáció legfontosabb és kiemelendő elemeit, közös munkával megfogalmazhatók a legfontosabb kommunikációs eszközök, amelyekhez anyagot a kurátor biztosít.

A látogatói körülmények a tématervekben már említett információkat tartalmazza arról, mennyi idő szükséges a kiállítás megértéséhez, a filmek, hanganyagok megtekintéséhez, milyenek a szolgáltatások, szükség van-e a kiállításban teremőr vagy interpretátor alkalmazására és megpihenhetnek-e a látogatók a kiállítás megtekintése közben. A kiállítás tervezésekor érdemes elgondolkodni rajta, hogy a kiállítás részegységeinek egymáshoz való viszonya, a tér, a tematikus struktúra mennyire határozza meg a látogatói útvonalat: lehet-e strukturálatlan az útvonal (amikor is nincsenek kijelölt irányok), vagy javasolt útvonal létezik (ez lehetőséget ad bizonyos fokú átjárhatóságra), vagy teljes mértékben irányított az útvonal, ami egy szigorú rendet jelent, átlátás nélkül.⁸⁸³

Az idegen nyelvű információátadás átgondolása azért is szükséges, mert a különböző nyelveken szolgáltatott információk lényegesen megnövelik a kiállításban található szövegek mennyiségét, ez pedig sok esetben elbátortalaníthatja az érdeklődőket. A különböző interpretációs eszközöket felhasználó kiállításokban megjelenő filmek, feliratok, hanganyagok idegen nyelven való biztosítása bonyolult. Talán a legegyszerűbb az egész kiállításon végigvezető, angol és német nyelven is elérhető (akár több nyelvre is lefordítható) vezető összeállítására, amelyet a látogatók

---

⁸⁸³ VASÁROS Zsolt 2010. 83.

kezdetén megkapnak a látogatók, és a kiállítás megtekintése után leadnak. Így több náció számára lehet biztosítani a saját nyelven való hozzáférést, és nem is zsúfoljuk túl a teret szövegekkel.

A forgatókönyvben érdemes meghatározni a megvalósítás szakaszait, a kiállítás előkészítésére, kutatására, tervezésére, kivitelezésére, berendezésére szükséges időintervallumot, meghatározni az elvégzendő feladatokat és a feladatokért felelős szakembereket is. Az ettől a beosztástól való eltérés előre jelzi a végső megvalósítás esetleges problémáit.

A kiállításához szükséges szakemberek listája a csapatmunka miatt fontos. Nem mindegy, hogy hány külsős szakértő, hány kiállítás-tervező, kurátor dolgozik a csapatban, az intézményen belül ki a felelős a kommunikációs, múzeumpedagógiai, üzemeltetési, mérnöki kérdésekért.

A kiállítási forgatókönyveket általában a tematikus egységekre lebontva, a kiállítás szövegeinek feltüntetésével, az adott részegységnél szereplő tárgyak és paramétereik megadásával, hasábonként célszerű megírni. Érdemes kiállítási alaprajzot mellékelni, rajta a belmagasságot jelölni, hiszen a pontos információadás a további tervezést könnyíti meg.⁸⁸⁴

Időbeosztás

A kiállítás létrehozása folyamán sokat segít a tennivalók időegyeneseen való grafikus ábrázolása.⁸⁸⁵ A grafikonon így egyértelművé válik, hogy mire mennyi idő marad, és milyen tevékenységeket kell egymással párhuzamosan végezni, ezekben milyen szakembereknek kell rész venni, egyáltalán mindez kivitelezhető-e.

Koncepciótervek, látványtervek, kiviteli tervek, megvalósulási tervek

A fenti, kurátorok által összeállított dokumentáció alapján születnek meg a szerencsés esetben profi cég által készített elsődleges elképzelések (kézi skiccek, majd a folyamat későbbi részében digitális tervek) a kiállítás megjelenéséről, az installációs elemekről, a főbb arculati elemekről, majd végül a kész látványtervek.⁸⁸⁶ Ezek nagymértékben segítik a kiállítás további fejlesztését, hiszen a közös gondolkodás

---

⁸⁸⁴ VASÁROS Zsolt 2010. 60.

⁸⁸⁵ FEJŐS Zoltán 2003a. 160.

⁸⁸⁶ V. ö. VASÁROS Zsolt 2010. 80.

alapja egy-egy vizuális segédeszköz, amelynek megismerésével tovább formálható a meglévő koncepció.

Az Észak-magyarországi falu esetében a szakemberekből álló gárda a kezdetektől a kiállítás kidolgozásának résztvevője volt, így megszülettek a koncepciótervek és látványtervek is, amik esetünkben azért voltak lényegesek, mert a szabadtéri környezetben, nem termes kiállítási közegben, sokszor enteriőrökkel kombinálva jelentek meg a kiállítások. Az installációs elemek sok tényezőre volt hatással: így például műtárgyak elhelyezése, kirendezése stb. A vizuális anyag nagy segítséget jelentett a Tudományos Tanács ülésein, amikor a kiállítási forgatókönyvek felterjesztésekor lehetett felhasználni a terveket, így mindenki számára érthetővé vált a koncepció.

A kiviteli tervek között több terv is létezik: műszaki leírás, helyszínrajz, felmérési rajzok, alaprajzok, metszetek, nézeti rajzok, részletrajzok, színtervek, konszignációk, vitrintervek, költségvetési kiírás, elektromos terv, épületgépészeti terv, gyengeáramú terv, statikai terv.⁸⁸⁷ Mivel ezek elkészítése a kiállítás tervezőjének feladata, így a részletezéstől eltekintek.

Etnobotanikai terv

Az etnobotanikai terv elkészítésének szabályai megtalálhatók a Muzeológiai Szabályzatban.⁸⁸⁸ A növények magyar és latin nyelvű listáját néprajzi és növényföldrajzi adatok támasztják alá, illetve a helyszínrajzon rögzített rajzok.

Az Észak-magyarországi falu tájegységénél a kezdetektől nagy hangsúlyt kapott a növényekkel kapcsolatos kutatás, ami nemcsak a növények fajtájára vonatkozott, hanem felhasználásukra a tartósítás, népi táplálkozáskultúra, népi hiedelmek, népi gyógyászat területén. A néprajzi gyűjtés az interpretációban segít. A néprajzi gyűjtésen kívül hajtásokat, oltványokat, magokat egyaránt gyűjtöttünk a kezdetektől fogva. Így lehetővé vált a növények előnevelése is.

Utódokumentáció

A tájegységek megvalósítása utáni muzeológusi, restaurátori és mérnöki feladat az utódokumentáció megszövegezése. Ez tartalmazza a ténylegesen megvalósult kiállításához, enteriörhöz kapcsolódó információkat, az enteriőrök esetén a végleges tárgylistákat, az esetleges változtatásokat és a változtatások okait is. Az

---

⁸⁸⁷ VASÁROS Zsolt 2010. 97-102.

⁸⁸⁸ 9-10.

utódokumentáció jelöli a meg nem valósult elemeket, a hiány okait is, kijelölheti a jövőben elvégzendő feladatokat is. Ebben írhatjuk le a tapasztalatokat, további javaslatokat a kiállítással kapcsolatban. Ugyanez igaz az építészeti szerkezetekre és a tárgykonzerválás kérdéseire is.⁸⁸⁹

Műszaki dokumentációk

Nem a néprajzos muzeológus készíti elő a tájegységek műszaki dokumentációját, ez alól kivételt csak a bontási dokumentáció jelent, amit a néprajzos muzeológus a mérnökkel közösen ír meg. A műterem által készített dokumentációk legfontosabb darabjai a felmérés, bontási dokumentáció, a tenderterv és a kiviteli terv. A depóban tárolt anyagok állapotáról a selejtezési jegyzőkönyv tudósít. A műszaki dokumentáció összeállítását illetően nem történtek változások az elmúlt évtizedekben, viszont egyre inkább növekszik az igény a számítógépes tervezésre és dokumentációra.

Felmérés

Rendkívüli fontosságú a precíz, több részletre kiterjedő felmérés, ami alapján a bontás kivitelezhető, de erre épül részben a néprajzi újraépítési javaslat és a mérnökök által összeállított tervek is. A felmérési dokumentáció hiányosságai problémákhoz vezethetnek a későbbiekben, ezért alapos munkát kell végezni az összeállításnál. A fotókkal alátámasztott rajzokat érdemes filmfelvétellel is kiegészíteni, hogy a felméréskori állapot minél könnyebben tanulmányozható legyen.

A felmérések szerepe a jövőben valószínűleg változni fog. Ennek egyik oka az Erdély épületegyüttes, másik a 20. századi falu tájegység. Az előbbi esetében nem feltétlenül fog sor kerülni minden épület bontására és újjáépítésére – vagy anyagi, szervezési vagy koncepcionális megfontolásból. Így rendkívül komoly szerepet kap a felmérés. A 20. századi falu tájegység esetében pedig kihívást jelenthet a pontos dokumentálás, mérés, hiszen az épületek az eddigiektől egészen eltérő technikával és alapanyagból épülnek fel, és az újraépítés nem minden esetben történhet áttelepítéssel.

Bontási dokumentáció

A bontási dokumentáció a szabályzatban meghatározottak alapján készül,⁸⁹⁰ a mérnök és néprajzos munkájának közös gyümölcseként. A precizitás szintén fontos,

---

⁸⁸⁹ Muzeológiai Szabályzat. 12-13. o.

⁸⁹⁰ Muzeológiai Szabályzat. 5-6.

hiszen a néprajzi újraépítési javaslat ezen a dokumentáción is alapszik. A bontási dokumentáció képekkel, filmmel való kiegészítése alapvető feladat.

Az Erdély tájegység esetében válhat fontossá a jó előkészítés, hiszen elképzelhető, hogy a korai épületek esetén olyan rossz minőségű az épületanyag, hogy annak szállítása nem éri meg, vagy olyan költségek terhelik a szállítást, ami esetlegesen nem megoldható. Így a felmérési dokumentációval kiegészülve a bontási anyag a legfontosabb alapja az újraépítésnek, ezekben az esetekben tanulmányi bontásra van szükség.

Tenderterv és kiviteli terv

A tenderterv a pályáztatáshoz készül, kevésbé részletes, mint a kivitelező cégnek később átadott kiviteli tervek. A kiviteli tervek tartalmát szintén a Muzeológiai Szabályzat rögzíti.⁸⁹¹ A legjobb, ha a kiviteli tervek is minél hamarabb elő vannak készítve, a tervezés során ugyanis annyi változás történhet, amennyi már befolyásolhatja a kivitelezés költségeit. A tendertervet műszaki leírás egészíti ki, ami szöveges formában fejti ki a terv egyes részeit. Ennek ellenőrzése rendkívül fontos.

---

⁸⁹¹ 6.

Összegzés

A doktori disszertáció megírásával az volt a célom, hogy bemutassam, miként újult meg a Szabadtéri Néprajzi Múzeum módszertana az Észak-magyarországi falu tájegység kiállításának felépítésével. Mindenképpen meg kell említenünk azokat a folyamatokat, jelenségeket, amelyek a mai múzeumi diskurzust meghatározzák, hiszen ezek hatással voltak a tájegységépítés munkálataira is. Ezekre tudatosan reflektálva lehet hiteles, élményszerű kiállításokat rendezni. Az antropologizált múzeum kialakulása lényeges pont, hiszen alapvetően változtatja meg a tárgygyűjtés körülményeit, módszereit, hangsúlyozva a tárgyak jelentésrétegeinek összetettségét, illetve a tárgyak és környezetük közötti viszony kutatásának fontosságát, a tárgyakkal kapcsolatos információk gyűjtésének kiemelkedő szerepét. A megfelelő mennyiségű adat és adalék a záloga a jelentések sűrítésének, komplex kiállítások létrehozásának. A vizuális társadalom igényeinek való megfelelés alapvető követelmény, az átgondoltan alkalmazott multimédiás tartalom segítségével új látogatói rétegek megcélzása válik lehetővé. Az új muzeológia aktív párbeszédre hív, a jelennel való kapcsolatokra fókuszál és nem a változatlanság mítoszát sugallja. A múzeumlátogatók egyre szélesebb tömegek számára jelent szabadidő eltöltést, de a klasszikus tudás szintje csökken, így másképp kell az ismereteket átadni. Az élmény-alapú múzeumban látogatók részéről a személyes reflexió kiváltása és élmények generálása a cél, és annak felfedezése, hogy maga a tudás nem statikus, hanem dinamikus folyamat. Lényeges fogalom az *edutainment*, vagyis szórakozva tanulás az élethosszig tartó tanulási folyamat mellett.

Elsődlegesen a fent bemutatott interpretációs eszközök voltak fontosak számomra, hiszen ez a leglényegesebb újítás az intézményben. Mindez válasz volt egy komplex változási folyamatra, ami napjainkban zajlik termes és szabadtéri, magyar és külföldi múzeumokban, a látogatók elvárásait és múzeumlátogatási szokásait egyaránt figyelembe véve. Ezek az új eszközök a zárt terű kiállításokban nem számítanak újdonságnak, szabadtéri alkalmazásuk azonban rengeteg kérdést felvet, ezeknek a problémáknak a megoldásával a tájegység előkészítése során minden szinten szembesültem.

Az interpretációs eszközök kérdésének megfontolása után azonban egyre több munkafolyamatot átgondoltam, és rájöttem, hogy a megújulás nemcsak a kiállítások értelmezésének terén vált szükségessé a munkám során. Az 1960-as évek óta változtak a tájegységi koncepciók kialakításának, a házkiválasztásnak, az újrakészítésnek a

körülményei, vezérlőelvei és módszerei csakúgy, mint a néprajzi gyűjtés lehetőségei. Mik az új eszközök, hogyan aknázható ki a digitális technika? Milyen források szükségesek egy a jelenhez közelítő enteriőr esetén? Milyen megoldásokat találni a világ szabadtéri intézményeiben? Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása nehéz feladat, a disszertációban az esettanulmányként szolgáló Észak-magyarországi falu tájegység tapasztalataira építhettem. Ezért számba vettem a tárgygyűjtés kérdéskörét, a berendezések kialakításának újszerű vonásait, a kommunikációs eszközök megújítását, a kiállításokhoz szükséges dokumentációk megújulását is a fent felsorolt témák prezentálásán túl. Bízom benne, hogy egy ilyen jellegű összefoglaló hasznos, már csak azért is, mert a szabadtéri muzeológiában az eredetileg alkalmazott módszerek sehol sincsenek összegyűjtve.

A tájegységhez végzett kiterjedt kutatást ezért kibővítettem a muzeológiai szakirodalom, illetve külföldi kötetek és tanulmányok megismerésével, hogy a saját tapasztalataimat kontextusba ágyazva tudjam bemutatni.

A bevezető fejezetben szükség volt a kiindulás ismertetésére, így a szabadtéri múzeumok kialakulásának történetén túl a magyarországi intézmények alapítási körülményeinek, illetve a Szabadtéri Néprajzi Múzeum létrehozásának és történetének reprezentálására. A kutatás elméleti háttére részben a kutatási helyszíneket jelöltem meg. Itt fontos megjegyezni, hogy ez a kérdés két síkon értelmezhető, hiszen az esettanulmányként szolgáló tájegységi kutatás helyszínein túl a módszertani kérdések, problémák és megoldások megismerésének helyszínei (külföldi és belföldi konferenciák, tanulmányutak) is ide tartoznak. A kutatási helyszínek legfontosabb vonása, hogy az Észak-magyarországi falu volt az első tájegység, ahol meglévő koncepcióhoz illesztettük a határon túli, magyarlakta területek bemutatását is, a Nemesradnótról származó ház és a kispörmői kápolna segítségével. A kutatás időbeli keretét a kiállítási idők mellett a néprajzi és módszertani kutatásra fordított idő is jelenti. A kutatástörténetet taglaló alfejezetben a szabadtéri múzeumokkal, termes kiállításokkal foglalkozó legfontosabb magyar és idegen nyelvű szakirodalmak szerepelnek.

Nagyon fontos a megjelölt problémák, változások és újítások megértéséhez a tájegység történetének ismerete, ez a következő fejezetben olvasható. A településforma alakulásán, változásán túl a telkeken szereplő építmények története is itt kapott helyet: a majorság (magtár és cselédház), a barlanglakások (Szomolya és Noszvaj), a hadas telek (lakóházak Márianosztra, Domaháza és Karancskeszti községekből), a novaji épület, a kispörmői telek, a csűrőskert, a perkupai telek építményeinek, az erdőhorváti lakóházak

(Hatház és Egres utca) és a filkeházi lakóépület és melléképületeinek bemutatása. Lényeges szempont volt a tájegység szakrális képének elemzése, a kiscgömöri kápolna, a regéci útmenti feszület és a debercsényi harangláb reprezentálása, kiegészítve a tér szakralizációjának, a szakrális elemek áttelepítésének-másolatának-rekonstrukciójának kérdéseivel. A kisebb objektumok, így a teknővájó cigány kunyhója, a szőlőhegyi pincék (Emőd, Diósjenő, Magyaránador), az erdei építmények és a temető koncepciójának története is itt olvasható. A fejezet további részei elméleti kérdéseket taglalnak, így a melléképületek, kerítések és kutak kiválasztásának nehézségeit és kérdéseit, majd általánosságban a házkiválasztás elméleti kérdéseit és lehetőségeit. Az 1967-es alapítás óta az intézményben dolgozó muzeológusok egészen más körülmények között, modern eszközökkel, nem ritkán pályázati határidők közé szorítva dolgoznak egy átalakult, nehezen kutatható falusi épületállományt vizsgálva. Ennek ellenére sok változtatás történt az eredeti tájegységi koncepciót tekintve, mégis vannak olyan építmények, amelyek valamilyen oknál fogva kimaradtak. Ezeknek felsorolása azért is fontos, mert a még meg nem épült tájegységek koncepciójába illeszthetők egyes objektumok, megfelelő alapkutatás alapján. A megváltozott épületállomány, a kisebb számú, múzeumban felépítésre érdemes, koncepcióba illő népi építészeti emlékekből következik, hogy az intézményben megnőhet a rekonstrukciók, másolatok szerepe, felvetődik a hitelesség kérdése. Minderre megvannak a külföldi példák, párhuzamok is, illetve a rekonstrukciók kérdését magyar szakemberek is többször érintették. A tájegység történetéhez végül hozzátartozik a felelős néprajzos és építész szakemberek felsorolása is.

A néprajzi gyűjtés módszerei és forrásai szintén rengeteget változtak az elmúlt évtizedekben. A levéltári források használata a kezdetektől fontos módszer, csakúgy, mint az egyházi iratok kiaknázása. A statisztikák, múzeumi adattárak, szakirodalom szerepe a kutatásban nyilvánvaló, csakúgy, mint a néprajzi interjúké. Az interjúkkal kapcsolatban azonban már számolni kell azzal, hogy a ma élő adatközlők emlékezete már csak a két világháború közötti periódusig ér el. A tájegység esetében nemcsak a hagyományos interjúzás eszközével éltem, de együttműködtem iskolásokkal, illetve helyi idősök klubjával is. Fontossá vált a kiállítási időhatárok jelen felé közelítésével az archív fotók elemzése, a képeslapok információs potenciáljának kiaknázása, különböző korabeli illusztrációk, újságok, katalógusok felhasználása. Forrásnak tekinthetők a helybeli tájházak berendezései, de adatokkal szolgálnak a tárgyközpontú néprajzi gyűjtéshez egyes weboldalak információi is. A területen kutató néprajzos szakemberek,

a helyi segítségek egyaránt lényegesen hozzájárultak a kutatáshoz. Építészeti irányultságú kutatásokat a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalnál is végeztem. A településeképek, településtörténetek értelmezéséhez szolgáltatottak adalékokat a katonai felmérések, térképek. A néprajzi gyűjtés során több filmfelvételt is készítettünk (dokumentációs és interpretációs céllal), e mellett a néprajzi filmek, játékfilmek, reklámfilmek, propagandafilmszerű értékes adataira is fel kell hívni a figyelmet.

A következő fejezetben a tárgygyűjtés különböző aspektusait elemeztem, kitérve a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Észak-magyarországi falu tájegységhez korábban gyűjtött tárgyállományára. A tárgygyűjtésnek a szabadtéri muzeológiában speciális elvei vannak, amiket a tájegység kutatása során teljes mértékben figyelembe vettem. De érdemes átgondolni egyes szempontokat a tárgygyűjtéssel kapcsolatban, így azt, hogy az egyre fontosabbá váló életmód-szituációk tárgyközpontú népszokáskutatást igényelnek, és még mindig problematikus a viseletek, hétköznapi ruhadarabok beszerzése és kiállítása. Természetesen főként a tárgygyűjtés hagyományos módszereit alkalmaztam, a Tárgyvásárlási Bizottság közreműködésével. De nagyon fontos manapság a tárgytörténetek kutatása, erre részletesen kitérek a fejezetben. Érdekes kérdés a tárgybejelentések útján az intézménybe kerülő tárgyak felhasználhatósága (értelmiségiek által gyűjtött tárgyak, magángyűjtemények, múzeumi tárgybejelentések). Nagyon sok olyan néprajzi tárgy van, ami manapság nehezen gyűjthető, és vigyázni kell arra is, hogy ne a meglévő tárgyak határozzák meg a néprajzi koncepciót. A hagyományos tárgygyűjtési módszereken kívül egyebeket is alkalmaztam: így pl. szórólap, hangosbemondó, képújság kiaknázása az adott településen. E mellett lényeges kitérni a régiségvásárok, régiségkereskedők, aukciós házak és weboldalak potenciáljára is. A tárgygyűjtés során felmerül több megfontolandó tényező is: például a hitelesség, a tárgye gyűjtések fontossága, a helyi tájházak tárgyi igénye, a tárgyak korának megállapítása, a népi iparművészeti tárgyak kérdésköre, a restaurátorokkal közös munka fontossága, az árképzés, a tárgyminőség által meghatározott gyűjtés, a rekonstrukciók, másolatok, múzeumi kölcsönzések kérdése, a határon túli területekről származó tárgyak gyűjtése, a tárgyak biztonságának fontossága.

A néprajzi gyűjtés és tárgygyűjtés után a berendezés kialakítása következik, a régió bútorközpontjainak, tárgy típusainak és bútorrelrendezéseinek figyelembe vételével. A legfontosabb szempont a kiállítási idő meghatározása, a Felföldi Mezőváros tájegység óta lényeges a berendezések modellezésének kérdése, és természetesen itt szerepel az egyedi és tipikus kérdéskörének taglalása is.

Az egyik leglényegesebb fejezet az interpretációs eszközökről, így a tájegység hasznosításáról szóló rész. Külföldi és magyar intézményekben is egyre fontosabb a megújulás, amelynek egyik tényezője különböző prezentációs technikák alkalmazása. Miért van szükség ezekre az interpretációs eszközökre? Válasz erre a kívülálló számára tapasztalható unalom a „hasznó” enteriőrök láttán, a változatos témák reprezentációjának igénye, a múzeumok helyzete manapság, amely megköveteli a nyitottságot és az aktív párbeszédet a kiállítás és a látogató között. Lényeges tényező az eltérő múzeumi és történeti valóságra való reflektálás, az enteriőrök oktatási-nevelési funkciója, amely kiteljesedhet plusz eszközök kiállításbe emelésével, a teremőrök alacsony száma, amely meggátolja az információátadást egyes esetekben, és végül a látogatószám növelésének vágya, amit eredményezhet egy interaktív, érdekes tárlat. Az interpretációs eszközök alkalmazásának mindenképpen látogatói felméréseken kell alapulnia. A tervezésüknek csapatmunkában kell elkészülnie, a néprajzos muzeológus által megállapított témák figyelembe vételével és a lehetséges prezentációs eszközökhöz való hozzárendeléssel, az interaktivitás maximális szem előtt tartásával. Ezután esettanulmányként az enteriőrök elemzése, majd az interpretációs eszközök általános bemutatása következik: így az állandó kiállítás, a szituáció, az alternatív berendezések, a zárt terű kiállítások (Módszertani kiállítás, Fotótár, Vetítő, „Egyedül maradtunk” időszaki kiállítás, Memory Room, Magtár, imolai istálló) kérdésének ismertetése, az élővé tétel (interpretátor, élő interpretáció, múzeumi színház), a multimédiás és egyéb technikai eszközök alkalmazása. További lehetséges elemek a hanganyagok, filmek, demonstrációs tárgyak, kiadványok, táblák, tablók, molinók, feliratok, kamara-kiállítások és műtételek. A részletek kidolgozása is megkönnyíti az enteriőrök értelmezését, a szagok, a speciális világítás, a bábuk (az emberi jelenlét érzékeltetése) pedig szintén szolgálhatják ezt a célt. A rendezvények, múzeumpedagógiai programok, idegenvezetések, tematikus vezetések is az interpretációt erősítik. Persze mindezen eszközök felvetnek módszertani kérdéseket is az épületszerkezeteket, a látogatói körüljárást és a sérült látogatók múzeumi látogatását tekintve.

Az interpretációt követően a kiállítás kommunikációja következik, ehhez hagyományos és új eszközöket is alkalmaztunk, utóbbiak egy részét a tájegységfelelős muzeológus, más részét a kommunikációért felelős cég javasolta. Ehhez azonban lényeges volt tisztában lenni a céllal, a stratégiával és a célközönséggel. Tájegységfelelős kurátorként 3D-s videófilmet, számítógépes játékot és molinókat alkalmaztam a már korábban is kiaknázott cikkírás, előadástartás és társadalmisítás

mellett. A kommunikációs cég blogot, a várakozás fáját, szakmai vezetéseket javasolt a hagyományos sajtómegjelenések, internetes promóció, kiállításokon való részvétel, szabadtéri reklámhordozók, direct mail, szórólapok, promóció, megnyitó, múzeumi bolt áruválasztékának kiaknázása mellett.

Mindezek után természetesen a múzeumi dokumentáció bővítése is felmerült bennem, egy részletes tájegységi történet és koncepció megírásának fontossága, a néprajzi újraépítési javaslat és berendezési terv új elemeinek megfogalmazása, interpretációs terv megírása a prezentációs eszközök felhasználásából kifolyólag; kiadványterv, szakirodalomlista összeállítása, illetve a zárt terű kiállításokhoz a magyar szakirodalomból hiányzó, de külföldi szakirodalomban részletesen taglalt elvek alapján tématerv és forgatókönyv keresése. A feladatok időbeosztása a projektmunkát segíti, a koncepciótervek a látványért felelős cég hatáskörébe tartoznak. Lényegesek a folyamatban az etnobotanikai tervek, az utódokumentáció és a műszaki tervek (felmérés, bontás, tendertervek, kiviteli tervek) is.

Mindezen szempontok számbavétele komplex képet nyújt a kiállítás kialakításának körülményeiről, a felmerülő akadályokról és újítási lehetőségekről. Az interpretációs eszközök alkalmazása megfelelő irány, erre bizonyíték az Észak-magyarországi falu által 2011-ben elnyert Év Kiállítása díj.

Az értekezés magyar nyelvű absztraktja

Nagyné Batári Zsuzsanna

Új módszerek és eszközök szabadtéri múzeumok
állandó kiállításainak létrehozására

A doktori disszertáció megírásával célom, hogy bemutassam, miként újult meg a Szabadtéri Néprajzi Múzeum módszertana az Észak-magyarországi falu tájegység kiállításának felépítésével, illetve miért van szükség egyáltalán a módszertani megújulásra. Elsődlegesen az interpretációs eszközök voltak fontosak számomra, hiszen ez a leglényegesebb újítás az intézményben. Mindez válasz volt egy komplex változási folyamatra, ami napjainkban zajlik termes és szabadtéri, magyar és külföldi múzeumokban, a látogatók elvárásait és múzeumlátogatási szokásait egyaránt figyelembe véve. Ezek az új eszközök a zárt terű kiállításokban nem számítanak

újdomságnak, szabadtéri alkalmazásuk azonban rengeteg kérdést felvet, ezeknek a problémáknak a megoldásával a tájegység előkészítése során minden szinten szembesültem.

A disszertációban szereplő Észak-magyarországi falu tájegység kiállításának rendezéséhez felhasználtam több interpretációs és interaktív eszközt. Ezeknek a prezentációs technikáknak az alkalmazása magyarországi szabadtéri intézményekben nem elterjedt, de egyes elemei külföldi múzeumokban már megjelentek. Kiállításba építésük által a látogatók könnyebben megértik az enteriőröket és a megjelenített szituációkat, és nem utolsósorban a múzeumi látogatás is élvezetesebbé, játékosabbá válik. Mindezen tényezők ahhoz vezetnek, hogy az érdeklődők erősebb kapcsolatot alakítanak ki a kiállítással, és jobban emlékeznek a látottakra. Ez azért is hasznos, mert egyrészt a kiállítási idő jelen felé közelítésével, másrészt változatos témák felhasználásával olyan témákat is meg lehet jeleníteni, amelyek közel állnak a mai látogatókhoz, olyan praktikus tudást biztosítva, amelyet a látogatók a mindennapi életükben is felhasználhatnak. Ez a folyamat pedig a fenntartható fejlődést erősíti. Az élménydús és a megújulás lehetőségét magában rejtő múzeumi látogatás arra ösztönözheti a látogatókat, hogy többször is felkeressék az intézményt. Az interpretációs eszközök pedig abban is segítenek, hogy egy táj népi kultúrájának több szeletét is hitelesen megmutathassuk, ezáltal még komplexebb képet nyújtva a paraszti életvilágról, kiegészítve a kiállításokat folklór elemek prezentálásával is.

Az interpretációs eszközök kérdésének megfontolása után azonban egyre több munkafolyamatot átgondoltam, és rájöttem, hogy a megújulás nemcsak a kiállítások értelmezésének terén vált szükségessé a munkám során. Az 1960-as évek óta változtak a tájegységi koncepciók kialakításának, a házkiválasztásnak, az újraépítésnek a körülményei, vezérlőelvei és módszerei. A tájegység és az egyes épületek, porták történetének felvázolása példázza azokat a nehézségeket, amikkel szembe kellett nézni a hiányzó épületek kutatása, a bontások és a múzeumi újraépítés során. A településforma részleges megváltoztatásának okait számba vettem, de emellett lényeges szempont volt a tájegység szakrális képének elemzése is, kiegészítve a tér szakralizációjának, a szakrális elemek áttelepítésének-másolatának-rekonstrukciójának kérdéseivel. Természetesen más elméleti kérdések is felmerültek a munka során, így a melléképületek, kerítések és kutak kiválasztásának nehézségei és dilemmái, majd általánosságban a házkiválasztás elméleti kérdései és lehetőségei, ezek szerepelnek a disszertáció idevonatkozó részében. Az 1967-es alapítás óta az intézményben dolgozó

muzeológusok egészen más körülmények között, modern eszközökkel, nem ritkán pályázati határidők közé szorítva dolgoznak egy átalakult, nehezen kutatható falusi épületállományt vizsgálva, viszonylag korai, az eredeti múzeumi koncepcióhoz illeszkedő kiállítási idő bemutatásának igényével. A nehézségek ellenére sok változtatás történt az eredeti tájegységi koncepciót tekintve: pl. lakóházat érintő csere (Erdőhorváti, Kassai úti épület helyett perkupai lakóház, nyíri épület helyett erdőhorváti, Egres úti ház), de új épület koncepcióba emelése is (a kismemesi lakóház kiválasztása a határon túli területekről, barlanglakások, majorsági épületegyüttes). A megváltozott épületállomány, a kisebb számú, múzeumban felépítésre érdemes, koncepcióba illő népi építészeti emlékből következik, hogy az intézményben megnőhet a rekonstrukciók, másolatok szerepe, felvetődik a hitelesség kérdése. Minderre megvannak a külföldi példák, párhuzamok is, illetve a rekonstrukciók kérdését magyar szakemberek is többször érintették, így ennek a témának az elemzése elengedhetetlen a disszertációban, a mai viszonyokra kivetítve.

De változtak a néprajzi gyűjtés és a tárgygyűjtés lehetőségei is. Mik az új eszközök, hogyan aknázható ki a digitális technika? Milyen források szükségesek egy a jelenhez közelítő enteriőr esetén? Milyen megoldásokat találni a világ szabadtéri intézményeiben? Milyen hatékony tárgygyűjtési módszerek léteznek, mitől autentikus egy enteriőrben felhasznált tárgy? Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása nehéz feladat, a disszertációban az esettanulmányként szolgáló, Szabadtéri Néprajzi Múzeum Észak-magyarországi falu tájegységének építési-kiállításrendezési tapasztalataira építhetem.

A szabadtéri muzeológiában az eredetileg alkalmazott módszerek nincsenek sehol összegyűjtve. A tájegységhez végzett kiterjedt kutatást ezért kibővítettem a muzeológiai szakirodalom, illetve külföldi kötetek és tanulmányok megismerésével, hogy a saját tapasztalataimat kontextusba ágyazva tudjam bemutatni. Bízom benne, hogy ez az összefoglaló segítséget nyújt a szabadtéri muzeológia területén következő változások kialakításához.

Az értekezés angol nyelvű absztraktja

Abstract in English

Zsuzsanna Nagyné Batári

New methods and tools for creating
permanent exhibitions in open air museums

Keywords: open air museum, exhibition, fieldwork, material culture, collection, presentation techniques, methods of interpretation, museum representation, oral history, interactive exhibition, storytelling

My aim with writing the dissertation was to present how the methodology of open air museology had been renewed with the creation of the recently opened Northern Hungarian village regional unit (whose curatorial work was my responsibility) in the Hungarian Open Air Museum; to highlight the background of this reformation and to explain why the open air methodology needed reformation. Firstly methods of interpretation were important for me, as this was the most significant change in the institution's new exhibition. This was an answer to a complex process, which is taking place nowadays in traditional and open air, Hungarian and foreign museums considering the habits and demands of visitors, the roles and responsibilities of museums. These methods of interpretation are not new in traditional museums, however, their application in open air exhibitions raises several issues, and I faced these problems on all levels of the preparation work.

When creating the interiors of the Northern Hungarian village regional unit, the exhibition being the case study of the dissertation I installed several hands on and interpretative elements. The use of such tools in Hungarian open air institutions is not widespread, however, in some of the foreign open air museums they can already be found. By using them, visitors can understand the interiors and the situations; the museum visit becomes much more enjoyable and playful. This results in a stronger connection with the exhibition; moreover visitors can more easily remember what they experienced. The facts that exhibition time gets closer and closer to the present and

varied topics can be represented in the interiors mean that the exhibition itself has a greater emphasis on the visitor and can mediate a practical knowledge, which can be useful in the visitors' everyday life. This process strengthens sustainable development. The enjoyable experience may result in repeated visits. The different methods of interpretation also help in the authentic presentation of a wider selection of folk culture, thus recalling a complex image of peasant life, including elements of folklore.

Considering the question of interpretation and interactivity I also thought about other processes as well, necessary for creating an open air exhibition. I realised, that reformation had been needed in several other areas as well. Since the 1960s, the circumstances, methods and principles of developing a concept or choosing, dismantling and rebuilding a house have changed a lot. Drawing the history of the regional unit and the individual yards and buildings exemplifies the problems we had to face while looking for missing buildings or dismantling purchased ones. I examined the motives for altering certain aspects of the settlement pattern and I also analyzed the sacred objects in the exhibition, including the questions of relocation, copy and reconstruction considering sacred monuments. Necessarily, other issues were also raised such as the choice and reconstruction of outbuildings, fences or wells; however the most significant problem is the selection of dwelling houses for the museum village. Compared to the earlier periods in the institution's history, namely the foundation in 1967, curators work among entirely different circumstances with modern equipment, short deadlines, examining a transformed rural built heritage with the aim of representing a relatively early exhibition time in the interiors. Despite the difficulties, lots of changes have been made concerning the concept, e. g. change of dwelling houses (house from Perkupa, instead of a house from Erdőhorváti, Kassai Street or house from Erdőhorváti, Egres Street instead of a house from Nyíri), selection of "new" buildings (choosing concrete buildings which had been planned only theoretically): gentry house, cave dwellings, buildings of the manor. The transformed rural heritage, the small amount of buildings, appropriate for museum presentation result in the fact that the number of reconstructions and copies may increase in the future, which raises the question of authenticity. There are examples for either solution in foreign museums and the problems of reconstructions have been already discussed several times by Hungarian curators as well, that is why the analysis of the question is necessary considering present day circumstances.

However, the possibilities of ethnographic field work and collecting objects have also changed a lot. What are the new methods? How can we exploit digital technique? What kinds of sources are needed for an interior with an exhibition time close to the present? How do other institutions in the world operate and solve these issues? How can we collect object efficiently? How does an object become authentic? Answering these questions is not easy, in the dissertation I based my theories on the case study of the Northern Hungarian village regional unit.

The original methods applied in open air museology have not been summarized so far, so it was important to expand the research work to museological essays and papers from foreign and Hungarian sources. Thus I can present my theories in a wider context. I hope that this paper helps in creating new dimensions in open air museology.

Hivatkozott irodalom

AILONEN, RIITTA

- 2003 Seurasaari Open Air Museum as an Experience and the Changing of its Operation. In: *The Association of European Open Air Museums Conference 2003*. 123-130.

ALABÁN PÉTER

- 2008 *Gazdálkodás és társadalom Domaházán a XIX-XX. században*. Kézirat. Ózdi Városi Múzeum Adattára: Ad 850-2008

AMBROSE, TIMOTHY – PAINE, CRISPIN

- 2007 *Museum Basics 2nd Edition*. Routledge, London and New York.

ANDORKA RUDOLF

- 1988 A családrekonstrukciós vizsgálat módszerei. In: A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézetének Történeti Demográfiai Füzetek 4. 1988/1.

ÅSTRÖM, ANNA-MARIA

- 2008 The Assemblages of Things and Dealing with Things in Contemporary Society. In: Pirjo KORKIAKANGAS – Tiina-Riitta LAPPI – Heli NISKANEN ed. *Touching Things. Ethnological Aspects of Modern Material Culture*. Studia Fennica Ethnologica 11. Helsinki, Finnish Literary Society. 130-147.

BABBIE, EARL

- 2001 A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, Budapest.

BAJZÁT JUDIT – HOLLER JUDIT

- 2010 Közművelődési programok. In: VÁSÁRHELYI Tamás – KÁRPÁTI Andrea szerk. *A múzeumi tanulás kézikönyve*. Magyar Természettudományi Múzeum – ELTE TTK Multimédiapedagógiai és Információtechnológiai Központ, Budapest. 149-150.

BAJZÁT ORSOLYA

- 1999 Néphagyomány mint érték egy bükkaljai falu tükrében. Szakdolgozat. Kézirat. Nyugat-magyarországi Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Főiskolai Kar.

BAKÓ FERENC

- 1951 Perecsütés, szénamunka, történeti hagyomány, gubások, üveghuta, szőlő, borecet. Kézirat. Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma Adattára, Sárospatak. Leltári szám: 55.44
- 1952 Az erdőhorváti perec-sütő asszonyok. In: *Ethnographia* 43. 3-4. sz. 416-432.
- 1953 Lakodalom Egerben. Kézirat. Dobó István Vármúzeum ENA leltári szám: 38-67
- 1954a Gyűjtési jelentés. Kézirat. Dobó István Vármúzeum ENA leltári szám: 133/67
- 1954b Elsőház berendezése, Felsőtárkány. Kézirat. Dobó István Vármúzeum ENA leltári szám: 136-67
- 1959a Település, építkezés. Kézirat. Dobó István Vármúzeum ENA leltári szám: 447/68
- 1959b Műemléki lakóház részletes leírása. Kézirat. Dobó István Vármúzeum ENA leltári szám: 450-68
- 1959c Műemléki lakóház részletes leírása. Kézirat. Dobó István Vármúzeum ENA leltári szám: 451-68
- 1959d Műemléki lakóház részletes leírása. Kézirat. Dobó István Vármúzeum ENA leltári szám: 452-68
- 1959e Műemléki lakóház részletes leírása. Kézirat. Dobó István Vármúzeum ENA leltári szám: 453-68
- 1959f Műemléki lakóház részletes leírása. Kézirat. Dobó István Vármúzeum ENA leltári szám: 454-68
- 1959g Műemléki lakóház részletes leírása. Kézirat. Dobó István Vármúzeum ENA leltári szám: 455-68
- 1959h Műemléki lakóház részletes leírása. Kézirat. Dobó István Vármúzeum ENA leltári szám: 456-68
- 1959i Műemléki lakóház részletes leírása. Kézirat. Dobó István Vármúzeum ENA leltári szám: 457-68
- 1959j Műemléki lakóház részletes leírása. Kézirat. Dobó István Vármúzeum ENA leltári szám: 458-68
- 1959k Műemléki lakóház részletes leírása. Kézirat. Dobó István Vármúzeum ENA leltári szám: 459-68

- 1960 Település, építkezés. Kézirat. Dobó István Vármúzeum ENA leltári szám: 460/68
- 1970a Kéziratos gyűjtés. Kézirat. Dobó István Vármúzeum ENA leltári szám: 1395-72
- 1970b Kéziratos gyűjtés. Kézirat. Leltározatlan. Dobó István Vármúzeum
- 1970c Kéziratos gyűjtés. Kézirat. Sirok, Csárádi József, született 1898. Leltározatlan. Dobó István Vármúzeum
- 1970d Kéziratos gyűjtés. Felsőtárkány. Kézirat. Leltározatlan. Dobó István Vármúzeum
- 1970e Építkezés, barlanglakás, kőfaragás. Kézirat. Dobó István Vármúzeum ENA leltári szám: 1383-72.
- 1972 Kőházak és barlanglakások Észak-Hevesben. In: Bakó Ferenc szerk. *Az Egri Múzeum Évkönyve VIII-IX.* 325-433.
- 1975 A parasztház alaprajzi fejlődése Észak-Magyarországon. In: *Az Egri Múzeum Évkönyve XIII.* 175-220.
- 1977 *Bükki barlanglakások.* Herman Ottó Múzeum, Miskolc. Borsodi Kismonográfiák sorozat. 3.
- 1978 *Parasztházak és udvarok a Mátra vidékén.* Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- 1989 A palóc etnikai és műveltségi csoport jellemzői: Összefoglalás. In: Bakó Ferenc szerk. *Palócok IV.* Heves Megyei Múzeumok Igazgatósága, Eger, 821-889.
- 1992 Barlangépítmények a Bükkalján. In: CS. SCHWALM Edit szerk. *Tanulmányok a Bükkalja néprajzából.* Dobó István Vármúzeum, Eger, 4-24.
- 1994 Barlangépítmények Noszvaj-Olaszi Berta major. Kézirat. Dobó István Vármúzeum ENA leltári szám: 3229-94
- BALASSA IVÁN**
- 1964 *A múzeumi kiállítások tudományos előkészítése.* Múzeumi módszertani füzetek 3. Budapest.
- 2000 *Földművelés a Hegyközben.* Száz magyar falu könyvesháza Kht, Budapest.
- 1958 Cselédházak az Abaúji Hegyközben. In: *Néprajzi Közlemények III.* 1-2. 320-321.

BALASSA M. IVÁN

- 1969a Néprajzi újraépítési javaslat, Füzérradvány, csűr. Kézirat. SZNM MNÉA E 34/5/1-7.
- 1969b Filkeháza, lakóház, történet. Kézirat. SZNM MNÉA E 139/5/18-33.
- 1971-1973 Lakóház felmérése. Kézirat. Perkupa, Petőfi út 53. 57. SZNM MNÉA A 45
- 1984b The History of Hungarian Open Air Museum. In: Claus AHRENS-Iván BALASSA M. – Adelhardt ZIPPELIUS ed. *Report of the conference Hungary 1982*. AEOAM. Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szentendre 65-75.
- 1984a Az épületek szabadtéri múzeumba kerülésének kérdései. In: *Ház és Ember* 2. 115-122.
- 1986 *A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Épületjegyzéke*. Szentendre. Belső használatra kiadott kiadvány.
- 1987 Cselédházak a magyarországi nagybirtokokon. In: *Az Egri Múzeum Évkönyve XXIII*. 123-138.
- 1991 A Felföld magyar parasztságának tüzelőberendezése. In: *Ház és Ember* 7. 35-74.
- 1994 *A parasztház története a Felföldön*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc.
- 1997a *Borsod-Abaúj-Zemplén megye népművészete – Népi építészet*. FÜGEDI Márta szerk. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 125-170.
- 1997b A filmezés jelentősége a Szabadtéri Néprajzi Múzeum építésében. In: *Néprajzi Értesítő* 213-217.
- 2001 Survival of a 19th century idea in the 21st century. In: CSERI Miklós – BALASSA M. Iván szerk. *Report of the Conference Szentendre, Hungary 2001. The 20th Conference of the Association of European Open Air Museums*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre. 63-69.

BALÁZS GYÖRGY

- 1981 *Víznyerés, kutak: kérdőívek és gyűjtési útmutatók*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre.
- 2000 Tárgyak különös rendben: múzeumi idő. In: FEJŐS Zoltán szerk. *A megfoghatatlan idő: Tanulmányok*. Tabula Könyvek. Néprajzi Múzeum, Budapest.

- 2002 Kapcsolat a zárt terű és a szabadtéri kiállítászelelélet között. In: *Néprajzi Értésítő* LXXXIV. Néprajzi Múzeum, Budapest, 109-115.
- BÁLINT JÁNOS-TOMPA ZOLTÁN-KECSKÉS PÉTER-RUSZTHY ZSOLT
- 1991 Bontási dokumentáció, Karancskeszi hombár. Kézirat. SZNM MNÉA E 59/4/1-46.
- BALOGH MARGIT
- 1969 Lakodalom, keresztelő és temetés Szomolyán. Kézirat. Dobó István Vármúzeum ENA leltári szám: 1154-69
- BÁNFALVY FERENC
- 1984a Menyecske viselete. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 4968
- 1984b Szokások. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 5077
- BÁNKA KATALIN – FARKAS EDIT
- 1984 Viselet. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 4889
- BÁRD EDIT – BATÁRI ZSUZSANNA
- 2004 Interaktivitás – Egy konferencia tapasztalatai. In: *Téka* 2004/2. 42-44.
- BARABÁS JENŐ
- 1957 A Magyar Néprajzi Atlasz elvi és gyakorlati problémái. In: *Ethnographia* LXVIII. 609-623.
- 1980 Magyar Néprajzi Atlasz címszó. *Magyar Néprajzi Lexikon* 3. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó. Főszerk. Ortutay Gyula. 491.
- 1989 Innovációk a Kárpát-medence északkeleti térségének népi építészetében. In: CSERI Miklós – BALASSA M. Iván – VIGA Gyula szerk. *Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében*. Herman Ottó Múzeum, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Miskolc-Szentendre, 85-92.
- BARABÁS JENŐ – GILYÉN NÁNDOR
- 1979 *Vezérfonal népi építészetünk kutatásához*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- BARABÁS JENŐ – SZOLNOKY LAJOS
- É. n. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Tudományos Tervének vázlata. A tematikus egységek dokumentációja. SZNM MNÉA A 3965
- BARNÓCZKI ÉVA – FARKAS EDIT – BÁNKA KATALIN.

- 1984 Lakodalom. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 4971

BÁRTH JÁNOS

- 1980 Majorság, major, allodium címszó. *Magyar Néprajzi Lexikon* 3. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó. Főszerk. Ortutay Gyula. 505.
- 1997 Település. In: FÜZES Endre – KISBÁN Eszter szerk. *Magyar Néprajz* V. Életmód kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest. 9-88.

BARTHA ELEK

- 1992 *Vallásökológia: Szakrális ökoszisztémák szerveződése és működése a népi vallásosságban*. Ethnica, Debrecen.
- 2005 Életmód, folklór, építészeti örökség. Északkelet-magyarországi görög katolikus szakrális kisémlékek. In: T. BERECSKI Ibolya – SÁRI Zsolt szerk. *A népi építészet és lakáskultúra változásai a 19-20. században – Tanulmányok a Dél-Dunántúlról és Észak-Magyarországról*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 205-224.

BARTHA LÁSZLÓ

- 1973 Teherhordó eszközök Domaházán. In: *Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 12. 463-485.

BATÁRI ZSUZSANNA (NAGYNÉ BATÁRI ZSUZSANNA)

- 2004 A hidasi hidas, a faddi kút és a faddi árnyékszék áttelepítése. In: *Téka* 2004/1. 29-32.
- 2007a Design as Interpretation. In: *Téka* 2007/1. 14-17.
- 2007b Kis múzeumok – nagy múzeumok. Kapcsolat a szakmai intézmények között. In: *Tájházi hírlevél*. 2007/2. Jósvafő, 4-8.
- 2007c Az Erdőhorváti, Egres utca 14-es számú lakóház bontása. In: *Téka* 2007/2. 31-35.
- 2007d A filkeházi lakóház a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Észak-Magyarország tájegységében. In: *Az Egri Múzeum Évkönyve XLIII*. 113-129.
- 2007e Néprajzi újraépítési javaslat, Erdőhorváti, kút. Kézirat.
- 2007f Situations in the Hungarian Open Air Museum. In: Schlimmgen-Ehmke, Katharina szerk. *Vorsichte Objekte! Neue Ansätze im Umgang mit originalen Einrichtungen in Freilichtmuseen*. Detmold. 25-34.
- 2007g Néprajzi újraépítési javaslat, Erdőhorváti kerítés. Kézirat. SZNM MNÉA E 364/5/1-2.

- 2007h Néprajzi újraépítési javaslat, Noszvaj, pinceház. Kézirat. SZNM MNÉA E 344/5/1-11.
- 2007i Néprajzi újraépítési javaslat, Szomolya, pinceház. Kézirat. SZNM, MNÉA E 175/5/6-22.
- 2007j Néprajzi újraépítési javaslat, Márianosztra, lakóház. Kézirat. SZNM, MNÉA E 343/5/1-13.
- 2007k Néprajzi újraépítési javaslat, Domháza, lakóház. Kézirat. SZNM MNÉA E 24/5/109-123.
- 2007l Néprajzi újraépítési javaslat, Karancseszti, istálló. Kézirat. SZNM MNÉA E 360/5/1-9.
- 2007m Néprajzi újraépítési javaslat, Karancseszti, kamra. Kézirat. SZNM MNÉA E 357/5/1-9.
- 2007n Néprajzi újraépítési javaslat, Diósjenő, disznóól. Kézirat.
- 2007ny Néprajzi újraépítési javaslat, Novaj, istálló. Kézirat. SZNM MNÉA E 127/5/1-9.
- 2007o Néprajzi újraépítési javaslat, Novaj, kút. Kézirat. SZNM MNÉA E 164/5/1-4.
- 2007p Néprajzi újraépítési javaslat, Novaj, lakóház. Kézirat. SZNM MNÉA E 223/5/153-171.
- 2007q Néprajzi újraépítési javaslat, Csobád, olajütő. Kézirat. SZNM MNÉA E 173/5/6-12.
- 2007r Néprajzi újraépítési javaslat, Imola, istálló. Kézirat. SZNM MNÉA E 347/5/1-10.
- 2007s Néprajzi újraépítési javaslat, Imola, csűr. Kézirat. SZNM MNÉA E 346/5/1-10.
- 2007sz Néprajzi újraépítési javaslat, Gömörszőlős, disznóól. Kézirat. SZNM MNÉA E 349/5/1-8.
- 2007t Néprajzi újraépítési javaslat, Nemesradnót, lakóház. Kézirat. SZNM MNÉA E 345/5/1-19.
- 2007u Néprajzi újraépítési javaslat, Szín, szín. Kézirat.
- 2007v Néprajzi újraépítési javaslat, Perkupa, lakóház. Kézirat. SZNM MNÉA E 351/5/1-20.
- 2007w Néprajzi újraépítési javaslat, Perkupa, melléképület. Kézirat. SZNM MNÉA E 352/5/1-11.

- 2007x Néprajzi újraépítési javaslat, Perkupa, disznóól. Kézirat. SZNM MNÉA E 353/5/1-6.
- 2007y Néprajzi újraépítési javaslat, Perkupa, csűr. Kézirat. SZNM MNÉA E 351/5/1-8.
- 2007z Néprajzi újraépítési javaslat, Erdőhorváti, lakóház. (Hatház utca) Kézirat. SZNM MNÉA E 73/5/1-19.
- 2007aa Néprajzi újraépítési javaslat, Erdőhorváti, istálló. Kézirat. SZNM MNÉA E 120/5/1-8.
- 2007bb Néprajzi újraépítési javaslat, Mogyoróska, disznóól. Kézirat. SZNM MNÉA 35/5/2-7.
- 2007cc Néprajzi újraépítési javaslat, Erdőhorváti, lakóház (Egres utca). Kézirat. SZNM MNÉA E 354/5/1-20.
- 2007dd Néprajzi újraépítési javaslat, Erdőhorváti, disznóól. Kézirat. SZNM MNÉA E 355/5/1-6.
- 2007ee Néprajzi újraépítési javaslat, Filkeháza, lakóház. Kézirat. SZNM MNÉA E 139/5/1-17.
- 2007ff Néprajzi újraépítési javaslat, Pusztafalu, méhes. Kézirat. SZNM MNÉA E 362/5/1-7.
- 2007gg Néprajzi újraépítési javaslat, Kovácsvágás, szénatartó. Kézirat. SZNM MNÉA E 358/5/1-7.
- 2007hh Néprajzi újraépítési javaslat, Füzér, disznóól. Kézirat. SZNM MNÉA E 359/5/1-5.
- 2007ii Néprajzi újraépítési javaslat, kétkarú kenderkalapács. Kézirat. SZNM MNÉA E 356/5/1-4.
- 2007jj Néprajzi újraépítési javaslat, Novaj, kerítés. Kézirat. SZNM MNÉA E 368/5/3-5.
- 2007kk Néprajzi újraépítési javaslat, Filkeháza, kerítés. Kézirat. SZNM MNÉA E 363/5/1-3.
- 2007ll Néprajzi újraépítési javaslat, Perkupa, kerítés. Kézirat. SZNM MNÉA E 366/5/1-4.
- 2007mm Néprajzi újraépítési javaslat, Erdőhorváti, kerítés. Kézirat. SZNM MNÉA E 365/5/1-3.

- 2008 Az Észak-magyarországi falu tájegység a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. In: *Észak-magyarországi kulturális és műemléki hírlevél*. 2008/5. V. évfolyam. 3-6.
- 2009a A novaji nagykalács. In: BALI János – MÁTÉ György szerk. *Mézeskrémes. Néprajzi dolgozatok a falusi sütő- és főzőspecialistákról*. ELTE BTK Néprajzi Intézete, Budapest. 117-133.
- 2009b Az Észak-magyarországi falu tájegység hasznosítási koncepciója. In: *Ház és Ember* 21. 5-21.
- 2009c Az Észak-magyarországi falu a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. Drótostótok, hátifonók, cselédek és summások az új tájegységben. In: *Mesterség és művészet XVI*. 2009. december. 42-47.
- 2009d Hogyan kerül a csizma az asztalra? In: *Skanzen Hírlap*. II. évf. 2009. szeptember 3.
- 2009e Karancskeszi. Fonó az új tájegységben. In: *Skanzen Hírlap*. II. évf. 2009. november 3.
- 2009f Tárgygyűjtés az Észak-magyarországi falu tájegységhez. In: *Skanzen Hírlap*. II. évf. 2009. június 3.
- 2009g Az Észak-magyarországi falu tájegység a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. In: *Néprajzi Hírek*. 38. 2009/3. 31-36.
- 2009h Berendezési terv, Noszvaj, pinceház. Kézirat. SZNM MNÉA E 344/8/1-36.
- 2009i Berendezési terv, Szomolya, pinceház. Kézirat. SZNM MNÉA E 343/8/1-39.
- 2009j Berendezési terv, Márianosztra, lakóház. Kézirat. SZNM MNÉA E 175/8/1-29.
- 2009k Berendezési terv, Karancskeszi lakóház. Kézirat. SZNM MNÉA E 69/8/20-44.
- 2009l Berendezési terv, Domaháza, lakóház. Kézirat. SZNM MNÉA E 24/8/1-30.
- 2009m Berendezési terv, Novaj, lakóház. Kézirat. SZNM MNÉA E 223/8/1-38.
- 2009n Berendezési terv, Nemesradnót, lakóház. Kézirat. SZNM MNÉA E 345/5/1-28.
- 2009ny Berendezési terv, Perkupa, lakóház. Kézirat. SZNM MNÉA E 315/5/1-17.

- 2009o Berendezési terv, Erdőhorváti lakóház (Hatház utca). Kézirat.
- 2009p Berendezési terv, Filkeháza, lakóház. Kézirat. SZNM MNÉA E 139/5/1-17.
- 2010a Unikum Szentendrén. Újdonságok a skanzen típusú múzeumi kiállításokban.
<http://www.magyarmuzeumok.hu/kiallitas/index.php?IDNW=796> 2010. 07. 12.
- 2010b Múzeumi mozi a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Észak-magyarországi falu tájegységében: Drótos tótok megidézve. In: *Mesterség és művészet XVII.* 2010. október. 52-57.
- 2010c Módszertani kiállítás forgatókönyve. Kézirat.
- 2011a Antiques. Thoughts on the Stereotypes about Antiques and Collecting Objects in an Open Air Museum. In: BATA Tímea– SZARVAS Zsuzsa szerk. *Past and Present Stereotypes – Ethnological, Anthropological Perspectives.* Budapest, 2010. 93-105.
- 2011b Unique Exhibition in the Hungarian Open Air Museum, in Szentendre.
http://www.magyarmuzeumok.hu/english/212_unique_exhibition_in_the_hungarian_open_air_museum_in_szentendre 2011. 05. 16.

BATÁRI ZSUZSANNA – SZONDA ISTVÁN

- 2005 „Új a csizmám, nyalka” In: *Ház és Ember* 18. 221-240.

PATÓ MÁRIA – BATÁRI ZSUZSANNA

- 2010 Helyzetgyakorlatok, avagy elméleti ismeretek alkalmazása a gyakorlatban – esettanulmány az *Oktatási célú múzeumi kiadványok* képzés gyakorlati munkája alapján. Múzeum iskola 9. In: *Oktatási célú kiadványok – a feladatlaptól az online múzeumi csoportmunkáig.* Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Képzési Központ 2010. 35-41.

BÁTKY ZSIGMOND

- 1906 *Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére.* Néprajzi Múzeum, Budapest, 1992. Reprint.

BEDAL, KONRAD ed.

- 2007 *Häuser aus Franken – Museumshandbuch für das Fränkische Freilandmuseum in Bad Windsheim.* Bad Windsheim.

BENE LEGÉNY SÁNDOR

- 1966 Erdei gyűjtögetés. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 1699

BENE MÁRIA

- 1965 Szomolyai szokások. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 1555

BENEDEK CSABA

- 2005 Adatok Cserépfalu népi építészetéhez, különös tekintettel az idegenekre. In: Szabó Sarolta szerk. *Hagyomány és változás a népi kultúrában: Tanulmányok a 60 esztendő Dám László tiszteletére*. Szabolcs-Szatmár megyei Múzeumok Igazgatósága, Nyíregyháza, 275-288.

BERECZKI IBOLYA

- 1992 Disznótori alakoskodás Jász-Nagykun-Szolnok megyében. In: Novák László szerk. *Hiedelmek és szokások az Alföldön II*. Arany János Múzeum, Nagykőrös, 445-479.
- 1997 Változások a sertéshús feldolgozásában a 20. században. In: ROMSICS Imre – KISBÁN Eszter szerk. *A táplálkozáskultúra változatai a 18-20. században*. Viski Károly Múzeum, Kalocsa, 108.
- 1999 Jelen és jövő a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. In: *Tisicum* 11. 65-71.
- 2007 Eine Neue Methode bei der Gebäudeeinrichtung im Ungarischen Freilichtmuseum Szentendre. In: Katharina SCHLIMMGEN-EHMKE szerk. *Vorsichte Objekte! Neue Ansätze im Umgang mit originalen Einrichtungen in Freilichtmuseen*. Detmold, 52-61.

BÉRES ISTVÁN

- 2007 Fotózás a terepen. In: KOVÁCS Éva szerk. *Közösségtanulmány*. Néprajzi Múzeum, PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. 317-331.

BERTA PÉTER

- 2008 Szubjektumok alkotta tárgyak – tárgyak által konstruált szubjektumok. Interakció, kölcsönhatás, egymásrautaltság – az „új” anyagi kultúra-kutatásról. In: Replika 63. Replika Kör, Budapest. 29-60.

BERTHA LAURA

- 1984 Summások. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 4979

BING, MORTEN

- 2008 A Time Machine Made of Bricks. In: Inger JENSEN – Henrik ZIPSANE ed. *On the Future of Open Air Museums*. Jamtli Förlag, Östersund, Sweden. 93-97.

DR. BÍRÓ FRIDERIKA

- 1993 Szalafőtől Szentendrétig 1966-1993. In: *Téka* 1993/1. 1-12.

BLOCH RAVN, THOMAS

- 2001 New ideas in harmony with tradition. Den Gamle By as an example from Denmark. In: CSERI Miklós – BALASSA M. Iván szerk. *Report of the Conference Szentendre, Hungary 2001. The 20th Conference of the Association of European Open Air Museums*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 79-89.
- 2008 How Den Gamle By (The Old Town) Has Adapted to the Demands of the Market Economy. In: Inger JENSEN – Henrik ZIPSANE ed. *On the Future of Open Air Museums*. Jamtli Förlag, Östersund, Sweden. 71-75.
- 2010 A Den Gamle By megújítása: A száz éves dán Szabadtéri Néprajzi Múzeum története és jövője. In: CSERI Miklós – BALASSA M. Iván szerk. *Szabadtéri múzeumok Európában*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 39-55.

BODGÁL FERENC

- 1957 Summásélet, dalok, szüret. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 315
- 1966a Néhai Tepper Sámuel noszvaji kovács javai. Eredeti dokumentum: Miskolc város levéltára 1840. 248. 971. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 1721
- 1966b Népi építészeti emlékek a Herman Ottó Múzeum Fotótörténeti anyagából. Herman Ottó Múzeum Népi Építészeti Archívum 319

BODNÁR ZSUZSANNA

- 1980 Egy kárpátukrán falu lakáskultúrája. *Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XIX. 329-353.

ANNICK BOESMANS

- 2001 The sky is the limit. In: CSERI Miklós – BALASSA M. Iván szerk. *Report of the Conference Szentendre, Hungary 2001. The 20th Conference of the Association of European Open Air Museums*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre. 194-207.

- 2010 Az időhatárok kiterjesztése a bokrijki Szabadtéri Múzeumban. Miért, hogyan és mikor? IN: CSERI Miklós – SÁRI Zsolt szerk. *Szabadtéri múzeumok Európában*. Skanzen Könyvek. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre. 57-72.

BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYEI LEVÉLTÁR, SÁTORALJAÚJHELY,
FIÓKLEVÉLTÁR

IV. 811/b 6565/12. 57. doboz

IV. 811/b. 686/13. 64. doboz

IV. 811. 2686/1922

VI-102/B 104-es doboz. Sátoraljaújhelyi Pénzügyi Igazgatóság iratai.

BOTOS PÉTER – BERTALAN IMRE

- 1936 Erdőhorváti település-rajza. Kézirat. Sárospataki Tudományos Gyűjtemények At. 1134

BUCKLEY, ANTHONY

- 1997 Religion in the Open Air Museum at Cultra. In: GAILEY, Alan szerk. *17th Annual Conference of the Association of European Open Air Museums 1995*. Published by the Ulster Folk and Transport Museum, Cultra, Holywood, Northern Ireland. 125-142.

BUCUR, CORNELIU

- 1988 The Open Air Museum's Functions in Preservation and Educative Use of in Situ Monuments of Romanian Vernacular Architecture. In: AHRENS, Claus – CZAJKOWSKI, Jerzy szerk. *Report of the Conference Polen 1986*. Sanok, 65-67. 1988.
- 1993 Museum Vivum. In: *Association of European Open Air Museums Conference 1993*. Romania, 96-102.
- 1998 The Museum has to Conjugate the Verb „To Be” at Present Time. In: Merike LANG – Maret TAMJÄRV – Ülle VÕRNO ed. *Association of European Open Air Museums 18th Conference 1997 Estonia – Latvia – Lithuania*. Printed in Tallinn. 93-108.

CARAMIA JR., JOHN

- 2008 American Outdoor History Museums Today. In: Inger JENSEN – Henrik ZIPSANE ed. *On the Future of Open Air Museums*. Jamtli Förlag, Östersund, Sweden. 45-58.

CAULTON, TIM

- 1998 *Hands-on Exhibitions – Managing Interactive Museums and Science Centers* London and New York. Routledge.

CHODAKIVSKI, MIKOLA

- 1998 From the Past to the Present. In: Merike LANG – Maret TAMJÄRV – Ülle VÕRNO ed. *Association of European Open Air Museums 18th Conference 1997 Estonia – Latvia – Lithuania*. Printed in Tallinn. 64-71.

CZAJKOWSKI, JERZY

- 1980 A földművelés módok bemutatása a szabadtéri múzeumokban. In: *Ház és ember* 2. 141-146.
- 1981 Various Forms and Methods of Exhibiting in Skansen. In: CZAJKOWSKI, Jerzy ed. *Open Air Museums in Poland*. Muzeum Budownictwa Ludowego W Sanoku. 70-94.
- 1995 Replicas in Polish Open Air Museums and the Fire of Sanok. In: BAUMEIER, Stefan – Christine WASSMANN ed. *Preserved Realities – Maintenance and Construction Strategies in European Open Air Museums*. Westphalian Open Air Museum Detmold, 98-104.
- 1997 The Use of Sacred Buildings in Open Air Museums. In: GAILEY, Alan ed. *17th Annual Conference of the Association of European Open Air Museums 1995*. Published by the Ulster Folk and Transport Museum, Cultra, Holywood, Northern Ireland. 184-185.

CSÁKY KÁROLY

- 2007 *Néprajzi gyűjtések és néprajzi muzeológia kezdetei Hont megyében*. Gömörország.

CSELÉNYI HEIM J. ÉS SINGHOFFER

- 1912 Magyar Építőművészet 1912-ben megjelent X. évfolyamában 7-8. szám, 46. oldalon lévő illusztráció

CSERI MIKLÓS

- 1979a Népi építészet-lakásbelső – Szuha-fő, Imola. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára. Leltári szám: 4032
- 1979b Népi építészet-lakásbelső – Zádorfalva. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára. Leltári szám: 4039
- 1982 Népi lakáskultúra a Szuha-patak völgyében. In: *Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 21. 259-280.

- 1987 *Népi építészet és lakáskultúra a Szuha-völgyében*. KLTE Néprajzi Tanszék Debrecen. Gömör néprajza sorozat.
- 1989 A kismemesi építészet sajátosságai a Kárpát-medence északkeleti térségében. In: CSERI Miklós – BALASSA M. Iván – VIGA Gyula szerk. *Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Herman Ottó Múzeum, Szentendre, Miskolc, 269-286.
- 1990 Bontási napló, Márianosztra. SZNM MNÉA E 175/4/1-121.
- 1992 Az életmódváltozás bemutatása a szabadtéri múzeumokban. In: VIGA Gyula szerk. *Kultúra és tradíció II. Tanulmányok Ujváry Zoltán tiszteletére*. Miskolc. 705-716.
- 1997 Építőanyagok és szerkezetek. In: FÜZES Endre – KISBÁN Eszter szerk. *Magyar Néprajz V. Életmód kötet*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 102-138.
- 1998 Buildings and Objects in the Open Air Museums as Authentic Characters of the Way of Life of Their Users. Merike LANG – Maret TAMJÄRV – Ülle VÕRNO ed. *Association of European Open Air Museums 18th Conference 1997 Estonia – Latvia – Lithuania*. Printed in Tallinn. 199-207.
- 2001 The Hungarian Open Air Museum in Szentendre. In: CSERI Miklós – BALASSA M. Iván szerk. *Report of the Conference Szentendre, Hungary 2001. The 20th Conference of the Association of European Open Air Museums*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre. 7-11.
- 2002 Új kísérletek. Szabadtéri múzeumok új kiállítási törekvései. In: *Néprajzi Értesítő LXXXIV*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 115-121.
- 2003 A szabadtéri múzeumok szerepe és jelentőségei a változó világban. In: *Ház és ember 16*. Szentendre. 5-11.
- 2009 A harmincéves Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szentendrén. In: *Néprajz és muzeológia*. Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen. 28-48.

CSERI MIKLÓS – BALASSA M. IVÁN – VIGA GYULA

- 1989 *Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Herman Ottó Múzeum, Szentendre, Miskolc.

CSERI MIKLÓS – T. BERECKZI IBOLYA – PÁLL ISTVÁN

- 2005 Szabadtéri néprajzi múzeumok, tájházak Magyarországon az ezredfordulón. In: SZABÓ Sarolta szerk. *Hagyomány és változás a népi kultúrában: Tanulmányok a 60 esztendő Dám László tiszteletére.* Szabolcs-Szatmár megyei Múzeumok Igazgatósága, Nyíregyháza, 583-594.

CSESZNÁK ÉVA

- 2011 A karancskeszi lakóház múzeumpedagógiai hasznosítása. Kézirat.

CSORBA JUDIT, FARKAS KÁROLY, GALAMBOS ZOLTÁN, KOVÁCS EMESE, TARI JÁNOS (szerk.)

- 1995 *Néprajzi filmkatalógus.* Néprajzi Múzeum Filmstúdió, Budapest.

CSUFOR VILMOS

- 1947 Dalszöveg, vőfélyvers, köszöntő, babona, találós kérdés, népszokás. Kézirat. A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Adattár At. 238

DALA JÓZSEF – ERDÉLYI TIBOR:

- 1940 Matyóföld. A M. Kir. Földművelésügyi Minisztérium Gazdasági Szakkönyvei 52 sz. 22.

DÁM LÁSZLÓ

- 1981 Település, lakóház és házberendezés a Zempléni hegyvidéken. In: SZABADFALVI József szerk. *Néprajzi tanulmányok a Zempléni hegyvidékről.* Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 63-88.
- 1984 Interetnikus kapcsolatok a Zempléni-hegység népi építészetében. In: KUNT Ernő – SZABADFALVI József – VIGA Gyula szerk. *Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon.* Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 121-127.
- 1987 A lakóház díszítményei Dél-Gömörben. In: *Az Egri Múzeum Évkönyve XXIII.* 91-110.
- 1989 Építészeti régiók a Kárpát-medence északkeleti térségében. In: CSERI Miklós – BALASSA M. Iván – VIGA Gyula szerk. *Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében.* Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Herman Ottó Múzeum, Szentendre, Miskolc, 93-108.
- 1994 A tüzelősól. In: UJVÁRY Zoltán szerk. *Történeti és néprajzi tanulmányok.* Ethnica, Debrecen. 149-160.
- 1995a A magyar paraszti állattartás építményei. In: *Ház és Ember* 10. 39-68.

- 1995b *Hagyomány és építészet. Tanulmányok a magyar népi építészet köréből.*
KLTE Ethnica, Debrecen.
- 1997 Állattartó épületek és az udvar egyéb épületei, In: FÜZES Endre –
KISBÁN Eszter szerk. *Magyar Néprajz V. Életmód kötet.* Akadémiai
Kiadó, Budapest. 214-223.
- 2001 A gömöri magyarság népi építésze. In: UJVÁRY Zoltán szerk. *A
gömöri magyarság néprajza 1.* Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke,
Debrecen, 817-971.

DÁM LÁSZLÓ – D. RÁCZ MAGDOLNA

- 1986 *Lakóházak Dél-Gömörben.* Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi
Tanszéke, Debrecen.

N. DAVIDOV, ALEXANDER

- 1984 Some problem of the Creation „The Effect of Presence” in the Exposition
an Open Air Museum. In: Claus AHRENS – Iván BALASSA M. –
Adelhardt ZIPPELIUS ed. *Report of the Conference Hungary.* Szabadtéri
Néprajzi Múzeum, Szentendre, 190-192.

DAVIS, JOHN WILLIAMS

- 2003 Museums and Agriculture: The Challenge of Relevance. In: *The
Association of European Open Air Museums Report of the 21st
Conference 2003.* 13-151.

DEAN, DAVID

- 1996 *Museum Exhibition – Theory and Practice.* London and New York.
Routledge.

DE JONG, ADRIAAN

- 1993 Presenting Community Life in Open Air Museums: Exhibition or
Performance? In: *Association of European Open Air Museums
Conference 1993.* Romania, 161-166.
- 1997 The Open Air Museum as a Pilgrimage Site? In: GAILEY, Alan ed. *17th
Annual Conference of the Association of European Open Air Museums
1995.* Published by the Ulster Folk and Transport Museum, Cultra,
Holywood, Northern Ireland. 161-168.
- 1998 You Are Lucky! The Farmer Has Just Returned! The Role of the Open
Air Museum in Interpreting Life of Individuals as Opposed to the History
of Architecture. In: Merike LANG – Maret TAMJÄRV – Ülle VÕRNO

ed. *Association of European Open Air Museums 18th Conference 1997 Estonia – Latvia – Lithuania*. Printed in Tallinn. 169-189.

- 2001 Hazelius revisited. Survival of a 19th century idea in the 21st century. In: CSERI Miklós – BALASSA M. Iván szerk. *Report of the Conference Szentendre, Hungary. The 20th Conference of European Open Air Museums*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 69-73.

DOBOSY LÁSZLÓ

- 1979 Népi építészeti emlékek Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből. Herman Ottó Múzeum Népi Építészeti Archívum 1070

É. KOVÁCS Judit

- 1992 *Gömörmihályfalva – Fejezetek a község néprajzából*. KLTE, Debrecen, Gömör néprajza XXXVII.

EGYED LÁSZLÓ

- 2010 Interaktív múzeumi eszközök. In: VÁSÁRHELYI Tamás – KÁRPÁTI Andrea szerk. *A múzeumi tanulás kézikönyve*. Magyar Természettudományi Múzeum – ELTE TTK Multimédiapedagógiai és Információtechnológiai Központ, Budapest. 115-118.

ÉBLI GÁBOR

- 2005 *Az antropologizált múzeum. Közgyűjtemények átalakulása az ezredfordulón*. Typotex Kiadó.

ÉGER GYÖRGY

- 1993 *Régió, etnikum, vallás: Demográfiai és településtörténeti tanulmányok*. Anonymus kiadó, Budapest.

EGYED HENRIETTE– CSALLÓS KRISZTINA – TÓTH ZSUZSANNA

- 1987 *Mesterségek. A perkupai kőművesköpont kialakulása*. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Néprajzi Adattára, leltári szám: 5703

EKLUND, KEN

- 2011 *Lessons Learned: Designing a Mobile Game for Balboa Park*. <http://museumtwo.blogspot.com/2011/05/guest-post-lessons-learned-designing.html> 2011. 05. 24.

ELEK MENYHÉRT

- 1997 *Az a híres domaházi menyecske*. Domaháza.

ERDÉLYI ZOLTÁN

- 1979 *Présház, pince kutatás, Diósjenő*. Kézirat. SZNM MNÉA A 1246

1968 Népi építészeti gyűjtés, Márianosztra. Kézirat. Néprajzi Múzeum
Ethnológiai Adattára EA 9079

ERDŐ PÉTER

É. n. Kánoni látogatás címszó. Magyar Katolikus Lexikon.
<http://lexikon.katolikus.hu/> 2011. szeptember 9.

ERIKSEN, THOMAS HYLLAND

2008 In Praise of Slowness and Unpleasant Smells. Some Reflections on the
Near Future of the Open Air Museum. In: Inger JENSEN – Henrik
ZIPSANE ed. *On the Future of Open Air Museums*. Jamtli Förlag,
Östersund, Sweden. 40-45.

ESZENYI MIKLÓS

2000 *A történettudományi szakirodalmi kutatás módszerei*. Rónai Művelődési
Központ, Miskolc.

FEJŐS ZOLTÁN

2000 *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei*. Néprajzi Múzeum, Budapest.
(főszerkesztő)

2003a *Tárgyfordítások: Néprajzi múzeumi tanulmányok*. Gondolat Kiadó,
Budapest.

2003b *Néprajzi jelenkutatás és a múzeumi gyűjtemények változása*. (szerkesztő)
Néprajzi Múzeum, Budapest

2008 Exhibiting Plastic: Ways of Touching Modern Material Culture. In: Pirjo
KORKIAKANGAS – Tiina-Riitta LAPPI – Heli NISKANEN ed.
Touching Things. Ethnological Aspects of Modern Material Culture.
Studia Fennica Ethnologica 11. Helsinki, Finnish Literary Society. 63-83.

FEJŐS ZOLTÁN – FRAZON ZSÓFIA

2004 *Korunk és tárgyaink - elmélet és módszer : Fordításgyűjtemény vál.*,
szerk. és a fordításokat ell. FEJŐS Zoltán – FRAZON Zsófia. Néprajzi
Múzeum, Budapest.

2006 *Plasztik művek.: Alternatív műanyagtörténet a celluloid könyvtáblától a
felfújható fotelig: Készült a Néprajzi Múzeum műanyag c., 2006. ápr.
28.-okt. 1. között megrendezett kiállításához, a kiállításra fölajánlott
tárgyakból és történetekből válogatva*. Néprajzi Múzeum, Budapest.

FÉL EDIT – HOFER TAMÁS

- 1964 A monografikus tárgygyűjtés. Az átányi példa. Néprajzi Értesítő XLVI. Akadémiai Kiadó, Budapest.

FÉL EDIT – HOFER TAMÁS – K. CSILLÉRY KLÁRA

- 1980 Népművészet címszó. *Magyar Néprajzi Lexikon* 3. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó. Főszerk. Ortutay Gyula. 742.

FIAS ZSUZSA – TÖRÖK ESZTER

- 1987a Rokonsági kapcsolatok, az élet szokásai. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 5685
- 1987b Fialok szórakozásai. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 5702

FILEP ANTAL

- 1965a Népi építészeti emlékek Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből. Herman Ottó Múzeum Népi Építészeti Archívum 764
- 1965b Népi építészeti emlékek Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből. Herman Ottó Múzeum Népi Építészeti Archívum 1151

FLÓRIÁN MÁRIA

- 1967 Néprajzi gyűjtés. Kézirat. Karancskeszi. SZNM MNÉA A 2347
- 1970 Népi építészeti gyűjtés. Kézirat. SZNM MNÉA A 1482
- 1974 Néprajzi újraépítési javaslat. Kézirat. SZNM MNÉA E 69/5/9-24.
- 1986a Berendezési terv, Karancskeszi. Kézirat. SZNM-MNÉA – E 69/8/1-109. iratcsoport
- 1986b Néprajzi újraépítési javaslat, Karancsberény, pajta. Kézirat. SZNM MNÉA E 179/5/1-29.
- 1986c Néprajzi újraépítési javaslat, Karancsberény, disznóól. Kézirat. SZNM MNÉA E 180/5/1-18.
- 1987 A debercsényi harangláb. In: KECSKÉS Péter szerk. Ház és ember 4. 103-112.
- 1992 A népelet ábrázolás a magyar némafilmekben. In: MOHAY Tamás szerk. *Közelítések: Néprajzi, történeti, antropológiai tanulmányok Hofer Tamás 60. születésnapjára*. Ethnica, Debrecen. 323-336.

FLÓRIÁN MÁRIA – HOFER TAMÁS

- 1987 Adatok az észak-magyarországi csűröskertes települések kérdéséhez. In: *Az Egri Múzeum Évkönyve* XXIII. 57-78.

FOCSA, GEORGHE

1962 *A bukaresti falumúzeum*. Meridiane, Bukarest.

FRAZON ZSÓFIA

2011 *Múzeum és kiállítás. Az újrarajzolás terei*. Gondolat Kiadó – PTE
Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest-Pécs.

FÜLÖP GYULA – VAS TIBOR

1976 *Lakóház felmérés*. Perkupa, Petőfi u. 15., 13., 3., 38., 4., 45., 53. SZNM
MNÉA A 1530

FÜRJ SÁNDOR

1958 *Novaj község monográfiája*. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi
Adattára. Ltsz. 520

FÜZES ENDRE

1997 *Népi építészeti emlékek védelme*. In: FÜZES Endre – KISBÁN Eszter
szerk. *Magyar Néprajz V. Életmód kötet*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
309-325.

1998 *A hitelesség kérdése a szabadtéri néprajzi múzeumokban*. In:
Ethnographia 109:2. 471-476.

1966 *OMF felmérés, népi építészeti gyűjtés*, Perkupa. Kézirat. SZNM MNÉA
A 2662/1-2.

ALAN GAILEY

1995 *The Use of Replica Buildings and Infill Creations in Northern Ireland's
Open Air Museums*. In: Ed. BAUMEIER, Stefan – Christine
WASSMANN ed. *Preserved Realities – Maintenance and Construction
Strategies in European Open Air Museums*. Westphalian Open Air
Museum Detmold. 140-149.

GAJDOS ISTVÁN

1974a *Lakóház felmérése*. Perkupa, Petőfi u. 1. SZNM MNÉA A 420

1974b *Lakóház felmérése*. Perkupa, Petőfi u. 22. SZNM MNÉA A 421

1974c *Lakóház felmérése*. Perkupa, Petőfi u. 50. SZNM MNÉA A 422

GANSHORN, JORGEN

1995 *Reconstructions in Danish open-air folk museums – a necessity for
dissemination – into the past – the present – and perhaps into the future*. In:
BAUMEIER, Stefan – Christine WASSMANN ed. *Preserved Realities –
Maintenance and Construction Strategies in European Open Air
Museums*. Westphalian Open Air Museum, Detmold. 117-129.

GARBERG, ANNA SIRI HEGSETH – HESJEDAL, MARITA

- 2008 Learning and Learning Outcomes in Open-Air Museums: Some Experiences from Sverresborg. In: Inger JENSEN – Henrik ZIPSANE ed. *On the Future of Open Air Museums*. Jamtli Förlag, Östersund, Sweden. 124-132.

EDSON, GARY – DEAN, DAVID

- 1994 *The Handbook for Museums*. Routledge, London and New York.

GLÓZER LÁSZLÓ

- 1981a Lakóház felmérés. Perkupa, Petőfi u. 22. SZNM MNÉA A 1754

- 1981b Lakóház felmérés. Perkupa, Petőfi u. 24. SZNM MNÉA A 1755

- 1981c Lakóház felmérés. Perkupa, Petőfi u. 15. SZNM MNÉA A 1756

GÖNYEY SÁNDOR

- 1939 Az abaújmegyei Pusztafalu népi építkezése kendermunkája és viselete. In: *Néprajzi Értesítő* 31. 119-141.

GULYÁS ISTVÁN

- 2005 A kőműves- és kőfaragómesterség Északkelet-Magyarországon a 16-19. században. In: *Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 44. 127-154.

GUNDA BÉLA

- 1934 Tárgyi néprajzi adatok Felső-Borsodból. In: *Néprajzi Értesítő* XXVI. 1-16.

GUNNAR ELFSTRÖM

- 1998 See the People! In: Merike LANG – Maret TAMJÄRV – Ülle VÕRNO ed. *Association of European Open Air Museums 18th Conference 1997 Estonia – Latvia – Lithuania*. Printed in Tallinn. 160-169.

DR. GUZSIK TAMÁS-VAS TIBOR

- 1976 Népi épületek felmérési terve. Herman Ottó Múzeum Népi Építészeti Archívum 1345

GYÖRGY PÉTER

- 2003 Az eltörölt hely – a Múzeum. Magvető Kiadó, Budapest.

GYULA ILLÉS – CZIRÁKY LÁSZLÓ

- 1936 Kéziratos gyűjtés: Erdőhorváti község monográfiája. Kézirat. Sárospataki Kollégium Tudományos Gyűjtemények Adattár. At 1485

H. SZABÓ BÉLA

2003 Perkupai házak és homlokzatfotóik. In: *Galyaság Új folyam*, 12-15. szám 17-22.

H. SZABÓ BÉLA-VIGA GYULA

1975-1976 Népi építészeti emlékek a Herman Ottó Múzeum Fotótörténeti anyagából. Herman Ottó Múzeum Népi Építészeti Archívum 483

HÁLA JÓZSEF

1987 *A Börzsöny-vidéki kőbányászat és kőhasznosítás a XI-XX. Században.* Budapest ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszéke, Budapest.

HALÁK EMESE

2009 A kerítések nyelvén avagy változó típusok és jelentéstartalmak Erdőhorváti rejtett jelrendszerében. In: CSERI Miklós – SÁRI Zsolt. Szerk. *Vidéki életmódváltozások a 20. században.* Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 229-250.

HALÁSZ PÉTER-SUDA VILMOS

1977 A népi építészet és lakáskultúra változása a Börzsöny vidékén. In: *Studia Comitatus* 5. Szentendre, 309-355.

HANKÓCZI GYULA

1981 Néprajzi gyűjtés Novajról. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára leltári szám: 4423

HEIN, GEIRGE E.

2004 *Learning in the Museum.* London and New York. Routledge.

HERMAN OTTÓ MÚZEUM TÖRTÉNETI ADATTÁRA

HOM HTD 92. 30. 1.

HERRMANN, BJÖRN

2009 *Museumsdorf Cloppenburg, Museumsführer.* Cloppenburg.

HODDER, IAN

1996 The Contextual Analysis of Symbolic Meanings. In: *Interpreting Objects and Collections.* London and New York. Routledge. 12-13.

HOLLER JUDIT

2010 Műhelytitkok – Szakértők főszereplésével zajló interaktív programok. In: VÁSÁRHELYI Tamás – KÁRPÁTI Andrea szerk. *A múzeumi tanulás kézikönyve.* Magyar Természettudományi Múzeum – ELTE TTK Multimédiapedagógiai és Információtechnológiai Központ, Budapest. 146-148.

HOOPER – GREENHILL, EILEAN

1994 *The Educational Role of the Museum*. London and New York. Routledge.

GY. GÖMÖRI ILONA

2005a Cserép-, keménycserép és üvegedények. In: PETERCSÁK Tivadar-VERES Gábor szerk. *Heves Megye Népművészetet*. Heves Megyei Múzeumi Szervezet, Eger. 203-240.

2005b A háztartás tárgyai. In: PETERCSÁK Tivadar-VERES Gábor szerk. *Heves Megye Népművészete*. Heves Megyei Múzeumi Szervezet, Eger, 173-203.

HOPPÁL MIHÁLY

1972 Magyar néprajzi filmkatalógus I. In: *Ethnographia* 1972. 136-156.

HORVÁTH DÓRA

2008 Márianosztra környéki bányák. Kézirat. Alternatív Közgazdasági Gimnázium diákjának dolgozata.

IKVAINÉ SÁNDOR Ildikó

1977 Tüzelőberendezések változása a Börzsöny vidékén. In: *Studia Comitatus*. Szentendre, 357-398.

ILLÉS PÉTER

2008 A Path Taken by Objects from Private Collections to Museum Collections. A Case Study. In: Pirjo KORHAKANGAS – Tiina-Riitta LAPPI – Heli NISKANEN ed. *Touching Things. Ethnological Aspects of Modern Material Culture*. Studia Fennica Ethnologica 11. Helsinki, Finnish Literary Society. 105-117.

JURIS INDANS

1998 The Open Air Museum and Time. In: LANG Merike LANG – Maret TAMJÄRV – Ülle VÖRNO ed. *Association of European Open Air Museums 18th Conference 1997 Estonia – Latvia – Lithuania*. Printed in Tallinn. 50-64.

ISTVÁNYFY GYULA

1911 A palóczok lakóháza és berendezése. In: *Néprajzi Értesítő* XII. 1-15.

JAKAB LÁSZLÓNÉ

2009 Komposztálás régen és ma. Skanzen Füzetek. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre.

PETER JANISCH

- 1997 Religion in Daily Life in Folk Museums – The Example of Hessenpark Folk Museum. In: GAILEY, Alan ed. *17th Annual Conference of the Association of European Open Air Museums 1995*. Published by the Ulster Folk and Transport Museum, Cultra, Holywood, Northern Ireland. 144-147.

JANKÓ JÁNOS

- 1989 *A millenniumi falu*. Budapest. Series Historica Ethnographiae. Facsimile. Sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta Szemkeő Endre.

JANÓ ÁKOS

- 1986-1987 Kísérlet BAZ megyei szabadtéri néprajzi múzeum létesítésére. *Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 25-26. 545-557.

JÁNOSI GYÖRGY

- 1933 Nyársdugás. Kézirat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, Budapest, leltári szám: 435

JANOVICH ISTVÁN

- 1977-1978 Nagyméretű néprajzi tárgy (kemence) „in situ” kiemelése. In: *Múzeumi Műtárgyvédelem*. 4. 177-184.

JÁRÁSI LŐRINC

- 2008 *Háromhuta*. Háromhutáért Alapítvány.

JENSEN, INGER

- 2008 Open-Air Museums and the Preservation and presentation of Recent History. In: Inger JENSEN – Henrik ZIPSANE ed. *On the Future of Open Air Museums*. Jamtli Förlag, Östersund, Sweden. 87-93.

JOHNSON, JEREMY

- 2008 Museums and Outdoor Museums as Major Cultural Tourism Attractions. In: Inger JENSEN – Henrik ZIPSANE ed. *On the Future of Open Air Museums*. Jamtli Förlag, Östersund, Sweden. 58-62.

JÓZSEF ATTILA GIMNÁZIUM NÉPRAJZI SZAKKÖRE, ÓZD

- 1979 Hagyományos parasztház berendezése. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára leltári szám: 3848

K. CSILLÉRY KLÁRA

- 1980 A Szabadtéri Néprajzi Múzeum kialakulásának előtörténete. In: *Ház és Ember* 1. 9-33.

1984 A szabadtéri múzeumok berendezési problémái. In: *Ház és Ember* 2. 153-161.

1989 Bútor. In: Bakó Ferenc szerk. *Palócok 3. Termelés és javak felhasználása*. Heves Megyei Múzeumok Igazgatósága, Eger. 817-881.

1976 Mezőkövesdi bútor. In: SÁRKÖZI Zoltán – SÁNDOR István szerk. *Mezőkövesd város monográfiája*. Városi Tanács, Mezőkövesd. 589-604.

KAPROS MÁRTA

1971 Ipolyfödemesi gyűjtés. Kézirat. Palóc Múzeum Adattára, leltári szám: 394

1984 Házhasználat, házbelső, bútor, változások. Karancslapujtó. Kézirat. Palóc Múzeum adattára, leltári szám: 1005-89

KÁRPÁTI ANDREA

2010a A múzeumok virtuális valósága. In: VÁSÁRHELYI Tamás – KÁRPÁTI Andrea szerk. *A múzeumi tanulás kézikönyve*. Magyar Természettudományi Múzeum – ELTE TTK Multimédiapedagógiai és Információtechnológiai Központ, Budapest. 162-164.

2010b Multimédia a múzeumban. In: VÁSÁRHELYI Tamás – KÁRPÁTI Andrea szerk. *A múzeumi tanulás kézikönyve*. Magyar Természettudományi Múzeum – ELTE TTK Multimédiapedagógiai és Információtechnológiai Központ, Budapest. 170-175.

KATONA IMRE

1981 Summás címszó. *Magyar Néprajzi Lexikon* 4. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest. Főszerk. Ortutay Gyula. 500.

2000 Átmeneti rétegek az agrártársadalom peremén. In: PALÁDI-KOVÁCS Attila főszerk. *Magyar Néprajz* Társadalom kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest. 173-238.

KATONÁNÉ SZENTENDREY KATALIN

2004 *Ház és ember* 17. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre.

KECSKÉS PÉTER

1969 Népi építészet, Domaháza, Dózsa György u. 72. Kézirat. SZNM MNÉA A 1427

1971 Néprajzi újraépítési javaslat, Mikófalva, csúr. Kézirat. SZNM MNÉA E 17/5/1-9.

- 1976 A történetiség elve és gyakorlata a szabadtéri néprajzi múzeumok létesítésében. Kézirat. SZNM MNÉA A 4725
- 1980 A Szabadtéri Néprajzi Múzeum előkészítése és telepítési terve. In: *Ház és Ember* 1. 35-49.
- 1991 Néprajzi újraépítési javaslat, szőlőhegyi szobor, II-es tájegység. Kézirat. SZNM MNÉA E 318/5/1-14.
- 1995 „Authentic replica” in the open air museums. Examples for the Cobwork Building in Hungary. In: BAUMEIER, Stefan – Christine WASSMANN ed. *Preserved Realities – Maintenance and Construction Strategies in European Open Air Museums*. Westphalian Open Air Museum, Detmold. 86-94.
- 1997 Szőlőfeldolgozó és bortároló építmények. In: FÜZES Endre – KISBÁN Eszter szerk. *Magyar Néprajz V. Életmód kötet*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 205-213.

KECSKÉS PÉTER-BATÁRI ZSUZSANNA

- 1969 és 2007 Néprajzi újraépítési javaslat, Sirok, disznóól. Kézirat. SZNM MNÉA E 67/5/4-8 és 67/5/9-13.

KECSKÉS PÉTER-FLÓRIÁN MÁRIA

- 1969a Népi építészeti gyűjtés. Novaj, Demjén, Egerszalók. Kézirat. SZNM MNÉA A 1873
- 1969b Néprajzi újraépítési javaslat, Szögliget, csűr. Kézirat. SZNM MNÉA E 31/5/1-16.

KEIM, HELMUT

- 1995 Replica, Reconstruction, Free Invention. Field Report from the Open Air Museums in Upper Bavaria. In: BAUMEIER, Stefan – Christine WASSMANN ed. *Preserved Realities – Maintenance and Construction Strategies in European Open Air Museums*. Westphalian Open Air Museum, Detmold. 80-86.
- 2001 Es mus nicht immer Ganzheitlichkeit sein.. In: CSERI Miklós – BALASSA M. Iván szerk. *Report of the Conference Szentendre, Hungary 2001. The 20th Conference of the Association of European Open Air Museums*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szentendre. 247-256.

KELLER TAMÁS

- 2007 A modernizációs folyamat hatása az értékrendre. In: *Szociológiai Szemle* 2007/3-4. 14-37.

KEMECSI LAJOS

- 2003 Életmódtörténet és a hagyatéki leltárak. (Kutatástörténeti vázlat). In: *Ház és ember* 16. 2003. 167-177.
- 2007a Tárgygyűjtemény-fejlesztési stratégia. Kézirat. Szabadtéri Néprajzi Múzeum.
- 2007b Műkereskedelem és néprajzi muzeológia. In: SELMECZI KOVÁCS Attila főszerk. *Magyar Múzeumok*. 2007/2. 57-59.
- 2008 A Felföldi mezővárosos tájegység megvalósítása. In: *Ethnographia* 2008/1. 55-78.
- 2009a A tudományos kutatás a magyar szabadtéri múzeumokban. In: *Ház és Ember* 21. 269-278.
- 2009b *A Felföldi Mezőváros*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre. CSERI Miklós – KEMECSI Lajos – HORVÁTH Anita szerk.
- 2009c A mezővárosi életmód és kultúra bemutatása szabadtéri múzeumi kiállításokban. In: BALI János – TURAI Tünde szerk. *Élet/út/írások: Szilágyi Miklós tiszteletére*. MTA Néprajzi Kutatóintézete, ELTE BTK Néprajzi Intézete, Budapest. 157-167.
- 2010a Történeti források a népi építészet kutatásában. „Párbeszéd a hagyománnyal – a néprajzi kutatás múltja és jelene” konferencia „Település – történelem – térkép” szekció Filep Antalt köszöntő előadása. 2010. ápr. 20. Kézirat.
- 2010b „Város és falu határán” című időszaki kiállítás a szentendrei Szabadtéri Néprajzi múzeumban. Kézirat, megjelenés alatt a Néprajzi Hírekben.
- 2010c Szakralitás a múzeumi enteriőrben. In: MÓD László – SIMON András szerk. *Olvasó: Tanulmányok a 60 esztendő Barna Gábor tiszteletére*. Gerhardus Kiadó, Budapest. 457-465.
- 2011a Problémaérzékenység és aktualitás múzeumi környezetben? Kézirat. Megjelenés alatt a Múzeumi Közleményekben.
- 2011b „Magunkra maradtunk” „Magyarok kisebbségben Csehszlovákiában I. 1919-1930” időszaki kiállítás a Szabadtéri Néprajzi Múzeum megnyílt észak-magyarországi falu tájegységében. Kézirat, megjelenés alatt a Néprajzi Hírekben.

KENYERES DÓRA – RIGÓ KATALIN

- 1987 Szórakozás régen és ma. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 5700

KESIK GABRIELLA

- 2010 A szerepjáték, szituációs játék, korfelidéző jütek szerepe a múzeumpedagógiában, a megismerésben. In: VÁSÁRHELYI Tamás – KÁRPÁTI Andrea szerk. *A múzeumi tanulás kézikönyve*. Magyar Természettudományi Múzeum – ELTE TTK Multimédiapedagógiai és Információtechnológiai Központ, Budapest. 142-146.

KÉZIRAT

- 1067-69 Novaj község monográfiája. Kézirat. Dobó István Vármúzeum ENA leltári szám: 1067-69
- 1982 *The Interpretation of Vernacular Architecture in Wales. Part I.* The Welsh Folk Museum. Discussion Paper: Draft. National Museum of Wales, Welsh Folk Museum.
- 2005 Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, Muzeológiai Szabályzat
- 2007 *New Angles on Interpretation. In the Denver Art Museum's New Hamilton Building.* 4.
http://www.denverartmuseum.org/files/File/new_angles.pdf 2011.
szeptember 10. Denver Art Museum.
- 2008 Noguchi cég 2008. november 2-án leadott előzetes kommunikációs anyaga, a Skanzen Örökség Program előzetes megvalósítási terv.
- 2011 MTI tudósítás: Kulisszatitkok a Károlyi palotából. Készül a Petőfi Irodalmi Múzeum Petőfi-kiállítása.
http://www.magyardmuzeumok.hu/muhely/295_kulisszatitkok_a_karolyi-palotabol 2011. október 30.

KIRSCHENBLATT-GIMBLETT, BARBARA

- 1991 Objects of Ethnography. In: KARP, Ivan – D. LAVINE, Steven ed. *Exhibiting cultures. The Poetics and Politics of Museum Display*. Smithsonian Institution Press, Washington and London, 386-443.

KISS ILDIKÓ

- 1972 Disznóölés Szigetbecsén. Kézirat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, Budapest, leltári szám: 17461

KISS KITTI

- 2006a Néprajzi gyűjtés Erdőhorvátiban. A konyha használat és a konyha modernizációja témában végzett terepmunka kézírata. SZNM-MNÉA A-4344
- 2006b Öntöttvas és zománcozott edények gyártása. In: *Téka* 2006/2. 56-59.
- 2007 A zománcedények kormeghatározásának kérdései. In: *Téka* 2007/2. 39-41.
- 2010a Cselédház a Bodrogközben. In: *Ház és Ember* 22. 25-34.
- 2010b Berendezési terv, cselédház. Halászhomok tanya 60. Kézirat. SZNM MNÉA E 388/8/1-17.
- É. n. Néprajzi újjáépítési javaslat – Cselédház, Halászhomok tanya 60. SZNM MNÉA E 388/5/1-6.

KISS KITTI-SZŐKE JUDIT

- 2010 *A kóser konyha*. Skanzen Füzetek sorozat. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre.

KLEINMANN, JOACHIM

- 1995 Providing temperature in historic buildings: A method to avoid damage caused by humidity. In: BAUMEIER, Stefan – Christine WASSMANN ed. *Preserved Realities – Maintenance and Construction Strategies in European Open Air Museums*. Westphalian Open Air Museum, Detmold. 64-80.

KOLESZÁR KRISZTIÁN

- 2003a A perkupai kőművesség. In: *Galyaság Új folyam*, 12-15. szám 5-10.
- 2003b A perkupai kőművesség Petőfi utca népi lakóházainak annotált bibliográfiája. In: *Galyaság Új folyam*, 12-15. szám 11-14.
- 2008 Káposztatermesztés Bódvaszilason. Kézirat.

KOLESZÁR KRISZTIÁN – É. KOVÁCS JUDIT – LAKI-LUKÁCS LÁSZLÓ

- 2004 *Népi díszítőművészet Dél-Gömörben és Dél-Tornában: mintagyűjtemény*. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Környezetvédelmi és Területfejlesztési Kht. Gömörszőlős-Perkupa-Hídvégardó

KORCSMÁROS LÁSZLÓ

- 1951 Babonák, népszokás, viselet. Kézirat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, Budapest, leltári szám 2449
- 1959-1960a Boszorkányság – babonás történetek. Kézirat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, Budapest, leltári szám 12891

1959-1960b Vegyes néprajzi gyűjtés: népköltészet, közmondások, találós kérdések. Kézirat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, Budapest, leltári szám 12892

1951 Bernecebaráti. Babonák, népszokás, viselet. Kézirat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, Budapest, leltári szám 2449

KOREK JÓZSEF

1988 *A muzeológia alapjai*. Tankönyvkiadó, Budapest.

KÓSA LÁSZLÓ

2001 *Hét szilvafa árnyékában. A nemesség alsó rétegének élete és mentalitása a rendi társadalom utolsó évtizedeiben Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest

KOVÁCS ATTILA

1962 Nagycsalád, migráció, teherhordás Domaházán, Borsodban. Kézirat. Debreceni Egyetem Néprajzi Intézetének Adattára, leltári szám 639

KOVÁCS BÉLA

2000 *Noszvaj*. Száz magyar falu könyvesháza Kht. Budapest.

KOVÁCS JUDIT

1987 A Szabadtéri Néprajzi Múzeum 1982. évi látogatottságának vizsgálata. In: *Ház és Ember* 4. 1175-186.

KÖCK, CHRISTOPH

1995 Introduction – Original, Replica, Authenticity – a discussion on structural principles in open air museums. In: BAUMEIER, Stefan – Christine WASSMANN ed. *Preserved Realities – Maintenance and Construction Strategies in European Open Air Museums*. Westphalian Open Air Museum, Detmold. 12-22.

KREILINGER, KILIAN

1998 Enlivening and activities. Pleasure opposed to conservation? In: Merike LANG – Maret TAMJÄRV – Ülle VÕRNO ed. *Association of European Open Air Museums 18th Conference 1997 Estonia – Latvia – Lithuania*. Printed in Tallinn.

KRESZ MÁRIA

1991 *Magyar fazekas-művészet*. Corvina, Forum Kiadó, Budapest, Újvidék.

KRON, EWA-LANGE, CORTINA

- 2008 Internal Changes for Meeting the Demands of Tomorrow. A Project Report. In: Inger JENSEN – Henrik ZIPSANE ed. *On the Future of Open Air Museums*. Jamtli Förlag, Östersund, Sweden. 75-87.

KUNT ERNŐ

- 1995 *FOTÓANTRPOLÓGIA. Fényképezés és kultúrakutatás*. Árkádiusz Kiadó, Miskolc-Budapest.

KURUCZ ALBERT

- 1978a A Szabadtéri Néprajzi Múzeum mint tudományos és komplex közművelődési intézmény. Kézirat. SZNM MNÉA A 5173
- 1978b SZNM Telepítési terve és Épületjegyzéke 1978.

KURUCZ ALBERT – BALASSA M. IVÁN – KECSKÉS PÉTER

- 1987 *Szabadtéri néprajzi múzeumok Magyarországon*. Corvina Kiadó, Budapest

LAENEN, MARK

- 1991 Open air museums and architecture. In: JANSON, Mats – ZEUNER, Christopher ed. *Report 15th Meeting Skansen 1891-1991 Sweden*. 133-142.

LAJOS ÁRPÁD

- 1955 A barkókról. Kézirat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, Budapest, leltári szám: 6040
- 1959 Az utolsó faház Domaházán. In: *Borsodi Szemle* 3. évf. 6. szám 63-67.
- 1960 A domaházi ivó. In: *Néprajzi Közlemények* 3-4. 267-289.
- 1938 Fonóélet Domaházán. In: *Ethnographia* XXXIX. 109-123.
- 1937 Nótás gyermekjátékok Domaházán. In: *Ethnographia* XLVIII. 266-274.

LANG, MERIKE

- 1995 About Replica of Historic Building sin the Estonian Open Air Museum. In: BAUMEIER, Stefan – Christine WASSMANN ed. *Preserved Realities – Maintenance and Construction Strategies in European Open Air Museums*. Westphalian Open Air Museum, Detmold. 94-98.

LANGER, JIŘI

- 1995 Principles of Restoration and Presentation in Czech Open Air Museums. In: BAUMEIER, Stefan – Christine WASSMANN ed. *Preserved Realities – Maintenance and Construction Strategies in European Open Air Museums*. Westphalian Open Air Museum, Detmold. 104-107.

- 1998 Human Dimension in Architecture in Open Air Museum. In: Merike LANG – Maret TAMJÄRV – Ülle VÕRNO ed. *Association of European Open Air Museums 18th Conference 1997 Estonia – Latvia – Lithuania*. Printed in Tallinn. 137-146.

PAULA LEINONEN

- 2010 A munkások életének bemutatása egy szabadtéri múzeumban. In: CSERI Miklós – SÁRI Zsolt szerk. *Szabadtéri múzeumok Európában*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, Skanzen Könyvek. 149-160.

LENKEY ISTVÁN

- 1991 Kutak Alsószuhán: In: *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 27. 335-339.

LEWIS, PETER

- 1997 The Sense of the Past – Going too Far or Never Far Enough? In: Merike LANG – Maret TAMJÄRV – Ülle VÕRNO ed. *Association of European Open Air Museums 18th Conference 1997 Estonia – Latvia – Lithuania*. Printed in Tallinn. 146-160.

LIBICZEY GABRIELLA

- 1953 Kérdőíves általános gyűjtés. Dobó István Vármúzeum ENA 88-67

LIMBACHER GÁBOR

- 2001 Kápolnák és kápolnagondozók Nógrádban. In: S. LACKOVITS Emőke – MÉSZÁROS Veronika szerk. *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 5/1. Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága, Veszprém, 403-417.

LORD, BARRY – LORD, GAIL DEXTER

- 2001 *Manual of Museum Exhibitions*.

LUMMEL, PETER

- 2003 Eating in Europe. A multi-media project for our multicultural visitors. In: *The Association of European Open Air Museums Report of the 21st Conference 2003*. 34-43.

MALONYAY DEZSŐ

- 1912 *A magyar nép művészete* IV. A Dunántúli magyar nép művészete.
1922 *A magyar nép művészete* V. Hont, Nógrád, Heves, Gömör, Borsod magyar népe. A Palócok művészete.

MAGYARI MÁRTA

1979 Népi építészet, lakásbelső. Ragály. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 4010

Dr. MAJOR MÁTÉ – DR. TÁLASI ISTVÁN – DR. VARGHA LÁSZLÓ

1970 Szakértői vélemény a Szentendre határában megvalósítandó Szabadtéri Néprajzi Múzeum tudományos programjáról és eddigi munkálatairól. Kézirat. SZNM MNÉGY A 2322/1-289.

MARJALAKI KISS LAJOS

2003 Perkupai kőművesek. In: *Galyaság Új folyam*, 12-15. szám 15-16.

1944 Barlanglakások Borsodban 1944 előtt. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 2993

MAROEVIČ, IVO

1984 From Open-Air Museum to ecomuseum. In: Claus AHRENS ed. *Report of the Conference 1984. Association of European Open Air Museums. Westfalen*. 241-244.

MAROSÁN LAJOSNÉ

1976 Présház, pince felmérés. Szomolya, Úttörő u. 21., 35/a, 37., Rákóczi u. 35., 51., Kisköz. SZNM MNÉA A 779

MÁRTI

2011 A valóságshow pszichológiája. <http://cotcot.hu/cikk/2011/02/16/a-valosagshow-pszichologiaja> 2011. október 2.

MARTOS GYÖRGY

1994 Adalékok a márianosztrai búcsújárás történetéhez. In: HÁLA József – MÁNDLI Gyula szerk. *Börzsönyvidék 2*. Érdy János Könyvtár és Információs Központ, Szob, 137-143.

MAY, HERBERT

2007a Hauser Im Museum Ausgespaht! Auf der Suche nach Geeigneten Hauser für Museum. In: Herbert MAY – Ute RAUSCHENBACH – Juliane SCHEFFOLD ed. *Gross Geworden Festschrift 25 Jahre Fränkisches Freilandmuseum Bad Windsheim*. Bad Windsheim. 68-75.

2007b Ausgewahlt! Hauser kommen ins Museum. In: Herbert MAY – Ute RAUSCHENBACH – Juliane SCHEFFOLD ed. *Gross Geworden Festschrift 25 Jahre Fränkisches Freilandmuseum Bad Windsheim*. Bad Windsheim. 76-81.

2007c Ausgeforscht! Hauser Unter der Lupe. In: Herbert MAY – Ute RAUSCHENBACH – Juliane SCHEFFOLD ed. Gross Geworden Festschrift 25 Jahre Fränkisches Freilandmuseum Bad Windsheim. Bad Windsheim. 82-89.

MEYER, NIELS

2005 Az örökség megőrzése hagyományos kézműves mesterséggel. In: *Ház és Ember* 18. 275-280.

MILLER, DANIEL

1996 Things ain't what they used to be. In: M. PEARCE, Susan ed. *Interpreting Objects and Collections*. London and New York. Routledge. 13-19.

MÓD LÁSZLÓ

2008 Exhibiting Youth Subcultures? The Problems of Musealisation and Representation. In: Pirjo KORAKIANGAS – Tiina-Riitta LAPPI – Heli NISKANEN ed. *Touching Things. Ethnological Aspects of Modern Material Culture*. Studia Fennica Ethnologica 11. Helsinki, Finnish Literary Society. 83-91.

MOLNÁR BALÁZS

1951a Vegyes néprajzi gyűjtés. Kézirat. Dobó István Vármúzeum Adattára ENA leltári szám: 912/69

1951b Vegyes néprajzi adatok. Kézirat. Dobó István Vármúzeum Adattára ENA leltári szám: 913/69

1960a Népi építészeti emlékek Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből. Herman Ottó Múzeum Népi Építészeti Archívum 1462

1960b Népi építészeti emlékek Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből. Herman Ottó Múzeum Népi Építészeti Archívum 1531

MOLNÁR B. LEHEL

É. n. Aranyosmenti unitárius egyházközségek a püspöki vizitációs jegyzőkönyvek tükrében. In: *Művelődés*. Kolozsvár. <http://www.muvelodes.ro/index.php/Cikk?id=110> 2010. 10. 22.

MORVAY JUDIT

1976 A cserépedény. In: SÁRKÖZI Zoltán – SÁNDOR István szerk. *Mezőkövesd város monográfiája*. Városi Tanács, Mezőkövesd.

MORVAY PÉTER

1954 Vegyes gyűjtés: lakodalom, dalok. Kézirat. Néprajzi Múzeum
Ethnológiai Adattára, Budapest, leltári szám: 14829

N. KOVÁCS TÍMEA

2000 *Helyek, kultúrák, szövegek: a kulturális idegenség reprezentációjáról.*
Csokonai Kiadó, Debrecen.

NAGY ANIKÓ – DEMETER MÓNKA

1984a Lakodalom. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári
szám: 4976

1984b Karácsony. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári
szám: 4993

NAGY ANIKÓ – DEMETER MÓNKA – SIMON NÓRA – FORRÁS MARIANN

1984 Építkezés, kőfaragás. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára,
leltári szám: 5209

NAGY JÓZSEF ANDRÁS

1984 Népi építészeti emlékek Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből. Herman Ottó
Múzeum Népi Építészeti Archívum 862

NAGY KÁROLY ZSOLT

2005 A fotóantropológia és az antropológiai fotó lehetőségei a „digitális képi
forradalom” korában. In: *Tabula* 2005. 8. 91-109.

NAGY LAJOS

1959 „Emlékezés 50 évre”. A Sárospataki Református Kollégium Tudományos
Gyűjteményei, Adattár At. 1983.

NAGY MOLNÁR MIKLÓS

1980 Népi építészeti emlékek Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből. Herman Ottó
Múzeum Népi Építészeti Archívum 44.

NÉCSEY ISTVÁN

1900 A vászonsimító üveg. In: *Néprajzi Értesítő* I. 1900. 97-98.

NOBLE, ROSS

2001 We need to save more than the buildings. In: CSERI Miklós –
BALASSAM. Iván szerk. *Report of the Conference Szentendre,*
Hungary. The 20th Conference of European Open Air Museums.
Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre. 105-110.

NOCIAROVA, DITA

- 2009 Szakrális kisemlékek Nógrádban. In: *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve* 32. 117-146.

NOVÁK LÁSZLÓ

- 1977a A Börzsöny ÉNY-i vidéke falvainak szőlőművelése. In: *Studia Comitatus* 5. 219-240.
- 1977b A Börzsöny ÉNY-i vidékének településföldrajzi viszonyai. In: *Studia Comitatus* 5. 243-307.

OLÁH P. – ZOMBOR F. – CSICSELY T.

- 1984 Játékok. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 4977

ORSZÁGH LÁSZLÓ-MAGAY TAMÁS

- 2004 Angol-magyar nagyszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest.

ORSZÁGOS NÉPRAJZI GYŰJTŐTÁBOR

- 1987 Az erdő és az ember. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 5692

OTTENJANN, HELMUT

- 1990 Everyday history in the open air museum. In: Jiří LANGER ed. *Report of the Conference 14th Meeting of the Association of European Open Air Museums Czechoslovakia*. 47-59.

PAÁLNÉ PATKÓ GYÖRGYI

- 2003 A Szabadtéri Néprajzi Múzeum kommunikációs stratégiája és eredményei. In: *Ház és ember* 16. 211-220.

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA

- 1980 Gazdasági épületek Észak-Borsodban és Gömörben. A rakodó. In: *Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 19. 209-225.
- 1970 Rétgazdálkodás. Kézirat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, Budapest, leltári szám: 27 755
- 1982 *A barkóság és népe*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc.
- 2008 Material Culture in Time. In: Pirjo KORHAKANGAS – Tiina-Riitta LAPPI – Heli NISKANEN ed. *Touching Things. Ethnological Aspects of Modern Material Culture*. Studia Fennica Ethnologica 11. Helsinki, Finnish Literary Society. 21-29.
- 2005 A Bükk-vidék népe – Települési és építészeti hagyományok. <http://www.bnpi.hu/doc/pub/0501.pdf> 2010. 10. 10. 24.

PÁLL ISTVÁN

- 2010 Hogyan tovább? Útkeresés és fejlesztési lehetőségek a sóstói múzeumfalu gyakorlatában. IN: CSERI Miklós – SÁRI Zsolt szerk. *Szabadtéri múzeumok Európában*. Skanzen Könyvek. Szentendre. 29-39.

PALOTAY ÁRPÁD – CSISZÁR JÓZSEF

- 1953 Kérdőíves általános gyűjtés. Kézirat. Dobó István Vármúzeum ENA, leltári szám: 108/67

PEARCE, SUSAN M.

- 1996a Museum objects. In: *Interpreting Objects and Collections*. London and New York. Routledge. 9-12.
- 1996b Thinking About Things. In: M. PEARCE, Susan ed. *Interpreting Objects and Collections*. London and New York. Routledge. 125-133.

PERKINS, MARTIN C.

- 1991 Old World Wisconsin: Preserving a State's Ethnic Architectural Tradition. In: JANSON, Mats – ZEUNER, Christopher ed. *Report 15th Meeting Skansen 1891-1991 Sweden*. 178-189.

PETERCSÁK TIVADAR

- 1973 Vándoriparosok a Zempléni hegységben. In: *Ethnographia* LXXXIV. 527-548.

1978 *Hegyköz*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc.

1985 *Népszokások Filkeházán*. KLTE Néprajzi Tanszéke. Debrecen. *Studia folkloristica et ethnographica* 16.

1986-1987 A sátoraljaújhelyi festett bútor. In: *Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 25-26. 667-682.

1994 *A képes levelezőlap története*. Herman Ottó Múzeum, Dobó István Vármúzeum, Miskolc, Eger.

1998 *Néprajzi tanulmányok az Északi-középhegység vidékéről*. KLTE, Debrecen 2001 *Filkeháza évszázadai és hagyományai*. Községi Önkormányzat, Filkeháza

PETRIK MÁTÉ

- 2011 Egy kiállítás hozadéka – téren és időn túl. Mummy. http://www.magyarmuzeumok.hu/muhely/357_egy_kiallitas_hozadeka_teren_es_idon_tul 2011. október 30.

PETRÓCZY GYULA

- 1974 Válasz a „Táplálkozás, konyha, kamra, cserépdények” című kérdőívre. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, Budapest, leltári szám: 28 089
- 1976 A gabona betakarítás hagyományos módja. Kézirat. Palóc Múzeum Adattára, leltári szám: 726/76
- 1969 Párvalasztás, házasságkötés és lakodalmi szokások. Kézirat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, Budapest, leltári szám: 16 409

PINTÉR LAJOS – KISS SÁNDOR

- 1963 „Két névnapi köszöntő 1963. március 8-ra.” Sárospataki Kollégium Tudományos Gyűjtemények Adattár. At 2108

POWELL, BOB

- 1993 The Traditional Rural Image – Are We Correct in Making Time Stand Still? In: *Association of European Open Air Museums Conference 1993. Romania*, 156-157.

PÖTTLER, VIKTOR HERBERT

- 1991 Open air museums and their contribution to the dialogue between the architecture of the past and the present. In: Mats JANSON – Christopher ZEUNER ed. *Report 15th Meeting Skansen 1891-1991 Sweden*. 157-162.

DR. PUCZKÓ LÁSZLÓ

- 2009 *Múzeumi közlemények*. 2009/1. OKM

PUSZTAI FERENC (főszerk.)

- 2003 Magyar értelmező kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest.

RÁCZ ELLA

- 1973 Babona a gyógyításban, népi gyógymódok. Kézirat. Palóc Múzeum Adattára, leltári szám: 638/73

RÁCZ MAGDOLNA

- 1980a Lakáskultúra, Zubogy. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 4282
- 1980b Adatok Szuhaő lakáskultúrájához. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 4280
- 1980c Lakáskultúra, Zádorfalva. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 4281

RAJCZI JOAN

- 1970 Adalékok Tiszanána és Noszvaj történetéhez. A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Adattár Fsz. Kt. 818

RASSY TIBOR

- 1984 A Szabadtéri Néprajzi Múzeum történeti adatgyűjteménye. In: *Ház és Ember* 2. 221-249.

REICH MÁRTON

- 1972 Sváb disznóölés Szigetbecsén. Kézirat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, Budapest, leltári szám: 17463

REID, DEBRA

- 2008 What Can We Learn From the History of Our Museum? Comments on Sten Rentzhog's Open Air Museums: The History and Future of a Visionary Idea. In: Inger JENSEN – Henrik ZIPSANE ed. *On the Future of Open Air Museums*. Jamtli Förlag, Östersund, Sweden. 32-40.

RÉKAI MIKLÓS

- 2003 Vendégek-könyvek. Látogatói attitűdök hat kiállítás kapcsán. In: *Néprajzi Értesítő* LXXXIV. 181-187.

RENTZHOG, STEN

- 2001 Survival – A Matter of Change. In: CSERI Miklós – BALASSA M. Iván szerk. *Report of the Conference Szentendre, Hungary 2001. The 20th Conference of the Association of European Open Air Museums*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre. 73-79.
- 2007 *Open Air Museums: The History and Future of a Visionary Idea*. Carlssons, Jamtli.

ROBINSON, PHILIP

- 2001 From „Ulster Folk” Museum to „Living” Museum: Expectations of change in Northern Ireland. In: CSERI Miklós – BALASSA M. Iván szerk. *Report of the Conference Szentendre, Hungary. The 20th Conference of European Open Air Museums*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 2001. 110-114.

ROEDE, LARS

- 1995 The Replica as a Bridge Between the Past and the Present. In: BAUMEIER, Stefan – Christine WASSMANN ed. *Preserved Realities – Maintenance and Construction Strategies in European Open Air Museums*. Westphalian Open Air Museum Detmold. 129-140.
- 1997 Religion at the Norsk Folkemuseum. In: GAILEY, Alan ed. *17th Annual Conference of the Association of European Open Air Museums 1995*.

Published by the Ulster Folk and Transport Museum, Cultra, Holywood, Northern Ireland. 152-155.

- 1998 Popular Enlightenment and Architectural Preservation. Merike LANG – Maret TAMJÄRV – Ülle VÕRNO ed. *Association of European Open Air Museums 18th Conference 1997 Estonia – Latvia – Lithuania*. Printed in Tallinn. 127-137.
- 2001 Diachronic interpretation: a Tenement House in the Open Air Museum. In: CSERI Miklós – BALASSA M. Iván szerk. *Report of the Conference Szentendre, Hungary. The 20th Conference of European Open Air Museums*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 2001. 181-194.

ROMÁN ÁRPÁD

- 2007 *Erdőhorváti község település-vizsgálata*. Diplomamunka. Kézirat.

RUSSNÉ ERDŐS ANNA

- 1930 Noszvaj monográfiája. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 519

SABJÁN TIBOR

- 1989 A tüzelőberendezések terminológiai vizsgálata Északkelet-Magyarországon. In: CSERI Miklós – BALASSA M. Iván – VIGA Gyula szerk. *Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében*. Herman Ottó Múzeum, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Miskolc-Szentendre, 347-356.
- 2004 *A mászókéményes konyha*. Terc Kiadó, Budapest.
- 2006 A „digitális papírrestaurálás”. In: *Téka*: 2006/2. 43-45.
- 2007 *Tetőfedések*. Terc Kiadó, Budapest.

SÁGI KÁROLY

- 1944-1953 Ünnepi szokások. Kézirat Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, Budapest, leltári szám: EA 5561

SÁRI ZSOLT

- 2003a Milyen legyen egy állandó kiállítás? Gondolatok a Néprajzi Múzeum A magyar nép hagyományos kultúrája című kiállítása kapcsán. In: *Néprajzi Értesítő* LXXXIV. 121-127.
- 2003b Egy falu a 20. századból. A 20. századi épületegyüttes lehetősége a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. In: *Ház és Ember* 16. Szentendre

- 2004 Velünk élő tárgyak : A 20. század bemutatásának lehetőségei a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. In: *Történeti Muzeológiai Szemle* 4. 139-146.
- 2005 K. Csilléry Klára hagyatéka a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. In: *Ház és Ember* 18. 333-336.
- 2006 Aszimmetrikus szekrény az erdőbényei lakóházban. In: *Téka* 2006/2. 34-35.
- 2007 *Szihalom anno...* Önkormányzat, Szihalom.
- 2009 *Szerencsemalac: A mangalica*. Skanzen Füzetek. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre
- 2010 Egy kiállítás muzeológiai tanulságai. Három a kislány! – Babaházak. Rendhagyó időszaki kiállítás a Skanzenben. *Ház és Ember* 22. 181-192.
- 2011 <http://skanzenkurator.blog.hu/>

SCHWALM EDIT

- 1981 Palóc lakodalmi kalácsok. In: *Ethnographia* XCII. 350-373.
- 1987 A Heves megyei summások életmódja. In: *Az Egri Múzeum Évkönyve* 23. 277-303.
- 1989 A palócok táplálkozása ünnepeken és hétköznapiakon. In: BAKÓ Ferenc szerk. *Palócok*. Heves Megyei Múzeumok Igazgatósága, Eger, 397-495.
- 1992 Summások a Bükkalján. In: CS. SCHWALM Edit szerk. *Tanulmányok a Bükkalja néprajzából*. Dobó István Vármúzeum, Eger, 40-55.

SEBŐK MIHÁLY

- 1962 Népszokások Perkupán. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 1145
- 2004 Perkupai lakodalmás. In: *Galyaság Új folyam* 16-19. 15-27.

SELMECZI-KOVÁCS ATTILA

- 1975 Csűrtypusok Észak-Magyarország középső területén. IN: *Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 13-14. 509-536.
- 1976 *Csűrös építkezés és gazdálkodás Észak-Magyarországon*. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen. Műveltség és hagyomány.
- 1987 A palóc „terhes komra”. In: *Az Egri Múzeum Évkönyve* XXIII. 111-122.
- 1989 A szálasgabona és a takarmányfélék tárolóépítményei Észak-Magyarországon. In: CSERI Miklós – BALASSA M. Iván – VIGA Gyula szerk. *Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében*.

Herman Ottó Múzeum, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Miskolc-Szentendre, 309-324.

SEVAN, OLGA

1998 Houses, Estates and Villages as Records of Social and Cultural Changing of their Occupants. In: Merike LANG – Maret TAMJÄRV – Ülle VÕRNO ed. *Association of European Open Air Museums 18th Conference 1997 Estonia – Latvia – Lithuania*. Printed in Tallinn. 207-220.

SIMON GYÖRGYI – VIZSOLYI ANDREA

1984 Lakodalom. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 4973

SIMON NÓRA – FORRÁS MARIANN

1984a Viselet. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 4986

1984b Summások. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 4983

NINA SIMON

2008. 01. 03. Interactive Comfort: Wading Deep
<http://museumtwo.blogspot.com/2008/01/interactive-comfort-wading-deep.html> 2011. július 10.
2009. 01. 28. Should Museums Be Happiness Engines?
<http://museumtwo.blogspot.com/2009/01/should-museums-be-happiness-engines.html> 2011. július 10.
2009. 03. 20. Querying the Environment: A Smart Model for Pull Content.
<http://museumtwo.blogspot.com/2009/03/querying-environment-smart-model-for.html> 2011. július 10.
2010. 02. 09. How Different Types of Museums Approach Participation.
<http://museumtwo.blogspot.com/2010/02/how-different-types-of-museums-approach.html> 2011. július 10.
2011. 04. 06. Making Participatory Progress Visible to Visitors.
<http://museumtwo.blogspot.com/2011/04/making-participatory-processes-visible.html> 2011. júl. 9.
2011. 04. 25. [Answers to the Ten Questions I am Most Often Asked.](http://museumtwo.blogspot.com/2011/04/answers-to-top-ten)
<http://museumtwo.blogspot.com/2011/04/answers-to-top-ten>

[questions-i-am-asked.html?utm_source=feedburner&utm_medium=email&utm_campaign=Feed%3A+museumtwo+%28Museum+2.0%29](#) 2011. júl. 9.

2011. 05. 03. How do you Capture Compelling Visitor Stories? Interview with Christina Olsen. http://museumtwo.blogspot.com/2011/05/how-do-you-capture-compelling-visitor.html?utm_source=feedburner&utm_medium=email&utm_campaign=Feed%3A+museumtwo+%28Museum+2.0%29 2011. júl. 9.

2011. 06. 22. You can be a (fill in the blank)! ... Yeah, Right. <http://museumtwo.blogspot.com/search/label/interactives?max-results=100> 2011. júl. 9.

2010 The Participatory Museum. Published by Museum 2.0 Santa Cruz, California, USA. <file:///C:/Documents%20and%20Settings/Muzeol%C3%B3giaII/Dokumentumok/2011/PHD/NS.htm>

SINGLÁR JÓZSEFNÉ

1992 Háti-fonás Noszvajon. In: CS. SCHWALM Edit szerk. *Tanulmányok a Bükkalja néprajzából*. Dobó István Vármúzeum, Eger, 25-40.

SOMOGYI DÉNES

2002 *Szomolyán-hajdanán*. Garamond Kft.

2003 *Nagyapó feltámadása Szomolyán*.

2004 *Szomolya története 1945-ig*.

2005a *Szomolyai históriák*.

2005b *Szomolyai dombok alján*.

2006 *Akácós falud visszavár*.

SÓVÁRI ÉVA

1975 A falusi lakosság életkörülményeinek alakulása a felszabadulástól napjainkig. Kézirat. SZNM MNÉA A-4092

ŠPREM-LOVRIĆ, BRANKA

2001 The Museum „Staro Stelo” (The Old Village): yesterday – today – tomorrow. In: CSERI Miklós – BALASSA M. Iván szerk. *Report of the*

Conference Szentendre, Hungary. The 20th Conference of European Open Air Museums. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre. 269-279.

SOLTÉSZ ERZSÉBET

É. n. Helységnevekhez fűződő mondák Erdőhorvátiban. A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Fsz. Kt. 1148

SÖDERBERG, MARIE

2001 The 'Rites of Passage' Project at Skansen 1999-2000. In: CSERI Miklós – BALASSA M. Iván szerk. *Report of the Conference Szentendre, Hungary, 2001. The 20th Conference of European Open Air Museums. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre. 259-261.*

SOLA, THOMISLAV

1997 *Essays on Museums and their Theory.* Finnish Museums Association. Helsinki.

STEVENS, CHRISTINE

2008 „Behind the Scenes Access” as an Added Attraction to the Museum Visitor – the Beamish Experience. In: Inger JENSEN – Henrik ZIPSANE ed. *On the Future of Open Air Museums.* Jamtli Förlag, Östersund, Sweden. 62-66.

2010 Beamish – Szabadtéri múzeum és közösségel egy változó ipari környezetben. IN: CSERI Miklós – SÁRI Zsolt szerk. *Szabadtéri múzeumok Európában.* Skanzen Könyvek. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre. 73-82.

STJERNFELT, FREDERIK

2011 Authenticities and their Conflict. Genuine challenges of museology. In: Thomas BLOCH RAVN – Elsebeth Aasted SCHANZ ed. *Authenticity and Relevance. Report from the 24th Conference in the Association of European Open Air Museums.* Den Gamle By. 40-60.

SZABADFALVI JÓZSEF – CSERI MIKLÓS

1992a *Borsod-Abaij-Zemplén megye képes műemlékjegyzéke. 6. Bódva völgye – Edelény környéke.* Herman Ottó Múzeum, Miskolc.

SZABÓ ALADÁR

1947 Noszvaj: vőfélyversek, népszokás, dalszöveg, köszöntő, babona, közmondás, utcanév. Kézirat. A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Adattár At. 239

SZABÓ ANDORNÉ

- 1957 Lányok vasárnapja a Karancs környékén. In: *Néprajzi Közlemények* II. 3-4. szám. 254-257.

SZABÓ EMIL

- 1970 A hagyományos falusi porta, berendezés és átalakulása Kazáron. Kézirat. Palóc Múzeum adattára, leltári szám: 411

SZABÓ GYÖNGYI

- 1987 Petőfi u. 13. sz. ház felmérése. Herman Ottó Múzeum Népi Építészeti Archívum 1434

SZABÓ IMRE

- 1947 A noszvaji hátifonó mesterség leírása. Kézirat. A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei FSZ. Kt. 77

SZABÓ ZOLTÁN

- 1986 *A tardi helyzet; Cifra nyomorúság.* Az 1937-be és 1938-ban Cserépfalvi által kiadott művek reprintje. Budapest. Akadémiai Kiadó, Kossuth, Magvető.

SZABÓ ZOLTÁN

- 1958a Noszvaji gyülekezet-analízis. Kézirat. A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Adattár At. 1944
- 1958b Feljegyzés Noszvaj jelenéről és jövőjéről. Kézirat. A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Adattár At. 1977
- 1959 Népnyelv, családnyelv, gúny-, ragadványnév, komaság. Kézirat. A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Adattár At. 1982
- 1960 Adalékok a község néprajzához. Kézirat. A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Adattár At. 2003
- 1961a Nyelvjárási anyag. Kézirat. A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Adattár At. 2038
- 1961b Nyelvjárási anyag. Kézirat. A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Adattár At. 2694
- 1964 Lakodalmi tartozás Noszvajon. Kézirat. A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Adattár At. 2115

- 1967 Beszámoló a templomtatarozás utáni hálaadó napon a tatarozásról. Kézirat. A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Adattár At. 2132

SZABÓ ZSUZSANNA

- 2010a Interpretációs kihívások a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban, Szentendrén. IN: CSERI Miklós-SÁRI Zsolt szerk. *Szabadtéri múzeumok Európában*. Skanzen Könyvek. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre. 19-28.
- 2010b A népi kultúra színrevitele a szabadtéri múzeumokban – A szentendrei Skanzen példája. doktori disszertáció. Kézirat.
2010. 04. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Észak-magyarországi falu tájegységének ünnepélyes megnyitója 2010. június 25-én. Programtervezet. Kézirat.
- 2010c A népi kultúra színrevitele a szabadtéri múzeumokban – hagyomány, örökség és Skanzen. In: CSERI Miklós – BEREZKI Ibolya szerk. *Ház és Ember* 22. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre. 139-166.

SZALONTAI BARNABÁS

- 1970 *Kerámia a nyírbátori paraszti háztartásban*. Debrecen. Közlemények a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézetéből.

SZARKA ÁGNES – SIMON TÜNDE

- 1987 Iskoláskor – játékok. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 5701

SZARVAS ZSUZSA

- 2008 Objects and Identities. In: Pirjo KORKIAKANGAS – Tiina-Riitta LAPPI – Heli NISKANEN ed. *Touching Things. Ethnological Aspects of Modern Material Culture*. Studia Fennica Ethnologica 11. Helsinki, Finnish Literary Society. 162-170.

SZÉMAN ZSUZSA

- 1972 Téli ünnepkör szokásai: Luca nap, két karácsony köze, újév, Pál-forduló (Novaj). Kézirat. Dobó István Vármúzeum ENA, leltári szám: 1664-73
- 1975 A téli ünnepkörhöz fűződő jeles napi szokások Novajon. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattár Budapest, leltári szám: 21 721

SZENDREI JÁNOS

- 1969 Emberi erővel végzett teherhordás Szomolyán. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 2237

SZENTI CSILLA

- 1983 Posztrikolás és komatálazás. Kézirat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, Budapest, leltári szám: 21721

SZILÁGYI MIKLÓS

- 1986 *Gyűjtőmódszerek és forráskritika a néprajztudományban.* Debrecen. Folklor és etnográfia 26. UJVÁRY Zoltán szerk.
- 2000 *Törvények, szokásjog, jogszokás.* In: PALÁDI-KOVÁCS Attila főszerk. Társadalom. Magyar Néprajz VIII. Akadémiai Kiadó, Budapest. 693-795.
- 2003a *Bevezetés a néprajzi muzeológiába.* Néprajz egyetemi hallgatóknak 30. Debrecen. Bartha Ele szerk.
- 2003b Egy vándorlegény-dal ceglédi változata. In: *Ethnica* V. évfolyam 1. szám. 25-27.
- 2003c Változások a szokolyai sertésfeldolgozásban. In: *Ethnographia* CXIV. 1-2. sz. 67-80.
- 2007 Egy családi beszélgetés hozadéka: kisújszállási hiedelem-adatok. In: *Ethnica* IX. évfolyam 3.szám. 85-86.
- 2010 Hernádbüdi adatok a paraszti vadászatról. In: *Ethnica* XII. évfolyam, 4. szám. 94-96.

SZOBOSZLAINÉ RAFFAY ANNA

- 1953 Vegyes szokásgyűjtés, főleg húsvéti szokások. Kézirat. Váralja, Tolna m. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, Budapest, leltári szám: 3922

SZOLNOKY LAJOS

- 1950 Népi építészeti emlékek Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből. Herman Ottó Múzeum Népi Építészeti Archívum 1388
- 1972 *Alakuló munkaeszközök.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

SZÖGEDI ZSUZSANNA

- 2005 Kőbe zárt kultúra. In: Természet Világa 136. évfolyam, 5. szám: 2005. május.
<http://www.termeszetvilaga.hu/>
<http://www.chemonet.hu/TermVil/>

SZŐCSNÉ GAZDA ENIKŐ

- 2007 Erdélyi levéltári források felhasználási lehetőségei az építészet és lakberendezés rekonstrukálásában. In: CSERI Miklós – FÜZES Endre szerk. *Ház és Ember* 20. 159-202.

SZUCSIK ÁGNES

- 1972 Népi embergyógyászat és rontás világa. Kézirat. Dobó István Vármúzeum ENA, leltári szám: 1402-72

SZUHAY PÉTER

- 2007 Filmezés a terepen. In: *Közösségtanulmány*. 332-348. szerk. Kovács Éva. Néprajzi Múzeum, PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék.

TÁNCZOS VILMOS

- 2004 Az elhagyott szolga lázadása, avagy gondolatok a néprajzi dokumentumfilmről.

http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:POpJsLsPDmEJ:szociologia.xhost.ro/szakkoli/neprajzi_film.pdf+pozitivizmus+a+n%C3%A9prajzitudom%C3%A1nyban&hl=hu&gl=hu&pid=bl&srcid=ADGEEShHawpG_1TGv9CbV73Eoec4458VOvbjp9O3YmcrSGMIwO_ZJnelrmduNOMR0jWMVCR41GTbK0zyx-gQ8W3m-00gMPCDBWLS7K3w34UVPMfNDiCWeu2UngltHwT57AHHXCxI0if&sig=AHIEtbQEKS0MAuX64c9kYSOcmInykK7wg Eredeti: A valóság filmjei. 83-92.

TANGORRA MATELIC, CANDACE

- 1988 American Open Air Museums – Types, work methods and tourism. In: Barbara MORGENTHALER – Elsbeth GROSSMANN ed. *Report of the Conference Schweiz – 1988*. 79-82.
- 1991 Overview of the open-air museum idea in America- summary of the development trends and current issues. In: Mats JANSON – Christopher ZEUNER ed. *Report 15th Meeting Skansen 1891-1991 Sweden*. 122-125.

TARI JÁNOS

- 2000 The Audiovisual and Multimedia Aspect of Ethnographical and Social History Museums. Looking to the New Millennium: A Special Role for Museum to Produce and Reserve Films and Audio-Visual Material. In: Irena KEŘŠIĆ ed. *Proceedings of the 3rd general conference –*

Challenges for Ethnographical and Social History Museums looking to the New Millennium- Ljubljana 2000. 325-331.

2002 *Néprajzi filmezés Magyarországon.* Európai Folklórintézet, Budapest.

ID. TASKÓ ANDRÁSNE

2004 Régi lagzik Perkupán. In: *Galyaság Új folyam* 16-19. szám. 13-15.

TEGZES MIKLÓSNE – TARDI ISTVÁNNÉ – LIBICZEY GABRIELLA

1954 Népszokások. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, Budapest, leltári szám: 26763

TEUNISSEN, MARTIN

2008 Evaluation of a Revolutionary City (Colonial Williamsburg): a Programme of Theatre as Valuable Tool for Interpretation. In: Inger JENSEN – Henrik ZIPSANE ed. *On the Future of Open Air Museums.* Jamtli Förlag, Östersund, Sweden. 104-124.

THOMAS, MICHAEL

1988 Types of Open Air Museums – Museums of Buildings. In: Barbara MORGENTHALER – Elsbeth GROSSMANN ed. *Report of the Conference Schweiz – 1988.* 68.

TOLSTRUP, INGER-RUHE, RIKKE BENGTHA

2008 Frilandsmuseet (The Open Air Museum) as a Memorable Setting: New Ways of Earning an Income. In: Inger JENSEN – Henrik ZIPSANE ed. *On the Future of Open Air Museums.* Jamtli Förlag, Östersund, Sweden. 66-71.

TOPOR GYULA – SZÉPLAKI ESZTER

2010 Interaktív oktatási eszközök a kiállításon. In: VÁSÁRHELYI Tamás – KÁRPÁTI Andrea szerk. *A múzeumi tanulás kézikönyve.* Magyar Természettudományi Múzeum – ELTE TTK Multimédiapedagógiai és Információtechnológiai Központ, Budapest. 165-167.

TÓTH JUDIT

1984 Szokások, hiedelmek. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 5084

TÓZSA ISTVÁN– KAISER DÓRA

1999 *A három patak völgye Tokaj-Hegyalján : Erdőhorvát környéke a harmadik évezred küszöbén.* Erdőhorvát: Ónady Alapítv.

TÖRÖK TERÉZIA

- 1981 Néprajzi gyűjtés. SZNM MNÉA E-223/5
- TÓZSÉR FERENC
- 1951 Domaháza községi monográfia. Dobó István Vármúzeum ENA, leltári szám: 914/69
- TURZO, JOZEF
- 1984 A területi elrendezés és építőanyag a szabadtéri gyűjteményekben. In: *Ház és Ember 2.*
- UJVÁRY ZOLTÁN
- 1969 Források és kutak a Zempléni hegyvidéken. In: *Herman Ottó Múzeum Évkönyve 8.* 367-388.
- 1991 *Népi táplálkozás három Gömöri völgyben.* KLTE, Debrecen.
- VASVÁRI ATTILÁNÉ
- É. n. Felnémet házépítkezése és lakásberendezkedése. Dobó István Vármúzeum ENA leltári szám: 1291-70
- VAESSEN, JAN
- 1995 Authenticity as Reconstruction – the limits of the Museum Concept. In: Stefan BAUMEIER – Christine WASSMANN ed. *Preserved Realities – Maintenance and Construction Strategies in European Open Air Museums.* Westphalian Open Air Museum Detmold. 149-157.
- 2003 A Moluccan Barrack. Coping with Post-colonial History. In: *The Association of European Open Air Museums Report of the 21st Conference 2003.* 43-59.
- VAJKAI AURÉL
- 1937 Adatok az Alsó-Hernádvölgy és az abaúji Cserehát népi építkezéséhez. In: *Néprajzi Értesítő XXIX.* 263-273.
- 1962 *A bakonyi ház. A veszprémi szabadtéri néprajzi múzeum.* Múzeumok Rotaüzeme, Budapest.
- VALER, OLARU
- 1995 Preservation and Restoration in Rumanian Open Air Museums. In: Stefan BAUMEIER – Christine WASSMANN ed. *Preserved Realities – Maintenance and Construction Strategies in European Open Air Museums.* Westphalian Open Air Museum Detmold. 34-41.
- VÁMSZER GÉZA

1977 *Életforma és anyagi műveltség: Néprajzi dolgozatok, gyűjtések, adatok 1930-1975.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

VAN PUIJENBROEK, FRANS J. M.

1984 The use of museum objects: wearing out or preservation. In: Claus AHRENS ed. *Report of the Conference 1984. Association of European Open Air Museums. Westfalen.* 126-129.

VANKÓNÉ DUDÁS JULI

1948 Mátkatál. Kézirat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, Budapest, leltári szám: 9745

VARGHA LÁSZLÓ

1954 Kendertörő malmok felmérése. Szín. SZNM MNÉGY A 1237

1955 Népi építészeti adatok – kőművesmesterek adatai – helyszíni és adattári gyűjtés. Közreműködő: Marjalaki Kiss Lajos. Kézirat. SZNM-MNÉGY A-1235/1/66 – Perkupai gyűjtés

1968 Adatok Pest megye népi építészetéhez. Népi építészeti gyűjtés. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, Budapest, leltári szám: 19115

1984a Eredetiség és rekonstrukció a szabadtéri múzeumban. In: *Ház és Ember* 2. 123-136.

1984b Some Data to the History of Hungarian Open Air Museums between 1896-1959. In: Claus AHRENS – Iván BALASSA M. – Adelhardt ZIPPELIUS ed. *Report of the Conference Hungary.* Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre. 75-80.

VAS TIBOR

1978 Népi építészeti emlékek a Bódva-völgyében. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 3733

2000 Népi lakóházak Perkupán I. In: *Galyaság Új folyam*, 3. szám. 38-39.

2001 Népi lakóházak Perkupán II. In: *Galyaság Új folyam*, 4. szám. 32-33.

VAS TIBOR – FÜLÖP GYÖRGY

1976 Épületek felmérése Perkupán. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 3247

VÁSÁRHELYI TAMÁS

2010 A tárlatvezetésről. In: VÁSÁRHELYI Tamás – KÁRPÁTI Andrea szerk. *A múzeumi tanulás kézikönyve.* Magyar Természettudományi Múzeum –

ELTE TTK Multimédiapedagógiai és Információtechnológiai Központ,
Budapest. 134-136.

VASÁROS ZSOLT

2010 Kiállító-tér: Múzeumi tárlatok kézikönyve. Szentendre, Szabadtéri néprajzi Múzeum – MOKK.

VASS ERIKA

2001 Társadalmi, térbeli és időbeli határok Kübekházán az 1850—1950-es évek házassági anyakönyvei alapján. In: *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Ethnographica* 3. Szeged. 99-150.

VASS ERIKA – BUZÁS MIKLÓS

2007 Az Erdély épületegyüttes a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. (Telepítési koncepció 2006. november). In: *Ház és Ember*. 20. 227-268.

VEKERDY TAMÁS – HORN GYÖRGY

2008 Az AKG Pedagógiai Programja. <http://www.akg.hu/program/> 2011. szeptember 11.

VERES GÁBOR

2005a Település, építkezés. In: PETERCSÁK Tivadar szerk. *Heves megye népművészete*. Eger, Heves Megyei Múzeumi Szervezet. 73-124.

2005b Lakáskultúra In: PETERCSÁK Tivadar szerk. *Heves megye népművészete*. Eger, Heves Megyei Múzeumi Szervezet. 125-172.

2008 *A népi bútorzat története Északkelet-Magyarországon*. Studia Agriensia. Heves Megyei Múzeumi Szervezet, Eger.

2010 Látogatóbarát megoldások, turisztikai lehetőségek a múzeumban A Dobó István Vármúzeum példáján. In: NEOGRAD 2009 XXXIII. 331-340.

VIDÉKI TIBOR

1989 Népi kendermunka Karancsságon. Palóc Múzeum Adattára 1027/89

VERES LÁSZLÓ

1989 *Magyar népi üvegek*. Borsodi kismonográfiák 28. Herman Ottó Múzeum, Miskolc.

VEVERKA, JOHN A.

É. N.a Interpretation as a Management tool.
http://www.heritageinterp.com/interp_.htm 2011. augusztus 21.

É. N.b Interpretive Planning for "Exportable" Interpretation - Ideas to go away with. <http://www.heritageinterp.com/exportab.htm> 2011. augusztus 21.

- É. N.c Marketing Basics for Interpretive and Heritage Sites and Attractions –It’s all about the visitors. <http://www.heritageinterp.com/newpage12.htm> 2011. augusztus 21.
- É. N.d Planning truly "Interpretive" Panels <http://www.heritageinterp.com/newpage2.htm> 2011. augusztus 21.
- É. N.e The Language of Live Interpretation-Making Contact. <http://www.heritageinterp.com/language.htm> 2011. augusztus 21.
- É. N.f Using interpretive themes and objectives will make you program planning easier and more effective <http://www.heritageinterp.com/interpre3.htm> 2011. augusztus 21.
- É. N.g What is Interpretation? An overview of Interpretive Philosophy and Principles <http://www.heritageinterp.com/whatis.htm> 2011. augusztus 21.
- É. N.h Where is the Interpretation In Interpretive Exhibits? <http://www.heritageinterp.com/interpre4.htm> 2011. augusztus 21.
- 2000 Why Heritage Sites Need Interpretation for Their Long Term Survival. <http://www.heritageinterp.com/why.htm> 2011. augusztus 21.
- 2002 Planning for Interpretive Training Courses in Interpscan, The National Journal for Interpretation Canada, Vol. 28, #3, March 2002 http://www.heritageinterp.com/planning_for_interp__training.htm 2011. augusztus 21.

VIGA GYULA

- 1983 Vegyes néprajzi adatok. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 4857
- 1985 *Kőmunkák egy bükkalji faluban*. Debrecen. *Studia Folkloristica et Ethnographica*. 17.
- 1987 Szempontok a népi kőmunkák vizsgálatához. In: *Az Egri Múzeum Évkönyve XXIII*. 79-90.

VISZÓCZKY ILONA

- 1996 Egy kihalt falu a Bódva-völgyében. Tornabarakony lakáskultúrája. DENIA 3232

WAGEMAKER, TON

- 2001 The memory machine. In: CSERI Miklós – BALASSA M. Iván szerk. *Report of the Conference Szentendre, Hungary, 2001. The 20th Conference of European Open Air Museums*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre. 160-165.

WALDEN, IAN N.

- 2008 The Future of Open Air Museums – Will Legislation Stop us Doing Our Work? In: Inger JENSEN – Henrik ZIPSANE ed. *On the Future of Open Air Museums*. Jamtli Förlag, Östersund, Sweden. 97-102.

WINKLER FERENC

- 2006 Az európai szabadtéri múzeumok megvalósításának módszere. In: *Somogyi Múzeumok Közleményei* 17/C. 7-22.
- 2004 A szabadtéri néprajzi gondolat előzményei és eszmetörténeti összefüggései. In: *Somogyi Közlemények* 16. 431-454.

WUNDER, ELLE

- 1984 A kiállítások szervezésének elvei az észt szabadtéri gyűjteményekben. In: *Ház és Ember* 2. 147-152.

ZENTAI TÜNDE

- 1997 A lakóház. In: FÜZES Endre – KISBÁN Eszter szerk. *Magyar Néprajz* V. Életmód kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest. 139-155.

ZEUNER, CHRISTOPHER

- 1988 In Situ Preservation and the Role of the Open Air Museum in England. In: Claus AHRENS – Jerzy CZAJKOWSKI ed. *Report of the Conference Polen 1986*. 94-98. Sanok 1988.
- 1998 Traditional materials – Modern structures. In: Merike LANG – Maret TAMJÄRV – Ülle VÖRNO ed. *Association of European Open Air Museums 18th Conference 1997 Estonia – Latvia – Lithuania*. Printed in Tallinn. 119-127.

ZIPPELIUS, ADELHART

- 1984 25 year of Icom-Declaration. In: Claus AHRENS – Iván BALASSA M. – Adelhardt ZIPPELIUS ed. *Report of the Conference Hungary*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre. 81-113.

ZIPSANE, HENRIK

- 2003 The Open Air Museum and its New Role as a Museum of Many Cultures. In: *The Association of European Open Air Museums Conference 2003*. 22-34.
- 2008 Heritage Learning: a question of here and now. In: Inger JENSEN – Henrik ZIPSANE ed. *On the Future of Open Air Museums*. Jamtli Förlag, Östersund, Sweden. 132-145.

ZÓLYOMI JÓZSEF

- 1978 A Mailáth uradalom cselédeinek lakáskultúrája a két világháború között
In: *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve* 4. 201-225.
- 2000 Lakáskultúra. In: KAPROS Márta szerk. *Nógrád megye népművészete*. 59-100.

ZOMBORKA MÁRTA

- 1993 A szálláskeresés szokása Ipolytölgyesen. In: HÁLA József szerk. *Börzsönyvidék* I. kötet. Érdy János Könyvtár és Információs Központ, Szob. 179-183.

I. SZ. Ipari Szakközépiskola, Miskolc

- 1970 Hordás és cséplés Szomolyán. Kézirat. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 2420
2007. 06. 07.
- 2007 Wikipedia. Multimédia címszó. www.wikipedia.org.
2010. 02. 10.
- 2010 Sárospataki Tudományos Gyűjtemények. www.patakarchiv.hu
2011. 01. 13.
- 2011 New World Encyclopedia. Open Air Museum article. http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Open_air_museum
2011. 01. 13.
- 2011 Wikipedia. Ecomuseum article. <http://en.wikipedia.org/wiki/Ecomuseum>
2011. 03. 19.
- 2011 Association of European Open Air Museums. History. http://aeom.org/?Open_air_museums:History
2011. 04. 16.
- 2011 <http://archivum.piar.hu/melte/?q=node/46>
2011. 06. 02.

- 2011 Gyűjtemények. <http://www.neprajz.hu/gyujtemenyek.php?menu2=26>
2011. 06. 02.
- 2011 Debreceni Egyetem Néprajzi Intézetének Archívuma.
<http://neprajz.unideb.hu/node/33>
2011. 07. 09.
- 2011 Object Stories. <http://objectstories.pam.org/index.html>
2011. 07. 10.
- 2011 Storycorps. Every Voice Matters. <http://storycorps.org/about/>
2011. 09. 18.
- 2011 http://www.patakarchiv.hu/crbst_13.html
- 2010 A térképkészítés története. <http://lazarus.elte.hu/hun/tanszjpg/tarlat/03.htm>

MELLÉKLETEK

1. Néprajzi újraépítési javaslat Erdőhorváti, lakóház (Hatház utca)
2. Néprajzi újraépítési javaslat Erdőhorváti, istálló
3. Néprajzi újraépítési javaslat Kétkarú kenderkalapács
4. Néprajzi újraépítési javaslat Gömörszőlős, disznóól
5. Néprajzi újraépítési javaslat Kovácsvágás, sop
6. Néprajzi újraépítési javaslat Noszvaj, pinceház
7. Néprajzi újraépítési javaslat Szomolya, pinceház
8. Néprajzi újraépítési javaslat Csobád, olajütő
9. Néprajzi újraépítési javaslat Diósjenő, pince
10. Néprajzi újraépítési javaslat Diósjenő, disznóól
11. Néprajzi újraépítési javaslat Domaháza, lakóház
12. Néprajzi újraépítési javaslat Emőd, pince
13. Néprajzi újraépítési javaslat Erdőhorváti, disznóól
14. Néprajzi újraépítési javaslat Erdőhorváti, kerítés I.
15. Néprajzi újraépítési javaslat Erdőhorváti, kerítés II.
16. Néprajzi újraépítési javaslat Erdőhorváti, kút
17. Néprajzi újraépítési javaslat Erdőhorváti, lakóház (Egres utca)
18. Néprajzi újraépítési javaslat Filkeháza, kerítés
19. Néprajzi újraépítési javaslat Filkeháza, lakóház
20. Néprajzi újraépítési javaslat Füzér, disznóól
21. Néprajzi újraépítési javaslat gyümölcsaszaló
22. Néprajzi újraépítési javaslat Imola, istálló
23. Néprajzi újraépítési javaslat Imola, csűr
24. Néprajzi újraépítési javaslat Karancskeszi, istálló
25. Néprajzi újraépítési javaslat Karamcskeszi, kamra
26. Néprajzi újraépítési javaslat Kisgömöri, kápolna
27. Néprajzi újraépítési javaslat Mogyoróska, disznóól
28. Néprajzi újraépítési javaslat Nemesradnót, lakóház
29. Néprajzi újraépítési javaslat Novaj, istálló
30. Néprajzi újraépítési javaslat Novaj, lakóház
31. Néprajzi újraépítési javaslat Novaj, kút
32. Néprajzi újraépítési javaslat Novaj, kerítés
33. Néprajzi újraépítési javaslat Perkupa, csűr
34. Néprajzi újraépítési javaslat Perkupa, kőhíd
35. Néprajzi újraépítési javaslat Perkupa, lakóház
36. Néprajzi újraépítési javaslat Perkupa, disznóól
37. Néprajzi újraépítési javaslat Perkupa, kerítés
38. Néprajzi újraépítési javaslat Perkupa, melléképület
39. Néprajzi újraépítési javaslat Pusztafalu, méhes
40. Néprajzi újraépítési javaslat Sajóvelezd, kerítés
41. Néprajzi újraépítési javaslat Sirok, disznóól
42. Néprajzi újraépítési javaslat Szendrő, Szín
43. Néprajzi újraépítési javaslat Szögliget, kerítés
44. Néprajzi újraépítési javaslat útmenti fészület
45. Berendezési terv Erdőhorváti lakóház
46. Berendezési terv Noszvaj, pinceház
47. Berendezési terv Domaháza, lakóház
48. Berendezési terv Filkeháza, lakóház
49. Berendezési terv Márianosztra, lakóház

50. Berendezési terv Novaj, lakóház
51. Berendezési terv Perkupa, lakóház
52. Berendezési terv Szomolya, pinceház
53. Berendezési terv Karancskeszi, lakóház
54. Berendezési terv Nemesradnót, lakóház
55. Forgatókönyv módszertani kiállítás
56. Forgatókönyv summás kiállítás
57. Mátrix – Bárd Edit-Batári Zsuzsanna
58. Az észak-magyarországi falu tájegység szintvonalas helyszínrajza Borbás Péter-Szegedi Gabriella

I. FOTÓLISTA A TÁJEGYSÉGI KONCEPCIÓ TÖRTÉNETE ÉS VEZÉRELVE CÍMŰ FEJEZETHEZ

1. Helyszínrajz.
2. Pinceház bejárata Szomolyán. Román Árpád felvétele. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2007.
3. A múzeumi tájegységben épülő pinceház. Batári Zsuzsanna felvétele. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2008.
4. Az utolsó gádoros, Noszvajon álló pinceház, amelynek másolata megépült az Észak-magyarországi falu tájegységben. Batári Zsuzsanna felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2007.
5. A márianosztrai lakóház az eredeti helyén. Flórián Mária felvétele. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, leltári szám: 1158.
6. A domaházi lakóház az eredeti helyszínen. Kecskés Péter felvétele. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, leltári szám: 286.
7. A karancskeszi lakóház az eredeti helyszínen. Kecskés Péter felvétele. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, leltári szám: 1585.
8. A novaji lakóház az eredeti helyén. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, leltári szám: 4294.
9. A nemesradnóti ház az eredeti helyén. Román Árpád felvétele. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2007.
10. A perkupai lakóház az eredeti helyén. Balassa M. Iván felvétele. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, leltári szám: 6157. 1970.
11. Az erdőhorváti lakóház az eredeti helyén. Erdélyi Zoltán felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, leltári szám: 3069. 1969.
12. Az erdőhorváti, Egres úti épület a múzeumi tájegységben. Deim Péter felvétele. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
13. A filkeházi lakóház az eredeti helyén. Balassa M. Iván felvétele. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, leltári szám: 2205. 1969.
14. A magtár az eredeti helyszínen, Felsőkelecsényben. Román Árpád felvétele. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2007.
15. A másolatban felépített cselédház a múzeumi tájegységben. Deim Péter felvétele. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.

16. A kiscömöri kápolna az eredeti helyszínen. Batári Zsuzsanna felvétele. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2006.
17. A bontott debercsényi harangláb a múzeumi tájegységben. Batári Zsuzsanna felvétele. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2007.
18. A regéci útmenti fészület. Román Árpád felvétele. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2007.
19. Az erdőhorváti, Hatház úti épülethez tartozó istálló, amely a Szabadtéri Néprajzi Múzeumba került. Breznovics László felvétele. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, leltári szám: 1239. 1976.
20. Az utólag kiválasztott karancskeszi kamra a hadas telekre. Batári Zsuzsanna felvétele. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2007.
21. A kismemesi telekre kiválasztott imolai istálló. Román Árpád felvétele. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2007.
22. A kismemesi telekre kiválasztott csűr. Román Árpád felvétele. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2007.
23. A perkupai lakóházhoz tartozó, a múzeumi tájegységben másolatban felépített kamra-istálló alaprajzú melléképület. Batári Zsuzsanna felvétele. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2007.
24. Az erdőhorváti, Egres úti épület, amely akkor vált láthatóvá, mikor lehullottak a levelek. A lakóházzal kiderült, hogy megfelel a kívánalmaknak: alapincézett, sövényfalú épület. Román Árpád felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2006.
25. Lakóház Rimasimonyiban, a kismemesi lakóház keresése közben vizsgált épület. Román Árpád felvétele. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2006.
26. Lakóház Imolán, amely a nemsradnóti lakóház mellett a legesélyesebb volt a koncepcióba kerülésre. Román Árpád felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2007.
27. A barlanglakások kiválasztásának nehézségeit jellemzi a kép. Román Árpád felvétele. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2005.
28. A perkupai lakóház kiválasztását meghatározta az a tényező is, hány lakóépület áll a telken. Román Árpád felvétele, 2006.
29. A perkupai csűr eredetije a helyszínen, a múzeumi tájegységben a tető archív fotók alapján rekonstrukcióként épült meg. Román Árpád felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2006.

30. Barlanglakás felmérése I. Batári Zsuzsanna felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2007.
31. Barlanglakás felmérése II. Batári Zsuzsanna felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2007.
32. Pince felmérése. Batári Zsuzsanna felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2007.
33. Az erdőhorváti, Egres úti lakóház bontása I. Batári Zsuzsanna felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2007.
34. Az erdőhorváti, Egres úti lakóház bontása II. Batári Zsuzsanna felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2007.
35. Az erdőhorváti, Egres úti lakóház bontása III. Batári Zsuzsanna felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2007.
36. A nemeradnóti lakóház bontása. Batári Zsuzsanna felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2008.
37. A nemeradnóti lakóház bontása, a szobai hajópadló számozása. Batári Zsuzsanna felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2008.
38. A nemeradnóti lakóház bontása, a vakolatdíszeletről vett minta. Batári Zsuzsanna felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2008.
39. A nemeradnóti lakóház bontása. Batári Zsuzsanna felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2008.
40. A nemeradnóti lakóház bontása, festékrétegek dokumentálása. Batári Zsuzsanna felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2008.
41. A nemeradnóti lakóház bontása, festékrétegek kutatása. Batári Zsuzsanna felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2008.
42. A diósjenői disznóól bontása. Batári Zsuzsanna felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2008.
43. A tájegység újraépítésének helyszíne az építkezés kezdetén. Román Árpád felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2008.
44. A bontott nemesradnóti épület felépítés közben. Batári Zsuzsanna felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2008.
45. A bontott karancskeszi épület felépítés közben. Batári Zsuzsanna felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2009.
46. A bontott karancskeszi épület felépítés közben. Batári Zsuzsanna felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2009.

47. A bontott novaji épület felépítés közben, az egyik ablakkeret eredeti, a másik rekonstrukció. Batári Zsuzsanna felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2009.
48. A bontott novaji épület felépítés közben, a tető fedése. Batári Zsuzsanna felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2009.
49. A tájegységben másolatban felépült cselédház készítés közben. Román Árpád felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2008.
50. A tájegységben másolatban felépített, belül speciálisan kialakított magtár építés közben. Román Árpád felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2008.
51. Az erdőhorváti istálló fedése. Román Árpád felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2009.
52. A pusztafalusi méhes eredeti helyén. Balassa M. Iván felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, leltári szám: 752. 1969.
53. A rekonstrukcióban megépült pusztafalusi méhes a tájegységben. Az eredeti az építés idejére eltűnt. Batári Zsuzsanna felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2009.
54. A kovácsvágási szénatartó az eredeti helyén. A múzeumi tájegység felépítésének idejére eltűnt. Balassa M. Iván felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, leltári szám: 6179. 1969.
55. A füzerradványi csűr a bontás előtt. Balassa M. Iván felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, leltári szám: 795. 1969.
56. Mivel védett épület, a perkupai épület másolatban épült fel a tájegységben, ehhez eredeti perkupai kőanyagot kutattunk fel. Román Árpád felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2008.
57. A bontott imolai istálló újr építés közben a múzeumi tájegységben. Batári Zsuzsanna felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2009.
58. A bontott filkeházi épület múzeumi újr építése. Batári Zsuzsanna felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2009.
59. A kismemesi telek sajtóvelkezői kapujának rekonstrukciójához szolgáló illusztráció a Malonyay kötetből.
60. A regéci útmenti feszület másolatának múzeumi felállítása. Batári Zsuzsanna felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2009.

II. FOTÓLISTA A NÉPRAJZI GYŰJTÉS – A NÉPRAJZI GYŰJTÉS
MÓDSZEREI ÉS FORRÁSAI, A FORRÁSOK ÉRTÉKELÉSE CÍMŰ
FEJEZETHEZ

1. A sátoraljaújhelyi Zemplén Levéltárban talált összesítés. *A népesség és a háziállat számlálására az 1869. évi december 31-diki állapot szerint.* VI-102/B 104-es doboz. Sátoraljaújhelyi Pénzügyi Igazgatóság iratai. Batári Zsuzsanna felvétele, 2006. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
2. Egyházi irat: az 1802-ben készített *OSKOLA Könyve, a melyet 1802 dik esztendőben jún. 14 dik napján készítetttek az E. Horváti Tanuló Gyermekek 30. garasokan Kereszturi Mihály rectorágában.* Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
3. Anyakönyvi kutatás képe Nemesradnóton. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
4. Szlovák nyelvű családi irat, Nemesradnót. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
5. Adattári anyag: Rácz Magdolna: Adatok Szuhafoő lakáskultúrájához. 1980. Miskolc, Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, leltári szám: 4290. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
6. Fotókarton: Eger. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
7. Gyerekek által gyűjtött anyag, Korcsmáros László tanító kérésére, márianosztrai tájház. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
8. Családtörténeti gyűjtés, Erdőhorváti. Batári Zsuzsanna felvétele, 2006. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
9. Néprajzi gyűjtés, Perkupa. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
10. Etnobotanikai gyűjtés, Perkupa. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
11. Néprajzi gyűjtés, Márianosztra. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
12. Néprajzi gyűjtés bontás közben, Erdőhorváti. Batári Zsuzsanna felvétele, 2007. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
13. Szakrális kisémlékek kutatása I. Batári Zsuzsanna felvétele, 2007. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.

14. Szakrális kisemlékek kutatása II. Batári Zsuzsanna felvétele, 2007. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
15. Néprajzi gyűjtés. Román Árpád felvétele, 2006. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
16. Barlanglakás keresése. Román Árpád felvétele, 2006. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
17. Családtörténeti gyűjtés, Erdőhorváti. Batári Zsuzsanna felvétele, 2007. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
18. Családtörténeti gyűjtés bontás közben, Nemesradnót. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
19. Családtörténeti gyűjtés bontás közben, Nemesradnót. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
20. Kisnemesi lakóház keresése. Batári Zsuzsanna felvétele, 2006. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
21. Barlanglakás keresése. Batári Zsuzsanna felvétele, 2006. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
22. Kamra keresése a hadas telekre, Karancslapujtó. Batári Zsuzsanna felvétele, 2006. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
23. Néprajzi gyűjtés: a kerítés másik oldaláról, Perkupa. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
24. Néprajzi gyűjtés Perkupán. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
25. Családtörténeti dokumentum, Erdőhorváti. Batári Zsuzsanna felvétele, 2007. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
26. Úrnapi gyűjtés Novajon. Batári Zsuzsanna felvétele, 2005. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
27. Novaji remélés gyűjtése. Batári Zsuzsanna felvétele, 2009. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
28. Gyűjtés az idősek klubjával, Karancskeszzi I. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
29. Gyűjtés az idősek klubjával, Karancskeszzi II. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.

30. Gyűjtés az idősek klubjával, Karancskeszi III – eredeti sütemény megsüttetése és a többiekkel való megismertetése. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
31. Archív fotók gyűjtése, Perkupa I. Gombás Ágnes felvétele, 2009. Szabadtéri Néprajzi Múzeum felvétele.
32. Archív fotók gyűjtése, Perkupa II. Gombás Ágnes felvétele, 2009. Szabadtéri Néprajzi Múzeum felvétele.
33. A novaji lakóház enteriőrje. Kecskés Péter felvétele, 1978. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, leltári szám: 55348.
34. A domaházi lakóház enteriőréhez tárgyként felhasznált képeslap. Zempléni Múzeum.
35. Magyar Építőművészet 20. század elejéről származó, 1912-ben megjelent számában egy siroki barlanglakás belső terét megjelenítő kép.
36. Egy csobádi adatközlő által készített kép a csobádi olajütőről.
37. A novaji tájház belső képe. Batári Zsuzsanna felvétele, 2005. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
38. A szomolyai barlanglakás-tájház belső képe. Román Árpád felvétele, 2006. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
39. A perkupai tájház belső képe. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
40. A www.vatera.hu weboldal képe. 2011. szeptember 30.
41. Janó Ákos, aki a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei regionális szabadtéri múzeum koncepciójával ismertetett meg minket. Román Árpád felvétele, 2006. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
42. Gömör és Kishont vármegye térképe. <http://lazarus.elte.hu/hun/maps/1910/gomork.jpg> 2011. szeptember 30.
43. A novaji remélés filmezése. Batári Zsuzsanna felvétele, 2009. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
44. A novaji kalács sütésének filmre vétele közben fotók készítése I. Batári Zsuzsanna felvétele, 2005. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
45. A novaji kalács sütésének filmre vétele közben fotók készítése II. Batári Zsuzsanna felvétele, 2005. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.

III. FOTÓLISTA A TÁRGYGYŰJTÉS MÓDSZERTANI KÉRDÉSEI CÍMŰ FEJEZETHEZ

1. Korai vásárlás, Karancsságon használt szék, 1984. 53. 1. áttört, huszáros háttámlával. Deim Péter felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
2. A filkeházi lakóház tulajdonos családjánál folytatott gyűjtés a padláson. Batári Zsuzsanna felvétele, 2005. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
3. A novaji lakóház tulajdonos családjánál folytatott tárgygyűjtés. Batári Zsuzsanna felvétele, 2007. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
4. Fonó bemutatásához szükséges guzsaly, 1986. 37. 42. leltári számon. Deim Péter felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
5. Noszvaji kosárfonó mester, aki a berendezéshez kosarakat készített a múzeumi gyűjteménybe. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
6. Noszvaji kosárfonó mester, aki a szituációhoz félkész kosarakat is készített a múzeumi gyűjteménybe. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
7. Recekészítés: a szomolyai pinceház szituációjához szükség volt félkész reccsipkére, a készítést mutatja be egy helyi asszony. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
8. Tepsi, ami nélkülözhetetlen a perkupai lakodalmi szituáció bemutatásához. Deim Péter felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
9. Ipolytölgyesi viselet, amelyet egy alternatív, Szentcsaládjárást bemutató márianosztrai enteriőrhez vásároltam. Batári Zsuzsanna felvétele, 2007. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
10. Domaházi textil, de kiállításban nehezen felhasználható. Batári Zsuzsanna felvétele, 2006. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
11. Erdőhorvátiban gyűjtött kendő. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
12. Cserépfalun gyűjtött ritkaság: piros alapszínű, virágozott tálás, cserépfalusi gyűjtésből. 2008. 211. 3. Jakab Dániel felvétele.
13. Domaházi tárgygyűjtés. Batári Zsuzsanna felvétele, 2006. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.

14. Erdőhorvátiban gyűjtött tárgyak. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
15. Domaházi tárgygyűjtés, padláson összegyűjtött tárgyak. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
16. Perkupai berendezéshez felajánlott komód, a szomszédos Dobódélen. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
17. Tárgyvásárlás az erdőhorváti, Egres úti lakóház bontása közben. Batári Zsuzsanna felvétele, 2007. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
18. Tárgyvásárlás a diósjenői disznóól bontása közben. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
19. Tárgybejelentés Lakról, a tárgyegyüttest a perkupai berendezéshez gyűjtöttük be. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
20. Tárgybejelentés során felajánlott festett újabb bútoregyüttes, amely a tájegységi kiállításban nem használható.
21. Tárgybejelentés során Cserhátsurányban felajánlott flóderes komódok, amelyek közül egy alkalmazható volt a tájegységi kiállításban. Batári Zsuzsanna felvétele, 2006. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
22. Tárgybejelentés útján a gyűjteménybe kerülő szentképek, lakóház származási helyéhez közeli településről I. Batári Zsuzsanna felvétele, 2009. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
23. Tárgybejelentés útján a gyűjteménybe kerülő szentképek, lakóház származási helyéhez közeli településről II. Batári Zsuzsanna felvétele, 2009. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
24. Magángyűjtő gyűjteménye. Batári Zsuzsanna felvétele, 2009. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
25. A mezőkövesdi Matyó Múzeum munkatársai által közvetített eladónál talált csanak, amit begyűjtöttem a tájegységi kiállításba. 2009. 22. 3. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
26. Domaházán felajánlott tárgyak közötti festett láda, ami nem volt eladó. A festett bútorok között a ládák a legkönnyebben begyűjthetők. Batári Zsuzsanna felvétele, 2006. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
27. Perkupán, szórólap hatására felajánlott fotel, a tájegységben nem alkalmazható darab. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.

28. Perkupán, szórólap hatására felajánlott komód, később több más tárgyat is sikerült a családnál gyűjteni. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
29. Régiségvásár Egerben I. Batári Zsuzsanna felvétele, 2004. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
30. Régiségvásár Egerben II. Batári Zsuzsanna felvétele, 2004. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
31. Régiségkereskedőnél kiválasztott csészek. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
32. Régiségkereskedőnél található színes választék. Batári Zsuzsanna felvétele, 2009. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
33. Régiségkereskedőnél talált címeres tükör. 2008. 69. 2. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
34. Régiségkereskedőnél talált komód, múzeumi kiállításra alkalmatlan, maratott állapotban. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
35. Weboldalról gyűjtött székegyüttes a nemesradnóti kisnemesi enteriőrbe. Batári Zsuzsanna felvétele, 2009. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
36. Perkupán restaurátor vizsgálja meg az eladásra kínált tárgyat. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
37. A miskolci Herman Ottó Múzeum tárgyraktárából származó virágcserepek, amelyekről hiteles másolatok készültek az Észak-magyarországi falu tájegységhez. Jakab Lászlóné felvétele, 2009. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
38. Rekonstrukcióként elkészített tárgy. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.

IV. FOTÓLISTA A BERENDEZÉS KIALAKÍTÁSÁNAK KÉRDÉSEI CÍMŰ FEJEZETHEZ

1. A noszvaji enteriőr. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
2. A szomolyai enteriőr. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
3. A márianosztrai enteriőr I. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
4. A márianosztrai enteriőr II. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
5. A márianosztrai enteriőr III. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
6. A domaházi enteriőr I. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
7. A domaházi enteriőr II. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
8. A karancseszi enteriőr I. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
9. A karancseszi enteriőr II. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
10. A novaji enteriőr I. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
11. A novaji enteriőr II. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
12. A novaji enteriőr III. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
13. A nemesradnóti enteriőr I. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
14. A nemesradnóti enteriőr II. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
15. A nemesradnóti enteriőr III. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.

16. A nemesradnóti enteriőr IV. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
17. A perkupai enteriőr I. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
18. A perkupai enteriőr II. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
19. A perkupai enteriőr III. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
20. A perkupai enteriőr IV. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
21. Az erdőhorváti enteriőr I. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
22. Az erdőhorváti enteriőr II. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
23. Az erdőhorváti enteriőr III. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
24. Az erdőhorváti enteriőr IV. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
25. A cselédház enteriőrje. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
26. A csobádi olajütő enteriőrje. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
27. A teknővájó cigány „lakása”. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
28. Az emődi pince enteriőrje. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2010.
29. A szomolyai berendezési szimuláció tárgyainak előkészítése csomagolásra. Észak-magyarországi falu tájegység. Batári Zsuzsanna felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2009.
30. Tudományos Tanácsülés a raktárban, a barlanglakások berendezésének szimulációja kapcsán. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2009.

31. Tudományos Tanácsülés a raktárban, az erdőhorváti, Hatház úti berendezés szimulációja kapcsán. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2009.
32. Tudományos Tanácsülés a raktárban, a nemesradnóti lakóház berendezésének szimulációja kapcsán. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2009.
33. Tudományos Tanácsülés a raktárban, a márianosztrai lakóház berendezésének szimulációja kapcsán. Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2009.
34. Berendezési szimuláció tárgyainak előkészítése modellezéshez, Tudományos Tanácsülésre. Batári Zsuzsanna felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2009.
35. Az előkészített tárgyak rendezése a perkupai lakóházban a Tudományos Tanácsülésen elfogadott berendezési terv, tárgy- és fotólista alapján. Kemecsi Lajos felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2009.
36. Az előkészített tárgyak rendezése a márianosztrai lakóházban a Tudományos Tanácsülésen elfogadott berendezési terv, tárgy- és fotólista alapján. Kemecsi Lajos felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2009.
37. Az előkészített tárgyak rendezése a karancseszi lakóházban a Tudományos Tanácsülésen elfogadott berendezési terv, tárgy- és fotólista alapján. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2009.
38. Az előkészített tárgyak rendezése a domaházi lakóházban a Tudományos Tanácsülésen elfogadott berendezési terv, tárgy- és fotólista alapján. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2009.
39. Az előkészített tárgyak rendezése a domaházi lakóházban a Tudományos Tanácsülésen elfogadott berendezési terv, tárgy- és fotólista alapján. Deim Péter felvétele, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona, 2009.

V. FOTÓLISTA AZ ÉSZAK-MAGYARORSZÁGI FALU TÁJEGYSÉG
TERVEZETT HASZNOSÍTÁSI KONCEPCIÓJA – MÓDSZERTANI
KÉRDÉSEK CÍMŰ FEJEZETHEZ

1. A hollandiai Nederlands Openluchtmuseum-ban lévő farmház, amely napjainkat mutatja be. Batári Zsuzsanna felvétele, 2007. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
2. A csapatmunka fontossága: a látványtervezőkkel való együttműködés eredménye a szomolyai pinceház első interpretációs megoldásának látványterve. Narmer Építészeti Stúdió.
3. A csapatmunka fontossága: a látványtervezőkkel való együttműködés eredménye a karancseszi lakóház szobájának kalárisokkal kiegészített enteriőrjének előzetes látványterve. Narmer Építészeti Stúdió.
4. A csapatmunka fontossága: a látványtervezőkkel való együttműködés eredménye a novaji interaktív kamra látványterve. Narmer Építészeti Stúdió.
5. A csapatmunka fontossága: a látványtervezőkkel való együttműködés eredménye a módszertani kiállítás koncepcióterve. Narmer Építészeti Stúdió.
6. A csapatmunka fontossága: a látványtervezőkkel való együttműködés eredménye a karancseszi lakóház istállójában kialakított padkiállítás látványterve. Narmer Építészeti Stúdió.
7. A módszertani kiállításban lévő tapogatható tárgyak, amelyek leltározása kipróbálható. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
8. A módszertani kiállításban lévő berendezés-kirakó játék. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
9. A karancseszi lakóházban lévő tapogatható anyagminták és kihúzható plexilapokon lévő információk. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
10. A nemesradnóti kisenemesi házban lévő családfa-játék. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
11. Korábbi példa: a Felföldi Mezőváros tájegység tállyai lakóházában lévő csizmadiakiállítás tapogatható tárgyai. Batári Zsuzsanna felvétele, 2006. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.

12. Korábbi példa: a Felföldi Mezőváros tájegység tállyai lakóházában lévő csizmadiakiállítás kipróbálható panglija, amelyen gyerekek lábméretet vehetnek és cégért rajzolhatnak. Batári Zsuzsanna felvétele, 2006. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
13. Korábbi példa: a Felföldi Mezőváros tájegység tállyai lakóházában lévő csizmadiakiállítás tapogatható bőrmintái. Batári Zsuzsanna felvétele, 2006. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
14. Tárgymásolat készítése a filkeházi interaktív berendezéshez, ahol minden megtapintható. Batári Zsuzsanna felvétele, 2009. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
15. A novaji interaktív kamra, ahol tárgyak tapinthatók, receptek tanulhatók. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
16. Az állandó kiállítás: maga az Észak-magyarországi falu tájegység. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
17. Szituáció: a szomolyai pinceház summás családfőjének készülődése a summásmunkára. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
18. Módszertani kiállítás: a kiállítás látványterve a hátsó, rekonstrukciós üvegrész felől. Narmer Építészeti Stúdió.
19. Módszertani kiállítás: a kiállítás látványterve. Narmer Építészeti Stúdió.
20. Módszertani kiállítás: a kiállítás látványterve a tárgygyűjtésről szóló egységgel. Narmer Építészeti Stúdió.
21. Módszertani kiállítás: az újraépítést és bontást bemutató film és a rekonstruált tüzelőberendezés, mellette az elvihető praktikus tanácsokat tartalmazó állvánnyal. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
22. Módszertani kiállítás: a tárgyak leltározását bemutató egység. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
23. A fotótár előképe: a dunaharaszti tájház istállójának fotókiállítása, kurátor: Vass Erika. Batári Zsuzsanna felvétele, 2007. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
24. A fotótár előzetes látványterve. Narmer Építészeti Stúdió.
25. A megvalósított fotótár. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
26. A vetítő előzetes látványterve. Narmer Építészeti Stúdió.

27. A megvalósított vetítő üzemelés közben. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
28. Kiállítás a nemesradnóti lakóház gabonás kamrájában: *Egyedül maradtunk* címmel. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
29. Living history Hollandiában a Zuiderzee Museum-ban. Batári Zsuzsanna felvétele, 2007. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
30. Multimédiás kurátor-szerepjáték a hollandiai Zuiderzee Museum-ban. Batári Zsuzsanna felvétele, 2007. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
31. A domaházi lakóházban lévő monitor fényekkel és hangokkal kombinált interpretációs eszköze. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
32. Hanganyag az Észak-magyarországi falu tájegység cselédházában. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
33. Hanganyag a szomolyai pinceház summásokról szóló kiállításában. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
34. Film a Felföldi Mezőváros tállyai lakóházának csizmadiaműhelyében lévő kamarakiállításban. Batári Zsuzsanna felvétele, 2006. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
35. Az erdőhorvati lakóházban található képernyő, amin a perecsütést prezentáló film fut. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
36. A szomolyai pinceház summás kiállításában futó film a summásokról. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
37. A cselédházban található tévé, amelyen a kiállítást korát idéző műsor fut. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
38. Hiteles másolatként elkészített ácsolt láda, amely demonstrációs tárgyként szolgál a novaji interaktív kamrában. Batári Zsuzsanna felvétele, 2009. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
39. A Nederlands Openluchtmuseum egyik kiállítási épülete, ahonnan fénymásolt szórólapokat lehet elvinni. Batári Zsuzsanna felvétele, 2007. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
40. A Nederlands Openluchtmuseum egyik kiállítási épülete, ahol parafatáblán és tablón olvasható plusz információ az épületről. Batári Zsuzsanna felvétele, 2007. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.

41. A Nederlands Openluchtmuseum egyik kiállítási épülete, ahol az asztalon és a tányérokön olvasható felirat. Batári Zsuzsanna felvétele, 2007. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
42. A belgiumi Bokrijk szabadtéri múzeum, ahol étkezéssel kapcsolatos információkat vágódeszkán és menükártyán lehet olvasni. Batári Zsuzsanna felvétele, 2007. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
43. Felföldi Mezőváros tállyai lakóházának csizmadiaműhelyében lévő grafikával, szöveggel és játékkal kiegészített tabló. Batári Zsuzsanna felvétele, 2006. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
44. Felföldi Mezőváros tállyai lakóházának csizmadiaműhelyében lévő újságtartó, amelyen a Vasárnapi Újság részletei olvashatók. Batári Zsuzsanna felvétele, 2006. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
45. Az Észak-magyarországi falu tájegység cselédházában lévő tablók. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
46. Az Észak-magyarországi falu tájegység domaházi lakóházában lévő tabló. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
47. Az Észak-magyarországi falu tájegység szomolyai pinceházában lévő tabló. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
48. Az Észak-magyarországi falu tájegység karancskeszi lakóházának oldalán lévő, tapintható faragványokkal kiegészített tabló. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
49. Az Észak-magyarországi falu tájegység novaji lakóházának interaktív kamrájában sütőformákból álló kamara-kiállítás. Kemecsi Lajos felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
50. A hollandiai Nederlands Openluchtmuseum-ban felhasznált igazi befőttek. Batári Zsuzsanna felvétele, 2007. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
51. A hollandiai Nederlands Openluchtmuseum-ban felhasznált fagolyókból kialakított sajtok. Batári Zsuzsanna felvétele, 2007. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
52. A hollandiai Nederlands Openluchtmuseum-ban felhasznált műétel: leves. Batári Zsuzsanna felvétele, 2007. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
53. A hollandiai Nederlands Openluchtmuseum-ban felhasznált műkenyérfélék és igazi hagyma. Batári Zsuzsanna felvétele, 2007. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.

54. A hollandiai Zuiderzee Museum-ban lévő cukrászat kirakatának műételei. Batári Zsuzsanna felvétele, 2007. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
55. Az LWL Freilichtmuseum Detmold-ban lévő műételek. Bereczki Ibolya felvétele, 2006. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
56. Az Észak-magyarországi falu tájegységhez készített műkenyerek. Batári Zsuzsanna felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
57. A márianosztrai lakóházban felhasznált műételek. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
58. Az erdőhorváti, Hatház úti lakóházban felhasznált műételek, illetve sólisztgyurmából készített nyerstészta imitáció. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
59. A részletek fontossága: félkész darabok a noszvaji pinceház kosárfonást bemutató szituációjához. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
60. Kitömött állatok a Nederlands Openluchtmuseum-ban. Batári Zsuzsanna felvétele, 2007. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
61. Karácsonyfa a nemesradnóti kismemesi házban. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
62. Rekonstruált papír stelázsicsík. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
63. Rekonstruált papír falvédő. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
64. Papírra nyomtatott savanyú uborka képe, üvegbe helyezve az erdőhorváti lakóház kamrájában. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
65. Báb a Nederlands Openluchtmuseum-ban. Batári Zsuzsanna felvétele, 2007. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
66. Báb a Nederlands Openluchtmuseum-ban. Batári Zsuzsanna felvétele, 2007. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
67. Viseletbe öltöztetett baba a novaji tájházban. Batári Zsuzsanna felvétele, 2005. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
68. Viseletbe öltöztetett babák a perkupai tájházban. Batári Zsuzsanna felvétele, 2008. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.

69. Az emberek érzékeltetése a perkupai lakodalmas házban, falra festett sziluettekkel, látványterv. Narmer Építészeti Stúdió.
70. Az emberek érzékeltetése a perkupai lakodalmas házban, falra festett sziluettekkel. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
71. Az emberek érzékeltetése a karancseszi fonóban, kalárisok segítségével. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
72. Borünnep a tájegységben I, a novaji hagyományörző együttes műsora. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
73. Borünnep a tájegységben II. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
74. Borünnep a tájegységben III. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
75. Borünnep a tájegységben IV. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.

VI. FOTÓLISTA A *KOMMUNIKÁCIÓ* CÍMŰ FEJEZETHEZ

1. Az útmenti kereszt grafikája a videóhoz. Nagy Péter munkája.
2. A tájegységről készült 3D-s grafikát felhasználó videóanyag. Nagy Péter munkája.
3. A tájegységről készült 3D-s grafikát felhasználó videóanyag. Nagy Péter munkája.
4. A nemesradnóti lakóház grafikája a videóhoz. Nagy Péter munkája.
5. A terepviszonyok alakítása a videóhoz. Nagy Péter munkája.
6. A videóból készült számítógépes játékban szereplő memóriajáték. Nagy Péter munkája.
7. A videóból készült számítógépes játékban szereplő tiltolijáték. Nagy Péter munkája.
8. A videóból készült számítógépes játékban található információs rész. Nagy Péter munkája.
9. A videóból készült számítógépes játék a Szabadtéri Néprajzi Múzeum bejárati épületében. Batári Zsuzsanna felvétele, 2009.
10. A noszvaji pinceházhhoz tervezett molinó. Narmer Építészeti Stúdió.
11. A filkeházi, interaktív házhoz készült molinó. Narmer Építészeti Stúdió.
12. A Skanzen Hírlap különszáma.
13. A várakozás fája a Szabadtéri Néprajzi Múzeum bejárati épületénél. Horváth Anita felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
14. Sajtótájékoztató az Észak-magyarországi falu tájegység megnyitójára előtt. <http://kultura.hu/main.php?folderID=1272&articleID=300911&ctag=articlelist&iid=1> 2011. október 1.
15. Sajtótájékoztató az Észak-magyarországi falu tájegység megnyitójára előtt. <http://www.dunakorzo.info/index.php/kultura/35-szentendre/1401-celegyenesben-a-skanzen> 2011. október 1.
16. Internetes felületen található leírás a tájegységről, a Skanzen Örökség Programot bemutató résznél.
17. Az Észak-magyarországi falu tájegységhez készített plakátok I.
18. Az Észak-magyarországi falu tájegységhez készített plakátok II.
19. A megnyitó ünnepségre gyülekező falubeliek I. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.

20. A megnyitó ünnepségre gyülekező falubeliek II. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
21. A megnyitó ünnepség keretét adó lakodalom egy jelenete. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
22. A köztársasági elnök vendégül látása az erdőhorváti lakóházban. Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
23. A köztársasági elnök vendégül látása a novaji lakóháznál, Deim Péter felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.
24. Bevezető táblaszöveg a tájegység bejáratánál.
25. A tájegység épületeinek származási helyét jelölő térkép fotókkal kiegészítve. Batári Zsuzsanna – Bárd Edit – Buzás Miklós munkája.
26. Az Utazás Kiállításon való részvétel, Gali Edit felvétele, 2010. Szabadtéri Néprajzi Múzeum tulajdona.